

318.491

1990

SZOCIÁL- POLITIKAI ÉRTESÍTŐ

1990

1

I.

INSÉGES IDŐK

MTA·SZOCIOLÓGIAI KUTATÓ INTÉZET
(MTA SOROS ALAPÍTVÁNY TÁMOGATÁSÁVAL)

8

A TÁRSADALOMPOLITIKA
ÉS SZOCIÁLPOLITIKAI KUTATÁS
TS/3 PROGRAM ÉRTESÍTŐJE

KÉSZÜLT A MTA SZOCIOLÓGIAI KUTATÓ INTÉZET
TÁRSADALOMPOLITIKAI OSZTÁLYÁN
FELELŐS KIADÓ: MAKÓ CSABA

Szerkesztette: Horváth Ágota

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
SZOCIOLÓGIAI KUTATÓ INTÉZETE
Társadalompolitikai Osztálya
MTA SOROS ALAPITVÁNY támogatásával

INSÉGES IDŐK

Budapest
1990/1-2

ISSN 0236-9834

Hozott anyagról sokszorosítva

9019164 MTA Sokszorosító, Budapest. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM

	Oldal
ELŐSZÓ (ŐRY CSABA) - - - - -	5
FERENCZI IMRE: Sztrájelhárítás és törvényhozás - - - - -	9
PAP DEZSŐ: A magyar szociálpolitika a világháborúban (részlet) - - - - -	23
BÖHM VILMOS: A magyar szociálpolitika - - - - -	93
HANVAI SÁNDOR: A székesfőváros V. kerületi népház - - -	125
HANVAI SÁNDOR: A szegénygyámolításról - - - - -	134
GORTVAY GYÖRGY: Népegészségügyi Muzeum - - - - -	152
HELLER FARKAS: A szociálpolitika alapja és lényege - - -	165
KOVRIG BÉLA: A magyar szociálpolitika igaza a libe- rális és szocialista eszmerendszerek küzdel- mében - - - - -	176
MIHELICS VID: Világproblémák és katholicizmus (részletek) - - - - -	198
HILSCHER REZSŐ: A Főiskolai Szociális Telep tevé- kenysége és a settlement-munka módszere - - - - -	212
BUDAY GYÖRGY: A tanyai agrár-settlement - - - - -	239
SZÁDECZKY-KARDOSS TIBOR: A munkanélküli statisztika módszerei és főbb tanulságai Magyarországon - - -	246
GÁL BENŐ: Munkanélküliség, munkabér, munkaidő - - - - -	291
A szerzőkről - - - - -	317

ELŐSZÓ

Szociálpolitikáról az ötvenes-hatvanas évtizedekben nem sokat lehetett hallani. A szociálpolitika történetéről és különösen a magyar szociálpolitika történetéről még kevésbé. Itt ott megjelent egy-egy szigorúan "szaktudományos" cikk, ott ahol ez adekvát volt, tehát szigorúan "szaktudományos" folyóiratokban. A szélesebb közvélemény - beleértve a szélesebb szakmai közvéleményt is - számára a magyar szociálpolitika története egyszerűen nem létezett. Nem létezett, mert nem volt rá szükség. Jelen voltak, köztünk éltek hajdani szociálpolitikuskok, akik titkolták múltbéli szerepüket, és persze jelen voltak az indokolatlan emlékek még azokban az egyesekben, akik makacsul a "zöldkereszthez" mentek a körzeti orvos helyett, mint ahogy az anyák csecsemőiket gyakran vitték a Stefániába, az újdívatú ACSI helyett. A szokások persze gyakran tovább élnek, mint az intézmények, melyekhez kötődtek, de egészen a hetvenes évekig azért ennél valamivel többről volt szó. Akkoriban egyszerűen nem volt tanácsos felidézni olyan intézményeket, amelyek szorosan kötődtek egy meghaladottnak nyilvánított múlthoz, és előhívtak bizonyos szigorúan tilos képzeteket, amelyekhez nem eléggé tisztázható, de azért határozottan gyanút keltő módon társult a szociális demagógia fogalma. Ez utóbbi pedig szinte már-már állandó kísérője volt a legrosszabbat megtestesítő jobboldali rendszereknek. Nem volt tanácsos tehát a magyar szociálpolitika múltját emlegetni, vagy ha mégis, akkor egyértelmű értéktartalommal bíró kifejezésekkel illetet körülírni.

A hetvenes évek elején megjelentek az első olyan szak-történetési munkák, amelyek szociálpolitikai történeti témákat dolgoztak fel. A fentebb említett "óvatosság" jól megfigyelhető abban az úttörő jelentőségű műben, amelyben a szerző - Csépányi Dezső - a harmincas évek szociálpolitikai konjunktúrájának egy nagyon fontos területét, az ipari szociálpolitikát mutatja be. Az 1970-ben, az Akadémiai Kiadónál megjelent könyv "Az ellenforradalmi rendszer munkásellenes politikája: 1935-39" címet viselte. A belső borítón a könyv már a "rendszer ipari szociálpolitikáját" ígérte, de a bővített mondat második fele már utalt a csalárd szándékra, azaz egy "és" kötőszóval összekötve a legális munkásmozgalom felszámolására tett kísérletként minősítette a rendszer szociálpolitikáját. Csépányi könyve egyébként a harmincas évtized második felének ipari szociálpolitikáját igen részletesen mutatja be. Az idézetek, a megjelölt források és az ismertetett intézmények bemutatásával lényegében átfogó képet nyújt tanulmányának tárgyáról, de a minden tényhez, minden kinyilatkoztatáshoz, minden elgondoláshoz kötelezően odabiggyesztett osztályharcos kommentár lényegében garantálta, hogy csak a legszűkebb szakmai körökben vált ismertté a munka.

Tudomásom szerint az első olyan szociálpolitika történeti munka, amelyben a múlt kötelező elítélése az ismert tények, elgondolások, intézmények mögé szorult, amelyben egy-egy szociálpolitikai kísérletről, elgondolásról elismerő minősítéseket is olvashatunk, Csizmadia Andornak a "Szociális gondoskodás változásai Magyarországon" című könyve. A könyv 1979-ben jelent meg, kis példányszámban, az MTA Jogtudományi Intézetének kiadásában. Egy-egy területről - így pl. a társadalombiztosítás történetéről - születtek még ugyan pártos kritikával megfajelt tanulmányok, de Csizmadia Andor munkájától eltekintve a magyar szociálpolitika története lényegében a legutóbbi idő-kig "fehér folt" maradt a történettudományban.

E válogatás - amely eredeti szociálpolitikai szövegeket tartalmaz - véleményem szerint egyértelműen hiányt pótol. Ahogy lassan megszűnnek a tiltott területek a történelemtudományban, úgy válik egyre inkább lehetővé a második világháborút megelőző korszak szociálpolitikájának előítéletmentes, tárgyilagos megismerése, megismertetése.

A harmincas évek végén a neves közigazgatástudós, Magyar Zoltán "Közigazgatás és az Emberek" c. könyvében a közigazgatás és az élet tényeinek egybevetését szorgalmazta, mint olyan előfeltételt, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy a jobbító szándékból produktív cselekvés váljék. Magyar elvárása mutatis mutandis ma is érvényes, azzal a kiegészítéssel, hogy a mai hivatalok ténykedésében fel kell ismernünk azokat az alkotóelemeket, amelyek az egyéni és a kollektív emlékezet révén épültek be a mai működésekbe. Miért van erre szükség? Minden bizonnyal azért, mert szervesen vannak jelen egyes értékek és eljárások a szociálpolitikai gondolkodásunkban, és ahhoz, hogy ezt megérthessük, kialakulásuk körülményeit is fel kell tárjunk. A történelmi analógiákkal óvatosan kell bánni, annyit azonban állíthatunk, hogy a mai gyakorlati szociálpolitika sok tekintetben rokonítható a huszas évek végének és a harmincas évek elejének szociálpolitikai gondolkodásával. Részben hasonlóak a körülmények, amennyiben gazdasági válság, politikai bizonytalanság és súlyos szociális feszültségek jellemzik mindkét korszakot. Ismerősek a források, az újraelosztható jövedelmek hiányára utaló érvelések is, mint ahogy mindkét korszak szociálpolitikai gondolkodásában jól felismerhető a paternalizmus, amelyet a "juttatás"-jelleg és a szelektív szociálpolitikai eszközök preferálása jellemez. Ez a beállítódás már akkor is nehezítette a szociális problémák csökkentését, és ha valahol tetten érhető a harmincas évek szociálpolitikájában eredeti teljesítmények, akkor ezek éppen a szemléleti korlátok felemás, ellentmondásos, de érzékelhető oldódásában voltak megfigyelhetők.

E válogatás elsősorban az állami szociálpolitika szemléleti módosulásait kívánja bemutatni, azt az utat, amelynek során egy kifejezetten konzervatív, paternalista, hagyományosan szegénypolitikában gondolkodó szociálpolitika eljut a szociális kérdések intézményes, sőt, közfeladatként intézményesült formáinak elfogadásához. Amikor azt állítom, hogy e szöveggyűjtemény hiányt pótol, akkor nem állítom, hogy a felhalmozott hiányokat

megszünteti. A válogatás nem ígéri a magyar szociálpolitika történetének bemutatását, és nem ígéri az egyes intézmények, eljárások létrejöttét, kialakulását előidéző társadalmi tények megismertetését sem. Sőt, az alább következő írások nem, vagy csak érintőlegesen szólnak majd a szegénységről, a betegségekről, a munkanélküliségről, a földnélküliségről stb. A kötetben nem lesz szó az egészségügyről, de olyan fontos, hagyományosan szociálpolitikai területről sem, mint amilyen pl. az egyéni, egyházi és egyesületi karitatív tevékenység. Mégsem tekintem ezeket a hiányokat az összeállítás gyengéjének. Az említett területek és még további szociálpolitikai részterületek más összeállításokban bemutatathatók, bemutatandók. Amit ezúttal fontosnak tartok hangsúlyozni és lehetőleg plasztikusan bemutatni, az az állami szociálpolitikai gondolkodás fejlődése, és annak bizonyítása, hogy a válságos periódusok azok, amelyek igen gyakran meggyorsítják a szociálpolitika fejlődését. Hosszabb elemzést igényelne annak bemutatása, hogy a háborúnak és a háborúkat követő helyreállítási periódusoknak mi a szerepük például éppen a magyar szociálpolitika fejlődésében. Az is megfigyelhető, hogy az 1929-1933-as gazdasági válságot követően formálódik ki az ún. produktív szociálpolitika. A produktív szociálpolitika kiteljesedéseként 1941-ben létrehozott ONCSÁ-t semmiképpen sem tekinthetjük egy, a szegénységet megszüntetni képes programnak, de el kell ismernünk, hogy a minden korábbi erőfeszítést meghaladó, jelentős állami szerepvállalást megvalósító program számos elemében - pl. a kislakásépítésben - tisztes eredményeket létrehozó szociálpolitikai vállalkozásról volt szó. Az első háború, a gazdasági válság, Trianon hatása vezetett el a szociálpolitika folyamatos racionalizálási kísérleteihez, s ugyanakkor az aktív szociálpolitizálás volt az, ami kitermelt néhány figyelemreméltó megoldást. Azt mondhatjuk, hogy e válogatás egyes tanulmányai révén felrajzolódik egy ív, amelynek kezdőpontján a hagyományos szegénypolitika áll, végpontján pedig azzal a felismeréssel találkozhatunk, hogy a szegénypolitika helyett tudatos, átgondolt, állami feladatként felvállalt szociálpolitikára van szükség. A motívumok között megjelennek egyrészt az említett kényszerítő körülmények, másrészt mindezekkel összefüggésben a modernizáció igénye. A modernizációval kapcsolatban itt most csak a számunkra fontos vonatkozásaira utalok: a hagyományosan jelenlévő, a fejlettebb országokhoz való felzárkózási igényekre (a társadalmi és a technikai szerkezetekben egyaránt), és fontosnak tartom aláhúzni azokat az államvezetési és társadalomszervezési stratégiákat is, amelyekhez a minták a Kelet és a Nyugat államai egyaránt szolgáltatták. A bürokrácia szerepének növekedésére és az autoriter jelleg erősödésére gondolok: megítélésem szerint itt összetettebb jelenségről van szó, és nem egyszerűen csak a rendszer jobbratolódásáról, fasizálódásáról. A centralisztikus társadalomszerveződés különféle változatai szinte valamennyi államban jelen voltak akkoriban. A New Deal-től a Goszplan-ig számos változatban ugyanaz a gondolat látszott elterjedni, s ha figyelembe vesszük, hogy ezek a minták összetalálkoznak egy - mondjuk így - hagyományos konzervativizmussal, akkor talán közelebb jutunk annak megértéséhez, hogy a német előképekre utaló formai hasonlóságok nem feltétlenül jelentik a német modell el-

fogadását. Németország agresszivitása és a nemzetiszocializmus jelenléte Magyarországon nem vezetett el - legalábbis 1944-ig nem - a nemzetiszocializmus állami intézményesüléséhez, de jelentősen közrehatott a társadalom morális elzúllásában. A származási és faji diszkriminációk szervesen beépültek a modernizálódó szociálpolitikába, és szélesebb értelemben is a közgondolkodásba. Különböző tényezők - pl. a háború, Trianon és a gazdasági válság következményei, és részben ezekkel összefüggésben, részben ezekre reakcióként a revíziós gondolat, illetve a technikai és társadalmi modernizáció igénye találkoztak össze kiváltságokra épülő, paternalisztikus társadalmi működésmódokkal. Ellentmondásos, "torz" társadalmi fejlődés körülményei között jöhetett létre az a felemás szolidarizmus, mely egyesekért intézményesen kiállt, másokat pedig pusztulni hagyott. A másik végpont, tehát az intézményes szociálpolitika korabeli értelmezése és gyakorlata is problematikusnak tűnhet, de egy rövid előszó terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé a kérdéskör árnyalt elemzését.

A szociálpolitikai szemléletmód változásának érzékeltetése mellett az összeállításban igyekeztem bizonyos kronológiához tartani magam, és ez a szempont itt-ott megtöri a kétségkívül ugyancsak szándékolt tematikus csoportosítást. E három szempontrendszer: az időrend, a tematikus csoportosítás és a szemléleti módosulás metszéspontjaiba olyan tanulmányok kerültek, amelyek mind szerzőjük, mind tartalmuk okán önmagukban is némi szintetizáló jelleggel, jól tükrözik a korszaknak nem csak a szociálpolitikában tettenérhető ellentmondásait. Ilyen csomópontoknak tekintem Heller Farkas, Hilscher Rezső, Reitzer Béla és Magyary Zoltán írásait.

Végül még két megjegyzés.

Előszőr: a válogatás nem a szerzőket kívánja reprezentálni, így az összeállításnál nem volt szempont az egyes szerzők életútjának ellentmondásait, visszasságait mellettük vagy ellenük, azaz szerepeltetésük avagy kihagyásuk mellett számba venni.

Másodsor: remélem, hogy e válogatás csak egy sorozat első darabja, és hamarosan követik újabb szöveggyűjtemények az egészségügyről, a gyermekvédelemről és a karitatív szociálpolitikáról, illetve a magyar társadalombiztosítás történetéről.

ÓRY CSABA

SZTRÁJKELHÁRÍTÁS ÉS TÖRVÉNYHOZÁS *) (1)

Mi a békés és megrázkódtatások nélküli fejlődésnek vagyunk meggyőződött hívei, ennek szolgálatát tartjuk az osztályérdekek fölött álló szociálpolitika feladatának. Éppen azért töltene el bennünket őszinte aggodalommal a magyar közéletnek bizonyos újabb jelenségei. Mindazt a közgazdasági hátrányt, közigazgatási és társadalmi visszasságot, amely kivált a magyar kézműiparos osztályt nyomja, mindazokat a bajokat, amelyeknek az orvoslását a magyar társadalom az államtól várja: ügyes rendezők újabban egy szociálpolitikai jelszóval, a sztrájk-törvénynek a hangoztatásával igyekeznek elfelejtetni.

Az iparos munkáltatók osztálya sok mindenféle körülmény folytán tényleg annyira nehéz helyzetben van hazánkban, mint talán sehol a világon. Szilárd meggyőződésünk, hogy egy még oly modern, még oly tökéletes "sztrájk-törvény" sem tud jelentősebb mértékben segíteni azokon az organikus betegségeken, amelyekben iparunk, de kivált a munkáskérdésünk jelenleg sínylődik. Bizonyos az is, hogy helytelen törvényhozási rendszabályok azokat még inkább elmérgesíthetik. Mert mit jelenthet ez a magában véve sok mindenfélét sejtető, semmit sem mondó szöveg: "sztrájk-törvény"? Vannak törvények, amelyek bizonyos létező rosszakat, de néha jókat is (vide: őrlési forgalom) egyszerűen mechanikus rendszabályok útján megszüntethetnek. Ilyen törvényről a sztrájk kérdésében, amely a szabad kereseti társadalmi rendnek egyik természetes, mivel szükségképpen folyománya, szó nem lehet; azt legfeljebb egy új rend, mint pl. Ausztráliában az államszocializmus irthatja ki. Ellenben igen könnyen válhat a tervezett reformból olyan törvény, amely a sztrájkokat nagy mértékben szaporítani fogja. Nevezetesen, ha azok a részben alattomos, részben pedig egyszerűen csak kontárkodó javaslatok, amelyek nálunk legutóbb felmerültek, "sztrájk-törvényé" válnak, úgy gazdag külföldi tapasztalatok alapján semmi kétség sincs afelől, hogy az ilyen "teremtő" törvény lesz, vagyis a sztrájkok virágkora csak még ezután fog erre a mi zsenge magyar iparunkra rászakadni.

Mi tehát a következőkben azokkal a javaslatokkal, amelyek sötét politikai avagy szárnalmasan rövidlátó osztályérdekből ebben a két irányban mozognak, annál kevésbé kívánunk fog-

*) In: Huszadik Század VIII. évf. 2.szám, 1907. február.

(1) Bár nem mindenben értünk egyet e fejtegetésekkel, azokat annál szívesebben közöljük, mert szerzőjük e kérdés terén rendkívül mélyreható és sokirányú tanulmányokat tett, melyeknek eredményét legközelebb teszi közzé egy körülbelül 50 ív terjedelmű munkájában Sztrájk és Szociálpolitika címen az Athenaeum kiadásában. (A szerk.)

lalkozni, mivel azok amúgy sem komolyak. Egyfelől ugyanis Magyarország Európában fekszik; másfelől a kereskedelemügyi kormányzat felelős képviselői erélyesen állást foglaltak eme reakciós inszINUÁCIÓK ellen. Míg a kész törvényjavaslat ezt az állásfoglalást meg nem hazudtolja, addig annak jóhiszeműségét a magunk részéről nem tartjuk méltányosnak kétségbevonni. Mi tehát tisztán egy harmadik, komoly szociálpolitikai irányban felmerült javaslat szellemében fogunk a "sztrájk törvénnyel" foglalkozni, ha már egyszer ezt a sok tekintetben kifogásolható szólamot el kell fogadnunk.

Vannak ugyanis törvények, amelyek tekintettel bizonyos szükségképpen, automatikusan végbemenő társadalmi átalakulásokra és áttolódásokra, azt a célt szolgálják, hogy ez a fejlődés mentől békésebben és mentől kevesebb surlódással, mentől gyorsabban és mentől egyöntetűbben menjen végbe. Ebben az értelemben igenis szükséges a "sztrájk törvény", mivel tényleg nagymértékben csökkentheti a termelő erőket elfecsérlő munkabeszüntetések, meg az elkerülhetetlenül velük járó egyéni, társadalmi és erkölcsi áldozatokat. Ha a modern sztrájk törvényhozó becsületesen és célszerűen, mégpedig nem utolsó sorban az ipari munkálatók szempontjából is célszerűen akar eljárni: először is kutatni fogja a munkaviszonyok a már nemcsak külföldön, de hazánkban is szemelláthatóan elkerülhetetlen új fejlődési irányát, s azután a kapitalisztikus termelés terén bennünket megelőző kultúrállamoknak keservesen megszerzett tapasztalatait és a tudomány eredményei alapján azokat a reformokat fogja törvénybe foglalni, amelyek ezt a fejlődést békés és szociális, tehát a szó legjobb értelmében vett hazafias szellemben előmozdíthatják. A következőkben mi ezt a kettős feladatot szeretnők tömören jelezni, anélkül, hogy azt a nagyon részletes és szétágazó induktív anyagot, amelyen azok felépültek, itt csak kis mértékben is ismertethetnők.

A munkaviszony feltételeinek a régebbi társadalmi szerkezetekben dívó, teljesen felsőbbbségi megállapítása (rabszolgaság, jobbágyság, céhlegénység) régóta nem felel meg többé korunk követelményeinek: a technikai haladásnak, a keletkező nagyüzem igényeinek, legkevésbé pedig a számban, felvilágosodottságban, politikai és társadalmi súlyban mindinkább növekedő munkásosztály etikai felfogásának. De épp oly kevésbé felel meg ma azoknak az a "szabad egyéni egyezkedés", amely sok reménytől fogadva, helyébe lépett. Az egyes munkásnak a munkafeltételek megállapítására való befolyása tulajdonképp nem is egy szabadon szerződő félé, hanem egy kényvenyezőé. Őhajának teljesítése a legnagyobb mértékben a vállalkozó jóakarától függ. A tények igazolják azt, hogy milliók kedvező helyzetét a szabad verseny korszakában tisztán altruisztikus érzelmeiktől tenni függővé, a legveszedelmesebb optimizmus bélyegét viseli magán: fenntartja a régi uralmi viszonyt - annak előnyei nélkül. A munkások elnyerik tehát mindenütt a koalíciójogot, majd erős szakszervezeteket létesítenek. Zárt falanxként állanak szemben munkálatóikkal; óhajok helyébe követelések lépnek, a munkaviszony más színezetet nyer. Régebben a vállalkozó szabta meg a feltételeket, ma egyezkednie kell munkásainak képviselő-

tével. Hogy az egyezkedés simán menjen végbe, ez most már nemcsak a munkásnak, hanem a munkáltatónak is nagy érdeke. Esetleg már a munkáltató kerül a gyengébb fél helyzetébe, neki kell az egyoldalúan megállapított feltételeket elfogadnia. Az erőviszonyok ily eltolódása mindenképpen visszás mindaddig, amíg a termelés irányításában az egyéni vállalkozónak a maihoz hasonló fontos funkciója van. E lehetetlen állapotot mindenütt csak a vállalkozóknak szakmánként s iparáganként, végül szintén országoként való központi szervezkedése szünteti, illetve szüntetheti meg. Hatalom hatalommal áll szemben, de a nagy sztrájkok és kizárások megtanítják a munkáltatókat és a munkásokat, hogy előnyösebb, ha az adott hatalmi viszonyokhoz és gazdasági konszolidációkhoz mértén lehetőleg egész iparágakra kiterjeszkedve nem egyén az egyénnel, hanem szervezet a szervezettel állapítja meg a legfontosabb munkafeltételeket. A társadalmi fejlődés ily módon egyenesen a munkaviszonyok kollektív, azaz lehetőleg az összes érdekeltet virtuális részvételével való alapvető szabályozásához vezet el, mégpedig nemcsak a szoros értelemben vett iparban, de a kapitalisztikus üzemi mezőgazdaságban is (Észak-Olaszország, Dél-Franciaország). A következőkben tehát a rövidség kedvéért használjuk csak az "ipar" kifejezést. Az egyéni szabad egyezkedés ezáltal nem szűnik meg, de határait a két társadalmi osztály kollektív egyezkedése (collectiv bargaining) egy többé-kevésbé részletes, az érdekeltet kisebb-nagyobb körétől elfogadott alkotmányos közszabvány (common rule) formájában jelöli ki. Oly megegyezést, amelynél fogva valamely ipar, illetve a rokonszakmák munkásainak összessége valamely munkáltatóval vagy a munkáltatók összességével megállapodik aziránt, hogy bizonyos munkafeltételek kötelező normául szolgáljanak bármely egyéni munkabérszerződés megkötésénél, kollektív munkaegyezménynek vagy röviden kollektív egyezménynek nevezünk.

A kollektív egyezménynek kulturális jelentősége abban áll, hogy véget vet az ipari abszolutizmusnak, amellyel a munkáltató az egyéni szerződések rendje alatt a munkafeltételeket önkényesen megszabhatta, és befolyást juttat a munkásoknak is, a termelésnek a vállalkozókkal egyformán nélkülözhetetlen tényezőinek. A kollektív egyezmények képviselik a gazdasági életben azt, amit az államéletben alkotmánynak nevezünk. A munkáltató felségjogait önmaga kénytelen korlátozni, és biztosítékokat nyújtani ipari birodalma minden dolgozó tagjának a kizsákmányolás, a lealázás és önkény régi rémei ellen. Ez alkotmányok azonban csak kompromisszumok, és nem jelenthetik a demokrácia oly abszolutizmusát, hogy viszont a munkáltatót nyomja el teljesen, hanem csak arra lehetnek hivatva, hogy valóra váltsák Gneistnek, a kitűnő államjogásznak azt a híres párhuzamát, amelyet a munkáltatók és monarchák, a hivatalnokok és miniszterek, végül a munkások bizalmi férfiai és a népképviselők között vont meg.

E rend azonban továbbra is a diplomácia terére utalt és lappangva továbbható érdekellentétek alapján épül fel, nem az érdekek teljes harmóniájának irreális humpogóján. Az együttműködés kényszere és jól felfogott haszna az összeütközéseket, de

kivált a munkabeszüntetések időről időre kizárja és egyre gyéribbé teszi. Hatása alatt az egymásra és saját társaikra való erkölcsi és gazdasági nyomás szabályozottabbá válik; a néha mégis elkerülhetetlen nagy összeütközések komolyabbakká és hosszabbakká válnak, anélkül, hogy a régi küzdelmek brutalitását és szertelenségeit csak meg is közelítenék. A folytonos guerilla-háború azonban, amely ma még számos iparban a vállalkozó szellemet annyira megbénítja, annyi értékes erőt emészt fel, megszűnik; a bojkottok és részleges kizárások is részben vagy egészen megszűnnek. A keletkező kisebb véleményeltéréseket a két szervezettől az egyezmény magyarázatára és keresztülvitelére választott bíraskodó, más néven bérszabályvédő-bizottságok egyenlítik ki, amelyek szükség esetén a szakmán kívül álló pártatlan választott bíróval egészítik ki magukat. A tisztességes és ily módon alkotmányosan általánosított munkafeltételek mellett a munkás nagyobb kedvvel és kitartással dolgozik, a vállalkozó ambícióját és üzleti tehetségeit nyugodtan és háborítatlanul érvényesítheti. Csak így érvényesül ma a labor omnia vincit mondása a társadalom egész gazdasági életében. Az ipari alkotmány nem szünteti ugyanis meg a modern bérmunkásságnak etikailag jogosult törekvését arra sem, hogy anyagi és kulturális helyzetét önerejével továbbra is javíthassa. De ez a törekvés az alkotmányos munkarendszerben parlamentáris modorban nyilvánul meg, fokozatosan érvényesül, és a lehetőség határain belül marad. Az egykor személyes vad gyűlöletstől eltelte két osztály ilyenkor legalábbis a hosszas fegyverszünetek alatt végbemenő gazdasági gyarapodás eredményében, a gyakori sztrájkokkal különben velejáró, de most kölcsönösen megtakarított anyagi áldozatokban és a folytonos technikai javítások gyümölcseiben osztozkodhatnak, de természetesen mindenkor csak a gazdasági viszonyok a két szervezet hatalmi viszonyaira való tekintettel, azoknak arányában. A munkáltatók a munkafeltételeknek olymértékű javítására irányuló kívánalmakat, amelyeket az első vagy második béke megkötésénél akkori lélektani állapotukból, etikai diszpozíciójukból és általános világfelfogásukból kifolyólag még merényletnek minősítettek volna iparuk élete ellen, a béke alatt szerzett kedvező tapasztalataik folytán, legalább is tárgyalhatóknak és kompromisszumok alapján megadhatóknak tartják, csak hogy az őszintén megutált korábbi harcok vissza ne térjenek. Az alkotmányos munkaviszony ezáltal a munkásság politikai törekvéseit is mérsékli. Gyakorlati vezetőket képez ki, akik sem utópiák, sem forradalmi átalakulások számára nem kaphatók. Maga a nagy tömeg gyakorlatilag tapasztalja a mindenkor fennálló állapotokból kiinduló gazdasági, társadalmi és kulturális evolúció lehetőségét. Megtanulja, hogy a legsajátosabb érdeke az, hogy az ökonómiai fejlődést lehetővé tegye. Hiszen az általa áhítozott társadalmi eszmények is csak a mentől magasabb fokra csigázott termelő erők segítségével érhetők el. A politikai munkáspártok agitációjának legmegokoltabb és leghatályosabb forrásai: az etikailag alantasabb munkáltatók környékletlensége és kíméletlensége, a munkás emberi méltóságának sokszoros sérelmei megcsappannak. A politikai harcok hangja és modora civilizáltabbá, személyeskedéstől mentebbé válhatik, céljaiban pedig pozitívabb lehet ott, ahol a munkásság a törvényhozásnak egyenjogú tényezője.

A közhatalomnak tehát, amidőn a sztrájkelhárítás céljából a modern gazdasági érdekharokba avatkozik, elsősorban erősítenie kell vagy legalább is gyengítenie nem szabad amaz intézményes rugókat, amelyeken ez az új alkotmányos rend nyugszik: a munkás- és munkáltató szakszervezeteket. Igaz, hogy Nagy-Britanniában és Franciaországban már a XVIII. századból idéznek kollektív munkaegyezményeket, amelyek laza embercsoportok alkotásai voltak; de az is kétségtelen, hogy Nagy-Britanniának mai viszonylagos szociális békéje csakis a trade-unionizmus és a vállalkozó szervezetek szabad kifejlődésének köszönhető. Ama sok ezer kollektív egyezmény között, amelyeket ma már az összes kapitalisztikus államokban találunk, azok a legerősebbek, amelyek lehetőleg általános és izmos kétoldalú szakszervezetekben pihennek. Ugyanez mutatható ki ama nem csekély számú ipari békeokmányról is, amelyeket hazánkban összegyűjtöttünk. Sem az egyes munkás nem tudja ugyanis az erősebb munkáltatóval szemben méltányos jutalékát oly mértékben kivívni, sem az egyes humánus munkáltató azt oly mértékben megadni, hogy a sztrájkokban jelentkező hatalmi próbák elkerülését a legcsekélyebb mértékben is remélhetnők. Mihelyt a munkások jelentősebb része rosszabb feltételek mellett is vállal munkát, az egyezményes feltételekhez ragaszkodó szaktársaik szintén kénytelen-kelletlen visszafanyalodnak az ecetes korsóhoz, vagy pedig elvesztik munkahelyeiket. Hasztalanul hajlandók viszont a derekabb vagy tehetősebb munkáltatók jobb munkafeltételek mellett dolgoztatni, ha akad számos olyan munkáltató is, aki rosszabb munkabérek segélyével szennyversenyt folytat ellenük. De szerencsére épp a munkásszervezet az, amely a munkáltatók szolidáris szervezkedését kikényszeríti. Ekkor válik csak a munkaviszony teljes szanalása lehetségessé. Szóval csakugyan a munkások jól vezetett hatalmas szervezetének kell fellépnie, hogy a viszonyokhoz képest lehető legjobb munkafeltételeket a munkáltatók összességére kiterjedőleg a munkások számára kivívhassa. Ennek az életcélnek törvényes elismerése, biztosítása és lehető előmozdítása után a helyesen szervezett és vezetett szakszervezetek csak annyi joggal nevezhetők az ipari harc organizációinak, amennyi joggal a modern hadseregeket a háború szervezetének mondhatjuk. A szakszervezeteknek társadalmunk mai szerkezete adta gazdasági erőviszonyokból csakugyan automatikusan folyik az az élethivatása, hogy a munkaszerveződések tartalmának megállapításánál a munkásságnak a vállalkozókkal szemben a szükséges paritást biztosítsa, a jog által elismert formális egyenjogúságot és önelhatározási jogot - miként a választójog a nemzeti élet irányzása terén - a gazdasági életben tegye tényleg valósággá. Emiatt az erkölcsi értékük miatt ragaszkodnak a munkások főleg szenvedélyes kitartással szervezeteikhez. S amint a nemzetek között ma még állandó békeállapot csak úgy lehetségés, ha erős hadseregek és a küzdelemre való folytonos állig felfegyverzett készenlét a háború ingerét elfojtja; akként a modern kapitalisztikus termelési rendszerben a munkások és a munkáltatók kétoldalú erős szervezetei teremthetik csak meg az időközi, erőmérlegelésként jelentkező ingadozásoktól eltekintve, az állandó egyensúlyt és azzal a béke állapotát. A modern államok csak egyenjogúnak elismert képviselőiteik diplomáciai tárgyalásai által intézhetik el nyílt harcok nélkül is a felme-

rülő érdekellentéteiket; azonképpen a munkaviszályok megszüntetésénél is kétoldalú erős szervezetek élén álló bölcs és mérsékelt vezéreknek kollektív egyezkedése az egyáltalán lehetséges béke kulcsa.

Valahányszor a munkásszervezetek e lényegbe vágó céljukat békés, az alkotmányosság alapján folyó tárgyalásokkal elérhetik, szívesen letesznek a sztrájk fegyverének használatáról. Mégpedig már amaz egyszerű megfontolásnál fogva is, mivel a telt pénztárakkal rendelkező és erősen fegyelmezett szakszervezet a sztrájk által sokkal többet veszíthet, mint a va banque-ot játszó pillanatnyi sztrájkkoalíció gyülevész hada. Valóban, ha egyéb körülményt nem is veszünk tekintetbe, mint azt, hogy minő bonyodalmas, nehézkes rendszabályokkal biztosítják már jórészt hazánkban is a központosított országos szakszervezetek a pusztán helyi körülmények szülte, pillanatnyi elkedvetlenedésből vagy személyes gyűlölségből eredő elhamarkodott sztrájkok kitörését, azáltal, hogy a sztrájksegély folyósítását megtagadják stb.: akkor a szakszervezetekben már emiatt is a társadalom sztrájkok elleni biztosításának egyik fontos tényezőjét kell látnunk, amelyeket örömmel kell üdvözlönnünk, bárhol lépnek is fel! Természetesen nem feltétlenül és megszorítás nélkül áll ez a tétel; alkalmunk lesz általánosságban jelezni ama biztosítékokat, amelyekkel a szervezetek a jelzett cél biztosítására szociálpolitikai szempontból esetleg körülvehetők. Itt csak arra kell utalnunk, hogy Angliában is, a fiatal és kezdetleges szervezetek a sokkal erősebb mértékben kizárólagos sztrájkszervezetek, mint azok, amelyek az évek hosszú küzdelmei után a fejlődés magasabb fokára jutottak és megizmosodtak. Mindenütt azonban, ahol a munkáltatók nem ismervén amaz előnyöket még, amelyeket a ma adott hatalmi viszonyok között a kollektív egyezmények rendje reájuk nézve is képvisel, számos előítéllettel vannak még eltelve a munkásszervezetekkel kollektíve folytatandó tárgyalások és megállapodások ellen. Csak ahol az ipari béke ily alkotmányos alapon egyszer meghonosodott, mint pl. a budapesti könyvnyomda-iparban már 1848 óta, ott fogja az érdeklődő minden nyomdafőnöktől azt a felvilágosítást kapni, hogy egyedül a nyomdászok szakszervezetén múlik, hogy ez a béke mind szolidabbá és biztosabbá válik, mivel annak van a maga erkölcsi eszközeivel módjában megakadályozni azt, hogy az egyezményt be nem tartó vállalat tisztességes munkást kapjon. A lakatosiparunkban alig jött létre a fővárosban a kollektív ipari rend, a mesterek máris azt követelik, hogy a segédek szervezete a vidéken is szüntesse meg az ott uralkodó piszkos versenyt. A munkáltatók, akik az egyéni egyezkedés anarchikus állapotában legfőbb érdeküket a munkásszervezet megbontásában és a "dolgozni akarók"-ban (már ti. a silányabb munkafeltételek mellett is dolgozni akarókban) látták, ilyenkor veszik észre azt, hogy végeredményben saját maguk alatt fűrészelték a fát akkor, amidőn munkásaikat a szervezkedéstől visszatartották. Ilyenkor látják be azt is, hogy mennyire érdekükben van az, hogy a munkásszervezet élén ne az iparban még tényleg dolgozó, kevésbé képzett és teljesen felelőtlen vezetők álljanak, hanem az illető iparágat alaposan ismerő oly szakszervezeti hivatalnokok, akiknek elég szabad idejük van közgazdasági tanulmányo-

kat folytatni és egész tehetségüket és munkaerejüket a szakmai munkások szervezésére és nevelésére fordítani. Csak az ilyen vezetőkkel, akik társaik bizalmát is feltétlenül élvezik, lehet a zöld asztal mellett eredményes tárgyalásokat folytatni. Elsősorban e hivatalnokok óvakodnak a hatalmi viszonyok által meg nem okolt harcoktól, hiszen sikertelenségüknek egész ódiomát a tömeg reájuk hátrítja. Sajnos, nálunk még e vezetők sokkal rövidebb idő óta élhetnek eme magas fokú társadalmi funkcióiknak, hogysen azzal a szaktudással, óvatossággal és körültekintéssel működnének már, mint angol avagy német társaik. De ma már mégis ott tartunk, hogy ezek a férfiak gyakran óriási erőfeszítéssel tartják vissza az inkább ösztöneinek, mint okosabb belátásának hódoló tömeget az elhamarkodott sztrájkolástól; amint hogy nekik köszönhető elsősorban az is, hogy az 1905. és 1906. években számos bérszabálymozgalom vezetett már teljesen békésen eredményre: az alkotmányos munkabérvizony megteremtésére. Szóval a munkáltatók legtöbb előítélete, amelynek részletes ismertetésébe és cáfolásába itt nem bocsátkozhatunk, egy közös forrásra vezethető vissza, hogy ti. a fiatal és politikai jellegű sztrájkszervezetek és kezdő munkáshivatalnokok hibáit általánosítják, és úgy tüntetik fel, mintha a kollektív egyezmények rendjének volnának kiirthatatlan rákfenéi.

Az összérdeket képviselő és modern feladatainak magaslatán álló közhatalom azonban a maga részéről természetesen nem alkalmazkodhatik a munkáltatók elmaradott részének egyoldalú és kezdetleges ideológiájához, akkor, amidőn a szociális kérdés darázsfejébe bátorkodik nyúlni. Semmi esetre sem folytathat tehát holmi mechanikus érvágásokkal szociális kuruzslást abban a században, amelyet akár a társadalmi orvostudomány századának keresztelhetünk el, hanem már mint az ország egyik legnagyobb termelőjének és fogyasztójának is le kell számolnia a kollektív munkaegyezmények felé irányuló fejlődés követelményeivel. A helyett tehát, hogy a sztrájkmozgalmat represszív rendszabályokkal elvadija, célszerűségi szempontból lehetőleg törvényes mederbe fogja azt terelni. De reformjait a kollektív ipari rendszernek két alapvető organikus törvényéhez kell alkalmaznia. Az első törvény így hangzik: a kollektív munkaegyezmény csak oly, lehetőleg általános, jelentős pénzügyi erővel rendelkező és szakszerűen vezetett szabad munkás- és munkáltatószervezeteken nyugszik biztosan, amelyek betartása felett kölcsönös egyetértéssel és erkölcsi reputációjukkal szorgosan őrködnek. A második törvény pedig azt mondja: az ipari békét nem lehet felülről kierőszakolni, mivel az csak akkor bír állandósággal, ha a felek meggyőződése szerint megfelel az összes fennforgó hatalmi viszonyoknak.

Az államnak mindent el kell tehát követnie arra, hogy az ipari harcok folyamán e törvények szemmel tartásával az egyes iparszakmákban automatikusan kifejeződött kollektív egyezmények széles körben, lehetőleg az egész országban érvényre jussanak és lehetőleg hosszú időre fennmaradjanak. Másodsorban azon kell lennie, hogy ez a rend lehetőleg minden kereseti ágban tért foglaljon. Végül a kultúrállamok kormányai általánosan elismerik ma már azt, hogy az ipar békés fejlesztésének szempont-

jából a nyilvános hatalomnak fontos feladata az is, hogy a kollektív egyezmények jogi természetét és érvényességét és ezzel organikus kapcsolatban, tehát nem a doktrinér fogalmi jogászat szempontjából, a szakszervezetek testületi állását (a szervezkedési kényszer, de egyúttal a szervezkedési szabadság védelmének ugyancsak ezen szempontból való elbírálásával) törvényesen szabályozza mindenütt, ahol a közérkölc és köztisztesség érte maguk erre még nem kielégítők.

I. A kollektív egyezmények elismerésének és fejlesztésének elsődleges, mivel legtermészetesebb módja az, hogy az állam, község stb. a közszállításoknál, nálunk pl. az állami kedvezmények megadásánál is megköveteljük azt, hogy a munkáltatók az illető ipar kollektív egyezményében foglalt bér (innen fair wage-clause, a tisztességes bérek záradéka) és egyéb munkafeltételek mellett alkalmazzák összes munkásaikat.

A közhatalomnak egy továbbmenő közvetett intézkedése, amellyel közérdekben a kollektív egyezmények rendjét erősítheti, az, hogy a közhatósági neutrális munkaközvetítők csak egyezményes munkafeltételek mellett közvetíthetnek munkásokat. Míg ma a munkaközvetítés többnyire egyike a legridegebb harci eszközöknek, amely emiatt fontos gazdasági feladatát is csak hiányosan tudja teljesíteni: az alkotmányos szervezettel berendezett és ily szociális szellemben, községi felügyelet mellett működő munkaközvetítők, kivált ha a munkás felfogadása a közvetítőnél való bejelentés nélkül eltiltatnék, az új ipari rend erős bástyáivá nőhetik ki magukat.

A legtovább mennek a kollektív egyezmények elismerése és fejlesztése terén a korszakalkotó új-zélandi, ausztráliai és genfi törvények, amelyek a bizonyos csekély számú taggal bíró munkásszervezet és akár egyes munkáltatók között létrejött egyezményeket az illető ipar szokásának ismerik el, és kellő bejegyzés mellett általánosan kötelező jogi erővel ruházzák fel.

II. A modern ipari élet ugyan - többnyire heves harcokon keresztül - automatikusan is a kollektív egyezkedéshez és egyezményekhez vezet el, valamint gondoskodik oly közös szervekről is, amelyek a létrejött egyezmények magyarázatára és alkalmazására hivatvák, illetve amelyek az egyezmény lejártá alkalmával az új kollektív feltételeket megállapítják. Ha valamennyi iparágban ma már ilyen organikus fejlődött szervei volnának, nem kellene ennél a pontnál az állam beavatkozásáról beszélnünk. A kollektív egyezkedés azonban még nem érte el általánosan ezt az előrehaladott fejlődési fokot, sőt bizonyos iparágokban a fennforgó tárgyilagos akadályok s alanyi előítéletek miatt még tért egyáltalában nem foglalhatott, úgy, hogy ott éppen emiatt még heves hatalmi harcok fenyegetnek. Ez a tény teszi tanácsossá azt, hogy az állam hivatalosan, célszerűen megszervezett egyeztetésről gondoskodják. Mégpedig egyenesen ama nehézségek elhárítása céljából, amelyek a munkaviszony kifejtett modern eszményének: a kétoldalú, erős és egymással lehetőleg kizárólagosan érintkező szervezeteken nyugvó egyezmény-közösségeknek spontán létrejövetelét meggátolják vagy legalább-

is megnehezítik. A közhatalom tehát mindenekelőtt teljességgel el fogja ismerni az egyes iparágak kollektív egyezményeinek megkötésére, módosítására és megújítására hivatott ama paritásos egyeztető hivatalokat, amelyek ma Nagy-Britannia ipari békéjének oly kitűnő szolgálatot tesznek. Gondoskodni fog továbbá arról, hogy emez iparszakmai egyeztető hivatalokból, amelyek a munkás- és munkáltatószervezeteken nyugsznak, kerületi, illetve országos felsőbb egyeztető és döntőhivatalok (munkakamarák) alakuljanak ki, amelyeknek az lenne a feladatuk, hogy a maguk példájával, tapasztalataikkal és tekintélyükkel a még meg nem szervezett iparágakat is a maguk körébe vonják s az esetleges munkabeszüntetéseket megelőzzék. Eme paritásos egyeztető hivatalok, illetve munkakamarák mellett, amelyek bizonyos közös érdekű statisztikai munkaközvetítő stb. feladatok terén mint közigazgatási segédszervek is áldásosan működhetnek, oly állami hivatalnokokra, hivatalos ipari békeközvetítőkre van szükség, akik emez autonóm és szakértő segédszervekkel kooperálva, kerületenként a sztrájkmegelőzés feladatát sikeresen végezhetik. Természetesen csak akkor, ha arra teljes pártatlanságuk, szociálpolitikai szaktudásuk és diplomáciai tehetségük folytán csakúgyan hivatvák. Iparfelügyelőink már csak azért sem alkalmasak erre a tisztre, mivel számos irányban vannak egyébként elfoglalva.

III. A törvényhozásnak az eddig felsorolt szociálpolitikai reformok mellett a szociális fejlődésnek újabb társadalomgazdasági képleteit a jogrendszerbe is bele kell illesztenie, amennyiben az életelemmükkel: spontán kialakulásukkal, szabad érvényesülésükkel és gazdag változataikkal megfér. Az államnak eme feladatát elsősorban a szakszervezetek és a kollektív egyezmények törvényes elismerésében és szabályozásában látjuk. A törvényhozásnak tehát egyfelől meg kell szüntetnie emez áldásos társadalomgazdasági képleteknek fennálló antikvált jogi akadályait; másfelől pozitív irányban kell azokat fejlesztenie.

1. A törvényhozásnak a szakszervezetek megalakítását és működését mindenekelőtt nálunk is ki kell vonnia a kormányhatalomnak és közigazgatási szerveinek diszkrécionárius hatalma alól, és a törvény alapjára kell azt helyezni. Ha tehát valamely munkás- vagy munkáltatószakszervezet a törvénynek bizonyos jogaitak és kötelességeiket szabályozó rendelkezéseinek alapszabályszerűleg megfelel, eo ipso jogszerűen megalakulhatnak legyen tekintendő; felfüggesztésüknek csak bírói úton legyen házában is helye.

2. Meg kell szüntetni azt az egész világon ma már elszigetelt hazai jelenséget, hogy a szakszervezetek tulajdonképpeni életcéljukat, tagjaik helyzetének javítását a bérmozgalmak anyagi vezetése és anyagi támogatása útján nem szolgálhatják. Ez által az abszurd rendszabály által a sztrájkok nálunk éppen nem maradtak el, csak a vezetésük szorult titokzatos félhomályba, és a számuk szaporodott el feles módon. Egyfelől ugyanis a háttérben működő vezetők - ez az eseteknek ma már igen kis száma - felelőtlenségük tudatában kevésbé óvatosak és körültekintők, mintha szereplésük mintegy a publicitás jellegével bírna;

de másfelől a tömeg visszatartása meggondolatlan lépésektől okoz éppen emiatt különös nehézségeket.

3. Erre való tekintettel megszüntetendő az 1884. évi XVII. tc.-be foglalt ipartörvény 162. §-a is, amely kimondja, hogy a munkásoknak és a munkáltatóknak összebeszélései kedvezőbb munkafeltételek elnyerése végett jogérvénnyel nem bírnak. Mindkét szervezetnek a legnagyobb mértékben érdekében van ugyanis, hogy egyes tagjait a közös egyetértéssel megállapított és elfogadott munkafeltételek betartására szoríthassa. A szakszervezetek jogképességének szabályozása alkalmával kell és lehet gondoskodni arról, hogy a szervezetek eme hatalmukkal önkényesen vissza ne élhessenek.

4. A másik nagyfontosságú feladata a törvényhozásnak a fejlődéstől rég túlhaladott római jogi munkabérvizszonyoknak modern reformja. Vannak már most optimisztikus gondolkodók és félművelt agitátorok, akik a kollektív egyezményeknek ezt az új rendjét egyszerűen közjogilag akarják megteremteni. Ezt valósította meg az újjélandi-ausztráliai kényszerdöntő eljárás. Ez abban áll, hogy a munkabeszüntetéseket minden körülmények között büntetőjogilag tilalazzák, és az államilag megszervezett felek abban az esetben, ha önként megegyezni nem tudnak, egyes valóságos ipari törvényhozó hatalommal felruházott hivataloktól megállapított munkafeltételek mellett tartoznak dolgozni, illetve munkáltatni. Akik ennek az elvnek valamely európai országban való meghonosítását sürgetik, azok egyáltalában nem ismerik ama mélyreható történeti, politikai és gazdasági különbségeket, amelyek a vén Európát a radikálisan haladó ötödik világrésztől különválasztják. A munkásság ott egyszerűen a törvényhozást érvényesíti már a sztrájkok helyett óhajai kivívására, s mivel Európában erről szó sem lehet, nincs hatalom, amely a reájuk nézve kedvezőtlen döntvényeket keresztül tudná vinni. Ez a törvény tehát - a legjobb esetben - osztálytörvény volna a munkáltatók ellen, akik a munkásoknak kedvező döntvények betartására mindenkor könnyen rákényszeríthetők. Nagyon kétes szolgálatot tesznek tehát kenyéradóiknak azok "a munkáltatók filléreirein élösködő agitátorok", akik nálunk is ezt a rendszert sürgetik a kormányznál. Ha pedig a kényszerdöntést és a kötelező szakszervezeteket az érvek egész sora alapján - amelyekre itt részletesen szintén nem térhetünk ki - mint egyelőre kivihetetlen reformokat el kell vetnünk, akkor nincsen célja annak sem, hogy a kényszerbékéltetést, ezt a félrendszabályt, szorgalmazzuk. Eltekintve ugyanis attól, hogy gyakorlati keresztülvitele majdnem ugyanazon nehézségekbe ütközik, mint a kényszerdöntés, a sztrájkelhárítás szempontjából reális haszonnal nemigen bír. Ha ugyanis a felek között oly éles az antagonizmus, nevezetesen oly nagyok a munkások követeléseai és a munkáltatók megajánlásai közötti ellentétek, hogy a felek egy pártatlan hatóság előtt önkéntesen tárgyalni sem hajlandók, akkor a kényszerbékéltetés valószínűleg eredménytelen lesz. Ha pedig a felek a közvetítő hatóság rébeszélése, diplomáciai fogásai folytán, avagy a hosszas tárgyalásoktól elfárasztva mégis belemennek jobb meggyőződésük ellenére valamely kompromisszumba: úgy ez a béke sem őszinte, sem állandó nem lehet, mivel a kollektív egyezke-

désnek fent említett második organikus törvényébe ütközik. A felek egyike vagy másika ugyanis annak tudatában, hogy az új munkafeltételek nem felelnek meg a gazdasági és hatalmi konstellációknak, előbb-utóbb felmondják az egyezséget, ha ugyan csakhamar ismét a munkabeszüntetéshez nem folyamodnak.

Mit tehet ezen körülmények között mégis az előrelátó államhatalom, hogy az ipari alkotmányosság rendszere jogilag is megszilárduljon?

A paritásosan működő egyeztető hivataloktól megállapított kollektív egyezmények, amennyiben a törvényekbe és a jó erkölcsökbe ütköző rendelkezéseket nem tartalmazznak, a felállítandó iparbírószágonál külön hivatalos lajstromba volnának vezetendők. Az ilyen hivatalosan is elismert kollektív egyezmények a szervezetek tagjaira eo ipso, minden outsider munkáltatóra és munkásra pedig szubszidiáriusan, azaz csak akkor volnának szokásjogilag kötelezők, ha azok munkásaikkal az egyéni munkabérszerződésekben kifejezetten másképp nem állapodnak meg. Az egyes munkásnak tehát munkáltatójával szemben, minden külön megállapodás híján is, egyenesen az illető iparban jogszerűen fennálló kollektív egyezményből kifolyólag támadna jogigénye és viszont.

A törvénynek célszerűségi szempontból a kollektív egyezmények jogi érvényességét bizonyos normatív feltételekhez kell kötnie. Alaki szempontból meg volna állapítandó, hogy az ily munkaegyezmény csak akkor jogérvényes, ha egy munkásszervezet avagy bizonyos óriási elszigetelt vállalatoknál egy állandó üzemi munkaválasztmány köti meg valamely munkáltatószervezettel, illetve az utóbbi esetben az egyes munkáltatóval, mivel csak ez esetben nyugszik szilárd oszlopon. Anyagi szempontból először meg kell kívánnunk, hogy az egyezmény jelölje meg érvényességének helyi s időbeli határait - ez utóbbira nézve négyöt év volna az egyáltalán megengedhető maximum -, fenntartva a felek elhatározásának azt, hogy legalább háromhónapos felmondással előbb is megszüntethessék érvényességét. Másodszor meg kell az egyezményben jelölniök azt is, vajon a felmerülő egyéni jogviták eldöntésére a létesítendő iparbírószágon illetékesek-e, avagy a felektől megszervezett paritásos bérszabályvédő, másnéven bíráló bizottságok. Ez utóbbiak persze szintén csak akkor hozhassanak jogérvényes ítéletet, ha a szervezetük és eljárásuk bizonyos minimális törvényes kellékeknek megfelel. Ellenkező esetben az iparbírószág, ha bármelyik fél kívánja, mint fellebbviteli bíróság szerepelne, amely végérvényesen dönthet.

5. A kollektív egyezmények jogi biztosítása szempontjából a legnagyobb mértékben kívánatosnak tartjuk azt, hogy a szervezetek kölcsönösen vagyoni felelősséget vállaljanak azért, hogy az egyezményt sem kollektíve megszegni nem fogják, sem egyes tagjaik által megszegni nem engedik. Minthogy azonban ez a rendszabály üdvös és tényleges eredményekkel csak akkor kecsegtet, ha a munkásszervezetek önként belemennek - erőszakolása az egész reformot kockáztathatja -, azt ajánlanók, hogy amennyiben a munkások erre semmiféle rekompenzációért rá nem

vehetők, legalább az egyes munkásoknak és munkáltatóknak szervezetük irányában és a szervezeteknek egyes tagjaiért való kölcsönös felelőssége okvetlenül megállapíttassék. Ellenben a szervezetek felelőssége a kollektív egyezmények egyetemleges betartásáért, óvadékok kikötése, esetleg deponálása formájában, esetről-esetre a szervezett felek szabad elhatározásának tartassék fenn.

6. Az úgynevezett "dolgozni akaró" munkásoknak és piszkos versenyt folytató outsider munkáltatóknak a bojkottálás ellen való megvédelmezése is az alkotmányos ipari rend elérése szempontjából bírálendő el. Minthogy pedig ez a rend - fenti fejtegetéseink alapján - csak akkor nyugszik biztos alapon, ha a szervezetek lehetőleg az illető iparszakma minden munkáltató és munkás tagját egyesítik, az állam önmagával jutna ellentétbe, ha egyfelől a hivatalos békéltetéssel stb. a kollektív egyezmények keletkezését elősegítené, másfelől kivételes büntető törvényeket hozna e feletle kívánatos új rend biztonságának megdöntői érdekében. Amennyiben ma a viszonylag elérhető gazdasági közbékére tudatosan vagy öntudatlanul veszedelmes egyéneknek személyes szabadságát, illetve tulajdonát bárki a közönséges büntetőjogba ütköző módon korlátozza, a jelenleg érvényben levő büntető-kódex kielégítő szankciókat tartalmaz. Sőt, amennyiben ez - különben egyforma tényálladék mellett - a gazdasági osztályharcokra kivételes intézkedéseket tartalmaz, azok is megszüntetendők. Mentől inkább rávezeti ugyanis maga a közhatalom az egyes munkáltatókat és munkásokat arra, hogy szervezett társaikhoz csatlakozzanak, annál kevésbé kell majd amaz egyének különös védelméről gondoskodnia, akik osztálytársaiktól kivívott gazdasági, társadalmi és erkölcsi eredményekben ugyan szívesen részesednek, de küzdelmeik alkalmával nemcsak felreállnak, de sőt az egyszer adott viszonyoknál fogva természetes érdektársaik ellen foglalnak állást. Mindazonáltal törvényileg kimondható volna az, hogy a sztrájkórszemeknek oly célból való felállításának a joga, hogy a dolgozni akarókat a mozgalomról tájékoztassák és a csatlakozásra bírják, kizárólag a jogképes munkás-szakszervezetet illeti meg, amely autorizált szerveinek e minőségükben elkövetett tetteiért - eltekintve azoknak személyes büntethetőségétől - vagyonilag is felelős. De ennél jóval fontosabb a munkások szervezkedési szabadságának hathatós anyagi biztosítása a munkáltatók önkényével szemben, valamint a szakszervezetek kizárási hatalmának korlátozása akár tagjaival, akár a felvételre újonnan jelentkező munkásokkal szemben.

Íme, ez azoknak az egységes irányelveken sarkalló reformoknak a minimuma, amellyel a törvényhozás a gazdasági osztályharcokat a közönséges iparágakban (tehát bizonyos nélkülözhetetlen iparágaktól és a mezőgazdaságnak továbbmenő reformjaitól eltekintve) civilizáltabb mederbe terelheti. Kétségtelen azonban az alább következő messzebbmenő megfontolások alapján előtűnik az, hogy ezek a szociális mozgalom ragadó folyamatát mintegy csak szabályozó reformok egymagukban sokkal kevésbé fogják sztrájkelhárító hatásukat a magyar gazdasági életben kifejteni, mint bármely más nyugati államében.

1. Nálunk a munkabeszüntetés nemcsak gazdasági fegyvere a proletariátusnak, hanem a különböző képviselő testületekhez való választójog híján politikai elégtelenségének, törekvéseinek és hatalmának egyedüli hatályos tüntető eszköze is.

2. A választójog szűkkörűsége folytán nagyon elmaradtunk a szociálpolitikai törvényhozás, a munkásvédelem, a munkásbiztosítás, a lakásügy, a népnevelés és ama többi gyakorlati szociális reform terén, amelyek helyes organikus kapcsolatban a szociális igazságosságot a mai társadalmi rend folytonos továbbfejlesztése által is mindinkább megközelíthetik.

3. Zsenge iparunk nevelő védvámok híján sokkal kevésbé fizetéképes, mint a velünk versenyző államok ipara.

4. Ugyancsak ennek következtében fokozottabb mértékben van a belső fogyasztásra utalva, mint a kivitelre is képes nyugati ipar. Amde - eltekintve a külföldi, kivált az osztrák versenytől - hazánk dolgos, kivált földműves népessége, a lakoságnak eme túlnyomó része, oly nyomorúságos kereseti viszonyok között tengődik, hogy ipari szükséglete végtelenül alacsony.

5. Ennek oka a külterjes és a jelenlegi világpiaci helyzet folytán viszonylag rosszul fizető szemtermelésben rejlik. Pedig az a hazánkban uralkodó mezőgazdasági nagybirtoknak és nagyüzemnek nagymértékben egyedül lehetséges termelvénye, s ezáltal a mezőgazdasági proletariátus gazdasági emelkedésének a kerékkötője. S ugyanez az üzemi és birtokforma, amely népességünk százazreit kiüldözi az országból, arra készíti birtokosainkat, hogy az Európaszerte igen keresett és a tehető nyugati ipari népességtől jól megfizetett élelmi cikkeknek - amennyiben azokat mellékesen termelhetik - túlhajtott kivitelében és a behozataluk elleni merev védekezésben keressenek kárpótlást a szemtermelés sovány hozadékáért. Ennek következtében az elsőrendű élelmi cikkek ára, kivált a hús, az utóbbi években rohamosan emelkedett, és eme túrhetetlen megélhetési viszonyok miatt az ipari munkásaink kivándorlása is egyre aggasztóbb méretet ölt. Márpedig maga Marx a munkabérek emelkedését a kapitalisztikus társadalomban abban az esetben - bár teljesen tévesen csak abban az esetben - tartotta lehetségesnek, sőt szükségképpeninek, ha az elsőrendű életfeltételek megdrágulnak. Valamint megállapította azt is, hogy feles "szabad" (vogelfrei) bérmunkások hadseregének hiánya a velejáró magas munkabérek folytán a tőke akkumulációját megakasztja mindaddig, amíg a munkásra nézve oly fatális "tőkeviszony" ismét helyre nem áll annak folytán, hogy a bekövetkező üzemszünetelés miatt egymással versenyző munkások ismét a régi alacsony munkabérekre fanyalodnak. Minthogy erre nálunk mindaddig, amíg a kivándorlás biztosító szelepe nyitva lesz, nincsen kilátás, ellenben az élelmiszereknek ez a drágulása nemcsak a fővárosban, de a vidéki városainkban a lakásáraknak még fokozottabb emelkedésével fog a közeljövőben párosulni: mi sem természetesebb, mint hogy a munkásság legalább létező kultúrszínvonalát igyekszik majd megóvni, ha emelnie - amire ugyancsak reászorul még - egyelőre nincs is sok reménye. A kivándorlás okozta munkáshiánynak és az elsőrendű

életfeltételek eme drágulásának a béremelő hatásait nemcsak a fővárosban, de a vidéken is zsenge iparunk lesz kénytelen viselni.

6. Ezen terheit egy régóta tarthatatlan adórendszer igazságtalanul fokozza.

7. Iparunk fejlődésének és a munkáskérdés békésebb irányba való terelésének eme nagy gazdasági akadályait tetézi még a munkásság elégületlenségének és a kivándorlásának egyik további és fontos oka: közigazgatásunk képtelensége modern gazdasági és társadalmpolitikai feladatok teljesítésére.

Iparunk tehát számos olyan organikus betegségben szenved, amelyekért sem ipari munkáltatóink, sem munkásaink nem okolhatók: a sztrájkok óriási száma áruló szimptomája a magyar állam egész szervezetében és életvitelében felőtli ama rendellenességeknek, amelyek a tényleg uralkodó osztálynak részben valódi és állandó, részben azonban szintén csak színleges és időleges érdekében vannak. Mi, akik inkább az érdekek egyetemlegességét, mint ellentéteit szeretjük kiemelni, röviden megállapíthatjuk azt a tényt, hogy sehol a világon emberileg belátható jövőben nem áll oly közel az ipari vállalkozó és munkásosztály érdeke egymáshoz, mint éppen Magyarországon: sehol nincsenek erősebb közös politikai, gazdasági és társadalmi ellenfeleik, mint itt. Annál is inkább azon kellene lenniök, hogy az egymás között felmerülő érdekvizályokat mentől kevesebb surlódással, mentől diplomatikusabban és gyorsabban intézzék el. Természetesen nem annyira munkáltatóink érzelmi átalakulásától várjuk el ennek a reális eszménynek megközelítését, mint a kézenfekvő tapasztalatok gyakorlati iskolájától, a kor uralkodó problémájának behatóbb ismeretétől, de kiváltképpen osztálytudatos, szolidáris érdekekért áldozatokra kész, de azért minden ízében alkotmányos és szociális szellemű szakszervezedeinktől.

Amennyiben tehát a "sztrájktörvény" nem a fenti szociálpolitikai szempontoknak hódolna, amelyek - tudomásunk szerint - nagymértékben összeesnek a magyar munkás- és munkáltatóosztályok szellemi arisztokráciájának felfogásával is, hanem napi politikánk uszító jelszavainak, avagy a tudálékosság nagyhangú követeléseinek irányában mozogna: elsősorban iparos munkáltatóinknak jól felfogott érdeke az, hogy erélyesen felemeljék elene tiltakozó szavukat. Mert igaz fohással elmondhatják az ilyen iparrontó papirostörvény körül érdekelt tényezőkről az Írás szavait: Uram, ments meg bennünket a jó barátainktól!

I. RÉSZ

A háborút közvetlenül megelőző szociális közállapotaink

I. Az egyes társadalmi osztályok helyzete

A) Törpebirtokosok B) Kisiparosok

Az egyes társadalmi osztályok helyzetének leírásával kapcsolatban mellőznünk kell a kedvező vagyoni viszonyok közt élő és helyzetüket saját erejükből is biztosítani képes néprétegek társadalmi viszonyainak ismertetését. Viszont nem merülhet ki feladatunk abban sem, hogy kizárólag a bérmunkából élő néprétegek helyzetének és viszonyainak ismertetésére szorítkozzunk. Vannak ugyanis társadalmi osztályok, amelyeknek helyzete, ha látszólag önállósággal dicsekedhetnek is, alig kevésbé súlyos a nem önálló és teljesen vagyontalan proletárosztályénál, és amelyeket csak hajszál választ el attól, hogy vagyontalanságuk vagy nagyon is csekély vagyonuk mellett, különben is inkább csak látszólagos önállóságuknak teljes elvesztésével, proletársorsra kerüljenek. Két ilyen társadalmi osztállyal kell itt, habár csak röviden foglalkoznunk: egyik a törpebirtokos, másik a kisiparos-osztály. /1/

A) Törpebirtokosok

Törpebirtokosoknak, kiscgazdáknak a háború előtti Magyarországon a 10 kat. holdnál nem nagyobb területen átlagos minőségű földön átlag szokásos módon gazdálkodó birtokosokat kell tekinteni. Ilyen nagyságú területen ugyanis a család - még ha a birtok, ami ritkább eset, teljesen adósságmentes is - legfőlegb évi 1000-1200 K-t, tehát a létminimumot alig elérő összeget, illetőleg az összegnek megfelelő értéket tud önmagának előteremteni; abban az esetben azonban, ha a birtok kisebb, vagy meg van terhelve, avagy a család nagyobb létalapjának megteremthetése végett, a kiscgazda és hozzátartozója saját földjének művelésén kívül még bérmunkát is kénytelen végezni.

Az ilyen törpebirtokosnak helyzete a háború előtti Magyarországon egyáltalán nem volt irígylésreméltó. Nagyon kevés olyan vidéke volt az országnak, ahol helyzete némileg is megszilárdultnak volt mondható. Egyébként pedig, ha a legnagyobb önmegtartózkodással, a legnagyobb erőfeszítéssel túrta is a föl-

*) Budapest, 1934., Grill Könyvkiadó. (Részlet, 1-69. oldal.)

det, rendkívüli véletlenektől eltekintve, alig volt módja arra, hogy vagyონát gyarapítsa, ellenben egyetlen ballépés, egyetlen sorscsapás - és hány ilyen rejtegetett már maga az országnak megbízhatatlan éghajlata, a hegyekből a síkságra rohanó, ugyancsak megbízhatatlan számos folyója - elég arra, hogy a föld teljesen kicsússzék lába alól, és családjával együtt a teljesen vagyontalanok sorába süllyedjen. Eltekintve az ellenséges természeti erőktől, azok közt a tényezők közt, amelyek a törpebirtokosoknak helyzetét ilyen súlyossá és bizonytalaná tették, első helyen áll tanulatlansága. Ennek hiányában nem képes belterjesebb művelési mód alkalmazására; minden idejének gazdaságos felhasználására; ez akadályozza terményeinek megfelelő értékesítésében; azokat a szükségleti tárgyakat, amelyeket nem önmaga termel, ezért vásárolja drágán, és ezért vezethető olyan könnyen tévútra még abban a tekintetben is, hogy tényleg mire van szüksége; ez drágítja meg neki a hitelt, és teszi egyáltalán veszedelmessé számára annak igénybevételét; ez teszi ki őt és családját ezernyi egészségügyi és erkölcsi veszélynek; ez drágítja meg neki a jogkeresést; jobbára ez teszi őt védtelenné a közigazgatás önkényével szemben; egyáltalán ez avatja őt könnyű prédájává az élelmesebb, a műveltebb, a közhatalom kegyéhez közelebb álló többi társadalmi osztálynak.

Nagy baj volt az is, hogy ennek a számban is folyton gyarapodó néprétegnek nem volt terjeszkedési lehetősége. Útját állotta mindenfelől a korlátolt forgalmú közép- és nagybirtok. Kicsinyke földjén munkaerejét megfelelően gyümölcsöztetni, sőt abból gyakran megélni sem tudván, minden vágya még egy darabka földnek a megszerzése. Ennek érdekében az állam folytat ugyan némi telepítési tevékenységet, de ezt is jobbára átengedi a magánnyereszkedésnek. Ez a parcellázási tevékenység, ha földhöz is juttat évenként egy-két ezer birtoktalant, elsősorban csak arra jó, hogy emelje a földárakat, egyébként pedig messze elmarad attól, hogy a munkáskezeknek nagy tömegét földhöz segítse. Közben pedig az állam mind több és több nagybirtokot köt meg egy-egy családnak kezében /2/, és elnézi, hogy máskülönb is mind nagyobb és nagyobb területek kerüljenek ki a szabad forgalomból, hogy tehát a nőttön növä kereslettel szemben így csökkenjen folyton a kínálat lehetősége. Teszi pedig ezt akkor, amikor nincs semmi akadálya annak, hogy a kisbirtok, a törpebirtok, az örökösödési osztály révén még tovább apródjék, vagy ha nem is, hát megterheltebbék úgy, hogy a gazdaságban megmaradó örökösnek lehetetlen abból megélni. Megkísérlik időnként a törzsöröklési rendszer behozatalát, az otthon mentesítését: ezek a törekvések azonban nem valósulnak meg. A kisbirtokosságot a törzsöröklés révén megerősíteni kívánó Le Playvel szemben diadalmaskodott Saint-Simon szelleme, aki éppen a társadalomnak ahhoz fűződő érdekében, hogy a kisbirtokosság számban is minél erősebb legyen, az átöröklésnek teljes szabadságát kívánja. Tényleg azonban mind a két rendszer eredményes érvényesülhetésének megvannak az elengedhetetlen feltételei. Törzsöröklésnek csak ott van helye, ahol a földbirtokban nem részesedő leszármazóknak bőségesen nyílik más munkaalkalom; a szabad örökösödési rendszernek pedig csak ott, ahol bőségben van a föld, vagy legalább a népben megvan a tudás és a képesség

arra, hogy csekély darab földön is megteremtse tisztességes létfenntartásának feltételeit. Magyarországon azonban hiányoztak egyelőre e rendszerek mindenikének feltételei. Az extenzív módon művelt nagybirtok, míg egyrészt lehetetlenné tette a kisbirtokosnak terjeszkedését, másrészt nem volt alkalmas a föld nélkül maradt mezőgazdasági népességnek emberséges megélhetést biztosító foglalkoztatására. És nem volt erre alkalmas az országnak ipara sem, amely a lakosságnak, elsősorban éppen magának a kisbirtokos osztálynak és a mezőgazdasági proletariátusnak nagyon csekély vásárlóképessége, és - közös vámtérületen a már jóval előbb megerősödött osztrák iparral - ennek versenye miatt csak korlátozott lehetőségekkel fejlődhetett. És így Magyarország mezőgazdasági népessége kénytelen volt, a köznek kárára és veszélyére, kerülő úton megteremteni magának a jelzett feltételeket. Nem volt törzsöröklés, de az ország számos vidékén a népesség szaporodásának rovására mind feltűnően harapózott el a kisbirtokosság körében az "egygyermekrendszer". Az ország határain belül nem volt elég szabadforgalmú föld, és nem volt elég más munkaalkalom: megteltek hát a kivándorlókat szállító hajók, és tíz éven át milliányi erős kart szállítottak a tengeren túlra, saját hazájuké helyett más országok gazdaságának az adott viszonyok közt súlyos és veszélyes szolgálatára. Természetes, hogy egyfelől a földbirtok megosztásának, másfelől a népesség szaporodásának és a társadalmi viszonyok alakulásának jelzett viszonya a földbirtokreformot már előbb is, de különösen a háborút közvetlenül megelőző évtizedben az ország legégetőbb ügyévé avatta. A tudomány és a publicisztika legkiválóbb képviselői hallatták vészkiáltásaikat. Egymást érték a megoldási javaslatok. Az ország minden baját a nagybirtok gazdasági és hatalmi túlsúlyára visszavezető haladóbb elemek meg a választójog kiterjesztése mellett éppen a birtokreformban vélték megtalálni azt az archimedesi pontot, amelyből a közhatalmat eddig kezökben tartó társadalmi rétegeknek hatalmi állását megingathatni, az ország demokratizálásának, iparosodásának, kulturális emelkedésének feltételeit megteremthetni remélték. A kérdés forrt. Jelentősége a tudományos megmunkálás, az agitáció és a viszonyoknak az agitációra elég okot adó elmérgesedése következtében egyre nőtt. Csak az állam állott tettekben megnyilvánuló gondolat nélkül a kérdéssel szemben, hogy jelentőségének csak akkor ébredjen tudatára, amikor a háború végén már reászakadt a forradalom vihara.

Az állam és a közigazgatás más vonatkozásokban sem volt tekintettel a kisgazdaközönségnek súlyos helyzetére. Amíg az állam politikáját a nagybirtok tekintetében a legszélsőbb konzervativizmus szempontjai vezetik, a kisbirtokkal szemben úgyszólván fenntartás nélkül érvényesülnek a manchesteri liberalizmus jelszavai. Tetézte az igazságtalanságot a kisbirtokosságot súlyosan terhelő és igazságtalanságánál fogva kétszeresen súlyosnak is érzett adópolitika. A földadóban nincs progresszivitás, a kisbirtokos elvileg éppen annyit fizet földjének egyegy holdja után, mint a sok ezer holdas nagybirtokos. Kérdés lehet talán, helyes-e ez már önmagában is. Semmiesetre sem lehetett helyes azonban, hogy még ez az egyenlőség is csak elvi-

leg létezett, míg tényleg a földnek osztályozása révén a kisgazdának földjét aránylag jóval nagyobb adó terhelte. A fejadószerű egyenes adóknak, államiaknak és egyháziaknak egész sorozata nyomja őt, és ráhárul ezenkívül a falusi községi adók terhének túlnyomó része is, amelyek alól a nagybirtokos, a magyar községi törvény rendelkezése folytán - miként egyéb közterheket meg-megállapító törvények rendelkezései szerint ezek alól a közterhek alól is - elsősorban éppen a kisbirtokosság rovására egészen vagy legalább részben olcsó szerrel mentesül.

Nevelésre, oktatásra, szociális gondoskodásra, méltányos bánásmódra volt szüksége ennek a jobbágyi sorból még alig kikerült és szabadságát az adott súlyos viszonyok közt kellőképpen felhasználni még alig tudó, nemcsak számánál, de tulajdonságainál fogva is igen becses néprétegnek. A mondottak szerint bármennyi is azonban a hiány e részben, azt állítani, hogy e követelményeknek nyomát sem találjuk, mégsem lehet. Nem szólva az államnak a mezőgazdaság általános emelése érdekében tett és ezen a réven a kisgazdának is javára váló közérdekű tevékenységéről: találkozunk olyan fejleményekkel is, amelyeket egyenesen a kisgazdák érdekeinek szolgálatára irányuló törekvés indított meg. Különös figyelmet érdemel ebből a szempontból az államnak pl. az a tevékenysége, hogy olyan vidékeken, amelyeknek kisgazdaközönységét az elemi csapások, az uzsora elharapózása, a kulturális elmaradottság teljes elmerüléssel fenyegették, maga látott hozzá a küzdelemhez az ínség ellen. Az ilyen vidékeken "kirendeltségeket" létesített, amelyek hitelnyújtással, pénzsegéllyel, az okserű gazdálkodás feltételeinek megteremtésével, oktatóintézeteknek és más kulturális célú intézményeknek (szakiskoláknak, tanfolyamoknak, gazdaköröknek) létesítésével, egészségügyi intézkedésekkel (pl. kutak fúrásával) iparkodtak a végszükségben levő népen segíteni. /3/

Az államé mellett, részben annak megindítója és mozgatója gyanánt figyelemreméltó társadalmi munka is folyt a kisgazda közönység felemelésére. Ennek a tevékenységnek legkiválóbb képviselője az 1896-ban alakult "Magyar Gazdaszövetség". E szövetség tevékenységének eredménye volt a "Hangya" nevű fogyasztási szövetkezeti központnak, és az abba kapcsolódó hatalmas fogyasztási szövetkezeti hálózatnak a megteremtése. Nagy része volt a gazdasági hitelszövetkezetek hálózatainak a kiépítésében, és abban, hogy ezeknek a hitelszövetkezeteknek irányítására és pénzügyi táplálására az állam által 1898-ban jelentékeny állami támogatással létesített "Országos Központi Hitelszövetkezet" tovább fejlődhetett. Hatalmas szövetkezeti propagandája révén gyümölcsöző és szeszifőző szövetkezetek alakultak. Levéleny részt vett a "Gazdák Biztosító Szövetkezetének" megalakításában, és megteremtette 1904-ben a Magyarországi Szövetkezetek Szövetségét. A gazdaszövetség munkásságának eredménye továbbá a falusi gazdaköröknek egyre sűrűsödő hálózata, a falu népének társadalmi tömörítése önművelésének, oktatásának előmozdítása érdekében. Nagy érdeme végül az a kiterjedt szabad oktatási tevékenység, amellyel évenként százszámra tartott előadásokat a vidéken, gondoskodván róla, hogy ezek az előadások

az illető vidék népességének anyanyelvén szóljanak hallgatóságukhoz.

A kisgazdanépesség szociális viszonyainak, kulturális és gazdasági fejlődése néhány feltételének ismertetésére szolgáljanak az 1914. évre vonatkozó következő adatok:

1. A szoros értelemben vett Magyarországon a mindennapi elemi népiskola látogatásának kötelessége a 6. életév betöltésétől a 12.-nek betöltéséig tart, ettől az időponttól fogva pedig 15. évének betöltéséig, ha más iskolát nem látogat, ismétlőiskolába köteles járni a gyermek. A jelzett évben az országban volt összesen 16 929 elemi népiskola közül 14 065 mellett meg volt ugyan szervezve az ismétlőtanfolyam, de gazdasági tanfolyamként vagy akként is csak 2870 iskola mellett. Ezenkívül 1271 ismétlőtanfolyammal nem bíró elemi népiskola végzett tanulóinak módjukban volt a községben más iskola mellett vagy önállóan szervezett gazdasági ismétlőtanfolyamot látogatni. A gazdasági ismétlőiskolák tanulóinak száma különben az 1913/14 iskolai év végén 89 366 fiú és 95 078 leány volt.

2. Az 1914. évben a szoros értelemben vett Magyarországon 2968, Horvát-Szlavonországokban 652 hitelszövetkezet létezett, az előbbieken összesen 1 149 857, az utóbbiakban 141 526 taggal, akik közül mezőgazdasággal foglalkozott Magyarországon 690 820, Horvát-Szlavonországokban 107 280. E szövetkezeteknek törzsbetét-, üzletrész- és tartaléktőkéje Magyarországon 288 674 000, Horvát-Szlavonországokban 21 916 000; takarékbetétje Magyarországon 223 178 000, Horvát-Szlavonországokban 16 444 000, kölcsönvett tőkéje Magyarországon 170 534 000, Horvát-Szlavonországokban 17 020 000 korona volt. Kölcsönadtak Magyarországon 710 609 000, Horvát-Szlavonországokban 49 044 000 K-t. Nyereségük volt 14 200 000, illetőleg 1 219 000 K. Kötelékben állott közülük Magyarországon 2108 szövetkezet, mégpedig 1893 az állam által létesített és támogatott Országos Központi Hitelszövetkezet, 183 a Raiffeisen szövetkezetek kötelékében és 32 két más kötelékben; Horvát-Szlavonországokban 566 szövetkezet, mégpedig az Országos Központi Hitelszövetkezetnek, 280 a horvát szövetkezeteknek kötelékében.

3. A fogyasztási szövetkezetek száma 1914-ben a szoros értelemben vett Magyarországon 1854 volt, amelyek közül önállóan működött 326 - 130 826 taggal, a "Magyar Gazdák Szövetsége" által létesített "Hangya" kötelékébe tartozott 1249 - 190 371 taggal; a Keresztény Szövetkezetek Központjához tartozott 219 - 34 115 taggal, az Országos Központi Hitelszövetkezethez 1 - 29 taggal, végül a Raiffeisen-szövetkezetek Szövetségéhez 59 - 4126 taggal.

4. A mezőgazdák szakszövetkezeteinek száma 1914-ben a szoros értelemben vett Magyarországon: mezőgazdasági terményeket termelő vagy értékesítő szövetkezet 45 - 9300 taggal (ezek közül szőlő-, bor- és gyümölcsértékesítő szövetkezet 29 - 2615 taggal); állatbiztosító szövetkezet 710 - 44 451 taggal; egyéb

mezőgazdasági szövetkezet 31 - 4344 taggal; összesen 786 szövetkezet 58 105 taggal.

5. Tejszövetkezet volt a szoros értelemben vett Magyarországon 469, amelyek közül azonban 40 az 1914. évben nem működött. A mintegy 46 730 tag közül 1 tehene volt 26 090-nek, 2 - 14 676-nak, 3-5 tehene 5349-nek, 5-nél több 615-nek. A szövetkezetekhez beszállított tej mennyisége volt 107 521 000 liter, amiből elárusítottak tejet és tejterméket összesen 20 188 000 K értékben.

B) Kézműiparosok (Kisiparosok)

A kézműiparosoknak helyzete, ha más okokból is, majdnem vagy éppen olyan nehéz, mint a kisbirtokosoké. A kisbirtokra nézve ma már eldöntöttnek tekinthető az a sokat vitatott kérdés, termelékenység szempontjából képes-e a nagybirtokkal szemben megállani. Megállapítható ugyanis, hogy egyenlő gazdasági szakműveltség mellett bizonyos művelési ágakban sikerrel versenyez a nagybirtokkal, másokban pedig a szövetkezés pótolja a nagybirtok előnyeit, különösen tőkeerejét. Ezzel szemben a kisipar gazdasági előnye a nagy fölött legföllebb csak egyes szakmákban és általában csak meglehetősen szűk határok közt érvényesül. Másfelől pedig a szakmai elkülönülés, az egyazon szakmát űzőknek gyér száma, elszigeteltsége és az a tény, hogy a kisiparosnál a vállalkozás sajátlagossága, a termelt árak különbözősége aránylag inkább érvényesül, mint a kigazdánál, lényegesen megnehezíti, különösen a termelő szövetkezeteket illetőleg, a szövetkezeti eszmének értékesítését is. Magyarországon azonban a kisipar nehézségeinek ezeken az általános okain kívül voltak különleges okai is. A népesség túlnyomó része falusi népesség, amelynek vásárlóképesége a háborút megelőző időben igen gyenge, de amely különben is igénytelen. Szükségleteit még olcsóbb gyáripari termékekkel is alig képes fedezni, míg az egyéni izlés kielégítése, amire a kisipar volna hivatva, alig áll módjában - hacsak nem a művészetnek gyakran magas fokára emelkedő saját háziipari készítményei útján. Annak továbbá, hogy, mint másutt, a kisiparos fokozatos megerősödés révén lassanként közzép-, és esetleg még gyáriparossá is felküzdjön magát, a fejlett osztrák gyáripar nyomása alatt, amely még a tőkeerős gyári alakulásokat is megnehezíti, alig van lehetősége. Másutt, ha a gyáripar előzönlí a kisipart, a szakképzett kisiparosság a munkásság legértékesebb eleme gyanánt elhelyezkedhetik a gyárakban. Magyarországon még ez a lehetőség sem volt meg, mert hiszen a gyáripar, amely előtt a kisipar hátrálni kénytelen, jórészt nem is hazai, hanem idegen ipar.

Ezeket a gazdasági bajokat Magyarországon még bizonyos lelki mozzanatok is súlyosbítják, a helyzetének javításáért folytatott küzdelemben olyan irányzatba terelvén a kisipart, amelyből valóságos segítség számára nem kínálkozik, de amely irányzat ábrándképeinek követésében boldogulásának reális feltételeiről is megfeledkezik. Tudnunk kell ugyanis, hogy a magyar kézműipar sokszázéves, a 12.-13. századig nyomon követhető

múltra tekinthet vissza. A háború kitörésének idejében tekintélyes számmal léteztek még a szoros értelemben vett Magyarországon olyan ipartársulatok, amelyek keletkezésüket a 13., 14., 15., 16., és még többen természetesen, amelyek a 17. és 18. századra vezették vissza - nem is szólva azokról az ipartársulatokról, amelyek csak azért szüntek meg, hogy tagjaik az újabb törvényhozás által rájuk is kötelezővé tett újabb társulási alakulatban tömörüljenek. Természetes, hogy az ezernyi viszonytagságtól megtépett tisztos múltnak a távolsággal növekvő fényben ragyogó emléke élénken hat még ma is a nehéz viszonyokkal küzdő leszármazókra. És ha akadtak nagy gondolkodók (Ruskin), akik a gyáripar térfoglalását kísérő társadalmi veszélyeket csak úgy vélték megelőzhetőknak, ha az ipari munkának oroszlanrészét a kézműipar veszi át; és ha akadtak nagy államférfiak (Bismarck), akik e gondolatot csak a kisipar célszerű kényszermegszervezése és a céhrendszabályok bizonyos mérvű alkalmazása révén vélték megvalósíthatónak: csodálható-e, ha a szorongatott kisipar a változott gazdasági viszonyok követelményeinek, saját boldogulása feltételeinek teljes félreismerésével szintén csak a verseny szabadságát korlátozó bizonyos célszerű szabályoknak általánosításától és a kisiparnak kényszerszervezésétől várja sorsának jobbrafordulását. A magyar törvényhozás engedett az ebből származó nyomásnak, és miután már 1848-ban kimondotta az iparúzés teljes szabadságát, 1884-ben kénytelen volt e szabadságot ismét olyképp megszorítani, hogy kézműiparokat nem gyárszerűleg, csak az előzetesen megszerzett szakképzettségnek, mégpedig a törvényben meg nem határozott idejű tanonckodásnak és 2 évi segédi gyakorlatnak vagy tanonckodás nélkül legalább 3 évi segédi gyakorlatnak kimutatása, ennek hiányában pedig csak is az említett követelményeknek megfelelően képesített üzletvezetőnek alkalmazása mellett szabad gyakorolni; hogy továbbá az iparosoknak egyébként érintetlenül hagyott társulási szabadsága mellé, városokban és olyan községekben és járásokban, amelyekben legalább 100 kézműiparos van, ezek 2/3-ának kívánságára megalakítani rendelte és valamennyire kötelezővé tette azoknak kényszerszabályait; a tagjai felett hatósági jogokat is gyakorló ipartestületet.

Mondani sem kell, hogy ez a rendszer a kisipar helyzetén mit sem javított. A tanszerződés megfelelő szabályozása, tanoncotthonok létesítése, az ipari szakoktatás fejlesztése, a közműveltségnek emelkedése hatásosabb biztosítékai a kisiparos-ság szakképzettségéhez, a hitel megszervezése és a közjólét emelkedése a kisiparos-ság termelésének megkönnyítéséhez és termelvényei kelendőségéhez fűződő érdekeknek. A kényszerszabályozásért folytatott propagandát sem igazolta a gyakorlat 1911-ben, mint amely évben az ipari érdekképviselésekről a háborút megelőzőleg utoljára készült hivatalos statisztikai felvétel. Magyarországon 394, Horvát-Szlavonországokban 10 volt az ipartestületeknek nevezett kisipari kényszerszabályozásnak a száma. Ha figyelembe vesszük, hogy Magyarországon, Budapesten kívül 138 volt a városok száma, amelyekben ugyanis a törvény szerint mindenestre fel kellett állítani az ipartestületet, hogy továbbá Budapesten minden szakmára külön fel kellett azt állítani, úgy hogy egyedül Budapesten 25 ipartestület létezett, meg-

állapíthatjuk, hogy a legerősebb propaganda dacára is mindössze 231 ipartestület alakult magának a helyi iparosságnak a kezdeményezésére. Az ipartestületek a kézműiparosságnak Magyarországon mindössze 33,1, Horvát-Szlavonországokban 9,7, a Magyar birodalomban pedig 30,9 %-át egyesítették. A bennük tömörült iparosok a kézműiparosok által foglalkoztatott összes segédeknek Magyarországon 57,1, Horvát-Szlavonországokban 24,7, a Magyar birodalomban 54,4 %-át foglalkoztatták. Segélyezési célokra kiadtak összesen 40 389 K-t, ami bizonyára nem pótolhatta a kisiparosok betegségi, baleseti, rokkantsági és különösen aggkori biztosításának, illetve az erre szolgáló intézményeknek hiányát. Iparos-intézmények támogatására kiadtak 73 604 K-t, úgy hogy ez a támogatás megoszlott 43 szakiskola és tanfolyam, 224 szakcsoport, 67 kiállítási, 72 olvasókör, 105 könyvtár, 31 munkaközvetítő és 85 munkásszálló közt. Ebben a 73 604 K-ban is Budapest 25 ipartestülete 30 577, 22 törvényhatósági joggal felruházott városé 15 942 K-val szerepel, úgy hogy az ország többi 347 ipartestülete e célra mindössze 27 085 K-t áldozott. Hasonlítsuk össze ezeket az összegeket azokkal, amelyeket a munkásságnak törvényi kényszerrel mentesen, szabadon alakult egyesületei tagjaik áldozatkészsége alapján azok gazdasági és kulturális emelkedésének céljaira fordítottak. Nyilvánvalóvá válik így, hogy a törvényi kényszer egyáltalán nem pótolja az egyesülés célszerűségébe vetett hitnek, a helyes célkitűzésnek és a célok helyességéről meggyőződött önkéntes áldozatkészségnek hiányát. Csak egy vonatkozásban nem kicsinyellhető az ipartestületek működése. Az ipari munkaviszonyból származó perekben, mielőtt azokat a felek a rendes bíróságok elé vihették volna, a közigazgatási hatóságnak, az ipartestület kötelékébe tartozó munkaadók és segédszemélyzetük közt felmerülő perekben pedig a velők szemben hatósági jogokat gyakorló ipartestületnek határozatát kellett kieszközölni. Az ipartestület e feladat elvégzésére pártatlan elnök vezetése alatt egyenlő számú munkaadóból és alkalmazottból álló békéltető bizottságot köteles felállítani. 1911-ben e békéltető bizottságoknak az eléjük vitt peres ügyek 46,9 %-át sikerült békés úton elintézni. De ha ez a körülmény élénken bizonyítja is annak a célszerűségét, hogy a munkaügyi bíraskodás magukra az érdekeltekre bízassék, egyáltalán nem bizonyítja annak szükségessége vagy célszerűsége mellett, hogy az érdekeltek olyan kényszerterületbe tömöríttessenek, aminők az ipartestületek, amelyeknek jórészt természetlen igazgatási költségei ugyanis bevételeiknek mintegy felét felemészítik. De a sikertelenség korántsem rendítette meg a kisiparosságnak magába a rendszerbe vetett hitét. Helyzete nem javult ugyan annak uralma alatt. De nem ismerte fel, hogy helyzete javulását a megkezdett úton el sem érheti. Ellenkezőleg, különböző célkitűzés helyett, igyekezetének javát a megkezdett téves irányzat további kiépítésének kiküzdésére pazarolta - míg nem azt a visszahatásnak az a kora, amely a háborút követő forradalmakat lezárta, tényleg meg is valósította.

A jelzett irányzat nem akadályozta meg azért teljesen a gazdasági önsegélynek megkísérlését sem. A hitelszövetkezetek tagjai közt /4/ Magyarországon 289 086, Horvát-Szlavonországokban 21 438 foglalkozott iparral vagy kereskedéssel. Erős kísér-

letezések folytak ipari szakszövetkezeteknek: nyersanyagbeszerző, értékesítő, termelő szövetkezeteknek, közös gépműhelyeknek létesítésére. Saját iparfejlesztési tevékenysége körében az állam messzemenő támogatásban részesíti ezeket a szövetkezeteket, amelyeknek száma 1914-ben a szoros értelemben vett Magyarországon 172 volt (mégpedig 95 önálló, 76 az Országos Központi Hittelszövetkezetnek kötelékében, 1 más kötelékben). E szövetkezeti szellemnek kellő érvényesülése révén némelyek szép eredményeket értek el, sok viszont, e feltételek hiányában, nem tudott megállni. Az önsegély gondolatával mint a szövetkezeti eszme alap gondolatával ellenkező állami támogatás és a szövetkezeti gondolatnál még inkább ellenkező, de a támogatás fejében felülről mégis érvényesített irányításnak helytelensége maga vált gyakran a balsiker legfőbb okozójává.

Kétségtelen egyébként, hogy az állam más vonatkozásokban is sokat tett - és többnyire eredményesebben is, mint a szövetkezetek pénzbeli támogatásával - a kisipar helyzetének javítására és arra, hogy azt az ország ipari termelésének számottevő fokozására képesítse. A támogatás módzatai és mérve tekintetében megemlítjük a következőket:

1. Az 1884-ből származó ipartörvénynek a háború kitörése idejében még érvényben volt rendelkezései szerint minden község, amelyben a tanoncok száma 50-t elérte, köteles ezek iskolai oktatásáról külön tanfolyam berendezésével gondoskodni. A tanonc egész tanideje alatt köteles iskolába járni, amelyben az évi szorgalmi idő legalább 10 hónapig tart, hetenként legalább 7 órával (4 az általános ismeretekre, 3 a rajzra) és 1 órai vallástanítással. A község a tanonciskola fenntartási költségeinek fedezésére a községben fizetendő egyenesadó 2 %-a erejéig külön adót vethet ki, és a tanonciskola fenntartásában a községet az állam is támogathatja. Ezen az alapon az 1913/1914. tanévben a szoros értelemben vett Magyarországon 633 iparos- (és 99 kereskedelmi-) tanonciskola volt 4812 (a kereskedelmiekben 555) tanítóval, és az év végén 102 486 (a kereskedelmiekben 7174) tanulóval. Ezek közül 586 (a kereskedelmiek közül 93) olyan nem állami tanonciskola volt, amelyeket az állam a jelzett évben 665 246 (a kereskedelmieket 51 090) koronával segélyezett.

2. Bár nem csupán a kisipar, de mindenesetre ennek is érdekében, mintaszerűt alkotott az állam - és ezekben az alkotásaiban nem szünetelt egy pillanatig sem - az ipari szakiskolákban. A háború kitörésének idejében a szoros értelemben vett Magyarországon 52 (köztük 37 állami), Horvát-Szlavonországekban 30 (köztük 13 országos jellegű) ipari szakiskola létezett. Volt pedig ezek közt a szoros értelemben vett Magyarországon 1 iparművészeti iskola 35 tanárral és az év végén 169 tanulóval, 4 felsőipariskola 103 tanárral és 1469 tanulóval, az összes ipariskolákban a szoros értelemben vett Magyarországon 492 tanárral és 5854 tanulóval, Horvát-Szlavonországekban 140 tanárral és 1650 tanulóval. /5/

3. Az 1913/1914. tanévben egyenesen a kisiparosoknak továbbképzésére a szoros értelemben vett Magyarországon 633 tanfolyamot tartottak 18 866 tanulóval. E tanfolyamok közül 331-t az ipari szakoktatásnak és a kisipar támogatásának céljait szolgáló "technológiai iparmúzeum" nevű állami intézmény rendezett, míg a többieknek túlnyomó része az állandó jellegű oktatási intézetekkel volt kapcsolatos.

4. Nem szólva a közszállítási szabályzatnak a kisipar előnyét több tekintetben megállapító rendelkezéseiről, az 1914-ben kisipari célokra államsegélyképpen lekötött összeg 3 513 496 K volt, amely összegből ez említett évi részlet gyanánt tényleg ki is utaltatott 872 801 K szövetkezeteknek és egyes kisiparosoknak segélyezésére, különösen gépadományozás alakjában, tanoncotthonoknak, közműhelytelepeknek, a vándortanítás céljaira stb. Ebben az összegben nem foglaltatnak benne egyes iparművészeknek, iparosmestereknek, ipariskolai tanulóknak juttatott tanulmányi ösztöndíjak, az ipari és különösen a tanonc munka-kiállításoknak juttatott pénzbeli segélyek.

II. Folytatás: Az egyes társadalmi osztályok helyzete

C) Mezőgazdasági, bányászati, ipari, kereskedelmi és közlekedési alkalmazottak és munkások

Az a szellemi újjászületés, amely a török uralomnak, a több évszázadon át dúló polgári és vallási háborúknak megszűnése után megindult, és amely alig 100 évvel azután, hogy a kulturális élet fejlődési lehetőségei újra megnyíltak, a 19. század második negyedében már teljes szépségében ki is bontakozott, a munkaügy terén is a legszebb hajtásokat termelte. Szabaddá lett a jobbágy, megszűntek a céhek, és megindult a mai értelemben vett törvényi munkásvédelem. A Magyarország szellemi életét ez idő tájt uraló nemes veretű szociálliberalizmus avatta pl. ezt az országot már a 19. század negyvenes éveinek legelején egyikévé azoknak az európai államoknak, amelyek először korlátozták a gyermekek és a fiatalok munkások munkaerejének kihasználását a gyárakban. Ez a szellem, sajnos, nem sokáig érvényesülhetett. Az 1848/49. évi dicsőséges szabadságharcot követő abszolutizmus megakasztotta annak további kibontakozását, és midőn az alkotmányosság 1867-ben úgy, ahogy helyreállott, az új viszonyok közt a szociálliberalizmusból csak a liberalizmus, ennek is rövidesen már csak a neve maradt meg. Legszembetűnőbben nyilvánul meg ez éppen a munkaügy terén, ahol a haladás politikáját mihamar tespedés, a szociális szellemet a munkásság iránti bizalmatlanság, elfogultság, sőt gyakran igazságtalanság szelleme váltotta fel. Ez az irányváltozás, ha nem is menthető, könnyen megmagyarázható.

Magyarország ugyanis időközben olyan túlnyomóan mezőgazdasági jellegű országgá változott, amelyben, a birtokviszonyoknál fogva, a földbirtok jelentékenyebb részét bérmunkásokkal kellett megdolgoztatni. Annak a felfogásnak, amely a mezőgazda-

sági munkaügy terén érvényesült, szükségképpen vissza kellett hatni a munkaügy más területeire is, mégpedig annál inkább, mert a törvényhozás túlnyomóan éppen bérmunkásokat dolgoztató mezőgazdák-ból vagy azoknak érdekképviselőiből állott. Van ugyan számos példa arra, hogy erőteljes munkásvédelemre szánja rá magát az ilyen törvényhozás is - ha nem is magában a mezőgazdaságban, de legalább azokban a termelési ágakban, amelyekben a munkásvédelem hiányának társadalmi veszélyei élesebben kidomborodnak. Még több azonban a példa arra, hogy az ilyen összetételű törvényhozás azt a rendszerint kevésbé haladó szellemet, amelyet a mezőgazdasági munkaügyi politikában érvényesít, érvényesíti a munkaügynek egész területén, saját szempontjából helyesen indulván ki a tapasztalat által sokszor megerősített abból az igazságból, hogy nem lehetséges huzamos időn át eltérő szellemű munkaügyi politikát folytatni a különböző termelési ágakban, mert a haladás az egyikben szükségszerűen haladásra kényszeríti a másikat is. A különböző termelési ágakban foglalkoztatott munkásság a közlekedő csövekben levő folyadék módjára abból a termelési ágból, amelyben nagyobb nyomásnak van kitéve, átszivárog a másikba, és az egyensúly állapotát csak addig őrzi meg, míg a nyomás valamennyi termelési ágban egyenlő. A túlnyomóan mezőgazdasági jellegű Magyarországnak túlnyomóan bérmunkásokkal dolgozó földbirtokosok érdekeit képviselő törvényhozása ezt a szempontot érvényesítette munkaügyi politikájában.

E szempontnak érvényesítése az adott viszonyok közt annál természetesebb, mert hiszen Magyarországnak nem volt még olyan ipara, amelynek kellő munkaügyi politika híján való társadalmi veszélyei közelről fenyegettek volna. Ellenkezőleg, meg kellett még előbb teremteni az ipart. Az országnak létérdeke fűződik ahhoz, hogy ipari munkára kiválóan alkalmas, tanulékony népességének a sok száz éves elnyomás alatt eddig kizárólag az őstermelésbe fektetett munkája az iparban is gyümölcsöző legyen. Ipart kellett teremteni a nemzeti vagyon növelésére; azoknak a terheknek elviselhetésére, amelyek a halottaiból feltámadt nemzetre nem önként vállalt nagyhatalmi állásából folyólag hárultak; az ország fizetési mérlegének javítására, a népesség eltartására; a kultúrának emelésére - amire mindre az adott birtokviszonyok közt, az ország földrajzi helyzetében, az ipar megerősítésén kívül más út nem kínálkozott. Követésre méltó cél volt az valóban, hogy az országnak nyersterményeit feldolgozás végett ne vigyék külföldre, de magában az országban dolgozzák fel az ott szükségelt iparcikkékké. Helyes volt valóban a törekvés, amely a hazai nyerstermények ipari megmunkálásával járó hasznot az ország népességének kívánta fenntartani, hogy így óvja azt a kivándorlástól, így emelje annak fogyasztóképeségét, és így szolgáljon ösztönzésül a mezőgazdaságnak is a többtermelésre. Gondoljunk másfelől az ipar megerősítésének és fejlesztésének nehézségeire olyan területen, amelyet másik államnak már erősen fejlett ipara évszázadokon át megszokott saját fogyasztási területének tekinteni, és amelyen az ország zsenge iparát a fejlettebb ipar ellen vámvédelemben részesíteni nem lehetett. (Az állam milliókra rúgó pénbeli segélyekkel /6/, adómentességgel, fuvarozási és egyéb kedvezményekkel volt kény-

telen az alakuló gyáripari vállalatok számára a vámvédelemnek hiányát pótolni. Az a mindenhol érvényesülő szempont, hogy az ipari vállalatok boldogulása államérvényesítés, kézzelfoghatóvá vált és kettősen érvényesült így Magyarországon.) És ha a legtöbb helyt a gyakorlatban másutt is uralkodó volt még akkor az a meggyőződés, hogy a legjobb munkásvédelem is csökkenti a vállalatok versenyképességét, és ha a versenytársakra tekintettel az iparban vezető államok is csak a legnagyobb óvatossággal és agályoskodással próbálgatták összeegyeztetni a munkásvédelemhez fűződő, általuk már felismert nagy közérdeket a vállalataiknak versenyképességéhez fűződő érdekekkel: érthető, ha a magyar hivatalos politika az adott viszonyok közt szinte fenntartás nélkül a vállalkozóknak jól-rosszul felfogott érdekei mellé állott. Hiszen, ha a népsűrűség nem is volt valami jelentékeny, az embernek nem volt ritkasági becse Magyarországon - bizonyítja ezt a nagymérvű kivándorlás -, nem úgy, mint a tőkének és a vállalkozóknak, amelyeknek hiánya nagyon is érezhető volt.

Vegyük mindehhez, hogy a magyarországi munkásmozgalom, mint megindulásakor minden más országé is, kezdetben a szélsőségekre hajlott. Nemcsak azért, mert az elnyomott tömegekben általában előbb érik meg a felszabadulás vágya, mint a felszabadulás eszközeinek és ezek célszerű alkalmazásának ismerete. De azért is, mert minél kezdetlegesebb az ilyen mozgalom, minél kevésbé hatotta még át a tömegeket, annál kevésbé mellőzheti az agitációt és ennek céljaira oly jelszavaknak hirdetését, amelyek nem állnak meg a realitások határainál, de a hit rajongásával töltik el a megváltásért sóvárgó avagy már tompa fásultságba süllyedt tömegeket. Minél erőteljesebbek voltak azonban a jelszavak, annál erőteljesebb volt a visszhang: az uralkodó társadalmi rétegeknek reakciója. Míg a demokráciának megerősödése, a törvényhozásnak és a közigazgatásnak szociális elemekkel gazdagodása lassanként mérsékeltebb irányba szokta terelni a szélsőségeseknek induló munkásmozgalmakat is: Magyarországon e feltételek hiányában nem került sor a közeledésre. A reakció csak igazolta és fokozta a munkásság elkeseredését, a munkásság ebből következő magatartása viszont igazolta és fokozta a reakciót. Annyi bizonyos, hogy a munkásság megmozdulása a belső meghasonlás egyik újabb forrásaként jelentkezett olyan nemzetnek életében, amelynek annál nagyobb szüksége volt a belső koncentrációra, minél nagyobbak voltak a veszélyek, amelyek létét más oldalokról fenyegették. Bölcs politika, még anyagi és meggyőződésbeli áldozatok árán is, legalább a meghasonlásnak ezt a forrását vezette volna le. Még ha kétségtelen is lett volna ama meggyőződésnek helyessége, hogy az ország helyzete, annak egyéb érdekei a demokrácia térfoglalása ellen szólanak, akkor is, éppen a létező államrendnek érdekében ennek az államrendnek alapján kellett volna erőteljesebb, habár konzervatív szociálpolitikát, áldozatkészebb munkaügyi politikát kifejteni. Magyarországnak a politikai jogokat gyakorló társadalmi rétegei a munkaügyben maguk is érdekelt felek - nem bizonyultak erre képeseknek. Keveset tettek, és amit a nekilendülés egy-egy időszakában tettek, gyakran azt is visszafejleszteni igyekeztek. Ha a háború közbe nem jön, a demokrácia térfoglalásával bizonyára másképpen alakul a munkaügyi politika is. Nem hiányoztak

e részben a biztató jelek. De Magyarországnak jobban kellett volna ezzel sietni, mint más, szerencsésebb viszonyok közt élő országoknak, amelyeknek több idejük volt a viszonyok kiérlelődésének bevárására és a fejlődés irányvonalainak megállapítására. Jobban is siethetett volna, ha figyelembe veszi a más országokban bekövetkezett fejlődést, és felismeri abban azt a törvényszerűséget, amelynek érvényesülését lehet siettetni, lehet lassítani, de véglegesen megmásítani vagy megakasztani úgysem lehet. Magyarországon döntő okok a társadalmi és nevezetesen a munkaügyi politikában gyorsabb ütemet javasoltak. Az ebben elkövetett mulasztás és az, hogy a vezető társadalmi rétegek ennek következtében az alsóbbak előtt elvesztették hitelüket, az ország legszerencsétlenebb óráiban szomorúan megboszultta magát.

Szolgálati viszony

a) Mezőgazdaság. A különböző munkálatokkal foglalkoztatott mezőgazdasági alkalmazottak szolgálati viszonyát a törvények egész sorozata szabályozta. /7/ Eltekintve azonban a mezőgazdasági cselédeknek és bizonyos mérvben a gazdaszteknek szolgálati viszonyáról szóló törvényektől, mindezek a törvények csak magánjogi természetűek, kizárólagos céljuk és tárgyuk az, hogy biztosítsák mindkét részről a szerződésben vállalt kötelezettségek teljesítését, ami mellett helyes rendelkezéseket tartalmaznak egyfelől a teljesített munka mérésére, a megszolgált munkabér szolgáltatására nézve, másfelől pénzbüntetéseken kívül elzárást is megállapító szigorú büntető rendelkezéseket a vállalt munka teljesítésének biztosítására. Ha valami, hát éppen a magánjogi követeléseknek büntetőjogi védelem alá helyezése és nem törvényenél fogva kötelező munkásvédelmi szabályoknak felállítására kölcsönöz e törvény rendelkezéseinek némi közjogi jelleget. A megszolgált munkabér védelmén kívül ugyanis akár az alkalmazottak személyi viszonyai, akár az üzem természete által megokolt munkásvédelmi rendelkezéseket e törvények úgyszólván egyáltalán nem tartalmazzak.

Lényeges haladás jelentkezik e részben a szóban levő törvények sorozatát lezáró abban a törvényben, amely a mezőgazdasági cselédek szolgálati viszonyát rendezi (1907: XLV. tc.) E haladásban része van bizonyára a munkaügyi követelmények iránti érzék időközben bekövetkezett fejlődésének is. Nagyban hozzájárultak azonban, legalább a törvény rendelkezéseiben megnyilvánuló haladáshoz, a gazdasági viszonyok is. A folyton növekvő kivándorlás következtében jellemző munkáshiány ugyanis mind érezhetőbbé tette annak a szükségét, hogy a mezőgazdáknak a gazdasági cselédekben legalább az állandó munkásoknak bizonyos létszáma álljon rendelkezésére. /8/ Hogy azonban ez az érdek a gazdasági cselédek szolgálati viszonyára vonatkozólag a szóban levő törvény meghozatala előtt érvényben volt törvényi rendelkezésekkel nem volt biztosítható, arról élénken tanúskodtak a gazdasági cselédeknek szigorúan tilalmazott, az 1907. évet megelőző években azonban mégis minduntalan kitört sztrájkmozgalmai. Eltekintve ezúttal a törvénynek ama rendelkezései-

től, amelyek ugyancsak a szerződési kikötések pontos teljesítésének biztosítására, viszont azonban a gazdasági cseléd hátrányára addig szokásban volt egyes uzsoraszerű kikötéseknek tilalmazására irányultak: a törvény szellemének jellemzésére szolgáljanak annak következő rendelkezései. Ez a törvény már megállapítja a cselédi minőségben foglalkoztatás alsó korhatárát (a betöltött 12. életévben) - ami természetesen nem akadályozza azt, hogy nem cselédi minőségben ne alkalmazzanak mezőgazdasági munkára fiatalabb gyermekeket is. Megtiltja a cselédnek foglalkoztatását olyan munkával, amely testi erejét meghaladja vagy egészségét veszélyezteti. Olyan cselédnek tekintetben, akiknél a szolgálat természete ezt nem zárja ki, kötelezővé teszi elegendő éjjeli pihenőidőnek biztosítását. Kötelezővé teszi a munkaszünetet vasárnapon és a cseléd főbb ünnepnapjain. Ezen a napokon csak az állatok etetésével, gondozásával, férőhelyeiknek tisztántartásával és a majorság rendbehozatalával szabad a cselédet foglalkoztatni. A munkaadó egyébként elkerülhetetlen súlyos megkárosodásának megelőzésére köteles ugyan a cseléd egyéb munkát is végezni, de a munkaadó is köteles a szünnapon végzett ily rendkívüli munkát haladéktalanul, mégpedig az illető vidéken szokásos napszámmal külön is díjazni. A cselédnek vagy a legalább egy évre szegődött cseléd feleségének és 12 évesnél nem idősebb gyermekének megbetegedése esetére - ha ez a szolgálatba lépést követő 15 nap elteltével következett be, az orvosi kezelésnek, az orvosságnak és a szükséges fuvarnak költségét a munkaadó viseli. Ha a munkaadó évi egyenes államadója 200 koronát meg nem halad, felét, ha pedig a jelzett összeget meghaladja, egy tizedét annak az összegnek, amelyet a cseléd feleségének vagy gyermekének gyógykezelésére törvény szerint költött, a cseléd béréből levonhatja. /9/ A munkaadó köteles a cselédnek egészséges lakást adni. A törvény életbelépte után a cselédlakásokat úgy kell építeni, hogy minden családos cselédnek legalább egy szobája és konyhája legyen. A törvény életbelépését követő 10 év elteltével minden cseléd elhelyezése a szabályoknak megfelelő kell, hogy legyen. /10/

Ugyancsak haladottabb szellemű magánjogi elveket érvényesít a gazdasági tisztviselők szolgálati viszonyáról szóló törvény is. Az alkalmazott jólétéhez fűződő és a munkaadót terhelő köteleességek jellemzésére szolgáljanak a következő rendelkezések. A szolgálat közben vagy következtében megbetegedett tisztviselőnek gyógyíttatásáról hat hónapig, és ha az ily körülmények közt meghal, temetési költségeiről is a munkadó gondoskodik. Ha a munkaadó a nyugdíj vagy a végkielégítés tekintetében messzebb terjedő kötelezettséget nem vállalt, a szolgálati idő alatt meghalt tisztviselő özvegyének vagy kiskorú árváinak végkielégítéssel tartozik. A végkielégítés összege 5 évnél rövidebb szolgálat esetében az évi járandóságok pénzértékének 1/4-e, 5 évnél hosszabb, de 10 évnél rövidebb szolgálat esetén annak fele, végül 10 évnél hosszabb szolgálat esetén az egész évi járandóságnak megfelelő pénzüsszeg. A végkielégítésre irányuló igény fennforgásának, továbbá a végkielégítés összegének szempontjából azonban csak a törvény életbelépése után eltöltött szolgálati idő vehető számításba. A munkaadó az elhalt tisztviselő családjának legalább 3 hónapra köteles megfelelő

lakást rendelkezésére bocsátani, vagy annak értékét készpénzzel megváltani, de az elhalálozás napjától számított 30 napig ez utóbbi esetben sem követelheti a család elköltözését. Mindenesetre köteles továbbá a legközelebbi vasút- vagy hajóállomásig vagy ennek megfelelő távolságig, legfőleg azonban 50 km-ig a családnak az elköltözéshez szükséges fuvart rendelkezésére bocsátani. Más megállapodás hiányában ez az utóbb jelzett kötelesség terheli a munkaadót a szolgálati viszony megszűnése miatt elköltöző tisztviselővel szemben is.

b) Bányászat. /11/ A szolgálati viszonyra vonatkozó jogszabályoknak főforrása az 1854-ben kibocsátott osztrák bánya-törvény, amelyet Magyarországon az alkotmányos életnek 1867-ben bekövetkezett helyreállítása után is fenntartottak. E törvény munkaügyi rendelkezései hiányosak és elavultak. Többször megkísérelték a háború előtt a bányajognak és ezzel kapcsolatban a bányák munkaügyének is korszerű szabályozását, a vonatkozó tervezetek azonban sohasem kerültek törvényhozási tárgyalásra. A létező törvény rendelkezéseinek hiányosságait több tekintetben sikerült ugyan pótolni ama rendelkezés alapján, amely szerint a kötelezően előírt munkarend érvényességéhez a felügyelő bányai szakhatóságoknak jóváhagyása szükséges. A munkarend jóváhagyásának joga módot adott ugyanis a hatóságoknak a törvényben foglaltakon túlterjedő egyes munkásvédelmi rendelkezéseknek érvényesítésére is. Ez alapon tiltották el pl. a 14 évesnél fiatalabb gyermekeknek és a nőknek föld alatti foglalkoztatását. A bányauzemmel járó egészségügyi veszélyek, pl. az anchylostomiasis elleni védekezésre az 1876 : XIII. tc.-be iktatott közegészségügyi törvény szolgáltatja az alapot és az eszközöket. - A vasárnapi munkaszünetet elrendelő 1891: XIII. tc. hatálya kiterjed a bányászatra is. - Végül, miután a nők éjjeli munkájának tilalmazása iránt 1906-ban Bernben kötött egyezményt Magyarország már 1908-ban ratifikálta, ennek az egyezménynek korlátai közt tilos a nők éjjeli foglalkoztatása a bányászásban is.

c) A szolgálati viszony az iparban és a kereskedelemben
/12/

ca) Az iparban és a kereskedelemben foglalkozó összes alkalmazottakra vonatkozó rendelkezések.

A munkaadó az alkalmazottól csak az illető ipari vagy kereskedelmi üzemhez tartozó munkát és ezt is csak az alkalmazott testalkatának és erejének megfelelő mértékben követelheti. Köteles az alkalmazottnak ünnepnapjain elegendő időt engedni az Istentisztelet látogatására. Ha lakással látja el, erre elegendő és lakályos helyiséget kell rendelkezésre bocsátani, és erre vonatkozó panasz esetében köteles az eljáró hatóság a vizsgálatot mindenkor tisztiorvos közbenjöttével foganatosítani, és haladéktalanul segítséget nyújtani. A törvényben és a törvény alapján kibocsátott rendeletekben meghatározott kivételektől eltekintve, a munkának vasárnapokon és Szt. István napján mint nemzeti ünnepnapon legalább 24 órán keresztül, mégpedig az ünnepnap reggelének 6 órájától kezdve szünetelnie kell.

A munkaadó köteles a törvényben és a rendeletekben részletesen megállapított határozmányok értelmében a berendezkedésben mindent megvalósítani és fenntartani, ami a berendezkedés és az üzem természetéhez képest a munkás életének, testi épségének és egészségének lehető biztosítására szükséges. Fehér vagy sárga foszfornak a gyufagyártásban való alkalmazása és foszforral készült gyufával való kereskedés tilos.

cb) A gyári munkásokra vonatkozó különös rendelkezések kiterjednek a truck-tilalomra, továbbá a munkaközi szünetek engedélyezésére vonatkozó kötelezettségekre, mégpedig ebéd idején egy óra és délelőtt és délután 1/2-1/2 óra mértékében, de azzal a korlátozással, hogy abban az esetben, ha a napi munkaidő 10 órát nem halad meg, a délelőtti és a délutáni munkaszünet, ha pedig a munka nem kezdődik meg reggel 7 óra előtt, a délelőtti munkaszünet elmaradhat. A munkaidőre vonatkozik az a rendelkezés is, amely szerint ott, ahol nappali és éjjeli üzemmenet van, a munkaadó az éjjeli munkával foglalkoztatott munkások megfelelő leváltásáról gondoskodni köteles, és hogy a munkaidő reggeli 5 órától esti 9 óráig (tehát a munkaközi szünetekkel együtt 16 óráig) tarthat. A munkahelyiségben munkarendnek kell kifüggesztve lennie. /13/ Csak a gyárakra, illetőleg a vonatkozó rendelkezések szerint az elemi erővel hajtott gépekkel vagy legalább 20 munkással dolgozó üzemekre, továbbá ezekre való tekintet nélkül a törvényben és a törvényt kiegészítő rendeletekben kimerítően felsorolt berendezésekre - még abban az esetben is, ha ezek egyébként nem minősíthetők gyárakká - vonatkozik az ipari munkásvédelmi rendelkezések megtartásának ellenőrzésére hivatott állami iparfelügyelőknek törvényben meghatározott hatásköre.

cc) Csak a kereskedő segédekre vonatkozik az a rendelkezés, hogy amennyiben véletlen megbetegedés folytán szolgálatuk ellátásában akadályozva vannak, fizetésükre és ellátásukra hat héten át igényük fennmarad. Csak a nyílt elárúsító üzletek és az ezekkel kapcsolatos irodák és raktárak személyzetére vonatkozik a munkaadónak az a kötelezettsége, amely szerint az említett üzleti helyiségek este 8 órától reggel 6 óráig, azok az elárúsító helyiségek pedig, amelyekben túlnyomóan élelmiszereket és állami egyedárúsági tárgyakat (dohányt) árusítanak, este 1/2 9 órától reggel 5 óráig, szombaton pedig az összes nyílt elárúsító üzletek este 1/2 10 órától kezdve és bizonyos kivételek fenntartásával és a további korlátozások megengedésével zárva tartandók. /14/

cd) Különleges védő rendelkezések állottak fenn az iparban alkalmazott gyermekek, fiatalok, tanoncok és nők tekintetében. Ezek szerint a 10. életévüket meg nem haladott gyermekeket egyáltalában nem szabad az iparban alkalmazni. 10. életévüket betöltött, de 12. életévüket még el nem ért gyermekeket pedig csak a hatóság engedélyével és csak azzal a feltétellel szabad foglalkoztatni, amely szerint 12. életévük betöltéséig a mindennapi elemi iskolát szabályszerűen látogathatják. Azokat a gyermekeket, akik 14. életévüket nem töltötték be, a kézműveségben és a kereskedelemben naponkénti 10 óránál, a gyárakban 8

óránál, fiatalkorúakat 14 óránál, de olyanokat, akik 16. életévüket még nem töltötték be, a kézművességben és a kereskedelemben 12 óránál, gyárakban pedig 10 óránál hosszabb időn keresztül foglalkoztatni nem szabad. Az iskolában eltöltött időt a foglalkoztatás időszakába be kell számítani. Éjjeli munkában (este 9 órától reggel 5 óráig) 14. életévüket be nem töltött gyermekeket egyáltalán nem, 14. és 16. életévük között levő fiatalkorúakat pedig csak a megszakítás nélkül dolgozó üzemekben és csak a hatóság engedélyével szabad foglalkoztatni, mégpedig napi munkaidejük felén, vagyis legfeljebb 5, illetőleg 6 órán keresztül. A 16. életévüket meg nem haladott munkásokat gyárakban csak olyan munkánál szabad foglalkoztatni, amely egészségüknek és testi fejlődésüknek szempontjából nem hátrányos. Az egészségtelen vagy veszélyesnek nyilvánított gyári üzemágakban egyáltalán nem, vagy csak meghatározandó feltételekkel szabad őket foglalkoztatni. E feltételek meghatározását, sőt általában az egészségtelen és veszélyes gyári üzemek jegyzékének felállítását azonban teljesen elmulasztották. /15/

A nők éjjeli munkájának eltiltásáról érvényben van a vonatkozó berni egyezmény, minthogy Magyarország egyike volt ama 14 államnak, amelyek ezt az egyezményt megkötötték. A nők tekintetében az egyedüli további védő rendszabály az volt, hogy ezek a lebetegedést követő 4 héten a munkától tartózkodhatnak anélkül, hogy emiatt szolgálati viszonyuk felbontható volna.

ce) Az ipari és a kereskedelmi alkalmazottak szolgálati viszonyaira vonatkozó további törvényes rendelkezések vagy az ellenőrzés célját - mégpedig inkább a munkások, mint a munkaadók ellenőrzését - szolgálják, és részint magánjogi, részint büntetőjogi természetűek, vagy pedig végül a tanoncok lehető szakszerű iskolai kiképzetésének biztosítását célozzák. Így ellenőrzési célokat szolgálnak azok a rendelkezések, amelyek szerint az iparban csak olyan munkásokat szabad alkalmazni, akiknek munkakönyvük van, továbbá amelyek a munkakönyv kiállítására és használatára vonatkoznak, végül amelyek a munkaadókat és a hatóságokat az ipari munkások nyilvántartásba vételére kötelezik.

Magánjogi természetűek azok a rendelkezések, amelyek a szolgálati, illetőleg a tanoncszerződésnél való eljárást szabályozzák (pl. tanoncszerződéseket csak a hatóság előtt és csak írásban szabad megkötni), vagy pedig a szerződés megszüntetésével kapcsolatosak. Ilyenek pl. azok, amelyek a felmondási határidőket megállapítják. E határidő, ellenkező megállapodástól eltekintve, iparossegédeknel és gyárimunkásoknál 2, kereskedősegédeknel 6 hét, fontosabb munkálatokkal megbízott alkalmazotknál pedig 3 hónap. Végül kimerítően felsorolják e rendelkezések azokat az eseteket, amelyekben a szerződés a felmondási idő megtartása nélkül a felek által felbontható, és megállapítják a szerződés megszegésének jogkövetkezményeit is. Ezek közé tartozik az a rendelkezés, amely szerint azzal a munkaadóval szemben, aki a munkást törvényes alap nélkül a felmondási idő eltelte előtt elbocsájtja, az egyedüli jogkövetkezmény az, hogy az idő előtt elbocsájtott munkásnak a felmondási időre já-

ró bérét kifizetni köteles, viszont a jogtalanul kilépő munkást a hatóság visszavezetheti, kötelezettségének teljesítésére kényszerítheti, és azonfelül meg is büntetheti. /16/ Ide tartozik a koalíciók jogi érvénytelenségére vonatkozó meghatározás, vagyis azoknak az összebeszéléseknek érvénytelenítése, amelyeknek alapján a munkaadók az üzem működésének megszüntetésével, vagy a munkások elbocsájtásával ezeket kedvezőtlenebb munkafeltételek vállalására kényszeríthetik, különösen pedig bérüket leszállíthatják, vagy pedig a munkások a munka közös megszüntetésével a munkaadókat kedvezőbb munkafeltételek, különösen pedig magasabb bér szolgáltatására kényszeríteni igyekeznek, valamint azok a megállapodások, amelyek azoknak támogatását célozzák, akik a megjelölt összebeszélések mellett kitartanak, vagy azoknak megkárosítását, akik attól elállanak.

Büntetőjogi rendelkezések fenyegetik végül a munkásoknak már említett szerződésszegésén kívül azoknak a rendelkezéseknek és hatósági intézkedéseknek a megszegését, amelyek a tanoncok, a munkások és az alkalmazottak felvételére, alkalmazására és a velük való bánásmódra, iskolai tanításuk biztosítására és életük, testi épségük és egészségük megóvására vonatkoznak, vagy történnek, valamint azok, amelyek a munkaadók és a munkások előbb említett érvénytelen koalíciójának érdekében őket akarati szabadságukban erőszakkal befolyásolni igyekeznek. /17/

A törvényes munkásvédelem, amely az itt előrebocsájtott leírásból kitűnik, bizonyára nem felelt meg azoknak a gazdasági és szociális körülményeknek, amelyekben Magyarország a háború kitörése idejében volt. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a nagyipari fejlődés, amely a háború kitörése előtt egyedül szolgáltatót ösztönzést a törvényes munkásvédelemre, Magyarországon még igen fiatal volt, csak néhány évtizedre terjedő múltra tekinthetett vissza, és ezalatt az idő alatt is többször visszatérő közökben esztendőkön át tartó válságok korlátozták fejlődésében. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy habár az említett rendelkezések nagy része még az 1884. évből származik, amely időben még a kézművesség körülményei voltak elsősorban irányadók, az iparban és a kereskedelemben való munkaügynek időszerű reformja a jelen század kezdetétől fogva megszakítás nélkül napirenden volt, mégpedig nemcsak a tudományos és a szakirodalomban, valamint a napisajtóban, hanem az egymást felváltó kormányok programjában is. A vonatkozó törvényjavaslatoknak egész sorozata jelent meg, sajnos anélkül, hogy a törvényhozás a világháború katasztrófája előtt azzal foglalkozhatott volna. A törvényhozás egész erejét abban az időben a választójog, a közigazgatási reform, az Ausztriával és az uralkodóházzal való viszony tekintetében kirobbant harcok kötötték le. Még szerencse volt, hogy ilyen körülmények között legalább néhány, többnyire nemzetközi kezdeményezésre napirendre került részletkérdés az idő szellemének megfelelően megoldható volt. Arra is utalni kell, hogy a törvényes rendelkezéseket a tényleges viszonyok messze meghaladták. A közigazgatás gyakorlata hatályon kívül helyezte egyes időszerűtlen rendelkezések alkalmazását (mint pl. a szerződésszegő munkások visszavezetését), ellenben a jogalkotó bírói gyakorlat elismerésre méltó módon kie-

gészítette a törvény hézagait, különösen a magántisztviselők és a kereskedelmi alkalmazottak szolgálati viszonyai tekintetében. Minden akadály dacára megerősödtek a munkások és az alkalmazottak szakszervezetei, és bár gyakran súlyos harcok árán, a törvényben megállapítottakkal szemben sokkal jobb munkafeltételeket sikerült biztosítaniok. Végül a törvény holt betűit legalább azon a területen, amelyet a törvény számára megnyitott, való életre keltette az iparfelügyelők mindinkább tökéletesedő kiváló tevékenysége. /18/

d) Forgalom. A törvény csak a közforgalmú és a gőzerővel hajtott vasutak munkaügyét szabályozza (1914: XVII. tc. A vasúti szolgálati pragmatikáról). A többi vasút valamint a hajózási üzemek munkaügyére vonatkozólag nincs törvény. Ezek csak arra vannak kötelezve, hogy üzemük részére szolgálati pragmatikát készítsenek, és ezt a kereskedelmi miniszternek jóváhagyás végett bemutassák.

Az előbb említett törvény részletesen megállapítja az alkalmazás és az elbocsájtás feltételeit, és az alkalmazottak jogait és kötelezettségeit. Munkaidő tekintetében azonban a törvény csak azt a rendelkezést tartalmazza, amely szerint a munkában eltöltött idő átlaga általában nem lehet több, mint a pihenési idő átlaga, amikor is a munkaidő átlagának kiszámításánál legfeljebb 1 hónapot kell alapul venni. A szolgálat teljesítése felváltás nélkül csak abban az esetben engedhető meg, ha a szolgálat részben csak a jelenléti köteletségben vagy készségben jelentkezik, és legalább 6 órai, egyhuzamban való pihenési idő az éjszakai időszakra esik. Ilyen szolgálat esetében, legalább kéthetenként egyszer, teljes 24 órás munkaszünet engedélyezendő. Az egyhuzamban megkövetelhető szolgálat valamint pihenés legmagasabb és legrövidebb időtartamát a kereskedelemügyi miniszter az egyes vasutak jellegére, a vonalak helyi és forgalmi viszonyaira és a szolgálat követelményeire tekintettel rendelettel szabályozza.

A törvényben biztosított szabadság naptári évenként a tisztviselőknél az első 10 szolgálati évben 14, a 20. szolgálati évig 21, 20 évi szolgálati idő után 28 nap, a többi évi fizetéses alkalmazottaknál az első 10 szolgálati évben 8, azután 10, illetőleg 14 nap, a havi és napibéres alkalmazottaknál és a munkásoknál 3 évi szolgálati idő után 8 nap. Indokolt esetekben ezenfelül a szolgálati felsőbbség rövid szabadságot engedélyezhet, de ha az így engedélyezett rendkívüli szabadságoknak tartama valamely naptári évben 6 napot meghalad, az ezt meghaladó részt a szabályszerű évi szabadságba be kell számítani. A betegségben töltött időt az évi szabadságba beszámítani nem lehet.

A törvény az alkalmazottak politikai jogainak szabad gyakorlatát biztosítja, annál inkább korlátozza azonban az alkalmazottak egyesülési jogát. /19/ Részletesen szabályozza az alkalmazottak szolgálati vétsége esetében követendő eljárást és az ezen az alapon megállapítandó rend- és fegyelmi büntetéseket. A rendbüntetéseket a hivatali főnök szabja ki, de ez ellen

a felsőbbséghez panasszal lehet élni. Fegyelmi büntetéseket csak a törvényben megállapított fegyelmi eljárás útján lehet kiszabni. Egyebek között fegyelmi eljárást von maga után a munkabeszüntetésben való részvétel, vagy a szolgálatnak tömegjelenségképpen abból a célból való lanyha ellátása, hogy a forgalom megnehezíttessék vagy megállíttassák, továbbá az erre való izgatás, lázítás, összebeszélés, az alkalmazottaknak erőszakkal való fenyegetése vagy befolyásolása arra, hogy valamely egyesületbe be- vagy abból kilépjenek. Ennek alapján az alkalmazott el is bocsájtható, de ha ez törvényellenesen történik, az alkalmazott magánjogi igényeit a bíróságnál érvényesítheti. Minden vasútnál három fegyelmi bíróságot kell felállítani. Az egyik végérvényesen határoz a napibérrel alkalmazottak és a munkások fegyelmi ügyeiben. A másik kettő közül az egyik mint elsőfokú, a másik mint másodfokú fegyelmi bíróság ítélezik a többi alkalmazott felett. A két első az igazgatóság által kinevezett elnökből, továbbá felerészben az igazgatóság által kinevezett, felerészben az alkalmazottaktól titkos szavazással választott ülnökökből áll, a harmadik pedig a kereskedelemügyi miniszter által kinevezett elnökből és kizárólag az igazgatóság által az alkalmazottak közül kinevezettek közül alakul. /20/

Koalíció-jog. Egyesülési jog. Munkaviszályok. Békéltetés.

a) A háború előtti magyar munkaügyi politikának legsajnálatosabb fejezete az, amely a koalíció- és az egyesülési jogot, tehát a munkásság önsegélyének lehetőségeit tárgyalja. A magyar törvényhozás már 1872-ben megszüntette ugyan az iparban és a kereskedelemben a koalícióknak büntetését, de még jogérvényteleneknek jelentette ki mégpedig mind a munkaadóknak, mind az alkalmazottaknak, illetőleg munkásoknak a munkafeltételek befolyásolása céljából a munka megszüntetésére vagy a munkabeszüntetésben résztvevőknek támogatására irányuló összebeszéléseit. Az 1872. évi ipartörvénynek ezeket a rendelkezéseit megismétlő 1884. évi ipartörvény büntetést (mégpedig 600 koronáig terjedhető pénzbüntetést és 30 napig terjedhető elzárást) állapít meg az ellen, aki ily összebeszélés létrehozása, terjesztése vagy végrehajtása céljából munkaadókat vagy munkásokat akarat szabadságuk érvényesítésében fenyegetéssel vagy tetteges bántalmazással akadályoz vagy akadályozni igyekszik. Már a mezőgazdasági munkások szolgálati viszonyáról szóló 1898: II. tc. és az annak mintájára készült többi törvény /21/, ideértve a mezőgazdasági cselédekről szólót is, a koalíció jogérvénytelenségét megállapító rendelkezést csak a munkások tekintetében ismétli meg, és büntető rendelkezése is súlyosabb és átfogóbb. A büntetés ti. itt már 60 napig terjedhető elzárás és 800 K-ig terjedhető pénzbüntetés. És ez a büntetés nemcsak azt éri, aki ily összebeszélés céljából a munkást akarat szabadságának érvényesítésében akadályozza vagy akadályozni igyekszik, hanem azt is, aki a szerződött munkások közt hamis híreket terjeszt vagy pénzt gyűjt, vagy a szerződött munkásokkal összejöveteleket tart, vagy helyiségét ilyen összejövetelek céljára átengedi vagy azokon részt vesz. A bányatörvény a szóban levő összebeszélések és az ilyen összebeszélésekre vonatkozó izgatás szempont-

jából az annak idején Magyarországon is érvényben volt osztrák büntetőtörvényre utal. Miután e törvény Magyarországon hatályát veszítette, a szóban levő összebeszélések büntethetősége a bányászásban is megszűnt.

Maga a munkabeszüntetés az iparban és a kereskedelemben csak akkor büntethető, ha a munkás azzal szerződészegést is követ el. Szerződészegésről viszont csak akkor lehet szó, ha a munkaviszony felbontása a törvényben előírt vagy a szerződés szerint azt helyettesítő felmondási időhöz volt kötve, és a munkás a szerződést ennek megtartása nélkül szünteti meg. De még ebben az esetben sem lehet szó szerződészegésről, ha a munkás olyan okra hivatkozhatik, amely a törvény szerint feljogosítja őt arra, hogy a szolgálati viszonyt rögtöni hatállyal felbontsa. Különösen a gyárakban mind általánosabbá válik az a kikötés, hogy a szerződés felmondási idő megtartása nélkül bármikor felbontható. A szerződészegés büntetése az iparban különben is igen enyhe, és - különösen tömeges munkabeszüntetésnél - még ezt a büntetést is mind ritkábban alkalmazzák.

Másképp áll a dolog a mezőgazdaságban. A munkásnak az átvett munkát itt mindenestre be kell végezni. Avégből, hogy a szolgálati viszonyt rögtöni hatállyal felbonthassa, nem hivatkozhatik másra, mint csak arra, hogy a munkaadó vagy hozzátartozója vagy tisztviselője erkölcsét veszélyezteti, őt tettleg bántalmazza, vagy testi épsége, élete vagy vagyona ellen büntetendő cselekményt követ el; vagy, ha a szerződés megkötése és teljesítésének megkezdése közé eső időben a munkaadónál szolgált, ez a szolgálata alapján neki járó munkabért jogtalanul visszatartja; vagy végül, hogy betegség miatt szolgálatképtelenné vált vagy a katonasághoz behívták. És a szerződés haldéktalan felbontásának joga még ezeknek az okoknak valamelyike alapján is csak abban az esetben illeti meg őt, ha az illető ok bekövetkezésétől (tehát még csak nem is tudomásul vételétől!) számított 24 óra alatt a szerződés felbontására irányuló szándékát a munkaadóval közölte. Arról, hogy szolgálatait azért tarthassa vissza, mert a munkaadó a folyamatban levő szolgálati viszony alapján reáharul kötelezettségeket nem teljesíti, nem lehet szó. /22/ A munkásoknak legfőlegbb csak panaszt lehet emelni emiatt. /23/ Evégből is legfőlegbb két meghatalmazottjuk jelenhet meg a hatóság előtt. Ha többen hagyják ott evégből a munkát, olyan elbánás alá esnek, mintha jogtalanul szakítanak meg azt. Azt a munkást pedig, aki jogtalanul megszakítja a munkát, karhatalommal vezetik vissza és szigorúan /24/ megbüntetik. Ezt a büntetést pedig nem szabják ki enyhébben amiatt, hogy a cselekményt összebeszélés alapján követték el, ellenben igenis súlyosabban, ha az illető munkásról kitűnik, hogy az összebeszélés létrehozásában neki cselekvő szerepe volt. /25/

A vasúti szolgálati rendtartásról szóló 1914: XVII. tc. szerint a vasúti alkalmazottak és munkások a büntetőtörvények alkalmazása szempontjából köztisztviselőknek tekintendők. Ha a köztisztviselő szolgálati kötelességének teljesítését összebeszélés alapján megtagadja, 3 évig terjedhető börtönnel büntetendő. Megállapítja ezenkívül a vasúti szolgálati rendtartás,

hogy a munkabeszüntetésben való részvétel, vagy az erre irányuló megállapodás, vagy az ily megállapodásra vagy a munka beszüntetésére való izgatás vagy felbujtás olyan fegyelmi cselekmény, amelyet a vasútigazgatóság a többi fegyelmi cselekményre nézve megállapított eljárás mellőzésével azonnali elbocsátással büntethet. A munkabeszüntetést szervező bizottságnak a szolgálatból elbocsátott tagjait vasúti szolgálatban alkalmazni többé egyáltalán nem szabad.

Kitűnik az eddigiekből, hogy a munkabeszüntetésre irányuló összebeszélés, még inkább azonban maga a munkabeszüntetés a mezőgazdaságban, az erdészetben, a víz-, út- és vasútépítkezéseknél, a közforgalmú gépjármű vasutak szolgálatában szigorú büntetés terhe alatt tilos. Az iparra és a kereskedelemre ez a tilalom ugyan csak bizonyos minősítő körülmények fennforgása esetében áll (szerződésszegés!), a munka beszüntetésére és a munkabeszüntetésben résztvevőknek támogatására irányuló összebeszélések azonban itt is érvénytelenek. A sztrájk büntetlenségének elismerése az iparban hosszú ideig nem jelentette az ipari munkások sztrájk-szabadságának tényleges elismerését. Megnyilvánult ez elsősorban, amint azt még látni fogjuk, a munkások egyesülési jogának olyan kezelésében, amely a munkásegyesületeknek a sztrájk szervezését, irányítását, a sztrájkban résztvevőknek támogatását egyáltalán lehetetlenné tette. Ha a munkásság az állandó szervezetek alakításában korlátozva van, vagy ha az állandó szervezet nem irányíthatja a sztrájkpolitikát, a munkásság nem tehet mást, mint hogy a munka folytatásának vagy abbahagyásának kérdését, különösen ha több üzem munkásáról van szó, gyűlésen beszéli meg. De hogy tarthat-e gyűlést vagy sem, annak eldöntése, a gyülekezési jogot biztosító törvény híján, a rendőrhatalóság megítélésére van bízva. Sőt 1904-ben belügyminiszteri rendelet utasítja ezeket a hatóságokat, hogy "oly nyilvános gyűlések, melyekben egy munkaszünetelés egész állása és annak érdekében tett intézkedések adatnak elő, az összebeszélés módzatai állapíttatnak meg, és a munkabeszüntetés szerveztetik - nem engedélyezendők, illetőleg, ha más cél alatt bejelentett gyűlések ilyen összebeszélésekre használtak fel, azok feloszlatottak." A sztrájkhoz pénz kell - és ha a sztrájk egyesületeknek tilos adnia, máshonnan kell azt előteremteni. Belügyminiszteri rendelet szigorú büntetés terhe alatt tiltja azonban a nem engedélyezett adománygyűjtést (és e rendelkezésnek az adott viszonyok közt más szempontokból bizonyára megvoltak jó okai): hogyan kérjen azonban pénzügytési engedélyt sztrájkcélokra az a munkásság, amelynek egyesületei nem foglalkozhatnak sztrájkengedélyezéssel, és amelynek a sztrájk kérdésében való határozás végett még gyűlésezni sem szabad. Nem kért hát engedélyt a gyűjtésre, de ha más nem, az e címen kiszabott büntetések nagy száma tanúskodik róla, hogy mégis gyűjtött. Kiűt a sztrájk: alkalmazásra kerül a toloncszabályzat, amely megmondja ugyan, hogy a benne foglalt rendelkezések csak csavargók, szokásos munkakerülő, engedély nélküli koldusok, a közbiztonságra alaposan gyanús személyek ellen alkalmazhatók, de amelyet mégis felhasználnak arra, hogy a nem helybeli illetőségű sztrájkvezetőket és sztrájkolókat lakóhelyükről, munkahelyükről illetőségi helyükre toloncolják. Azt gondolná az

ember, hogy ilyen körülmények közt egyáltalán nem lehet sztrájkolni. Tényleg azonban e szabályokat túlnyomó részben még oly időben hozták, mikor a sztrájkok aránylag nem is voltak jelentékenyek, és igazán csak akkor szaporodtak el, mikor a munkásság minden megmozdulását e szabályok súlyával akarták elnyomni. A sztrájkoló munkásokkal szemben alkalmazott rendszabályok sympáthia-sztrájkokra készítették más szakmák munkásait, és végül is egyenesen a sztrájk céljára olyan szervezet kiépítésére vezettek, amellyel szemben minden hatósági ténykedés tehetetlennek bizonyult. Közelebbről ezzel az egyesülési jog ismertetésével kapcsolatban is foglalkozunk.

b) Az egyesülési jogot törvény nem szabályozza, korlátozta miniszteri rendeletek állapítják meg. E rendeletek szerint minden egyesület megalakulhatóságának fő kelléke, hogy alapszabályait a belügyminiszterhez láttamozás végett felterjessze. Ha a miniszter az alapszabálytervezet beérkezésétől számított 40 nap lefolyása alatt nem tett rá észrevételt, az egyesület működését ideiglenesen megkezdheti, véglegesen megalakítottnak azonban csak akkor tekinthető, ha a belügyminiszter az alapszabályokat láttamozásával ellátta. A láttamozás csak akkor következik be, ha az alapszabályokat azoknak a feltételeknek megfelelően állapítják meg, amelyek a miniszter esetenként előír. Munkásegyséletek alapszabályainak jóváhagyását pl. a belügyminiszter többek közt attól teszi függővé, hogy az alapszabályok sztrájksegélynek nyújtását mindenestre kizárják. Ha az egyesület az alapszabályokban meghatározott célt és eljárást meg nem tartja - amennyiben működése az államnak érdekeit vagy a tagok vagyoni érdekeit veszélyeztetné -, a belügyminiszter az egyesület működését haladéktalanul felfüggeszti, és a felfüggesztés után elrendelendő vizsgálat eredményéhez képest azt végleg fel is oszlathatja. Sőt, munkásegyséletek működését nemcsak a belügyminiszter, hanem a helyi hatóság is felfüggesztheti, mindazonáltal azzal a kötelezettséggel, hogy a vizsgálati iratokat végleges döntés végett a belügyminiszterhez terjessze fel. E rendelkezések szerint a belügyminisztertől, ha nem éppen a helyi hatóságtól függ bármely egyesület alakulása és létezése. A vizsgálatot az egyesület olyan magatartása miatt, amely állítólag a reája oktrojált alapszabályokba ütközik, nem pártatlan bíróság, hanem a közigazgatási hatóság foganatosítja, és az ilyen vizsgálat eredményéhez képest minden bírói jogorvoslat lehetősége nélkül maga ez a közigazgatási hatóság határoz az egyesület léte vagy nem léte fölött. /26/

A vasúti szolgálati rendtartásról szóló 1914 : XVII. tc.-be foglalt különleges szabályok rendelkeznek a közforgalmú gépjármű vasutak alkalmazottainak egyesülési jogával. E szerint vasúti alkalmazottak körében egyesületet (vagy bármely intézményt, még jótékony célú szövetkezetet is) csak a kereskedelemügyi miniszter engedélyével szabad alapítani. Az alapszabályokat jóváhagyás végett az érdekelt vasútigazgatóság útján jóváhagyás végett a kereskedelemügyi miniszterhez fel kell terjeszteni. Vasúti alkalmazottak nem lehetnek oly egyesületek tagjai, amelyeknek céljai a kereskedelemügyi miniszter megítélése szerint hazafiatlanok vagy nemzetellenesek, vagy a vasúti szolgál-

lat érdekeivel össze nem egyeztethetők. Ha az alkalmazott az ilyképpen tilalmazott egyesületből 15 nap alatt nem lép ki, minden további eljárás nélkül törölni kell a létszámból.

A munkásság tömörülése a korszerű értelemben vett gazdasági szakegyesületekbe Magyarországon csak a múlt század kilencvenes éveiben következett be. Léteztek már előbb is munkásszakegyesületek, de a jelzett idő előtt kevés kivétellel magánál a munkásságnál is hiányoztak még az igazi szakszervezeti munka lehetőségének szellemi és anyagi előfeltételei. Az iparnak, különösen a gyáriparnak fejlődése, a munkásságnak valóban nyomasztó helyzete, a megélhetés drágasága és ezzel szemben a munkabérek alacsonysága, a túl hosszú munkaidő, az állam közömbössége a munkásvédelem követelményeivel szemben csak lassanként érlelték meg a munkásság tudatában a gazdasági szakegyesületekbe való tömörülésnek és a bevált szakszervezeti politika érvényesítésének szükségességét. Az addig nagy számmal létezett, de csak tengődő munkásegysületek lassanként átalakulnak azonban szakegyesületekké, a helyi szakegyesületek lassanként országos szakszövetségekbe tömörülnek, amelyek nem egy szakmában kölcsönösségi viszonyba lépnek az illető szakmák nemzetközi központjaival, egyben pedig megalakítják egymással a szakegyesületeknek országos szervezetét. A helyi szervezetek és az országos szervezetek helyi fiókjai helységenként szakszervezeti bizottságokat, e bizottságok fölé pedig, a munkásszervezetek központi képviselőit, a szakszervezeteknek legalább háromévenként tartott kongresszusán szakszervezeti tanácsot választanak, e tanácsnak ellenőrzését pedig rábízják az országos szakszervezeteknek és a budapesti helyi szervezeteknek kiküldötteiből álló szakszervezeti választmányra.

A tulajdonképpeni szakszervezeti mozgalom megindulását itt is, mint mindenhol, visszahatásaképpen azoknak az okoknak, amelyek azt szükségképpen előidéztek, és a szakszervezetek további fejlődésének feltételeképpen nagyarányú sztrájk hullámok kísérik. Támadó sztrájkok ezek a fellendülés rövid időszakában, védelmi sztrájkok a közben szintén mind erőteljesebben megszervezkedő munkaadóknak a munkaadói szervezetek minden fegyverét harcba vivő uralmi törekvéseivel szemben, a vajmi gyakori pangásnak, a válságoknak időszakaiban. A közhatalom, igen helyesen, a munkásszakegyesületekben látja a munkaviszályok elharapódzásának tényezőit, nem ismeri fel azonban a munkaviszályok ható okait, nem akarja meglátni és megtanulni a szükségyszerű fejlődésnek változhatatlan törvényét. Nem gondol arra, hogy a munkásság életviszonyain maga javítson, nem arra sem, hogy megfelelő intézményekkel akadályozza meg az adott viszonyok közt elkerülhetetlen munkaviszályok elfajulását munkabeszüntetéssé, de hatalmát egyedül a szakszervezetek erejének megbénítására, ellenállóképességének letörésére igyekszik felhasználni. Megkísérli előbb e szervezetnek atomizálását azzal, hogy nem engedi meg a helyi szervezetnek országos szervezetbe tömörülését. Ez a gyakorlat 1903-ig tart, amennyiben 1890-től fogva a jelzett időpontig mindössze egy-két szakmának adta csak meg az országos szervezkedés lehetőségét. Kezdetől fogva végig törölteti a szakszervezeti alapszabályokból a szakszerve-

zet feladatai közül az állásfoglalást a munkabeszüntetés kérdésében és a munkabeszüntetésben részt vevőknek segélyezését. Ha valamely szakszervezet e tekintetben mégis túllépi hatáskörét, feloszlatták. Kimondani rendeli az alapszabályokban, hogy a szakegyesület tagja csak magyar állampolgár lehet; hogy a szakegyesület vezetőségének tagja nem lehet olyan egyén, "aki akár a szakegyleten belül, akár azon kívül oly tevékenységet folytat, mely a szakegylet alapszabályszerű rendeltetésével ellentézik, és az illető egyén a vezetőségből haladéktalanul eltávolítandó." Az alapszabályokat, amelyeknek jóváhagyása nélkül a szakegyesület véglegesen meg nem alakulhat, évekig heverteti elintézetlenül. Vannak időszakok, amikor százával oszlatja fel a helyi csoportokat, és egyre-másra felfüggeszti az országos szervezetek működését. Különösen nagyok a föld- és a bányamunkások szervezkedésének akadályai. Az előbbieket 1906-ban alakítanak országos szövetséget, a vidéki hatóságok azonban egyszerűen nem veszik tudomásul a helyi csoportok megalakítását. Az utóbbiak tíz éven át egyáltalán hiába szervezkednek, a miniszter következetesen megtagadja alapszabályaik jóváhagyását. /27/ A háború kitörése idejében a bányászoknak mindössze csak egy-két helyi szervezete létezett.

A nyílt szervezkedés elé gördített ezek az akadályok, különösen pedig a szervezeteknek eltiltása attól, hogy a munkafeltételeknek alakulására, esetleg a munkabeszüntetésnek elhárításával és a sztrájkolóknak segélyezésével is befolyást gyakorolhassanak, a munkásságot a szervezkedés különleges módjának igénybevételére kényszerítik. Miután a szakegyesület kénytelen tevékenységét a megengedett feladatokra korlátozni, a szakegyesület lényegéből folyó, de meg nem engedett feladatokra létesítenek az egyesületi jogon kívül álló, nyilvánosan nem létező, úgynevezett "szabad szervezetet", és már most ez a két szerv együtt teljesíti, sőt ahol a tulajdonképpeni szakegyesületet felfüggesztették vagy feloszlatták, vagy mint a bányászoknál megalakulni sem engedték, a szabad szervezet teljesíti egyedül a tulajdonképpeni szakszervezet hivatását. A szabad szervezet kristályosodási pontja rendszerint valamely szakmabeli munkás-szaklap /28/, amelynek előfizetési díja fejében kapja meg a munkás mindazt a szolgáltatást, amelyet a tulajdonképpeni szakegyesület nem nyújthat neki. A szabad szervezet vezetősége és tagjai a műhelyenként választott bizalmi férfiak közvetítésével érintkeznek egymással.

Teljesen téves volna azonban az a feltevés, mintha ennyi akadály elég lett volna a munkásszervezetek fejlődésének megakasztására. A szakszervezeti tanács kötelékébe tartozó (szociáldemokrata irányzatú) szakszervezetek /29/ tagjainak létszáma például (mindig az év utolsó napján) a következőképpen alakult:

Év	Taglétszám	A taglétszám- ban nő	Év	Taglétszám	A taglétszám- ban nő
1901	9 999	-	1907	130 120	6 654
1902	15 270	-	1908	102 054	5 490
1903	41 138	-	1909	85 266	5 171
1904	53 169	2099	1910	86 478	5 577
1905	71 173	-	1911	95 180	5 731
1906	153 332 /30/	5503	1912	111 966/31,32/	6 568
			1913	107 486	6 542

A tömörülés irányzatára jellemző, hogy míg 1906-ban 25 országos szövetség és 12 önálló helyi szervezet tartozott a szakszervezeti tanács kötelékébe, 1913-ban az országos szövetségek száma 32, a helyi szervezeteké 8. A szakszervezetek tevékenységének irányzatát megvilágítja az 1904-1913. évi időszakra eső főbb kiadásoknak az alábbi táblázatba foglalt részletezése (koronákban, a fillérek elhagyásával):

A kiadás címe	1904	1905	1906	1907
Munkanélküliségi segély	123 946	165 451	185 261	259 635
Utazási és költözködési segély	37 336	39 553	44 368	56 070
Rendkívüli segély	-	10 204	10 688	29 610
Beteg- és szülési segély	99 000	117 891	141 377	202 449
Temetkezési segély				
Özvegy-, árva- és rokkant segély	100 560	82 707	90 539	103 465
Jogvédelem	5 804	7 329	12 814	29 283
Okatás és könyvtár				
Szaklap	59 017	69 552	174 592	310 143
Lakbér és lakásfenntartás	48 212	64 911	85 462	131 339
Kezelési költség				
Leltár-ingatlan-törlesztés és egyéb	38 531	179 110	307 223	532 418
Agitáció, nyomtatványok	194 110	141 654	277 881	365 062
Mulatságok	-	-	-	-
Összesen	706 520	878 367	1 330 268	1 819 480

A kiadás címe	1908	1909	1910	1911
Munkanélküliségi segély	378 438	327 256	313 539	258 165
Utazási és költözködési segély	75 303	40 818	34 334	33 471
Rendkívüli segély	30 830	40 309	23 875	22 017
Beteg- és szülési segély	} 233 684	271 592	247 335	263 447
Temetkezési segély				30 711
Özvegy-, árva- és rokkant segély	108 480	32 781	140 638	130 990
Jogvédelem	27 021	16 469	21 106	31 367
Oktatás és könyvtár	} 145 141	92 924	86 378	37 354
Szaklap				49 608
Lakbér és lakásfenntartás	180 760	111 784	110 284	167 372
Kezelési költség	} 467 124	317 369	494 580	203 045
Leltár-ingatlan-törlesztés és egyéb				453 379
Agitáció, nyomtatványok	285 437	169 805	173 416	55 455
Mulatságok	-	-	-	30 701
Összesen	1 932 224	1 420 116	1 645 508	1 767 098

A kiadás címe	1912	1913	Összesen
Munkanélküliségi segély	363 650	686 838	3 062 183
Utazási és költözködési segély	47 106	63 998	472 362
Rendkívüli segély	26 034	76 432	270 003
Beteg- és szülési segély	247 737	279 721	} 2 188 467
Temetkezési segély	26 696	26 792	
Özvegy-, árva- és rokkant segély	128 986	141 896	1 061 047
Jogvédelem	42 169	34 257	227 623
Oktatás és könyvtár	65 748	53 970	} 1 410 501
Szaklap	134 286	131 780	
Lakbér és lakásfenntartás	240 392	217 169	1 321 694
Kezelési költség	256 442	300 055	} 4 279 138
Leltár-ingatlan-törlesztés és egyéb	543 386	386 470	
Agitáció, nyomtatványok	86 987	106 649	1 856 460
Mulatságok	28 267	31 798	90 767
Összesen	2 201 893	2 537 831	16 540 250

A szóban levő munkás-szakegyesületek tiszta vagyona az 1913. év végén 3 442 852, pénztári állománya 638 914 K volt. Az öngéelyben annyira megbénított munkásságnak ez a teljesítménye

annál nagyobb figyelmet és méltánylást érdemel, mert a jelzett kiadások a munkaviszályok révén a szabad szervezetekre háramló költségeket és a szaklapoknak jó részben ugyancsak a szabad szervezetek által viselt költségeit nem foglalják magukban.

c) A munkaviszályok története, mint mindenütt, Magyarországon is szoros összefüggésben áll egyfelől a munkaadó és a munkásszervezeteknek, másfelől a gazdasági életnek, a fellendülés és a hanyatlás váltakozó korszakainak történetével. A szakszervezkedés megindulásával szaporodnak el a munkabeszüntetések, amelyek a szervezkedés első idejében a követeléseknek viszonylagos szertelensége, a kellő előkészítésnek és az eredményesség egyéb feltételeinek, egyszóval a megfelelő szervezeti politikának hiánya következtében rendszerint kudarccal végződtek. A viszonyok csak az 1900-as évek elejétől fogva változnak meg e tekintetben. A háború előtti sztrájkmozgalmak, különösen a munkabeszüntetések számát tekintve, az 1905. és az 1906. évben már tetőpontjukat is érik. A szakszervezetek szellemi és anyagi fejlődése pedig a sztrájkok eredményeiben is mindinkább érezteti hatását. Az 1907. évben hanyatlás áll be a gazdasági viszonyokban, megszervezkedtek már a munkaadók is, az előző évek sztrájkjai már bizonyos könnyebbülést hoztak a munkásság helyzetében, és így fokozatosan lepad a munkaviszályok száma. Az 1911. évben egyfelől újból nekilendül a gazdasági élet, másfelől lényegesen fokozódik a drágaság, ami ismét megélelénkíti a sztrájkmozgalmakat, hogy az 1912-ben bekövetkezett és 1913-ban még fokozódó nagy üzemredukciókkal és munkanélküliséggel járó válság ismét lecsendesítse azokat. A gazdasági válság mellett bizonyára nagymértékben hozzájárult a sztrájkok számának csökkenéséhez az a körülmény, hogy az éles fegyverekkel folytatott harcok és mindkét fél szervezkedésének előrehaladása után a munkaviszony feltételeinek megállapításában mind nagyobb és nagyobb jelentőségre emelkedtek a békés úton megállapított kollektív szerződések.

A sztrájkmozgalomnak hirtelen fellobbanása és elhatalmasodása igen nagy ellenhatást váltott ki annak idején mind a munkaadónál, mind a közhatalomnál. Ez az ellenhatás a munkaadónál szükséges és így hasznos, az államhatalomnál, bárha érthető, egyenesen káros volt. Szembetűnő volt ugyanis már akkor, hogy ezekben a sztrájkokban csak a fejlődésben tovább meg nem akasztható gazdasági és társadalmi élet nyilatkoztatta ki immár mellőzhetetlen követelményeit. Ezek a sztrájkok terelték a közfigyelmet a munkásságnak szinte túrhetetlen helyzetére, az alacsony munkabérekre, a szertelenül hosszú munkaidőre, az egészségtelen műhelyekre, a munkásokkal szemben alkalmazott rossz bánásmódra, ezek érlelték meg a tudomány képviselőinek mind hangosabban megnyilatkozó azt a meggyőződését, hogy az állam, a törvényhozás úgy, mint a közigazgatás, a munkásvédelemmel, a munkaviszony feltételeinek emberséges kialakításával hátralékban van. A törvényhozásnak késedelmeskedő, a háború kitöréséig alig is érvényesülő beavatkozásáig, habár súlyos áldozatok árán, csak a sztrájkok könnyítettek a munkásság helyzetén. Ezeknek eredményei alapján győződhetett meg róla, hogy az uralkodó társadalmi és gazdasági rend keretén belül is nyílik

lehetőség helyzetének javítására; ezek terelték mozgalmait a reménytelen elkeseredés szülte és az államra csakugyan veszélyes utópisztikus eszméaramlatok káoszából a közre nemcsak veszélytelen, de egészséges, reális célok felé. Ezekből győződött meg az önségély erejéről, ezek győzték meg a szervezkedésnek célszerűségéről, közvetve ezek juttatták tehát az anyagi, a kulturális és az erkölcsi felemelkedésnek azokhoz a lehetőségeihez, amelyeket az állam és az uralkodó társadalom saját kárára is eladdig nem nyitott meg előtte. A sztrájkok készítették magukat a munkaadókat is szervezkedésre, hogy a két fél szervezeteinek ide-oda hullámzó, de döntő győzelemmel el nem intézhető harcai után egyengessék az útját a munkafeltételek olyan megállapításának, amely nem egyoldalúan alkalmazott kényszer, hanem a mindenkor gazdasági viszonyokhoz alkalmazkodó kölcsönös jogbiztosítás és köteleességvállalás. A fejlődés vonalába estek ezek a sztrájkok, de a közhatalom nem ismerte fel ezt. A helyett, hogy a fejlődés gyorsításával, a munkaviszályokat megelőző és elhárító, a kitört munkaviszályok súlyát enyhítő intézmények megteremtésével iparkodott volna a haladásnak e kétségkívül fájdalmas állomásán minél kevesebb fennakadással, minél gyorsabb ütemben átsegíteni a társadalmat, minden erejét nem a sztrájkok révén szemléltethetővé vált szükségleteknek enyhítésére, hanem maguknak a sztrájkoknak elfojtására és a sztrájkokért felelőssé tett szakszervezetek megrendszabályozására fordította. Beavatkozásával nem érte el, nem is érthette el célját, de útjába állván a törvényszerű fejlődésnek, csak még inkább elmérgesítette a viszonyokat. Magatartását az ipari termelés állandóságához fűződő közérdekkel iparkodott megindokolni. Elfogadható-e azonban ez az indok, amikor pl. az 1910. évben a valamely okból szünetelő gyári üzemeknek csak 2,4 %-ánál, de még a legerősebb sztrájkhullám idejében: 1905-ben is csak 8,8 %-ánál volt munkaviszály (sztrájk vagy kizárás) a szünetelés oka. /33/

A munkabeszüntetések számáról és terjedelméről az 1910-1914. években a hivatalos adatokat (és zárjelben a Szakszervezeti tanácsnak a szakszervezeti kongresszusok elé terjesztett adatait) feltüntető következő táblázat tájékoztat. /34/

Év	A sztrájkok	A kizárások	A sztrájkokban	A kizárásokban	Az összes munkaviszályokban
	száma		szünetelő munkások száma		
1910	268 (162)	12 (27)	21 184	2 620	23 804 (29 884)
1911	232 (206)	13 (21)	28 342	4 311	32 673 (21 517)
1912	243 (236)	6 (22)	18 707	2 033	20 740 (37 085)
1913	141*(133)	36*(42)	23 570*	10 786*	34 536*(19 948)
1914	96**	9**	11 981	639**	12 620**

* /35/

** /36/

d) Törvényi rendelkezés a békéltetés lehetővé vagy kötelezővé tételéről a magyar törvénytárban csak kettő volt. Egyiket az 1884. évi ipartörvény tartalmazza. Eszerint, ha a hatóság a munkabeszűnetésre irányuló összebeszélésről értesül, ennek megszüntetésére haladéktalanul békéltető bizottság alakítását rendeli el, illetve ha a munkaviszály az ipartestületekhez tartozó kézműveseknél tört ki, eljárásra az ipartestületnél szervezett bizottságot utasítja. A békéltető bizottság a törvény szerint az illető iparág önálló iparosai és segédei által külön-külön választott 6 iparosból és 6 segédből, illetőleg az ipartestület békéltető bizottságánál a bizottság 6 iparos-, és 6 segédtagjából áll. A bizottság elnöke az elsőfokú közigazgatási hatóság. Ezen kívül az iparfelügyelőkről szóló 1893: XXVIII. tc. akként rendelkezik, hogy az iparfelügyelő a munkaviszályok békés elintézését a kereskedelemügyi miniszter esetenkénti utasítására megkísérelni köteles. - A mezőgazdaságban, az erdőszetben s általában a földmunkáknál, a bányászatban, a közlekedésben kitört munkaviszályok békés elintézésének megkísérlésére egyáltalán hiányzik minden törvényi rendelkezés. /37/ De az iparra vonatkozólag említett rendelkezések sem igen alkalmasak eredményes békéltetési eljárásnak folytatására és különösen tartós eredményeknek elérésére, mégpedig annál kevésbé, mert nemcsak a feleknek, de maguknál a békéltető szerveknél is hiányzik a kellő jogismeret arra, hogy az eljárás eredményét a feleket kötelező kollektív szerződés formájába öntsék. Ez a hiba különben annál fogva, hogy a tételes jog a kollektív szerződések egyáltalán nem szabályozza, könnyen meg is érthető. Még kevésbé létezik törvényi rendelkezés abban a tekintetben, mennyiben képviselheti a munkaviszályok elrendezésénél szakszervezet a feleknek, vagy azok valamelyikének érdekét. E tekintetben a tényleges helyzet az, hogy a munkaadók hosszabb ideig a legmeregvebben ellenállottak annak, hogy a békéltetési tárgyalásokban a munkások szakszervezetei szóhoz jussanak, illetőleg egyenesen visszautasították a tárgyalást a munkások szakszervezeteivel. A háború kitörésének időpontjáig csak az iparban látnunk e részben némi engedményeket. Hogy az iparban és a bányászatban előfordult munkaviszályoknál (sztrájkoknál és kizárásoknál) volt-e békéltetés, és ha igen, mely tényezők közreműködésével, azt a már említett hivatalos statisztika /38/ alapján összeállított következő táblázat tünteti fel:

	1910	1911	1912
Egyezkedési tárgyalás nem történt			
sztrájkban	33	25	20
sztrájkolóval	6 263	3 961	1 294
A felek közvetlenül tárgyaltak			
sztrájkban	144	139	138
sztrájkolóval	8 399	10 964	10 780
Az egyezkedési tárgyalás			
a munkaadó részéről a szakszervezet vagy egyesület vezetősége által folytatott sztrájkban	5	6	13
sztrájkolóval	83	2 050	1 888
a munkavállaló részéről a szakszervezet vagy egyesület vezetősége által folytatott sztrájkban	11	29	33
sztrájkolóval	293	2 050	4 069
mindkét fél részéről a szakszervezet vagy egyesület vezetősége által folytatott sztrájkban	34	11	16
sztrájkolóval	2 878	812	1 032
Az egyezkedési tárgyalás az ipar- testületi békéltető bizottság			
előtt folyt le sztrájkban	27	32	37
sztrájkolóval	3 122	6 580	1 820
Az egyezkedési tárgyalás hatóság			
előtt vagy hatósági közeg közbenjárásával folyt le sztrájkban	59	71	80
sztrájkolóval	5 440	13 128	7 416
iparfelügyelő közbenjárásával folyt le sztrájkban	4	-	-
sztrájkolóval	1 096	-	-
magánszemély közbenjárásával folyt le sztrájkban	19	6	12
sztrájkolóval	2 089	2 801	587

A kollektív szerződések fokozatos térfoglalására vet világot a szakszervezeti tanács jelentéséből vett az az adat, hogy 1910-ben kötöttek 34 121 érdekelt munkással 107, az 1911-1913. években 77 672 érdekelt munkással 259 kollektív szerződést.

Munkabér és munkaidő

a) Munkabérek. A mezőgazdaságban a tényleg munkában töltött időért fizetett munkabérekről hozzávetőleges képet nyújt az évszaki napszámberéket országos átlagban feltüntető alábbi táblázat. /39/

Év	Férfiak napibére				
	tavasszal	nyáron	ősszel	télen	évi átlagban
	ellátás nélkül fillérekben				
1904	119	194	139	101	139
1905	130	209	148	109	149
1906	146	259	185	131	180
1907	181	283	204	151	205
1908	180	276	205	151	203
1909	181	271	199	149	200
1910	185	293	211	155	211
1911	196	308	225	161	221
1912	212	343	269	183	251
1913	209	221	238	172	235

Év	Nők napibére				
	tavasszal	nyáron	ősszel	télen	évi átlagban
	ellátás nélkül fillérekben				
1904	86	122	93	69	93
1905	95	139	107	80	105
1906	110	165	125	92	123
1907	126	181	140	106	138
1908	128	182	142	107	140
1909	125	177	138	104	136
1910	129	187	147	109	143
1911	136	198	154	111	150
1912	148	221	182	125	169
1913	146	204	163	118	158

Év	Gyermekek napibére				
	tavasszal	nyáron	ősszel	télen	évi átlagban
	ellátás nélkül fillérekben				
1904	59	82	64	48	63
1905	66	91	73	55	71
1906	76	109	86	66	84
1907	90	123	98	74	96
1908	87	121	97	71	94
1909	85	117	93	70	91
1910	88	127	98	74	97
1911	95	135	104	76	102
1912	101	148	122	86	114
1913	101	139	111	80	108

A mezőgazdasági munkások évi keresetéről a szoros értelemben vett Magyarország 63 vármegyei törvényhatóságában az 1913. évre vonatkozó következő táblázat tájékoztat:

Évi kereset koronákban	Vármegyék száma, amelyekben		
	az őstermeléssel foglalkozó		a házas gazdasági cselédek évi bére és természetbeni járandóságainak pénzbeni évi egyen- értéke együttvéve
	férfiaknak	nőknek	
	é v i k e r e s e t e		
	az oldalt megjelölt összeget érte el		
300 K-nál kevesebb	-	28	-
300-350 K	-	17	-
350-400 "	4	14	-
400-450 "	10	4	-
450-500 "	10	-	8
500-550 "	12	-	10
550-600 "	12	-	17
600-650 "	11	-	17
650-700 "	3	-	8
700-750 "	1	-	2
750-800 "	-	-	1

A bánya- és kohómunkások munkabére országos átlagban egy műszakra (egy munkanapra) és egy évre 1913-ban következőképpen alakult: /40/

A bánya és kohó üzemág megjelölése	Egy-egy üzemágban volt a			
	vájár	férfi (vájárt is beleértve)	nő	gyermek (16 éven aluli)
	átlagos napi (műszak) keresete, fillér			
Feketekőszén bányászat	414,1	321,5	135,5	121,6
Barnaszén "	480,4	367,5	142,1	125,5
Vasbányászat	397,6	319,0	133,6	122,7
Fémbányászat	273,6	220,7	132,6	83,8
Sóbányászat	359,6	242,5	-	93,8
Bitumen bányászat	447,1	329,1	160,0	122,7
Vaskohászat	-	355,4	124,8	126,0
Fémkohászat	-	222,4	163,7	89,3
Bányászat általában	423,9	330,4	136,9	114,4
Kohászat általában	-	335,2	145,5	121,8

A bánya és kohó üzemág	Egy-egy üzemágban volt a			
	vájár	férfi (vájárt is beleértve)	nő	gyermek (16 éven aluli)
	átlagos évi keresete, korona			
Feketekőszén bányászat	1 342,1	1 071,8	436,6	364,8
Barnaszén "	1 400,8	1 069,6	417,7	370,6
Vasbányászat	1 133,7	896,3	380,0	340,8
Fém-bányászat	757,5	651,7	356,0	231,5
Sóbányászat	937,9	599,9	-	145,1
Bitumen "	1 341,6	1 032,4	522,6	368,3
Vaskohászat	-	1 141,7	341,2	389,1
Fémkohászat	-	689,7	522,0	277,4
Bányászat általában	1 240,1	965,9	402,9	329,3
Kohászat általában	-	1 073,1	437,4	376,5

1910-ben a gyáripari munkások munkabére, mégpedig amennyiben az nem időbér volt, időbérré és minden esetben hetibérré átszámítva és összehasonlítva a gyári munkásoknak az 1901. és az 1906. évben ugyanily módon átszámított munkabéreivel, a következőképpen alakult: /41/

Heti kereset	100								
	férfi			nő			munkás /42/ közül általában		
	munkás /42/ közül								
	az oldalt megjelölt heti keresettel bírt								
	1901	1906	1910	1901	1906	1910	1901	1906	1910
10 K-nál kevesebb	18,8	12,7	10,0	60,7	54,4	45,4	29,1	22,7	18,8
10-14 K	23,4	19,8	16,6	21,9	29,5	32,4	23,1	22,1	20,5
14-20 "	26,2	29,1	28,3	6,8	11,7	19,3	21,4	24,9	26,1
20-30 "	19,6	23,3	25,7	0,6	3,8	2,4	14,9	18,6	19,9
30-40 "	6,4	10,0	11,5	0,3	0,3	0,3	4,8	7,7	8,8
40-50 "	2,2	3,4	5,1	-	0,0	0,1	1,6	2,6	3,8
50 K-nál több	0,9	1,4	2,7	-	-	0,0	0,7	1,1	2,0
Ismeretlen keresetű	2,5	0,3	0,1	9,7	0,3	0,1	4,4	0,3	0,1

Az egész gyári munkásságnak, férfiaknak, nőknek, tanoncoknak béradatait összefoglalva megállapítható, hogy

Év	Az egész gyári munkásság		
	napi	heti	átlagos munkabére növekedett %-ban
	átlagos bére volt, fillér		
1901	258	1 550	-
1906	285	1 710	10,5
1910	314	1 880	10,2

Ha már most figyelembe vesszük, hogy a gyárak 1910-ben átlag csak 273 napon dolgoztak, a gyári munkás átlagos évi keresetét legfőleg 857 koronára tehetjük. /43/

A kisiparban (kézműiparban) foglalkoztatott munkások bérviszonyairól közelebbi adatok nem állnak rendelkezésre. Van-
nak azonban adatok az összes ipari és kereskedelmi alkalmazot-
taknak, ezek között tehát a kisipari segédszemélyzetnek is bér-
viszonyairól, amennyiben ezeknek az alkalmazottaknak keresete a
napi 8, havi 200 és évi 2400 K-t meg nem haladja. Ezeket az
adatokat az ipari és a kereskedelmi alkalmazottak kötelező biz-
tosítását ellátó Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbizto-
sító Pénztár tárja előnk, amely ugyanis az alkalmazottakat a
biztosítás terheire való hozzájárulás és a betegség esetén já-
ró készpénzsegélyezés szempontjából 8 csoportba, úgynevezett
napibérosztályba sorozta. Eszerint

I.	napibérosztályba tartoznak, akik	1 K-ig bezárólag terjedő napibért kapnak
II.	"	" 1-2 "
III.	"	" 2-3 "
IV.	"	" 3-4 "
V.	"	" 4-5 "
VI.	"	" 5-6 "
VII.	"	" 6-7 "
VIII.	"	" 7-8 "

Mármost az Országos Pénztár taglétszámából esett száza-
lékban:

Év	Az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár betegség esetére biztosított átlagos évi taglétszámából							
	az I	a II	a III	a IV	az V	a VI	a VII	a VIII
	napibérosztályba tartozott %-ban							
1908	19,7	29,1	25,4	13,3	6,3	3,7	1,4	1,1
1909	20,0	28,8	25,8	12,8	6,6	3,8	1,2	1,0
1910	19,2	28,5	26,1	13,3	6,4	4,1	1,4	1,0
1911	18,1	26,6	26,3	14,3	6,9	4,6	1,9	1,3
1912	17,2	24,5	27,2	15,3	7,2	4,9	2,1	1,6
1913	17,2	23,2	27,9	15,6	7,1	5,0	2,2	1,8

Ha figyelembe vesszük, hogy az összes biztosított munkásságnak (beleértve a biztosított magántisztviselőket és kereskedősegedeket) átlagos napibére még 1913-ban is 2,63 koronával a III. napibérosztálynak felel meg, míg ellenben a fentebbiek szerint a gyári munkásságnak átlagos napibére már 1910-ben (3,14 K-val) a IV. napibérosztálynak: ebből joggal következtethetünk arra, hogy a kisiparban fizetett munkabérek általában még alacsonyabbak a gyáripariaknál.

Annak megvilágítására, hogy a fentebb megállapított munkabérek mennyiben alkalmasak a munkás megélhetésének biztosítására, a Szakszervezeti Tanács hivatalos közlönyében: a Szakszervezeti Értesítőben a létminimum költségeire vonatkozólag közölt adatok szolgáljanak. Ezek szerint 5 tagú munkáscsalád (férj, feleség, egy 12 éves, egy 7 éves, egy 2 éves gyermek) legnélkülözhetetlenebb szükségleteinek fedezésére (élelmezésre 71 400 kalóriát számítva) Budapesten (a Központi Vásárcsarnok árjelzése szerint) az 1914. évi július hó 31-i árak alapján hetenkint legalább 42,68 korona kellett, mégpedig élelmezésre 16,75, tüzelésre és világításra 2,76, háztartási cikkekre 1,80, ruházkodásra 7, lakásra 10,40, egyéb kiadásokra (és ez utóbbiak közt csak az iskolaszer, a betegsegélyezés, a rokkantbiztosítás, az egyleti illeték, az újság, a borbély és a dohány van számítva, tehát nincs számítva pl. még a közlekedési eszközök költsége sem) 3,97 K. - Az évi keresetre vonatkozó fentebbi adatok tanúskodnak róla, hogy a létminimumra szükséges évi 2220 koronát a munkásoknak csak igen csekély töredéke kereste meg, míg a munkások túlnyomó részének keresete a legegyszerűbb szükségletek kielégítésére sem volt elegendő.

b) Munkaidő. A mezőgazdaságban a napi munkaidő, amint azt az 1898: II.tc. a mezőgazdasági napszamosok tekintetében más megállapodás hiányának esetére megszabja, napkeltétől napnyugtáig tart. A mezőgazdasági cselédeknek akad azonban dolga még azon túl is.

A bányákban 1909-ben /44/ a munkásság 64,1 %-a 12 órás, 22,4 %-a 8 órás műszakban dolgozott, és csak 11,7 %-a dolgozott más időtartamú műszakban. A föld alatt dolgozó munkások közül meg éppen csak 48,8 % dolgozott 12 órás, ellenben 36,4 %-a dolgozott 8 órás és 14,8 %-a más időtartamú műszakban. Kétségtelen, hogy a 8 órás normál munkanap kötelező bevezetésére irányuló állandó törekvés következményeképpen a 12 órás műszakok arányszáma a háború kitöréséig még inkább csökkent, a föld alatt dolgozó munkásoknak meg éppen legalább 50 %-a dolgozott már 1914-ben 8 órás műszakban.

Az ipari munkások közül csak a gyári munkások tekintetében állnak szabatos adatok rendelkezésre. /45/ Ezek szerint 1910-ben az effektív, vagyis a munkaközi szünetek levonásával számított munkaidő a gyárakban a következőképpen alakult:

A napi munkaórát száma	Télen				Nyáron			
	naponként az oldalt megjelölt számú munkaórát teljesítő							
	üzemek		munkások		üzemek		munkások	
	s z á m a							
	abszo- lút számban	%-ban	abszo- lút számban	%-ban	abszo- lút számban	%-ban	abszo- lút számban	%-ban
14 óránál több	6	0,1	48	0,0	24	0,5	351	0,1
14 óra	7	0,2	53	0,0	25	0,6	1 049	0,3
13 1/2 óra	5	0,1	72	0,0	29	0,6	755	0,2
13 óra	20	0,5	305	0,1	79	1,7	2 025	0,6
12 1/2 óra	28	0,7	820	0,2	117	2,6	6 295	1,7
12 óra	115	2,7	4 742	1,3	332	7,2	18 308	5,0
11 1/2 óra	78	1,8	3 445	1,0	189	4,1	8 523	2,3
11 óra	318	7,5	19 003	5,3	444	9,7	25 027	6,9
10 1/2 óra	745	17,5	72 576	20,2	846	18,5	69 655	19,1
10 óra	1 212	28,5	133 719	37,2	1 382	30,1	144 406	39,6
9 1/2 óra	506	11,9	38 530	10,7	454	9,9	36 918	10,1
9 óra	566	13,3	42 291	11,8	420	9,2	37 335	10,2
8 1/2 óra	320	7,5	25 325	7,0	179	3,9	10 977	3,0
8 óra	181	4,3	11 427	3,2	38	0,8	1 506	0,4
8 óránál kevesebb	145	3,4	7 087	2,0	30	0,6	1 873	0,5
Összesen	4 252	100,0	359 443	100,0	4 588	100,0	365 000	100,0

A gyári munkásság zöme, 58,7 %-a eszerint 10 és 10 1/2 órai effektív munkaidővel dolgozott. A 10 óránál rövidebb munkaidővel dolgozó munkások száma (24,2 %) pedig nagyobb, mint a 10 1/2 óránál hosszabb munkaidővel dolgozóké (17,1 %). Összehasonlítva az előzetes felvételek adataival, az irányzat a túl hosszú munkaidő folytonos rövidülésére kétségtelenül megállapítható, ami az 1884: XVII.tc.-be foglalt ipartörvénynek ama rendelkezése mellett, amely szerint a nappali munkaidő a reggeli 5 és esti 9 órák közti időben korlátlanul megállapítható, kétségtelenül a munkásszervezetek harcainak eredménye.

A gyári üzemi- és munkásstatisztikának a háborút megelőző utolsó felvétele idejében a nők éjjeli foglalkoztatása még nem volt tilos. Magyarország csatlakozott ugyan a nők éjjeli munkájának tilalmazása végett létrejött berni egyezményhez, e tilalom azonban Magyarországon csak 1912. január 1-én lépett életbe. Az 1910. évi felvétel szerint e tilalom révén mintegy 3063 nő kapcsolódott ki az éjjeli munkából, akik közül azonban a nyers-répacukorgyárakban dolgozó 909 nő átmenetileg még továbbbi 10 évig volt éjjel is foglalkoztatható. Az 1910. évi felvétel szerint a Magyar birodalomban volt gyárak közül 752-

ben állandó volt az éjjeli munka. Ezekben, valamint az éjjel is dolgozó többi gyárban az éjjeli munkaidő a következőképpen alakult:

Tiszta éjjeli munkaidő (Éjjeli munkaidő a munkaközi szünetek levonásával)	Ipartelepek megoszlása %-ban		
	1901	1906	1910
10 1/2 - 12 óra	71,5	62,6	60,3
8 1/2 - 10 óra	19,3	26,2	24,5
8 óra vagy kevesebb	9,2	11,2	15,2

Annak a megvilágítására, hogy az éjjeli és a nappali csapat felváltása alkalmával a munkások napi munkaideje hány órára terjed, a következő összeállítás szolgál:

Év	24		18		12		6	
	órás munkaidő melletti felváltással dolgozó ipartelepek száma							
	abszo- lút számban	%-ban	abszo- lút számban	%-ban	abszo- lút számban	%-ban	abszo- lút számban	%-ban
1901	154	28,8	197	36,6	169	31,4	18	3,2
1906	199	21,3	156	16,7	493	52,7	87	9,3
1910	196	27,5	233	32,7	266	37,4	17	2,4

Ha a fejlődés a gyárparban már az említett utolsó felvétel idejében is elég biztatónak ígérkezik, annál hosszabb volt még a munkaidő, különösen a vidéken, a kisiparban. Számos helyen és iparágban, természetesen olyan helyeken és iparágakban, amelyekben a munkásság még nem szervezkedett meg kellően, nem ritka a napi 16 órás munkaidő sem, sőt találkozunk még 18 órás napi munkaidővel is. Hogy a fiatalok munkaideje tekintetében felállított törvényi védelmi rendelkezések sem igen érvényesülhetnek a kisiparban, amelyre ugyanis az iparfelügyelet egyáltalán nem terjed ki, azon alig csodálkozhatunk, ha tudjuk, milyen nehézségekkel jár e rendelkezéseknek végrehajtása még a külön iparfelügyelet által ellenőrzött gyárparban is. /46/

Nem jobb a helyzet a nyílt árusítási üzletekben sem, amelyekben a személyzet munkaidejét az üzletnyitás és a zárás időpontja szabja meg. Ezen az alapon a munkaidő a szokás szerint délben 1, legfőleg 2 órában megállapított munkaszünettel együtt 12-18 órára rúgott, ami mellett a 18 órás munkaidő bizonyos szakmákban, különösen a vegyeskereskedésekben, még nagyvárosokban is gyakori volt. A munkaidőnek ez a szertelen elnyújtása vezetett 1913-ban az üzleti záróráról szóló törvénynek megalkotására. A háború kitöréséig azonban e törvénynek hatálya még csak Budapestre és közvetlen környékére szorítkozott. /47/

Biztosító vállalatoknál a munkaidő 7-9; gyári vállalatok irodáiban általában 9; a nyílt árusítási üzletekkel kapcsolatos irodákban 11-12; a szállító cégeknél 10-12; végül a képviseleteknél 6 1/2-7 óra; az évi és félévi zárlatok idejében azonban külön díjazás mellett néhány héten át, éjjelig is, 5-6 órai túlmunkát is végeznek. Bizonyos szakmákban mindinkább terjed a munkaközi szünettel meg nem szakított és a délutánt szabadon engedő, átlag 6 1/2 órán túl nem is igen terjedő, úgynevezett folytonos munkaidő is. /48/

Munkanélküliség. Munkaközvetítés

A munkanélküliség hullámzását a háború előtt számszerűen nem mutatták még ki Magyarországon. A munkanélkülieket legfőlegb egy-egy időpontra nézve, egyáltalán nem a munkanélküliség mértékének megállapítására végzett statisztikai felvételekkel kapcsolatban, szinte mellékesen számolták össze. Így történt ez az 1900. és az 1910. évi népszámlálás alkalmával. Már az előző években kezdődött, de az 1913. évben tetőpontjára jutott nagy munkanélküliséggel járó gazdasági válság készítette Budapest székesfőváros hatóságát arra, hogy a szakszervezetek bevonásával először olvastassa össze a munkanélkülieket, és tájékoztójék azoknak számáról, helyzetéről, segélyreszorultságáról. A szóban levő nagy munkanélküliség vezette először az államot és a városok egynemelyikét, különösen pedig a székesfővárost a munkanélkülieknek ideiglenes pénzbeli segélyezésére, anélkül azonban, hogy ez a segélyezés, bár a székesfővárosban igyekeztek annak megfelelő szervezetet kölcsönözni, a tulajdonképpeni szegénységélyezéstől lényegileg különbözött volna.

A háború előtt a munkaközvetítés sem volt még kellően megszervezve. /49/

A mezőgazdasági munkásokról és napszámosokról szóló 1898: II.tc. felhatalmazta a földművelésügyi minisztert, hogy a mezőgazdasági munkások közvetítésének ügyét rendelettel szabályozza. A földművelésügyi miniszter ezen az alapon hármas tagozatú szervezetet létesített. Minden község köteles ugyanis a mezőgazdasági munkásközvetítés céljaira hatósági közeget kijelölni. Az általa ki nem elégített keresletet és kínálatot a községi közvetítő köteles a törvényhatósági (vármegyei) munkásközvetítőnek és egyúttal a földművelésügyi minisztérium munkásközvetítő osztályának hetenként bejelenteni, amelyek viszont a rendelkezésükre álló adatokat közlik az egyes községi közvetítőkkel. Ugyanez a rendelet szabályozta a mezőgazdasági munkásközvetítés üzletszerű gyakorlatát, amelyre az engedélyt a földművelésügyi miniszter adja meg. - A községeknek mezőgazdasági munkaközvetítő tevékenysége a háború előtt - egy-két községtől eltekintve - nem emelkedett nagyobb jelentőségre. Ezek a hatósági közvetítők egyáltalánban be sem rendezkedtek egyes munkások elhelyezésére, és feladatukat kimerítve látták abban, hogy a tömeges gazdasági-, erdő- vagy földmunkákra szállítsák a szükségelt munkás-csapatokat. A földművelésügyi minisztérium munkásközvetítő osztályának tevékenysége is jórészt abban merült ki, hogy aratás idejére munkástartalékokat gyűjtött a magángazdaság-

gokban esetleg sztrájkba lépő munkások azonnali helyettesíthetése végett. Ezeket a tartalékokat, amennyiben ily természetű alkalmaztatásukra nem került sor, rendszerint legelőjavítási munkálatokkal foglalkoztatták.- A mezőgazdasági munkaközvetítésnek a teljes szervezetlenségnél nem sokkal jobb ez a szervezete nem akadályozhatta meg a munkapiac anarchiája miatt jelentkezni szokott visszás tüneteknek elhatalmasodását. A mezőgazdasági munkásságnak vándorlási mozgalma a nagy mezőgazdasági munkák idején, a munkásság megtorlódása az egyik helyen, a munkáshiány a másikon, jórészt annak a következménye, hogy ez a szervezet a nyilvánosság követelményének semmiben sem tett eleget, de különösen nem tájékoztatott az elérhető munkabérek iránt. A nyilvánosság hiánya akadályozza ugyanis a munkabéreknek megfelelő országos arányosítását. Viszont ez készteti a munkásokat vándorlásra, jobban fizető munkaalkalmak keresésére, nem ritkán azzal az eredménnyel, hogy a vándorlás célpontján a munkafeltételek rosszabbak még a saját lakóhelyükön kínálóknál is.

Még szervezetlenebb a bányásziparnak munkapiaca. A fejlődő szénbányák a szükségelt munkástömegeket gyakran a legprimitívebb eszközökkel gyűjtik össze. A más vidékről hozott, de az ígéretekben gyakran csalódott munkásság természetesen nem marad meg a munkahelyén, és a vállalat nemcsak a munkást, hanem a megszerzésére fordított, gyakran tetemes költségeket is elveszti. Az állandó nagy hullámlás az egyes bányák munkásállományában - eltekintve a munkaviszony szabályozásának hiányosságaitól - elsősorban a munkaközvetítés szervezetlenségére és az ezzel visszaélő közvetítő ügynököknek tevékenységére vezethető vissza.

A munkapiac szervezetlensége érezteti hatását az iparban is. A munkahely változtatása más ipari államokhoz képest szinte megdöbbentően gyakori. Bizonyára összefügg ez azzal, hogy az ipari munkásságnak jelentékeny része az évnek egy részében mezőgazdasági munkát végez. Egyéb okok mellett hozzájárulhat ehhez az is, hogy az a munkás, aki talán nemrég még mezőgazdasági munkás volt, és mint ilyen, a viszonyok kényszere alatt megszokta a vándorlást, a munkahelynek bizonytalanságát, ezt a megszokását az iparban sem képes egyhamar levetkőzni. Egyébként pedig az ipari munkapiac, ha távolról sem volt még tényleg megszervezettnek mondható, a háború előtt a mezőgazdaságnál vagy a bányászatnál lényegesen előrehaladottabb állapotban volt. Eltekintve az üzletszerű munkaközvetítéstől, amely foglalkozás az ipartörvény értelmében csak hatósági engedély alapján volt űzhető, az ipari munkaközvetítésben versenyeztek egymással a hatósági munkaközvetítők, a munkaadótestületeknek (ipartestületeknek) és egyesületeknek és a munkásegysületeknek munkaközvetítői.

Hatósági munkásközvetítő intézete a háború előtt három városnak volt: Budapestnek, Temesvárnak és 1912 óta Pozsonynak. Ezeket az intézeteket az állam és az illetékes kereskedelmi- és iparkamara támogatásával az illető város tartotta fenn. Vezetésükben a város, illetőleg az állam által kijelölt pártatlan

nek mellett a munkaadók és az alkalmazottak egyenlő számban vesznek részt. Budapesten pl. a végrehajtó bizottságban 5 pártatlan mellett 4 munkaadó és 4 munkás, a választmányban 10 pártatlan mellett 20 munkaadó és 20 munkás. Tevékenységük eredménye: /50/

Év	A budapesti			A temesvári			A pozsonyi		
	munkaközvetítő intézetnél volt								
	munkát keresők	munka-helyek	elhelyezett munkások	munkát keresők	munka-helyek	elhelyezett munkások	munkát keresők	munka-helyek	elhelyezett munkások
	s z á m a								
1910	71 889	60 580	45 954	3 365	2 612	2 005	-	-	-
1911	77 821	69 482	53 664	3 125	2 790	2 067	-	-	-
1912	74 901	57 610	45 246	3 071	2 561	1 917	7 378	5 969	3 546
1913	63 958	37 547	26 964	3 552	1 982	1 711	8 072	5 296	3 931

A magyarországi szakszervezeti tanács kötelékébe tartozó szakszervezetek közvetítési eredményei: /51/

Év	Munkakeresők	Elhelyezettek
	száma	
1910	33 076	26 280
1911	46 380	38 741
1912	58 590	48 456
1913	60 424	37 412

A magyarországi keresztényszocialista szakszervezetek központjának munkaközvetítő hivatala által kimutatott közvetítések száma: 1910: 2385, 1911: 3318, 1912: 3355.

Az 1911-ben létezett 394 ipartestület közül 31 (ezek közt 11 Budapesten) foglalkozott munkaközvetítéssel. /52/ Az ezeknél munkát kereső segédek száma 51 231 (Budapesten 42 962), a munkást kereső munkaadóké 16 936 (Budapesten 12 895), a sikertült közvetítéseké 20 371 (Budapesten 15 460).

Ha a munkaközvetítés eredményei tekintetében már a fentebbi adatok is csak nagy óvatossággal mérlegelhetők és hasonlíthatók össze egymással, mert hiszen a legkülönbözőbb szempontok érvényesülhetnek, és egységes szabályozás hiányában érvényesülnek is abban a tekintetben, mikor könnyelhető el eredményesnek a munkaközvetítés: az említett adatokkal egyáltalán nem hasonlíthatók össze a munkaadó-egyesületek munkaközvetítési

adatai. Ezeknek az egyesületeknek, ha folytatnak is ti. munkaközvetítést, fő törekvésük elsősorban mégis csak arra irányult, hogy a kötelékükbe tartozó munkaadó által bármely úton felvett munkás munkába állíttatása előtt megforduljon az egyesület munkaközvetítőjében, ott nyilvántartásba legyen vehető, illetőleg e nyilvántartás alapján megállapítható legyen róla az, hogy a múltban tanúsított magatartásánál fogva egyáltalán munkába állítható-e vagy sem, és munkába tényleg csak akkor legyen állítható, ha a munkaközvetítő az erre vonatkozó igazolványt neki kiadja (hamburgi rendszer). A munkaadószervezetek azonban minden egyes ilyen igazolvány kiállítását tényleges munkaközvetítésnek könyvelik el, noha az általuk végzett tényleges munkaközvetítések száma a kiállított igazolványokénál a mondottak szerint mindenestre jóval csekélyebb. Az 5 munkaadó - egyesületi közvetítő közvetítéseinek száma - saját adataik szerint 1910: 86 403, 1911: 103 781, 1912: 92 804.

Munkásbiztosítás

Eltekintve a magánbiztosító intézeteknek, a biztosító egyleteknek és szövetkezeteknek e téren aránylag csekélyebb jelentőségű tevékenységétől, továbbá a munkásszakegyeletek idevonatkozó tevékenységének már jelzett adataitól, e helyen a törvénnyel létesített munkásbiztosító intézmények rövid ismertetésére szorítkozunk. Három rendbeli ilyen intézményről lehet szó. Külön biztosító intézetük volt a mezőgazdasági munkásoknak, külön a bányamunkásoknak és külön ily intézetük végül az ipari, kereskedelmi és közlekedési alkalmazottaknak.

a) A mezőgazdasági munkások biztosítását a szoros értelemben vett Magyarországon az 1900-ban létesített és azután többrendbeli törvénnyel szabályozott Országos Gazdasági Munkáspénztár látja el. A szóban levő törvények szerint ez az intézmény látja el a mezőgazdasági cselédeknek, a mezőgazdasági gépeknél dolgozó, továbbá a vízszabályozási munkákat végző munkásoknak kötelező balesetbiztosítását, ellátja továbbá a főfoglalkozásban mezőgazdasági munkával foglalkozó személyeknek önkéntes nyugdíj- és rokkantsági biztosítását, halál esetére a hátramaradottaknak biztosítását, végül pedig olyan mezőgazdasági munkások tekintetében, akiknek balesetbiztosítása nem kötelező, azoknak önkéntes balesetbiztosítását. Eltekintve attól, hogy a mezőgazdasági munkások betegségi biztosításáról egyáltalán nem gondoskodik /53/, ennek a biztosítási rendszernek nagy hiánya az, hogy aszerint milliányi mezőgazdasági munkásnak balesetbiztosítása és valamennyi ily munkásnak nyugdíj-, rokkantsági- és családbiztosítása csak az érdekelték önkéntes belépésétől függ. Márpedig nagy optimizmussal várható csak eredmény az önkéntes biztosítástól oly népréteg körében, amelynek anyagi és szellemi színvonala az előrelátásnak és az önségélyre képességnek azt a mértékét, amely nélkül az önkéntes biztosítás elképezhetetlen, teljesen kizárja. Ezeket a hiányokat nem pótolja a biztosítási intézménynek még oly tökéletes szervezete sem. Pedig a mezőgazdasági munkások biztosításának szóban levő szervezete maga is távol áll attól, hogy tökéletesnek legyen mond-

ható. Természetes tehát, hogy ilyen berendezés mellett az "Országos Gazdasági Munkáspénztár" csak megfelelően szerény eredményeket mutathat fel. Fennállásának 13. évében, 1913-ban, a baleset ellen kötelezően biztosított gazdasági cselédek száma 401 326, az ugyanígy biztosított gépmunkások száma 248 310, összesen 649 626. Ellenben a baleset ellen önkéntesen biztosítottak száma csak 33 153; a halál esetére önként biztosítottaké 4558; a nyugdíjra, illetőleg rokkantság esetére önként biztosítottaké 34 880. A munkásság szempontjából azonban még ezeknek a számoknak is csökken a jelentősége, ha figyelembe vesszük, hogy a biztosítottak egy része nem munkás, hanem önálló gazda.

A kötelező balesetbiztosítás költsége a munkaadót terheli, aki ezen a címen minden cseléd után évenként 1,20 K-t, minden gépmunkás után 1 K-t fizet. Az önkéntes balesetbiztosítás évi díja 1 K. A balesetbiztosítás fejében járó szolgáltatások: a) baleset esetében: orvosi gyógykezelés, gyógyszer, kötszer, műszer, továbbá 1 hétnél tovább tartó olyan munkaképtelenség esetében, amelynél fogva a biztosított a helyi ugyanolyan mű és korú munkás keresetének felét sem képes megkeresni, a munkaképeség helyreálltáig, de legfőleg 10 hétig, napi 1 K segély /54/; b) baleset miatti rokkantság esetében teljes munkaképtelenség esetében /55/ évi 240 K járadék, részleges munkaképtelenség esetén ennek oly hányada, amely a munkaképeség részleges csökkenésének megfelel; 25 %-osnál kisebb munkaképeségcsökkenés egyáltalán nem jogosít járadék igénylésére; c) baleset miatti halál esetében a családnak egyszerismindenkorra szóló 400 K segély, amely, ha kettőnél több 14 éven aluli gyermek maradt, a harmadik gyermektől fogva minden ilyen gyermek után 100 koronával emelkedik, 800 K-nál több azonban semmi esetre sem lehet. Ha feleség vagy gyermek nem maradt, 100 K temetkezési segély.

Az önkéntes biztosítási ágak közül álljanak itt a nyugdíjbiztosítás feltételei. Biztosíthatja magát nyugdíjra minden 14 évnél idősebb, főkeresetképpen gazdasági munkával foglalkozó személy. A felvételi díj 1 K, az évi díj 10 K, amely mindaddig fizetendő, míg a tag a járadék élvezetébe nem lép. Bekövetkezik ez akkor, ha a tag 10 évi tagság után munkaképeségének több mint 2/3-át elvesztette, vagy 65. évét betöltötte. Ilyen esetben a járadék 10 évi tagság után évi 60 K, minden további év után 6 K-val több, legfőleg azonban évi 240 K. Ha a tag 10 évi tagság után meghal, családjá a járadéknak 1 évi összegét egyszerismindenkorra, ha 10 éven belül hal meg, a család a befizetett díjak felét kapja segélyül. Ez a segély, ha 2 évi tagság után 14 évesnél fiatalabb gyermek hátrahagyásával hal meg, 100 K-nál kevesebb nem lehet. Ha család nélkül hal meg, temetkezési költség jár, amely azonban 50 K-nál több nem lehet. A nyugdíjra önként biztosítottak mindazt a segélyt, amelyet a baleset ellen kötelezően biztosítottak igényelhetnek, baleset esetén szintén megkapják.

Az Országos Gazdasági Munkáspénztár szervezete röviden a következő. Élén a 12 tagú igazgatóság áll, amelynek 4-4 tagját a földművelésügyi miniszter, az alapítók /56/ közgyűlése és a

helyi bizottságok kiküldöttjei választják. Helyi bizottságot kell választani mindenütt, ahol a Pénztárnak legalább 50 tagja van. /57/ Áll pedig a helyi bizottság a községi képviselőtestület által kijelölt 4 adófizetőből, a munkaadók és a tagok által választott 4-4 képviselőből, a községi bíróból, jegyzőből, orvosból, közgyűmből, az Országos Központi Hitelszövetkezet /58/ kötelekébe tartozó községi szövetkezet elnökéből, végül pedig a központi igazgatóság kiküldöttjéből. Ahol nincs helyi bizottság, ott az igazgatóság megbízottja, vagy a községi előljáróság látja el a helyi bizottság teendőit, amelynek hatáskörébe tartozik a tagok felvételére, kizárására, segélyezésére vonatkozó ügyek elsőfokú ellátása. Határozata ellen az igazgatósághoz, ennek határozata ellen pedig a földművelésügyi miniszterhez lehet fellebbezni. Ha a biztosított munkások maguk már a helyi bizottságokban nem juthatnak szóhoz, még kevésbé lehetséges az e szervezet mellett az igazgatóságban, amelynek a biztosítottak közül általában egyetlenegy tagja sem volt, mert az 1-2 országgyűlési képviselő mellett kizárólag nagybirtokosokból állott. Még nagyobb hiányossága azonban e szervezetnek, hogy a biztosítottaknak igényeik érvényesítésére a bírói út nem állott rendelkezésére.

Fennállásának 13. évében, 1913-ban, az Országos Gazdasági Munkáspénztárnak összes évi bevétele 1 757 488 K (ebből 200 000 K államsegély); összes évi kiadása pedig 1 177 974 K. Ez utóbbi összegből tulajdonképpeni segélyezési költség 884 817 K (az összes kiadások 75,1 %-a), igazgatási költség 206 716 K (17,5 %), egyéb kiadás, mint leírás, árfolyamveszteség 86 441 K (7,3 %). A különböző díjtartalékok, alapítványok és adományok fedezésére szolgáló vagyona 9 601 148 K. /59/

b) A bányamunkásoknak a törvényben előírt kötelező biztosítását a bányaművek mellett felállított társpénztárak látták el. Ezeknek szervezetét, a munkaadóknak és a munkásoknak járulékait, a társpénztárak szolgáltatásait stb. a törvény maga nem írja elő, csak köteleességévé teszi a bányavállalatoknak, hogy a társpénztárak részére alapszabályokat alkossanak, és ezeket jóváhagyás végett mutassák be a bányahatóságnak. Az 1913-ban tényleg létezett 107 (a nem működő és csak névleg létező, az állam által kezelt jelentéktelen vagyonnal rendelkező 22 társpénztárral együtt 129) társpénztár mindenikének saját külön joga van eszerint, különbözőképpen megszabott külön járulékokkal és segélyezési feltételekkel. Kapcsolat közöttük nincsen, és így ha a munkás az egyik bányából a másikba átlép, az előbbiben teljesített összes befizetéseit elveszti, és az utóbbiban újból kezdheti a befizetést. Ezeket a pénztárakat, amelyekben összefolyik a betegségi, baleseti, rokkantsági és nyugdíjbiztosítás, matematikailag felépíteni ilyenképpen nem is lehetséges, és valóban alig is volt köztük magánvállalati pénztár olyan, amelynek matematikai mérlege rendben volt. Vagyonállapotuk kedvezőtlenységének, fizetőképességük gyakori kétségének egyik legfőbb oka az, hogy bevételeik elégtelenek, különösen pedig ki nem elégítő az a mérték, amellyel a biztosítás terheiben a munkaadók részt vesznek. E tekintetben azonban éles különbséget kell tenni egyfelől a 27 kincstári, másfelől a magánvállalati

társpénztárak közt. Az előbbieknél a munkaadó a munkások által fizetett járulékoknak legalább 100 %-ával, rendszerint azonban még ennél is jóval többel járul a biztosítás terheihez, míg a magánvállalatiaknál a munkaadó járuléka sohasem éri el a munkások járulékanak 100 %-át, túlnyomórészen annak még 50, sőt gyakran még 10 %-át sem, úgy hogy az ilyen vállalatoknál valamennyi biztosítási ágazatnak úgyszólván egész költsége a munkásságra nehezedik. A munkaadó hozzájárulása az összes kincstári társpénztáraknál a munkások járulékaiknak 146,1 %-a, a magánvállalatiaknál pedig a munkaadók összes hozzájárulása a munkások járulékaiknak 45,1 %-a, sőt, ha eltekintünk egyik magánvállalati pénztártól, amelyben a munkaadó hozzájárulása kivételesen megközelíti a munkásokét, a többiekénél mindössze 32,6 %-a. - A társpénztári tagok átlagos évi járuléka 45,9 K, az összes férfimunkások átlag 973 K-ra tehető évi keresetének átlag 5,3 %-a.

Az összes társpénztárak vagyona az 1913. év végén 47 828 726 K. Bevételek a jelzett évben: 16 500 502 K (5 820 899 K a munkások, 4 021 709 K a munkaadók hozzájárulása, 1 932 953 K a tőkék kamata és jövedelme, 858 919 K egyéb bevétel 3 866 021 K átfutó bevétel); kiadásai: 12 978 502 K (férfimunkások nyugbére és végkielégítése 3 260 533, özvegy nők nyugbére és végkielégítése 1 563 437, árvák nevelési segélye 265 280, betegsegélyezés mégpedig táppénz, gyógykezelési és temetkezési költség 3 164 411, egyházi és iskolai kiadás 34 577, segélyezés és munkások javára fordított egyéb kiadás 200 956, kezelési költség 203 102, egyéb kiadás 683 184, átfutó kiadás 3 603 019 K). A társpénztári tagok száma: 119 425 (80 293 állandó, 39 132 ideiglenes /60/). A tagok hozzátartozóinak száma: 192 554 (65 284 feleség, 127 270 gyermek). A végellátásban részesülők száma: 8909 férfi (átlag 365,9 K évi nyugbérrel), 11 419 özvegy nő (átlag 136,9 K évi nyugbérrel), 5912 árva (átlag 44,8 K évi segéllyel), összesen 26 240 személy. /61/

c) Az ipari, kereskedelmi és közlekedési alkalmazottak betegségi biztosítása már 1891 óta kötelező volt Magyarországon. A biztosításnak ezt az ágát új alapokra helyezte, és egyúttal a szóban levő alkalmazottaknak a balesetbiztosítását is kötelezővé tette az 1907: XIX.tc. E törvény szerint a betegségi biztosítási kötelezettség csak annyiban érvényesült, amennyiben az alkalmazottak napi munkadíja 8, illetőleg évi munkadíja 2400 koronánál nem magasabb; míg a balesetbiztosítás alá vont alkalmazottakat /62/ bérük nagyságára való tekintet nélkül kell ugyan biztosítani, azonban munkadíjukat mind a járulékok, mind a kártalanítási összeg megállapításánál csak évi 2400 K-ig veszik számításba.

A betegség esetére biztosítottakat a kezelés egyszerűsítése végett a tényleg élvezett munkadíj szerint bérosztályokba sorozzák, és a járulékokat és a készpénzsegélyeket az illető bérosztályra megállapított átlagos napibér szerint fizetik. /63/ A betegségi biztosítási járulékok a törvény szerint az átlagos napibér 2 %-ánál kevesebb és 4 %-ánál több nem lehet. A járulékokat a munkaadó fizeti be, ezek azonban csak felerészben

terhelik őt, miért is a járulék másik felét az alkalmazott bérből levonhatja. - A betegségi biztosítás alapján a tagnak igénye van ingyen orvosi gyógykezelésre a betegség tartama alatt egyfolytában 20 hétig, szülés esetén szülészeti támogatásra és orvosi gyógykezelésre, továbbá gyógyszerekre, fürdőkre, gyógyvizekre, gyógyászati segédeszközökre (szemüveg, mankó, sérvkötő, műláb stb.) 20 héten át szintén ingyen: ha a betegség keresetképtelenséggel jár és 3 naponál tovább tart, a betegség első napjától a keresetképtelenség egész tartama alatt 20 hétig táppénzre mégpedig az átlagos napibér fele összegében; gyermekágy esetében a táppénzzel egyenlő összegben 6 hétig gyermekágyi segélyre; a biztosított családtagjai részére ingyenes orvosi gyógykezelésre, gyógyszerekre és a szükséges gyógyászati segédeszközökre 20 hétig, szülés esetén szülészeti támogatásra és gyógykezelésre; végül halálozás esetében temetkezési segélyre az átlagos napibér hússzoros összegében. Ha a tag a segélyezést teljesen kimerítette, ugyanabból a betegségből folyóan újabb segélyezést csak akkor igényelhet, ha a segélyezés lejártá után 8 hétig ismét olyan munkában állott, amely a biztosítási kötelezettséget megállapítja. A biztosító intézmény anyagi eszközeinek mérvéhez képest az említett segélyeket a törvényben közelebbről megállapított határig felemelheti.

A balesetbiztosítás szempontjából a biztosításra kötelezett üzemeket veszélyességük szerint osztályozzák. A veszélyességi arányszám és a munkaadó által évenként kifizetett munkabér összege szolgál a balesetbiztosítási járulék kiszámításának alapjául, mégpedig olyképpen, hogy a biztosító intézmény összes balesetbiztosítási kiadásait az egyes munkaadókra üzemük arányszáma és az általuk az évben kifizetett munkabér arányában felosztja és kirója (felosztó-kirovó-rendszer). E szabály alól a törvény csak két kivételt ismer. Nevezetesen azok a munkaadók, akik öt munkásnál többet rendszerint nem alkalmaznak, minden biztosított munkás után évi 5 K díjat fizetnek. Az iparszerű építési üzemek tulajdonosai, illetőleg vállalkozói pedig, továbbá a székhelyüket külföldön tartó oly üzemek tulajdonosai, akik az ország területén csak ideiglenesen folytatnak valamely biztosításra kötelezett üzemet, az előfordult balesetek alapján fizetendő járadékok tőkeértékének megfelelő biztosítási járulékot fizetnek (tőkefedezeti díjfizetés). - A balesetbiztosítás összes költségei a munkaadókat terhelik. A bal - eset alapján a biztosítottnak a következő kártalanítás jár: ingyenes orvosi gyógykezelés, gyógyszerek, gyógyászati segédeszközök, amely szolgáltatások költségeit azonban az első 10 héten át a betegségi biztosítás fedezi; a biztosított munkakép - telensége, illetőleg munkaképességének csökkenése tartamára járadék, amely teljes munkaképtelenség esetén a biztosított évi keresetének 60 %-a, a munkaképesség részleges csökkenése esetén pedig a teljes járadéknak az a hányada, amely a munkaképesség csökkenésének megfelel. Ilyen részleges kártalanításnak azonban csak akkor van helye, ha a munkaképesség csökkenése 10 %-ot meghalad. Viszont ha a sérült nemcsak munkaképtelenné, hanem önma - gával tehetetlenné is vált, úgy hogy állandó ápolásra vagy gondozásra szorul, járadéka a kártalanítás alapjául szolgáló évi keresmény egész összegére felemelhető. Ha a biztosított a bal -

eset következtében meghal, olyan mérvű temetkezési segély jár, mintha az elhalálozás betegség következménye lett volna, az elhalt hozzátartozói pedig járadékot kapnak. Az özvegy évi járadéka az elhalt férj évi munkakeresményének 20 %-a, minden gyermeké (a törvényteleneké és örökbefogadottaké is) 16. évüknek betöltéséig az elhalt évi munkakeresményének 15, ha pedig a gyermek teljesen árván maradt, 30 %-a, túlnyomóan az elhalt keresetéből eltartott szülőké és nagyszülőké az elhalt évi munkakeresményének 20 %-a, és 16. évük betöltéséig együttvéve ugyancsak ennyi a túlnyomóan az elhalt keresetéből eltartott unokáké is. A hátramaradottak évi járadékának összege nem haladhatja túl az elhalt évi munkakeresményének 60 %-át. Ha a járadékok összege ennél nagyobb, a házastárs és a gyermekek évjáradékait nagyságuk arányában kell csökkenteni. Szülők és nagyszülők csak akkor és addig igényjogosultak, míg a házastárs és a gyermekek járadékai a legmagasabb összeget el nem érik, unokák csak akkor, és addig, míg az özvegy, a gyermekek, a szülők és a nagyszülők nem veszik a teljes járadékot igénybe.

A biztosítást, mégpedig mind a betegségi, mind a balesetbiztosítást egyazon intézmény: az Országos Munkásbetegsegélyező és Balesetbiztosító Pénztár látta el. Ennek az országos intézménynek helyi szervei, mégpedig a törvényben megállapított feladatkörre mind a betegségi, mind a balesetbiztosítás tekintetében: a kerületi pénztárak, ellenben csak a betegségi biztosítás tekintetében: a vállalati és a magánegyesületi pénztárak. A törvény mind az Országos Pénztár, mind helyi szerveinek igazgatása tekintetében a lehető legtágabb teret engedi az érdekeltek autonómiájának, amelyben a munkaadók és a biztosítottak az egész vonalon paritásos alapon vesznek részt. Érvényesül ez a paritás még a jogszolgáltatásban, illetőleg annak a különleges bíróságnak szervezetében is, amely a segélyezés, illetve a kártalanítás iránt folyamatba tett perekben ítélik. Az ilyen ügyekben eljáró bírói tanács ugyanis hivatásos bíró elnöklete alatt egyenlő számú munkaadó- és munkásülnökből áll. Az állami felügyeletet az egész intézmény fölött külön e célra rendelt hivatal, a bírói függetlenséggel felruházott Állami Munkásbiztosítási Hivatal gyakorolta. E hivatal két osztálya közül az egyik: a biztosítási osztály a biztosítási igazgatási ügyeknek, a másik: a bírói osztály az első fokú bíróságtól felkerülő pereknek másod- illetve végső fokú elintézésére volt hivatva. A bírói osztály maga is az érdekelteknek paritásos részvételével ítélt.

A biztosító intézmény működésének eredményéről az 1913. évre vonatkozó következő adatok nyújtanak némi tájékoztatást. /64/ Az Országos Pénztárnak 97 kerületi munkásbiztosító pénztárban, 83 vállalati és 3 magánegyesületi pénztárban összesen 183 helyi szerve és napi átlagban 1 203 834 betegsége és 960 814 balesetre biztosított tagja volt. A betegségi biztosítási ágazatban kiadott segélyezési költség: táppénz 12 290 777, gyermekágyi segély 236 074, szülésznői díjazás 446 781, orvosi díjazás 6 132 826, gyógyászati ellátás 4 246 155, temetkezési segély 559 838, kórházi költség 2 725 133, fürdő-, és szanatóriumi költség 1 280 402, összesen 27 918 000 K, mivel szemben a

jövedelem volt: járulékokban 33 232 927, kamatokból 209 941, különféle forrásokból 1 424 602, összesen 34 867 472 K. - A balesetbiztosítási ágazatban kiadott segélyezési költség: járadékok 4 499 157, gyógyászati ellátás 11 618, fürdő-, és szanatóriumi költség 7610, kórházi költség 29 394, temetkezési segély 22 480, orvosi költség 374 685, összesen 4 944 858, tőkefedezet 1 746 094, kezelési költség 1 277 643 K. Jövedelem kirott járulékokból 9 308 585, baleseti díjakból 358 591, államszegélyből 989 611 K.

Az állandó járadékot élvezőknek száma és az ezeknek az év folyamán kifizetett járadékok összege az 1913. év végén:

Járadékok megjelölése	Személyek száma	A járadék évi összege	Az átlagos járadék
		koronában	
Sérültek	9 292	2 562 220	276
Özvegyek	1 638	366 586	224
Árvák	2 871	448 216	156
Felmenők	512	127 124	229
Özvegyen maradt munkaképtelen férjek	1	131	131
16 évesnél idősebb munkaképtelen árvák	1	187	187
Összesen	14 315	3 504 464	245

III. Szegényügy /65/

Miként a magyar szociálpolitika általában, a szegényügyi politika is egyenlőtlenül fejlődött. Van a szegényügynek olyan ága, amelyben az állam és a társadalom mintaszerűt alkotott, és van viszont olyan is, amelyben a céltudatos politikának csak elemei találhatóak még meg. A megértés a kor eszméi iránt kétségtelenül megvan, egyes vonatkozásokban kiváló alkotások bizonyítanak mellette, arra azonban, hogy ez a megértés az egyenletes, arányos fejlődés feltételeit az egész vonalon megteremtse, a háború kitöréséig rendelkezésre álló idő nem volt elég.

Különösen áll ez a szegényügynek arról az ágáról, amely nem a beteg szegényeknek vagy az elhagyott gyermekeknek ellátására vonatkozik. A szegényügy ezen ágának egyetlen jogforrása a községi törvény (1886: XXII.tc.), amely a közsegély nélkül magukat fenntartani nem képes szegényeknek ellátását a helyi viszonyokhoz képest csak annyiban teszi a községnek feladatává, amennyiben a jótékony intézetek segélye és egyesek könyörödmánya arra nem volna elég. A szegényügy szóban levő ágazatának ellátása tehát elsősorban a magánjótékonyságnak feladata, és csak kiegészítő tevékenységgel vesznek abban részt a községbeli

illetőségek tekintetében "a helyi viszonyokhoz képest" a községek, míg az állam úgyszólván teljesen kivonja magát a szóban levő szegények ellátásának feladata alól. A törvény lehetővé teszi ugyan, hogy a község, amennyiben a szegényeket csak lakosainak rendkívül túlterhelésével láthatná el, kivételesen a törvényhatóságnak és ha ez sem bírná el, az államnak segélyét vegye igénybe, tényleg azonban az, amit az állam e részben nyújt, alig több a semminél. E rendszer mellett, amely a szegényügynek szóban levő ágát úgyszólván kizárólag a magánjótékonyságra és a községekre bízta, még súlyosabb hiba azonban, hogy az állam amazt nem szervezte meg, a községeket pedig a rájuk hárított feladatnak ellátásában, ennek nagy kárára, minden irányítás nélkül magukra hagyta. A belügyminiszter 1899-ben megkísérelte ugyan, hogy a szegényügy néhány alapelvének érvényesítésére rendelettel kötelezze a községeket. E rendeletnek intézkedései azonban komolyan sohasem érvényesültek.

Jobban gondoskodott a törvényhozás a beteg szegényeknek ellátásáról - ami azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a szegényügynek ez az ága a követelményeknek megfelelő állapotban volt. Ami nevezetesen a nem gyógyintézeti, úgynevezett nyílt betegápolást illeti, a törvény /66/ köteletségévé teszi ugyan az illetőségi községnek, hogy mindazokban az esetekben, amelyekben az illetők maguk és hozzátartozóik is szegények és más fizetésre kötelezett (pl. munkaadó) nincsen, gondoskodják a kórházi vagy gyógyintézeti ápolásban nem részesülő vagy arra nem minősített szegény betegekről, továbbá a kórházakból és a gyógyintézetekből elbocsátott gyógyíthatatlan szegény betegekről, úgyszintén a gyógyíthatatlan, de nem veszélyes szegény elmebetegekről, végül a szegény és ártalmatlan hülyék, némák, siketnémák és nyomorékok ellátásáról. Belügyminiszteri rendelet /67/ elég tág értelmezését is adja annak, hogy az ingyenes gyógykezelés és az ingyenes gyógyszerekkel ellátás szempontjából kit kell szegénynek tekinteni. /68/ A betegellátás azonban a községi orvosnak a feladata és, mint a közegészségügy tárgyalása meg fogja mutatni, a városokon kívül igen nagy az orvoshiány, másfelől pedig ott is, ahol van községi orvos, a törvényileg köteletségévé tett egyéb feladatai annyira lekötik, hogy a szegény betegek gyógyítására alig marad ideje. Gondoskodik a törvény /69/ a gyógyintézeti, úgynevezett zárt betegápolásra szoruló szegényekről is. Ennek a feladatnak ellátása a törvény szerint az államnak kötelessége. Az állam fedezte - részben az e célra rendelt, az egyenesadók után kivetett pótdadókból fenntartott külön alapból, az úgynevezett országos betegápolási alapból - a bel- és külföldi kórházakban gyógykezelt szegény magyar állampolgárok után felmerült ápolási és szállítási költségeket; a hatóságilag igazolt szegények részére a hatósági orvos vagy a belügyminisztertől e részben felhatalmazott magánorvos által rendelt gyógyszereknek és gyógyászati segédeszközöknek (szemüveg, mankó, sérvkötő stb.) költségeit; a kórházakban szülő nőknek és szülöttnek, a kórházakban és a gyógyintézetekben vagy hatósági megbízásból házilag kezelt bujakóros vagy trachomás szegényeknek, úgyszintén az így kezelt szegény elmebetegeknek; a hontalanoknak valamint az olyan külföldieknek ápolási és szállítási költségeit, akik tekintetében államegyez-

mény vagy viszonyossági gyakorlat követeli meg ezt; végül pedig az egyetemi kórodákon és az országos bábaképezdékben gyógykezelt szegény betegek ápolási költségeit. A közegészségügy tárgyalásánál azonban látni fogjuk, hogy zárt gyógyintézetek, kórházak, elmeegyházintézetek stb. egyáltalán nem álltak kellő számmal és kellő befogadóképességgel rendelkezésre, ami természetesen súlyos visszahatással volt a szegény betegek zárt gyógyintézeti ápolására. A nyílt betegápolás hiányossága, aminek következtében ugyanis zárt betegápolásban kellett részesíteni olyanokat is, akiktől ez utóbbit egyébként mentesíteni lehetne, csak fokozta ennek zavarait, ami viszont a feladatainak megfelelni amúgy sem képes nyílt betegápolásra utalt olyanokat is, akik az említett okokból, bár állapotuk a zárt betegápolást követelné, abból kiszorultak.

A szegényügynek említett ágazataival szemben rendkívül magas fokon állott az elhagyott gyermekeknek védelme. Már a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről szóló 1877. évi XX. tc. elrendelte, hogy a kiskorút, aki nem áll atyai hatalom alatt, gyámság alá kell helyezni, a gyám pedig gondoskodni köteles arról, hogy a vagyontalan gyámoltat a rokonok vagy más jótévők, vagy valamely jótékony intézet vagy a község tartsa el mindaddig, míg munkával maga nem tarthatja el magát. Ez a rendelkezés azonban, amely a szegényügy általános helyzetének megfelelően elsősorban szintén csak a magánjótékonyság feladatává teszi a szegény gyermekeknek ellátását, miután olyan jótékony intézmények, amelyekben az ilyen gyermekek elhelyezhetők lettek volna, csak igen csekély számban állottak rendelkezésre, a gyermekvédelem szempontjából alig jelentett valamit. Az Országos Betegápolási Alap létesítéséről szóló, fentebb említett 1898. XXI. tc. már az állam feladatává tette a község, valamint a hatóságilag elhagyottaknak nyilvánított gyermekek után 7 éves korukig felmerülő gondozási, ápolási és nevelési költségeknek viselését, a községek feladatává pedig, hogy az ilyen gyermekek ápolásáról és neveléséről 7 éves korukon túl is gondoskodjanak. Azon a bajon azonban, hogy nem léteztek megfelelő szervek és intézmények az elhagyott szegény gyermekek elhelyezésére, gyökeresen csak 1901-ben segítettek, amikor a törvény rendelkezett az állami gyermekmenhelyek felállítását /70/ és azt, hogy minden 7 évesnél fiatalabb elhagyott gyermeket fel kell venni az állami gyermekmenhely kötelekébe, és ugyancsak törvény rendelkezett el /71/, hogy az állami gyermekmenhelyen levő azok a gyermekek, akik 7 éves koruk betöltése után valamely más jótékony intézetben vagy egyesületnél el nem helyezhetők, továbbá azok, akiket 7 éves koruk elérése után nyilvánított a hatóság elhagyottaknak és akiket ezen az alapon a gyermekmenhely kötelekébe felvettek, 15 éves koruk betöltéséig a menhely kötelekében maradnak. Sőt a kiválóan tehetséges gyermekekről még 15. évük betöltése után is gondoskodik az állam, mégpedig akképpen, hogy a menhely közbenjárására őket kiképzés céljából az állami tanintézeteknél levő ingyenes ellátási helyekre felveszi. Az állami gyermekmenhelybe felvett 7 évesnél idősebb gyermekek gondozási költségei a községet terhelik, de az állam saját költségvetése terhére támogatja a községeket e feladataik ellátásában; elrendeli továbbá, hogy a gyámhatóságoknak kezelé-

si feleslegét /72/ az illető törvényhatóságban, illetőleg városban vagy községben illetőséggel bíró 7 éves felüli elhagyott gyermekeknek gondozására kell fordítani, és végül módot ad arra, hogy amennyiben az e célra fordítandó költségeket az arra felhasználható alapítványok és adományok sem fedezik, a vármegye az egyenes állami adók után azoknak 1 %-át meg nem haladó külön pótdadót vethessen ki.

Az állami gyermekmenhelyek mintaszerű működésének alapelve, hogy elhagyottnak kell nyilvánítani, és ehhez képest az állami gyermekvédelem részesévé kell tenni a 15 évesnél fiatalabb mindazt a vagyontalan gyermeket, akiknek nincsen arra képes szülője, hogy őt eltartsa és felnevelje, és akinek eltartásáról és neveléséről sem a szülők, sem jótekonny személyek, sem jótekonysági társaságok és intézmények nem gondoskodnak megfelelően. Annak a kérdésnek eldöntésénél, hogy megfelelő-e a gondoskodás, nemcsak az anyagi, hanem az erkölcsi szempontok is mérvadók. Nemcsak az anyagiakban szűkölködő, hanem az erkölcsiileg veszélyeztetett gyermekek is törvényes igénye van az állami gyermekvédelemre, a menhely kötelékébe való felvételre. A gyermeknek ezt a jogát adott esetben a gyámhatóság állapítja meg, a menhely igazgatója azonban a gyámhatóság határozatának meghozataláig is felvehet bármely jelentkező vagy odavezetett gyermeket, sőt bármely hatóság értesítésére vasúti jegyet is küld a gyermeknek és kísérlőjének, esetleg ruhát és, ha anyját elvesztett csecsemőről van szó, küld azonnal dajkát is. A menhelyen elhelyezett gyermek azonban csak abban az esetben és addig marad a menhelyen, amíg beteg. Egyébként pedig kihelyezik a menhely állandó ellenőrzése alatt álló nevelőszülőkhez, földművesekhez, vagy kisiparoshoz, mégpedig a csecsemőt lehetőleg az édesanyjával együtt. A kihelyezés csak bizonyos helységekbe történik, hogy a védett gyermekek így alakult telepei (kolóniái), illetőleg az odatartozó nevelőszülők felügyelése és ellenőrzése könnyebb legyen. Külön-külön intézmények szolgálnak a testi és erkölcsi bajokban szenvedő gyermekek elhelyezésére és gyógyítására, illetőleg javítására. Az állami gyermekvédelem intézésében intézményszerűleg nagy szerepe van a társadalomnak. Részt vesz nevezetesen a társadalom elsősorban az állami gyermekvédelem szerveinek, a kolóniáknak, az ezek fölé helyezett menhelyeknek működését ellenőrző és felügyelő bizottságoknak, végül annak az országos bizottságnak munkájában, amely a belügyminiszter tanácsadó szerveként az egész gyermekvédelem irányítására hivatott. Miniszteri rendelettel megállapított szervezeti szabályzatuk szerint az e bizottságokba a társadalmi szervezetek által választott tagok legalább felének nőknek kell lenni. A gyermekvédelemmel foglalkozó összes társadalmi alakulatok, magánjótekonysági egyesületek ezenkívül, mint a gyermekvédelem legfőbb társadalmi szervében, az Országos Gyermekvédelmi Ligában egyesülnek, amely egyfelől szervezi a társadalmat az állami hatáskörbe még be nem vont gyermekvédelemre, másfelől ellátja az állami gyermekvédelem számára végzendő társadalmi feladatokat; gondozásába veszi nevezetesen a 15 évesnél idősebb és még védelemre szoruló gyermekeket, intézményeket tart fenn továbbá a testi vagy erkölcsi fogyatkozásban szenvedő, a nyomó-

rék, vak, süket stb. gyermekek elhelyezésére és gondozására. /73/

Annak hozzávetőleges megvilágítására, hogy az állam, a városok és a községek háztartásában a szegényügyi és a gyermekvédelmi kiadások mily megterhelést jelentettek, szolgáljanak a következő adatok: /74/

Az államnak szoros értelemben vett szegényügyi kiadásai az 1914-1915. évi költségvetés szerint összesen 29 008 751 K-ra rúgnak. Ebből 259 138 K jótékonyági egyesületek és egyéb jótékony és emberbaráti intézmények segélyezésére, 19 750 000 K betegápolásra és szegények gyógykölttségére, 8 640 613 K az állami gyermekmenhelyekre, 350 000 K a 7 évesnél idősebb gyermekek gondozása céljából községek és egyesületek segélyezésére esik. A városok 1910-ben összesen 9 733 500 K-t költöttek a szegényügyre (ebből 557 600 K-t a 7 évesnél idősebb elhagyott gyermekek gondozására). Egy-egy városi lakosra esett e címen évi 2,70 K megterhelés. A községek 1908-ban összesen 2 014 262 K-t adtak ki e célra (ebből 889 897 K-t a 7 évesnél idősebb gyermekek gondozására). Egy-egy községi lakosra esett e címen évi 0,15 K. /75/

A szegényügy állapotának jellemzésére szolgáljon még: 26 törvényhatósági joggal felruházott és 111 rendezett tanácsú város 1908-ban nyílt szegénysegélyben részesített 58 417 személyt 1 839 930 K értékű segéllyel. E 137 városban volt felnőttek részére 92 községi és 66 egyéb zárt jótékonyági intézet 4756, illetőleg 1314 bennlakó intézeti taggal. Gyermekvédelmi intézmény volt az 1913/1914. iskolai évben: árvaház (állami, vármegyei, községi, felekezeti, egyleti és alapítványi) 108-4503 növendékkel, állami gyermekmenhely 17-56 117 gyermekkel, az Országos Gyermekvédő Ligának 12 intézete 667 gyermekkel, szeretetház 17-1302 gyermekkel, javító intézet 8-2348 gyermekkel. Vakok intézete volt 10-793, siketnémáké 16-1632, hülyék intézete 8-699 növendékkel. /76/

IV. Fogyasztás és lakásügy

A. A legfontosabb élelmiszerek fogyasztásának megvilágítására szolgáljon a magyar birodalomban a fejenkénti fogyasztást felüntető alábbi néhány adat: /77/

Gazdasági év (augusztus 1. -július 31.)	Búza	Rozs	Burgonya	Cukor	Sör	Bor	Szesz
	kg-okban				literekben		
1910/1911	142,02	35,71	232	7,69	13,97	10,27	4,4
1911/1912	142,08	32,80	178	7,20	15,26	17,27	4,3
1912/1913	139,21	40,59	214	8,95	15,89	12,73	4,4
1913/1914	129,02	35,85	191	9,70	15,63	16,09	4,4

A kávé és a tea fejenkénti fogyasztása a következőképpen alakult:

Év	Kávé, kg	Tea, gramm
1911	0,56	19
1912	0,55	18
1913	0,56	19
1914	0,66	23

A húsfogyasztást illetően csak Budapestre nézve állanak teljesen szabatos adatok rendelkezésre. /78/ Az összes húsnevékből, beleértve a szárnyast és a vadat, fogyasztottak Budapesten fejenként 1910-ben 49,8, 1911-ben 48,3, 1912-ben 50,6 kg-ot. Az egész ország népességének fejenkénti hús- és szalonna fogyasztása, a szárnyas és vad számítása nélkül, 1912-ben mintegy 29 kg. /79/

Kedvezőknek az élelmi cikkek fogyasztására vonatkozó ezek az adatok egyáltalán nem mondhatók, amint tényleg a nép táplálkozása általában, de különösen az ország egyes vidékein alig üti meg az élet fenntartásához szükséges mértéket. Az alacsony munkabérek nem engedik meg az egészséges, kielégítő táplálkozást, de nem engedi meg azt az önálló termelők túl nagy részének a létminimumon alul maradó keresete sem. A termelők nagy része kénytelen az általa termelt élelmiszereket (tej, vaj, tojás, baromfi stb.) áruba bocsátani, maga az ország pedig külföldre szállítani, hogy a nélkülözhetetlen iparcikkeket beszerezhesse és adósságait törleszthesse.

B. Annál a képnél, amelyet az élelmi cikkek fogyasztásának vizsgálatával nyerünk, talán még kedvezőtlenebb az, amelyet a lakásviszonyok tárnak elénk. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint 100 lakásra 141 lakásszoba, 2 cselédszoba, 84 konyha és 65 egyéb helyiség jut. Minden szobára 3,1 lélek esik: 2,4 a városokban, 3,2 a községekben - ami azonban egyáltalán nem jelenti, hogy a városokban jobbak a lakásviszonyok, hanem csak azt, hogy a városokban a túlzásúftolt proletárlakásokat ellensúlyozzák a sok szobás kényelmes lakások. Az ország legnagyobb városának, Budapest székesfővárosnak lakásviszonyairól 1910-ben a következő táblázat nyújthat némi tájékoztatást:

Lakás megjelölése	Az összes	A lakott	Az összes lakók száma		Egy lakásra eső lakók száma
	lakások	száma	abszolút számban	%-ban	
Szoba nélküli	523	475	1 448	0,2	3,05
1 szobás	94 739	92 825	402 326	50,0	4,33
2 "	42 587	41 376	207 270	25,8	2,50
3 "	19 197	18 324	95 465	11,9	1,74
4 "	9 810	9 192	52 228	6,5	1,42
5 "	3 947	3 684	22 337	2,8	1,21
6 "	1 644	1 524	10 119	1,3	1,11
7 "	} 1 809	727	5 145	0,6	1,01
8 "		377	2 707	0,3	0,90
8-nál több		530	4 783	0,6	0,77
Összesen	174 256	169 034	803 828	100,0	-

Lakás megjelölése	Albérleti			A lakások átlagos évi bére korona
	lakások	lakásokban élők	lakók	
	száma			
Szoba nélküli	104	437	195	220
1 szobás	30 029	163 908	72 384	337
2 "	14 015	86 505	35 269	702
3 "	4 881	30 765	10 498	1 196
4 "	1 885	12 852	4 339	1 707
5 "	501	3 489		2 299
6 "	166	1 236	} 2 146	2 925
7 "	} 160	} 1 449		3 569
8 "				4 022
8-nál több				5 025
Összesen	51 741	300 641	124 831	-

A tényleges laksűrűséget Budapesten a jelzett időben a következő oldalon levő táblázat mutatja.

Ha túlszűfoltnek kell tekintenünk minden olyan lakást, amelyben szobáknént négynél többen laknak, akkor az előbbi számok szerint Budapestnek tényleg lakott 169 034 lakása közül túlszűfolt volt 41 487 (mintegy 25 %) és 803 828 lelket számláló lakosságából ilyen túlszűfolt lakásban élt 290 468 (33 %).

A viszonyok a vidéki városokban sem sokkal kedvezőbbek, különösen kedvezőtlenek azonban a törpebirtokosságnak, a mezőgazdasági cselédeknek és a munkásoknak lakásviszonyai. A közegészséget és a közérkölcöket oly súlyosan veszélyeztető ezekkel a viszonyokkal szemben, amelyek városokban túlnyomóan a te-

lekspekulációból, vidéken a nép tudatlanságából, általában a tőkehiányból és a szegénységből származnak, az állam és a városok közül Budapest a háborút megelőző 7-8 évben elég erélyes munkához láttak. Budapest székesfőváros egymás után építi ebben az időben a városi házaknak és ezekben különösen a kislakásoknak egész sorát, szemmel látható jótékony hatást gyakorolván ezzel a lakáspiacra. Az állam hathatós kedvezményekkel bátorít-

Lakásonként lakó	Lakások száma szobánként az oldalt megjelölt számú lakóval	Lakók száma szobánként az oldalt megjelölt számú lakóval bíró lakásban
1	22 156	54 306
2	48 020	186 461
3	33 890	152 020
4	23 481	120 573
5	16 262	93 175
6	10 806	69 373
7	6 646	48 169
8	4 065	33 136
9	2 195	19 979
10	1 123	11 344
11	530	5 956
12	294	3 702
13	142	1 895
14	79	1 187
15	52	780
16	31	511
17	24	408
18	14	269
19	8	152
20	3	60
20-nál több	13	372
Összesen	169 034	803 828

ja a fővárosnak ezt a tevékenységét, és más vonatkozásokban is igyekszik előmozdítani elsősorban a kislakásoknak, nevezetesen pedig a munkáslakásoknak építését. Így a hazai ipar fejlesztéséről szóló 1907: III.tc. jelentékeny kedvezményeket biztosít a munkásházakat építő iparvállalatoknak, és létesül is ez alapján mintegy 1000 munkáslakás. Maga az állam kezdi meg továbbá 1908-ban Budapesten és környékén a mintegy 8-10 ezerre tervezett munkáslakásnak építését, és a háború kitöréséig fel is épít abból mintegy 4000-et, megteremtven az államnak ezt a tevékenységét megindító, a lakásprobléma megoldása körül általában nagy érdemeket szerzett miniszterelnökről elnevezett mintaszerű Wekerle-telepet. Lakásokat épít az állam a vasúti alkalmazottaknak. Az 1907: XLVI. tc.-kel messzemenő anyagi támogatást biztosít, illetőleg igénylés esetében maga az állam nyújt megfelelő biztosítékot azoknak a törvényhatóságoknak és községeknek, amelyek mezőgazdasági munkásoknak a házépítést megkönny-

nyítik, vagy azoknak házakat építenek. A háború kitöréséig ennek a törvénynek mintegy 12 000 mezőgazdasági munkásház köszöni felépítését. És meg kell végül itt is emlékezni a mezőgazdasági cselédek szolgálati viszonyát szabályozó 1907: XLV. tc.-ről, amely azáltal, hogy a gazdákat megfelelő cselédlakások szolgáltatására és ezzel építésre kötelezte /80/, különösen a háború közbejötté nélkül, szintén nagy mértékben enyhíthetett volna az égető lakásnyomorúságon. Amint általában az említett kezdeményezések és eredmények mindenestre bizonyítják azt a tényt, hogy a közhatalom megindult már azon az úton, amely, ha a háború közbe nem lép, a lakásügy súlyos szociális problémájának megoldásához vezethetett volna.

V. Közegészségügy /81/

A közegészségügyi viszonyok, bár a javulás szemmel látható, még 1914-ben sem mondhatók kedvezőknek. Vannak ugyan olyan közegészségügyi törvények, amelyek a kereteket a közegészségügynek megfelelő alakulására kitűnően megadják. Természetes azonban, hogy az olyan ország közegészségügyi viszonyai, amelyben a népesség jelentékeny része szegénységénél fogva nem táplálkozik és nem lakik megfelelően; a kellő műveltség hiányánál fogva nem ismeri az egészségügyi ártalmakat, amelyekről óvakodnia kell; szegénységénél vagy tudatlanságánál fogva csak végső esetben vagy egyáltalán nem fordul orvoshoz; az orvos a népsűrűségi, területi és közlekedési viszonyoknál fogva különben is csak nehezen hozzáférhető; amelyben a városok és a községek maguk sem tanúsítanak mindig kellő érzéket és áldozatkészséget a közegészségügy követelményei irányában és ha mégis, csak kivételesen rendelkeznek a kellő anyagi eszközökkel: ez az ügy magának az államnak még aránylag nagy áldozatkészsége mellett sem fejlődhetik kellőképpen.

Jellemző ebben a tekintetben mindenekelőtt a halálozásoknak nagy arányszáma, amely ha évről-évre csökken is, 1914-ben 1000 lélekre még mindig 23,5 (Magyarországon 23,4, Horvát-Szlavonországekban 24,7). Az átlagot is messze túlhaladja a mezőgazdasági munkásoknak (a földművelési napszámosoknak) halálzási arányszáma, amely az 1910/11. két évnek 24,3 ezreléket tevő átlagával szemben 39,8 ezrelék, valamint az egyéb napszámosoké 38,2 ezrelékkal, az őstermelésé általában 26,6 és a bányászaté 25 ezrelékkal. Ezzel szemben az önálló iparosok halálzási arányszáma 20,7, az ipari munkásoké pedig nyilvánvalóan ezek elég jól működő betegségi biztosításának eredményeképpen csak 19,4 ezrelék.

Jellemző továbbá az egészségügyi viszonyok kedvezőtlen alakulására a nagy gyermekhalandóság, amennyiben 100 halott közül 7 éven aluli 44,3 (Magyarországon 44,1, Horvát-Szlavonországekban 46), 1 éven aluli pedig 28,8 (Magyarországon 29,1, Horvát-Szlavonországekban 26,9). 100 élve szülöttre esik 19,5 egy éven aluli halott. /82/

Az állam kötelezi a városokat, a vármegyei székhelyül szolgáló községeket, továbbá mind a községet, amelynek legalább 5000 lakosa van, hogy városi, illetve községi orvost, a többi községet pedig arra, hogy a vármegye által megállapított orvosi körönként többen együtt körorvost alkalmazzanak. Az állam vállalja ezekben a községi és a körorvosoknak törzsfizetését, ami természetesen nem zárja ki azt, hogy e fizetést maguk a községek ki ne egészítsék. Kötelezi a községet a lakosság számarányának megfelelő számú szakképzett bábának alkalmazására, és megállapítja ezeknek a község által viselendő legkisebb fizetését, ami mellett ott, ahol ez szükséges, saját költségvetése terhére pótlékot is fizet a bábának. Mintaszerű egyetemi klinikákat és bábaképzőket tart fenn - de az orvosok száma a vidéken mindezek dacára aránytalanul kevés. Az orvosok száma 1914-ben Magyarországon 5805, Horvát-Szlavonországokban 387, összesen 6192. Eszerint 10 000 lakosra jut tehát átlag 2,88, mégpedig Magyarországon 3,06, Horvát-Szlavonországokban 1,44. De az összes orvosoknak majdnem fele, 43,2 %-a a törvényhatósági joggal felruházott 26 magyarországi és 4 horvát-szlavonországi városban él, aminek következtében ezekben 10 000 lélekre átlag 10,9, Budapesten meg éppen 17,1 orvos jut, míg ellenben a vármegyékben (a rendezett tanácsú városokat is beleértve) csak 1,9. Ezzel az állapottal jár együtt, hogy a szoros értelemben vett Magyarország 12 418 községe közül mindössze 1380-ban volt községi, illetőleg körorvos, míg a többi község közül 2473 0-5, 4297 5-10, 2433 10-15, 991 15-20 és 690 meg éppen 20 km-nél is nagyobb távolságra esik a körorvos székhelyétől. Ugyanilyen az aránytalanság a gyógyszerterek tekintetében is. Ennek az állapotnak tudható be, hogy a Magyar birodalomban elhaltak közül orvosi kezelésben mindössze 51,5 (Magyarországon 53,8, Horvát-Szlavonországokban 27,9) % részesült, és halál okát is orvos a haláleseteknek mindössze csak 60,0 (Magyarországon 62,1, Horvát-Szlavonországokban 20,1) %-ában állapította meg.

Nem kedvezők a kórházi viszonyok sem. Nyilvános jellegű kórház van Magyarországon (állami, törvényhatósági közkórház, elmeegógyintézet, klinika, bábaképző, nyilvános jellegű magánkórház): 269-34 723 ágygal, Horvát-Szlavonországokban 32-5942 ágygal; fegyintézeti és börtönkórház: 74-1591 ágygal, Horvát-Szlavonországokban 3-153 ágygal; nem nyilvános jellegű magánkórház 157-6663, Horvát-Szlavonországokban 3-29 ágygal. Ebből állami és magán elmeegógyintézet Magyarországon 6-2726, Horvát-Szlavonországokban 1-600 ágygal, mivel szemben az elmebetegek száma ugyanabban az időben 19 059, illetőleg 1499. A gümőkórban elhaltak száma 55 359, illetőleg 10 823, összesen 66 182, ami az összes halálesetek 13,09 %-ának felel meg (Magyarországon 12,58, Horvát-Szlavonországokban 16,36 %) és azt jelenti, hogy minden 1000 lélekre esik gümőkóros haláleset 3,08 (Magyarországon 2,94, Horvát-Szlavonországokban 4,03).

A szoros értelemben vett Magyarországon azokon a kiadásokon felül, amelyekről már a szegényüggyel kapcsolatban megemlékeztünk, az állam az 1914/1915. évi költségvetés szerint a közegészségügyre 14 909 532 K-t (mégpedig a 3 egyetemi klinikára 7 641 212, egyéb közegészségügyi kiadásra 7 268 320 K-t)

költött. A városok 1910-ben kiadtak erre a célra 15 908 000, végül pedig a községek 1908-ban 5 119 365 K-t. /83/

VI: Kivándorlás.

Említettük már a mezőgazdasági munkaüggyel kapcsolatban, hogy a belső vándorlások időszaki munka keresésében igen jelentéke-nyek. Bizonyos, hogy ezek a belső vándorlások maguk is nagymér-tekben fejlesztik a hajlamosságot a kivándorlásra. Azok a ked-vezőtlen gazdasági és társadalmi viszonyok, amelyeket az eddi-giekben vázoltunk, kapcsolatban a hajózási vállalatok és a ki-vándorlási ügynökségek mesterkedéseivel, megindítják azután tényleg, különösen az évszázad kezdete óta elhatalmasodott, nemcsak az ország népsűrűségéhez, hanem más európai államok mozgalmához viszonyítva is nagyarányú kivándorlást. A rendelke-zésre álló, a kivándorlók összességét maradék nélkül aligha fel-ölelő statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy az 1901-1914 években kivándorolt a Magyar birodalomból: /84/

Év	Kivándorolt (családtagokkal együtt)			1000 lélekre esett kiván- dorló	Kivándoroltak közül		
	férfi	nő	össze- sen		magyar	német	tót
					anyanyelvű volt		
1901-1905	62 421	22 427	84 848	4,3	23 126	12 963	22 275
1906-1910	87 107	37 044	24 653	6,1	37 274	23 034	23 438
1912	62 308	42 356	104 763	5,0	31 478	16 803	17 029
1913	46 307	50 413	196 921	4,5	29 301	14 124	14 827
1914	61 107	31 322	92 999	4,3	29 686	14 390	10 081

Év	K i v á n d o r o l t a k k ö z ü l				
	oláh	ruthén	horvát	szerb	egyéb
	anyanyelvű volt				
1901-1905	8 525	4 053	12 879		1 027
1906-1910	17 364	4 178	10 898	7 443	1 324
1912	18 620	3 761	9 961	5 808	1 103
1913	20 656	3 002	8 805	4 592	1 114
1914	26 960	2 952	4 178	3 518	634

Év	K i v á n d o r o l t a k k ö z ü l					
	Német- országba	Romá- niába	m á s		Ameri- kába	más világ- részbe
			Balkán	európai		
			államba			
v á n d o r o l t k i						
1901-1905	2 125	6 682	1 322	1 853	72 575	291
1906-1910	4 390	7 026	1 238	2 458	109 204	637
1912	2 607	7 291	435	1 534	92 641	132
1913	2 170	8 868	563	946	84 084	90
1914	3 566	14 323	845	1 433	72 106	126

Annak dacára, hogy a magyar vándorlási statisztika a háború előtti időben az addig e téren általában elért fejlődésnek igen magas fokára emelkedett, amint általában a magyar állam a kivándorlás ügyére, a kivándorlók gondozására és védelmére törvényhozásában is megnyilvánuló igen nagy figyelmet fordított (amit nem lehet mondani a kivándorlás okainak megszüntetésére vonatkozólag is): a fenti számadatokkal a kivándoroltak tényleges létszáma kimerítettnek egyáltalán nem tekinthető. Jellemző erre, hogy az európai kikötőknek és az illető bevándorlási államoknak adatai szerint csupán a tengerentúlra is többen vándoroltak ki Magyarországból, mint a fenti számok szerint a tengerentúlra és az európai kontinensre együttvéve. Ez adatok szerint pusztán a tengerentúlra kivándorolt Magyarországból az 1901-1905. években évenként átlag 110 187, az 1906-1910. évek átlagában 137 188, 1912-ben 120 516, 1913-ban 119 159, és 1914-ben végül 73 067 ember. Pedig nyilvánvaló, hogy azok, akik az európai szárazföld valamely államába vándoroltak, még könnyebben elkerülhették a kivándorlási statisztikának figyelmét, mint azok, akik a tengeren túlra igyekeztek. /85/

A bennünket itt érdeklő szempontokból különösen jellemzők az arra vonatkozó adatok, hogy az egyes foglalkozási ágak és társadalmi osztályok milyen mérvben és arányban vettek részt a kivándorlásban.

Foglalkozási csoport	Kivándorolt a Magyar birodalomból (családtagok nélkül)						Népességi arányszám 1910-ben a Magyar birodalomban	
	1905-1907 években			1911-1913 években				
	össze- sen	éven- ként	átlag	össze- sen	éven- ként	átlag		
	számszerint %-ban			számszerint %-ban				
Önálló ös- termelő	76 834	25 611	17,0	41 817	13 939	21,0	41,3	
Mezőgazdasági cseléd és napszámos	233 882	77 961	51,6	94 447	31 482	47,4	20,4	
Bányász és bányamunkás	5 429	1 810	1,2	1 888	630	0,9	0,8	
Önálló iparos	9 946	3 315	2,2	5 925	1 975	3,0	5,5	
Önálló ke- reskedő	1 137	379	0,3	842	281	0,4	1,5	
Ipari, kereske- delmi, forgalmi segédmunkás és napszámos	51 021	17 007	11,3	16 759	5 586	8,4	13,7	
Értelmiség	2 203	734	0,5	1 374	458	0,7	4,5	
Közelebbről meg- nem nevezett	43 010	14 337	9,5	20 323	6 774	10,2	2,6	
Házicseléd	23 463	7 821	5,2	10 549	3 516	5,3	4,4	
Egyéb és ismeretlen foglalkozású	5 763	1 921	1,2	5 385	1 795	2,7	5,3	
Összesen	452 688	150 896	100,0	199 309	66 436	100,0	100,0	

Ezek az adatok azok után, amiket az egyes társadalmi osztályok gazdasági és társadalmi helyzetéről már elmondottunk, különösen a mezőgazdasági munkásoknak nagy arányú kivándorlását illetően alig igényelnek közelebbi magyarázatot.

Kétségtelen, hogy állandó a visszavándorlás is az országba. Ennek mérve még annyi pontossággal sem mutatható ugyan ki, mint a kivándorlásé. Megemlítjük mindazonáltal, hogy a magyar statisztikai adatok szerint a visszavándoroltak száma az 1905-1907. évek átlagában az ez években kivándoroltaknak mintegy 18,3, az 1908-1913. évek átlagában pedig mintegy 32,9 %-a volt. Csökken ugyan ilyképpen a kivándorlással járó nemzeti veszteség. Számbavehető előny a kivándoroltaknak haza irányuló pénzküldeményei révén a hozzájuk tartozók életszínvonalának némi megjavulása. Kétségkívül javul ezen a réven az ország fizetési mérlege is. Még számbavehetőbb előny a munkaerő némi megerősítése, sőt, pusztán már az elvándorlás veszélyének megjele-
nése révén is, az itthon maradtak helyzetének némi javulása és ezzel a társadalmi feszültségnek is enyhülése. A szomorú csak az, hogy olyan, aránylag alacsony népsűrűség, annyi és oly gazdag kiaknázásra váró közgazdasági lehetőség mellett is, politi-

kai és szociális okokból a háború előtti Magyar birodalom népességének oly nagy hányadát volt kénytelen évről évre szélnek eresztetni.

JEGYZETEK

- /1/ Bármily érdekes volna is, a rendelkezésünkre álló hely nem engedi, hogy a szellemi munkával foglalkozó társadalmi réteg, az ügyvédek, orvosok, mérnökök stb. helyzetének ismeretetésére is kiterjeszkedjünk. Éppoly kevésbé tehetjük ezt, mint ahogyan nem lehetünk tekintettel alább a bérmunkából élő társadalmi osztály valamennyi csoportjára, a köztisztviselőkre, az újságírókra, a színészekre, a zenészekre, a hajósokra, a betegápolókra stb. sem. A társadalmi viszonyokra ugyanis elsősorban mégiscsak a nagy tömegeket felölelő társadalmi rétegek és foglalkozási ágak helyzete jellemző. Ezeknek ismeretéből némi következtetés vonható egyébként a többinek helyzetére is.
- /2/ A hitbizományi birtokok terjedelme 1870-ben még 463 352 kat. hold volt, 1914-ben már 2 267 672 kat. hold.
- /3/ 1914-ben pl. az ország különböző vidékein 7 ilyen kirendeltség működött - legtöbbje nem magyar anyanyelvűektől lakott területen.
- /4/ L. fentebb a lapon.
- /5/ A szoros értelemben vett Magyarország 52 ipariskolájából 35 a háború folytán elszakított területekre esik.
- /6/ Az 1914. évben csak gyáripari vállalatoknak pénzbeli támogatására le volt kötve 27 742 906 K, és a jelzett évre eső részlet gyanánt ki is utaltak 3 553 088 K-t.
- /7/ Az 1898: II. tc. a gazdasági (szakmány-) munkásoknak és napszámosoknak (időbérrel alkalmazott munkásoknak); az 1899: XLI. tc. a vízi munkálatoknál, az út- és vasútépítéskénél alkalmazott napszámosoknak és munkásoknak; az 1899: XLII. tc. a cséplőgépvállalkozó segédmunkásainak, továbbá a gazdasági munkások által felfogadott segédmunkásoknak; az 1900: XXVIII. tc. az erdei munkásoknak; az 1900: XXIX. tc. a dohánykertészeknek; az 1907: XLV. tc. a gazdasági cselédeknek; végül az 1900: XXVII. tc. a gazdasági szolgálati viszonyáról.
- /8/ A kivándorlás ugyanis éppen az 1905., 1906. és 1907. évben érte el tetőpontját, a mezőgazdasági cselédek és munkások részvétele a kivándorlásban, amely más években is nagyobb volt, mint az a népességhez viszonyított arányszámukból következett volna, szintén éppen ezekben az években volt a legnagyobb.

- /9/ A gazdasági cselédek, valamint általában a mezőgazdasági munkások a képesített gépkezelők (vizsgázott gépészek) kivételével betegség esetére nincsenek biztosítva.
- /10/ E 10 évből a 3 utolsó már a háború idejére esett, ami a törvény szóban levő rendelkezésének végrehajtását nem késsé hátráltatta.
- /11/ A bányászat közvetlenül a magyar királyságnak megalakulása után fontos foglalkozási ágként jelentkezik az országban. Már a XI.század elején nagy számmal telepített az első magyar király, Szent István Magyarországra, különösen német földről, bányászokat. A XI.század végétől fogva számos város kapott szabad királyi bányavárosi jogosultságot. Nagy számmal maradtak fenn már az első királyok idejéből a bányászoknak, illetőleg a bányamunkásoknak kiváltságos helyzetét megállapító statutumok. A magyarországi bányászat régebbi fejlettségére jellemző, hogy midőn VI. Henrik angol király a bányaművelés fejlesztése érdekében 1452-ben Európa legnevezetesebb bányavidékeiről szakértő bányászokat hívott Angliába, meghívott ezek közt magyarországi bányászokat is. (Th. Rymers: Foedera, Conventiones, Litterae etc. inter Reges Angliae et alios quos vis Imperatores, Reges etc. XI. köt. 310. l. London, 1710., - idézve Wenzel Gusztáv: A Magyar és Erdélyi Bányajog c., Budán 1866-ban megjelent művének 2. lapján.)
- /12/ Az iparban és a kereskedelemben való munkaügyre vonatkozó törvényes rendelkezések az 1884: XVII. tc.-ben becikkelyezett ipartörvényben vannak, továbbá az ipari munka vasárnapi szüneteléséről szóló 1891:XIII.törvényekben, az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak baleset elleni védelméről és az iparfelügyeletről szóló 1893:XXVIII. tc.-ben, a fehér és sárga foszfornak a gyufagyártásban való alkalmazása eltiltásáról szóló 1911: V. tc.-ben, a nők éjjeli munkájának tilalmáról szóló 1911: XIX. tc.-ben, az üzleti záróráról szóló 1913: XXXVI. tc.-ben és az ezen törvények alapján kibocsátott kormányrendeletekben.
- /13/ A munkaadó nem köteles a munkásokat a munkarend tekintetében meghallgatni. A munkarendet bármikor megváltoztathatja, és tartalma tekintetében - eltekintve attól, hogy maga a törvény írja elő azokat a tárgyakat, amelyeket abban min - denesetre szabályozni kell - csak az az egy korlátozás áll fenn, hogy semmit sem tartalmazhat, ami a törvény rendelkezéseivel ellenkezik. Ennek biztosítása végett az iparhatóság által látalmazandó.
- /14/ A háború kitöréséig az üzleti záróráról szóló rendelkezések csak Budapest székesfővárosra és környékére voltak irányadók.
- /15/ A 16 éven aluli fiatalok alkalmazása csak a nem fertőtlenített állati szőrökkel foglalkozó munkáknál és a gyufagyárak tűzveszélyes helyiségeiben volt tiltva.

- /16/ A munkások visszavezetése már a háború kitörése előtt csaknem teljesen gyakorlaton kívül helyeztetett, miután ez a rendszabály a munka tömeges beszüntetése esetében egyébként sem hajtható végre.
- /17/ A végrehajtási törvény rendelkezései, amelyek az élet fenntartásához szükséges, törvényesen meghatározott legkisebb bérösszeget a végrehajtási foglalkás alól mentesítik, továbbá a csődtörvény rendelkezései, amelyek a bérköveteléseknek bizonyos elsőbbséget biztosítanak, természetesen az ipari és a kereskedelmi alkalmazottakra is vonatkoznak. Ezekkel itt részletesen éppoly kevésbé foglalkozhatunk, mint pld. a szabadalmi jognak az alkalmazott feltaláló jogának védelmére vonatkozó rendelkezéseivel sem.
- /18/ A háború kitörését megelőző 1913. évben Magyarországon (Horvátország nélkül) 41 iparfelügyelői kerületben 72 iparfelügyelő működött. Ezek között volt egy vegyész, egy építész, egy orvos, a többiek gépészmérnökök voltak. A tulajdonképpeni munkásvédelmen felül feladatuk volt a kazánvizsgálat, az ipari tanműhelyekben és az alsófokú ipari és különösen tanonciskolákban való tanítás vizsgálata és ellenőrzése, az állami támogatásban részesülő gyárak ellenőrzése abban a tekintetben, hogy a támogatás feltételeinek megfelelnek-e, a háziipar fejlesztése tekintetében rájuk bízott feladatok ellátása, a kereskedelemügyi miniszter megbízásából az egyeztetett eljárás munkaviszály esetében stb. Tevékenységüknek sokfélesége könnyen akadályozhatta volna tulajdonképpeni munkásvédelmi tevékenységüket. Bizonyos mértékben nem is maradt el ez a kihatás. Annál inkább elismerésre méltók azok az eredmények, amelyeket az iparfelügyelők munkásvédelmi tevékenysége, ily nehéz körülmények között is, elért. Az iparfelügyelők tevékenységéről szóló és évenként megjelenő gazdag tartalmú jelentések (1000 nyomtatott oldalt meghaladó kötetek) ezt meggyőzően bizonyítják. Így pl. az 1913. évben az iparfelügyelők hatásköre a tulajdonképpeni Magyarországon kiterjedt 15 859 ipari telepre 445 768 alkalmazottal és egyszersmind valamennyi építkezésre. Ebből megvizsgáltak 11 435 telepet (ebből 705-öt ismételtén), mégpedig összesen 395 363 alkalmazottal (ezek közül 318 866 férfi, 76 497 nő és 36 603 16 éven aluli fiatalok), megvizsgáltak továbbá 339 építkezést 27 299 munkással. Intézkedéseik száma az ipari üzemekben 21 831, az építkezéseknél 508 volt, az előbbiekek közül 10 941 a balesetelhárítás, 4921 az egészségvédelem, 3897 az ipartörvény (munkarend, munkásjegyzék, tanszerződés, bérfizetések stb.) ellen elkövetett kihágásokat és 2072 egyéb szabálytalanságokat érintett. A kihágási eljárás megindítását 829 munkaadó ellen kellett kérniük, annak dacára, hogy az iparfelügyelők ezt az eszközt csak mellőzhetetlen szükség esetén szokták igénybevenni.
- /19/ Az alkalmazottak körében bármilyen egyesületet és intézményt, a jótékony célú szövetkezetet is ideértve, csak a kereskedelemügyi miniszter előzetes engedélyével szabad ala-

pítani. Az alkalmazottak nem lehetnek olyan egyesület tagjai, amelynek törekvései a kereskedelemügyi miniszter megítélése szerint a vasúti szolgálat érdekeivel össze nem egyeztethetők.

- /20/ Olyan alkalmazott- és munkáscsoport, amelynek szolgálati viszonyát külön törvények szabályozzák, az ebben a fejezetben említettteken kívül csak kettő van: a háztartási alkalmazottak (1876: XIII. tc.) és az időszakos lapok szerkesztőségének tagjai (1914: XIV. tc. sajtótörvény), de csak az említett alkalmazottak és a kiadók közötti szolgálati viszony megszüntetése tekintetében. Minden egyéb alkalmazotti csoport szolgálati viszonyaira vonatkozólag a magánjog általános rendelkezései az irányadók. Magyarországon azonban általában még nincs polgári törvénykönyv (ámbar annak előkészítő munkálatai már évtizedekre visszanyúlnak), és így széles területe van a bírói gyakorlatnak, amely éppen a szolgálati viszony feltételeinek megállapítása tekintetében eddig is sok értékeset alkotott.
- /21/ L. 7. jegyzet.
- /22/ A mezőgazdasági cselédek felmondási jogát az 1907: XLV. tc. már jóval méltányosabban szabályozza. Ennek ismertetésére azonban nem terjeszkedhetünk ki.
- /23/ Annál a közigazgatási hatóságnál, amelynek egész szervezetét a kormánytól és azon keresztül a birtokos osztálytól való feltétlen függő viszony jellemezte.
- /24/ 15, 30, illetve 60 napig terjedhető elzárással.
- /25/ Hogy a magyar törvényhozás mily szigorúan vette a mezőgazdasági munkások koalícióinak tilalmát, kitűnik a mezőgazdasági munkások biztosításáról szóló 1900: XVI. tc. rendelkezéséből, amely szerint az oly munkást, akit a koalíciótilalomba ütköző cselekmény miatt megbüntettek, összes hetifizetésének elvesztésével a biztosító intézményből ki lehet zárni.
- /26/ Viszont a miniszter jóvoltából megalakult egyesület teljes magánjogi jogképeséget élvez anélkül, hogy a jogi személyek jogképeségének legelemibb feltételeit teljesíteni köteles volna, illetőleg az e részben szükséges intézmények hiányában anélkül, hogy azokat egyáltalán teljesíthetné is. Így nem köteles alapszabályait, a nevében eljáró személyeket, ezek megbízatásának terjedelmét nyilvánosságra hozni: az egyesület feloszlása vagy felosztása esetére a vagyon felszámolására és hováfordítására vonatkozó eljárás nincsen szabályozva stb.
- /27/ Jellemző az e részben követett politikára az az indoklás, amellyel egyik helyi bányaszervezet alapszabályainak látogatását a belügyminiszter 1913-ban megtagadta. Az egyesület alapszabályaiban sztrájksegélyről természetesen

nincs szó, a munkások csak a segélyezés egyéb ágazatait és a jogvédelmet akarják maguknak a szervezkedés útján biztosítani. A határozat szerint: "A bányaműveknél a munkásoknak és hátramaradottaknak segélyezéséről a társpénztárak gondoskodnak, a munkából folyó ügyekben való jogvédelemben pedig törvényszerűleg a bányahatóság által részesülnek, úgy, hogy az egyesület megalakítására szükség egyáltalában nincsen."

- /28/ Hogy ezek a szaklapok nem állnak nagy kegyben a közigazgatási hatóságoknál, az könnyen érthető. Vannak bányavidékek, ahol csendőrök vigyáznak a postára, és a csomagban érkező lapot elkobozzák, a szétosztással megbízott címettet pedig megbüntetik.
- /29/ A szociáldemokrata irányzatú, illetőleg a szakszervezeti tanács kötelékébe tartozó munkásszakegyesületeken kívül más irányú szakegyesületek is léteztek. Ezek azonban, eltekintve a magántisztviselők és a kereskedősegédek egy-két szakegyesületétől, a munkásmozgalmakban a háború kitöréséig nagyobb jelentőségre nem emelkedtek. Nem mondható más a háború befejezése után bekövetkezett viszonyok hatása alatt nagyobb lendületet vett, bár már a háború előtt is létezett keresztényszocialista irányzatú szervezkedési mozgalomról sem.
- /30/ E számból 24 000 az 1906. évben alakult földmunkás-szövetségre esik. Ez a szövetség azonban a jelzett létszámot nem képes tartani, mert 1907-ben lecsökkent 11 910-re, 1908-ban 3563-ra, 1909-ben 1542-re, hogy 1910-ben lassan újra emelkedni kezdjen 2950-re, 1911-ben 2988-ra, 1912-ben 4988-ra és 1913-ban ismét lefogyjon 3430-ra.
- /31/ Az 1908-ban kezdődő taglétszám-csökkenés az országot ez időben sújtó súlyos gazdasági válságnak a következménye. 1908-1909-ben egyes nagyobb szervezetek bevételeiknek 80-85 %-át voltak kénytelenek munkanélküliségi és utassegélyre fordítani. A hanyatló konjunktúra természetesen jól alátámasztotta a munkaadóknak a szakszervezetek ellen irányított és a kritikus időnek felhasználásával megkettőzött erejű támadását is. - Az 1913. évi hanyatlás a Balkán-háborút kísérő gazdasági válságnak a következménye.
- /32/ 1913-ban a tagok közül Budapesten és környékén lakott: 59 133 (55,2 %), a vidéken 48 353 (44,8 %).
- /33/ A Magyar Szent Korona Országai Gyáriparának Üzemi- és Munkásstatisztikája az 1910. évről. Kiadja a Kereskedelemügyi Miniszter, 1915. 76 l.
- /34/ A Magyar Központi Statisztikai Hivatal az 1905.évtől fogva évenként, majd az 1910-1912-ig terjedő három évre egyszerre, külön-külön számolt be az időközben előfordult munkabeszüntetésekről és kizárásokról. Ezek a hivatalos kiadványok igen gazdag anyagot tartalmaznak, amely azonban a

sztrájkstatisztika természeténél, nevezetesen az anyag tisztázásának és feldolgozásának nehézségénél fogva csak kellő körültekintéssel használható.

- /35/ Az 1913. évi Statisztikai Évkönyv adata: 142 l.
- /36/ Az 1914. évi Statisztikai Évkönyv adata: 142 l.
- /37/ E foglalkozások legtöbbszörében, mint láttuk, egyáltalában tilos a munkabeszüntetés.
- /38/ L. 34. jegyzet.
- /39/ A mezőgazdasági munkabérekéről a földművelésügyi miniszter kiadásában évről-évre "A mezőgazdasági munkabérek Magyarországon" címmel kiadott munka tájékoztató. A oldalon levő táblázat adatai az utoljára 1914-ben megjelent ilyen összeállításból valók. Ezek a kiadványok járásokként és városokként tájékoztatóként külön-külön a négy évszakban fizetett férfi-, női- és gyermek napszámbekekről; azonkívül az egyes mezőgazdasági és a különböző szőlőművelési munkálatokért (kapálás, aratás, cséplés, takarmánykaszálás, répaszedés, tengeritörés) fizetett férfi-, női-napszámbekekről; a különböző munkálatokért fizetett szakmábekekről; a munkások évi keresetéről, végül a munkásviszonyokról, nevezetesen arról, volt-e elegendő munkás, volt-e elegendő munkaalkalom, volt-e szükség idegen munkásokra, mi okozta a munkáshiányt stb. az illető járásban, illetőleg városban. Ez az összeállítás élénken megvilágítja azt a munkanélküliséget, amelyben az ország mezőgazdasági munkássága gyakran oly fájdalmasan szenved, és a dolgozni akaró népesség keresetének fokozódását, létszínvonalának emelkedését lehetetlenné teszi. Élénk színekkel világítja meg továbbá azt a nagymérvű vándormozgalmat is, amely az ország mezőgazdasági munkásságát állandó hullámzásban tartja, és amely nem áll meg az országhatároknál, de kívándorlás alakjában egyre észrevehetőbben apasztja a munkára annyira rászoruló ország munkásainak számát.
- /40/ L. Wahlner Aladár: "Magyarország bánya- és kohóipara az 1914. évben." A Bányászati és Kohászati lapok 1916. évi június 15-én megjelent 12. száma.
- /41/ "A Magyar Birodalom Gyáriparának Üzemi és Munkásstatisztikája az 1910. évben" 114. l. Ezt a statisztikát öt évenként, legutoljára az 1910. évről vette fel a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal, és 1915-ben adta ki a kereskedelemügyi miniszter.
- /42/ Tanoncok nélkül.
- /43/ Legnagyobb az átlagos évi kereset a gép- és a műszeriparban: 1445 K, azután a sokszorosító iparban: 1242 K és a vasiparban: 1085 K, legkisebb a fonóiparban: 589 K, azután a kő-, föld- és agyagiparban: 608 K, a papirosipar-

ban: 706 K, a faiparban 712, az élelmezésben: 748, a ruházatiban: 785, a vegyészetiiben: 841, a bőriparban: 863 K. - Ezek a számok itt csak a gyárak évi szünetelésének figyelembevételével adódnak; kellő adatok hiányában nem vehetjük itt figyelembe a munkás keresetének nem a gyár szüneteléséből, hanem a munkás más okból származó munkanélküliségéből előálló csökkenését.

- /44/ Ebben az évben a háború előtt utoljára állapították meg a munkaidőre vonatkozó adatokat.
- /45/ L. a 33. jegyzetet.
- /46/ Jellemző erre, hogy Magyarországon már 1872 óta tilos a fiatalkorú gyári munkásokat a napi munkaidőnek rájuk nézve törvényben megállapított leghosszabb tartamának felénél, tehát a 14 évesnél fiatalabbakat 4, a 14 évesnél idősebb, de 16.évüket még be nem töltött munkásokat 5 óránál tovább éjjel (vagyis az esti 9 és reggeli 5 órák közt) foglalkoztatni. Ezzel szemben az 1906-ban megjelent hivatalos összeállítás (az akkoriban előkészítés alatt állott újabb ipartörvény tervezete anyaggyűjteményének a Statisztikát tartalmazó 10.kötete) maguknak a munkaadóknak bemondása alapján 248 olyan 14 évesnél fiatalabb és 1569 olyan 14-16 éves munkást mutat ki, akik éjjel 8-12 órán át, mégpedig a 14 évesnél fiatalabbak közül 166, a 14-16 évesek közül 1090 éjjel 12 órán át dolgoznak. Az iparfelügyelet legnagyobb erőfeszítése sem volt elegendő tehát a visszaéléseknek meggátlására, amelyeket a munkaadók egy része, valószínűleg mert tudatában sem volt annak, hogy törvénybe ütköző cselekményt követ el, nyíltan beismert.
- /47/ L. e törvény rendelkezéseinek ismertetését fentebb, a szolgálati viszony ismertetésénél a lapon.
- /48/ L. az ipartörvénytervezet anyaggyűjteményének 10. kötete gyanánt kiadott, a 46. jegyzetben már említett Statisztikát.
- /49/ A munkaközvetítés állapotáról l. a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesületének igen tanulságos kiadványait, különösen pedig ezeknek 1914-ben megjelent "A munkaközvetítés helyzete Magyarországon" című 3. számát.
- /50/ Statisztikai Évkönyv az 1914. évről.
- /51/ A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1911-1913. A magyarországi szakszervezeti tanács jelentése.
- /52/ Ipari érdekképviseltek a Magyar Szent Korona országában 1911-ben. Kiadja a Kereskedelemügyi Miniszter 1921.
- /53/ A mezőgazdasági alkalmazottak egynémelyik kategóriájának betegségi ellátását a rájuk vonatkozó különleges szabályok a munkaadó kötelességévé teszik. A munkaadónak ez a köte-

lessége a mezőgazdasági munkások és napszámosok - de csak az idegen községbeliek tekintetében - 8 napig tart. A betegség következtében elmaradt keresetet pótló táppénzről azonban nincsen szó. A munkaadónak a mezőgazdasági cselédek betegségével kapcsolatos kötelességeit l. a és a lapon. A vízi társulatok munkásainak megbetegedése esetében a munkaadó ugyanolyan szolgáltatásokkal tartozik, mint az ipari munkásoknak az ezeket biztosító intézmény.

- /54/ Ha a munkást szolgálat közben éri a baleset, mindezt a munkaadó köteles előlegezni, sőt ha évi cselédről van szó, ennek napi 1 K segély helyett járandóságát 1/4 évig (13 hétig) köteles szolgáltatni. Ha a baleset nem a munkaadó hibájából következett be, a pénztár ennek költségeit megtéríti, azonban, ha a munkaadó ellátási költsége 13 hétig tart, csak a 15. naptól fogva.
- /55/ A 10, illetve 13 heti ellátás után.
- /56/ Alapító tag az, aki a pénztárba egyszerre legalább 50 K-t befizet. Többnyire tehetősebb munkaadók.
- /57/ A kötelezően biztosított munkások nem tagok. Tagok csak az önkéntesen biztosított személyek, akik közt, mint már említettük, túlnyomó számban vannak az önállók.
- /58/ L. lap.
- /59/ Statisztikai Évkönyv 1913.
- /60/ Állandó tagok azok, akik nyugdírbiztosítás alá is, ideiglenesek azok, akik csak betegségi biztosítás alá esnek.
- /61/ L. Wahlner Aladárnak a lapon id. művét.
- /62/ A betegségi és a baleseti biztosításra kötelezettek köre nem fedi teljesen egymást. Vannak betegségi biztosításra kötelezettek, akiknek baleseti biztosítása nem kötelező (pl. a kereskedősegédek, a balesetbiztosításra nem kötelezett üzemek irodai alkalmazottai stb.).
- /63/ L. a lapot.
- /64/ L. az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár jelentését az 1913-1914. évről. Budapest 1916.
- /65/ Miután a szegényügy Horvát-Szlavonországoknak teljesen autonóm ügye volt, e fejezetben kizárólag a szoros értelemben vett Magyarország viszonyainak ismertetésére szorítkozunk.
- /66/ A nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről szóló 1898: XXI. tc. és a közegészségügy rendezéséről szóló 1908: XXXVIII. tc.

- /67/ A 118.956/1898. sz. belügyminiszteri rendelet.
- /68/ A szegényügyi hatóságnál (a községeknél) nyilvántartott szegényeket, továbbá azokat, akiknek jövedelme a hatóság véleménye szerint a létfenntartásra nem elegendő, valamint azokat is, akik nem tartoznak ugyan az előbbi két csoportba, de megbetegedésük idején a gyógyszerek árát a legjobb akarattal sem képesek megfizetni.
- /69/ L. a 66. jegyzetet.
- /70/ 1901: VIII. tc.
- /71/ 1901: XXI. tc.
- /72/ A gyámhatóság, az ún. árvaszék ugyanis a kiskorúaknak általa kezelt vagyona után bizonyos kezelési díjat szed.
- /73/ A magyar gyermekvédelem részletes ismertetésére nézve l. Zoltán de Bosnyák et Comte L. Edelsheim-Gyulai: "Le Droit de l'Enfant abandonné et le Systeme Hongrois de Protection de l'Enfance" c. művét, Budapest 1909.
- /74/ A szegényügyi kiadásoknak pontos kimutatása, annak folytán, hogy azok gyakran más természetű kiadásokkal folynak egybe, majdnem lehetetlen.
- /75/ L. Buday László: Magyarország községeinek háztartása az 1908. évben és Dr. Laky Dezső: Magyarország városainak háztartása az 1910. évben. Mind a két kötet a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal kiadványa.
- /76/ A vakok összes száma 1914-ben 16 106, a siketnémáké 28 110, a hülyéké 36 598.
- /77/ L. a Statisztikai Évkönyvet az 1914. évről.
- /78/ L. Budapest székesfőváros közigazgatása és közállapotai 1909-1912.
- /79/ L. Balkányi Béla: "A magyar föld termése" a "Huszadik Század" 1913. évi XXVIII. kötet 37. l.
- /80/ L. e törvénynek a cselédlakásokról szóló rendelkezéseit a szolgálati viszony ismertetését is adó II. fejezetben a lapon.
- /81/ Bár a közegészségügy Horvát-Szlavonországoknak autonóm ügye volt, az alábbiakban ezeknek az országoknak közegészségügyi viszonyait is megvilágítjuk néhány adattal.
- /82/ A fent jelzett halálozási arányszám jelentőségét csak úgy méltányolhatjuk kellőképpen, ha figyelembe vesszük, hogy a halálozási arányszám 1000 lélekre az 1881-90. évek átlagá-

ban 32,6 (Magyarország 32,8, Horvát-Szlavonországek 31,3); az 1891-1900. évekében 29,9 (Magyarország 29,6, Horvát-Szlavonországek 31,6); az 1900-1905. évek átlagában 26,4 (Magyarország 26,2, Horvát-Szlavonországek 27,7); végül az 1905-1910. évek átlagában 25,0 (Magyarország 24,9, Horvát-Szlavonországek 26,1) volt.

- /83/ Ezek az összegek nem foglalják magukban a közegészségügyet érdeklő összes kiadásokat. Így pl. különösen a népbetegségek (tuberkulózis, alkoholizmus stb.) elleni küzdelemben igen jó szolgálatokat tevő, mintaszerű Társadalmi Múzeumnak költségei az államnak jelzett költségeiben, az utcatisztítás, a csatornázás, a vízszolgáltatás stb. költsége a városok és a községek jelzett kiadásaiban nincsen benne.
- /84/ L. az egyes évekről szóló Statisztikai Évkönyveket és különösen a Magyar Statisztikai Hivatal kiadásában: "A Magyar Szent Korona Országainak kivándorlása és visszavándorlása az 1899-1913. években." 1918.
- /85/ A Magyar Statisztikai Hivatal fentebb jelzett adatgyűjtéménye az 1914. évre mintegy 2 millióval jelzi a külföldön élő magyarok számát.

BÖHM VILMOS
A MAGYAR SZOCIÁLPOLITIKA*)

Az emberpusztítás esztendői

Négy esztendeje, hogy az európai kapitalista államok imperialistáinak gazdasági versengéséből származó háború dúl Európa népei között.

Azonban minden állam, minden nép, amelyet

belekergetett a háború végzetébe, igyekszik a megmaradt erővel a háború pusztító hatását ellensúlyozni. Mennél magasabb kultúrában élnek a népek, mennél öntudatosabb gazdasági erők vezetik az ország politikáját, annál korábban kezdték meg, annál nagyobb erővel folytatják a jóvátétel munkáját. A háború mindent eltipró pusztításainak ellensúlyozására az emberi és gazdasági javak megmentése, a háború utáni időkre való biztosítása - ez a célja a kultúrállamok kormányzatának.

Órákig tartana, ha fel akarnám sorolni Németország, Franciaország, Anglia törvényhozásának háborús szociálpolitikai, népvédelmi alkotásait. A sokat ócsárolt Ausztriának úgynevezett munkaképtelen parlamentje a háború alatt, ha napokra, hetekre összejött, többet tett a népvédelemért, mint a Tiszáknak az intelligencia uralmán felépített törvényhozása.

*) Előadói beszéd a magyarországi szakszervezetek 1918. május 25-én és 26-án megtartott kongresszusán.
Népszava Könyvkereskedés Kiadása, Bp., 1918.
(A kimaradt szövegrészeket a cenzúra törölte.)

A magyar konfúzió-hivatal

Akár tudatlanság, akár tudatos osztályönzés vezeti négy év óta az ország háborús uralmát és kormányzatát, gonoszabb kártevés-sel már nem intézhetnék volna a nép sorsát, mint ahogy intézik. Dickens, a nagy angol író, egyik, a világ minden kultúrnyelvére lefordított nagyszerű regényében a tizennyolcadik század elején uralkodó angol kormányzat tehetetlenségét és népellenes magatartását írja le. Hogy a kiváltságosok hatalmát biztosíthassák, hogy a nép sorsának javítására irányuló minden törekvést csírájában elfojthassanak, egy konfúzió-hivatalt állítottak fel, amely konfúzió-hivatalnak az volt a célja, hogy minden okos gondolatot, minden célszerű intézkedést, minden törekvést, amely az uralmon lévők ellen és az elnyomottak mellett akar érvényesülni, eltíporjanak, lehetetlenné tegyenek.

Dickens mesteri tollára volna szükség, hogy a magyar kormányzat, a magyar bürokrácia és adminisztráció egyetlen, nagy, egységes konfúzió-hivatalának képét megrajzoljuk. (Egy hang: "Nálunk kettő is van!") Nem, csak egy van, egy: az egész magyar államhatalom. ("Úgy van!") Nálunk nem volt szükség külön konfúzió-hivatal felállítására. Minden minisztérium, az egész törvényhozásunk, az állami, törvényhatósági és községi adminisztráció egy egységes, oszthatatlan konfúzió-hivatalt alkot, amelynek egyetlen bevallott és be nem vallott célja teljesen egyezik az angol külön konfúzió-hivatal céljaival: megakadályozni minden néven nevezendő haladást, megakadályozni minden törekvést, amely a dolgozó milliók sorsának megjavítására irányul, lehetetlenné tenni minden igyekezetet, amely meg akarja törni azoknak a hatalmát, akik ennek a szerencsétlen országnak a sorsát évtizedek, évszázadok óta intézik.

A konfúzió-hivatal, a magyar államgépezet a háború kezdete óta a mai napig hivatásának minden tekintetben legmegfelelőbben teljesítette feladatait. Minden nyomorúság, minden szenvedés, minden nélkülözés, minden elnyomatás ennek a konfúzió-hivatalnak a dicsőséges működéséből származik. Ennek a hivatalnak a szellemében szervezték meg a magyar közéletmezés (Derültség.) fejnélküli hivatalát, ahol közéletmezés helyett hihetetlen mennyiségű aktagyártás folyik, ahol rendeleteket gyártanak, amelyeknek végrehajtásáról a minisztertől a utolsó díjnyokig emberfiának fogalma nincsen. (Egy hang: "Korpakenyér...!") Itt rendelkeznek a rekvirálások ügyében, itt rendelik el a rekquirálásokat oly megyékben, ahol a legnagyobb a nélkülözés, ahol egy szem búzát sem lehet találni; itt hunynak szemet a nagybirtochosok üzelmei fölött, akik a fogyasztók terhére évről-évre milliókat keresnek. Itt rendezik az olcsó közéletmezést oly formában, hogy évről évre emelik a gabona és hús árát, itt találta ki a németországi ötmárkás, az ausztriai nyolckoronás húsárak mellett a magyar tizennyolckoronás szociális olcsóhús-akciót. (Zajos felkiáltások: "Pfúj!") A tisztelt kongresszus túlságosan korán háborodott fel, mert éppen tegnap jóvátették ezt a hibát: a közéletmezési miniszter 6 millió koronát kért arra, hogy ezt az árat leszállíthassa, és becsületére legyen

mondva a magyar kormánynak, minisztertanácsnak: ezt a 6 millió koronát sem adta meg. (Nagy zaj.)

Ez a konfúzió-hivatal maximálja akkor az élelmiszerek és életszükségleti cikkek árait, amikor az árak már a megfizethetlenség magasságába szöktek. Ez a hivatal foglalja le a gabonát és élelmiszereket akkor, amikor az árdrágítók hada az utolsó búzaszemet, az utolsó csöpp zsírt, az utolsó cipőt és ruhadarabot biztos helyeken elrejtett. (Egy hang: "Kapunk zsírt 30 koronáért!") Ez a hivatal ad ki cipő- és ruhajegyeket a háború negyedik évében, amikor cipő és ruha már egyáltalán nem kapható vagy csak olyan áron, hogy azt munkásember, alkalmazott, állami tisztviselő egyáltalában be nem szerezheti. Ez a hivatal állít fel központokat a fogyasztók érdekeinek védelmére, amely központok működésében csak a termelők találják meg számadásukat, amely központok főfeladatuknak tekintik, hogy a fogyasztók kiuzsorázása árán milliókat keressenek. Ez a hivatal keresi ki a közgazdasági élet exponált helyeire a legalkalmatlanabb embereket, ez a hivatal állított a zöltségközpont élére zeneszerzőt. (Nagy derültség.) És most, a háború negyedik évében ez a hivatal akarja megszüntetni a drágaságot saját külön bölcs metódusa szerint olyképpen, hogy az életszükségleti cikkek fennmaradó és fokozódó drágasága mellett a munkabéreket, a tisztviselői fizetéseket igyekszik leszállítani.

Ez a konfúzió-hivatal az egész magyar állami gépezet: ennek a hivatalnak a bölcsessége küldött két nappal ezelőtt egy leíratot az érdekelttségnek, amellyel úgy akarja megszüntetni a szénhiányt, hogy a jövőben a lekötött helyzetben lévő munkanélküliektől el akarja vonni a nyomorúságos 75 %-os segílyt, és az önhibájukon kívül nyomorba kerülőket a háborús drágaság mellett a biztos éhhalálba kergeti. A szénhiány megszüntetésére nem is képzelhetünk okosabb, tökéletesebb megoldást!

A munkásosztály azonban a konfúziós államgépezet minden erőlködése ellenére meg akarja változtatni a nyomorúságnak, a dolgozók elnyomatásának, az örökös szenvedésnek ezt a magyar poklát. Soha erőteljesebben, soha nagyobb nyomatékmal nem mutatkozott a munkásságnak ez az elhatározása, mint éppen a háborús elnyomatás és lekötöttség alatt, mint a háború negyedik évében, hogy odakiáltssuk, hogy elég volt már ezekből. ("Úgy van!") Soha nagyobb erővel nem lépett fel a mai állapotok megváltoztatásának szükségessége, mint a háború alatt, mert soha világosabban és szemléltetőbben nem mutatkozott az uralkodó osztályoknak szemérmetlen uszorapolitikája, a nép érdekeivel mit sem törődő kizsákmányoló rendszere, mint éppen a háború alatt.

Két táborban

Két hatalmas táborra osztotta a háború a népek millióit. Az egyik táborban azok, akik a fronton életük és egészségük árán megvédik az országot,

földjét, házát, birtokait; ezekhez csatlakoznak azok a férfiak és nők, akik a front mögött a négy esztendő óta tartó,

az emberi idegeket, testet és lelket ölő szakadatlan munkával mérhetetlen nélkülözés és szenvedés árán tartják fenn az ország közgazdaságát, termelik a javakat, biztosítják az állam hadviselő lehetőségeit. Ezek javakat termelnek

A másik táborban néhány ezer vagy tízezer kiváltságos, akik közönséges emberi elmével szinte át sem gondolható hasznot, erőt és hatalmat szereznek a háborúban.

("Úgy van!")

És sehol sem oly mérhetetlen az úr a két tábor között, mint Magyarországon. A nyomor bilincsbevert alanyai a magyar pokolban szenvednek a legtöbbit, a nyomor és szenvedés vámszedői itt találják meg a legkívánatosabb eldorádójukat.

Vizsgáljuk meg, milyen

a pusztuló Magyarország néhány fekete adata, amely ennek a két tábornak a viszonyát mutatja. Elsősorban egy-néhány adatot a magyar munkaerő számáról. A háború milliós javakat pusztított el, a pusztítás azonban egyetlen ponton sem sújtja érzékenyebben a társadalmat, mint az emberpusztítás terén. Százezrek halnak el a harctéren, százezrek pusztulnak el az országban, és az állam egy lépést sem tett a megmaradt népesség megmentésére, a jövő munkaerejének, tehát az ország fennállásának és fejlődésének a biztosítására. Magyarország már a háború előtt is vezetett a legféltelenebb emberpazarlás terén. Az emberprodukción terén Magyarország az utolsók között maradt, ezzel szemben itt volt a legnagyobb a halálozás aránya, Magyarországon pusztult el a legtöbb gyermek, Magyarország szállította a legtöbb népbetegséget.

Hogy Magyarországon volt a legnagyobb a halálozás aránya már a háború előtt, azt bizonyítja ez a statisztika: meghalt 1 000 000 lakos közül 1906-1910-ben:

Franciaországban	291
Olaszországban	710
Angliában	789
Németországban	827
Ausztriában	1440
Magyarországon	1752

Hogy Magyarországon a népmozgalmi (szülés, halálozás) pazarlás a legnagyobb volt, azt ezek az adatok mutatják:

Szaporodás 100 léleknél	Szülés és haláleset
Dánia	282
Németország	346
Oroszország	450
Olaszország	468
Ausztria	492
Magyarország	528

Magyarországon volt a legnagyobb a gyermekhalálozás aránya, Magyarországon több gyermek született, mint bárhol, de

több is pusztult el, mert a nyomorúságos táplálkozás, a sok népbetegség egyre pusztított. Itt volt a legnagyobb gyermekhalálozás. 100 éveszülöttre esett 5 éven aluli elhalt:

Angliában	13,8
Franciaországban	17,5
Németországban	22,5
Olaszországban	25,1
Ausztriában	28,1
Magyarországon	31,0

1-5 éves korban meghalt 100 éveszülötett közül:

Angliában	2,4
Franciaországban	4,9
Németországban	5,1
Ausztriában	7,9
Magyarországon	10,02

És ha kutatjuk, hogy mi okozta ezt a nagy pusztulást, mely betegségek okozták ezt, akkor azt kell találnunk, hogy a tuberkulózis, a vörheny, a született életgyengeség volt a halálozások okozója. Tízezer lakosra esett tuberkulózisban való halálozás:

Magyarországon	36,7
Németországban	16,0
Angliában	22,0
Franciaországban	21,8
Ausztriában	35,6

Vörhenyben való halálozás:

Magyarországon	6,5
Németországban	1,1
Angliában	0,7
Franciaországban	0,7
Európai Oroszországban	7,5
Ausztriában	3,5

Született életgyengeség miatt meghalt tízezer lakos közül:

Magyarországon	36,4
Németországban	11,2
Angliában	7,8
Franciaországban	6,1
Ausztriában	9,6

Mindennek az emberpusztító gazdálkodás volt kizárólag az oka, mert itt a nép érdekeivel senki sem törődött. De nemcsak a fekete halál ritkította a népet. A háború előtti boldogabb időkben, amikor a határázár még ismeretlen fogalom volt, százezrével szökött meg a Wekerle-Lisza szerint elégedett boldog magyar nép ebből a tejjel-mézzel folyó Kánaánból. 14 év alatt 1 500 000 ember hagyta el az országot, szökött ki olyan orszá-

gokba, ahol talán kevesebbet szónokolnak a nép elégedettségéről, ahol azonban több a jog, több a szabadság, több a kenyér.

A háború természetesen még nagyobb arányokban csökkentette a népesség számát. 1916-ban már évi 400 000-rel csökkent a születések száma, 50 %-kal kevesebb ember született Magyarországon, mint 1914-ben, bár a halálozás aránya lényegesen nagyobb volt, mert a rendes halálozáson kívül a harctér is tízezerrel ragadta el az áldozatokat. Amíg 1912-ben a természetes szaporodás volt minden 1000 lélekre számítva 13, 1913-ban 11, 1914-ben 11, addig 1915-ben a harctéren elesettek leszámításával 2,7, 1916-ban pedig 4,4-gyel több ember halt meg, mint született. Ha a népmozgalmi adatokat összevetjük, ha a harctéren elesettek számát 1917. év végéig, hivatalos becslést véve alapul, 900 000-re becsüljük, ha számításba vesszük, hogy a polgári lakosság között a halálozás több mint 200 000-re emelkedett, ha beszámítjuk a születés aránya, illetve a szaporodás aránya rosszabbodását, minden túlzás nélkül 2 000 000-ra, 2 200 000-re kell becsülnünk az országot ért emberveszteséget, 2 000 000 javaférfikorban lévő emberét veszítette el az ország közgazdasága! Ha egy-egy ember munkaerőértékét az ország közgazdasági életében nemzetgazdászok számítása szerint 15 000 koronára becsüljük, a 2 000 000 emberveszteség 30 milliárd vagyon elvesztését jelenti. Nagyobb értéket veszített az ország, mintha a háború előtti egész országos vagyon, az országnak minden java elpusztult volna!

De hol vannak a rokkantak, a bénák, akiknek munkaerőértéke szintén óriási mértékben csökkent, akik a jövőben a társadalmi gazdaságot gyarapító értéktermelés helyett a társadalmi értéktermelésből mint járadékélvezők fogják kivenni részüket! Túlságos óvatos becslés szerint 1917. év végéig 400 ezer a rokkantak száma. Nincs beleszámítva a rokkantak közé az a sok tízezer és százezer rokkant katona, munkás és nómunkás, akik a hiányos táplálkozás, a háborús szenvedés, a nélkülözés, a túlfeszített munka folytán veszítették el munkaképességük tekintélyes részét.

Az ország közgazdaságának tehertételét növeli a népbetegségek szaporodása. Magyarországon a háború előtt körülbelül 1/2 millió volt a tüdőbajosok száma. Évenként átlagosan 70 000 ember halt meg tüdővészben. Korányi megállapítása szerint kétszer annyi, mint Angliában, Németországban, az Egyesült Államokban, Hollandiában, Belgiumban, Olaszországban és Dániában. Friedrich tanár egy tanulmányában megállapítja az 1915. és 1916. évi háborús adatok alapján, hogy Budapesten a háború folyamán és a háború következtében a gümőkór miatt beálló halálozás, általában a gümőkór több mint 60 %-kal emelkedett; az emelkedés országos arányban, tekintettel az orvoshiányra és a nyomorúságos kórházi viszonyokra, még sokkal nagyobb.

És amíg a kultúrállamok milliókat áldoznak a tüdővész leküzdésére, amíg az osztályuralom parlamentjében annyira ócsárolt Ausztria is 18 000 000 koronát áldoz évenként a kisebb számban lévő tüdővészesek gyógyítására, addig a magyar parla-

ment költségvetése 700 000, mondd hétszáz ezer koronát szavaz meg évenként a tüdővész leküzdésére, egy-egy tüdővész gyógyítására tehát jut évi mondd, írd és harsogd: 1 korona 40 fillér! (Felkiáltások: "Gyalázat!")

Nem kevésbé szomorú a nemibetegségek elterjedéséről szóló statisztika. Magyarországon Nékám tanár számítása szerint már a háború előtt is, enyhe számítás szerint, a fertőző szifilisz betegek száma 2 millióra rúgott, az egyéb nemibetegekkel együtt Magyarországon 4-5 millióra tehető a nemibetegségben szenvedők száma. És kétségtelen, hogy a háborús vándorlás - az erre vonatkozó adatok már rendelkezésre állnak - a javafélikorban lévő nemibetegek számát lényegesen, Török becslése szerint 100 %-kal emelte, és így szép lassan, a

nagyszerű erkölcsprédikátoroknak nagyobb dicsőségére, a megfertőzik egész Magyarországot.

"A tőkét kell erősíteni!"

És ezekkel a szomorú, lesújtó adatokkal szemben ott áll az ország kormányzata azzal a kimondott és bevallott programmal, hogy az ország legfontosabb feladata a tőkét erősíteni, a tőkét koncentrálni, mert csak erős és koncentrált tőkével tudják az ország közgazdasági versenyképességét fenntartani. "A tőkét kell erősíteni" - mondja Szterényi kereskedelemügyi miniszter, és egy szava sincs a munkaerőről, amelynek hiányában a leghatalmasabb, a legerősebb, a legkoncentráltabb tőke is elpusztul a világv versenyben, elpusztul a legerősebb ország közgazdasága is. ("Úgy van!") A tőkét kell erősíteni, hangoztatják akkor, amikor a tőke eddig méreteiben el sem képzelte erőhöz és hatalomhoz jutott. Erősíteni kell a tőkét, mondják - és én elővettem 15 nagy banknak a kimutatását, a legutóbbi jelentését, és megállapítottam, hogy e 15 nagy bank saját tőkéje volt 1914-ben millió koronákban 804,6, 1917-ben már 1297,7, a gyarapodás 493,1, a gyarapodás százalékban 54. De nemcsak a saját tőke fejezi ki a banknak a hatalmát, hanem az, amivel rendelkezik. Ennek a 15 nagybanknak idegen tőkéje volt 1914-ben 2409,5, ugyancsak millió koronákban, 1917-ben 5512,6, a gyarapodás 3103,1, a gyarapodás százalékban 128. A saját és idegen tőke gyarapodása 1914-től 1917-ig 3596,2 millió korona. Azt hiszem, hogy ilyen körülmények között a tőkének nincs szüksége állami támogatásra, nem szorult rá Szterényi és az államhatalom erős kezére.

De nemcsak a bankok gazdagodtak és erősödtek. Vannak más vállalatok is, amelyek nagyon tekintélyes nyereségeket vágtak zsebre. Nézzünk meg egynéhány vállalatot, amelyeket minden keresgélés nélkül, minden irányzatosság nélkül szedtem össze, úgy, amint azoknak a kimutatása a pénzügyi közlönyökben megjelent. 33 banknak nyeresége volt 1914-ben 135 millió korona, 1917-ben már 247; 112 millió koronával több, ami 83 %-nak felel meg. 18 gép- és vasgyárnak nyeresége volt 1914-ben 10,5, 1917-ben 49,5, a többlet 39, 390 %, 27 élelmiszer- és malomvállalat nyeresége volt 1914-ben 7, 1917-ben 27,4, a többlet 20,3, 290 %. 11 ruházati vállalat nyeresége volt 1914-ben 3,1, 1917-

ben 17,4, a többlet 14,3 millió korona, 461 %. 6 bányavállalata 1914-ben 15, 1917-ben 25, a többlet 10 millió korona, 68,4 %. 18 különféle vállalat nyeresége volt 1914-ben 9,7, 1917-ben 23,6, a többlet 13 millió korona, ami 140 %-nak felel meg. 6 szesz- és sörgyáré 1914-ben 1,2 millió korona, 1917-ben 9,4, a többlet 8,1, 680 %. Vagyis 119 különféle vállalatnak 1914-ben 181,5 millió korona nyeresége volt, 1917-ben 400 millió és 300 ezer, 216 millió és 700 ezerrel több. 400 milliót kerestek ezek egy év alatt (Egy hang: "Szegények!"), annyit, amennyi megfelel a budapesti pénztárnál biztosított százezer munkás egyévi teljes keresetének, ha minden munkás átlagos bérét túlzással, nagyon magasan évi 4000 koronában állapítom meg. (Nagy zaj.) Azt hiszem, hogy ilyen világos adatok mellett talán még sincs szüksége a tőkének állami támogatásra. (Horovitz Gábor, Budapest, famunkás: "Azért ültették oda Szerényit!") Tudjuk mindnyájan, hogy az állami kormányzat minden kapitalista államban kapitalista érdekeknek, a hatalmon lévő társadalmi osztályoknak érdekképviselője, tudjuk, hogy azért ültették oda, azt is tudjuk azonban, hogy nagyon rossz szolgálatot tesz a kapitalista érdekeknek az a kormányzati hatalom, amely a kapitalizmus érdekeinek szolgálata mellett elhanyagolja a tőke megteremtőinek, fejlesztőinek, a munkaerőnek a védelmét ("Úgy van!" Zajos taps.)

Szociálpolitikát!

A mai kongresszus történelmi határköve Magyarország ipari fejlődésének. Figyelmeztető szó a munkaerő védelmének szükségességéről. Nem szeretem a nagy gesztusokat, nem mondom, hogy az utolsó szó, de úgy érzem: itt van az idő, hogy csináljanak népvédelmet, munkásbiztosítást, munkásvédelmet, rendezzék a lakásügyet, vigyék bele a szociálpolitika éltető levegőjét az ország és a törvényhatóságok közigazgatásába, mert különben elpusztul az ország, martaléka lesz a szociálpolitikai erőből megnövekedett hatalmas államok közgazdaságának.

Minden félreértés elkerülésére nyomatékosan megállapítjuk, hogy mi a legszélesebbkörű szociálpolitikában sem találjuk meg a társadalom bajainak, a munkásosztály politikai és gazdasági rabságának, a társadalmi ellentétek megszüntetésének az orvosságát. Mi nem szűnünk meg hirdetni azt a tudományos kutatásokból leszűrt elméletünket és meggyőződésünket, hogy a munkásság helyzetének jobbrafordulása, a munkásosztály politikai, társadalmi és gazdasági felszabadulása csak a fennálló társadalmi és termelő rendszernek megszüntetése, a kapitalizmus és bér munka megdöntése útján érhető el, ha a kapitalizmus helyét egy igazságosabb, a termelőeszközök társadalmosításán felépülő társadalmi rend, a szocialista társadalmi rend fogja elfoglalni. ("Úgy van!") A szociálpolitika a kapitalizmus jól felfogott érdekében, a fennálló társadalmi és termelőrendszerben igyekszik a munkásosztály helyzetét megjavítani, igyekszik a munkaerőnek a tőkével való egyenjogúsítását, a munkaerő társadalmi védelmét megszervezni és kiküzdeni.

Szociálpolitika és demokrácia ikertestvérek. Demokrácia nélkül nincs szociálpolitika. Amit most a parlamentben csinálnak, ahogy a parlamentben most a választójogot s ezzel a demokráciát kivégzik, az egyúttal azt jelenti, hogy kivégzik a jövő szociálpolitikáját.

... Ha ezt eltemették, eltemették a szociálpolitikát is, és ezzel együtt eltemették az ország közgazdasági fejlődését, eltemették az ipart, kereskedelmet, mezőgazdaságot, lesz helyette kivándorlás, tüdővész, a nemibetegségek pokla, nyomorúság, míg végül a szegénység és nyomor, a gazdasági gyengeség az országot egy erősebb, hatalmasabb állam hűbérállamává süllyeszti. Ha ezt nem akarják, meg kell szüntetni ebben az országban a tudatlanság, a hozzá nem értés, a rosszakarat, a végletekig menő érdekvédelem népgyilkoló politikáját. Meg kell hogy tanulják a kormányon lévők, hogy gépfegyverek, a harmincésfeles ágyuk, Mannlichererek és kézigránátok csak emberpusztításra alkalmasak.

termeléshez erős, egészséges, szívesen és szívósan dolgozó, a közérdeket saját érdekének tekintő, demokratikus légkörben nevelkedett munkaerő szükséges. ("Ugy van!" Zajos taps.) A jövő politikája nem lehet a szociálpolitikai ígéretes politikája, hanem a szociálpolitikai tettek és cselekedetek politikája kell hogy legyen. ("Ugy van!" Zajos taps.)

A háborús szociálpolitika

A szociálpolitika rendszerét, a szociálpolitika szellemét már a háború alatt és főként a háborút követő átmeneti időben kell biztos alapokra fektetni. A szociálpolitika kérdésében Magyarország népét nem nagyon kényeztették el. Szociálpolitikáról Magyarországon csak erős költői túlzással lehet beszélni, és szegyenkezve kell bevallanunk, és e szegyen elsősorban a polgári kormányzatot éri (Egy hang: "Nem tud az szegyenkezni!"), hogy ha nálunk létezik is egy szemernyi szociálpolitika, azt is a katonai kormányzat, a hadvezetőség igyekezett a közgazdasági életbe beplántálni. (Felkiáltások: "Ugy van!" "Ugy is néz az ki!") Becsületére legyen mondva polgári kormányzatunknak, hogy minden egyes esetben a legnagyobb eréllyel és szívóssággal igyekezett a katonai kormányzatnak ezt az félnék szociálpolitikai tevékenységét kiirtani és legyűzni.

A katonaság megteremtette a panaszbizottságokat, a katonai kormányzat bevezette a 75 %-os munkanélküli segílyt és, íme, már jelentkezik a magyar kormány, amely hétfőn fog az érdekeltséggel tanácskozni oly irányban, hogy a panaszbizottságok a 75 %-os munkanélküli segílyvel együtt a föld színéről eltöröltessenek. (Felkiáltások: "De ott leszünk mi is!") Nem akarok ennek az ügynek a részleteibe bocsátkozni - hiszen lehet, hogy a kormány a mi álláspontunkon lesz és nem a munkáltatókén (De-

rültség.) -, csupán annyit állapítok itt meg, hogy nagyon hibás politikát követnek, ha a munkásbiztosítási egyesületben hirdett rendszert ezzel kezdenék el, és hogy jó lesz meggondolni ezeknek az intézkedéseknek a végrehajtását, jó lesz visszatérni a szociálpolitikai reakció útjáról, nehogy kicsinyes garaszkodás mellett az ipart és az ipari fejlődést még a háború alatt megfojtsák!

Nem szociálpolitikai reakcióra, hanem új háborús és békes szociálpolitikai haladásra van szükség! Ezt felismerte minden állam, tartozzék akár az ántánthoz, tartozzék akár a közép-európai hatalmakhoz, felismerte minden ország munkássága.

Az átmenetgazdaság kérdései

Még a béketárgyalások alatt, sőt még a háború alatt szoros kapcsolatot kell teremteni a közgazdaság és a katonai igazgatás között. A leszerelés kérdését mindenképpen a közgazdaság szükségletei szerint kell irányítani. Elő kell készíteni állami és törvényhatósági közmunkákat, a lakásínség megszüntetésére nagyarányú lakásprogramot kell előkészíteni, ennek végrehajtásához a nyersanyagot és munkaerőt kell biztosítani. Már most, a háború alatt fejleszteni és kiépíteni kell a szerszám- és mezőgazdasági gépipart, biztosítani kell az országban előállítható nyersanyag előteremtéséhez szükséges munkaerőt, biztosítani kell a nyersanyag elosztását, és ennek a programnak az alapján kell a leszerelést végrehajtani.

A leszerelés előkészítésére és irányítására a katonai hatóságok mellé az érdekeltség bevonásával szakbizottságokat kell szervezni. Igen jóindulatú katonai hatóságok maguk nem tudnak megfelelően eljárni - nem kell szégyellni ezt. Nem katonai szempontok, hanem a közgazdasági szükség szerint kell a katonákat elbocsátani. A mezőgazdasági és élelmiszeripari munkások mellett építőipari munkások, téglagyári munkások; bányászok, szerszámipari munkások, általában nyersanyagtermelő munkások bocsátandók elsősorban haza. Minden pótzászlóaljnál szervezzék meg a szakbizottságot, hogy az egész országban egyöntetű és célszerű legyen a leszerelésnek az intézése.

A leszerelés mellett ott kell állania a célszerűen kiépített munkaközvetítő hálózatnak. Sokkal élénkebben, sokkal mozgékonyabban kell működnie a munkasközvetítő szerveknek, mint ahogy ma működnek, jobban bele kell kapcsolódnok a közgazdasági életbe, át kell venniük a szakszervezeti munkaközvetítőknél szakszerűségét és mozgékonyágát.

És meg kell szervezni a közgazdasági életet, meg kell rendszabályozni a hatalmával és profitalkalommal visszaélő tőkét. Az állam, a végrehajtó hatalom a fogyasztóknak, az államfenntartó munkaerőnek legyen a képviselője. Nem engedhető meg, hogy - főként az átmeneti időben - a tőke olyan árukat termeljen, amely áruk nem képeznek közszükségleti cikkeket, amelyeknek egyetlen előnyük, egyetlen létalapjuk, hogy a tőke jó hasznot, sok profitot kovácsoljon belőlük. Csak olyan árut szabad

termelni, amely árura a köznek szüksége van. Nem kutatom e pillanatban, hogy az állam milyen eszközzel: kényszertársulás vagy az úgynevezett ipari militarizálás útján hajtja-e végre a közgazdasági termelés megszervezését, nem kutatom, hogy melyik út a helyesebb, melyik út a célravezetőbb, csak egyetlen egy célt látok, amely a termelés megszervezéséhez, a közszükségleti cikkek előállításának biztosításához vezet. Az állam és hadvezetőség a háború alatt megmutatta, hogy biztosítani tudja a maga részére a hadviseléshez szükséges eszközök termelését, követeljük, hogy ugyanazzal az erővel, ugyanazzal a határozottsággal, de a tőkének adandó kevesebb kedvezéssel és előnnyel biztosítsa a közgazdasági élet fenntartásához szükséges közszükségleti cikkeknek a termelését. (Zajos helyeslés.)

Az átmeneti időben biztosítani kell az önhibájukon kívül tízezerrel munkanélkülivé váló munkásoknak a megélhetését. Elsősorban a hadvezetőség kötelessége, hogy az évek óta katonai szolgálatot teljesítő személyeket és családokat a megfelelő segélyben részesítse. Követeljük, hogy a hadsereg kötelékéből elbocsátott katonák legalább 6 hónapon keresztül kapják meg a katonai illetményeket és a családi illetékeket. (Helyeslés.) A hadfelszerelő üzemeket pedig arra kell kötelezni, hogy munkásokat lehető legnagyobb számban tartsák meg, és ha azokat anyag- vagy szénhiány miatt elbocsátják, kártalanítani kell őket az állam terhére.

A háborús közgazdaság tanulságai alapján az átmeneti időben szervezni kell a termelést, biztosítani kell a munkaerő munkaképességét, hogy a békés termelés bekövetkeztének idején a közgazdaság megfelelő felkészültséggel, erővel és termelőképességgel rendelkezzen.

Népjóléti minisztériumot!

A szociálpolitikának keretet kell adni. Nem úgy, mint most volt, hogy népjóléti minisztériumot szerveztek, de nem adtak pénzt, nem adtak költségvetést a népjóléti minisztérium ügykörének betöltésére. Nem érdekel bennünket, hogy mely pártnak szánták vagy szánják a népjóléti minisztériumot. ("Úgy van!") De követeljük, hogy a népjóléti minisztériumot a többi minisztériummal teljesen egyenrangú hatáskörrel haladéktalanul szervezzék meg. Az az állam, amely az állategészségügyre 4 millió koronát, lótenyésztésre 10 millió koronát ajándékozik az agráriusoknak, rendelkezik elég pénzzel arra, hogy az állam legfontosabb érdekeinek, a népvédelemnek ügyét szolgáló népjóléti minisztériumot felszerelje. ("Úgy van!" Zajos taps.) Nem avatkozunk bele a különböző miniszterek kicsinyes hiúságából származó hatásköri összeütközésekbe, ellenben követeljük, hogy minden, a népvédelem, munkásbiztosítás, népegészségügy, lakásügy, állami üzemek ügye, iparfelügyelet, hadigondozás, népruházkodás és általában valamennyi, a népvédelemmel összefüggő ügyek a népjóléti minisztérium hatáskörébe utaltassék! (Erdélyi Mór, Budapest, Általános Fogyasztási Szövetkezet: "Van még népjóléti minisztérium?")

Kell, hogy legyen az országnak egy szerve, kell, hogy legyen egy fórum, amely a béke közgazdaságának legfontosabb ügyét egységesen, minden kicsinyes szemponttól menten, az ország, a társadalom és a nép való érdekeinek figyelembevételével intézze.

Munkáskamarákat!

Hogy a munkásvédelemnek, a népvédelemnek és népjólét ügyének általában az egész országot behálózó szervei legyenek, hogy a munkásvédelem és népvédelem ügyét ne ötletszerűen, hanem az érdekelttségnek hozzászólásával, véleményezésével, javaslataival intézhessék, e célból meg kell szervezni a megfelelő hatáskörrel és demokratikus alapon felépített mezőgazdasági és ipari munkáskamarákat. ("Úgy van!") Ha az erős, hatalmas és védelemre alig szoruló kereskedelmi és ipari érdekelttségnek meg tudták szervezni évtizedekkel ezelőtt a hivatalos érdekképviselőit, a kereskedelmi- és iparkamarákat, akkor a közgazdaságnak nem kevésbé fontos, sőt fontosabb tényezője, a munkásosztály is joggal követelheti, hogy hivatalos érdekképviselőt nyerjen.

A munkáskamarákon kívül pedig biztosítani kell a munkáságnak azt a jogát, hogy a termelési folyamat azon részébe, amely az ő vagyonát, az ő munkáját, az ő munkaerejét érinti, beleszólást nyerjen. A termelés ma nem a tőkés egyéni jóakarátán nyugszik, a termelés társadalmi szükséglet, amelynek két tényezője, a munkás és munkáltató, egyenrangú. Ha az államnak van ereje arra, hogy a munkást munkára kényszerítse, legyen ereje arra is, hogy a tőkést is akaratának végrehajtására szorítsa. ("Úgy van!") Ha a munkás szabadságát korlátok közé szorítják, a tőkésnek túlságos szabadságát is korlátok közé kell szorítani. A munkáságnak joga van követelni, hogy szakítsanak a munkáltatók a "Herr im Hause" jelszavával, ami azt jelenti, hogy a munkásnak semmibe beleszólása nincs, szakítsanak azzal a rendszerrel, amely a munkásban csak kizsákmányolható alanyt lát. És ezért minden nagyüzemben széles hatáskörrel felruházott, demokratikus alapon választott gyári és üzemi választmányokat kell szervezni!

Az ipar militarizálása

Ilyen széleskörű szociálpolitikai szervezet mellett a termelés folytonossága, a termelés biztossága is jobb alapokra lesz fektetve. És meg fog szünni a mai, hozzánemértésen és tudatlanságon felépült, tiszta profithajszolásra berendezett termelő- és üzemszervezet. Ezidőszereint ijesztő tudatlansággal - ha az úgy nem volna oly komoly, azt mondhatnám: komikus hozzánemértéssel - intézik a magyar közgazdaság legfontosabb ügyeit. Mindent elmulasztanak, mindenről lekésnek, mindent fordítva csinálnak, és végül nagycsodálkozva állapítják meg, hogy semmi sem sikerül. (Derültség.)

Az egész országban, a háború ideje alatt, egyetlen céltudatosan irányított, céltudatosan vezetett szervezeti szellem mutatkozik. A háború első percétől fogva csak a szakszerve-

zetek álltak feladatuk magaslatán. Túlzás nélkül, nyugodt lélekkel merem állítani, hogy szakszervezetek nélkül a háború fejlettségében a magyar ipar a dezorganizáció posványába fulladt volna.

A háború elejétől fogva a bányászokat és a szakmunkásokat, a mérnököket és a technikusokat a frontra vitték. Iparra volt szükségük, és fejvesztettségükben az ipart megfosztották legfontosabb alkotórészétől: a munkaerőtől. Itthon maradtak a bankigazgatók, az ipari vállalatok kereskedelmi igazgatói, de hiányzott a szakszerű személyzet. Ennek pótlására a vállalatokat - legtöbbször saját kérésére - militarizálták, katonai felügyelet alá helyezték. Militarizáltatták az üzemeket, hogy a lekötött helyzetben lévő munkásokat jobban kihasználhassák. ("Úgy van!") Ki ne emlékezne 1914 végére, 1915-re, 1916 első napjaira: - micsoda nyomorúságos munkabérek voltak! (Felkiáltások: "És lecsukatas!" "Kikötés!" Nagy zaj.) És a militarizálás nem úgy történt, mint Angliában, ahol 5000 ipari vállalatot militarizáltak, a vállalatokat egységes technikai vezetés alá rendelték, minden üzem élére a legkitűnőbb technikusokat rendelték ki, az állam gondoskodott a munkások élelmezéséről, olcsó ruházkodásáról, demokratikus alapon rendezték a hadimunkások szolgálati és munkaviszonyát. Ezzel szemben az üzemek rentabilitását, haszonlehetőségét maximálták, legfeljebb 5 %-ban állapították meg - nem úgy, mint nálunk, ahol, amint az előbb felolvastam, csekély 400 %-os hasznot mutathattak ki egyes vállalatok -, és ezzel a forradalmi jellegű egységes szervezéssel a modern fejlődéstől elmaradt, nehézkes angol ipart a német iparral egyenrangúvá, versenyképessé tették.

A magyar államkormányzat, a magyar munkáltatók még nem ismerték fel a szakmunkaerő értékét, mert különben tiltakoznának ez ellen a hihetetlen munkaerőpazarlás ellen. Az osztrák ipar, az osztrák államkormányzat szívesen igénybe vette a hadügyi kormányzatnak Ausztriára mindig kedvező hajlamát. Nálunk csak egy szempont érvényesül - ha a munkás béremelést kér, ha a munkás nem veti alá magát a profitszempontokat szem előtt tartó munkáltatói önkénynek, legyen egy megfélemlítő fegyelmi erő, legyen kéznél a bevonulattás fegyvere. Hogy ez a fegyver elpusztítja az ipari fejlődés gerincét, a szakmunkaerőt, ezzel a vak-sággal sújtott kormányzat keveset törődik.

Ezzel szemben Ausztriában az 1917. március 18-án kelt, a panaszbizottságról szóló rendelet értelmében munkások csak a panaszbizottság hozzájárulásával vonulathatók be. (Helyeslés.) Ausztria és vele a hadügyi kormányzat okos öntudattal védi az

osztrák ipar szakmunkásságát. A magyar ipar el fog pusztulni, az osztrák ipar pedig itt áll a legfontosabb kellékének, a munkaezőnek birtokában. A magyar ipari munkásság és a magyar ipar védelme érdekében követeljük, hogy Magyarországon is csak a panaszbizottság hozzájárulásával lehessen a munkásokat bevonultatni. Nálunk még ma is sorra-rendre vonultatják be a szakmunkásokat, így történhetett meg az, hogy ausztriai gyárakban 26 000 magyar szakmunkás foglalatostkodik (Egy hang: "Akiket innen vonultatnak be!..."), így történhetett meg az, hogy a magyar gyárak nem kaphattak megfelelő kvótaarányban rendeléseket, mert szervezetlenek voltak, mert munkáshiányban szenvedtek, mert munkásaikat bevonultatják. Ez volt az eredménye a magyar munkáltató szervezetek politikájának, amely a háború ideje alatt egyebet nem tett, mint a munkások munkabéreit igyekezett megnyomortítani, és közben elmulasztotta az ipar szervezését és a rendelések megnyerését. Így történhetett meg az, amit Szterényi kereskedelemügyi miniszter egy legutóbbi előterjesztésében panaszol, hogy "iparunk információs szolgálata nem tudta követni a napról napra változó s hirtelen felmerült követelményeket, rendszerint elkésett a különben is jobb összeköttetésekkel bíró osztrák iparral szemben. A békés termelés idején szinte elképzelhetetlen mértékű, legalább 2 milliárd koronára rúgó az a károsodás, ami a hadseregszállításoknál a magyar közgazdaságot érte, nem csekély mértékben a megfelelő ipari organizáció rovására is írható".

Szervezetlenség, tudatlan üzemvezetés nemcsak a háború elején, hanem a háború negyedik esztendejében is mutatkozik. Négy esztendő alatt a magyar gyárpar, a magyar kormányzat, a magyar közgazdaság semmit sem tanult.

A "magas munkabérek"

Az országot fellármázó jajgatást visznek véghez. Megfizetett sajtójuk állandóan azt harsogja, hogy a magas munkabérek tönkreteszik az ipart. Magas munkabérekéről regélnek, összehasonlítják a magyar munkabéreket az osztrák és német munkabérekkel, féltik a magyar ipar versenyképességét.

Szemébe kell néznünk - és azt hiszem: jó szolgálatot teszünk ezzel a magyar munkásságnak - az úgynevezett magas munkabér panaszoknak és vádnak. A munkabérek tényleg emelkedtek. Hogy hány százalékkal, az nem állapítható meg. Általánosságban aligha hisszük, hogy az emelkedés 100-120 %-ot meghaladta volna. Ezzel szemben mennyivel emelkedtek az életszükségleti cikkeknek az árai! És előbb az utóbbiak ára emelkedett! Nem untatom a kongresszust az adatok felsorolásával. Ki ne tudná saját tapasztalatából, hogy cipő, ruha, hús, tojás, tej és mindazon cikkek ára, amelyekre a munkásnak napról napra szüksége van, 200-800 és 1000 %-kal emelkedett. (Felkiáltások: "A céna! 10 000 %-kal!") A munkás ma rosszabb helyzetben van, kevesebbet

fogyaszt, mint békében. Lehet, hogy a német és osztrák iparban a munkabérek valamivel kisebb százalékban emelkedtek, de itt van előttem egy német szakszervezetnek - az Eisen- und Metallarbeiternek - a statisztikája az életszükségleti cikkek árának ottani emelkedéséről. Jogos felháborodással mutat rá arra a körülményre, hogy mennyivel emelkedtek az életszükségleti cikkek árai.

Az életszükségleti cikkek ára Németországban

Megnevezés	Ár	% emelk.	Ár	% emelk.
Hús	4,80	200	18,-	1000
Vaj	6,10	507	22,-	1270
Liszt	-,50	56	-,67	140
Cukor	-,80	81	2,40	200
Burgonya	-,16	220	-,06	733
Szén	2,40	300	12,50	300
Férfiöltöny	140,-	180	600,-	1000
Munkásruha	55,-	685	200,-	1000
Gyermekruha	55,-	450	200,-	1000
Ing	15,-	400	-,50	1300
Férficipő	32,-	220	-,24	560

Az életszükségleti cikkek ára Ausztriában

Megnevezés	Ár
Zsír	8,33
Tojás	-,44
Burgonya	-,34
Cukor	1,56

Ruházati cikkek

Férfiruha	240,-
Cipő (pár)	70,-

Az osztrák vas- és fémmunkásszövetség St.-Pöltenben a panaszbizottság elé terjesztette, hogy a munkás szükséglete a fennálló maximális árak tekintetbevételével hetenként tejben, lisztben, kenyérben, húspan, zsírban, cukorban és burgonyában fejenként 5,21 koronában, egy nyolctagú család részére 41,28 koronába kerül. Ha nálunk ugyanezt kívánjuk beszerezni, a fejkvóta alapján egy személy részére 9,55 koronával több, egy nyolctagú családnál 66,85 korona szükségeltetik. 83 %-kal drágább. Érthető és indokolt, ha nálunk 20-30 %-kal magasabb a munkabér, mert itt az élelmi cikkek ára is jobban emelkedett. A munkabérek dolgát nem lehet ilyen egyszerűen elintézni. Először az életszükségleti cikkek árát kell leszállítani. A magyar munkásság boldog volna, ha még ilyen árakon szerezhetné be ruháját, cipőjét és az egyéb életszükségleti cikkeket, és bizo-

nyára nem kívánná a munkabérek további emelkedését, ha módot nyújtanának a megélhetésre. ("Úgy van!")

Tessék gondoskodni az életszükségleti cikkeknek normális áron való elosztásáról, ebben az esetben a munkabérek kérdés legveszedelmesebb része elintézést nyert. És ne féltsék a vállalatok és munkáltatók a munkabéremelkedéstől, jobb meggyőződésük ellenére, az ipar versenyképességét. Ők tudják, hogy az ipari termelést a mezőgazdasági és ipari áruuzsora drágítja meg és nem a munkabérek magassága. A munkabérek ellenében a munkás hasznot hajtó munkaértéket szállít. Emelkedtek a munkabérek, de ezzel szemben még nagyobb arányban emelkedtek a nyereségek. De a munkabérek emelkedésén kívül a nyersanyagok magas ára, a nyersanyaggyártó vállalatok nagy profitja drágította meg a termelést. A magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének 1918. évi jelentésében azt írják, hogy a munkabérek átlagban 100 %-kal emelkedtek, a vas áremelkedése 280 %, a segédanyagok ára sok esetben 600-800 %-os. A fa 200 %-kal emelkedett, a festék 500-600 %-kal, és - ezt a rejtélyt fejtsék meg - ezzel szemben a hadügyi kormányzat a lövegek árát csak 10 %-kal emelte, a vagonokét 13 %-kal, és emellett minden vállalat milliós nyereségek mellett még milliókkal dotálta legkülönbözőbb tartalékalapjait. A munkabérleszorítás helyett a nyersanyagszállító vállalatok uzsoráját fékezzék meg!

Hasonló a helyzet az építőiparban, amint Garbai elvtárs kimutatta. A mész ára 823 %-kal, a tégláé 627 %-kal, a vas ára 465 %-kal, a szállítás 566 %-kal emelkedett, ezzel szemben a munkabérek emelkedése itt sem tesz ki többet átlagban, mint 100-150 %-ot. Ez az áruuzsora és a hatóságok fejtelensége okozza a lakáshiányt, ez nyomorította meg az építőipar munkásságát, az a fejtelenség, amelynek szószólója Teleszky János volt pénzügyminiszter, a választójog esküdt ellensége, a munkapárti nagyság volt, aki tudatlan, kicsinyes, falusi szatócspolitikájával a háború első hónapjában rendeletileg megtiltotta a középítkezéseket, és utasította a bankokat, hogy az építkezésre kiadott hitelezést szüntessék meg. Ezért nincs Budapesten lakás, ezért tettek tönkre egy fejlődésképes ipart, ezért kell nyomorognia sok tízezer embernek, nem azért, mintha a munkabérek volnának magasak.

De semmiképpen sem lehet a munkabérekérdést a panaszbizottságot befolyásoló titkos rendeletekkel elintézni. A panaszbizottság összetétele már biztosítja a kapitalista érdekeket. A munkáltató képviselője mellett ott ül a pénzügyminiszter és kereskedelemügyi miniszter képviselője, akik mindig figyelemmel vannak arra, hogy a magyar ipar fejlődésképes maradjon. Nem engedhető meg, hogy az állam, minisztériumok oda kirendelt képviselőiket minden béremelést meggátoló instrukciókkal lásson el. A drágaság fokozódik, az életszükségleti cikkek beszerzése mind nehezebbé válik, nem lehet tehát a munkabérek visszaszorításával elkezdni a normális állapotok helyreállítását. A megélhetés könnyebbé tétele, az olcsóbb életszükségleti cikkek ára szabályozhatja a munkabéreket, gátolhatja meg a további emelkedést.

"Csökken a munkateljesítmény"

Szoros összefüggésben a munkabér kérdésével találkozunk napról napra a munkáltatók és az állam panaszával, hogy az emelkedő munkabérekkel párhuzamosan a munkateljesítmény csökken. Nem szégyelljük bevallani: a munkateljesítmény valóban csökkent. De nemcsak nálunk, a háborús viszonyok következtében - amint az angol szakfolyóiratok megállapítják - Angliában, Németországban és Ausztriában is csökkent, általában: a háborús, ipari, üzemi, élelmező és munkaviszonyok következtében a munkateljesítmény mindenütt csökkent. Kevesebb táplálkozás mellett a folytonos erősen zakatoló, megerőltető munka csökkenti a munkaerő teljesítőképességét. Emellett romlanak a gépek, romlanak a szerszámok, rosszabb a feldolgozandó anyag, nagy a szakmunkaerőhiány, ártalmas az össztermelésre a katonai szakmunkásgyűjtő keretek szakszerűtlen eljárása - mindez lényegesen csökkenti az egyéni és összmunkateljesítményt. Naponként vonultatnak be szakmunkásokat, tehát óriási a munkaerőhiány. Exelbergben, Bécs mellett, amint ezt a honvédelmi minisztériumnak be is jelentettük, több mint 100 kovács, esztergályos, lakatos és a többi szakmunkás erdők irtásával és fagallyak összehordásával foglalkozik. Kleinmünchenben, Linz mellett, közel 40 magyar vasipari szakmunkás a kavicsbordás lélekemelő és hasznos, de nem vasipari szakmunkásnak való kitűnő munkáját végzi el. 300-nál több fiatal szakmunkás hetek óta Pozsonyligetfalun fahordással és földmunkával tölti az idejét, és élelmiszerhiány következtében a környékbeli baromfiállomány csendes pusztításával segíti elő a hadsereg élelmezését. (Derűlség.) A magyar szakmunkásoknak ezrei a legegyszerűbb napszámosmunkával foglalkoznak a front mögött és Ausztriában, és ezalatt itt munkáshiány bénítja meg a gyáarak teljesítőképességét. Napról napra tanúja vagyok jelenteteknek, hogy egyes gyáarak munkásokat kapnak szakmunkásgyűjtő keretektől, és szakmunkás cím és elnevezés mellett - valószínűleg részünkről meg sem érthető magasabbrendű bölcs nemzetiségi politika alapján - ruthén, horvát, cseh testvéreinkből napszámosokat küldenek a szakmunkások helyébe.

Ilyen rendszer mellett senki se csodálkozzék a munkateljesítmény csökkenésén. Hozzák vissza a magyar szakmunkásokat, alkalmazzák a szakmunkásokat tényleges szakmunkára, szüntessék meg az üzemi munkáspolitikai anarchiáját, szűnjön meg az a roszszul alkalmazott profitéhes munkabérlétszabás, amely minden munkateljesítmény-fokozást akkordbérleszorítással büntet, és így fékezi a munkateljesítmény fokozását, és akkor kétségtelen, hogy a munkateljesítmény-csökkenés is kevésbé fog mutatkozni.

De csak kevésbé fog mutatkozni. Az egyéni munkateljesítmény-csökkenésnek egyik fontos oka közállapotainkban rejlik. A szakszervezetek a munkásokat - a munkás fizikai erejének határára belül - a technikai eszközök kihasználásával a munkateljesítmény, a termelés fokozására buzdítják. A háborús munkás-

pszichózis, a munkások lekötöttsége, a bevonultatás örökös Damokles-kardja, a szemérmetlen politikai reakció elkedvetleníti a munkást, önkéntelenül is csökkenti munkakedvét, ezzel kapcsolatban munkateljesítményét. A munkához öröm, kedv és lelkesedés kell. Ezt minden nagyipari nagyüzem műszaki vezetője tudja. Olyan országban, ahol a munkások élelmezésével senki sem törődik, ahol az élelemhiányt a közös kenyérfront bolondgombájával orvosolják, ahol a munkásokat kiszolgáltatják a legnagyobb fokú munkáltatói önkénynek, ahol az államkormányzat legfőbb program-pontja a tőke védelme a munkásokkal szemben, ahol a szociálpolitika irányítója a rendőri és katonai karhatalom, ahol négy év rettentő szenvedéseinek, nélkülözéseinek, véres áldozatainak az egyetlen jutalma a jogfosztás, a nép megcsalása, a politikai jogoknak elrablása, olyan államban ne panaszkodjanak, ha a munkások elvesztik munkakedvüket, ha nincs munkateljesítmény, ha veszélyeztetve van az ipar és közgazdasági élet fennmaradása. ("Úgy van!" Zajos taps.) Jogokat adjanak, szociálpolitikát teremtsenek, lesz munkakedv, és lesz munkateljesítmény! ("Úgy van!")

A munkateljesítmény fokozása vagy a munkaerő fennmaradása és fejlesztése a háború utáni időkre kell, hogy a kormány és ipari érdekeltség legfőbb gondját képezze. A tízezzel elpusztult szakmunkások nélkül az ipar különben is hátrányos helyzetben lesz. Mi történik a magyar iparral, ha a gyárakban most uralkodó féktelen mérvű

nő- és gyermekmunkáskizsákmányolás

rendszerre válik?

Tízezzel tódulnak a nőmunkások a nyomorúságos életviszonyok hatása alatt a gyárakba. Ezrével dolgoznak fiatal, serdületlen, gyenge gyermekek nehéz munkán. Szakadatlan munkában, ezer bajjal és veszedelemmel küzdve, minden védelem nélkül a nők tízezeinek gyári munkája már eleve is nyomorékká, munkaképtelenné teszi a jövő nemzedék munkásgenerációját. Szégyene és gyalázata a magyar háborús iparnak a nálunk meghonosodott gyermekmunka. 1914-ben 196.000 nőmunkás volt biztosítva az ország különböző pénztárainál, 1917-ben már 298.000, ami 52 %-os emelkedésnek felel meg. Amíg 1914-ben biztosított férfi volt 87 %, nő meg 13 %, addig 1917-ben 75 % volt a férfi és 25 % volt a nő. A részletes számokkal nem untatom a tisztelt kongresszust. De nemcsak nőmunkásokat, hanem gyermekmunkásokat is tízezzel alkalmaznak. Nincs róla még statisztika. Aki azonban kíváncsi a gyermekmunka terjedésének adataira, az menjen el az üzemekbe, és megállapíthatja, hogy Weiss Manfrédtól az utolsó kócosig milyen tömegekben alkalmazzák a gyermekmunkásokat; megdöbbenéssel állapíthatja meg, hogy némely iparágban 10-13 éves gyermekek dolgoznak. (Nagy zaj.) És nemcsak dolgoznak az iparban, a balesetek nagy százaléka is éri őket! Erről már van statisztika -de ebből is csak néhány adatot mutatok be. A Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztárban 1917-ben 11-12 éves férfimunkás közül 47-et ért baleset, ugyanilyen korú nőmunkás közül 6-ot, 13-14 éves férfimunkás közül 400-at, ugyanilyen korú nőmunkás kö-

zül 81-et, 15-19 éves férfimunkás közül 1892-t, ugyanilyen korú nőmunkás közül 579-et; 1917-ben e pénztárban 11-19 éves férfi-gyermekmunkás 2339 szenvedett balesetet, e korú nő meg 666! 1917-ben e pénztárban biztosítottak közül 7073 férfi szenvedett balesetet, és ebből fiatalok 33 %; 1566 nő balesetéből fiatalok 42 %! Ezt nevezik Magyarországon munkásvédelemnek! És ilyen viszonyok között Magyarország kereskedelemügyi minisztere egy hozzá intézett kérdésre kijelenti, hogy "az államvasút igazgatóinak értekezletén hozott határozatnak megfelelően a vasutaknál alkalmazható gyermekek minimális életkorát 10 évben állapította meg". (Nagy zaj.) Tehát a legveszedelmesebb üzemben, a vasúti üzemekben 10 éves gyermekek dolgozhatnak (Dr. Landler Jenő, Budapest, a Magyar Vasutas küldötte: "Hatévesek dolgoznak!") Az állam jár elől jó példával - képzhetők, minő kizsákmányolás folyik a különböző magánüzemekben.

A kincstári üzemek szociálpolitikája

külön fejezet alá tartozik. Németországban a munkáltatók - az "Arbeiter-Zeitung" - panaszkodnak, hogy a német kincstári üzemekben meghonosított szociálpolitika jó példája a magánüzemek munkásait arra ösztönzi, hogy a munkáltatókat a példa utánzására kényszerítsék. És ez a helyes állapot. Nálunk (Nagy derűlt-ség.) a legutolsó kócos üzemében rendezettebb munkabér, tisztességesebb bánásmód, jobb szociálpolitika található, mint a kincstári üzemekben! ("Úgy van!")

A magyar hivatalos szociálpolitika nagyobb dicsőségére a magyar kincstári üzemekben tilos volt az utóbbi hónapokig a szervezkedés, és még ma is tüzzel-vassal pusztítják a szervezett munkásokat, vonultatják be a bizalmi férfiakat. A kincstári üzemekben a Panaszbizottság megállapítása szerint Budapest-en is 30 %-kal alacsonyabbak a munkabérek, mint a magánüzemekben, vidéki üzemekben 50, sőt 70 % a különbség a kincstári üzemek munkabére és a magánüzemek munkásainak munkabére között. Betegség esetére való biztosítás, balesetbiztosítás dolgában a kincstári üzemek munkásai lényegesen rosszabb helyzetben vannak, mint a magánüzemek munkásai, baleset esetén filléres kegydíjakat kapnak, és bármilyen nagy a baleset következtében beállott munkaképesség-csökkenés, amíg a munkás az üzemben van alkalmazva, a megállapított járadékot vagy kegydíjat egyáltalában nem kapja meg.

A kincstári üzemek férfimunkásainál még sanyarúbb helyzetben vannak a kincstári üzemek nőmunkásai, a dohánygyárak munkásnőpáriái. Nem akarok erről részletesen beszélni, állapítsuk csak meg egyszerűen, hogy milliókat jövedelmeznek a kincstári üzemek, és emellett a kincstár a milliókat előteremtő munkásokat a kreisler fukarságával láncolja magához. A háború előtt a MÁV-gépgyár 4 millió korona tiszta haszonnal zárta le mérlegét, 1917-ben 16 millió korona volt a nyereség, 300 %-kal emelkedett a tiszta nyereség - emellett a kincstári üzemek igazgatósága nem röstellte a Panaszbizottság előtt napokig tartó hadakozással a munkásokat munkateljesítmény-csökkenéssel vádolni, és bár munkabérük bebizonyítottan 30 %-kal alacsonyabb

volt, kiprovokálták a nagyobb nyereség mellett a munkások kérésének elutasítását.

Ezzel a rendszerrel az egész vonalon szakítani kell. A kincstári üzemek legyenek szociálpolitikai mintaüzemek, ez az előfeltétele egy becsületes, őszinte állami szociálpolitikai rendszernek.

Nincs iparfelügyelet!

Néhány szót az iparfelügyeletről. (Schiff Rezső: "Az is van?") A kincstári és magánüzemek háborús munkaerő rablógazdálkodása mellett a különben is hatáskör nélküli, kevés létszámú iparfelügyeletet a háború tartamára száműzték a gyárakból. A háború előtt is csak volt, de nincs. Semmi sem jellemzi jobban ennek az országnak a szociálpolitikáját, mint a háború alatti iparfelügyelet. Az ország 750 iparfelügyelőjéből 241-et, tehát az összes iparfelügyelő 32 %-át bevonultatták. Máramarossziget 7 iparfelügyelőjét elvitték katonának, nem maradt ott egyetlenegy sem. Győr, Igló, Ipolyság, Kaposvár, Losonc, Nagykanizsa, Nyitra a háború alatt iparfelügyelő nélkül maradt. A többi kerületekből szintén elvitték az iparfelügyelők egy részét azzal az indokolással, hogy háború alatt iparfelügyeletre nincsen szükség.

Emellett az iparfelügyelet Magyarországon még a békében sem volt céljának megfelelő intézmény. A békelétszám is kevésnek bizonyult. Azonfelül az iparfelügyelőket elhalmozták a munkásvédelemhez nem tartozó feladatokkal, kazánpróbák, szemlék, telepengedélyezések tartoznak az iparfelügyelők hatáskörébe, és így természetes, hogy gyári és balesetvizsgálatokon az iparfelügyelők alig vehettek részt. Háborús kimutatásunk az iparfelügyelők tevékenységéről nem létezik. Kiadták azonban az 1914. évi jelentést, amelyből megállapítható, hogy az iparfelügyeleti tevékenységből 16 406 esett kazánpróbákra és telepengedélyezésekre, és csak 10 252 esetben jártak el gyárvizsgálatok és balesetvizsgálatok ügyében. Tulajdonképpen hivatásuk után sokkal kevésbé jártak, mint a kazánvizsgálatok után! ("Úgy van!")

És a gyárvizsgálatoknál az iparfelügyelőknek nincs hatáskörük, nincs büntetőhatalmuk, a munkáltató egyszerűen fűtül az iparfelügyelő rendelkezéseire, és joggal nem törődik az iparfelügyelettel. Az állam jár elől jó példával. Az állam nem engedi belépni az iparfelügyelőt a kincstári üzemekbe. A kincstári üzemek nyomorúságos munkaviszonya mellett, a minden szakértő előtt gúny tárgyát képező, tehetetlen, rossz üzemi berendezés mellett iparfelügyelőnek a kincstári üzemekbe belépni nem szabad. A kincstári üzemeket a pénzügyminiszter, tehát magá a munkáltató vizsgálhatja meg közegeivel. (Felkiáltások: "Meg is látszik rajta!") Természetes, hogy ezek a vizsgálatok mindenkor azt eredményezik, hogy az állami üzemekben a legnagyobb, a legkitűnőbb rend uralkodik. 1914-ben a 32 kincstári telepből a pénzügyminiszter csak 21-et vizsgálta meg. És ez a 21 vizsgálat a legtöbb helyütt azt állapította meg, hogy nincs kifogásolni való. Ismételt vizsgálat egyetlenegy sem volt. Minden a

legnagyobb rendben volt. A védőművek kitűnően működtek - közben egyik baleset a másik után érte a munkásokat.

Ilyen viszonyok között joggal követeljük, hogy az iparfelügyelőket vonják ki a kereskedelemügyi minisztérium hatásköréből. Az iparfelügyelet a munkásvédelem irányítójának, a népjóléti minisztériumnak a hatáskörébe tartozik. Ki kell egészíteni az iparfelügyeletet orvosi, női és munkás iparfelügyelőkkel. És fel kell ruházni az iparfelügyelőket végrehajtó és büntető hatáskörrel. És követeljük, hogy a kereskedelemügyi miniszter már most rendelje el, hogy az iparfelügyelők haladéktalanul vegyék fel tevékenységüket, és kizáróan gyárvizsgálatoknál és balesetvizsgálatoknál működjenek közre.

Munkásvédelmet!

Az iparfelügyeleti hatáskör rendezésével kapcsolatban követeljük a munkásvédelmi törvények sürgős megalkotását. A munkások és alkalmazottak szolgálati és jogviszonyának rendezése már évtizedek óta aktuális. Minden kultúrállamban törvény szabályozza a munkások szolgálati és jogviszonyát, Magyarország Európa egyetlen állama, ahol még az 1884. évi törvény céhkorszakbeli rendelkezései az irányadók. A női és gyermekmunkások védelmét sürgősen kell a törvényhozás útján szabályozni. Nem lehet és nem szabad a jövő munkásgenerációt veszélyeztetni azzal, hogy a nőmunkásokat és gyermekmunkásokat a munkáltatói kizsákmányolás kénye-kedvének szolgáltatják ki.

Szabályozni kell a munkások, és külön a nőmunkások és gyermekmunkások munkaidejének kérdését. A háború alatt a munkásság a hiányos táplálkozás következtében elgyengült, elerőtlenedett, a folytonos megerőltető munka sorvasztja a munkaképességet, és veszedelembé dönti a munkaerőt. Ha e téren nem történik sürgős intézkedés, a munkáshalálozás óriási mértékben fokozódik majd, és a munkások átlagos teljesítőképesége csökken majd. Elsősorban az üzemek 12 órás, megszakítás nélkül való munkaidejét kell 8 órára leszállítani, és le kell szállítani a nőmunkások és gyermekmunkások munkaidejét napi 8 órára. Az európai törvényhozás számtalan példája igazolja, hogy a közgazdasági értékek erőforrásainak, a női és gyermekmunkának ez a védelme a legkitűnőbb, a leghaszonhajtóbb közgazdasági politika.

És követeljük, hogy általában is rendezzék törvényhozási úton a munkaidő kérdését. Tanuljanak a fejlettebb iparok, a fejlettebb ipari államok példáiból. A rövidebb munkaidő legbiztosabb hajtóereje a technikai fejlődésnek, fokozza az általános produktivitást, és az egyéni munkaerő kímélése mellett biztosítja az egyéni munkaerőnek, a munkaerő termelő értékének hosszabb időre való megtartását. A jövő többtermelésűgének egyik legfontosabb segítője a munkaidőrovidítés, azért követeljük annak a munkásvédelem keretében való megoldását.

Népbiztosítást!

A munkásvédelemmel kapcsolatban meg kell teremteni Magyarországon a szociális népbiztosítást. Követeljük a kötelező rokkant- és aggkori biztosítást, kapcsolatban az özvegyekről és árvákról való gondoskodással, a baleset és betegség esetére való biztosítással, a népbiztosításnak a mezőgazdasági és ipari munkásokra és alkalmazottakra való kiterjesztését, tekintet nélkül a keresetre. Kétségtelen bizonyítékok állanak rendelkezésünkre, hogy a modern népbiztosítás tette nagygyá és hatalmassá Németország iparát és közgazdaságát. A birodalom 65 millió lakosából 15 millió volt betegség, 28 millió baleset és 15 millió aggkor és rokkantság esetére biztosított. A munkásbiztosítás életbe lépte előtt Németországban 1000 lakosra esik 27,5 haláleset, 1912-ben 15,5 haláleset. 32 év alatt a halálozási arány közel 12 %-kal csökkent! Hasonló kedvező kép tárul eléink a munkásbiztosítás hatásáról, ha a 14 éven felüli személyek halálozását vizsgáljuk meg. 1901-ben 37 millió 14 éven felül lévő emberből 653 ezer 14 éven felül lévő halt meg; 10 000-re 17,62 halálozás esik. 1914-ben 43 millió emberből csak 606 ezer ember hal meg, az arány: 10 000 személyre 14 haláleset. Aránylag is 3 ezrelékel kevesebb ember hal meg, abszolút számokban is 50 ezer emberrel volt kevesebb a halálozás. Így lett nagygyá Németország. ("Úgy van!" Zajos helyeslés.) Volt 4000 kórház 260 000 ágygal, 160 szennygyintézet, 515 gyógyintézet szellemi betegek részére, 110 gyermekágyas-otthon, számtalan tüdőgyógyintézet és 33 000 orvos. Ezzel szemben nálunk 1912-ben 462 volt az összes kórházak száma. Németországban 10 ezer lakosra 5 orvos esik, nálunk 10 ezer lakosra 2,5 orvos.

A német munkásbiztosítás anyagi erejének pénzügyi felhasználását mutatja, hogy millió koronákban kiadtak:

munkás családi házakra	538,4
legényszállókra	28,2
kórházakra, rokkant-otthonokra	151,6
a népegészségügy fejlesztésére, népfürdőkre	201,0
nevelésre, oktatásra, tanításra, a népműveltség fejlesztésére	99,9
különböző népjóléti célokra	189,0
vagyis összesen	<u>1 434,9</u>

millió koronát bocsátottak kölcsönképpen a népegészségügy, lakásügy, népoktatás fejlesztésére.

Ilyen hatalmas erő rejlik a népbiztosításban! Ha volna eszük, ha igazán akarnák az ország boldogulását, ha szívükön viselnék a nép érdekeit, már régen megcsinálták volna nálunk is, vagy pedig a legelső feladatuknak azt tartanák, hogy most csinálják meg. ("Úgy van!")

Magyarország közegészségügyi, népegészségügyi problémáinak megoldása is csak a munkásbiztosítás keretében történhet meg. Olyan országban, ahol az elhaltak 50 %-át nem kezelte orvos, ahol 100 000 lélekre 28 orvos és 100 000 lélekre 70 bába

esik, olyan országban, ahol évenként - békeidőben - 70-80 000 tüdővésztes puszta el kórház híján, ahol 500 000, a háború után valószínűleg egymillió tüdővésztes beteg részére két kis szanatórium áll rendelkezésre, olyan országban, ahol a legnyomorúságosabb kórházviszonyok vannak, ahol nincs a szülőanyáknak, a csecsemőknek kórházuk és otthonuk - ilyen országban csak a munkásbiztosítás fejlesztéséből, csak a munkásbiztosításból kiáramló anyagi erő segítségével oldható meg a népegészségügynek a kérdése. Ha sürgősen meg nem oldják Magyarországon a népbiztosítás kérdését, akkor csinálhatnak rendeleteket, gyárthatnak törvényeket, megteremthetik a leggyönyörűbb, Wekerlétől Tiszáig terjedő parlamenti békét, hirdethetnek bármilyen szép programokat, köthetnek kenyér- és petróleum-békéket,

Új politikát Magyarországnak!

A háborút követő idők gigászi feladatait a kapitalista államok világversengésében csak céltudatos közgazdasági és szociálpolitikával lehet megoldani. Szervezni kell a közgazdaságot, és meg kell szüntetni a termelés, az árueelosztás, a munkaerő-rablógazdálkodás anarchiáját. A többtermelés frázisának hangoztatása helyett a többtermelés cselekvésének útjára kell lépni. Fejlesztetni kell a mezőgazdaságot, közutak, víziutak, vasutak építésével, a mezőgazdasági népesség intenzív szakoktatásával, meg kell szüntetni a nagybirtokok és kötött birtokok gyilkos uralmát, és becsületes, a mezőgazdasági népesség érdekeinek megfelelő birtokpolitikával intenzív mezőgazdaságot kell teremteni. Ennek a politikának az előfeltétele azonban, hogy a mezőgazdasági munkások rabszolgaságát, jobbágyi állapotát megszüntessék, meg kell szüntetni azokat a kivételes állapotokat, amelyekkel a nagybirtokosok, tízezerholdasok uralma, vagyona és nagy haszna érdekében a mezőgazdasági munkásságot, a mezőgazdasági népességet jobbágyorsra juttatták. Szociálpolitika az egész vonalon, szociálpolitika a ipari és mezőgazdasági munkásság részére, csak ez mentheti meg az országot!

Becsületes, a fogyasztók tízezeireinek érdekeit szolgáló élelmezői, lakás- és adópolitikát követelünk! Elsősorban a dolgozóknak, legyenek azok tisztviselők vagy munkások, legyen az bárki, csak dolgozzék, elsősorban annak az élelmezését, az ellátását kell biztosítani. Produkción és termelés csak ott folytatható, ahol a produktív munkaerő ellátása biztosítva van. A népegészségügyet orvosok, kórházak, szanatóriumok, üdülőtételek, egészséges és olcsó lakások szaporításával kell fejleszteni.

És a szociálpolitika szolgálatába kell állítani az ország adópolitikáját is. Minden adót és minden vámot el kell törölni, amely a dolgozó néposztályok megélhetését megnehezíti. Az állam szükségleteinek fedezésére a vagyont, a nagy jövedelmeket, a szociálpolitika erejéből fejlődő termeléstöbbletet nagyobb hasznát kell megadóztatni. Az állam pénzügyi politikáját is a szociálpolitikának kell áthatnia. Minden improduktív kiadást meg kell szüntetni. A háborúkat előidéző hadseregek költségeit a békés termelés munkaerőinek fejlesztésére kell fordí-

tani! Az állam és község az igazi köznek, a dolgozó osztályoknak legyen képviselője, minden vagyonát, minden jövedelmét, minden erejét ezeknek az osztályoknak a boldogítására kell fordítania.

Tisztelt kongresszus! Én a többi követelésekre, amelyek a határozati javaslatban úgyszólván benne vannak, nem akarok kitérni. Legyen szabad azonban még egy-két megjegyzést tennem.

A háború évek hosszú sorára megelőzte és megkönnyítette a szocializmus hirdetőinek tanító és agitatív tevékenységét. Marx tanításainak nehéz elméletét évtizedes tanítómunka árán vittük be a tömegek lelkébe. A háború megkönnyítette munkánkat. A dolgozó osztályok százai minden nehéz elmélet, minden nehéz tanítás és tanulás nélkül a gyárban, a műhelyben, az élelmiszervásárlásnál, a családi életben napról napra, óráról órára, saját bőrükön tanulták meg a szocializmus tanításainak igazságait. Felismerték a munkaerő értékét, megtanulták, hogy a munka ereje és hatalma a legnagyobb erő és legnagyobb hatalom ebben a társadalomban. Sokan dolgozunk, sokan vagyunk, akik értéket termelünk, ha mindnyájan egyet akarunk, ha mindnyájan egyformán gondolkodunk, hatalmas erőt tudunk kifejteni. Megtanultuk, hogy a munkaerő olyan áru, amely minden államnak, minden közösségnek, minden vagyonnak, minden hatalomnak a legnagyobb értéke és forrása. Megtanultuk minden elmélet nélkül, hogy a munkaerőt megvásárolják, hogy a munkaerő értékének csak egy részét térítik meg a munkásnak, megtanultuk, hogy a munkaerő olyan áru, amelyben a háború után nagy kereslet és kevés kínálat lesz.

Németország már a háború alatt importál Dániából munkaerőt, s evégből kereskedelmi szerződést köt Dániával, és az importált munkaerőért sok szentet ad Dániának, és az érte vásárolt munkaerőt még különlegesebb elbánásban részesíti élelmezés és szociálpolitika terén, mint a saját munkaerejét. Ezt a tanulságot nem fogjuk elfelejteni. Ezt a tanulságot a munkásság százai lelkükbe és gondolatukba bevésték.

Minden szociálpolitikának, minden, a munkásosztály helyzetét felemelő haladásnak és fejlődésnek az egyetlen erőforrása maga a munkásosztály. Mennél egységesebb, mennél szervezettebb, mennél öntudatosabb a munkásosztály, mennél egységesebb és oszthatatlanabb a küzdelmünk, annál biztosabb az eredmény, annál biztosabban fogják megérteni a hatalmasok, az uralmon lévők, hogy a munkásosztály nem akar tovább várni, a munkásosztály megunta, nem akar tovább várni.

*

Az a

határozati javaslat,

amelyet az előadó benyújtott és amelyet kevés módosítással egyhangúan elfogadtak - alább a módosítással együtt közöljük -, így hangzik:

A magyarországi szakszervezetek 1918. május 25-én és 26-án megtartott kongresszusa megállapítja, hogy a négy év óta tartó borzalmas világháború pusztító hatása súlyos katasztrófával fenyegeti az ország közgazdaságát. A háborútól sújtott közgazdaság legnagyobb veszedelme a mérhetetlen emberpusztulás. A harctéren elesett, sebesült és hadifáradalmak következtében elpusztult, a rokkanttá vált százvezrek, a hadifogságban elpusztult tízezrek az ország közgazdaságát megfosztották a gazdasági élet legnagyobb értékeitől, a javaférfikorban levő legértékesebb munkaerőtől.

A kongresszus megállapítja, hogy a háborút viselő nyugati államok hatalmaitól eltérően, Magyarországon a kormány és törvényhozás az elveszített munkaerő pótlására, a még fennmaradó munkaerőérték megtartására és fejlesztésére, a nép szociális helyzetének megjavítására a háború négy éve alatt semmiféle intézkedést meg nem tett. A kongresszus nyomatékosan figyelmezteti a kormányt és törvényhozást, hogy sürgősen gondoskodjék az elmulasztott szociális feladatok megoldásáról. Követeli, hogy a munkásosztály képviselőinek bevonásával a kormány haladéktalanul gondoskodjék a társadalom dolgozó osztályait átfogó, széleskörű szociálpolitikai program megalkotásáról és végrehajtásáról, mert ez az egyedüli eszköz, amely az ország gazdasági fennmaradását és fejlődését biztosítja.

A kongresszus egyúttal megállapítja, hogy a nép és az ország gazdasági érdekeit kielégítő szociálpolitika csak a törvényhozás, törvényhatóságok és községi élet demokratikus átalakítása útján biztosítható. A kongresszus elvárja, hogy a kormány és törvényhozás áthatva a szociálpolitika fontosságának tudatától, igyekezni fog az állami, törvényhatósági és községi élet minden megnyilatkozásában, törvényhozásban és közigazgatásban egyaránt, a szociálpolitika, a népvédelem szellemét meghonosítani. Ezen előfeltételek biztosítása mellett a kongresszus az alábbiakban megállapítja a szociálpolitika, a szociális biztosítás és a nép védelmének azt a minimumát, amelyet a dolgozó nép a kormánytól és a törvényhozástól követel.

Mindenekelőtt követeli a kongresszus, hogy munkásoknak és alkalmazottaknak korlátlan gazdasági és politikai, egyesületi és gyülekezési szabadság biztosítottassék, mert a szociálpolitikai és népvédelmi törvények, rendeletek és intézkedések végrehajtásának legerősebb, legcéltudatosabb hajtóerői és biztosítékai a munkásoknak és alkalmazottaknak társadalmi szervezetei.

I. Háborús szociálpolitika

1. A háború ideje alatt hatályon kívül helyezett munkásvédelmi intézkedéseket haladéktalanul életbe kell léptetni. A hadiüzemekben a női és fiatalkorú munkások védelmét törvényhozási úton szabályozni kell. Az iparfelügyeletet a hadfelszerelő üzemekben széleskörű munkásvédelmi tevékenységre kell utasítani. E célra megfelelő személyzetet kell az iparfelügyelet rendelkezésére bocsátani.

2. A Munkásügyi Panaszbizottságok működését és az idevonatkozó miniszteri rendeletekben megállapított tevékenységét gátló titkos miniszteri utasításokat és rendeleteket hatályon kívül kell helyezni. A Panaszbizottságot minden más hatóságtól függetleníteni kell. A Munkásügyi Panaszbizottságot a békekötést követő átmeneti időre is fenn kell tartani.

3. Az üzemük folytatására kötelezett vállalatoknál a feleslegessé vált vagy más célból elbocsátott munkásoknak katonai szolgálatra való bevonultatása, a magyar ipari munkásság indokolt védelme céljából ne tartozzék az ipari termelés szakszerűségében járatlan katonai parancsnokok hatáskörébe, hanem utaltassék - hasonlóan az Ausztriában érvényben levő 1917. március 18-iki császári rendelet határozmányaihoz - a Munkásügyi Panaszbizottság hatáskörébe.

6. Az ipari üzemek munkásellátásának és a közhatósági, elsősorban hadügyi rendelkezések kvótaszerű arányban való biztosítása céljából az Ausztriába vezényelt ipari szakmunkásokat magyarországi ipartelepekre kell visszavezényelni.

7. Anyag- vagy szénhiány és rendelkezések visszavonásából keletkező bármely üzemszünet esetén a munkásokat teljes keresetük erejéig kell kártalanítani.

8. A hadügyminiszternek 2200 Res. K. M. számú rendeletének azt a rendelkezését, amely az üzemük folytatására kötelezett vállalatokat arra kötelezi, hogy a hiányos táplálkozástól elerőtlenedett és elgyengült munkásságot a háború előtt érvényben volt heti munkaidőtartamban foglalkoztassák, hatályon kívül kell helyezni.

II. Szociálpolitikai szervezetek

1. Hathatós szociálpolitika fejlesztésére, keresztülvitelére és központi irányítására a dolgozó nép egész életét átfogó hatáskörrel népjóléti minisztériumot kell szervezni. Közegészségügy, mezőgazdasági és ipari munkásvédelem és munkásbiztosítás, a lakásügy, népélelmezés, népruházkodás és közsegélye-

zés, az iparfelügyelet, a népstatistika, munkaügyek és munkásügyek intézését, a munkásközvetítés ügyét, a munkásérdekképviselések ügyének fejlesztését, a kincstári ipari és bányüzemek és a hadigondozás ügyét a népjóléti minisztérium hatáskörébe kell utalni. A népjóléti minisztériumot a többi minisztériummal teljesen egyenrangú hatáskörrel és az ügy fontosságát megillető személyzettel és költségvetéssel kell felszerelni, hogy feladának megfelelőhessen.

2. Az iparfelügyeletet át kell szervezni. Mentésíteni kell minden, a munkásvédelem ügyéhez nem tartozó feladattól. Ki kell vonni az iparfelügyelet hatásköréből a kazánvizsgálatot és az iparfejlesztés ügyét. Az iparfelügyeletet ki kell építeni, orvosokat, női és munkás iparfelügyelőket kell alkalmazni. Az iparfelügyelőket fel kell ruházni végrehajtói és büntető hatáskörrel.

3. A munkások és alkalmazottak hivatalos érdekképviselőül az ország területi beosztása alapján demokratikus alapon felépített mezőgazdasági és ipari munkáskamarákat kell szervezni. A munkáskamarák részére biztosítani kell csorbítatlan örendelkezési jogokat, és fel kell azokat ruházni a munkásság minden társadalmi és gazdasági érdekeit átfogó hatáskörrel.

4. A munkáskamarák felállításával kapcsolatban a nagyüzemekben széles hatáskörrel felruházott, a munkásság által demokratikus alapon megválasztott gyári, illetve üzemi választmányok szervezendők. A gyári választmányok hatásköre, a választmány tagjainak immunitása törvényben biztosíttassék.

III. Átmenetgazdasági intézkedések

1. Az 1916. év június havában megtartott leedszi, illetve 1917. év október havában megtartott berni szakszervezeti kongresszusoknak a békekötésre vonatkozó szociálpolitikai követeléseit az általános békeszerződésbe be kell cikkelyezni. Követeli a kongresszus, hogy a békekonzferenciákon a munkásság is képviselést nyerjen. A munkásság már ezúton is felszólítja a kormányt, hogy a békeszerződésben a munkásosztálynak a munkásvédelem és a jogok azon minimális mértékét biztosítsa, amelyet minden országban végre kell hajtani.

2. A leszerelés előkészítésére és intézésére a katonai hatóságok mellé az érdekelttség és munkásság bevonásával szakbizottságokat kell szervezni. E szakbizottságok javaslatai alapján kell az egyes foglalkozási ágak és korosztályok szerint katonákat a szolgálatból elbocsátani abban a sorrendben, amint azt a termelés újjáépítése és folytonossága kívánja.

3. A hadsereg kötelékéből elbocsátott katonák részére az elbocsátástól számított legalább 6 hónapon keresztül a katonai illetményeket, illetve a családi illetékeket továbbra is folyósítani kell.

4. A kormány még a leszerelés előtt gondoskodik a békés termeléshez szükséges közmunkák előkészítéséről és kiadásáról, és a nyersanyag akadálytalan elosztásának biztosításáról. Törvényhatósági városokkal egyetemben nagyarányú lakásépítő programot, azonfelül vasutak, közutak beruházási és helyrehozatali programját, a szerszám- és mezőgazdasági gépipar fejlesztését és a nyersanyagbeszerzés biztosítását kell előkészíteni.

5. A hadfelszerelő üzemeket utasítani kell, hogy tegyenek meg minden előkészületet a normális, békés termelés biztosítására. A hadügyi kormány oldja fel a hadiszergyártó üzemek egyes rétegeit a hadiszergyártás kötelezettsége alól, és kötelezze azokat a békés termeléshez szükséges szerszámgépek előállítására.

6. Az 1916. évi törvény alapján tervezett ipari és kereskedelmi munkaközvetítő intézetek hatáskörét ki kell terjeszteni a mezőgazdaságra is. A munkaközvetítő intézmények megfelelő alapon országosan kiépítendők. A foglalkozásszerűen üzött munkaközvetítést kivétel nélkül meg kell szüntetni.

7. A hadfelszerelő üzemeket kötelezni kell, hogy munkásaikat a békekötést követő időben lehető teljes számban megtartsák. Amennyiben ilyen üzemek a munkásokat és alkalmazottakat munka- vagy anyagihiány miatt elbocsátják, az illetők, amíg megfelelő foglalkozást nem kapnak, az állam terhére teljes kezesük erejéig munkanélküli segélyben részesítendők.

IV. Általános szociálpolitika

1. Munkásvédelem

A kongresszus követeli a munkások és alkalmazottak szolgálati munkaviszonyának törvényes rendezését. Férfi, női és fiatalok munkások védelmét egységes törvényhozás alapján kell biztosítani.

15 évesnél fiatalabb gyermekeket minden kereseti foglalkozástól el kell tiltani. Nők és 18 évnél fiatalabb munkások naponta legfeljebb 8 órán keresztül foglalkoztathatók. Éjjel és vasárnapon fenntartott üzemekben, az egészségre különösen ártalmas üzemekben, bányákban és földalatti üzemekben nők és 18 évnél fiatalabb munkások egyáltalában nem foglalkoztathatók. Munkásnők heti munkaideje legfeljebb 44 órában állapítandó meg. Szombat déli 12 órától hétfő reggel 6 óráig munkásnők üzemekben nem foglalkoztathatók. Szülés előtt és szülés után 6 héttel munkásnőket foglalkoztatni nem szabad, erre az időre az anyasági biztosítás után segélyben kell az anyákat részesíteni.

A munkások és alkalmazottak munkaidejét törvényhozási úton kell szabályozni mégpedig oly módon, hogy a napi munkaidő minden munkás számára 9 órában és egy átmeneti határidőn belül 8 órában állapítandó meg. Az éjszakai üzemek fenntartását azok-

ra az üzemekre kell korlátozni, amelyeknek folytonossága természeti, technikai vagy népegészségügyi okokból nem szakíthatók meg. Minden munkás részére 36 órai vasárnapi munkaszünetet, folytonos üzemekben 36 órai heti pihenőt kell biztosítani. A munkás- és iparegészségügyi védelmet törvényhozási úton kell rendezni.

Az emberi egészségre káros vagy mérgező hatású iparokban, az élelmiszerek vagy élvezeti cikkek gyártásánál foglalkozó iparoknál az otthoni munkát teljesen meg kell tiltani. Az otthoni munkásokat és háziipari munkásokat külön munkásvédelmi törvényekkel kell a vállalatokkal szemben megvédeni. Részükre a munkások bevonásával bérhivatalokat kell rendszeresíteni.

Valamennyi 18 éven aluli munkás részére a munkaidőn belül továbbképző tanfolyamokat kell felállítani.

2. Munkásbiztosítás

a) A kongresszus követeli a kötelező rokkant- és aggkori biztosítást, kapcsolatban az özvegyekről és árvákról való gondoskodással, a kötelező baleset és betegség esetére való biztosítást. A kötelező népbiztosítást az ipar és mezőgazdaság valamennyi foglalkozási ágára, munkásokra, magán- és köztisztviselőkre ki kell terjeszteni, mindazokra - keresetükre való tekintet nélkül -, akik alkalmazotti viszonyban állanak.

b) A betegségélyezésnél a táppénz összegét a munkás teljes keresetének magasságában kell megállapítani, és a megbetegedés napjától a felgyógyulás napjáig kell folyósítani. Keresettel nem bíró családtagokat orvos-, gyógyszer-, kórházi ellátásban kell részesíteni és a gyógyászati segédeszközöket részükre ki kell adni.

c) A balesetbiztosításnál teljes kártalanítást kell nyújtani. Az ipari betegségek és az ipari mérgezések okozta munkaképtelenséget balesetnek kell minősíteni, és eszerint kell azokat kártalanítani. A munkáspénztárakat fel kell hatalmazni mindazon intézkedések megtételére és népszerűsítésére, amelyek a betegségek megelőzésére és a balesetek elhárítására szorulnak.

d) A kormány részesítse rendszeres és megfelelő összegű pénzügyi támogatásban az Országos Munkásbetegségélyző és Balesetbiztosító Pénztárt, hogy a háború következtében sebesülés, vagy megbetegedés, vagy hadifáradalmak, vagy a rossz táplálkozás és túlfeszített munka mellett megbetegedett és elgyengült munkásokat a pénztárak az állam terhére segítezhessék, hogy a jövő generáció védelme érdekében hathatós csecsemő- és anyavédelmet rendszeresíthessenek, és végül, hogy a betegségek megelőzésére és a betegek gyógyítására megfelelő kórházakat, üdülőtelepeket, szanatóriumokat, szülőotthonokat állíthassanak fel.

e) A munkanélküliek rendszeres segélyezésére a munkások önkormányzatán nyugvó, kötelező állami munkanélküliség esetére szóló biztosítási törvényt kell megalkotni. A leszerelés után bekövetkező ipari munkanélküliség segélyezési terheit a szak-szervezetek nem vállalhatják. Ezért, míg a munkanélküliek biztosítás útján rendszeresen segélyezve lesznek, a munkanélkülieket segélyező pénztárakat, illetve szakegyesületeket kell pénz-segélyben részesíteni, amely segély azonban nem csorbíthatja a munkások politikai vagy más jogait, és nem korlátozhatja a szakegyesületek önkormányzati jogát.

3. Népegészségügy

A közegészségügyi szolgálatot államosítani kell. Kellő számú, jól fizetett orvosokat, bábákat, orvosi segédszemélyzetet kell alkalmazni. A népbetegségek ellen való küzdelmet hatékony erővel az egész országra kiterjedően kell szervezni. Az állam terhére kellő számú kórházakat, speciális, tuberkulotikus, fertőző és nemibetegek, beteg csecsemők és szülők befogadására alkalmas gyógyintézetet kell létesíteni, népfürdőket kell felállítani. Állami költségen szanatóriumokat, üdültelepeket és beteggondozó intézeteket kell szervezni. A gyógyszertárakat községi és állami kezelésbe kell venni, a gyógyszereket önköltségi árban kell kiszolgáltatni.

A gyermekvédelem egész területét átfogó egységes törvények megalkotását követeljük. Az anya- és csecsemővédelmet kellő számú és jól fizetett védőnővel, szülőházak létesítésével az egész országra kiterjedő hatállyal kell létesíteni.

Az iskolaorvosi intézményt az ország minden iskolájában rendszeresíteni kell, minden elemi, polgári, közép- és ismétlőiskolában egészségügyi előadásokat kell a rendszeres tananyagba felvenni.

4. Az élelmezés

terén követeli a kongresszus, hogy a háború egész tartama alatt a szükséges anyagok és katonai úton a munkaerő megszerzésével a termelés folytonossága biztosíttassék. Az élelmiszereket minden osztálykedvezéstől menten, igazságosan kell elosztani, a munkás- és alkalmazott fogyasztókat a szövetkezetek fejlesztése útján kell ellátni. A szegénysorsúak élelmének biztosítása céljából olcsó népélelmezés céljait szolgáló szociális élelmezési árakat kell megállapítani. A külföldi élelmiszerbehozatalt minden rendelkezésre álló eszközzel elő kell mozdítani, a kivített szabályozni kell, esetleg teljesen meg kell tiltani.

A háború után a hatósági élelmiszerelosztás ideiglenes fenntartása mellett a hatósági árakat gyors fokozatban le kell szállítani, az élelmiszervámokat végleg el kell törölni. A

többtermelés előmozdítására nagyarányú földjavító művek létesítésével, az egész országra kiterjedő megosztással, a föld intenzív művelésére kényszerítő földértékadóval, demokratikus birtokreformmal és a mezőgazdasági munkásokra nehezedő minden kivételes törvény és bánásmód megszüntetésével intenzív mezőgazdasági szakoktatással törvényhozási úton követel a kongresszus intézményes biztosítékokat.

5. Lakásügy

A lakásügy terén követeli a kongresszus a mai házbérrendeletek változatlan fenntartását, amíg a szükséges 3 % üres lakás rendelkezésre áll. Követeli a házadó eltörlését, minden községben a telekértékadó általánosítását és az adókulcsszámok tetemes felemelését. Állam, községek és házi építőszövetkezetek részére minden telekre biztosítani kell a kisajátítási, illetve elővételi jogot; az állam gondoskodik az építési anyagok biztosításáról és az építéshez szükséges munkaerők felszabadításáról. Állami és községi kislakásokat kell építeni, szövetkezeti és más közhasznú lakásépítést olcsó hitellel, másodlagi kölcsönök számára állami és községi biztosítékokkal kell előmozdítani. Magánpaloták, villák, kastélyok építését ideiglenesen meg kell tiltani. A nagylakásokat és palotákat kisebb lakásokra kell felbontani, és kislakásoknak nagylakásokká való egybeolvasztását meg kell tiltani. A háború után feleslegessé váló kaszárnyák és más katonai épületeket legényszállókká kell átalakítani.

6. Adóügy

Az adózás terén követeli a kongresszus a munkásság megélhetését megnehezítő valamennyi fogyasztási adó, valamint a munkásságra átháruló hozadéki adók eltörlését. Az állam szükségleteinek fedezésére szolgáljanak: az újonnan megállapítandó általános földértékadó, progresszív jövedelmi adó, progresszív vagyonadó, magaskulcsú progresszív örökösödési adó; a három utóbbi a megfelelő adómentes létminimummal. A rendkívüli háborús terhek megszüntetésére egy egyszeri nagy vagyonátengedést követelünk.

V. A hadirokkantak ügye

A hadirokkantak ellátásának ügyét az egész népeiséget átfogó rokkantbiztosítással kapcsolatban kell megoldani. Addig is, amíg ilyen irányú törvény létrejön, biztosítani kell a rokkantak életfogytiglani gyógykezelését, a gyógyításhoz, kezeléshez szükséges orvosi segítséget, gyógyszereket, ortopédikai és mechanikai segédeszközöket, és a jelenlegi létfeltételeknek megfelelő pénzbeli ellátását. A rokkantság mértékét, illetve a

munkaképességcsökkenést a polgári foglalkozáshoz viszonyítva, polgári szakorvosok javaslata alapján az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár törvényes szervei útján és jogorvoslat biztosításával kell megállapítani.

A rokkantak az állam terhére oktatók, és egészségüket nem veszélyeztető foglalkozásokban kell őket elhelyezni. A mezőgazdasági rokkantakat az állam költségén az állami és a kisköztulajdonos birtokokon és nagybirtokokon telepítés útján kell elhelyezni. A telepítés a rokkantak képviselőinek bevonásával, a minimális megélhetést biztosító földmennyiség törvényes megállapításával történjék.

HANVAI SÁNDOR

A SZÉKESFŐVÁROSI V. KERÜLETI NÉPHÁZ*)

I.

A szegényügyről 1905. évben alkotott szabályrendelet szakított a segélyosztogatás eddigi rendszerével, és merész újítással a reformok terére lépett. A régi jelszavak el-eltűnedeznek, és a hatóság is tevékenységében mindinkább a szociális alkotások felé halad. A sablonos eljárást az individualizálás váltja fel. Maga a segélyezés is tágabb mezőkön mozog, és mindjobban kiterjed a munkaalkalmaknak és egyéb támogatásnak olyképp való nyújtására, hogy általuk a közsegélyre szorult, ha csak nem végleg munka- és keresetképtelen, ismét kereső, hasznos tagjává lesz a társadalomnak. Végül, a hatósági segélyezésbe belekapcsolódik a társadalom tevékenysége, és e kettő, egymást kiegészítve, együtt igyekszik megoldani a tömegnyomor bajait.

Ebből az összhangzatos együttműködésből egyik népjóléti intézmény a másik után keletkezik, és a Lipótváros társadalma is megmozdul, hogy a kerület külső részeiben a nap-nap után erősebben jelentkező tömegnyomorral szemben fölvegye a küzdelmet. A kerület törvényhatósági bizottsági tagjai élére állanak a mozgalomnak, és az 1908. év telén Sándor Pál országgyűlési képviselő vezetése alatt küldöttségileg kéri Bárczy István dr. polgármestert, hogy a kerület külső részében oly épületet emeltesse, amelyben egyrészt a munkanélküliek foglalkoztató műhely révén munkához jussanak, és amelyben másrészt nyilvános étkező, népkonyha, népkönyvtár és egyéb közjóléti intézmények is berendezhetők legyenek. Miután a polgármester úgysis foglalkozott már hasonló alkotások létesítésével, a lipótvárosi polgárság memoranduma kapcsán előterjesztett tervet beillesztette nagyszabású építési programjába.

Ezzel megszületett az V. kerületi népház!

Bár népotthonokkal, népházakkal és más ehhez hasonló elnevezésű közjóléti intézményekkel a művelt nyugat már jóval megelőzött minket, hisz elég, ha e tekintetben csak a jénai Volkshausra, a brémai és bécsi Volksheimre, a londoni People's Palace-ra utalok - mégis a székesfőváros első népháza, ha egyes részletei itt-ott talán elő is fordulnak, összetételét és egészét tekintve, teljesen önálló alkotás, amely mindenben a székesfőváros különleges viszonyaihoz alkalmazkodik, szorosan beilleszkedik annak közigazgatásába, s így egészen a hazai talajból nőtt ki. Intézményeinek alapvető nyomai a VIII. kerületbe nyúlnak. Valamennyi ott megy át a gyakorlati élet tűzpróbáján, és jut a fejlődés mai fokára. Leginkább csak abban különbözik az ottaniaktól, hogy míg ott az egyes intézmények külön-külön,

*) A Társadalmi Múzeum Értesítője, Bp. 1911. 228-229. old.

elszórta működnek, addig itt egy modern, pompás épületben, egymást összhangzatosan kiegészítve, együtt találjuk őket.

A népház eszerint úgy közjótékonysági, mint népjóléti intézményeket foglal magában. Az utcai szárnyon három, az udvari szárnyakon pedig negyedfél emeletes. A Vág utca 12. és 14. sz. a fővárosi telken Orth Ambrus és Somló Emil építészek tervei szerint és művezetése mellett épült. Közeliében az Újpesti rakparti és Berzenczey utcai városi kislakásos házak vannak, s úgy itt, mint környékén, a Tisza, Dráva, Visegrádi stb. utcákban a szegényebb néposztály nagy tömegekben lakik. Szomszédságában hatalmas gyárak, nagy ipartelepek terülnek el, amelyek a munkások ezreit foglalkoztatják. A hely megválasztása tehát elég szerencsésnek mondható.

Maga az épület 500 000 koronába, belső berendezése pedig 100 000 koronába került.

Művészi kiképzésű, komoly homlokzatával első tekintetre elárulja középületi jellegét, míg három, monumentális arányokban kiképzett főbejárata már külsőleg is jelzi az épület különböző célú rendeltetését, amelynek megfelelően az egyes részek teljesen izolálva vannak egymástól. Ez magyarázza a baloldali lépcsőház nívókülönbségeit is, melyekkel a gyermekotthon és a személyzet lakásai szintén elkülönített elhelyezést kaptak.

E szigorúan keresztülvitt tagolás folytán az első kapu a gyermekotthonhoz, az I. emeleti étkezőhöz, a könyvtárhoz, a nyilvános tanácsadóhoz és az intézeti személyzet lakásaihoz vezet. A középső ajtón át a népkonyhába és a főző-helyiségekhez jutunk. A harmadik kapu a foglalkoztató műhely és éjjeli szálló bejárata.

A harmadik emelet alatt két részre osztott figurális fríz vonul el, amelyek az épületben elhelyezett különböző intézményeket szimbolikusan ábrázolják. E művészi munkát Maróti Géza szobrásztanár mintázta és öntötte.

Minden munka elsőrangú anyagból, elsőrendű kivitellel készült. A konyha és fürdők köröskörül csempeburkolattal, egyéb helyiségek pedig 1,50 m magasságban olajlábazattal vannak el látva.

A helyiségek mind tágasak, világosak, szellősek, és modern, elsőrangú berendezésüknél fogva (fürdő, fertőtlenítő, padozat stb.) a legkényesebb közegészségi igényeknek is megfelelnek. A háló- és egyéb, tömegeket magukba foglaló termekben az ablakok a mennyezetig nyúlnak, és a felső szárnyak alulról nyithatók, úgy hogy rövid idő alatt az egész terem levegőtartalma kicserélhető.

A világító-, fűtő-, főző-, fürdő-, mosó-, vasaló- és szárító berendezéseket légszuszre készítették. A fűtő- és világító berendezéseket a főv. gázművek igazgatósága - Strech Ede mérnök felügyelete és vezetése mellett -, míg a fürdő-, mosó-,

vasaló- és szárító-berendezéseket a fõv. vízmûvek igazgatósága, Mihálykovits Miklós mérnök felügyelete és vezetése mellett készítették és szerelték fel.

A fõépülethez két földszintes melléképület csatlakozik. Az egyik faaprító mûhely, a másik kocsiszín és istálló.

II.

Az egész épületnek úgyszólván gerince és középpontja a konyha, amely mintaszerű felszerelésével a legmesszebbmenõ szükségleteket is kielégítheti. Hatalmas tûzhelyérõl, mely 8 drb fõzõ- és 8 drb sütõhellyel van ellátva, továbbá két drb 300 liter, két drb 200 liter és egy drb 100 liter úrtartalmú fõzõüstjébõl naponkint 1500 egyént is elláthat étellel. Ugyanitt nyert elhelyezést egy tombaklemezébõl készült 2 medencés fõzelék- és hús-mosogató, egy drb medencés edénymosogató és egy szennyvízkiöntõ. Ezt az alagsorban levõ ugyanolyan arányú gazdasági helyiség, valamint a nyers élelmi cikkek elhelyezésére szolgáló különbözõ raktárak egészítik ki.

A kettõsfalú fõzõüstöket vízfûtõ berendezéssel készíteték oly módon, hogy a kettõs fal között levõ víz gõzzé válik, és a fõzés tulajdonképp gõzzel történik, ami által elkerülhetõ az ételeknek az edény falához való odaégése.

A belsõ üst, valamint a fõdõ tiszta nikkellemezébõl van, minden sarok kikerülésével, hogy könnyen legyen tisztítható. Az üstök külsõ felületét, valamint a többi berendezési tárgyakat is fehér tûzzománc lemezzel burkolták.

Az épület legfontosabb része egyébként a foglalkoztató mûhely, mely a nagyvárosoknak egyik legnehezebben megoldható feladatát, a munkanélküliség kérdését kívánja bizonyos irányban megoldani.

A mûhely különösen azokon a munkabíró egyéneken akar segíteni, akik részint a hatóság, részint a társadalom támogatására szorulnak, és a közsegélyt kifejezetten kérik. Ezek részint önhibájuknál vagy ügyefogyottságuknál fogva állandó munkát nem kapnak, és így közsegély nélkül úgy maguk, mint családjuk az elpusztulás veszélyének vannak kitéve. Ezt a közsegélyt a hatóság és a társadalom megadja nekik, de nem alamizsna, hanem munka alakjában, mert az a cél, hogy ezek az úgynevezett munkabíró szegények tisztességes munkával keressék meg úgy a maguk, mint a családjuk mindennapi kenyerét.

A foglalkoztató mûhely eszerint, amidõn mentesíteni akarja a szûkölködõt az önérzetét lassan-lassan megõlõ alamizsnától, erkölcsnemesítõ hatással kíván lenni. A közsegélyre szoruló munkabíró szegényt le akarja szoktatni a koldulásról, és meg akarja vele szerettetni a jól végzett munka örömeit.

A munkatermeket különösen háromfajta munkanélküli fogja fölkeresni. Az első csoportot az úgynevezett félíg kiüregedett munkások fogják alkotni, akiket rendes szakmájukban koruknál fogva már nem szívesen alkalmaznak, de annyi munkaképességük még van, hogy a mindennapi legszükségesebbeket maguknak megke- reshetik. A második csoportba azok fognak tartozni, akik önhi- bájukból vannak munka nélkül, mint az iszákosak, összeférhetet- len természetűek stb. Végül a harmadik csoport azokból kerül ki, akik különböző okoknál fogva magukon ideig-óráig másképp nem segíthetnek. Idetartoznak a nők közül azok, akik az anya- ság előtt és után vannak.

A munka is e háromfajta munkához alkalmazkodik. Egyré- sze lehetőleg olyan, hogy mindenki könnyen, előtanulmányok nél- kül elvégezheti, másrésze pedig szakmabeli foglalkozás. Itt természetesen arra is vigyáz a műhely, hogy az a rendes ipari munkának jogtalan konkurenciát ne okozzon. Előtanulmányok nél- kül végezhető munkákként a műhely egyelőre a diótörést, faaprítást, papírzacskókészítést és közúztást kívánja bevezetni, a szakmunkák közül pedig az ócska holmik gyűjtését, kijavítását és eladását akarja alkalmazni, ami különösen a német városokban Brockenhaus vagy Brockensammlung néven ismeretes. Ezen kívül a műhelyben fogják mosni a népház egész fehérnemű szükségletét is, sőt a mosást esetleg kiterjesztik más egyszerű fehérneműekre is, mint a hivatali törülközőkre stb. E célra két mosókonyha, ruhaszárító és vasaló szolgál. A nagyobb mosóban hat főző- üst, egy vízfőzőüst, egy kézihajtású centrifugál facsaró-gép és hat mosóteknő van, míg a kisebbben két főzőüst és egy teknő. A ruhaszárításra hat kihúzható kulisszás ruhaszárító, a vasalásra pedig gáztüzelésű vasalók szolgálnak.

A foglalkoztató műhelyben, míg hely van, bárki kaphat munkát. A föl vétel naponként délután 5-6 órák között történik. Az intézet orvosa minden jelentkezőt előbb megvizsgál, és csak az egészségeseket veszik föl. A föl vett egyén azután az épület alagsorában (10 drb zuhannyal, két drb belül zománcozott ön- töttvas-káddal, két ülőkáddal és egy márvány lábfürdővel) fel- szerelt fürdőben megfürdik, amely alatt ruháit a szomszéd he- llyiségekben fertőtlenítik. A nők és férfiak külön-külön munka- termekben dolgoznak. Az ebédet a népkonyhában költik el, és a munkaszüneti időben a társalgóban tartózkodnak. Ez alatt az idő alatt egyébként a maguk holmiját is tisztíthatják és javíthat- ják. Alvási célokra világos és szellős hálótermek szolgálnak, és pedig külön a nők és külön a férfiak részére.

A fiatalkorúak (15-18 évesek) teljesen elkülönített he- llyiségben alszanak. Beteg-megfigyelésre szintén különtermek állnak rendelkezésre. A hálótermekben összesen 150 ágy áll, s ha a műhelyben nincs ennyi munkás, az üres ágyakat 20 fillér ellenében más is használhatja.

A műhelyt megfelelő számú felügyelő-személlyel az in- téző vezeti. Működését az ügyrend és a házirend szabályozzák, amely utóbbit a munkásoknak is pontosan meg kell tartani. Ha

valamelyik munkás a házirend ellen vét, az intéző megbüntetheti.

A büntetési nemek a következők:

- a) a naponként elvégezendő munkaminimum felemelése;
- b) az intézetből való kimeneteli engedély megvonása;
- c) meghatározott időre vagy végleges kitiltás a műhelyből.

A foglalkoztató műhely egyébként a budapesti ipari és kereskedelmi munkaközvetítő intézettel is állandó összeköttetésben áll, valamint a munkások szellemi szórakoztatására és erkölcsnemesítő oktatására is súlyt helyez. A társalgókban könyvek állanak rendelkezésre, de a munkások az intéző engedélyével a népház felolvasásait, előadásait is látogathatják, és könyvtárát is használhatják. A fiatalkorúakat pedig külön oktatásban fogják részesíteni.

Minden munkás bizonyos, előre meghatározott munkamennyiséget köteles elvégezni, amelyért a természetben szolgáltatott élelmezés, illetőleg intézeti ellátás jár. De hogy a munkást nagyobb szorgalomra ösztönözzék, a többletmunkát külön díjazák, amelynek összegét jutalomképp az osztályvezető elnök állapítja meg. A külön díjakat a munkás javára írják, és a műhelyből való kilépéskor neki átadják.

A munkások a műhely által előállított árut a saját, illetőleg családjuk szükségleteinek a fedezésére önköltség áron megvehetik.

A szegényebb néposztályt a népház három étteremben élelmezi. A földszinti étteremben, mely a konyha mellett van, egész nap szolgáltatnak ki ételeket. Reggel és este kávé, tejet és teát, míg délben itt kapják ebédjüket a foglalkoztató műhelyben dolgozó munkások, és azok a munkaképtelen szegények, akik az étkezésre a ker. elüljáróságtól, vagy egyes emberbarátoktól kapnak utalványt. Ez az étterem tehát népkonyha-jellegű. Az I-ső emeleti nagy éttermet nyilvános étkezőnek hívják, ahol bárki olcsó áron étlap szerint étkezhetik. Ki-ki azt eszik, amit akar. Ingyen azonban semmit sem kap. Az egyes ételek árai a következők: egy csésze leves 6 fillér, egy adag főzelék 8 fillér, egy nagy adag főzelék hússal 28 fillér, egy kis adag főzelék hússal 16 fillér, egy adag tészta 16 fillér, egy adag melékétel (rizs, saláta, főttzilva stb.) 6 fillér, egy kenyér 4 fillér, egy zsemlye 2 fillér, egy csésze tea cukorral és tejjel vagy citrommal 6 fillér, egy csésze kávé cukorral 10 fillér, egy pohár tej 6 fillér. Bort, sört, pálinkát vagy más alkoholt természetesen sem itt, sem a népkonyhában, sem sehol a népházban nem adnak.

E mellett a nyilvános étkező mellett van a gyermekétkező, ahol a népház gyermekotthonában gondozott gyermekek és a szomszédos iskolákból idevezetett iskolásfiúk és leányok, a nagyoktól teljesen elkülönítve, felügyelet alatt étkeznek. A

távolabbi iskolákba a konyha kocsin fogja az ételeket szállítani.

A konyhában és az étkezőkben a tennivalókat fizetett személyzet végzi, a felügyeletet azonban a társadalom hölgytagjai fölváltva gyakorolják. Az éttermekben a dohányzás tilos, valamint tilos a kutyáknak és egyéb állatoknak a behozatala. Az étkezőket az ebéd elköltése után el kell hagyni. Borravalót a személyzet nem fogadhat el.

A népház a gyermekvédelem szolgálatában is áll, amennyiben gyermekotthonában oly 14 éven alul levő gyermekekről gondoskodik, akiknek szülői napközben munkában vannak, és gyermekeikre ennél fogva kellőleg nem vigyázhatnak. A gyermekotthon reggel 6 órától esti 7 óráig van nyitva, és három részből áll. Az elsőben a három éven aluli gyermekeket ápolják, a másodikban a 3-6 év között levő óvóköteleseket gondozzák, a harmadikban pedig az iskolaköteleseket napközi otthonszerűen foglalkoztatják.

Az otthonban a gyermekeket a gondozáson kívül élelmezik is. Minden gyermek reggelire és uzsonnára tejet és zsemlyét, délben pedig ebédet kap. A napi élelmezésért a szülő 28 fillért fizet. Munkaképtelen vagy munkanélküli szülőknek az összeg felét, vagy kivételesen az egészet is elengedik.

A gyermekek két óvónő szoros felügyelete alatt állanak, akik a népházban laknak, és így egészen hivatásuknak élnek. Munkájukban két dada segítkezik neki. Télen és rossz időben a gyermekek a termekben tartózkodnak, míg nyáron vagy jó időben a teraszon lehetnek, vagy a népház kavicsolt udvarán játszhatnak. Az otthon alatti alagsorban van a gyermekek fürdője, mely öt zománcozott öntöttvas-káddal, két zuhannyal és két mosdóval van felszerelve, és a gyermekek rendszeres fürdetésére és tisztántartására szolgál. A fürdőkhöz szükséges víz melegítése gáz-automatával történik.

A gyermekotthonban azoknak a munkanélkülieknek (és pedig az anyasági védelemben részesülőknek) a gyermekeit is elhelyezik, akik nappal a foglalkoztató műhelyben dolgoznak. Éjjel ezek a gyermekek a szülővel a foglalkoztató hálóhelyiségeiben alszanak.

A népházban egyébként bárki ügyes-bajos dolgaiban útbairgázítást és felvilágosítást is kaphat. E célra szolgál a bal-szárny II. emeletén a nyilvános tanácsadó hivatal. Itt naponként este 6-7 órák között a tanácsadó közigazgatási, jogi és egyéb ügyekben díjtalanul tanácsokat osztogat, és bárkit útbairgázít arra nézve, hogy ügyében melyik hatósághoz kell fordulnia. Szükség esetén a hatósághoz kísérő-levéllel is ellátja. Most keresik az összeköttetést a jogvédő-egyesülettel is, hogy a nap bizonyos óráiban ez is rendelkezésre álljon a jogsegélyre szoruló szegényebb néposztálynak. A tanácsadó hivatalos helyiségét még más hasonló célokra is igénybe fogják venni.

III.

De nemcsak az anyagi szükségletek nyernek itt kielégítést, hanem gondoskodás történt a szellemi igények kielégítéséről is.

A földszinten a népkönyha helyisége az esti órákban nyilvános társalgóként (kaszinóként) használható, ahol a fáradt munkás napi fáradalmait kellemes szórakozás között kipihenheti.

A társalgó hétköznap este 6 órától, vasár- és ünnepnapokon pedig délután 4 órától mindenkor este 9 óráig marad nyitva, és a szórakozóknak sakk-, dominó-, malom-, várostrom-játékok állanak rendelkezésre. A pénzrejátászás valamint a kártyajáték tilos. A játékszerekért használati díj nem jár. A könyha által kiszolgáltított italneműekért azonban (mint tea, tej, kávé) a meghatározott összeget meg kell fizetni. A bemenet mindenkinek szabad és ingyenes, aki életének legalább 15. évét betöltötte. Beiratkozni vagy előre jelentkezni sehol sem kell, de a látogatók tartoznak mindenben a házi szabályok rendelkezéseit követni.

A nyilvános étkező és gyermekétkező helyiségei az esti órákban előadási termékké alakulnak át, ahol a szegényebb néposztály különböző kurzusokat hallgathat. Az analfabétákat írni, olvasni és számolni fogják megtanítani. Azokkal, akik idegen nyelveket akarnak megtanulni, külön tanfolyamokon fognak foglalkozni. A nők részére lesznek hasznos kézimunka, varró, harrisnyakötő stb. tanfolyamok. Szóval mindent el fognak követni, hogy a szegényebb néposztály művelődjék, s hogy ezáltal jobb helyzetbe jusson.

Vasárnap délután vetített képekkel ismeretterjesztő és szórakoztató előadásokat fognak rendezni, sőt a terem csinos színpadján kisebb színdarabokkal, hangversenyekkel és egyéb előadásokkal fogják mulattatni a közönséget. Mindez azonban nem ingyen, hanem csekély részvételi, illetőleg belépti díj ellenében.

A népház egyik legszebb kulturális intézménye a II. emeleten levő népkönyvtár és olvasóterem, amelybe az olvasó a ruhátárt is magában foglaló kényelmes előszobán át jut.

A nyilvános könyvtár és olvasóterem tulajdonképp három részből áll: a könyvkiadóból, ahol azok tartózkodnak, akik könyveket olvasás végett haza akarnak vinni, a könyvek elhelyezésére szolgáló raktárból és a 21 méter hosszú olvasóteremből, amely kényelmes asztalaival, székeivel, állványjaival és egyéb modern berendezési tárgyaival kívánatosá teszi az ottidőzést. A könyvtár előtt az utcai vonalon két hosszú erkély vonul végig, ahová az olvasók szép időben ki is ülhetnek.

Az olvasót a többi helyiségtől csak könyvkiadó állványok választják el, különben a két terem légűrterülete közös. Minden helyiség tágas és világos, és miután az olvasótermet leginkább

az esti órákban fogják használni, megfelelő légszeszvilágításról is bőven gondoskodtak.

Az olvasótermet bárki díjtalanul használhatja, sőt miután a terembe kalap, bot, esernyő és felöltő nélkül lehet csak belépni, a ruhatár is ingyenes. Házi olvasásra bárki kaphat könyvet kölcsön, köteles azonban a könyvnek megfelelő értéket biztosítékképp letenni. Akinek személyazonosságát az V. ker. általános közjótékonyági egyesület valamelyik választmányi tagja, vagy az illetőnek munkásszakegyesülete igazolja, és a könyvért felelősséget vállal, az biztosíték nélkül is kaphat könyvet.

Rendszerint csak egy kötetet lehet kivenni, ismeretterjesztő könyvet azonban többet is, három hét alatt azonban vissza kell őket hozni. Ezt a határidőt a könyvtáros - jelentkezésre - meghosszabbíthatja. Mindenki csak a saját nevére vehet ki könyvet, s jókarban tartásáért felelős. A netán okozott károkat megtéríteni köteles.

IV.

Bár a népház a székesfőváros minden lakójának rendelkezésre áll, mégis annak kezelését a tanács az V. ker. általános közjótékonyági egyesületre bízta, különösen azért, mert ez az egyesület azok közül való, amelyek a hatósági szegényügyi közigazgatással karöltve, ezt kiegészítőleg működnék, és igyekeznek a székesfőváros más egyesületeivel és alakulataival is állandó összeköttetést fenntartani, és velük összhangban a tömegnyomor ellen küzdeni. Miután tehát az egyesület teljesen bekapcsolódik a ker. előljáróság közjótékonyági és közjóléti működésébe, ezzel a népház a kerület szociális tevékenységének úgyszólván középpontjává válik, amely számos társadalmi erőnek biztosít hatalmas működési teret, s ahonnan egyik alkotás a másik után valósulhat meg a közjó javára.

Az egyesület ezenkívül természetesen még más közjóléti és közjótékonyági feladatokkal is foglalkozik. Felruhazza a szegény iskolás gyermekeket, munkaeszközökkel és más ehhez hasonló természetben való adománnyal segíyezi a szűkölközőket, ellátja a kerületben az anya- és csecsemővédelmet, sőt kivételesen készpénzzel is segíyezi. Mindezek ellátására szintén külön-külön szakosztályai vannak.

Az egyesületnek előreláthatólag évenként körülbelül 80 000 korona kiadása lesz. Ennek az összegnek a legnagyobb részét a népházban levő üzemeknek kell előteremtenie. A hiányzó részt a társadalom adja össze részint alapítványok, részint tagsági díjak és adományok útján. A kiadások részben való fedezésére az egyesületet a székesfőváros évenként 10 000 koronával segíyezi.

A szépen és nagy költséggel felépített első népház így indul fejlődése útjára! Életének célja: a szegényebb néposztály anyagi és szellemi nyomorának enyhítése lesz, és ha eszközeül

azt az emberszeretetet választja, amely nem a könyöradományok céltalan osztogatásában leli örömét, hanem a segítség módjait egyéenkint, okosan megválasztja - a siker nem fog elmaradni!
Remélhető, hogy a Lipótváros társadalma, melyre a székesfőváros a népház fenntartását bízta, magáénak fogja tekinteni e hatalmas intézményt, és munkával, meg áldozatkészséggel lelkesen fog mellette kitartani!

HANVAI SÁNDOR
A SZEGÉNYGYÁMOLÍTÁSRÓL *)

I.

A szegénygyámolítás jósága sok körülménytől függ. Jó szegénygyámolítás azonban csak ott van, ahol a szegénygondozás bizonyos rendszer szerint történik. Rendszertelen, kapkodó, bár bőkezű adakozás a bajokat, a nyomort csak súlyosbítja, és már Roscher mondta, hogy a könnyelmű adományosztogatók a szegények legnagyobb ellenségei. De a szegénygyámolítás rendszerének a helyes megállapítása igen nehéz kérdés, mert a szegénygyámolítás nemcsak koronkint, hanem helyenkint, sőt embercsoportonkint is változó.

Aki a szegényügy fejlődését kissé is kutató szemmel nézi, annak különösen három főszempont fog szembeötleni, amelyek e fejlődés hullámmzó alakulatain előtörnek. Az egyik, hogy a szegénygyámolítás pillérei gyanánt majd az egyház, majd a közhatóságok, majd pedig ezek és a társadalom egymást kiegészítve szerepelnek. A másik, hogy a szegénygyámolító szervek hol a társadalmi (laikus, önkéntes, tiszteletbeli), hol a hivatásos (fizetett alkalmazottak), hol pedig mindkét munkaerő együttes rendszerén épülnek fel. Végül a harmadik, hogy maga a szegénygyámolítás mindinkább az egyéniesítés (individualizálás) felé halad.

Az őskeresztény korszakban a szegénygyámolítás egyházi jellegű volt, és Münsterberg /1/ szerint az embertől az emberhez való testvéri gondozásból állott. A gyámolítási költségek a hitközségi tagok szeretetadományaiból kerültek össze. Koldus nem volt a keresztény községekben, és már akkor odatörekedtek, hogy a szegényeket ismét munkaképesekké s gazdaságilag önállóká tegyék.

A kereszténység terjedésével azonban a szegénygyámolításban a túlbuzgalom folytán bizonyos rendszertelenség állott be, amely leginkább a keresztény középkorban mutatkozott. Az álszenteskedés, továbbá az az erős hit, hogy a jócselekedetekért a túlvilágon külön jutalom jár, egyrészt tömeges és terv nélkül való alamizna osztogatásra vezetett, és ez már nélkülözte a rendezett szegénygyámolítás kellékeit, de másrészt maga után vonta a koldulásnak és csavargásnak mint külön hivatásnak, úgyszólván külön iparnak a keletkezését.

Javulást csak az államhatalom megerősödése és a városok növekvő hatalma hozott!

*) Magyar Nemzeti Szövetség Könyvtára 8. Szociálpolitikai Sorozat III.

A Magyar Nemzeti Szövetség kiadása, Bp., 1925.

A középkori városok egymás után kísérleteznek a szegénygyámoltás rendezésével. A fejlődés természetesen az egyes országok szerint különböző volt. De míg néhol nagy általánosságban inkább bürokratikus (hivatásos) irányban haladt, amelyhez a társadalmi erők csak később csatlakoztak, addig másutt megmaradt a fejlődés az ősi kereszténység által megjelölt úton. Mindössze az egyházak és egyháztagok helyébe a városi hatóságok és a városi polgárok léptek, és ezek a szegényügyi igazgatás polgári rendszerét a bürokratizmus lehető mellőzésével alakították meg.

Angliában pl. a szegénygyámoltás közzfeladat volt, amelynek alapjait az Erzsébet királyné idejében 1601. évben hozott szegényügyi törvény rakta le. A szegényekről minden községben a békebírák által kinevezett szegényfelügyelők leginkább a munkaházakban való elhelyezés és foglalkoztatás révén gondoskodnak, s az ezzel járó terheket közadók útján fedezik. A zárt gondozás mellett csak lassan hódított tért a nyílt segélyezés. A hatóság munkáját az ugyancsak külön hatalmasan szervezett társadalom munkája egészíti ki.

Franciaországban a szegénygyámoltás eleinte fakultatív volt, s a törvényhozás csak később tért át a szegények egyes kategóriájára, mint az aggokra, betegekre és gyermekekre nézve a kötelező gyámoltásra. Maga a gyámoltási munka a jótékonyági irodákra nehezedik, amelyeknek kinevezett és választott tagjai vannak. Párizsban a szegénygyámoltás minden ága, tehát úgy a nyílt, mint a zárt az administration générale de l'assistance publique kezében összpontosul, amelyet egy felügyelő és tanácsadó testület egészít ki.

Hollandiában a hatósági szegénygondozás lényegében háttérbe szorul, és a magán, különösen egyházi jótékonyáságnak adja át a teret. Amsterdamban a szegénygyámoltás főpillérei ugyan a hatósági szervek, de az egyéni szegénygondozás, patronázmunka egyházi, illetően magánjótékonyági kezekben van, mely a bürokratikus eljárás szigorát enyhíti, és a költségek egy részét viseli.

Németországban a szegényügyet főbb vonásokban egységesen birodalmi törvény szabályozza, a részletek azonban az egyes országok törvényhozására maradtak. A német viszonyokra általában jellemző, hogy bár a szegényügy községi feladat, annak el-látását polgári kötelességnek tekintik, és az ezzel járó munkát leginkább tiszteletbeli erők végzik. A hivatásos erők csak újabban nyomulnak előtérbe.

Miután a székesfőváros szegényügyi igazgatása inkább a német rendszeren épült fel, talán nem lesz érdektelen, ha e rendszer fejlődésével Heimerich Herrmann nürnbergi városi tanácsosnak "Az elberfeldi rendszer és ennek továbbfejlődése" című munkája nyomán kissé behatóbban is megismerkedünk, annál is inkább, mert e fokozatos fejlődés reánk nézve sok tanulságos adatot tartalmaz. /2/

A polgárság nagy tömegének a szegényügyi igazgatásba való bevonására először Nürnberg városban akadunk. Ennek az 1525. évből való szegényügyi szabályrendeletében már a következő rendelkezéseket találjuk:

"A vak alamizna osztogatás helyébe a községi gyámolítás lép, amely szerint senki se hagyja emberbarátját koldulni, hanem hogy amint azt a szentírás mondja, testvéri szeretetből egyik a másikon segítsen, nehogy a szegények akár a templomoknál, akár pedig az utcákon alamizsnát kérjenek, vagy követeljenek."

A szegénygyámolítás vezetésével egy bizottságot bíztak meg, a várost pedig négy kerületre osztották, és minden kerület részére egy-egy szegény főlügyelőt neveztek ki, aki minden segélyezési esetet megvizsgálni tartozott.

A reformok jórésze azonban csakhamar megakadt, míg az elernyedést a XVIII. század végén fellépett filantropikus, humanisztikus ideák nem frissítették föl. Ezekből nőtt ki 1788-ban a hamburgi szegényügyi szabályrendelet, amelyet azután a XIX. században (1853) az elberfeldi szegényügyi szabályrendelet követett, amely a világszerte ismert úgynevezett elberfeldi rendszeren alapszik. /3/

Az 1788-i hamburgi és az 1853-i elberfeldi szegényügyi szabályrendelettel a szegénygyámolítás pusztán polgári, közhatalossági alpra helyezkedett. A szegénygyámolításhoz szükséges összegek közterhek lettek, és így a segélyezést gyakorló polgárok a községélyek engedélyezésénél vagyonilag közvetlenül érdekeltté válván, a gyámolításban óvatosságot és önfegyelmet hoztak. A gondozás egyébként itt is nyílt vagy zárt volt, aszerint, ahogy a községélyre szorultakon otthon, házi környezetben vagy intézeti elhelyezéssel segítettek.

Az E. R.-nek továbbra is az őskeresztény diakonús rendszere: a testvéri szeretet és az individualizálás maradt a vezéreszméje, vagyis az egyes szegényügyi esetenél való egyéni eljárás a sablonos tömegeljárással szemben. Ebből az alapattételből a következő szervezet szűrődött le:

a) Az egész gyámolítást a városi tanács vezetése mellett tiszteletbeli erők végzik. Ők rendelkeznek a segélyezés mikéntje fölött, és ők gyakorolják a szükséges felügyeletet és ellenőrzést is. E célból a várost kerületekre osztják, és pedig lehetőleg több kerületre, hogy mennél nagyobb legyen a decentralizálás. Minden kerület élén a kerületi elöljáró áll. (Ezeket azonban nem szabad összetéveszteni a mi kerületi elöljáróságainkkal, mert a mieink elsőfokú közigazgatási hatóságok, míg amazok csak egy szegényügyi kerületnek a vezetői, akik emellett néha más, kisebb jelentőségű közigazgatási ügyekben is eljárnak.)

b) A kerületeken belül járásokat alkotnak, és minden járás részére egy szegénygondozót jelölnek ki, aki működése terü-

letén köteles lakni, hogy közte és a közsegélyre szorult között szomszédi vonatkozások keletkezzenek. Minden gyámolító e szerint az utcák és házak szerint körülhatárolt munkakerületében lakó szegényekről egyedül és kizárólag gondoskodik. Végül

c) a szegénygyámolító járásokat olyképp állapítják meg, hogy minden gondozónak csak három-négy család jut felügyeletre. A segélyösszegeket a gondozó fizeti ki, és semmiféle segélyezésnek nem szabad 14 napnál tovább terjednie. Ez különösen azért szükséges, hogy a gondozó gyámoltjával folyton törődjék, és azok viszonyait újabb és újabb vizsgálatok tárgyává tegye. Aki a szegénygyámolítást igénybe venni akarja, köteles a járási gondozóhoz vagy a kerületi elüljáróhoz fordulni.

Amint látható, az E. R. igen fontos pillérei a szegénygondozók (szegénygyámolítók), akik Münsterberg szerint: "kis körben nagy szociális feladatokat végeznek". Munkájuk nemcsak anyagi támogatásból, hanem leginkább tanácsból, és nem egyszer az élet nehéz csapásaitól elernyedtt lelkek fölemeléséből áll, valamint alkalmasak arra, hogy a társadalom érdeklődését a szegények iránt felköltsék és állandóan ébren tartsák.

Miután azonban a tiszta E. R.-en nyugvó szegényügyi igazgatás csak tiszteletbeli erővel hajtható végre, és egy-egy tiszteletbeli erőt nem szabad túlterhelni, okvetlenül szükséges, hogy azok nagy számban álljanak rendelkezésre. E tiszteletbeli erők a kerületi elüljáró vezetése alatt álló kerületi összejöveteleken önállóan határoznak, különösen a segélyezési nemek és segélyösszegek magassága iránt. A hivatal, a tisztviselők itt háttérbe szorulnak, és csak az a feladatuk, hogy bizonyos ügyekben, pl. jogi kérdésekben vagy visszatérítéseknel a tiszteletbeli tevékenységet gyámolítsák, illetően kiegészítsék. Más szavakkal az E. R.-nél a tiszteletbeli közegeket nemcsak a kezdeményezés, hanem a rendelkezés joga is megilleti.

Az E. R.-en épült szegényügyi közigazgatás önmagában véve következetes! Ideális nézőpontok vezérlik, és egyik várost a másik után hódította meg, sőt nem egyszer a külföld is tanulmányozta, és mintául vette. A sikerhez azonban egy előfeltételre van szüksége, hogy a város legjobbjai és legderekbabbjai magukat mint tiszteletbeli közegek a szegényügynek lelkesedéssel szenteljék, és hogy sikerüljön e lelkesedést köztük állandóan ébren tartani.

Aki azonban az életet ismeri, tudja, hogy a nagy lelkesedés idővel lelohad. A derék és lelkes gyámolítók törzs-serege lassan-lassan gyérül, a gyámolítóiban hiány áll be, vagy a gyámolítók közé oda nem való elemek csúsznak. Minél kevesebb volt tehát a gondozók száma, annál rosszabbul működött az E. R.-en alapuló szegényügyi igazgatás, mert az egyes buzgó gyámolító is a munka halmozódása következtében munkáját nem kielégítően, rendszertelenül végezte, és ezáltal kedvét veszttette.

Mennél nagyobb volt egyúttal valamely város, a tiszta E. R.-en alapuló szegénygyámolításnak ott annál több nehézséggel

kellott megküzdenie. És ez érthető is, mert a város lakóinak növekedő számával az egyeseknek polgártársai iránt való érdeklődése is lanyhul. Épp ezért természetesen mindig nehezebb tiszteleti erőket elégséges számban találni. Kisebb vagy közép-népeségű városban könnyebb a hivatal és a tiszteleti közegek közt az összeköttetést is egyszerű, patriarkális módon megtalálni és fenntartani, de nagyvárosban ez nehézségekkel jár. A több száz, néha több ezer tiszteleti közeg áttekintése is nehézkes, és ennek kapkodás és a nem alkalmas egyének betódulása a következménye. A lakosság hullámozása is megnehezíti a munkát. De nagy különbség van a nagyobbra jobbmódúak és a szegények lakta városrészek között. Azon kerületek részére, ahol szegények sűrűbben laknak, ugyancsak nehéz gondozót találni. Mindezeknek azután a rendszertelen munka és a szerfelett megnagyobodott anyagi bajok a következményei. Így a nagyvárosok, mint Berlin, Hamburg szegényügyi igazgatásában soha sem volt lehetséges az E. R.-t teljes eredeti tisztaságában kiépíteni. A nagyvárosokból kiindulón azután csakhamar be is állott az e rendszeren felépült közigazgatás megreformálásának a szükségessége.

E reform egyes érdekesebb fázisai - amelyeknek mindegyikét Németországban nemcsak hosszabb tanulmányozások, hanem nyilvános megbeszélések valamint gyakorlati kísérletezések előzték meg - a következők:

Legelőbb az utcák és házak szerint körülhatárolt munkaterületi rendszert hagyták el. Ehelyett a gyámoltat a neki egyénileg (pl. vallási, foglalkozási, nemi stb. szempontokból) legalkalmasabb gyámnak osztották ki. Ezáltal kiegyenlítést hoztak az esetek tömegébe és módjába. Majd az állandóan segélyezett ellenőrzését is itt-ott két gyám bírálata alá bocsátották, ami által az esetek vizsgálata megbízhatóbb lett. Ma a járási rendszer már általában túlhaladott.

A gyámok felfrissítése érdekében később megkísérelték a nők és a munkások bevonását is.

A szegénygyámoltás különösen a nők bevonásával kétségen kívül nagy lendületet vett. A nőket a háztartásban és a gazdaság vitelében való jártasságuk, a gyermeknevelés iránt való hajlamosságuk és a betegápolás iránt való képességük különösen alkalmassá teszi a szegénygyámoltó munkára. Ehhez járul, hogy a nők a tiszteleti állás kifejtésében több idővel is rendelkeznek, mint a hivatásuknak élő férfiak, továbbá kitartóbbak, mert ha egyszer valamely munkára magukat rászánták, szívósabbak is a férfiaknál.

A továbbfejlesztésben a szegényügyi hatóságnak mint központi hivatalnak nagyobb hatáskörrel való felruházása is járult, ami által a vezetés erősebb, hivatásos kezébe kerülén, a hivatásos tevékenység is napról napra teret hódított.

A központi hivatalok nyomán a hivatásos erők különösen a következő irányokban nyomultak előre:

a) A kifizetéseket már nem a gyámok, hanem a szegényügyi hivatalok teljesítik,

b) a kerületi elüljáróságok ülésein, ahol tulajdonképp határoznak a közsegélyre szorultak segélyezése fölött, már a szegényhivatal jegyzőkönyvvezetői, illetőleg képviselői részt vesznek,

c) a kerületekben hozott határozatokat erősebben ellenőrzik, sőt

d) végül nagyobb városokban a központi hivatalnak már kerületi kirendeltségei is állíthatnak föl, élükön hivatásos tisztviselők vezetésével. A kerületi hivatalok az alájuk rendelt járásokat könnyebben áttekintik, mint a központ, és így azokat hatályosabban ellenőrizhetik is.

De ezzel a hivatásos gondozók beállításához már csak egy lépés volt. És ez be is következett. Kezdetben mint szegényügyi ellenőrök, segítőgondozók, majd mint a kerületi elüljárók és ezek hivatalainak a kisegítői, később mint a kerület és a központ összekötő közegei működnek. A fejlődés később továbbhaladt, itt-ott minden új eset megbírálását a hivatásos erők kötelességévé teszik. Közben különösen a súlyosabb, komplikáltabb eseteket eljárásra szintén kizárólag nekik osztják ki. A hivatásos közegek a kerületi választmányi üléseken már ülési jogot kapnak, de hogy az E. R. szellemének megfelelően a tiszteleti közegekkel szemben való alárendeltségük jeleztesse, még szavazati joguk nincs. A hivatásos erők ekként a tiszteletbelieket lassan visszanyomják, és a tiszteleti munkát erősebb ellenőrzés alá veszik.

Az E. R.-től lényegesen az ügynevezett strassburgi rendszer tért el, amely szerint a szegényügy élén a szegényügyi tanács áll, amelynek a polgármester elnöklete alatt 20 választott tagja van. De e központi hatóság alatt csak 12 kerületi bizottság működik, amelyek a szegényügyi tanács által a kebeléből kiküldött szegényügyi tanácsos elnöklete alatt és ugyancsak általa a gondozók sorából választott 8 tagból állanak. Minden segélyezés iránt való kérvényt a szegényügyi tanács mellett működő szegényügyi hivatalban kell előterjeszteni, amely azok első vizsgálatát hivatásos szegénygondozókkal végzi. A kerületi bizottság csak ezután határoz, és átmenő vagy rögtöni segélyeket engedélyez. Csak állandó segélyezéseknél rendelnek ki alkalmas szegénygondozót, és pedig különleges esetekben egy hivatásost, különben pedig tiszteletit. A gondozók a kerületi bizottságokban írásban beadott javaslataikat képviselik, de szavazati joguk nincs. Hivatásos és tiszteletbeli gyám teljesen egyenjogú. A kerületi bizottságok ülésein a szegényügyi titkár is jelen van.

A fejlődés tehát különösen a következőkben jelentkezik:

A szegényügyi kerületek száma már kevesebb, ami azáltal érhető el, hogy a hivatásos erőket erősebben alkalmazzák. A

tiszteleti gyámok más alapon működnek. Ők már nem az egyedüli javaslatot tevő, önálló közegek, mint az E.R.-nél, hanem a hivatásos gyámok velük teljesen egyenjogúak.

Ez azonban a továbbfejlődést még nem zárta le. Néhány év óta két egészen új momentum lép előtérbe!

A szegénygyámoltítás korábban általános gondoskodás volt, amelynél minden szál összefutott: gyermek-, felnőtt-, agg-, beteggondoskodás stb. Ettől az általános gondozástól eltérően azonban az utóbbi évtizedekben erős szétforgácsolódás mutatkozott. Így keletkeztek az ifjúsági gondozás legkülönbözőbb ágai, továbbá a csecsemő- és kisdédgondozás, valamint az iskolásgyermek gondozása, a hivatásos gyámság, a veszélyeztetett és a bűnöző fiatakorúak gondozása; továbbá a közegészség területén, a tüdővész, nemibetegségek, alkoholisták és angolkórosok gondozása stb. Ezekhez csatlakoztak azok, amelyeket a háború vett föl, mint a háborús népjóléti, menekültügyi, rokkantügyi gondozás, valamint a hátramaradottak, keresetképtelenek gondozása, a felruházással és bútorral való ellátás. Végül megemlítendő még a keresetben korlátoltak és a középosztálybeliek gondozása. Igy a szorosabb értelemben vett szegénygyámoltítás mellett a nyilvános gondozásnak egy óriási tömege keletkezett, amely ellentétben a szegénygyámoltítással, kizárólag csak hivatásos és részben szakilag előképzett erőkkel kezdett dolgozni. A szegénygyámoltítás a gondozások e tömege alatt úgyszólván majdnem eltűnik, de a háború alatt lényegesen háttérbe szorult. Némely oldalról már a szó régiebb értelmében vett szegénygyámoltítás teljes félretételét kívánják.

A gondozási nemek e sokféleségének azután a legnagyobb szétforgácsolódás a következménye: az erős parallel, sőt egymás ellen való munka bizonytalanságot, erőpocsékolást és költségzaporulatot teremtett, és a sok különleges gondozás elhatalmasodása háttérbe szorította a családi gondozást. Miután pedig minden különleges gondozás épp az ő beavatkozását tartja a legfontosabbnak, lassan bizonyos reszort-partikularizmus érvényesült.

A különböző gondozási ágaknak ez a szétforgácsolása tehát csakhamar visszahatást szült, és a népjóléti hivatalok megteremtésére irányuló mozgalmakat vetette felszínre azzal a céllal, hogy a nyilvános gondozásokat összefogja, egységbe, sőt a magángondozással is szorosabb összeköttetésbe hozza. Az egyöntetű kérdésekkel egy referenst bízták meg. Majd központi útbaigazító hivatalok felállítására és a különböző gondozási ágak összes testvéreinek egy városi testvérintézménybe, a népjóléti hivatalba való összefogására tértek át. Hogy ez az összpontosítás milyen tág vagy szűk legyen, az leginkább a város nagyságtól függ. A jövő vezérelvének a szociális kerületi hivatalt és a családi gondozást tartják, amely mellett mindenütt a hivatásos erők nyomulnak előtérbe. Különleges gondozás különleges hivatásos ismereteket is követel. E tekintetben csak az egészségügyi gondozás különböző ágaira utalnak. Csak egy hivatásszerűen képzett és tevékeny egyéniség képes a nagyvárosi gondoskodó-be-

rendezések labirintusain magát átdolgozni, és a gondozási eset adott lehetőségeit az elintézésnél mérlegelni. Csak hivatásos erőtől várható a törvényes rendelkezések hiányainak kiegészítése. Épp ezért ma már sok iskola is gondoskodik különösen a női gondozókörzések képzéséről. A németek általában nagy súlyt fektetnek a népjóléti ügyekben dolgozó hivatásos és tiszteletbeli erők állandó képzésére, mert azt tartják, hogy a munka eredménye nemcsak a szervezetten, hanem azokon az egyéneken is múlik, akik e szervezetnek életet vannak hivatva adni.

De a hivatásos munkának ez az előnyomulása mégsem teszi és teheti fölöslegessé a tiszteletbeli munka közreműködését. Pénzügyi szempontok és a gondozó munka népszerűsítése szempontjai sokkal jobban beszélnek amellett, hogy a társadalom minden rétege továbbra is bevonassék, csak hogy a tiszteletbeli erők már nem lehetnek többé a gondozás vezetői, hanem csak munkatársai, akik szükségesek és nélkülözhetetlenek ugyan, de akik meg kell hogy hagyják a különös szakismereteknek is a jogaikat.

Végül nem hagyható figyelmen kívül, hogy a világháborút követő nagy társadalmi átalakulások e téren is éreztetik hatásukat. Napról napra ugyanis hangosabb lesz az az óhaj, hogy nem szegénygyámolításra, hanem a szegénységnek szociálpolitikai intézkedésekkel való megelőzésére és leküzdésére van szükség, és nem individualizáló méretek alapján engedélyezendő segélyek, hanem törvényes jogokon nyugvó járandóságok kelljenek, amelyekhez a szükséges költségeket országos szervezetek útján óhajtják előteremteni. A szakemberek mélyreható reformokkal foglalkoznak, és mindinkább az általánosabb jóléti gyámolításra kívánnak áttérni. De míg ez megtörténhetik, addig is a szegénygyámolítás ideiglenes újjászervezését sürgetik, melynél egyelőre a társadalmi és hivatásos erők miként való részvételéről hallgatnak, hanem inkább a hatósági és társadalmi segítség szorosabb együttműködéséről, az állampénztár nagyobb igénybevételéről, továbbá a segélyezési illetőség (Unterstützungswohnsitz) helyett az állandó tartózkodási hely alapulvételéről, majd a segélyezési költségek igazságosabb megosztásáról, valamint a segélyezési jog megállapításáról beszélnek, sőt miután a nyomor immár napról napra nagyobb mérveket ölt, amennyiben már a középosztálybeliekre is áttérjedt, az illetékes tényezők már nemcsak az egyesek, hanem a különböző tömegek bajainak rendkívüli eszközök intézményes igénybevételével való enyhítésével is foglalkoznak.

A népjóléti gondozás reformálására irányuló mozgalmak az 1924. évben végre bizonyos nyugvóponthoz értek, amennyiben febr. hó 13-án megszületett a népjóléti gondoskodásról (Fürsorgepflicht) szóló birodalmi rendelet, amely a népjóléti gondoskodás összes feladatait az országos és kerületi népjóléti szövetségekre bízta, kimondván egyrészt, hogy a közsegélyre szorultakról való gondoskodás az állandó lakóhely kötelessége, s hogy másrészt a kerületi népjóléti hatóságoknak nemcsak a hatósági, hanem a társadalmi népjóléti gondozás szálait is össze kell fogniok.

II.

Áttérve a hazai viszonyokra, nálunk a szegényügy ma tudvalevően a községekről szóló 1886. évi XXII. tc. 145. §-án és az ezt kiegészítő 51.000/1899. B.M. sz. szabályrendeleten nyugszik. Lássuk mármost, hogy a szegénygondozás általános elvei itt miként érvényesülnek!

A törvény hivatkozott szakasza csak azt a kijelentést tartalmazza, hogy amennyiben a jótékony intézetek segélye és egyesek könyöradománya a község szegényeinek ellátására elegendő nem volna, a község tartozik gondoskodni az oda illetékes mindazoknak a szegényeknek az ellátásáról, akik magukat közsegély nélkül el nem tarthatják.

A szegények ellátása tehát Magyarországon községi feladat, de csak abban az esetben és oly méretekben, amint azokról a társadalom vagy nem, vagy nem kellően gondoskodik. Magát az ellátás részleteit a törvény a közigazgatási hatóságokra és azok közegeire bízta, anélkül, hogy erre még irányító szabályokat is állapítana meg. Országszerte nagyon szomorú volt a helyzet, mert - eltekintve néhány kivételtől - a szegényügy igen sokáig mostohagyermek volt a közigazgatásnak. Általában nálunk még a szakkörök sem foglalkoztak kellően a szegénygyámolítás kérdéseinek részleteivel, és ennek tulajdonítható, hogy pl. egyes kifejezésekre még ma sincsenek megállapodott műszavaink. E tekintetben csak a hivatkozott 51.000/1899. B.M. sz. szabályrendelet hoz némi javulást.

Ez a szabályrendelet ugyanis, amidőn a közsegélyreszorulók összeírását és nyilvántartását rendeli el, megállapítja a szegényügyekben eljáró hatóságok illetékességét és fokozatait, és általában kimondja, hogy a közsegélyre szorult szegények gondozása és ellátása nemcsak az illetők testi és szellemi állapotától, hanem az illetékes község anyagi helyzetétől, szóval a helyi viszonyoktól is függ. A szabályrendelet azonban ezen kívül még két fontos újítást is hozott. Az egyik, hogy különbséget tesz tartózkodási és illetőségi község között, mert míg a törvény csak az illetőségi község segélyezési kötelességéről beszél, addig a szabályrendelet már a tartózkodási község átmeneti segélyezési kötelességét is előírja. A másik, talán még ennél is fontosabb újítása az, hogy elrendeli a közsegélyezés gyakorlatába a társadalom bevonását, amennyiben kimondja, hogy oly községekben, ahol e feladatra műveltebb egyén önként vállalkozik, a közsegélyre szorultak felügyelete erre bízandó.

Ettől kezdve már sűrűbben találkozunk az egyes népjóléti, így különösen a gyermekvédelmi törvényekben azzal az óhajjal, hogy a társadalom önkéntes erői intenzívebben vegyenek részt a hatóságok jótékonsági és gyermekvédelmi akcióiban. Hárború előtti társadalmunk azonban még nagyon tartózkodó e reformokkal szemben. Megszokta, hogy mindent a hatóságtól várjon, ez pedig egyéb fontos tennivalói mellett alig ért rá e kérdéssel behatódtabban foglalkozni, és az erre irányuló mozgalmakat erősebb kézzel vezetni. Az önkéntes társadalmi erők bevonása tehát a

gazdaságilag gyengébb családok és gyermekek szociális felügyelete és ellenőrzése tekintetében csak lassan halad előre.

Dicséret illeti e tekintetben Budapestet, amely elsőnek sietett a szegénygyámolítást a fejlődő kor kívánalmaihoz képest újjászervezni.

Már a kerületi elüljáróságok újjászervezését tárgyazó 1893. évi XXXIII. tc. végrehajtásáról szóló szabályrendelet igyekezett a közjótékonyági ügyek intézésébe a polgári elemet bevonni - amennyiben kimondotta, hogy a kerületi választmányok magukat a jótékonyági ügyek előmozdítására a társadalom bevonásával, körükön kívül álló férfiakkal és nőkkel kiegészíthetik. Az 51.000/1899. B.M. sz. belügyminiszteri rendelet alapján 1905. évben alkotott szegényügyi szabályrendelet pedig a megkezdett úton továbbhaladt: megerősítette a kerületi elüljáróságok mellett működő kerületi közjótékonyági bizottságokat, és megszervezte, habár kezdetleges alakban, a szegénygyámi intézményt.

A hosszantartó háború nyomán fakadt bajok enyhítésére irányuló küzdelemre azonban a szegényügy eddigi keretei szűkeknek bizonyultak, és az egész vonalon csakhamar hatalmas szervezési munka indult meg, mely a központban a népjóléti minisztérium megteremtésére, a fővárosban pedig a népjóléti igazgatásról /4/ szóló 1092/1916. kgy. sz. szabályrendelet megalkotására vezetett.

Az új szervezet már elhagyja a szegényügy szűkösebb medrét, és a népjólét általánosabb mezejére lép, amennyiben kimondja, hogy a főváros már nemcsak azokat a feladatokat teljesíti, amelyeket reá a fennálló törvények és szabályrendeletek kötelezően előírnak, hanem - amennyiben ezt saját gazdasági ereje, továbbá a társadalom áldozatkészsége valamint más, e célra szolgáló jövedelmi források engedik - szélesebb népjóléti tevékenységet is fejt ki, anélkül azonban, hogy erre nézve bárkivel szemben is kötelezettséget vállalna. Az új szabályrendelet eszerint előírja, hogy a gyámolítás nemcsak a létfenntartáshoz, hanem a gyermekek tanításához és rendes felneveléséhez, valamint az arra szorulóknak gazdasági és társadalmi megerősödéséhez, szellemi művelődésének fejlesztéséhez, jobb élelmezéséhez, egészségének, lakásviszonyainak javításához, nemesebb szórakoztatásához stb. szükséges eszközök nyújtására is kiterjed - és amidőn felállítja az egyes közigazgatási szerveket, megállapítja azok hatáskörét, és körülhatárolja úgy a hatóságok, mint a társadalmi erők működési területét, végül intézményesen megteremti az egyéni, illetőleg családi népgondozás, patronázmunka rendszerét olyképp, hogy míg a szervezet alappillérei gyanánt, a külföldi tapasztalatokon okulva, helyesen a hivatásos erőket jelöli meg, a társadalmi erőknek is jelentékeny munkateret biztosít. Ez utóbbiakat különösen kétféle módon veszi igénybe: egy részét az egyes erőknek testületekbe való csoportosítása útján, más részét pedig az egyes erőknek a népgondozói munkára való egyéni beállítással.

A népjóléti igazgatás szálai egyébként Budapesten a közigazgatás egyéb ágaival szoros kapcsolatban maradnak, és részben központosítva, részben pedig decentralizálva vannak. Itt ugyanis a szervezés idejében - szerencsére - már megvoltak a közigazgatás központi és decentralizált hatóságai: a tanács és a kerületi elüljáróságok! A történetileg kifejlődött szervezethez tehát csak hozzá kellett simulni és azt továbbfejleszteni! Mindezekkel az ügyekkel foglalkozó hivatalokban egyébként a tennivalókat szakképzett, hivatásos erők végzik, akiknek munkáját a társadalmi erők egészítik ki.

A népjóléti igazgatás gerince tehát a hivatásos erők által vezetett hatósági hivatalok, amelyek körül a társadalmi erők csoportosulva dolgoznak.

A központi népjóléti hivatali szervek: a tanács, illetően ennek közjótékonyági ügyosztálya és a Népjóléti Központ irodája, míg a kerületiek: a kerületi elüljáróságok és ezek népjóléti osztályai.

A tanácsi ügyosztály vezeti a főváros egész népjóléti igazgatását, azt a közgyűlésen és a tanácsban képviseli, kezeli az alapítványokat, valamint elsőfokúan ellátja a zárt szegényügyet, ahová a szegényházak, árvaházak, szeretetházak stb. tartoznak.

A népjóléti központ irodája keresi és ápolja a hatóság valamint a jótékony egyesületek között a kapcsolatot, és e célból különböző nyilvántartásokat is vezet.

Végül a kerületi elüljáróságok népjóléti osztályai ellátják a szegényügynek úgynevezett nyílt részét, és ezzel kapcsolatban a közsegélyre szorultak kérelmeinek föl vételét és elintézését, valamint közvetlen felügyeletét és egyéni gondozását.

A társadalmi erőket csoportosan foglalkoztató testületi alakulatok a központban: a közjótékonyági bizottság és a Népjóléti Központ, valamint ennek szakosztályai, a kerületekben pedig a kerületi népjóléti bizottságok és a népjóléti körzetek. Valamennyi szervesen bekapcsolódik a népjóléti igazgatásnak egy-egy részébe.

Ha mármost külön-külön vesszük az egyes testületi alakulatok hatáskörét, azt látjuk, hogy a közjótékonyági bizottság a törvényhatósági bizottsághoz, a tanácshoz és a közjótékonyági ügyosztályhoz kapcsolódva leginkább a szűkebb értelemben vett hatósági szegényügyi igazgatás terén mozog. Elnöke egy alpolgármester, alelnöke a közjótékonyági ügyosztály élén álló tanácsnok és tagjai a törvényhatósági bizottság által tagjai sorából választott húsz tag. (Szabályrend. 24. §-a.) A hatáskörébe utalt ügyekben nem jár el önállóan. A törvényhatósági bizottság, a tanács és a közjótékonyági ügyosztály véleményező és közreműködő testülete.

A Népjóléti Központ már önállóbb működést fejt ki, és a népjóléti tevékenység tágabb mezején mozog. Legfőbb célja: a hatósági és társadalmi népjóléti tevékenység lehető összhangba hozása. E tekintetben érdekes kísérlet, amely még csak ezután fogja a gyakorlati élet tűzpróbáját kiállani. Elnöke a polgármester, ügyvezető alelnöke egy alpolgármester, és tagjai az egyes közigazgatási ágak állami és városi kiküldöttein kívül a törvényhatósági bizottság közgyűlése által saját tagjai sorából választott húsz tag, valamint a székesfőváros társadalmi népjóléti tevékenységének vezető egyéniségei sorából a tanács által meghívott szintén húsz tag. A kiküldetés, illetően megbízás időtartama három évre terjed.

A Népjóléti Központnak saját hatáskörében már intézkedő joga van, határoz, nyilvántartásokat vezet és engedélyez. Ezt a tennivalót természetesen elnökiileg vagy üléseken végzi, és így a hivatásos valamint társadalmi erőket egyaránt foglalkoztatja. Szakosztályokra oszlik, s úgy ezek, mint a központ írásos tennivalóit az oda szervezett iroda látja el, amelyben, mint tudjuk, a főváros által alkalmazott hivatásos erők működnek.

A kerületi népjóléti bizottságokban a hatósági intézkedő és tanácskozó (közreműködő, eljáró és javaslattevő) hatáskör már egyesül. Elnöke minden kerületben a kerületi elüljáró. Tagjai: a kerületi választmányi tagok, a népjóléti körzetek elnökei és elnökhelyettesei, továbbá azok a törvényhatósági bizottsági tagok, akik a kerületben a népjóléti megbízott tisztét viselik, valamint azoknak a jótékony vagy népjóléti egyesületeknek egy-egy képviselője, amelyeknek az illető kerületre kiterjedő működési körük van, és a hatósággal karöltve kívánnak működni, végül a kerületben levő hitfelekezetek lelkészei, a szegény betegetek gyógykezelő kerületi orvosok, a kerületi rendőrkapitány és az iskolaszéki elnökök és gondnokok.

Hatásköre kiterjed úgy a szegényellátás egész mezejére, mint a gyermekvédelemre, valamint általában a népjóléti gondozás tágabb körére.

A népjóléti igazgatás legalsóbb testületi szervei a népjóléti körzetek, amelyeket minden kerületben megfelelő számban kell alakítani, és amelyeknek Németországban a jótékonyági kerületek felelnek meg. A körzeti elnököt a népjóléti megbízottak sorából a polgármester nevezi ki. (Szabályrendelet 37. §-a.) Ezenkívül minden körzetnek van elnökhelyettese, jegyzője és pénztárosa, akiket a népjóléti megbízottak a saját kebelükből választanak. Tagjaik száma váltakozó, aszerint, ahány abban a körzetben a népjóléti megbízott.

A körzeti ülések hatásköre kisebb területen mozog. Rájuk különösen azért van szükség, hogy az egyes körzetekbe tartozó népjóléti megbízottakat összefogják, mert erre a kerületi népjóléti bizottságok a népjóléti megbízottak nagy számánál fogva képtelenek, továbbá, hogy a népjóléti megbízottak netán hiányzó ismereteit kiegészítsék, a kerületi és központi népjóléti hatóságok intencióinak érvényt szerezzenek, és ezek valamint a nép-

jóléti megbízottak között szoros kapcsolatot teremtsenek. Önálló hatáskörük csak a maguk által gyűjtött pénz és természetbeli adományok felhasználása körül van. De itt is, ha a gyűjtés körüket túlhaladná, a kerületi népjóléti bizottság határozatától függenek, és a körzet pénztára bizonyos meghatározott összegnél nagyobb összeget nem kezelhet. E jogkört meg kellett adni, mert ezáltal egyes topográfiaiilag távoleső körzet bizonyos lehetőséget kapott, hogy adott esetekben sürgősen és önállóan segíthessen. De korlátokat is kellett felállítani, mert különben a körzetek lassan elsőfokú hatóságokká válnának, ami az erők szétforgácsolására és a költségek megokolatlan megnövesztésére vezetne.

Röviden összefoglalva mármint az előadottakat, a székesfőváros népjóléti igazgatásának szervezeti tagozata a következő képet adja:

A népjóléti igazgatás élén a tanács, illetően ennek közjótékonyasági ügyosztálya áll, amelyhez a közjótékonyasági bizottság és a Népjóléti Központ csatlakozik. Míg a kerületekben a kerületi elöljáróságok népjóléti osztályai és mellettük a népjóléti bizottságok vezetnek. Ezek alatt kisebb területeken a népjóléti körzetek és a legalsóbb fokon a népjóléti megbízottak járnak el.

Ezzel elérkeztünk a népjóléti igazgatás legfontosabb szervéhez: a népjóléti megbízottakhoz!

A társadalom egyes erői a népjóléti igazgatásba különösen az egyéni népgondozás, a patronázsmunka terén kapcsolódnak be, és itt nyílik a legnagyobb tér a társadalom részére, hogy működésével úgy a hatóságnak, mint embertársainak hasznára lehessen.

Népjóléti megbízottnak nevezi a szabályrendelet azt a szervet, amelybe az emberbarátok ezrei elhelyezkedhetnek. Ez az állás tiszteletbeli, amelyért tehát semmiféle díjazás nem jár. Betöltője azonban úgy a hatóságnak, mint a társadalomnak a legszélesebb néprétegekbe kihelyezett szerve, aki kis körben ugyan, de igen fontos polgári tisztséget tölt be, amelynek jelentőségét már Roscher, lipcsei egyetemi tanár is elismerte, mert azt mondta, hogy a jó szegénygondozóban kell valaminek lennie az orvosból, a lelkészből és az államférfiúból is.

A népjóléti megbízott feladata egyébként abból áll, hogy az élet nehéz viszonyaiban mint jóbarát, mint szomszéd és polgártárs, de úgyis mint a hatóság tagja gyámoltjai mellett álljon, és azokat tanáccsal, jószóval s ha kell, tettel állandóan támogassa. Ehhez képest

1. kinyomozza és figyelemmel kíséri a gondozására bízott közsegélyre szoruló életviszonyait, és

2. igyekszik az általa megállapított bajokon a magánosok, a társadalom és a hatóság igénybevételével segíteni.

De a népjóléti megbízott közreműködik mindazokban az ügyekben is, amelyekben a kerületi elüljáróság, a tanács, az árvaszék vagy más hatóság, illetőleg a Népjóléti Központ, továbbá a társadalom valamely alakulata, egyesülete igénybe veszi.

A népjóléti megbízott, vagy amint régebben nevezték, szegénygyám, közgyám tehát végeredményében a hatóság és a társadalom által fölállított erős oszlop, amelybe az ingadozó, elesni készülő vagy már elesett közsegélyre szorult nehéz óráiban megfogódzkodhatnak, illetőleg újra fölemelkedhetik.

Megbízatását választás vagy kinevezés útján kapja.

Választott megbízottak a kerületi választmányi tagok, akiket a kerület polgársága a kerületi elüljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. alapján választott meg.

Kinevezett megbízottak azok, akiket a polgármester a népjóléti gondozás ellátására a kerületi elüljáró előterjesztésére a szabályrendelet 32. §-a alapján kinevez.

Úgy a választott, mint a kinevezett népjóléti megbízottak jogai és kötelességei egyenlők, azzal a különbséggel, hogy ez utóbbiaknak a székesfőváros terhére eső segélyek engedélyezésénél csak tanácskozó és nem határozó szavazatuk van.

A népjóléti megbízott tisztségének közhatósági jellegét az is mutatja, hogy a tisztségével járó kötelességeinek a pontos és buzgó teljesítésére körzete ülésében a kerületi elüljáró kezeibe fogadalmat tesz, és ezt kézzel megerősíti. A kerületi elüljáró a fogadalom letétele után a népjóléti megbízottnak átadja a nyilvánosan is hordható megbízotti jelvényt, és az eljáráshoz igazolásként szolgáló igazolványt.

A népjóléti megbízott részére a kerületben lakó és gondozásra szoruló családokat a körzeten belül egyénileg a kerületi népjóléti osztály osztja be.

A népjóléti megbízottnak gondozására bízott család mindaddig állandó felügyelete alatt marad, amíg ezt a kerületi népjóléti osztály meg nem szünteti.

Egy-egy megbízott, akit helyesebben népgondozónak vagy családgondozónak is lehetne nevezni, legfeljebb csak hat családot kaphat gondozásra.

A népjóléti megbízott felügyeletére bízott családokra vonatkozó minden felhívást a kerületi népjóléti osztályból kapja, környezettanulmányairól szóló jelentéseit és véleményes javaslatait is ide teszi.

A népjóléti Központ és az árvaszék az egyes népjóléti megbízottak közreműködését közvetlenül is igénybe veheti, de ebben az esetben az illető megbízottak ezt a tennivalót külön

megbízás alapján a rendes gondozási tennivalókon felül végzik. Egyes népjóléti megbízottak a kerületi népjóléti osztályban is tehetnek felváltva szolgálatot, ez azonban nem menti fel őket a nekik kiosztott családok rendes gondozási kötelezettsége alól.

Minden népjóléti megbízott gyámoltjairól naplót vezet, amelybe a népjóléti gondozása alatt álló család nevét, lakását, segélyezési számát, családtagjainak számát, a családfő foglalkozását stb., továbbá időrendben látogatásait és ez alkalommal tapasztaltakat, valamint jelentéseit is bejegyzzi.

Mint ahogy a népjóléti megbízott fontos tisztséget tölt be, ugyanazért minden törekvésének oda kell irányulnia, hogy a tisztségével járó köteleességekkel behatóan megismerkedjék. Tennivalóit az e célra kiadott Útmutató részletesen leírja. /5/

A szabályrendelet a népjóléti megbízottak kellő védelméről is gondoskodik. Ugyanazért ha a népjóléti megbízottat eljárásaiban itt-ott nem vennék oly tisztelettel és becsüléssel körül, mint ahogy ezt önzetlen, közhasznú munkásságával megérdemelné, egyelőre tekintsen el minden megtorló megjegyzéstől, ellenkezőleg szelíd bánásmóddal és tapintatos modorral igyekezzen az illetőt jobb meggyőződésre bírni. Ha azonban mindennek dacára valaki hivatalos eljárása közben illetlen, durva szavakkal bántaná, vagy azt azért, hogy a hatóságot tévútra vezesse, vagy őt a gondjaira bízott egyén viszonyaira vonatkozó adatok megszerzése körül tudva félrevezeti, a megfelelő intézkedések megtétele végett a kerületi elüljárónál azonnal jelentést tehet, aki az illetőt a szabályrendelet 100. §-a alapján, ha cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik, megfelelő elzárásra átváltoztatható 100 koronáig terjedő pénzbüntetéssel büntetheti.

Végül, amidőn e társadalmi erőknak a székesfőváros népjóléti igazgatásába való testületi és egyéni bekapcsolásáról beszélünk, nem hagyhatók figyelmen kívül a kerületi közjótékonyági egyesületek sem, mint amelyek kifejezetten azzal a céllal alakultak, hogy a kerületi népjóléti bizottságokkal karöltve, a hatósági szegényügyi közigazgatást kiegészítőleg működnek. Ezek különböző intézeteket tartanak fenn, mint népkonyhákat, éjjeli szállókat, napközi otthonokat és népházakat stb.

És nem hagyhatók figyelmen kívül a társadalom egyéb, szabad jótékony alakulatai (egyesületei) sem, mert ezek a főváros népjóléti igazgatás működésébe a szabályrendelet célszerű intézkedései alapján most már szintén bevonhatók az összhangzatos munkára. E célra elsősorban a Népjóléti Központ és a kerületi népjóléti bizottságok szolgálnak, de az összhangzatos működést a szabályrendelet egyéb tételes rendelkezései is elősegítik.

Ilyen rendelkezés egyebek között különösen a 76. §-sal felállított közjótékonyági nyilvántartó, amelynek adatai nemcsak a hatóságoknak, hanem a jótékony vagy népjóléti egyesületek igazolt képviselőinek, és a népjóléti gondozás terén működő

emberbarátoknak mint a népjóléti megbízottaknak is stb. rendelkezésre állanak.

Mindazok a népjóléti egyesületek pedig, amelyek a székesfővárostól vagy az államtól segílyt kapnak, kötelesek az általuk segítéyzett egyénekre vonatkozó személyi és egyéb adatokat a Népjóléti Központ által vezetett nyilvántartóban való feljegyzés végett havonkint közölni.

Kívánatos, hogy ezeket az adatokat azok a jótékony egyesületek is adják, akik fővárosi segítéyben nem részesülnek.

Hasonló célt szolgál a szabályrendelet 51. §-a is, amely a hatóság és a társadalom együttműködésének biztosítása és a közsegítésre szorulóknak megfelelő ellenőrzése céljából elrendeli, hogy a kerületi elöljáróság minden közsegítésre szoruló, akit nyilvántartójába felvesz, igazolvánnyal tartozik ellátni, amely egyrészt igazolja, hogy a hatóság az illető viszonyait megvizsgálta, és megállapította, hogy a közsegítésre reá van utalva, de másrészt alkalmas arra is, hogy azokba úgy a hatóság, mint a jótékony és népjóléti egyesületek, továbbá az egyes emberbarátok a nyújtott segítéyeket bejegyezzék, és így azokról kölcsönösen tájékozódhassanak.

Az előadottakból immár nyilvánvaló, hogy a székesfőváros szegénygyámolító rendszere helyes alapelveken épült fel, a hatósági és társadalmi erőket megfelelő helyekre állítja, és biztosítja közöttük az együttműködés összhangját, valamint jó időre megállapítja a továbbfejlődés biztos kereteit, ami különösen az újjászervezett népgondozói rendszerre áll.

A tiszteletbeli népjóléti megbízottakból álló szervezet a szegénygyámolításba egyéni, mozgékony szellemet és élénk szociális érdeklődést visz, közelebb hozza az embert az emberhez, és így a polgári együttérzés emelésére is jótékonyan hat. Miuután pedig a gondozók a nyomort közvetlenül szemlélik, az ennek enyhítésére irányuló komoly munka, amint gróf Tisza István egyik beszédében mondta, őket magukat is nemesebbekké edzi.

Az esetek nagy részének a meglátásához és általános megbírálásához különben sem kell valamely szorosabb értelemben vett szakismeret. Ehhez mindössze józan ész és meleg szív szükséges. És éppúgy, mint ahogy csak az igazán beteg gyógykezeléséhez hívunk orvost, itt is csak az igazán beteg esethez veszünk majd hivatásosan képzett gyámolítót. Ezzel az egyéni gondozást lényegesen olcsóbbá is tesszük. De a társadalomból vett népjóléti megbízottak egyébként is nagy hasznára vannak a népjóléti igazgatásnak, mert nagy számuknál és egyéb tulajdonságaiknál fogva arra is kiválóan alkalmasak, hogy a szociális bajok iránt a közérdeklődést valamint az áldozatkészséget a legszélesebb körökben felkeltsék és állandóan ébren tartják. És a hatóságnak abban a tekintetben is nagy hasznára lehetnek, ami szintén nem megvetendő előny, hogy a hivatásos erők egy részét időnkint a szükséghez képest legcélszerűbben az ő soraikból választhatja.

A népjóléti igazgatás jósága tehát jórészt a népjóléti megbízottak kezébe van letéve. Ezeknek helyes érzékkel való kiválasztása, képzése és szociális érzésük állandó ébrentartása eszerint elsőrendű közigazgatási feladat, különösen a mai időben, amikor szomorúan tapasztaljuk, hogy a megromlott erkölcsök megjavításában mennyire szükséges a társadalom jobb és erősebb részének a közreműködése. Egy altruisztikus érzésű, komoly és hazafias népgondozói testület e tekintetben is sokat tehet!

Végül a szabályrendelet bő teret enged a hivatásos gondozók beállítására is, akiket a hatóság és a társadalom pénzügyi erejükhöz képest egyes nagyobb feladatok megoldására vagy a különösebb szakismereteket igénylő gondozási esetekre alkalmazhat. Különösen áll ez a gyermekek gondozására valamint a népbetegségek leküzdésére irányuló gondozásra.

Sajnos, hogy az előadottakban vázlatosan ismertetett szervezet teljes kiépítését a közbejött forradalmak megakasztották! A Népjóléti Központ feállítatott ugyan, tagjai egy-két ülésre össze is hívtak, de a megindult munka megakadt, és a Népjóléti Központ testületi munkája lassan-lassan összesorvadt. Ma már tagjainak a mandátuma is lejárt, és az új tagok kinevezése iránt még nem történt intézkedés. Irodája pedig az amerikai adományok elmaradása óta, némely nyilvántartási munkától eltekintve, szintén alig végez érdemleges munkát. Valamivel jobb a helyzet az egyéni népgondozás terén! A népjóléti megbízottak kinevezése folyamatban van, a kinevezettek buzgón működnek, de úgy a kerületi népjóléti bizottságok, mint a népjóléti körzetek működéséről alig hallunk valamit. Ehelyett a népjóléti minisztérium által ideiglenesen felállított kerületi segítő bizottságok dolgoznak.

Legújabban a forradalmak, a román megszállás és a szerencsétlen béke meghozták az egész vonalon az ügymenet egyszerűsítését! Ez a törekvés a népjóléti gondoskodás terén is érezteti hatását, amennyiben a törvényhatósági bizottság a Népjóléti Központot mint külön hivatalt megszüntette.

Ezt az egyszerűsítést a törvényhatósági bizottság az 1914. aug. 11-én kelt 1014/1924. kgy. szabályrendeletben hajtott végre, amely a régi szabályrendelet felépítését és lényeges rendelkezéseit megtartotta ugyan, de a hatóság és társadalom érintkező szervévé a népjóléti központ helyett az úgynevezett központi népjóléti bizottságot tette. Ennek lesz most már a kötelessége, hogy a különböző népjóléti alakulatokat egy helyen összehozza, itt a közös kérdésekben az eszméket tisztázza és kicserélje, valamint azokban állást foglaljon. A Népjóléti Központ irodájának a feladatait pedig a jövőben a tanács, illetően ennek közjótékonyági ügyosztálya fogja elvégezni. Végül az elsőfokú népjóléti hatóságok szervezete érintetlenül maradt, csak a népjóléti megbízott nevét változtatták meg népgondozóra.

Ezek után újabb fordulatot már csak a szegényügy országos rendezésétől várhatunk, mert az illetőségre, állami hozzájárulásra, szervezetre stb. vonatkozó kérdések gyökeresen csak

országosan és csak új törvény által oldhatók meg. Addig is azonban mindent meg kell tenni, hogy a fennforgó súlyos bajokon győzedelmeskedjünk, ezenkívül úgy a hatóságnak, mint a társadalomnak erősen hozzá kell látni, hogy az egyes kérdések részint elméleti megvitatásával, részint pedig gyakorlati kipróbálásával az új népgondozási törvény részére a talajt kellően előkészítse.

JEGYZETEK

- /1/ Dr. E. Münsterberg: Die Armenpflege.
- /2/ L. Dr. Heimerich Herrmann: Az elberfeldi rendszer és ennek továbbfejlődése. Zeitschrift für das Armenwesen. 1921. 1-3. füzet.
- /3/ L. Dr. E. Münsterberg: Das Elberfelder System.
- /4/ Lásd az 1092-1916. kgy. számú szabályrendeletet a székesfőváros népjóléti igazgatásának szervezéséről. 1917. Budapest székesfőváros háziyomdájá.
- /5/ L. Útmutató a székesfőváros kerületi népjóléti bizottságai, körzetei és népjóléti megbízottai részére. Kiadja a Népjóléti Központ. 1918. Budapest székesfőváros háziyomdájá.

DR. GORTVAY GYÖRGY
NÉPEGÉSZSÉGÜGYI MUZEUM*)

I. Az intézet története, feladata és szervezete

Az intézetet Társadalmi Múzeum néven a kereskedelemügyi minisztérium létesítette Navratil Ákos dr. miniszteri fogalmazó (jelenleg budapesti egyetemi tanár), az intézet első igazgatójának tervezete alapján 1901-ben abból a célból, hogy az a helyes szociálpolitika intézéséhez szükséges hazai és külföldi anyagot egybegyűjtse, feldolgozza, hozzáférhetővé tegye, és ez úton terjessze és népszerűsítse a munkásvédelmet és annak intézményeit.

A múzeum gyűjteményeinek legelső része az 1900. évi párizsi világiállítás magyar anyagából került ki, és a munkáslakásokra és balesetelhárító berendezésekre vonatkozott. Idehaza először 1907. szeptember-novemberben a budapesti városligeti Iparcsarnokban rendezett "Nemzetközi balesetügyi, iparegészségügyi és munkásjóléti kiállítás"-on szerepelt a múzeum anyaga az akkori felfogásnak megfelelően jobbra és kis modellekben. Annak felismerése, hogy nemcsak az ipari balesetek veszélyeztetik a munkásság testi épségét és csökkentik munkateljesítményét, hanem egyéb ipari ártalmak is, a múzeum az ipari bántalmak többi ágára, valamint az ezekkel kapcsolatos és temérdek anyagi terhet jelentő népbetegségekre is (gümőkór, alkoholkérdés stb.) kiterjesztette figyelmét. Az 1911. évi drezdai nemzetközi higiéné kiállításon a múzeum már nagy gyűjteménnyel vett részt, amelyben általános feltűnést keltett a magyar fazekas háziipar ólomártalmaira vontkozó kiállítási anyag. A drezdai higiéné kiállítás sikerének hatása alatt a magyar kiállítás kormánybiztosa felterjesztéssel fordult az akkori belügyminiszterhez, hogy a drezdai kiállítás egyes osztályainak megszerzésével az egészségügyi népszerűségről intézményesen gondoskodják, és önálló egészségügyi múzeumot létesítsen. A belügyi kormány tervbe is vette egy egészségügyi múzeum felállítását, és 1912. február 6-án értekezletet is hívott össze egy egészségügyi múzeum létesítése tárgyában. Az értekezlet egy szűkebb szakbizottságot küldött ki a tervezet elkészítése végett, amelynek Jakabffy Imre államtitkár elnöklete alatt Németh Károly, Bezeredy Viktor, Horváth Emil, Liebermann Leó, Dollinger Gyula, Bárczy István polgármester, Bölcs Gyula miniszteri tanácsos, Bosnyák Zoltán miniszteri tanácsos, Rákosi Jenő főrendházi tag, Szánthó Menyhért miniszteri osztálytanácsos és Gelléri Mór, az Országos Iparosgyegetület igazgatója voltak a tagjai. Midőn a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesülete erről a tervről értesült, beadványt intézett a belügyminiszterhez, és azt kérte, hogy a tervezett újabb egészségügyi múzeum felállítása helyett a Társadalmi Múzeumnak már meglévő értékes gyűjteményeit fejlesszék tovább és bővítsék ki olyan irányban, hogy azok a köze-

*) Népegészségügyi Múzeum, Bp. VI. Eötvös ucca 3. - Bp., 1932.

egészségügyi igazgatás igényeinek is eleget tehessenek. A kereskedelemügyi miniszter szintén nem tartotta szükségesnek új múzeum létesítését, és a Társadalmi Múzeum oly irányú átszervezését javasolta, hogy az ne csak a szorosan vett iparegészségüggyel, balesetvédelemmel, munkásbiztosítással és munkásjóléttel foglalkozzék, hanem a legelterjedtebb népbetegségekkel is, a gümőkórral, az alkoholizmussal, a nemibetegségekkel stb.

Hogy ez a kívánság megértéssel találkozott, abban nem kis része volt az időközben igen szép fejlődésnek indult múzeumnak is, amely a magyar orvosok és természetvizsgálók Veszprémben tartott vándorgyűlésén (1912) nagy sikerrel mutatta be az egészségügyi felvilágosítás szemléltető módszereit és a népbetegségek elleni küzdelem eszközeit.

A múzeum az egészségügyi ismereteknek a nép szélesebb rétegeiben való terjesztése révén lassanként a népbetegségek elleni küzdelemnek fontos eszközévé vált. Egészségügyi tevékenysége még jobban kidomborodott a háború befejezése után, amikor az amerikai Vöröskereszt legégetőbb egészségügyi hátrányaink enyhítésére s a népbetegségek elleni védekezés elősegítésére Budapesten és a vidéken anya- és csecsemővédelmi védőintézetek felállítását kezdte meg. Ennek az akciónak a keresztúlvitelében első feltétele volt, hogy mindazokon a helyeken, ahol ilyen védőintézeteket felállítanak, a múzeum a csecsemő egészségére, illetve ápolására és a népbetegségek elleni küzdelemre vonatkozó anyagával vándorkiállítást rendezzen. Ezeknek a kiállításoknak köszönhető főleg, hogy a múzeum szociális és népegészségügyi tevékenysége országos elismerést nyert, és mikor 1920-ban a minisztertanács a Társadalmi Múzeumot az egészségügyi és szociális érdekek gondozására hivatott népjóléti és munkaügyi minisztériumnak adta át, ez az múzeum nevét Népegészségügyi Múzeumra változtatta át.

Az állam kedvezőtlen anyagi helyzete következtében a kormány 1925-ben kénytelen volt a gazdasági érdekképviseletek különböző szerveiből alakult Népegészségügyi és Munkásvédelmi Szövetségnek adni át ideiglenesen a Népegészségügyi Múzeumot. Az újabban rendezett egészségügyi kiállítások (Gesolei, Embervédelmi Kiállítás) stb. még jobban meggyőzték az egészségügyi hatóságokat, hogy a lakosságnak szociális és egészségügyi nevelése legkönnyebben és legrendszeresebben múzeumok útján eszközölhető, amelyek ma nemcsak egyszerű anyaggyűjtemények, hanem quasi egészségügyi és szociálpolitikai népakadémiák, a nép szociális és egészségügyi nevelésének, valamint a helyes egészségügyi és szociális közvélemény kialakításának természetes központjai. A kormány a Népegészségügyi Múzeumot 1927-28-ban a Rockefeller Alapítvány segélyével m. kir. Társadalomegészségügyi Intézet és Muzeummá átszervezte úgy, hogy a Múzeum a jövőben minden vonatkozásban foglalkozzék a társadalmi élet szociális és egészségügyi összefüggéseivel.

Az átszervezéssel kapcsolatban az intézet belső szervezete a következőképpen alakult ki:

- I. Igazgatóság
- II. Tudományos osztály: a. Kutató munka, tudományos anyaggyűjtés. b. Tudományos kiadványok, tanfolyamok. c. Az egészségügyi propaganda tudományos irányítása. d. Szociális archívum vezetése és a Socialpolitikai Sajtószemle szerkesztése.
- III. Propaganda osztály: a. Az egészségügyi propaganda szervezése. b. Népszerű előadások, felolvasások, bemutatók, sajtópropaganda stb. c. Kiállítások és vándorkiállítások. d. Propagandaanyag kölcsönzése.
- IV. Műszaki osztály: Kiállítási és propagandaanyag előállítás (moulage-ok, grafikonok, térképek, fényképek, filmek, diapozitívek, modellek stb.).
- V. Múzeum.
- VI. Könyvtár és olvasóterem.

Ezidőszerint a Múzeumnak a következő önálló osztályai vannak:

1. balesetelhárítás,
2. iparegészségügy,
3. munkásvédelem,
4. forgalombiztonság,
5. eugenika, népesedéspolitikai,
6. alkoholizmus,
7. venereás betegségek,
8. tuberkulózis,
9. kuruzslás, babona és egészségügyi vonatkozású népszokások,
10. orvostörténet,
11. anya- és csecsemővédelem.

- . -

Az átszervezett múzeum 1928. szeptember 2-án kezdte meg működését, az 1928. szeptember 2-8-ig Budapesten ülésező Ipari Balesetek és Foglalkozási Betegségek V. Nemzetközi Nagygyűlése alkalmából. Ugyanakkor nyitotta meg az intézet több nemzetközi intézmény és külföldi múzeum közreműködésével a "Munkásvédelmi és Balesetügyi Kiállítást", a "Forgalombiztonsági Kiállítást" és "Kuruzslás Elleni Kiállítást". A következő években a szülő alkoholmentes feldolgozásáról, majd az olcsó köztisztasági fürdőberendezésekről rendezett önálló kiállítást az intézet, azután az említett kiállítás anyagából állandó múzeumi osztályokat állította fel. 1932 tavaszán a kormány által 1928-ban végzetett országos nemibeteg adatgyűjtés eredményeit, s ezeknek az eredményeknek az elemzéséből adódott szociálhigiénikus tanulságokat és a nemibetegségek leküzdésére szolgáló eszközöket mutatta be a nagyközönségnek "Szociális Egészségvédelmi Kiállítás" néven.

Az intézet a nagyjában ismertetett kiállítási és múzeumi tevékenységen kívül számos tudományos adatgyűjtést végzett (pl. a munkások szabadidejének eltöltésére, az alkoholfogyasztásra, a dolgozó nő foglalkozási viszonyaira, a venereás betegségekre stb. vonatkozólag), amelyeknek anyaga részben az illető múzeumi

osztályokon van kiállítva, részben tudományos közleményekben látott napvilágot.

II. Az intézet muzeális anyagának rövid ismertetése

1. Balesetelhárítás és műszaki munkásvédelem

a) Mezőgazdasági gépek balesetelhárító felszerelése

A mezőgazdaságban előforduló és nyilvántartott balesetek száma a mezőgazdasági termelésnek nálunk is megindult mechanizálódása folytán évről évre emelkedik. A balesetelhárítási osztály mezőgazdasági csoportja a leggyakrabban használt mezőgazdasági gépek és munkaeszközök védőberendezését eredetiben mutatja be. Nevezetesebbek: a szeges cséplőgép, kézi és géphajtásra berendezve, szeges dobbal és dobkosárral, oldaldeszskával ellátott 900 mm hosszú etetőasztallal, amely megakadályozza azt, hogy az etetőmunkás kezével a dob közelébe jusson. A cséplőgép fogaskerék áttétele öntött vasburkolattal van ellátva, a hajtókerék és a fogaskerekek küllőit lyukasztott vaslemez borítja. Dobvédő csappantyú a Hofher-Schranz-féle verőléces cséplőgépek részére. A készülék egyrészt az etetőmunkást védi a dobba való beesés ellen, mert ha az etetőmunkás az etetőüregben állva egyensúlyát veszti és előrebukik, felső lábszárai az etetőüreg első falának támaszkodnának, aminek következtében az helyéből kifordul, és az etetőnyílást befedi; másrészt az etetőüregben kívül álló munkást is védi, mert abban az esetben, ha a dob felé esnek, a dob felett alkalmazott védőfedél a dobot befedi. Kézi és lábhajtásra berendezett lendítőkerekes szecskavágó, két késsel, beállítható vágási hosszal. A fogaskerekek vaslemezéből készült burkolatban futnak, az etetővályú pedig 500 mm hosszban vaslemezrel van borítva, hogy az etetőmunkás kezével az etetőhengerek közé ne juthasson. A vágókaszák is védve vannak. Dobszecskavágó kézihajtásra, két lendítőkerekekkel, 3 dobkéssel. A dobkések öntöttvas sisak alatt, a fogaskerekek vaslemez burkolatban futnak, az etetővályú úgy van védve, mint az előző gépnél. Ré-pavágó kézihajtásra, vízszintes tengelyű kistárcsával 4 db beállítható fogaskéssel. A kistárcsa öntöttvas burkolatban fut, a garat pedig bádogtoldalékkal annyira van meghosszabbítva, hogy a munkás kezével nem kerülhet a kések közé. A fentiekén kívül több kés- és dobvédő berendezés, továbbá idevágó statisztikai táblázat, modell és fényképsorozat látható.

b) Faipari gépek

A védőkészülékekkel felszerelt faipari gépek (szalagfűrész, marógépek, gyalugépek, körfűrészek, ingafűrész stb.) a padozat felett elhelyezett közlóműről vagy a padozat alá süllyesztett előtétetek útján működésbe hozhatók. Úgy a közlóművek, mint az összes szíjmeghajtások teljesen burkoltak, és a burkolás különböző módjait mutatják be. Az összes faipari gépek por- és for-

gácselszívó berendezéssel is fel vannak szerelve. A jó szerszám fele munka, a rossz szerszám a balesetek igen gyakori forrása. A faiparban használatos fontosabb kéziszerszámokat a falakon elhelyezett szerszámtáblákon mutatjuk be.

c) Vas- és fémipari gépek

A faipari gépek után a vas- és fémiparban használatos gépek okozzák a legtöbb ipari balesetet (excenter és frikciós sajtó, köszörűgép, esztergapad stb.). Ezek a gépek is különböző rendszerű (Weiss Maniréd rendszerű, kétkezes, kézzeltoló stb.) védőkészülékekkel ellátva mutattatnak be. Az egyik körhagyó sajtóban a szokásos fogaskeréken és szíjburkolaton kívül a nálunk elterjedt úgynevezett Rieck-Molsian-féle védőkészülék is fel van szerelve. Mellette látjuk a mosodák legveszedelmesebb gépét, a centrifugált, amelynél a fedél nyitása csak az esetben lehetséges, ha a gép működése szünetel.

d) A műszaki balesetelhárítás egyéb eszközei

Itt főképpen kisebb modellek, általános védőkészülékek, valamint szerszámok vannak kiállítva. A modellek között látunk automatikusan működő aknaelzárót felvonókészüléken, biztonsági fékező és indító szerkezeteket, önműködő vasúti kapcsolószerkezeteket, biztonsági savkiöntő készüléket, elektromos be- és kikapcsolókat, kézi tűzoltókat stb. Ki van állítva egy olyan transzformátor is, amely a 100 voltos áramot 20 V-ra transzformálja úgy, hogy az ezzel táplált lámpa kazánok belsejében stb. is veszélytelenül használható. Egy automatikus körforgógép különböző országok baleseti plakátjait hozza szemünk elé.

e) A csökkent keresőképességű egyének munkaképességének helyreállítása

Egy kis földszinti oldalteremben a sérült és csökkent keresőképességű egyének, valamint hadirokkantak munkaképességének helyreállítását célzó különféle orthopedikus segédeszközök vannak kiállítva (múlábak, műkarok, mankók, 3 gipsztörzsön bőrmellényes dolgozó műkar, gerincfűző beállítható fejtartóval és vállból kiizmosított törzsre készült dolgozó műkar).

f) Baleseti statisztika

A balesetek okairól, gyakoriságáról, azokról a testrészekről, amelyek leggyakrabban szenvednek balesetet, a csökkent keresőképesség megítéléséről az OTI és a Központi Statisztikai Hivatal adatainak feldolgozása útján készült táblázatok és színes faliképek nyújtanak felvilágosítást.

g) A munkapiac helyzetének a bemutatása

Az Állami Munkaközvetítő Hivatalból nyert adatok alapján a munkapiac heti ingadozásait szakmák szerint és a hatósági munkaközvetítők területi megoszlása szerint állandóan bemutatjuk.

h) Műhelyvilágítás

A faipari gépek terme diffúz világítással van ellátva, amely a szemnek kellemes, árnyékmentes, és a munkahelyet is jól megvilágítja. A vasipari gépek termében bemutatjuk az általánosságban használt, de helytelen megvilágítást adó függőket, egy a fentihez hasonló árnyékmentes diffúz világítást és az egyes munkahelyeknek lokális megvilágítását. Ebben a teremben van egy kis világítástechnikai fülke is, amely a terem falszíneinek és a lámpatestek (az ablaküvegek) tisztaságának befolyását szemlélteti a megvilágítás élességére. Az utcai teremben kombinált lámpával a tető, a vegyes és a közvetlen megvilágítást szemléltethetjük.

2. Iparegészségügy és egészségügyi munkásvédelem

a) A foglalkozási betegségek és különleges ipari ártalmak igen gazdag tárgyanyaga főleg moulage-ok, képek, fényképek, modellekben és eredeti anyagok útján kerül bemutatásra.

A II. emeleti Eötvös u. nagyteremben bemutatjuk egy üvegszekrényben a vasöntők, olvasztók stb. számára szolgáló munkásvédelmi eszközöket (pl. csillámálarcok, azbesztkesztyűk, védőcsizmák stb.), munkásruhákat. A munkás mindennapi öltözéke ugyanis nem alkalmas arra, hogy a munkást a bőrre rakódó és a fertőzést terjesztő por, piszok, a különféle mérgező és maró anyagok, sugárzó hő okozta ártalmak és égési sérülések ellen megvédje. A munkásnak a műhelyben minden esetben külön munkaruhát kell viselnie, amely lehet egy egyszerű fedőkabát vagy kötény is, de ott, ahol különleges ipari ártalmak is előfordulnak, ott az illetőnek megfelelő, célszerű munkásruhát. Ezeket 11 embernagyságú bábun mutatjuk be. A bábukkal szemben egy műhelyek, iskolák, olvasótermek számára alkalmas ivókút van felállítva, amely a közös ivópohár használatával járó fertőzési lehetőségeket kiküszöböli. A bejárattal szemben egy kupoló és egy cementolvasztó kemence előtt a hősugarak és égési sérülések ellen védő ruhát viselő munkások dolgoznak.

Az ipari zaj egészségügyi jelentőségét, a fül és egyéb szervek károsodását az egyes foglalkozásokban táblázatok érzékeltetik. Azonkívül egy nyomdai sajtógép által okozott zajbehatásnak a fülre gyakorolt hatása egy zajgerjesztő automatakészülékkel felszerelt fülmodellen van bemutatva.

A szemsérülések diapozitíveken, a védőszemüvegek eredetiben kerülnek bemutatásra. Igen érdekes a szemből eltávolított idegen testek gyűjteménye.

Az ipari fertőzések (börgümőkór, sugárgombabetegség, ta-konykór, trichophytiasis, száj- és körömfájás, lépfene stb.) moulage-okon láthatók.

A por és ártalmainak a bemutatása eredetiben és mikro-szkopikus képekben, továbbá eredeti és papírmásé portüdő ké-szítményeken történik. A porképződések egyes ipari folyamatok-ban vagy az anyagból, vagy a munkafolyamatok (köszörülés, szö-vés, fonás stb.) kapcsán keletkeznek. Ennek megfelelőleg külön-bözőek az ipari porképződés leküzdését célzó eszközök és eljá-rások is. Ezek leginkább vázlatrajzokban és fényképekben kerül-nek bemutatásra.

A következő vitrinekben az állandó mechanikus behatások okozta elváltozások láthatók (mosónő térdkalács alatti nyálka-hártyatömlő-gyulladás, lúdtalp, gacsos térd stb.) moulage-okban, gipszmodellekben és képekben.

A villamosáram és röntgensugarak által okozott sérülé-sekről egy kisebb eredeti gyűjtemény van itt elhelyezve, amely nagyjából a bécsi elektropatológiai múzeum ajándéka. Igen gyakran okoznak elektromos baleseteket a háztartásban használt villamos berendezési tárgyak is, ha azok rosszul van-nak szerelve vagy karbantartva, vagy a kontárok által készített falivezetékek.

A munkásjóléti intézmények képekben, táblázatokban, va-lamint két munkástelep - a kispesti Wekerle-telep és a MÁV kő-bányai munkástelepe - modellekben vannak bemutatva.

A női munkára és a kereső nőre vonatkozó statisztikai adatok, valamint a nő hármás megterhelését ábrázoló triptichon egészíti ki ezt a gyűjteményt.

b) Bányabiztonság

Anyaga: a magyarországi szénbányák tipikus keresztmetszete egy nagyobb modellben, valamint néhány bányabiztonsági eszköz (bá-nyalámpa, biztonsági robbantószerkek stb.), továbbá fényképfel-vételek bányákról stb. Néhány képben ismertetjük a bányász-szály nevű betegséget és előidézőjét (ankylostoma duodelaue).

c) Ipari mérgek

Az ipari mérgeket az általuk okozott elváltozások alapján fel-oszthatjuk vér-, sejt-, és végül az idegmérgekre. A vérmérgek között az első helyet a szénmonoxid foglalja el, amely az élet-hez feltétlenül szükséges oxihemoglobint alakítja át methaemo-globinná, és ezáltal képtelenné teszi a vért a további oxigén

felvételére. A sejtmérgek közül legismertebb a sárga foszfor. Az idegmérgek közt az ólom a legfontosabb ipari ártalom. Az ólommérgezés diagnosztizálját diaposzítívokban mutatjuk be.

Az olyan ipari munkák, amelyek mérgező gőzök és gázok keletkezésére adnak alkalmat, gázvédő készülékek (gázálarcok) használatát teszik szükségessé.

Ezeket és a mázoló és festékiparban, valamint a szóró-festésnél használt anyagokat (lakkok, festékek és oldószerek), valamint a mérges festékeket helyettesítő ártalmatlan mázoló és élelmiszerfestékeket eredetiben mutatjuk be.

A dukkózásnál keletkező festékpára elszívását modellben mutatjuk be.

A többi ipari mérgeknek számító vegyi anyag által okozott elváltozások (például terpentin ekzema, phenol okozta bőrvérzések stb.) moulage-okon vannak bemutatva.

d) A fazekas mesterség egészségügyi veszélyei

Chyzer Béla dr.: A magyar agyagiparban előforduló ólommérgezések című könyvében, amelyet 1908-ban adott ki az intézet, megdöbbentő képeket festett a fazekas és kályhás ipar egészségügyi ártalmairól. A fazekasok ólommérgezésének forrása a leginkább használatos mázanyag, az ólomgelét vagy glét, (Pb.O.) - sárgavörös fényű vegyület, amely 100 súlyrészben 92 s.r. ólmot tartalmaz. A máz előállítására úgy történik, hogy a megőrölt ólomgelét-hez apró szemcséjű kvarcot, porrá tört üveget és kevés agyagot (vagy kaolint) kevernek. Az ólomgelét-t a fazekasok primitív kézimalmán, kövön őrlik meg.

A gyűjtemény fazekasipar ártalmait bemutató moulage és képanyagon kívül a fazekasok primitív munkaeszközeit, a megmunkált fazekasagyagot, a lábbal hajtható korongot, a kemencét, a máz őrlésére használt kézi őrlőgépet tartalmazza. Továbbá dr. Chyzer Béla eredeti fényképfelvételeit az orsóideg és singidegbenulásban szenvedő hódmezővásárhelyi "korsósok" egy csoportjáról.

E teremben látjuk még az ólommérgezés egy másik forrását, a szedőszekrényt és a szedőszekrény porának eltávolítására régebben használt kézi fújtatót, majd a modern szedőgépet (Monotype), mely a szedést, valamint a betűöntést is egymaga végzi, és az ólommérgezés veszélyét teljesen kiküszöböli. A modern szedőgép modell előtt dolgozó munkás munkaszéken ül. A munkaszék célja, hogy a munkás a lehető legkisebb fáradsággal dolgozhassék. A jó munkaszékek különféle magasságra állíthatók, támlájuk is igazítható, és a szék lábtámasztóval is bír. Ugyanitt egy gyűjtemény az üvegipar technikáját ismerteti. Egy polcon pedig a magyar munkásvédelemre vonatkozó törvénykönyvek vannak kiállítva. Több fényképben bemutatjuk a hasonló külföldi intézeteket is.

e) Tisztasági fürdőberendezések kiállítása

Olyan egyszerű és olcsó fürdő- és zuhanykészülékeket mutat be, amelyekkel a legszűkösebb lakásviszonyok között is megoldható a tisztasági fürdő kérdése.

Vannak a bemutatott szerkezetek között olyanok, amelyek a vízvezetékekkel és csatornákkal ellátott városok szerény és kisméretű (szoba-konyhás) lakásaiban a fürdőszobát vannak hivatva pótolni, pl. a zuhanyzó fülke, másoknál a fűtőanyag megtakarítás a fő cél. A bemutatott készülékek közül érdekesebbek azok a tervezetek, amelyeknél a melegvíz nyerése a takaréktűzhely megfelelő átalakításával vagy a fűtőcsövek melegének különböző módon való kihasználásával történik. Nagy fűtőanyag megtakarításokat eredményeznek azok a fürdőkádak, amelyek a kisméretű ún. cirkulációs kályhákkal vannak összeköttesben. Hasonló szerkezet az is, amely egy kis fakád vizet melegít fel egy gyorsforraló segítségével.

f) Forgalombiztonság

Szemünk előtt szorítja ki a lófogatú kocsit az automobil, a lófogatú vasutat a villamos, a lófogatú társaskocsit, sőt talán a vasutat is az autóbusz, a kerékpárt a motorkerékpár. A közlekedési balesetek száma a gyors közlekedési eszközök fejlődésével párhuzamosan nő. Közhatóságilag kell gondoskodni ezért a forgalom veszélyeinek csökkentéséről. Ez a törekvés valamennyi nagyvárosban hatósági közlekedésrendészeti intézkedéseket (villamos fényjelzés, a forgalmat szabályozó közlekedési rendőr, a géprejű közúti járművek és járművezetők, sofförök képességvizsgálata stb.) eredményezett, de ezeken kívül a személyes védelem eszközeiről felvilágosító és oktató társadalmi munkára is van szükség. Ezt a célt szolgálja intézetünk forgalombiztonsági kiállítása.

Iskolás gyermekek számára kivilágítható modellsorozatban mutatják be a gyalogközlekedés és helyes utcai magatartás szabályait. Egy modell útkereszteződést mutat be, amelyen bármilyen irányt bárhol el lehet érni más jármű keresztezése nélkül (jobbra való hajtást feltételezve). Egy nagyarányú mozgómodell a nagyvárosi utcakereszteződés forgalombiztonsági szempontból helyes kiképzését mutatja be az ún. giratoire-rendszer segítségével. Mellette automatikus szemafor jelzéssel felszerelt vasútkeresztezés látható, ahol a közlekedő vonat maga hozza mozgásba a szemafor elektromos úton, de a sokszor balesetet okozó lezuhanó sorompó-rendszer nélkül. Ugyanitt láthatók a Németországban pár éve bevezetett egységes forgalomjelző táblák autótutak részére. A forgalmi balesetekre vonatkozó statisztikai adatok, a balesetek okai járművek szerint számos táblázatban vannak bemutatva. Ugyanitt láthatók a közlekedési rendőrszem (K. rendőr) és a gépjárművezetők jelzései is.

A forgalmi baleseteknek az ország területén való előfordulását egy térkép és gazdag grafikai anyag szemlélteti. A vas-

úti balesetek 20 évi statisztikáját, a robbanás veszélye nélkül együtt nem raktározható és szállítható anyagokat színes táblázatok mutatják.

Az intézet "Hogyan kerülhetjük el az utcai baleseteket" címen, szépen illusztrált füzetet adott ki. Ebből a kiadványból mutató gyanánt közöljük a következő képet és verset:

Nyitott szemmel járj az utcán,
Hát még ha az úton mész át
Nézzél jobbra, aztán balra,
Nem közelg-e kocsi arra?

g) Az elsősegélynyújtás

Mentőszekrény típusok, segélynyújtásra használt eszközök, továbbá képek, amelyek útmutatást tartalmaznak a különböző kötések, élesztési eljárások, mesterséges lélegeztetés, betegszállítás végrehajtására.

h) Tuberkulózis

A gümőkór elterjedésére vonatkozó statisztikai adatokon kívül a legfontosabb gümős anatómiai készítményeket, kül- és belföldi propagandaplakátokat és a gümőkór leküzdésére vonatkozó intézményeket ismerteti.

i) Alkoholizmus

Az alkoholizmus társadalmi, egészségügyi, társadalomethika, gazdasági, klinikai, patológiai vonatkozásait mutatja be nagyszámú grafikon, moulage, kép és térkép ábrázolásával. Szélesebb körök érdeklődésére tarthat számot a szőlő alkoholmentes értékesítése és feldolgozása. A szőlőknek, mint a csemegeszőlőnek táplálkozástani jelentősége magas cukortartalmánál és üdítő ízénél fogva nagy; ennek előfeltétele azonban a jó eltevési mód és a csomagolás, hogy a szőlő megfelelő alakban és állapotban jusson a fogyasztóhoz. A szőlő aszalása is nagyfontosságú az értékesítésnél. A mustot sterilizálni lehet, s így hosszabb időn át tartható, vagy azt fel lehet dolgozni sűrített musttá, mustmézzé, lekvárrá, kocsonyává.

Az alkoholosztály bemutatja egy gyűjteményben mindazt, amit a szőlőből és a mustból készíteni lehet anélkül, hogy azt erjesztés útján alkohollá dolgozzák fel (mustméz, mustlekvár, szőlőkocsonya, sűrített must stb.).

j) Szexuáletika, eugenika és venereás betegségek

A Szociális Egészségvédelmi Kiállítás összevont eugenikai anyagát tartalmazza: Az ember nemi életére vonatkozó biológiai alapfogalmak, az ivarsejtek szerepe, a szaporodás élettana, a

megtermékenyülés és a petefejlődés bemutatása. A házassági tanácsadás, a házasság előtti orvosi vizsgálat, a leánykereskedelem elleni küzdelem, az átöröklés törvényszerűsége, az eugenika feladatai, a társadalmi átrétegződés, a szellemileg fogyatékosak szaporodásának csökkentése.

A venereás betegségek klinikai és bonctani része moulage-okon és fényképeken, járványtani vonatkozásai pedig grafikonokon, térképeken, táblázatokban kerülnek bemutatásra. Wassermann reakciót egy mozgó diapozitív sorozat mutatja be. A szifilisz gyógyításának történetét és modern gyógyszereit külön-külön gyűjtemény mutatja be.

A három nemibetegség kórokozóit mikroszkopikus képeken demonstráljuk.

k) Pornográfia, abortusz, születésszabályozás

Az antikoncepcionális és abortív szerek, valamint egy kisebb pornografikus gyűjtemény zárt teremben vannak kiállítva (csak külön igazgatói engedéllyel tekinthető meg).

l) Betegségokozó és betegségterjesztő rovarok

A gyűjtemény az élısdiek és rovarok (légy, poloska, balha, tetű, szúnyog stb.) által okozott és terjesztett betegségeket, és azok leküzdésének és irtásának eszközeit és módjait mutatja be.

m) Kuruzslás és népies orvoslás

A kiállítás anyaga általában négy csoportra osztható. Az első csoportban a primitív népek varázsló és orvosló eljárásai, rontószellemeket távoltartó és a szemveréstől, megigézéstől, betegségektől védő amulettjei, fétisei (a római phallus, az olasz manifica, három bizánci üvegpasztából készült amulett stb.) eredetiben, diapozitívekben és képekben vannak bemutatva. Ugyancsak bemutatják a demonikus behatások ellen kitűnőnek tartott és gyógyítóerővel bíró drágakövek egy sorozatát. A drágakövek csodatevő-erejében való hit a bölcsek kövében, a nagy elixírben éri el a tetőfokát, amely minden betegséget meggyógyítana. Embernagyságú modellben látható az Amur-vidéki népek Sámánja, aki gyógyító pap és varázsló egy személyben, és valószínűleg az ősmagyaroknak is orvosa volt. Falvainak még mindig ismert alakja a "Javasasszony", aki gyógyításon kívül jóslásokkal, sőt egyéb manipulációkkal is foglalkozik. Eredeti bútorokkal berendezett szobájában mutatjuk be. Orvostörténelmi vonatkozású egyéb képek, modellek, tárgyak egészítik ki a gyűjteményt. Így a XVIII. századból származó szülészékek, a primitív szülészettel kapcsolatos képek, egy XVII. századbeli angol karikatúra után készített, fertőzéstől rettegő ember élethű bábja (egy kocsirakomány fertőtlenítő szert visz magá-

val!)), továbbá a néphit által mágikus sajátsággal felruházott állatok (holló, bagoly, denevér stb.) stb.

A kiállítás második része a magyar kuruzslás és varázslás írott emlékeit, a kuruzslás szolgálatában álló naptárakat, varázsdobot, népies recepteket, kozmetikai hirdetések stb. mutat be. Idetartozik az Országos Stefánia Szövetség védőnői által begyűjtött adatokból táblázatba szedett magyar kuruzslási lexikon is.

A harmadik főcsoport a népies orvoslás gazdag anyagát és a rontás megállapítására, elhárítására használt eljárásokat mutatja be. (Pl. aki a kelésre nyomott rozsdás pénzt felvette, az megkapja az "eldobott" betegséget. Libafej ellenség küszöbe alá ásva betegséget hoz.) Betegségcsoportok szerint rendezve mutatják be a népies gyógyító szereket. Például rozsdás, szeges alma és rozsdás víz vérszegénység ellen jó, borsos pálinka étvágyjavító. Denevér pora a részegség ellen, tejfeles bundaszőr kelésre jó. Ebben a csoportban van a Szeged környékén használt népies növényi eredetű gyógyszerek teljes gyűjteménye, egy ormánysági csontrakó - kuruzsló pásztor - gyógyító felszerelése, egy füves asszony növényi gyógyszereinek gyűjteménye stb.

A kuruzslás elleni küzdelemnek szerves része az akadémiai vagy iskolai orvostudománytól eltérő laikus orvoslás, a természetgyógyászat és a nem akadémikus orvostudomány helyzetének, az orvosi gyakorlatnak a bemutatása. Színes makettből összeállított színpad (theatrum medicorum) keretében az orvosi tudomány és közegészségügy, a kuruzslás és modern gyógyítás különböző fejezeteit állítja szembe. Ebben a csoportban az állati magnetizmus, a hipnózis, a spiritizmus, a homeopáthia, orvosellenes mozgalmak stb. igen érdekes képanyagban vannak bemutatva.

n) Orvostörténeti osztály

Az orvostörténeti osztály anyaga nagyjából az orvosi tudomány külföldi és magyar nagyjaira vonatkozó kép, fénykép és emléktárgy, másrészt orvosi műszereknek a gyűjteménye. Ez utóbbiak az orvosi tudomány fejlődésének nagyobb epochái szerint vannak rendezve.

o) Anya- és csecsemővédelem

A gyűjtemény az anya- és csecsemővédelem országos szervezetét, a csecsemők helyes ápolására, táplálására és gondozására szükséges tudnivalókat mutatja be. A csecsemők legfontosabb betegségei moulage-okon láthatók, a tejfogak előbúvásának idejét pedig egy automata szerkezet mutatja be. Az alkalmas és alkalmatlan játékszereket, a jó és rossz bölcsőket, valamint a csecsemő higiénikus ruházatát külön gyűjtemények mutatják. Bemutatjuk továbbá a Stefánia Szövetségnek a szülésnél és a gyermekágyánál

szükséges eszközöket és fehérneműket tartalmazó úgynevezett vándorládáját.

p) Balneológiai osztály: előkészítés alatt.

3. Az intézet egyéb berendezései

a. Fotótechnikai laboratórium

A fényképezési műterem két műtermi kamerával, egy kézi kamerával, egy nagyító- és másológéppel és az összes, ezek akadálytalan használatához szükséges eszközökkel fel van szerelve. Ezen felül szabad felvételekhez még egy terrasse-al is el van látva.

b. Diapozitív- és filmgyűjtemény

Az intézetnek gazdag, cca 2000 drb-ból álló diapozitívgyűjteménye van, amely a közegészségügy, az iparegészségügy és a munkásvédelem egyes fejezeteit előadásra alkalmas sorozatokban öleli fel. A film, valamint egyéb propagandaanyag jegyzéke külön füzetben van ismertetve.

c. Statisztikai laboratórium

Automata gépekkel is fel van szerelve.

d. Rajzterem, moulage laboratórium

A kiállítási anyag előállítására szolgál.

e. Előadóterem

Az épület földszintjén van elhelyezve a 140 személy befogadására alkalmas mozgókép-vetítógéppel, epidiaszkóppal is felszerelt előadóterem.

f. Könyvtár és olvasóterem

A 30 000 kötetből álló könyvtár a magyar és külföldi szociálpolitika és szociálhigiene csaknem egész anyagát felöleli. Különösen értékes az iparegészségügyre és az alkoholelleses küzdelemre vonatkozó anyaga. A könyvtárral kapcsolatban álló olvasóterem csak szakembereknek áll rendelkezésre igazgatói engedéllyel, míg a földszinti nyilvános olvasóterem szerdán d.u. 6-9 óra között bárki által látogatható.

A SZOCIÁLPOLITIKA ALAPJA ÉS LÉNYEGE*)

Azok a gondolatkörök, amelyek a társaslétre vonatkoznak, rendszeren nem valami elvont módon keletkeznek, hanem történelmi állapotnak, történelmi adottságoknak, tényleges helyzeteknek az eredményei, tehát magából az életből és az élet szükségleteiből nőnek ki. Elég ha hivatkozom arra, hogy a XIX. század vezető gondolata, a szabadság és különösen a gazdasági szabadság éppúgy bizonyos történelmi adottságokból született, mint ahogy a mai aktív állam gondolatköre - aktív államnak nevezzük a mai államot szemben azzal a passzivitással, amely a XIX. század államát jellemezte - is konkrétumból, a fejlődés által teremtett szükségszerűségből született, amely nagyrészt az előző korszak vezéreszméinek természetes visszahatása volt.

E bevezető szavaimmal a szociálpolitika alapját és lényegét szeretném röviden megvilágítani, amely ugyancsak adott helyzetekből keletkező eszmekörből, az életnek szükségleteiből és az élet megértéséből állott elő. Tulajdonképpen igen érdekes gondolatkör abból a szempontból, hogy két, egyébként egymással ellentétes társadalmi eszménynek részben ellenzése, részben pedig egybeolvasztása gyanánt keletkezett. A szociálpolitika ugyanis egyrészt a liberális gondolatvilágnak, másrészt a szocializmusnak visszautasításából keletkezett. Azok a tényleges bajok váltották ki elsősorban a szociálpolitika eszméjét, amelyeket egyrészt az az államfelfogás hozott létre, amely gazdasági téren az államot teljes passzivitásra kívánta kárhóztatni, és azt gondolta, hogy az állam legjobban akkor végzi feladatát, ha a legszorosabb értelemben vett közigazgatáson kívül nem csinál semmit, másrészt pedig azoknak a törekvéseknek a visszautasításából származott a szociálpolitika, melyek, látva a gazdasági liberalizmus hátrányait, az egész társadalmi rend felforgatásában vélték feltalálni a bajok egyedüli ellenszerét. E két eszmekört és hatásait kell szemügyre vennünk, ha meg akarjuk érteni, hogy mi a szociálpolitika.

A liberalizmus birtokban volt. Elvei szerint rendezkedett be az állam. Különösen a gazdasági téren az adott körülmények között ennek igen szomorú következményei lettek. Ezek a következmények ismét nem valami elképzelések voltak, hanem nagyon is véresen komoly tények, amelyek abban nyilvánultak, hogy a hallgatólagosan feltételezett egyenlőség és szabadság a valóságban nem volt meg. Különböző vagyonú, különböző állású és különböző foglalkozású emberek között az egymással való gazdasági érintkezésben sohasem lehet teljes sem a szabadság, sem az egyenlőség. Legkevésbé teljes gazdasági téren. Nem lehet azt

*) A korszerű közszolgálat útján. 10. köt.: Mai magyar szociálpolitika.

Az 1939. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadása. Szerk.: Mártonffy Károly. Bp. 1939.

mondani, hogy az a nagytőkés és nagyvállalkozó, akinek nagy tőkeerő van a kezében, teljesen egyenlő feltételek között egyezkedik azzal a munkással, akinek a szerződést el kell fogadnia, mert élnie kell, hiszen számára a gazdasági rend más megélhetési lehetőséget nem nyújtott. Egészen téves gondolat körben mozgott tehát az a kor, mely azt próbálta bizonyítani, hogy a szerződési szabadság a legjobb eredményhez vezet, megvédve a felek mindegyikének érdekét. A felek ugyanis nyilvánvalóan nem voltak egyenlők, és a munkás nem is volt szabad elhatárolásában, hiszen munkát kellett vállalnia, hogy megélhessen.

A liberális felfogás gazdasági téren az állam közönyöségét jelentette. Az állam nyugodtan nézte a dolgokat, és az államnak mindig azt magyarázták, hogy úgy megy minden a legjobban, ha békében hagy mindent; így mozdítja elő a közgazdaság erőteljes kibontakozását. Ezt a felfogást kell elsősorban szemünk előtt tartani, ha a szociálpolitikai felfogás keletkezését meg akarjuk érteni.

Az emberek gyakran csodálatosan vakok a korukban felkapott jelszavakkal szemben. Vakon elhitték a liberalizmusnak azt a dogmáját, hogy gazdasági téren akkor megy minden legjobban, ha az állam nem törődik semmivel, mert mindenki úgymint legjobban ismeri érdekét, és az érdekek szabad egymásrahatásából áll elő a legjobb eredmény gazdasági téren. Ez az akkori viszonyok között igaz lehetett ott, ahol hasonló feltételek közt élő emberek versenyeztek egymással, de egészen téves volt ott, ahol a munkaadó és a munkás közötti viszonyról volt szó. Nem csoda, hogy e téren csakhamar kiáltó ellentétek ütköztek ki.

Nem szabad elfelejteni, hogy ebben a korszakban teljesen összeomlottak a középkor még fennmaradt maradványai, amikor egy új gazdasági rend volt keletkezében, amelynek erői még úgyszólván elemi erővel érvényesültek, és amely még nem alakult ki annyira, hogy a benne ható erők egyensúlyba tudtak volna helyezkedni. Erősebb kifejezéssel élve: a tőke mohósága soha nem érvényesült olyan elemi erővel, mint amikor kezdetben kapta kézbe a gazdasági életet, és semmi korlátot nem érzett nyereségvágya kielégítésében. Ennek a következményei nagyon szomorúak voltak, mert a munkásosztály sorsa a lehető legsiralmasabb lett.

A jobbjágsorsról sokszor úgy beszélünk, hogy annak csak árnyoldalait domborítjuk ki. Természetesen igen nagy hátrányai voltak, és általában tényleg kemény dolgoztatási rendszer volt. De voltak benne bizonyos enyhítő vonások is, melyek az ún. szabad bér munka rendszerében elvesztek. A jobbjágság intézményében bizonyos személyi kapcsolat volt a munkaadó és a munkás, az úr és a paraszt vagy jobbjágy között, mely sokszor enyhíthetett a jobbjágy sorsán. E tekintetben bizonyára igen nagyok voltak a különbségek, de e rendszernek legalább elvileg bizonyos családias jelleg volt az alapja. Munkás és munkaadó között közvetlen volt a kapcsolat az iparban is. A kézműiparban a mester és segédei együtt dolgoztak; a segéd és a tanoncok közvetlenül érintkeztek a mesterrel. A középkorban és még később is a köz-

tük levő viszonyoknak némi családias jellege is volt. Ott volt továbbá a céh mint az illető iparágban dolgozók közös érdekeinek ápolója.

Mindezt az új gazdasági rend egy csapásra megszüntette. Igaz, a jobbágy szabad ember lett, de az, akinek nem volt földje, melyet művelhessen, minden védő vagy személyi támasz nélkül a világba volt kutasztva, hogy úgy éljen meg, ahogy tud. A gyáros és munkása között már nem volt az a kapcsolat, mely a mester és segédei és tanoncai közt fennállott. Érintkezésük alapja csak a rideg gazdasági érdek lett. A gyáros nem érezte többé felelősnek magát munkásai sorsáért, és arról, hogy erre is gondoljon, gondoskodott a kapitalizmus a maga üzleti szellemével.

A helyzetet még két körülmény súlyosbította. A gyár térhódításával elsősorban a háziipar pusztult ki, és itt a legszegényebb emberek voltak érdekelve, akik egészen ki voltak szolgáltatva a munkaadónak. De süllyedt a kézművesipar is, és nagy túlkínálat jelentkezett a munkásság soraiban. Jelentkezett a gép, és nem kellett a mesterségben képzettnek lenni, mint a kézművesiparban. A gép mellé, annak kiszolgálására és sokféle segédmunkára gyermekeket és nőket is be lehetett állítani. Sokáig palástolni igyekeztek azokat a pusztításokat, amelyeket az emberi életben, az egészségben és nem utolsósorban az erkölcsben okoztak. Ahelyett, hogy tanították és nevelték volna a gyermekeket, gyári munkára fogták őket. Ebből az állapotból nem nőhetett ki semmi jó. Valóságos gúnyként hatott az, ha egy nagy tábor azt akarta bizonyítani, hogy az államnak tulajdonképpen nem szabad a gazdasági élethez nyúlnia, mert a gazdasági élet magára hagyva működik legjobban, és tulajdonképpen minden beletenyülés zavarja a gazdasági élet menetét.

Azt a kérdést, hogy miért van a gazdasági élet, nem vették fel akkor. Azt hitték, hogy az egyedüli cél, minél többet termelni és pedig minél olcsóbban. Ha némelyek azt merték hangoztatni, hogy a gazdasági élet van az emberért és nem az ember a gazdaságért, erre ebben a korban, amikor az üzleti szellem a legerősebben bontakozott ki, nemigen hallgattak. A tények azonban olyan megrázóak voltak, és oly mértékben jelentkeztek, hogy az államnak minden ellenzés ellenére is aktívabb szerepet kellett vállalnia, legalább is ebben az irányban. A szociálpolitikai gondolkör volt gazdasági téren az első megnyilatkozása az aktív államnak.

Az a gondolkör, amit szociálpolitikainak nevezünk, nemcsak a liberalizmus ellenzésképpen jelentkezett, hanem egyúttal a szocializmus gondolkörének ellenzésére is. Ehhez tudnunk kell azt, hogy alig bontakozott ki a kapitalizmus, jelentkeztek először a tervkovácsolók elgondolásaiban, majd pedig az úgynevezett tudományos szocializmusban azok a törekvések, melyek csak a magántulajdonon alapuló gazdasági rend eltörlésével vélték a bajokat megszüntethetőkné. A szocializmus oly gazdasági rendet kívánt megvalósítani, mely nem a kereseti szellemen, hanem az önkéntes együttműködésen és a munka elvén

épül fel, győzelemre juttatva az emberek egyenlőségét, melynek akadályát a magántulajdonban látta.

A szociálpolitika ezt is úgy ellenezte, mint a gazdasági liberalizmust. Ha nagyrészt osztotta is a szocializmus bírálátát a fennálló gazdasági renddel szemben, túlzást és ezenkívül veszedelmet is látott abban, hogy a magántulajdon a termelési eszközökön megszüntetessék. Szerinte az állami beavatkozás elegendő arra, hogy megfékezze a kapitalizmust, és az erkölcs követelményeinek érvényt szerezzen a gazdasági életben. Egyrészt szembehelyezkedett tehát az államnak a passzivitásával, és sürgette, hogy az állam ne nézze nyugodtan azokat a bajokat, amelyek mind jobban és jobban jelentkeznek, másrészt szembehelyezkedett azzal a gondolatkörrel is, melyet a szocializmus képviselt, és amely azt tartotta, hogy más megoldás nincs, mint az egész gazdasági rendet eltörölni, és helyébe teljesen újat állítani.

A szocializmusnak a kritikai részét - mint említettem - nagyrészt osztotta, bár természetesen nem abban a formában gondolta el a javítást, mint a szocializmus, hanem más alakban. Egyetértett mindenekelőtt a szocializmusnak ama felfogásával, hogy a gazdasági szabadság súlyos bajokhoz vezet. A szociálpolitika tehát szakított a liberalizmus struccpolitikájával, és követelte a bajok orvoslását. Első volt ezzel abban, hogy a gazdasági szabadságnak káros hatásaira rámutatott. Elismert a szociálpolitika azonban még valamit, ami régen kevésbé volt rokonszenves, és amit különösen a gazdasági szabadság hívei igyekeztek lehetőleg tagadni. Ez az osztályellentétek létezése. A liberális felfogás lehetőleg mellőzni akarta az osztályok küzdelmének tényét, mert ez a fennálló rend tökéletlenségeire mutatott rá. Abban a korban a polgári embernek mindent elvileg tagadnia kellett, amit a szocializmus mondott. A szociálpolitika ezzel szemben az osztályok létét nem tagadta egyszerűen, és attól sem riadt vissza, hogy elismerje, van bizonyos küzdelem az osztályok között, mert az osztályok érdekei nem teljesen összhangzatosak. Rámutatott ezzel szemben arra, hogy az osztályok közötti ellentéteket rendkívüli módon lehet túlozni és mesterségesen táplálni, amiből sohasem származhatik jó.

A szociálpolitika tehát ridegen szembenézett a tényekkel, de a tények helyes értékelésével az egyik és a másik szélsőségtől is tartózkodott. Talán egyik fő vonásának mondhatjuk a józanságot. A józanág sohasem az, ha a bajokkal szemben annyira optimisták vagyunk, hogy elhítetjük magunkkal, nincs is komoly baj; de nem józanág az sem, ha olyan pesszimisták vagyunk, hogy azt hisszük, ez így van, ennek így kell lennie, másként nem is lehet. A józanág azt követeli, hogy az ember igyekezzék a dolgokat annyira befolyásolni és irányítani, hogy a lehető legjobb eredmény jöjjön ki. A szociálpolitikának tulajdonképpen ez volt a fő érdeme akkor, amikor - a két eszmekör mellett, amelyeknek hívei egymással szöges ellentétben állottak, egymást megérteni nem tudták, egymást szidták és egymás felfogását becsmérelték - arra a józan álláspontra helyezke-

dett, hogy semmi sem tökéletes ezen a földön; mindenfelé vannak olyan viszonyok, amelyek javításra szorulnak.

Ezzel a szociálpolitika egyik fő vonása lett az osztályközi politika követelése. Ez annyit jelent, hogy az osztályellentétek káros voltának felismerése mellett törekedett azoknak lehető tompítására. A társadalmi osztályokat úgy kell elképzelnünk, mint bizonyos rétegződést, amely természetesen adódik az emberek különbözőségéből azoknak történelmi múltja, hajlamaik, vagyoni viszonyaik stb. alapján. Természetesen az egyforma szinten lévők könnyebben megtalálják a megértést, mert érdekük is közös. Az osztálytagozódásnál tehát nagyon fontos tényező az érdek. A hivatásbeli összetartozásnak is támasza az érdekközöség. Ez a rétegződés magában véve nem tekinthető egészségtelemnek, mert olyan tényezőkből adódik, amelyek egyes csoportokat mindig összefűznek. Csak az káros, ha ennek a rétegződésnek olyan túlzásai és kinövései vannak, amelyekből kifolyólag szakadékok állnak elő az egyes rétegek között.

Ezt a veszedelmet, az osztályok között mutatkozó ellentétet ismerte fel a szociálpolitika. Így a szociálpolitikának mindig egyik fő vonása maradt az osztályközi politika, vagyis az osztályok közötti kiegyenlítődésre való törekvés. Ez ma is a törekvése, mert mi történik akkor, ha az osztályok egymástól nagyon eltávolodnak, ha az osztályok között nagy szakadékok keletkeznek? Megszűnik a kölcsönös megértés, ami igen veszedelmes az állam szempontjából, mert nem érzik az egyedek, hogy valamennyien egy közös testnek a tagjai. Teljesen helyes irányban haladt az a felfogás, amely azt hirdette, hogy az osztályok közötti ellentétet nem szabad elmérgesíteni engedni, és itt került a szociálpolitika ellentétbe a szociáldemokráciával. A szociálpolitika igyekezett az osztályok között lévő különbségeket tompítani, az ellentéteket kiküszöbölni és - amint a nagynevű német szociálpolitikus, Wagner Adolf mondta - a szociálpolitika a jövedelmi egyenlőtlenségeknek a gyengítésére is törekszik. Ha nem is csupán ez a szociálpolitika törekvése, mégis a szociálpolitikai gondoskodás ebben az irányban is erősen dolgozott. Már csak az is nagy eredmény, hogy az osztályok közötti ellentétek tekintetében mérséklő és az osztályokat egymáshoz közelebb hozó irányt diktált. A szociálpolitikát egy mondatlall jellemezni, vagy egy fogalommal jelezni egyébként hiú kísérlet, mert jellemzője éppen az átfogó volta, sokoldalúsága, az életnek a maga valóságában és nem valami elvont kép alapján való elgondolása.

Láttuk, hogy a szociálpolitika egyrészt sokat átvett a szocializmus bírálatából, másrészt olyan erőt kapcsolt be a társadalmi világnézetbe, amely nélkül a társadalmi szemlélet és az állami tevékenység mindig hiányos marad. Ez az erkölcsi felfogás. A gazdasági liberalizmus tulajdonképpen tiszta gazdasági és racionalisztikus elgondolás. A szocializmus, legalább is régebbi alakjában, szintén erősen materialista és ugyancsak racionális elgondolás, habár sokszor nem egészen ésszerű is az, amit kíván. Ezzel szemben a szociálpolitika - és tulajdonképpen itt van az egész kérdésnek a súlypontja - az erkölcsi parancs-

nak a gazdasági életben való érvényesítését követeli. Éppen ezért sokszor összetévesztik a szociálpolitikát az egyszerű humanizmussal. Azt mondják, a szociálpolitika egyszerűen azt akarja, hogy humánus szellemmel hassuk át a gazdasági életet. Az ellen természetesen nem lehet kifogást tenni, hogy erre törekedjünk. Tisztán a humanizmus elvéből nem lehet a szociálpolitikát a maga egészében megérteni, mert ezen az általánosságon erősen túlemlkedett.

Egybevetve a szociálpolitikát a humanizmussal, azonnal rájövünk arra, hogy az előbbi - bár az utóbbi szempontját magában foglalja - annál tovább megy. A humanizmus - szorosabb értelemben véve, mint emberszeretetet vagy felebaráti szeretetet - azt parancsolja, hogy a bajba jutottnak segítsünk, tehát olyan valakin, aki súlyos helyzetben van. A szociálpolitika ezzel nem éri be. Lényegében ugyanis preventív, tehát a bajokat megelőző tevékenységet kíván. Nem várja be a bajokat, hanem megállapítja a bajokhoz vezető okokat, és ezeket az okokat lehetőleg megszünteti. Ez a lényeges különbség nem az erkölcsi színvonal, hanem a gyakorlati megvalósítás szempontjából áll fenn.

A másik, ami a szociálpolitikát lényegileg megkülönbözteti az egyszerű humanizmustól vagy egyszerű emberbarátságtól, hogy a szociálpolitika tervszerű, vagyis intézményszerű orvoslást követel. Nem éri be azzal, hogy egyszerűen a bajba jutott embereknek segít, hanem azokat az okokat kívánja megfelelő társadalmi berendezésekkel kiküszöbölni, melyek a bajok forrásai és a bajba jutottakon is intézményesen törekszik segíteni. Az erkölcsi parancsot mint naturális obligatiót természetesen elismeri, de vele a legalis obligatiót állítja szembe, mely utóbbit törvényes úton akarja érvényre juttatni.

A szociálpolitika tehát állami törvényeket követel a bajok megelőzésére, abból indulva ki, hogy azokat az okokat, amelyek mint a bajok forrásai, gyökerei mutatkoznak, ki kell küszöbölni. A szociálpolitikái intézkedések sorozata abban az irányban halad, hogy elháríttassanak azok az okok, amelyekből a tapasztalat szerint rossz eredmények állanak elő. Így a szociálpolitika annak helyébe, hogy valakinek erkölcsi igénye van valamire, tényleges jogigényeket állít. A munkásbiztosítás terén például jogigényt, perelhető igényt ad a munkásnak betegség, baleset esetére. Ez nagyon lényeges különbség az egyszerű humanizmussal szemben. Ezért természetesen az egésznek alapja az erkölcsi szempont marad, de törvényi alátámasztással kiegészítve. A szociálpolitika és az először Angliában kialakult keresztény szocializmus egymáshoz egészen közel állnak. A keresztény szocializmus azonban a vallás parancsára támaszkodik, míg a szociálpolitikának inkább világi a színe.

A szociálpolitika a gazdaságpolitika egyik ága, de azért egy egyetemes szempont, melynek át kell hatnia az egész gazdasági politikát. Hogyan illeszkedik bele a szociálpolitika a gazdaságpolitikába? A gazdaságpolitika a gazdasági élet különböző feladatai szerint tagolódik. Van hitelpolitika, közlekedéspolitikai, termelési politika stb. Az igazi közlekedéspolitikai-

ka a közlekedés lehető tökéletesítésére, a hitelpolitika pedig a hitel lehető tökéletesítésére irányul. A szociálpolitika a tisztán tárgyi és gazdasági szempontok fölébe emelkedve, az emberi szempontot kívánja minden téren érvényesíteni. A termeléspolitika p. o. a legeredményesebb termelésre irányul, ezt akarja előmozdítani. A szociálpolitika elismeri, hogy nagyon fontos minél eredményesebben termelni, de ez nem az egyedüli, amit szem előtt kell tartani a termelés keresztülvitelénél, hanem arra is figyelemmel kell lenni, hogy a munkás emberi lényegének megfelelően illeszkedjék be a termelés folyamatába. Így a szociálpolitika az, amely a gazdaságpolitika minden ága mögött áll, és mindig emlékezteti a különböző gazdasági ágakat, hogy ne felejtsek el, hogy bár a közlekedés, a termelés vagy a hitel nagyon fontos, de nem emberi szenvedéseken és hullákon keresztül megvalósítva. Így lehet a szociálpolitikának a gazdaságpolitikában való helyét megtalálni.

A szociálpolitika mindenekelőtt a közgazdaságról való gondolkodás határozott szelleme: az az elgondolás, mely a gazdaságot az emberi értékek szempontjából kívánja összhangba hozni. Másik vonatkozásban az ez irányban való aktív állami, társadalmi cselekvést jelenti. Ez a gyakorlati szociálpolitika. A törvényhozásban, a rendeletekben érvényesül.

Egy harmadik értelme a szociálpolitikának, hogy minden ember szociálpolitikus lehet a maga egyéni cselekvéseiben. A legalacsonyabb rendűtől a legmagasabb rendűig megnyilvánulhat minden foglalkozásban a szociális érzéssel telített cselekvés. Szociálpolitikai lelkülettel telített emberek nélkül minden szociálpolitikai törvényhozás csak szociálpolitikai hüvely, amelynek igazi tartalma nincs. A tartalmat az adja meg, ki, hogyan kezeli a törvényeket, és azok, akik a törvényes rendelkezések végrehajtására vannak hivatva, átérzik-e a szociálpolitika szellemét.

A szociálpolitika tartalma keletkezésénél fogva elsősorban a munkáspolitiká volt. Ez következik abból a korból, amelyben született. Abban a korban leginkább a munkásosztály szorult segítségre. A szociálpolitika körét tulajdonképpen a munkáspolitiká jelentette, és mint ilyent három részre szokták osztani.

Az első a törvényes munkásvédelem. Ez autoritatív szociálpolitikának is nevezhető. Törvények alkotásával és azoknak megfelelő végrehajtásával foglalkozik. Az utóbbi, ti. a végrehajtása a rendelkezéseknek nagyon fontos, mert nagyon hamar fel kellett ismerni azt, hogy hiába hoznak törvényeket, ha nincs ellenőrzés, ha nem gondoskodnak arról, hogy az előírásokat be is tartsák. Különben minden papíron marad. Angliában 1833-ban felállították az iparfelügyelői intézményt. Jellemzi az akkori szociálpolitika szűkkörű voltát, hogy akkor ez volt a szociálpolitika szerve. Később jelentékenyen kibővült a szociálpolitika területe.

A szociálpolitika második ágazataként a munkások önsegélyének a rendezése alakult ki. Ennek alapja az volt, hogy a

munkások számára is érdekképviselőt követelt a szociálpolitikai felfogás, látva azt a hátrányos helyzetet, melyben a munkás elszigeteltsége esetén van a munkaadóval szemben. Ezért a szociálpolitika, kivált bizonyos ága, a szakszervezeteknek is barátja volt. Ez úgynevezett liberális szociálpolitika, mely kevésbé az állam közvetlen beavatkozására, mint inkább a munkások megszervezésére épített, hogy ezzel javítsa helyzetüket. Anglia erős autoritatív szociálpolitika mellett a szociális liberalizmusnak is barátja volt. Németországban már Bismarck alatt az autoritatív szociálpolitika kerekedett felül. Innen indult ki az állami munkásbiztosítás, amely később másfelé is nagyon erősen kiépült. Ma már mindenfelé lényeges ága a szociálpolitikának.

A szociálpolitikának harmadik köre a munkásjóléti tevékenység, amelyet munkásjóléti közigazgatásnak is neveznek. Ez a rész a legkényesebb, mert ez kíván leginkább egész embert, nem pedig egyszerűen csak törvényt. Ez azt kívánja, hogy a gyártól kezdve egészen a hatóságokig mindenki belátással legyen a munkásság iránt. Ha ez megvan, óriási dolgokat lehet csinálni, mert nem mindig nagy és költséges dolgokkal és berendezésekkel lehet a bajokon segíteni, hanem igen sokszor szeretettel és megértéssel. Máskor persze anyagi áldozatot is kell hozni. A munkásjóléti körbe tartozik például gondoskodás arról, hogy a gyárakban a munkásoknak bizonyos berendezések álljanak rendelkezésükre, amelyek azzal függnek össze, hogy a munkások sokáig vannak a gyárban. A gyárba járó asszony ne legyen kénytelen gyermekét otthonghagyni. Nem lehet a gyermeket mindig a szomszédasszonyra bízni. Borzasztó dolgok történhetnek akkor, ha egy anyának el kell mennie a gyárba dolgozni, és egyszerűen otthonghagyja a kisgyermeket. A munkásjóléti közigazgatás körébe tartozik a szegénygondozás és a szegénysegélyezés is.

A szociálpolitikának mindig hajlama van arra, hogy az erkölcsi szempontot helyezze előtérbe, és ezzel könnyen az a látszat keletkezik, mint hogyha a szociálpolitikának ésszerű, tisztán a meggondolásból eredő okai nem volnának. Ez pedig nincsen így. Könnyen meggyőződhetünk arról, hogy a tiszta ésszerű meggondolás is szociálpolitikát követel, és a szociálpolitikának nemcsak az alsó osztályok az élvezői, hanem - közvetve - a felsők is.

Ennek igazolása nem nehéz. Ma már kezdik lassankint felismerni annak igazságát, hogy a nyomor nem marad hatás nélkül a környezetre. Hiába próbálnak p. o. a felsőbb osztályokhoz tartozók külön lakásnegyedekben elhatárolva élni, vannak bizonyos betegségek, melyek tömegbetegségek, mint például a tüdővész, hastífusz stb., amelyek terjedésének nem lehet könnyen határt szabni. Kezdi belátni, hogy a védekezés a mai munkamegosztásos korban nagyon nehéz, mert hiszen nem csinálhatunk magunk számára mindent, hanem folyton érintkezünk kell a külvilággal.

Van azután egy más ok is, amely jogászai szempontból érdekesebb az előbbinél, és amelyet már régen kezdtek egyes szociálpolitikások felismerni. Belátták ugyanis, hogy óriási ve-

szedelmet jelent a társadalomra és az államra nézve, ha egyes nagy tömegek olyan helyzetben vannak, hogy nincs mit veszíteniük. Ez a tudat ellentétbe állítja őket az állammal, az egész társadalommal, és ezek a rétegek azután azt képzelik, hogy akármi történhet, ők csak nyerhetnek rajta. Nyilvánvaló az is, hogy az osztályellentétek legerősebb táplálója a nyomor, mely könnyen a társadalom és az állam ellenségévé teszi az alsó osztályokat, saját maguk, de a közösség rovására is. Ennek a veszedelmességét már a múlt század elején hangsúlyozták egyesek, mondván: mi lesz akkor, ha ez a tömeg egyszer öntudatra ébred? Gróf Tisza István már teljesen átértette ezt akkor, amikor a munkásvédelmi törvényeket tárgyalták a 90-es években a képviselőházban. Nyíltan megmondotta, hogy nem szereti azokat a tömegeket, amelyeknek nincs mit veszíteniük, mert veszedelmesek az állam szempontjából. Mindenkinek éreznie kell, hogy ő állampolgár, az állam részese és tagja. Az olyan réteg, amely ezt nem érzi, kétségtelenül veszedelmes.

Ezek az ésszerű okok kezdtek abban az irányban hatni, hogy belátták, nem szabad arra az álláspontra helyezkedni, hogy akinek jó dolga van, nem törődik azzal, aki rossz viszonyok között él. Minél erősebben fejlődik a társadalom, annál szorosabbnak kell lenniük azoknak a szálaknak, amelyek az egyes embereket összefűzik. Rendkívül fontos, hogy mindenkiben meglegyen a közösség iránti érzet; mindenki érezze azt, hogy mindannyiunkra nézve jó, ha minél magasabb fokra emelik a gazdasági életet, és mindannyiunk érdeke az, hogy egyik a másiknak körülményeit is figyelembe vegye. Ennek a meggondolásnak kell hatni a felsőbb osztályokra is, és ha azok jobban fontolóra vették volna ezt az igazságot, akkor nem nézték volna eddig is közönnnyel azt, hogy mi történik a világban, hogy emberek élnek nem emberi színvonalon, hanem belátták volna, hogy ez rájuk nézve is veszedelmes.

Sajnos azt kell megállapítanunk, hogy ez a meggondolás sokáig csak nagyon kis fokban volt meg. Sokkal nagyobb gondot fordítottak arra, hogy felsorakoztassák azokat az ellenérveket, amelyekkel a szociálpolitikát vagy annak törekvéseit gondolták távollatharthatni. Ezek az érvek abban a korban nagyon tetszetősek voltak, és nem is kopnak el egykönnyen.

Közöttük mindig első helyen állt az, hogy a szociálpolitika megakasztja a termelést, mert beleszól a gyáros elgondolásába, nemzetközi vonatkozásban lerontja a versenyképességet. Eltekintve attól, amit már a bevezetésben is mondtam, hogy ti. a termelés önmagában nem cél - fontos tényező egy nemzet életében, de túlbecsülni nem szabad -, a gazdasági szempontok is ellentmondanak annak az érvelésnek, mely e címen ellenzi a szociálpolitikát.

A közgazdaságtan azt tanítja, hogy a termelésnek három tényezője van: föld, munka és tőke. Mindenki elismeri azt, hogy a termelési tényezőket józanul kell kihasználni, de csak a földre és a tőkére vonatkozóan. Vajon a munkára nézve nem áll-e ugyanez? Józan kihasználása-e egy nemzet munkaerejének az, ha

mérték nélkül kevés ellenértékért dolgoztatok embereket? Ebből magángazdaságilag származhat haszon, de nemzetgazdaságilag nem. Rablógazdálkodás ez az emberrel, és az a nemzet, amely a maga termelési tényezőit nem józanul használja ki, ésszerűtlenül cselekszik. Mint közgazdának állandóan hangsúlyoznom kell, hogy a gazdaság nem cél önmagában. A gazdaság nagy emberi és állami célok között áll, de ezekért van. Itt van például a honvédelem. Németországban már 1829-ben Horn tábornok ez alapon tört lán-dzsát a szociálpolitika mellett. Azt konstatálta, hogy a rajnai kerületekben a sorozási eredmények borzalmasak. Ez nem is volt csoda a mellett a dolgoztatási rendszer mellett, amelyben a gyermekeket már korán befogták a gyári munkába.

Gazdasági szempontból nem józan a nemzeti munkaerővel való rablógazdálkodás, de állami szempontból sem kár nélküli, sőt igazában nagyon káros. Tulajdonképpen a katonaságnak kellett volna érdeklődnie a szociálpolitika iránt, mert hiszen ütőképes hadsereget nyomorékokkal és elcsenevészedett emberekkel kiállítani nem lehet. Bármennyire technikai lesz is a hábo-rú, testileg felkészült emberek kellene hozzá.

De áll-e az, hogy a szociálpolitika kerékkötője a gazdasági fejlődésnek? Vajon a szociálpolitikailag legnyomorultabb és legelmaradottabb országok a legversenyképesebbek-e? A tapasztalat ennek határozottan ellentmond. Szociálpolitikai téren Anglia az egyik úttörő volt. Ez természetes is, mert legelőször ott volt nagy kapitalizmus, és ott hódított tért az a belátás is, hogy az az állapot nem tartható tovább, melyben az állam nem törődik a tisztán üzleti alapon felépülő munkaviszonnyal. Anglia versenyképességét ez egyáltalában nem gátolta. Ezt nem is nehéz megmagyarázni. A nyomorult, alacsony színvonalon lévő ember nem tud annyit teljesíteni, mint egy emberi színvonalon lévő munkás. Nem véletlen, hogy az ipar és technika fejlődésével kezdett erősen érvényesülni a szociálpolitika. Ha a napszámosoknál nem is érzi a gyáros annak fontosságát, hogy emberi színvonalon legyen, a szakmunkásnál, a tanult munkásnál annál inkább. Egyszerű logika nyilvánul meg ebben, ti. az, hogy a magasabb munka magasabb színvonalú emelkedést is kíván.

A szociálpolitika fontosságát ma már a vállalkozók is átérzik. Oly követelések, melyek még egy-két évtized előtt is a leghevesebb ellenzést váltották ki, ma már megvalósultak, vagy legalább is közel vannak megvalósulásukhoz. Ilyen p. o. a munkaidő rövidítése. Régebben a leghevesebben érveltek ellene, ma pedig minden civilizált államban törvények vannak, melyek szabályozzák. Így van ez több más munkásvédelmi vonatkozásban is.

A szociálpolitika magas erkölcsi színvonalon álló gondolatvilág, amely a társadalmi ellentétek enyhítésével és a köz szempontjának érvényesítésével kívánja a fennálló gazdasági renden belül e feszültségeket megszüntetni, és az emberi közös-ségnek lényegét jobban kidomborítani. A gazdasági élet fejlődésére vetett pillantásból eredő gondolatok főképpen abban csú-csosodnak ki, hogy minél eredményesebb az emberi munka, minél eredményesebb és bőségesebb a termelés, annál inkább kell gon-

doskodni arról, hogy bizonyos életszínvonalon élő emberek legyenek. Már gróf Széchenyi István megmondotta nálunk, mennyire szükséges a belső fogyasztóképesség emelése. Ez nagyszerű összhangban van a szociálpolitikai felfogással. E felfogás lényege ugyanis az emberek minél szélesebb rétegeinek igazán emberi szinten való megélhetést biztosítani és ez alapon az emberek békés együttműködését megalapozni. Oly állapot elérése a szociálpolitika célja, melyben mindenki érzi, hogy a nemzeti közösség tagja, és hogy nemcsak ő van a közösségért, hanem a közösség az ő támasza is. Így a szociálpolitika az igazi nemzeti közösség alapvetője lesz.

A MAGYAR SZOCIÁLPOLITIKA IGAZA A LIBERÁLIS ÉS SZOCIALISTA
ESZMERENDSZEREK KÜZDELMÉBEN *)

Eros és Logos örök küzdelmének új korszakát éljük, szenvedjük. Az apró tények nagy szintézisének, a valóságnak értelmetlen belső ellentmondásaival, emberőrlő aránytalanságaival szemben hadra kel az élet egységéből következő értelem. Az ész lázadása e társadalmi színjáték a mindenkor irracionális jelen, az élet ellen. Minél káprázatosabb technikai eljárások bővítik a gyártás világát, tágítják a jószágtermelés berendezéseit, tökéletesítik termelő folyamatait, és minél gyötrőbb a népeknek, megélhetésük alapjainak ez elhatalmasodásával egyidejű nélkülözése, annál élesebb az értelem visszahatása a valóságra, annál hevesebb az ész lázadása. Az értelem valamely célgondolatban egységes, ellentmondásoktól ment, önmagában lezárt rendszer ábráját függeszti a valóságnak világító, izgató színében gazdag kompozícióban szétfolyó képe mellé, és önmagát tüzelve háborog az észlelt különbségeken. Az értelem ábrái a társadalom-gazdasági ideológiák zárt, minden másnak érvényét, értelmét tagadó eszmerendszerek, a valóság színdús képe az élet. Az értelem gondolatának tervszerűségében nincsen megalkuvás, kompromisszum, az élet maga az elveknek és erőknek - bár szüntelenül alakuló, de mégis csak állandó - kompromisszuma. Az értelem elképzelései teljes megoldások, az élet ilyeneket nem ismer, mert a valóság sohasem lehet a történéseket igazító megannyi hatóerő közül egyetlen tényező, a ráció életformája. Ezért háborog szüntelenül az értelem az élet ellen, ezért az értelem űfelsége az élet mindenkor ellenzéke. A tiszta megoldásokat kedvelő, intellektualizmusában felfuvalkodott értelemnek örök ellenzéki, a dolgok mindenkorai rendjével szembeállított programja a racionalizmus, idők, nemzetek, társadalmi közszellemek szerint különböző változatban.

Az értelem e programjának gazdaságpolitikai fejezete az ésszerű, tehát tervszerű gazdálkodásról szól. Tervszerű gazdálkodás az ésszerű, korszerű követelmény a dolgok létező rendjével szemben. Gazdasági ismeretekkel pallérozott fej tervgazdálkodást említve valaminő szocialista gazdálkodási módra gondol. Pedig ha odafigyelünk az "ésszerű" gazdasági elgondolások hirdetőinek - tudat alatt vagy fölött ható érdekekkel fűtött - vitájába, a tervgazdálkodásnak individualista, a szocialistánál - önmagában véve - nem kevésbé logikus elgondolásával találkozunk. A szocialista és individualista "tervgazdász" megegyeznek abban, hogy "tiszta" megoldást követelnek. Nézetük szerint egyszer már el kell döntenünk a mindnyájunkra sorsdöntő kérdést: mit akarunk, kapitalizmust vagy szocializmust? Mert ha a szabadkereseti gazdálkodás hajtó motorának, az egyéni kezdeményezésnek és a magántulajdon intézményének védelmében a tömegerők semlegesítése céljából a "szocializmus" /1/ elemeivel túlter-

*) A Munkaügyi Szemle kiadványai 8. szám, Atheneum, Bp. 1932.

heljük a vállalkozást, a termelés gazdaságtalanná, a nép megélhetésének alátámasztására képtelenné válik, tehát a tömegek előtt még ellenszenvesebbé tennők azt a kapitalizmust, melyet élni nem, de meghalni sem engedünk. Ha pedig - úgymond a gazdasági racionalizmus szószólója - egyszerre kívánunk hideget és meleget fújni, és egyidejűleg követünk megélhetési, a népszükséglet kielégítésére irányuló és rentabilitási, a nyereséges, sikeres vállalkozásra törekvő gazdaságpolitikát, az eredmény csak egy lehet: az előbbi megghiúsítja a rentábilis termelést, az utóbbi pedig a nép megélhetését. A kapitalizmus lassan ki-múl, de a szocializmus sem születik meg. Tiszta helyzetet kell teremtenünk. A liberális gazdasági racionalizmus szerint abban a kultúrkörben, melynek életében a magyarság történelmi és földrajzi adottságok okán szerepét betölteni törekszik, a gazdálkodásnak alapjellege kapitalisztikus. A versenygazdálkodásnak a XIX. század történelmében fejlett előnyei, a fejlődő népességnek egyre bővülő megélhetése azonban a háborút követő gazdálkodásban nem érvényesülhettek, mert a politika az állami beavatkozás túlfeszítésével a gazdasági élet követelményeit vagy nem ismerte, vagy a gazdaságellenes politikai magatartás szociális és nemzetpolitikai hátrányainak jelentőségét kétségbe vonta. Nem a kapitalizmus van tehát válságban, nem a szabad kereseti gazdálkodás elve mondott csődöt, hanem a politika öncélúsága és vakúsága válságba sodorta a gazdálkodást, és ezzel kétségessé tette a megélhetést. Ebből a megállapításból semmi esetre sem következik, hogy új gazdálkodási elvet kell érvényesíteni a meglévő helyett, hanem meg kell tisztítanunk a gazdálkodást a politikától. Adjuk meg a gazdálkodásnak a természetének megfelelő autonóm életet - úgymond a liberális tervgazdász -, és a versenygazdaság erőinek szabad játéka, a gazdaságnak gátlás nélkül járó mechanizmusa önműködőleg kitermeli a termelés és fogyasztás arányos bővülését jelentő piaci helyzetet. A mezőgazdasági állam ipari protekcionizmusának, az ipari államok agrárprotekcionizmusának tervszerű megszüntetése ismét visszavezet az optimális feltételek mellett merőben a társadalmi és gazdasági szerkezetből - nem pedig mesterségesen - adódó telep-helyeken folytatott gazdálkodáshoz. A nemzetközi munkásvándor-lások akadályainak elhárítása fokozatosan lehetővé teszi a népességnek a legkisebb gazdasági nyomás irányába való áramlását, tehát az emberiségnek a jószágtermelés és áruforgalom méretei-hez és irányaihoz igazodó arányos megoszlását. A munkapiac sza-badságának megadása mellett a hatósági bérpolitikával kialakít-ott "politikus" bér megszűnésével előálló piaci bér, a munka-feltételek törvényes - a silányabb munkaerőre kedvező - korlá-tozásának megszűnése, a munkást helyhez kötő, vándorlásaiban gátló munkanélküliségi biztosításnak törlése újra megteremti a sikeres termelésnek és a munkás egyéni érdemessége szerinti életlehetőségének - a hadüzenet óta nélkülözött - előfeltételeit. Ez a liberális tervgazdálkodás eszméje, a szabadjára ha-gyott dologi világ természetében rejlő tervszerűség hitének gondolatformája. A praestabilita harmónia, a magukra hagyott dolgok természetes rendje (ordre naturel) tanának modern válto-zata.

Vállalhatja-e az állam a liberális gazdasági ésszerűség politikájából folyó tervszerű passzivitás szerepét? Elismerjük, hogy a gazdaságnak megtisztítása a politikától, a gazdasági protekcionizmusnak és szociálpolitikának lebontása, önmagában véve az emberiséget gyötrő világgazdasági válságnak elképzelhetően leggyorsabb megszűnését idézné elő. De önmagában véve, és nem azokkal a kísérőjelenségekkel együtt, amelyek éppen a szociálpolitika hiánya következtében társadalmi válsággá, ha nem forradalmi feszültséggé sűrítették a nélkülözők elkeseredését. Mert az államnak visszavonulása a szociális államiság magaslatairól a jogállam védelmi vonalára, a gazdasági és társadalmi szerkezet olyan gyökeres és gyors megváltozását eredményezné, ami újabb tömegeket tenne földönfutóvá. A protekcionizmus megszüntetése, új vám- és külkereskedelmi helyzet nemcsak hatalmas vállalatok, hanem egész termelési ágak telephelyének, a gazdasági optimumnak eltolódását vonja maga után. Ez nagy állótőkék gazdasági jelentőségének elértéktelenedését idézi elő, és nagy szerkezeti változásokhoz, eltolódásokhoz, javak átértékeléséhez igazodó köz- és magángazdasági politikát igényel, melynek pénzeléséhez - különösen Kelet-Európában - hiányzik a megfelelő, rugalmas pénztőke. Hangsúlyozom, a gazdasági optimumnak eltolódása egész vidékek termelésének sikerét, egész népek megélhetését veszélyeztetheti a nemzetközi jövedelemeloszlás új arányainak kialakításával. Hogy melyik nép lenne haszonélvezője és szenvedője ennek a gazdasági korszakváltozásnak, erre megfelelően nem mi vagyunk hivatottak.

A gazdasági protekcionizmus mellett a szociálpolitika lebontása - ellentétes irányban ható más, új tényezők hiányát feltételezve - bár megindítaná a lassú tőkeképződés folyamatát, de amíg ez a vállalkozás fejlődő foglalkoztató és bérteljesítő képességén keresztül kiválthatja szociális előnyeit, "a munkás-ság szerzett jogaitól" megfosztott tömegek kétségessé tehetik a gazdálkodás, ha nem az államélet folytonosságát. A tömeg természete okán sohasem racionális, és nem fogja követni az ésszerűséget azt a dermesztően fagyos okoskodását, hogy a szociális védelem megszüntetése éppen a nép megélhetésének érdekében történik, mert a velejáró átmeneti tömegszenvedés árán - a termelési költségnek a vállalkozást rentabilitáshoz juttató csökkenése révén - megvásárolhatják a válság útvesztőjéből való gyors kiemelkedés lehetőségét. Az egyén ezt fájó érzéssel megértheti, a tömeg soha. Megmozdulásában, forradalmi feszültségében az előbb mondottakkal ellentétes irányban az élet lázad fel a dermesztő, a merev logika ellen. Az élet tömeget lázadására bizonyára felkészülne egy - a liberális tervgazdász elgondolását vállaló - államhatalom, és fokozott mértékben kiépítené az államélet és a termelés folytonosságát védő hatalmi berendezését. A szociális kiadások apadásával egyidejűleg tehát ugrásszerűen emelkednék a rend termelési költsége. Magángazdasági szempontból a helyzet semmit sem javulna, mert végeredményben a szociális és a közületi teher egyaránt szerepel a termelés költségelemei között, csupán a magántulajdoni monopolhelyzetért fizetett váltságdíj, a szociális költség helyébe a magántulajdon megvédéséért, a rendért fizetett még jelentékenyebb közteher lépne. Magángazdasági szempontból a helyzet inkább romlik, mert

az "improduktív" szükségmunkáknak és a nemzeti munkaerő védelmének megszüntetése okán még jobban elhatalmasodó munkanélküliség, a keresőképtelenek létbiztosítását jelentő társadalombiztosításnak és a törvényes munkásvédelemnek lebontásával növekvő nyomor és munkauzsora - még az államhatalom remélt fölényének megtartása esetén is - a gazdálkodásban olyan szociális feszültséget teremt, amely a versenytermelésre vezető minőségtermelésnek előfeltételét, a lelkes munkát, a munkaörömet megsemmisítené. A szociálpolitika lebontása az emberrel való rablógazdálkodásra vezetne, mert ha a vállalkozó leltári tárgya, a munka után nem fizeti a leltártárgyak biztosítási díját, ha - miként egyéb termelő eszközeinél - a szociálpolitika költségével nem amortizálja az embernek mint erő- és munkagépnek rongálását, elkopását, a vállalkozó - a rentabilitási cél hivatászerű hajszolásával - munkaadói minőségében nem fogja annyira kímélni az embert, mint a gépet, amelybe tőkét beruházott és utána amortizációt fizet. Nem, a szociálpolitika lebontása esetében a vállalkozó rablógazdálkodást fog űzni a munkaerővel, és az elhasznált, optimális előfeltételek mellett már nem foglalkoztatható embereket kielejtezzi a termelésből, eltartásuknak terhét áthárítva a közösségre. A magángazdaság nem veszi észre, hogy ez az eljárás is a közegészségügyi és szegényügyi kiadások révén hatalmasan felduzzasztja a közterheket, és nem gazdaságos eljárás, mert még mindig olcsóbb a kollektív és egyéni szellemi és testi elesettséget megelőző szociálpolitika, mint ennek helyettese, a már bekövetkezett tömeges lelki elfajulásnak kratopolitikai kezelése és a testi elesettség millió esetének egyéni gondozása. Az utóbbi a közösségi élet növekvő kockázata mellett újonnan növekvő adóterhet jelent. Az állam tehát a liberális tervgazdászok elgondolását nem teheti magáévá, az állam nem vonulhat vissza a jogállam védelmi vonalára. Az állam nem nélkülözheti a szociálpolitikát.

A szocialista tervgazdasági racionalizmus szerint a gazdálkodás anarchiáját, a lényegesen nagyobb fogyasztási igények kielégítésére berendezett termelészerkezetnek és a növekvő nyomornak visszataszító ellentétét csak a termelésnek és a fogyasztásnak tervszerű harmonizálása, a jövedelemmegoszlás és szükségletfedezés arányosítása szüntetheti meg. Elérkezett a nagy pillanat, midőn a - Marx által a jövőendő szülőanyjaként tisztelt - kapitalizmus megszűli a méhében életre kelt szocializmust. Az államra a társadalomgazdaság e történeti aktusánál az a végső feladat hárul - melynek teljesítése után a szocialisták szerint bekövetkezik az állam elhalása -, hogy a népre szenvedésmentesen vezesse le az új világ megszületésének történelmi erők hajtotta folyamatát. A társadalmi élet új egyensúlyhelyzetének kialakítására számos szocialista tervgazdasági recept készült. A szocializmus racionális gazdasági tervei közül a magántulajdon intézményén alapuló versenyzöldalkodás elvétől a legkevésbé és a legjobban eltérő elgondolások a következő lépcsőfokokon vezetnek a teljes szocialista racionalizmus rendszereig, a kommunizmusig: a) a jövedelmeknek szocialista adórendszerrel való arányosítása, tehát nem a jövedelmi forrásoknak, hanem a magántulajdon és szellemi monopólium következményeinek részleges vagy teljes társadalmosítása, b) a földjára-

déknak és a tőkekamatnak gyökeres, a vagyoneelosztásba nyúló megszüntetése, c) ár-, kamat-, bérmegállapítás, az "irrationálisnak" minősített piaci gazdálkodás lehetetlenítése, d) a termelőeszközök az összes tőkejavakra kiterjedő köztulajdonba vétele a termelőeszközök egyéni használatának lehetőségével, e) a minden vonatkozásukban társadalmisított tőkejavakkal folytatott közösségi gazdálkodás, f) végül a termelésnek és a fogyasztásnak szabatos arányokat megállapító, egységes tervet érvényesítő racionalizálása. A rendszerek alapelve közös, uniformizáló kényszergazdálkodás. Vajon elvállalhatja-e az állam a szocialista racionalizmus gazdasági programjából reátháruló feladatot?

A szocialista gazdálkodási rendszerek elemzése és bírálata szétrepezsténé mostani fejtegetéseink keretét, különben is a magyar élet gyakorlati igényeinek szemszögéből vizsgáljuk tárgyunkat. Annak az általános érvényű tételnek kihangsúlyozását azonban nem mellőzhetjük, hogy a gazdálkodás valamely szakaszán alkalmazott kényszer mindig kiváltja további szakaszokon való érvényesítésének igényét. Különben vagy sehol sem érvényesül, vagy szétrombol meglévő összefüggéseket újaknak kialakítása nélkül. Miként nincs tervszerű, szabályozott ütemben fejlődő, méretezett infláció, nincs önkorlátozó kényszergazdálkodás sem. Hatósági bérmegállapítás ármegállapítást, mindkettő kényszertermelést, utóbbi hatósági kamatmegállapítást stb. von maga után - természetesen, ha a hatalom birtokosainak van bátorsága következetesen érvényesíteni a meghirdetett alapelvet. Magyar viszonylatban a kérdés súlypontja azon van, lehet-e hosszabb időre méretezett terv szerint arányosítani a magyar gazdálkodást. Erre válaszuk tagadó, ma inkább, mint valaha, mert termelésünk, költségelemeink legnagyobb része (ipari nyersanyagok ára, külföldi fuvarételek, a közhitelnek nemzetközi megítéléséhez igazodó pénz- és áruhitelfeltételek stb.), legfontosabb gyártmányaink és termelvényeink ára és piaci kelendősége a magyar imperiumtól függetlenül és hatásterületén kívül érvényesülő tényezőktől függ. Egy olyan ország, melynek életében a történések legerősebb rugói nem a közösség életének gazdasági alapjaira támaszkodnak, nem léphet fel egy új gazdasági rendszer kezdeményezőjeként. Ilyen ország már önállótételek hiánya okán sem számolhat a gazdálkodás folyamatainak általa elképzelt tervszerű menetével, tehát nem tanúsíthat olyan közgazdasági magatartást, mint azok az országok, melyek az önálló létnek földrajzi és gazdasági előfeltételeit magukban hordják. Különben is a gazdálkodás módjának minden gyökeres megváltoztatása "átmenetileg" - a szocialista tekintélyek szerint is -, a rentabilitásra irányuló termelőberendezésnek a népszükségletet fedező produktivitásra törekvő gazdálkodásra való átalakításának időszakában süllyeszti a népesség megélhetésének színvonalát. Ezek szerint tehát a társadalom csak ott bírja ki ennek a süllyedésnek gazdasági nyomását, és csak ott nem bomlik fel anarchikus hordaéletbe, ahol a fogyasztás számára még kínálkozik olyan visszavonulási terület, ami lehetővé teszi a megélhetés leszállítását az "átmeneti gazdaság korszakában", amikor az új, népellátó tervgazdálkodás kiépítése céljából az élvezeti javak rovására is tőkejavakat kell kitermelni. A magyar nép fogyasztása számára ilyen visszavonulási terület nem

kínálkozik, nincsen olyan csalóka remény, "festett egeknek" minden káprázata, amely elviselhetővé tenné számára - a nagy átmeneti korszakban - életszínvonalának további jelentékeny süllyedését. Ha tehát nálunk a gazdasági berendezés ilyen "átállításával" kísérleteznének, ez népünk számára nem nyomort - ez a jelen kínja -, hanem megsemmisülést jelentene. Az állam a szocialista tervgazdasági racionalizmusból reágharuló szerepkört tehát nem vállalhatja.

A logikus egységként jelentkező racionális megoldási tervek - az individualizmusból és univerzalizmusból fakadók egyaránt - önmagukban bármily teljesek, nem számolnak a lét adottságaival, minden közösségnek egyediségével. Megvalósíthatók? Igen, az életen elkövetett erőszak árán. Az egyéni élet, népelet egyaránt a maga sokféleségével ezernyi változatban jeleníti meg az emberek millióinak természetében dúló hajlamokat, vágyakat, uralomra, hatalmaskodásra törő indulatokat. Ezért az életet nem hozhatjuk valamely ésszerű elv egyetlen nevezőjére. Igen, megtehetjük brutális, kényszerítő, az egyéni életstílusokat eltipró fölényes erővel. De a társadalmi létből mindennek kiküszöbölése, ami irracionális, a lelkes ember társadalmi megsemmisülésével egyértelmű. Minthogy minden politikának célkitűzése az értékes - emberi vagy népi - egyediségek számára megteremteni a természetüknek megfelelő lét előfeltételeit, önmagában hordozza elgondolásának minősítő bélyegét az a gazdaságpolitika, mely célkitűzéseivel és eljárásaival egyaránt a mindannyiunkban közös - emberi természetet sérti, melynek csupán egyik eleme a ráció.

A ma államának gazdaságpolitikája nem követi a gyökeres változásokat sürgető racionalista egyelvűség merev logikájának irányvonalát, hanem - az előbbi természetrajzának ismeretében - kételvűséget érvényesít: a vállalkozás rentabilitásának elősegítésével egyidejűleg - részben ennek segítségével - törekszik megteremteni és tökéletesíteni a nép minél bővebb megélhetésének előfeltételeit. Való, hogy sok minden, amit az előbbi érdekében tesz, visszatetsző a megélhetés gondjaitól gyötört tömegek előtt, mert számos különben jogos szociális igény kielégítését teszi lehetetlenné. Ezzel szemben pedig minden, amit az állam növekvő szociális költséggel a munka intézményes védelmében tesz, a vállalkozás rentabilitásának és a tőkeképződésnek rovására történik. Ezért a társadalmi élet belső egységének fenntartásán és a közösségi élet zökkenésmentes fejlődésének elősegítésén munkálkodó államiság az ész lázadása idején - a társadalmi összműködés rovására - lelkiismeret és szellemben elszakad a liberális vagy szocialista tervszerű, teljes megoldásokat sürgető csoportoktól. A különérdekeket képviselő csoportok analitikus, racionális felfogása szöges ellentétbe jut a minden különérdeket mérlegelő, de egyiket sem teljes egészében érvényesítő, mindig - ha méltó társadalmi feladatköréhez - szintetikus "államgondolkodással", aminek a közösségi életre tragikus kihatása a nemzetnek népre és államra való kettéhasadása. Ilyen fenyegető nemzeti veszélynek idején válik el az állampolgár-nevelés értéke, és ilyenkor kell hogy megmutassa az állam a népben bizalomkeltő szociális arculatát. Ki kell domborítani a

tömegek előtt, hogy amikor az állam - röviden - rentabilitási és megélhetési politikát csinál, lényegében - de nemcsak a mára, hanem jövő nemzedékekre is gondolva - mindkét irányú politikájával voltaképpen csak egyet akar: biztosítani a közösségi élet materiális alapjait. Hiszen az állam a tőkeképződést elősegítő politikájával a nép jövőndő megélhetését kívánja biztosítani, mert már Marx is megmondta, hogy egy szocialista gazdaságban sem lenne szabad a teljes munkaeredményt az ennek kimunkálásában részesek között felosztani, hanem - miként ez most a tőkekamat és földjáradék formájában történik - ebből el kell vonni bizonyos hányadot egy közösségi alap javára, aminek terhére törtenék a meglévő termelőberendezés fenntartása és ennek a népszaporodással arányos fejlesztése. Tehát még egy szocialista gazdasági rend is megköveteli a népszervezethez igazodó tőkeképződést, mint a jövőndő népelet anyagi előfeltételeinek megteremtését. A tőkeképződést lehetőségét megadó rentabilitási politika tehát szintén etikus, szociális természetű, mert a la longue számol a népelet anyagi feltételeivel. Ennek természetzerű korlátot szab a nép jelen - szellemi és biológiai elkorcsosodását gátló - optimális megélhetéséhez fűződő érdek. Utóbbit munkálja - ez aktivitásának alsó határa - a szociálpolitika. A rentabilitási és szociálpolitika kölcsönösen egymásban hordják érvényesülésüknek természetes határait. A jövő megélhetését megalapozó tőkeképződést kiváltó rentabilitási politikának a felső határa a nép jelen biztosított megélhetése. A szociálpolitikának határa - társadalomgazdasági rendszerünkben - a vállalkozásnak a termelés menetét biztosító rentabilitása. De - felteszem az időszerű kérdést - hol van a szociálpolitika felső határa, ha - piaci helyzetek következtében - még szociális kiadások hiánya esetén sem rentábilis a vállalkozás? A szociálpolitika maximuma ez esetben a nép biológiai értékállományának fenntartása. Ha a gazdaságban - és nem csupán egyes vállalatoknak tevékenysége - huzamosabb időn keresztül - pl. nemzetközi mozzanatok következtében - nem lehet sikeres, a szociálpolitikának mértéke már nem lehet a megközelíthetetlen rentabilitás, ott a mértéket az ember természetének alapkövetelménye, az élethez való jog szabja meg. A meglévőnek élethez való joga mindennél erősebb, erősebb még a feltételezett jövő nemzedékek jogánál is. Az élethez való jog - ilyen válságos időkben - a "Munkát és kenyeret!" felhördülő jelszavával követeli a maga igazát. Valóban korszerű követelmény, de vizsgáljuk lényegét.

Munkát? Hogy ennek a követelménynek érvényesítését nem kereshetjük egyik ideológia síkján sem, ezt bevezető gondolatainkkal kifejtettük. Munkát nem rendszerekben, hanem a ma életében követelnek az államtól, mi tehát a munkaalkalmat itt keressük. Munka ott van, ahol termelnek, és termelés ott folyik, ahol közületi vagy magántőke gazdasági szerepet vállal. A magántőke, ha ezt kívánatosnak tartja, személytelenné válik, és éppen ezért azt termelésre kényszeríteni nem lehet. Csupán a termelőberendezésben fizikailag megfogható tőkejavakat lehet működésre kényszeríteni. A magántőke akkor vállalkozik, ha ez számára rentábilis. Munkát? Igen, rentabilitást! Munka és rentabilitás funkcionális összefüggésben érvényesülnek. - Hogyan

állunk a közületi tőkével? A közületi ingótőke magántőkének teljes vagy részleges szocializálásával áll elő. Előbbi esetről már szoltunk, a szocializálással tőkék sohasem szaporodnak, sőt foglalkoztató képességük - a politikai irányítás esetében mindig és mindenütt előforduló eltévesztett beruházások következtében - inkább csökken. Az utóbbi esetben, tehát amikor közadókából és egyéb állami jövedelmekből gyűjt valamely közület tőkét, és ezzel közvetlenül termel vagy vállalkozást közvetve - hitelműveletekkel, garanciavállalásokkal - pénzrel, újabb munkaalkalmakat nem terem. E kérdésben az angol kincstári (Treasury) memorandum szépen kifejtette, hogy a közkötelezettségek útján közmunkák céljaira a magánosoktól elvont pénztőkékkel a közületek mindenestre kevesebb munkaalkalmat teremtenek, mint amennyinek lehetőségét megszüntették ezeknek a pénzeknek a magángazdaságtól való elvonásával. Gazdaságpolitikai eljárásokkal a közületek befolyásolhatják a foglalkoztatás mértékét, de a termelésnek közvetlen vagy közvetett pénzrelésével soha - csak a magángazdaságnak és az állami pénzügyeknek ártnak, de szociálpolitikai előnyt ettől ne várjanak. Álláspontunk más nem lehet: munkát? rentabilitást!

Kenyeret? Igen kenyeret, aki számára sem vállalkozás, sem közület munkalehetőséget nem teremt. Etikus elv - elismerem, miként azt is, hogy az életre való jogból következik a munkára való jog, és ha ez nem teljesíthető, az ellátásra való jog. Ez a jog érvényesíthető mindaddig, amíg nem veszélyezteti a munka előfeltételeit. Mert kenyeret a közület a magángazdaságtól elvont pénztőkékéből ad, minthogy pedig a magángazdaságnak számottevő élvezeti pénztőkéje már nincs, a különben termelő, tehát munkalehetőséget is adó tőkéből elvont pénzből teljesít. Ezért a kenyér nyújtása a munkáltatás rovására történik, miért is kenyeret szinte kizárólag azoknak kell megadni, akik szubjektív keresetnélküliek, tehát személyükben hordják ellátatlanságuk okát.

Rentabilitást a vállalkozásnak, ez valóban nagy szociálpolitikai jelentőségű célkitűzés, ez valóban "a munká"-t jelenti, de a "kenyér" nem szociálpolitikai követelmény, ez caritas. A háború utáni Közép-Európa időről-időre kikényszerítette mindenkori jövőjétől ennek a caritasnak egészen nagystílu gyakorlatát. A jelen szűk kenyere mellett bőségesen táplálkoztunk, amíg tellett a kiszáradó régiből, később jóízűen falatoztunk a jövő kenyereiből. A múltban bizony elfogyasztottuk a jelen kenyérének nagy részét, de ma - hiteltelenül - nem ehettük meg a holnap kenyereit. Itt állunk: a jövőből táplálkozás folyamata megszakadt, csak a mának korábban megdézsmált kenyereit fogyaszthatjuk - ezért szűkös és nem mindannyiunké a megélhetés. Ez magának a szociálpolitikának a helyzete, ezért beszélnek a szociálpolitika válságáról. A szociálpolitika ugyanis vagy a múltban felhalmozott tartalékokból (pl. a háború előtt külföldön bevezetett egyes szociális járadékbiztosítások), vagy a jelen termelési eredményből, vagy a jövőből (pl. a közhitel igénybevételeivel végrehajtott lakásépítő politika) él. A magyar szociálpolitikára a múlt semmit sem hagyományozott, a jövőből nem élhet, mert pang a hitelezés, az inrentabilis jelen gazdál-

kodás sikertelensége mellett - amennyire kevés intézményes eszköze megengedi - a népszerűség létminimumának megvédésére, tehát a legszerűsebb, de egyszerűsége legkomolyabb szociálpolitikai program valóra váltására szorítkozik.

Válságban van tehát a magyar és általában a szociálpolitika? A szociálpolitika a gazdasági válságban ágyazva intézményeiben szenved, teljesítőképességében korlátolt, de nem a szociálpolitika van válságban, miként az válságba csak elvi síkban juthat, ha valamely érvényes társadalomszemlélet, amilyeneknek elképzeléséről bevezetőben szóltunk, feleslegessé teszi mint elvet és mint szociális funkciót. Mert a szociálpolitika nem nyolcórás munkanapot, nem cselédbiztosítást, nem gyermekvédelmet, nem lakásügyet jelent, hanem a közösség összetartásának szolgálatán keresztül az ember elvének érvényesítését. A szociálpolitika az anyagi világ erőrendszerével, az anyagisággal, a materiális érdekelvvel szemben az ellenprincípiumnak, az embernek érvényesítője. Hogy az embervédelemnek és emberérvényesítésnek gondolata minő formákat ölt, milyen történeti kategóriákban jelentkezik - ez másodrendű; a lényeg, hogy legyen, hogy hasson, hogy hódítson teret - nem maga, intézményei, hanem az egyetlen öncélú ember számára. Ez a polarizáló elv a kapitalizmusnak elsőrendű szükséglete, a kapitalizmus vagyonszerzési rugója, ha ettől menten érvényesül, ad absurdum lendíti a versenygazdálkodást. Ez az elv teszi lehetővé a versenygazdálkodás bontó, harci életjelenségeinek ellenére a társadalom fennmaradását, a közösségi együttműködést. Ottlik László kitűnő tanulmányában /2/ szellemesen kimutatta a kapitalizmus és szocializmus funkcionális összefüggését, ez érvényesül a kapitalizmus és a szociálpolitika viszonyában is. Amíg van magántulajdoni monopolhelyzet és kívül álló tömeg, amíg van kereseti érdek által hajszolt piaci verseny, amíg a nyereszkes ütemére zakatoló gépek imperializmusát az anyagi siker vágya fűti, addig lesz szociálpolitika, mert nélküle nem lenne társadalmi kerete, egysége, jövője ennek a zaklatott, dübörgő mindenségnek. Magántulajdon, örökjog, társadalmi jogintézmények maradandósága mind attól függ, hogy a szociálpolitika milyen mértékben tudja megkönnyíteni a rendet teremtő állam munkáját. Milyen mértékben tudja megelőzni a versenygazdálkodásból kibontakozó kollektív erőket - a társadalom összefüggéseit veszélyeztető - elhatalmaskodását, milyen mértékben tudja megelőzni az emberi elesettséget. Ha pedig a társadalomnak lassú - és nem ideológusok elméletein szárnyaló - fejlődése a gazdálkodásnak elveit, a közösségek szerkezetét, az egyéni életek formáit módosítja, akkor is - miként a bolsevizmusban is - lesz szociálpolitika, mert a dologi világ rendjének és az emberi természetnek örök ellentétében mindig lesznek, akik a lelkes ember életelvét képviselik a nagy anyagi változások sodrában.

Szociális intézmények csődöt szenvedhetnek, szerzett munkajogoktól tömegeket megfoszthatnak, de egy rendszer sem ejtheti el a szociálpolitikát, mert ez az ember feladását jelentené.

Akik a szociálpolitikával vagy annak hatásfokával szemben aggályokat támasztanak, rendszerint nem a szociálpolitika alapelvének értékét, hanem - etikus vagy magángazdasági megfontolás alapján - éppen azt vitatják, vajon az elvnek már ismeretes igazgatási és jogintézmények által megkísérelt érvényesítése tényleg javít-e az emberi sorson és a közösség életét közelebb hozza-e a közjó állapotához.

A szociálpolitikával szemben leggyakrabban hangoztatott érv, hogy a jövő nemzedék megélhetése szempontjából annyira fontos tőkeképződést megnehezíti. Természetesen ez részben a tőkeképződést kiváltó gazdasági erők tőketermelő képességétől, részben a szociális kiadásoknak jelentőségétől függ. Eddigi fejtegetéseinkhez maradunk következetesek, midőn elismerjük, hogy ez az aggály magában hordja az igazság magvát, és ennek a mozzanatnak különösen hazánkban van - tőkeínségünk okán - nagy jelentősége. Egynéhány megjegyzést azonban nem mulaszthatunk el. Milyen tőke képzéséről van szó? Közületi vagy magángazdasági tőkeképződésről, mert nyilvánvaló, hogy az előbbit a szociálpolitika nagymértékben elősegíti, példa reá a német társadalombiztosítás, mely békében négymilliárd tőkét gyűjtött, és ennek kihasználásával jelentősen befolyásolta a piacot, közvetve a jövedelemelosztást. Marad tehát a magángazdasági tőkeképződés - de melyik? Mert ez lehet megtakarításoknak vagy üzemi gazdálkodási feleslegeknek az eredménye. El kell ismernünk, hogy a takarékosági tőkeképződést a szociálpolitika gátlás helyett inkább elősegíti. A hatósági bérlpolitika, a munkaközvetítés, munkaalkalmak szaporítása mind a legtakarékosabb kispolgári és munkás népcsoportok fizetőképességének fokozására és egyenletessé tételére törekszik. Magasabb és rendszeresen élvezett fizetés és bér a tömegek takarékoságának legbiztosabb alapjai. Ennek hazánkban, ahol éppen az idegen tőke magas ára miatt relatíve alacsony a bérszínvonal, nem tulajdoníthatunk különösebb jelentőséget, mert távol van bérszínvonalunk attól, hogy gazdaságilag elképzelhető emelése a munkásságnál tömeges takarékoságot indítsen meg. Különbösen is ezeknek az apró élvezeti tőkéknek produktív tőkékévé való átváltoztatása irracionális és jelentős interkaláris kamatveszteséggel jár. Közgazdaságunkban a nagyobb jelentőségű magántőkeképződést a vállalati gazdálkodás feleslegei jelentik. A szociálpolitika tényleg csökkenti a vállalkozásnak azokat a feleslegeit, amiket - önpénzeléssel - a vállalkozó újra üzemébe investíálhat. Megint szemben találjuk magunkat a szociálpolitika korlátjával, azzal a nyereséggel, amely még meghaladja azt az összeget, amely a vállalatba fektetett tőkék a mindenkori hitelkamat mellett jelentkező kamathozadékanak megfelelne. Ennek a határnak értékelésénél vegyük figyelembe, hogy minden rentabilitást korlátozó szerepe ellenére éppen ebből a szempontból is gazdaságos a szociálpolitika, mert megelőzi a jövőbeli rentabilitást kizáró mozzanatoknak (pl. a szegényügyi és közegészségügyi teher elhatalmasodásához vezető emberi munkaerővel folytatható rablógazdálkodást, a munkaviszonyoknak forradalmi feszültséggel való megfertőzését) kialakulását. Különösen a mások tulajdonában levő termelőeszközökkel gazdálkodó vállalkozó nyereségvágyában rövidlátó, nem ismeri fel, hogy az általa kihasznált, selejtté váló munkaerő eltartá-

sa a közületek költségvetésén keresztül mennyire meg fogja nyomorítani a jövő vállalkozását. A szociálpolitika az emberrel ésszerűen folytatott gazdálkodásra szorítja a munkaadóját, és ezzel a vállalkozás jövődbeli érdekeit is oltalmazza.

Hogy lendületes szociálpolitikai fejlődés mellett tőkeképződés lehetséges, arra jellemző az a hivatalos megállapítás, mely szerint Németországban 1924-1928-ig 65,7 milliárd RM tőke képződött, amiből ha levonjuk ez időszak végén jelentkező külföldi tőkét, még mindig 48,7 milliárd RM új tőkejóság marad. Nem a szociálpolitika, hanem az új tőkék hibás kihelyezése, a változott viszonyokhoz nem alkalmazkodó "Kapitalfehlleitung" és a gazdasági szerkezetnek minden eltolódásával járó tőkepusztulás okozták - a jóvátételi teljesítéseken felül - a német tőkeinséget.

Megbénítja a vállalkozói szellemet - hangzik a szociálpolitika elleni vád. Igen megbénítja ezt az a szociálpolitika, mely egy túlzott üzemi alkotmányosság eszközével belenyúl a vállalkozó gazdálkodásába, és nem csupán munkaadói minőségében korlátozza akaratelhatározását. Bénítja továbbá a vállalkozás nemzetközi versenyképességét aláásó szociálpolitika, ha a szociális költség meghaladja a velünk versenyző külföldi megfelelő termelést terhelő szociális költséget. De munkaerő-dömpinget jelentene, ha az ember belföldi megélhetésének rovására a termelési költségeknek szociális elemén akarnák megtakarítani azt a költségtöbbletet, ami más elemnél áll elő. Ez csak akkor indokolt, ha ellenkező eljárás az érdekelt termelési ág termelésének folytonosságát vagy foglalkoztatóképességét veszélyeztetné. Másrészt, a szociálpolitika a társadalmi viszonyok kiegyensúlyozásával, bérharcok és politikai ipari viták ritkításával a tőke biztonságérzetét fokozza és a hiteléletet elősegíti.

A szociálpolitika mesterségesen kiterjeszti a fogyasztást, túltengő konzumpenzelést eredményez. Itt vegyük figyelembe Feiler találó ellenvetését, mely szerint e jelenség a fogyasztási szokások megváltozásának természetes folyamánya.

A szülők régen te gyermekeik jövőjét tőkegyűjtéssel fundálták. A - sokszor keserves önmegtartóztatással - összekuporgatott tőkének inflációs elporladása és a mai nemzedék szörnyű élménye, a világkép megváltozása, vele kapcsolatban puritán életet élő családok tömeges vagyonsztése, a szülőket megtanította arra, hogy megtakarításaikat elsősorban gyermekeik fejébe és testébe investálják. Ezt a beruházási tevékenységet szintén konzumfinanszírozásnak hívják - mindenesetre a vizsgálódási szempont kérdése, hogy minek fogjuk fel -, de legalább is ezzel az igazságértékkel ugyanezt a jövődbeli efficiens gazdálkodás személyi előfeltételei megteremtésének is nevezhetnők. A jövedelmek egy részének a fejébe való beruházását, a kultúrpolitika, a nemzet és az egyén fizikai birtokállományába való investálását pedig a szociálpolitika hajtja végre. Innen az utóbbinak végtelen katonapolitikai jelentősége (amit a német nagyvezérkar és az angol admirális teljes mértékben felismert és érvényesített).

Ellensége a szociálpolitika a racionalizálásnak - hangzik az újabb ellenvetés -, márpedig e nélkül a valóságból ki-vezető egyik lépcső, az önköltség mérséklése végre nem hajtható. Más lapra tartozik, hogy a termelés további racionalizálásához van-e tőkeerőnk, és megvannak-e a piaci előfeltételek, itt csak annyit állapíthatunk meg, hogy a szociálpolitika elősegíti a termelés racionalizálását. A dolgok közötti viszonyt igazító technikai racionalizálás teljes automatizmusra tör, elve "mindent az emberért az ember nélkül". Ha ez az elv szociálpolitikai párhuzamos racionalizálás nélkül érvényesül, a technikával, illetőleg ennek birtokosaival szemben fellázadnak a technika kizárólagos birtokosaitól függő tömegek. Ezért a szociálpolitika a dolgok viszonyát igazító technikával párhuzamosan racionalizálja a monopolhelyzet birtokosának és a birtoktalanak, a munkaadónak és a munkavállalónak, tehát a szociális viszony személyi tényezőinek kapcsolatát. E párhuzamos racionalizálás mellett válik kikerülhetővé a technika és az ember egymás értékét pusztító összezapása.

A mezőgazdaság jogos igényeinek több képviselője szerint az ipari szociálpolitika megdrágítja az ipari termelést, és - minthogy az önköltség egyike a számos árképző tényezőnek - ezáltal hozzájárul az árolló szétnyitásához. Nézetünk szerint az ipari szociálpolitika fejlődéséhez különösen nagy érdeke fűződik a mezőgazdaságnak. Ha az ipar nem önmaga viselné részben a munkáltatás okozta emberi egészségromlás terhét, a gazdasági siker érdekében rablógazdálkodás folynék az emberrel, és - miként már jeleztük - a hajszolt (pl. mozgó munkapaddal, ahol a gép diktálja a munka ütemét) munka okán megrövidült produktív életszakban fizikailag kiuzsorázott munkás megnőtt improduktív életszakában való eltartásának a terhe a közületre, az utóbbin keresztül pedig a nem ipari termelésre is, elsősorban a mezőgazdaságra háramolnék. Az ipari szociálpolitikának - közgazdaságilag megvalósítható (erről már szóltunk) - fejlesztése tehát az agrárérdekek védelmét is jelenti.

Etika és gazdaság idegen területek, szociálpolitikával egybe nem kapcsolhatók, márpedig ez utóbbi erre is törekszik. Íme újabb ellenvetés. Való, hogy az etika pillanatnyilag korlátozhatja azoknak a magángazdaságoknak rentabilitását, melyek eddig ezt kiküszöbölték. Az etikai elvnek általános és tartós érvényesítése - tehát, ha nem avatkozik a versenyviszonylatokba, és így nem sújtja hátránnyal ennek az elvnek alkalmazóját - közgazdasági megkönnyebbülést eredményez. Ha a gyakorlati etika érvényes konvencióként befolyásolja adós és hitelező viszonyát, a bizalommal javul a hitelezés, a hitelkamatban rejlő erkölcsi bizalmatlansági elemmel csökken az idegen tőke ára, megkönnyebbülnek az áruhitelezés feltételei, mérsékelhető a mai etikátlan világban minden, különben mozgékony vállalatot szükségszerűen agyonbürokratizáló ellenőrzés, a hamis bukások, spekulatív kényszeregyezségek tömegei nem bontják meg a hitelgazdálkodást stb. Igen, ha valami csökkenteni - ami annyira korszerű követelmény - a vállalkozói önköltséget, akkor ez mindenekelőtt az etikai elv általános érvényesítése a közgazdaságban. Minthogy a szociálpolitika az etika szellemének érvényesítésére törekszik

a tőke és a munka viszonyában, ebből a nézőpontból is gazdasági értéket jelent.

Minden, ami általában a szociálpolitika nagy társadalmi és gazdasági értékét tárgyilagos bizonyítással hangsúlyozza, kidomborítja a magyar szociálpolitikának vitatott igazát. Ezért a szociálpolitika, jelesen a magyar szociálpolitika eszmei céljának és szellemének igazolása után tárjuk fel az antiszociális áramlat forrásvidékét, vizsgáljuk meg, hogy hol társadalmi erők, hol pedig gazdasági mozzanatok egyengették a szociálpolitikaellenesség útját, és vajon a magyar adottságok motiválnak-e ilyen természetű ellenhatást.

Az ember, a közösség és a gazdaság hármas szemszögéből vizsgálódva ismerjük fel a szociálpolitikának kiemelkedő nemzetpolitikai jelentőségét. Joggal felmerül tehát a kérdés, ha ilyen jelentősége van a szociálpolitikának, miért fejlesztik ezt vissza éppen azok az országok, melyek éppen e téren a legnagyobb szociálpolitikai tapasztalatra tehetek szert.

Tényleg a szociális haladásban az élen haladó három állam, Németország, Anglia és az Ausztráliai Államszövetség korlátozta szociálpolitikáját. Németországban Brüning szükségrendeletei - különösen az eddig utolsó - érzékenyen megnyirbálták a társadalombiztosítás szolgáltatásainak szisztémáját, a bérvitákban eljáró birodalmi döntőbírók bérlpolitikája - akiknek ítéleteit egész iparágakra vagy ipari vidékekre szóló érvénnyel a keresztényszocialista érzületű Stegerwald munkaügyi miniszter ruházta fel - a termelési költségek csökkentése érdekében a bérszínvonal általános, további leszállítására irányul. Azoknak ellátására rendelt válsággondozás, akik önhibájukon kívül, nem személyükben rejlő ok miatt (pl. betegség) munkanélküliek, és az ennek esetére szóló biztosítás szolgáltatására való igényüket kimerítették, tavaly óta csak rövidre szabott időre és mértékben segíyezhet. Általában a községek népgondozása éppen a legnagyobb nyomor idején sorvad. Anglia kénytelen volt a work or maintenance (munkát vagy létfenntartást) politikájával felhagyni. A kidolgozott közmunkatervet (pl. a londoni Charing Cross híddal, a londoni szállítmányozással kapcsolatos) elejtését követte MacDonalddnak és Snowdennak vakmerő lépése, a munkanélküli biztosítás segélyeinek (férfiaknál heti 17 s-ről 15 s 3 d-re, nőknél 15 s-ről 13 s 6 d-re) leszállítása, a segélyre igényjogot kimerítették eltartására fordított transzitionál benefit feltételeinek megszigorítása, a biztosítási járuléktétel emelésével egyidejűleg. Az ausztráliai "szociális paradicsom" fölé is fellegeket sodort az európai-amerikai gazdasági tornádó. A bevándorlási tilalakkal és állami bérlpolitikával (bérhivatalokkal) mesterségesen magasan tartott munkafeltételek és életszínvonal alól az ausztráliai termelvények földi fogyasztóinak válsága elsodorta a különben is szűkös gazdasági alapot. Két esztendeje recseg-ropog az egész mesterségesen fenntartott ausztrál életkeret. Scullin, a londoni City által - egy szövetségi kölcsön feltételeként - előírt gazdasági és pénzügyi intézkedésekkel egyidejűleg, mint labour miniszterrel-

nök volt kénytelen a kincstár terhére fizetett öregségi járadékokat 12,5 %-kal, a szülészeti (anyasági) segélyeket és a hadirokkantaknak járandóságait 20 %-kal csökkenteni.

A szociálpolitikának minden jelentősége ellenére mik váltották ki ezt a folyamatot, minő sorstragédiák kényszerítik éppen a szocialista és keresztényszocialista államirányítókat a szociális "vívmányok" lefaragására? Mi készítette MacDonaldet, aki a "sapkás" Keir Hardie-val még a századfordulókör együtt csiszolta azóta már kormányprogrammá is dagadt jelszavát - work or maintenance -, hogy élete munkájának alapelvén vegyen erőt? A tények.

A gyarmatvesztett, jövátételt fizető Németország intézményesen 1924 óta 3,4 milliárd RM-t fordított a házbérjövédelmi adóból lakáspolitikára. 1928-1929-ben a népgondozás 3586 millió RM-ba, a lakáspolitikára 1542 millió RM-ba, a szociális biztosítás kerekén 4400 millió RM-ba, a közületeknek és a szociálpolitika közületi intézményeknek összesen 8,5 milliárd RM-ba került. Becslések szerint a nyomor fejlődése következtében - egyes intézményeknek jelzett visszafejlesztése ellenére - a közületek szociálpolitikai költsége 1931/32-ben 10,5 milliárd körül fog kialakulni. 1913/14-ben a megfelelő költség 1154 millió RM volt.

Anglia nettó nemzeti vagyona 1913-ban 14,2 millió fontsterling volt, 1931-ben 7,5 milliárd fontsterling, államadóssága a háború kitörésekor 800 millió fontsterling, 1931-ben 7,5 milliárd fontsterling. Az angol költségvetés 1913-ban 195,8 millió fontsterlinges, 1930-as budget 836 millió fontsterlinges és az ezévi szociális közületi kiadások összege 260 millió fontsterling. Sapiienti sat.

Mi emelte ugrásszerűen a magasba - éppen a háborús tőkepusztítás, világkereskedelmi összefüggések lazulása stb. után - a szociális kiadásokat? Mi? Elsősorban a múlt, a XIX. század, a tisztán jogállam szelleme, amely megakadályozta, hogy a társadalomgazdasági szerkezet változásaival egyidejűleg kialakuljanak a közösségi életnek és - a változások kezdetén - a fejlődés által legázolt embernek védelmi intézményei. És amikor a megváltozott társadalmi szerkezetből az iparosodás, a városba tödulás, az általános iskoláztatás okán az ember jogainak öntudatával, új jelentőségének göggjével és számszerű súlyának hatalmával az állam elé lépett a tömeg, az államnak át kellett értékelnie önmagát, és egész hatalmi berendezését az új tömegigényekhez kellett idomítania. Az állam, hogy a nemzeti élet folyamatosságát elősegítő szerepét továbbra is betölthesse, új életformát vállalt, a szociális államiságot, és ezt kinyilatkoztatta jogban, szellemben, intézményekben egyaránt. A társadalmi szerkezet átalakulása, a népcsoportok hatalmi viszonyának megváltozása és az államnak ehhez igazodó áthasonulása lendítette - az átgondolt, szerves és arányos fejlődés társadalmi érdekéhez képest talán túl gyors ütemben - előre a szociálpolitikát. Innen az elhatalmasodó szociális teher egyes országokban, innen a szociálpolitikával szemben megnyilatkozó visszaha-

tás olyan népek életében, ahol a szociálpolitika nagy érdemeit sokak előtt elhomályosítja a szociális intézményeknek és a gazdasági teljesítőképességnek aránytalansága.

Volt-e hazánkban a háború után olyan lázas ütemű - a gazdasági élet arányait megbontó - szociális fejlődés, amelyet - a gazdaságunknak nálunk különösen gyenge teherviselőképességére tekintettel - szűkebb határok közé kellene szorítani?

Ha a háború utáni jog- és intézményalkotáson végigtekintünk, nem találkozunk több európai állam háborút követő szociálpolitikájától eltérőleg egy reformmal sem, mely személyében vagy osztályegységében, a munkaviszonyban az emberi méltóság zsinórmértékével mért polgári egyenjogúsításnak szintjére emelte volna fel a magyar munkást. Az emberi méltóságot kifejező jogalapon nem fejlődött ki sem a munkavállaló személyiségének védelme a munkaviszonyban, sem a munkavállalók közvetlen befolyásának intézményes biztosítása a munkafeltételek szabályozásánál. A háború utáni évek nem bírták meg sem az egyéni, sem a kollektív szerződések jogi természetének és létrehozásuk feltételeinek és módjának törvényi rendezését. A munkaviszony alapjainak jogi természetét, az érdekképviselők jogképességének hatáskörét, az ipari viták békés elintézésének módját, a tarifaszervezeteket és a megkötésüknél követendő eljárást köztörvény ma sem szabályozza. A magánalkalmazottak jogviszonyainak - megboldogult kitűnő szociálpolitikusunk, Pap Dezső kodifikációjában már előkészített - rendezése még most is szenved a törvényhozási elintézés hiányát. A magyar államnak nem volt munkabér- és munkaidőpolitikája, e téren a gazdasági liberalizmus XIX. századbéli érintetlenségében érvényesült. A munka alkotmánya hazánkban még a probléma felvetéséig sem jutott el.

A létbiztosítással kapcsolatban a munkapiaci politikát nem támasztotta alá egy - be hányszor sürgetett - országos, hiánytalan hálózattal működő hatósági munkaközvetítés, és a mezőgazdasági munkásság még máig sem szabadult meg parazitáitól - tisztelet a kivételnek -, az alvállalkozóktól és toborzó gazdáktól. Szerves betelepítési politika, egységes hordozó által irányított tervszerű közmunkapolitika nem birkózott meg az utolsó két évtized alatt roppantul, 30,1 %-kal fejlődött produktív korban levő - 20-59 korévek - népesség (Móricz Miklós adata) foglalkoztatásának kérdésével, ami évi 375 millió munkanapnak megfelelő munkaalkalomtöbblet kialakítását tette volna szükségessé. Magyarország dolgozni tudó népességének jelentős fejlődése - a munkahiányt növelő egyéb tényezők leghatékonyabb érvényesülése idején - felvetette a munkanélküliségi biztosítás eszméjét, gyakorlati eredmény nélkül.

A racionalizálásnak térhódítása az általános és különös üzemi, műszaki védelmet új problémák elé állította, megoldásukról nem számol be jelentős jogszabály. Az iparfelügyelet mint a törvényes munkásvédelemnek hatékony eszköze - külföldi kifejlesztésének idején - hazánkban nem emelkedett az efficiens munka-

felügyelet hivatásának magaslatára. Mondanom sem kell, hogy itt is újabb köztörvény hiánya e jelenség oka.

Az ipari munkavállalók munkafeltételeit illetőleg a háború előttivel szemben a helyzet rosszabbodott. Bár osztjuk Dálnoki Kováts tárgyilagos megállapítását, hogy a munkabérek a háborút megelőző színvonalon mozognak, megjegyezzük, hogy a munkáskeresetek nem, a háború előtti 2-4 %-kal szemben 20-25 %-os, többnyire huzamos munkanélküliségi, tehát keresetnélküliségi időtartamok következtében. A munkaidő tekintetében éppen az utóbbi körülmény által terjedő mértékben kiváltott short time, részleges munkanélküliség és a munkanap mesterséges megrövidítése ebből a szempontból javított a helyzeten. A 8 órás munkanap törvényi szabályozásának Vass József által befejezett előkészítése nem nyert törvényhozási elintézését.

A mezőgazdasági szociális helyzetre a gazdák pénztelensége nyomja bélyegét. Midőn az elproletarizálódott törpebirtokok százezrei járnak napszám után, és az ipari pangástól falujába visszaűzött munkások duzzasztják a mezőgazdasági munkavállalók népcsoportját, a pénzsűke miatt a napszámmunka jelentősége elenyészik. A részes munka terjed. Pénztelen birtokok terménnyel fizetett cselédekkel pótolják a pénzbérfizetés okán mellőzött napszámosokat. A napszám tehát esik, az 1913. évi átlagos férfimunkásnak megadott 2,70 pengővel szemben 2,30 pengő, de agrárollóval csökkentett vásárlóerővel. Ez ami nincs, ez a magyar szociálpolitika passzívuma. Mit hozott, mit teremtett a kérdéses korszak szociálpolitikája? Amit alkotott, a biztosítás körében történt.

Talán a földbirtokreformmal kezdeném. Nem teszem. Az idők fogják eldönteni értékét, azt, hogy arányban állott-e, amit a földtulajdon megoszlása tekintetében előnyként kiváltott azokkal a hátrányokkal, melyek különösen napjainkban, a kérdés hitelpolitikai és termelészervezeti elhanyagolása okán tömegesen jelentkeznek. A létbiztosítás lakáspolitikai fejezetét sem kívánom a mérleg aktívumai közé sorozni, mert ahhoz képest, amit Románia kivételével csak a szomszédos államokban végrehajtottak, minő jelentőséget tulajdonítsak annak, hogy a magyar lakásépítő külön tevékenység 1924-től 1929-ig 6263 lakást termelt ki? Marad a törvényes munkásvédelem és a társadalombiztosítás. Az előbbi vonatkozásban jelentős alkotás az ipartörvénynek a pályaválasztás intézményes rendszerét megcsillogtató novellája, továbbá - a vonatkozó nemzetközi egyezmények ratifikálásának folyamányaként - a gyermekek, fiatalok és nők munkavédelmének korszerű szabályozásáról szóló 1928:V.tc. E törvénynek végrehajtását - a textilipar egy részének kivételével - a legtöbb vonatkozásban még ma is nélkülözzük. A legkisebb mezőgazdasági munkabérek megállapításáról szóló 1923:XXV.tc. anyagi bérvédelmet jelent. Végrehajtásának jelentőségére jellemző, hogy ennek alapján eddig mindössze 34 esetben kísérelték meg a béralakulás befolyásolását.

Ami a létbiztosítás terén jelentős gyakorlati reformként jelentkezik, iparforgalmi társadalombiztosításunk kiépítése. Az

öregség, rokkantság, özvegyiség és árvaság esetére szóló kötelező biztosítás megalkotásának jelentőségét méltatnom felesleges. A betegségi biztosítás keretében a háztartási alkalmazottak biztosításának megvalósítása, a segélyre jogosult családtagok bővítése, az orvosi gyógykezelésre és a táppénzre való jogosultság leghosszabb időtartamának 26 hétről egy évre való felemelése, az anyasági biztosítás segélyének kitermelése, a munkásbiztosítási felsőbbíróság megalkotása mindmégannyi komoly értékű, embersorsot szépítő reformalkotása a magyar szociálpolitikának.

A baleseti biztosításban jelentős újítás - ugyancsak a vonatkozó nemzetközi egyezmény általunk való ratifikálásával kapcsolatban - a foglalkozási, tehát ipari megbetegedések kártalanítása és a balesetelhárításnak törvényi megalapozása. Mindkét irányban elősegíti a társadalombiztosítás munkáját a külföldi társadalmi múzeumok szellemében fejlesztett Társadalomegészségügyi Intézet és Múzeum. A bányanyugbér és a magánalkalmazottak nyugdíjbiztosításával összefüggésben említésre méltók azok az intézkedések, melyek a nyugdíjigények és várományok megtartását, illetőleg fejlesztését a munkahely megváltoztatása mellett is lehetővé teszik. Ezzel megszűnt a vállalati nyugdíjintézmények egy részének kötelékébe tartozó magánalkalmazottak és bányamunkások nyugdíjjal való vállalathoz rögzítése.

Igaz, hogy a társadalombiztosítási törvények végrehajtása jelenleg évi 100-110 millió pengő szociális kiadással jár, melyből kb. 40 millió pengőt jelent a reformmal járó költség-többlet, de ezzel szemben számottevő megtakarítások jelentkeznek közegészségügyi és szegényügyi vonatkozásban. A társadalombiztosítási járuléktehernek súlyáról megközelítő képet nyújt az alábbi adatösszeállítás (ennél figyelembe kell vennünk, hogy a beszámítható javadalmazásnak technikai megállapítása országok szerint eltérő, miért is e téren abszolút értékű összehasonlítást senki sem nyújthat).

Biztosítási járulékkulcs a beszámítható munkabér %-ában ágazatonként

Ország	Beteg- ségi %	Öreg- ségi %	Bal- eseti %	Munka- hiány %	Gümő- kór %	Anyá- sági %	Magán alk. többlet %	Össze- sen %
Németorsz.	5,50	5,50	1,30	6,50	-	-	0,14	18,94
Ausztria	8,33	-	1,15	9,67	-	-	-	19,15
Csehország	6,50	6,00	1,50	-1)	-	-	-	14,00
Magyarorsz.	6,-	4,002)	1,50	-	-	-	-	11,50
Olaszorsz.	-3)	4,40	2,-	2,-	1,00	0,30	-	9,70

- 1) Genti rendszerrel, melynek terhe külön - de közvetve jelentkezik.
- 2) Magánalkalmazottaknál 5 %.
- 3) A kötelező betegségi biztosítás hiányát pótló gyáripari vállalati betegellátó intézmények fenntartásának - üzemenként eltérő - terhét itt nem jelezhettem.

A társadalombiztosítási költség vizsgálatánál figyelembe kell vennünk, hogy ez csak egy hányada a "szociális tehernek". Hiszen a munkafeltételek törvényes korlátozása, jelesül a munkaidőnek - különösen Franciaországban és Németországban erőteljesen érvényesülő - szabályozása, közhatalmi bérmegállapítás, a fizetéses évi szabadságidőnek törvényi szabályozása, üzemi tanácsok működése stb. számos közép-európai államban a termelésnek a társadalombiztosítási kiadások súlyát megközelítő megterhelésével jár. Ezek a szociális költségtételek nálunk elenyészők, miért is - néhány iparágtól eltekintve - Magyarországon az iparforgalmi "szociális költség"-et fedi a társadalombiztosítási kiadások összessége.

A háborút követő magyar szociálpolitikának ebből a mérlegszerű összeállításából kitűnik, hogy a mezőgazdasági bérvédelemnek (1923:XXV.tc.) és a védett kategóriák munkavédelmének (1928. évi V. tc.) kivételével jelentős szociális haladás abban a vonatkozásban, a létbiztosítás irányában jelentkezett, ami - a szociálpolitika állami hatáskörének több kormányhatóság között való tagoltsága mellett - a népjóléti és munkaügyi minisztérium feladatkörébe tartozik. Vajon ez csupán egy nagy átütőerővel rendelkező államférfiú alkotóképességének tudható be? Mindenesetre Vass József politikai súlyának és szónoki erejének mindent elhomályosító része volt a magyar létbiztosítás kialakításában. De ez még nem indokolja, hogy miért szinte kizárólag ebben az irányban történt az életet gyakorlatilag is igazító jelentős haladás. Ennek okát a munkaügyi minisztériumok természetrajzában ismerjük fel.

A gazdálkodás menetére ható minden kormányhatóság befolyásolja a piaci viszonyok alakulását. Hivatásszerűleg bár mindegyik a maga hatáskörén keresztül a közjó kialakítására törekszik, tevékenységük a piac alakításával módosítólag hat a piacból kialakuló jövedelemeloszlásra. A közjóra törekvés keretében a földművelésügyi kormányhatóság az agrárvállalkozási nyereség kialakítására és a földjáraadék fenntartására, ha lehet, emelésére törekszik. A pénzügyi korány piaci jelentősége az optimális és tartósan élvezhető tőkekamat fenntartására irányuló politikájában érvényesül. A kereskedelmi kormány "a vállalkozás" rentabilitását védi és fejleszti. A jövedelemelosztás folyamatában tehát a kormányhatóságok kiemelkedő szerepet játszanak. Az állam részéről melyik kormányhatóság támasztja alá a munkások igényeit a jövedelemelosztásnak folyamatában? A munkaügyi minisztérium. Ha a kereskedelemügyi minisztérium igyekszik fejleszteni a közösségi termelés eredményének munkabérvététét, ezzel saját piaci szerepét és a vállalkozási nyereség emelésére és tartósságára irányuló törekvését veszélyeztetné. Egy reszortnak nem lehet kettős tengelygondolata. A vállalkozási nyereség és a munkabér - sokszor egymás rovására jelentkező - érvényesülését állami eszközökkel ugyanaz a reszort nem szabályozhatja. Az egyik célgondolat a másik rovására érvényesülne. Különben is a szociálpolitika - miként korábban kifejtettük - a mai társadalomban érvényesülő kapitalisztikus elvnek ellenprincípiumát jelenti. A gazdasági minisztériumok és a belügyi korányzat a mindenkori adott társadalomgazdasági

életformának hivatott védelmezői, tevékenységükben a - gazdasági és társadalmi értelemben vett - rend eleve érvényesül. A munkaügyi minisztérium az ellenprincípiumnak, a haladásnak igazgatási életformája. Ha tehát értékesnek, szükségesnek tartjuk - a mondottak alapján - a szociálpolitikát, miként ez a szociális államjogi felfogásból következik, bele kell állítanunk az állami életbe a ma rendjére polarizálólag ható, az emberi ellenprincípiumot képviselő szociális minisztériumot. Ha ilyen van, hatáskörében szolgálhatja a haladást, ez elvi magyarázata a magyar létbiztosítás kialakításának. Ami szociálpolitikai vonatkozásban más célgondolatot képviselő részortba tartozik, ennek alárendelve fejlődni képtelen, jelentőségében elenyészik. Ezt ma már a kultúrvilágnak szinte minden országa felismerte, és ezért a kis Dániától és Finnországtól kezdve Szerbiáig és Görögorszáig az államéletben kimagasló szerepet játszik a munkaügyi minisztériuma. De ahhoz, hogy az ilyen szerv valóban érvényesíthesse államban és társadalomban az embert, hogy polarizálja a mának "rendjét" ne csak nevében, hanem lényegében is elsősorban a szociálpolitikának, és csak járulékosan legyen a népgondozásnak központi intézménye. A magyar népjóléti és munkaügyi minisztériumnak kizárólag a társadalombiztosítás felügyeletében illetékesség adja meg a szociálpolitikai színezetet. Lényegében e kormányhatóság a népgondozásnak (Fürsorge), jelesül a "városi népesség" gondozásának központi intézménye. Munkajog és munkavédelem, bérpolitika, munkaközvetítés és a nép foglalkoztatásának, a nemzeti munkának megszervezése, társadalombiztosítás, lakás- és betelepítési politika - igen, ez egy valóban szociálpolitikai minisztérium hatáskörének - a német Reichsarbeitsministerium és a francia Ministère du Travail, de l'Hygiène, de l'Assistance et de la Prévoyance sociales példaadásával - a kultúrállamokban majd mindenütt kialakult lényege, és - az egy társadalombiztosítás kivételével - a népvédelemnek éppen ezek a nagy kérdései hiányoznak az említett magyar kormányhatóság ügyköréből. A népgondozás egy szociálpolitikai kormányhatóság járulékos feladata, aminél mi sem természetesebb, minthogy a népgondozás rendeltetése a preventív irányú szociálpolitika hiányai és mulasztásai okán bekövetkezett egyéni elesettségek eseteinek kezelése. Mindaddig, amíg a munkaügyi politika fegyvertárát nélkülöző népjóléti és munkaügyi minisztérium hatáskörének Procrustes-ágyában egy Vass József vívódó és Ernszt Sándor tépelődő szenvedéseire ítelt a munkaügyi politika mindenkori irányítója, az ellenprincípium, a szociálpolitika nem érvényesülhet az emberi természetén alapuló közösségi és egyéni életigények arányában.

Ma inkább, mint valaha áll és érvényt követel ez országban Bebel emlékezetes tétele: "A szociális reform csak azoknak a bajoknak pontos megismerésében verhet gyökeret, melyeket meg akarnak szüntetni. Ez a megismerés csak akkor lehetséges, ha azokat pontosan megvizsgáljuk, a pontos megvizsgálásra pedig lehetőség csak ott nyílik, ahol rendelkezünk ehhez szükséges szervezettel. Teremtsünk meg tehát ilyen szervet!" Hozzáteszem: igen, teremtsük meg, formáljuk ki az embervédelem szervét abból, amink van, a meglévő indításnak, a szociálpolitikai hatáskörében szerény népjóléti és munkaügyi kormányzatnak kiépí-

tésével, ennek közhellyé vált megszólása helyett. Bűnösök bűnhődjenek, de védjük és teremtsek meg a közösség és az egyén érdekében egyaránt nélkülözhetetlen, etikus tartalmukkal önmagukban véve is értékes közhatalmi funkciók kifejtésének államszerkezeti előfeltételeit. /3/

A tudományos, szűkebb értelemben vett magyar szociálpolitika mérlege önmagában megítélve passzív. Egyenlege azonban nem olyan súlyos, ha a szociálpolitika érvényesülésének útját nemcsak az erre közvetlenül hivatott rezsortban, hanem az egész államéletben követjük. Ha ezt meg tesszük, és nem csupán ház- és jogintézmények formáiban ismerjük fel a szociális haladást, észre kell vennünk, hogy éppen a nemzetélet terhes jelenében a magyar állam milyen céltudatos szociálpolitikát követ. Mert mi más - végcélját tekintve - az inflációellenes megfeszített küzdelem, a transzfermatorium, ha nem szociálpolitika? Az előbbi anyagi bérvédelem, az utóbbi - az exportdevizáknak a termelés folytonosságának alapfeltételeként jelentkező ipari nyersanyagok és fegyártmányok beszerzésére és nem külföldi adósságfizetésre való fordításával - munkaalkalmak teremtése és a meglévők oltalmazása. A pénzérték megőrzése meggátolja a fizetések és munkabérek vásárlóerejének minden fizetés- és bérleszállítást sokszorosan meghaladó elsoványodását. A német infláció szocialista birodalmi kormány alatt is nagy arányokat öltött, és a munkásságra támaszkodó politikai rendszer képtelennek bizonyult - drágasági pótlékokkal, heti kétszeri bérfizetésekkel, aránybérrel, árindex-bérszámítással - a mindig élenhaladó kiskereskedelmi árszínvonalat a névleges bérszint emelésével megközelíteni. Bebizonyult, hogy inflációban a munkavállalók reálbére, fizető-, tehát fogyasztóképesége - egyenlőtlen ütemben - sorvad. Inflációban a dologi javak hasznélvezőinek kvótájával szemben a jövedelemelosztás folyamatában a munkabér kvótája szűkül, de emellett abszolút értelemben is csökken a munkabér vásárlóereje. A pénzérték állandóságában elsősorban a munkásosztály érdekelt. Az infláció tehát mindenekelőtt a munkásosztályt sújtó veszedelem. A magyar szociálpolitika tehát nincs válságban, nem tresped, hanem - a jelen követelményeivel számolva - új formákban új feladatokat teljesít. Ezt csak azok nem ismerik fel, akik rezsortokban gondolkoznak.

A megszokott, szűkebb értelemben vett szociálpolitikánk mérlege is még mindig kedvezőbb annál, mint amit szintén igazolna a háborút követő magyar életnek megannyi szomorú adottsága. Amikor más népek az embervédelem gondolatát intézményesítették, nekünk az államterület összezsugorodásából, következőképpen egész társadalmi és gazdasági szerkezetünknek máról holnapra gyökeres megváltozásából kinőtt nemzetveszélyekkel kellett megbirkózni. A megváltozott európai gazdálkodás, a neomerkantilizmus és - agrár mivoltunk ellenére - magas népsűrűségünk iparosodásra kényszerített bennünket akkor, midőn a pénztőke az inflációban szinte teljesen megsemmisült. Idegen tőkével indítottuk meg új gazdasági életünket akkor, midőn bizalmatlanság és politika a legmagasabbra hajtotta fel a kölcsöntőke árát. Agrárválság pusztította a mezőgazdaságunkat, mikor már országos határozattá emeltük az agrár öregségi és rokkantsági biztosí-

tást, rendezték a napszámber megállapítását. Magunkon tapasztaltuk, hogy az élethez való jogot polgárainak csak e jogtól meg nem fosztott állam biztosíthatja. Ezért igazolt a magyar szociálpolitika: nem sértette meg - a történelmi adottságokat mellőző - mohósággal a nép megélhetésének alapjait, de nem maradt veszteg sem. Elment addig a határig, amíg ezt a nemzeti jövedelemnek alakulása és a vállalkozás folyamatosságához fűződő érdekek megengedték. Szerkezetébe nem vette fel sem az állami pénzügyeket "destruáló" munkanélküliségi biztosítást /4/, sem a csődöt mondott Kaufkrafttheorie-ből folyó hatósági bérpolitikát /5/. Amikor tehát a magyar szociálpolitika nélküli azokat az intézményeket, melyeknek pénzügyi csődje vagy közgazdasági ártalmassága Angliában és Németországban a szociálpolitikaellenes irányzatot kiváltotta, nem lehet - a tárgyilagos eljárás komolyságával - ennek szellemi fegyverével a magyar szociálpolitika lebontásáért hadakozni.

A szociálpolitika visszaszorítása helyett ismerjük fel a magyar, tehát az élet gazdasági alapjainak teherbíróképességével számoló, fontolva - talán túlon túl fontolva - haladó szociálpolitika eljárásainak értékét, és - az életre nem alkalmazható, racionális "teljes" társadalmi "megoldások" erőszakolása helyett ennek fejlesztésével alakítsunk ki az emberhez méltó életkereteket.

JEGYZETEK

- /1/ E szónak Ottlik László "Kapitalizmus, szocializmus és világválság" című pompás tanulmányában (l. M.Sz.-nek 1931. évi novemberi számát) használt jelentőséget tulajdonítjuk.
- /2/ Magyar Szemle, 1931. november.
- /3/ L. Bebelnek a Reichstag 1885. évi költségvetési vitájában a Reichsarbeitsamt létesítése érdekében tartott beszédét.
- /4/ Az angol kincstár - a nemzeti kormány reformjáig - a munkanélküliségi biztosítás 143,3 millió fontsterling évi kiadásából 114,8 millió fontsterlinget volt kénytelen fedezni; a munkaadók és a biztosítottak által egyidejűleg fizetett járulékok összege 2,85 millió fontsterling. - Az osztrák kincstárt a kötelező munkanélküliségi biztosítás 1930-ban kereken 50 milliós S-gel terhelte.
- /5/ Ennek következtében a pénzérték 1924. évi állandósítása óta 1931-ig a német tarifális órabérek 88 %-kal, 1927 óta számítva pedig 19,2 %-kal emelkedtek. A német bérindex - a háborút megelőző bérszinthez viszonyítva - 1930 derekán 181, a birodalmi vasút munkavállalóira vonatkozólag pedig 210. A birodalmi munkaügyi minisztérium bérpolitikájának eredményét az angol vasipari - munkaadói és szakszervezeti kiküldöttekből álló - szakértőbizottságának helyszíni meg-

figyelések alapján készített jelentése mutatja, mely szerint az átlagos vasipari hetibér 1930-ban, átszámítva a következő volt:

Franciaországban	37 RM.
Belgiumban	35 "
Észak-Németországban	51 "

Ezek szerint a német vasipari munkabér 38 %-kal múlta felül a franciát, és 46 %-kal a belgát.

VILÁGPROBLÉMÁK ÉS A KATHOLICIZMUS*)

A "Quadragesimo Anno"

Az egyház a maga jubiláris megemlékezéseinél általában ragaszkodik a huszonötödik évfordulóhoz s ennek többszöröseihez. Ha tehát XI. Pius pápa 1931-ben külön enciklikával avatta kiemelkedő dátummá a "Rerum Novarum" kibocsátásának negyvenedik évfordulóját, akkor nyilvánvaló, hogy a Szentatya mind a negyvenedik évfordulónak, mind ezzel kapcsolatos mondanivalóinak különös jelentőséget tulajdonított. S valóban, ha a "Quadragesimo Anno" szövegét tanulmányozzuk, és figyelembe vesszük a világ helyzetét, világos lesz előttünk, hogy nem lehet többé halogatni az új pápai szózatot, amely szemlét tartva az elmúlt négy évtized eseményei fölött és belenyúlva a rengeteg vitába, határozott utat jelöl ki a szociális kérdés megoldására, a társadalmi berendezkedés reformja irányában.

Negyven év alatt nagy változások, mélyen szántó politikai átalakulások történtek, s ezenkívül az általános gazdasági válság is megokolta, hogy a Szentszék szükségét érezze az újabb megnyilatkozásnak. Mert ha Magyarországon, amelynek katolikus élete is mögötte halad a nyugati országokénak, nem keletkeztek egymással harcban álló irányok a szociális életben és gyakorlatban, másutt a gyorsabb fejlődés következtében veszedelmesen szétzilálódott a katolikus társadalom egysége. A keresztény szociális irányzat vagy szociális katolicizmus súlyos válságba került. A hivatalos jellegű program, amelynek képviselői a felelősség tudatában inkább csak óvatos szociálpolitikai célokat tűztek ki, mindinkább elvesztette hatását a tömegekre, szellemi és fizikai munkásokra egyaránt. Ezzel szemben egy modernista szárny támadt, amely radikalizmusban versenyre kívánt kelni a marxizmussal, sőt a kommunizmussal, vagy pedig egyenesen a szociáldemokráciához csatlakozott, mint például a "vallásos szocialisták", akik külön csoportban ugyan, de az osztrák és a német szociáldemokrácia aktív, tagdíjfizető hívei lettek. Tipikus kifejezője volt ennek a szélsőséges iránynak a "Das rote Blatt der katholischen Sozialisten" című berlini folyóirat. De sok más adatot is felemlíthetnénk, amelyek módot és ösztönzést nyújtottak baloldali lapoknak ahhoz, hogy a katolicizmus belső "meghasonlását" emlegessék. Az az aggodalom, hogy a katolikus szociális program megkövesedése kilátástalanná teszi a nagy tömegek visszahódítását, sokakban felvetette a kérdést, hogy vajon melyik irány a helyes, melyik érvényesíti inkább a katolikus igazságokat, s melyik szolgálja inkább a krisztusi érdeke-

*) Részletek.

Dom kiadás, Bp., 1933. 171-189. old.

ket, vajon a "szociális katolicizmus", a "keresztény szocializmus", vagy a "katolikus kollektívizmus"-e, amely elnevezések mindegyike más-más fogalmat jelent.

Csak ezeknek a tényeknek ismeretében tudjuk kellően értékelni a "Quadragesimo Anno" enciklikát, amely sokszor meglepően éles ítéleteivel, a pápai hatalom és tekintély erejével egységesíteni kívánja a szociális téren már-már széthulló katolikus akciókat. Ennek a nagy célnak megfelelően a körlevél a katolikus társadalombölcseletnek mind formában, mind logikai elrendezésben tökéletes kifejtését nyújtja, s aránylagos rövidsége folytán utolérhetetlen mestermű.

XI. Pius három feladatot tűzött ki maga elé, ami a "Quadragesimo Anno" három főrészeire való tagozódásában is kifejezésre jut. Az első részben felsorolja XIII. Leó enciklikájának "áldásos gyümölcseit". A második rész tisztázza a különböző értelmezéseket, amelyek az idők során a "nagy mester" tanításának egyes pontjait illetően keletkeztek, s egyben kiegészíti Leó több tételét. A harmadik rész pedig, miután ítéletet mond a mai gazdálkodásról és a szocializmusról, rámutat a társadalmi rend jelenlegi zavarainak igazi okára és a szabadulás egyetlen útjára, nevezetesen a keresztény szellemből folyó erkölcsi megújulásra.

*

XIII. Leó a szociális kérdés megoldása érdekében tudva-levően három tényező együttműködését tartotta szükségesnek: az egyházét, az államét és a munkásosztályét, amely utóbbinak önszegélyhez kell folyamodnia. XI. Pius mind a három részről örvendetes eredményeket állapít meg. Mindenekelőtt hangoztatja a pápa, hogy az Egyház nem rejtette véka alá a "Rerum Novarum" tanítását, mert úgy a pápák, mint a püspökök szakadatlanul hirdették annak elveit szóban és írásban, és alkalmazták azokat a konkrét szükségletekre. A körlevél útmutatása alapján katolikus társadalomtudomány alakult ki, amelynek gazdagításán és elmélyítésén a legnagyobb odaadással dolgoznak azok az egyházi és világi kitűnőségek, akiket XI. Pius egyszer már az "egyház segítői" jelzővel tüntetett ki. Az enciklika azonban még olyan körökre is hatott, amelyek az egyház fennhatóságát nem ismerik el, miért is elmondható, hogy a katolikus szociális elvek az egész emberiség közös kincsévé váltak. Méltán hozza fel bizonyoságul a pápa a háború utáni alkotmányokat, amelyekben a gazdasági életet és a munkaviszonyokat szabályozó tételek többször oly feltűnően megegyeznek XIII. Leó tanításával, mintha tudatosan és szándékosan ebből vezették volna le őket. Ám a gyakorlatban is sokat tett az egyház a munkásság társadalmi megbecsültevése végett, és érdemet szerzett a munkások jólétének emelésénél is, mert a "Rerum Novarum" nyomán mindenütt szociális intézmények és egyesületek keletkeztek, amelyeket igen gyakran maga az egyház kezdeményezett, vagy éppen egyháziak vezettek.

Ami az államot illeti - mondja XI. Pius -, XIII. Leó a liberális államfelfogással szemben, amely az államot pusztán a jogrend őrzőjének szánta, az állam kötelessége gyanánt hirdette azt, hogy törvényekkel és intézményekkel szolgálja a közjót, következésképpen a polgárok egyéni jólétét is. Nem lehet ugyan tagadni, hogy egyik-másik állam már XIII. Leó körlevele előtt is tett egyet-mást a munkásosztály nyomorának enyhítésére, de tény az, hogy az átfogó és egyetemes szociálpolitika csak az apostoli szózat után indult meg. A törvényhozó testületekben igen gyakran éppen azok a katolikus államférfiak voltak az új politika szószólói, akik XIII. Leó gondolatvilágában éltek. Eként fejlődött ki a jogi szabályozásnak a közelmúltban még ismeretlen területe: a munkaügyi törvényhozás, amely a munkás emberi és keresztényi méltóságát védelmezi. Ha a munkajogi tételek nem is mind felelnek meg XIII. Leó szellemének, nem lehet tagadni összecsengésüket a "Rerum Novarum" körlevéllel, amelynek így kimagasló szerepe van abban, hogy a munkásság helyzete azóta jobbra fordult.

Az Egyház és az állam mellett maguknak az érdekelteknek, tehát a munkásoknak is meg kell tenniük minden erkölcsileg lehető életfeltételeik megkönnyítése érdekében. XIII. Leónak halhatatlan érdeme volt, hogy egyenesen kötelességévé tette a munkáságnak olyan egyesületek és intézmények létesítését, amelyek a támogatásra szorulóknak segínyt nyújtanak. Első helyen áll ezeknek az intézményeknek sorában a szakmai egyesület vagy szakszervezet. XI. Pius hangsúlyozza, hogy elődjének éppen erre vonatkozó tanítása bizonyult fölöttébb szükségesnek és időszerűnek, mert hiszen akkoriban az uralkodó társadalmi osztályok, amelyeket teljesen áthatottak a liberális eszmék, nem nézték jó szemmel, vagy éppen üldözték az ilyenfajta egyesületeket. "Amíg más néprétegek hasonló egyesületei semmiféle nehézségre sem találtak, és minden további nélkül élvezték az állami jogvédelmet, addig égbekiáltó igazságtalansággal éppen azoktól tagadták meg a szervezkedési jogot, akik a legsürgősebben rászorultak erre, hogy védhessék magukat a fölöttébb hatalmas nyomással szemben. Igen, még katolikusok is voltak, akik nagyon barátságtalanul nézték a munkások első koalíciós kísérleteit, sőt ebben többé-kevésbé szocialista vagy forradalmi üzeneteket akartak látni." A pápa nagy elismeréssel emlékezik meg a katolikus munkásegysületekről, amelyek mindenütt dicséretet érdemlő buzgalommal fáradoznak a leói program "teljes" megvalósításán, s amelynek befolyása érezhető mind az egyes államok szociálpolitikájára, mind a nemzetközi szociálpolitikai intézményekre és egyezményekre.

XI. Pius itt mindjárt eldönti azt a vitatott kérdést, hogy a katolikus munkások tagjai lehetnek-e egy nem kimondottan katolikus szakszervezetnek. A körlevélből kivehető, hogy a pápa szerint ez a kérdés érintheti mindazokat az országokat - így Magyarországot is -, ahol nincs különálló katolikus munkásmozgalom, hanem csak általános "keresztény" szervezkedés folyik, vagy ahol vallásilag közömbös, egységes munkásmozgalom van - így Angliában és a skandináv országokban -, vagy ahol a törvények leküzdhetetlen nehézséget támasztanak a tisztán katoli-

kus szakszervezkedés elé - például Olaszországban -, s végül általánosságban is, ahol a nyomasztó kényszer, a felforgatás hatalmainak ostroma az erők egyesítését és a közös védelmet teszi szükségessé. Ilyen körülmények között a katolikusok csatlakozhatnak a vegyes szakszervezethez, ám mindenkor csak azzal a feltétellel, ha "ezek a szakszervezetek fenntartás nélkül a jog és igazságosság mellett kötik le magukat, és teljes szabadságot biztosítanak katolikus tagjaiknak, hogy ezek mindenben lelkiismeretük szerint járhassanak el, és az egyház utasításait követhessék". A pápa a püspökök hatáskörébe utalja az engedély megadását, illetve visszavonását.

A XIII. Leó által oly mélyen megalapozott és erőteljesen védett koalíciós jog a szakszervezeteken kívül egyéb önségélyjellegű egyesülésekre is módot adott, s így - mondja XI. Pius - nagyrészt ennek a körlevélnek köszönhető, hogy az egyesületi és szövetségi mozgalom fellendült, nemcsak a munkásság, hanem a parasztság és a középosztály körében is. A pápa nem foglalkozik behatóbban a mezőgazdasági munkások szervezkedési jogával, de ez a jog a "Rerum Novarum" és a "Quadragesimo Anno" alapelveiből annyira nyilvánvaló, hogy a mezőgazdasági munkások szervezkedésének megakadályozása mereven beleütközik a katolikus álláspontba, és semmiképpen sem menthető. Viszont sajnálattal állapítja meg a pápa, hogy a munkaadók már nem követték "hasonló mértékben" XIII. Leó utasításait. Efölött érzett fájdalomát - mondja XI. Pius - csak az enyhíti, hogy itt nem tisztán a jóakarát hiányzott, hanem főként tárgyi nehézségek állták útját az ilyen természetű egyesüléseknek. Szilárdan bízik azonban ezeknek a nehézségeknek hamaros legyőzésében, s őszinte örömmel üdvözli ezen a téren az ígéretteljes kezdeményezést, amelynek alkalmasint nagyobb eredménye lesz a jövőben. A Szentatya itt a katolikus munkaadók nemzetközi szövetségére céloz, amely a "Rerum Novarum" jubiláris ünnepe alkalmából alakult meg Rómában.

Mindvégig tényekre támaszkodva, világosan és tömören ismerteti XI. Pius a "Rerum Novarum" gyümölcseit, amelyekhez méltatást is fűz. Az elmúlt negyven esztendő azokkal szemben, akik annak idején a "berozsdásodott" liberális előítéletek hatása alatt álmoképnek tüntették fel XIII. Leó tanítását, beigazolta, hogy ez a tanítás kiállta a tűzpróbát, s Magna Charta gyanánt biztos alapja a keresztény szociális munkának. Akik ócsárolják, azok vagy nem ismerik, vagy nem értik meg, ha pedig megértik, akkor "felháborító hálátlanságról" tesznek tanúságot. A "Rerum Novarum" megjelenése óta azonban kétségek és véleménykülönbségek merültek fel az enciklika egyes helyeinek mikénti értelmezése körül, másrészt a közben történt mélyreható változások XIII. Leó tanításának gondos alkalmazását és kiegészítését követelik. A pápa - mint mondja - éppen ezért örömmel ragadta meg a jubileum alkalmát, hogy a kétségeket megszüntesse, és a kor követelményeinek eleget tegyen.

*

Az első kérdés, amelyet XI. Pius tárgyalás alá vesz, a magántulajdonjog körül folyó vita. A vitával kapcsolatban legelőször is kijelenti, hogy sem XIII. Leó, sem az egyházi tanítóhivatal vezetése alatt működő teológusok sohasem veszítették szem elől, és nem vonták kétségbe a tulajdon kettős oldalát, az egyénit és a szociálist, vagyis azt, hogy a vagyontárgynak a tulajdonos, de egyszersmind a társadalom javát is kell szolgálnia. "Éppen ellenkezően: egyhangúan tanítják, hogy a magántulajdonjogot a természet, sőt maga a Teremtő adta az embernek, egyrészt azért, hogy mindenki gondoskodhassék magáról és övéiről, másrészt, hogy ezen intézmény révén a földi javak, amelyeket a Teremtő az egész emberi nem számára rendelt, ezt a rendeltetésüket valóban betöltsék." Kerülni kell tehát a két veszedelmes szélsőséget: a tulajdonjog szociális funkciójának tagadását és legyöngítését, ami individualizmusra vezet, továbbá az egyéni funkció szem elől tévesztését és tartalomtól való megfosztását, ami kollektívizmushoz, vagy annak aggodalmas közelségébe juttathat. Most azután rendkívül éles szavak következnek: "Ezt mindenekelőtt azok a felforgató szellemek jegyezzék meg maguknak, akik szívenkezés nélkül azzal a rágalommal gyalázták az egyházat, hogy teológusainak tanításába egy állítólagos pogány tulajdonfogalmat engedett becsúszni, s akik azt állították, hogy a jogfogalmat egy másikkal kell felváltani, azzal, amelynek ők kirívó tudatlansággal a 'keresztény' jelzőt adták." A pápa figyelmeztet, hogy a tulajdonjog és a tulajdon használásának joga két nagyon is különböző dolog. Helytelenül képviselik tehát némelyek azt a tételt, hogy a tulajdon és a tulajdonhasználat határai ugyanazok, s még kevésbé jár a tulajdon nem-használása vagy az azzal való visszaélés a tulajdonjog elévülésével, illetve elvesztésével.

A fentiekből kitűnőleg a pápa elítéli azt a tételt, mintha a tulajdonjognak feltétele lenne a tulajdon erkölcsileg megengedhető használata. Ki kell ezt egészítenünk a pápa ama kijelentésével, hogy az erkölcsileg megengedhető használatot "peres úton nem lehet kényszeríteni". Nem sokkal utána azonban ezeket a sorokat olvassuk: "Hasznos és érdemteljes munkát végeznek azok, akik a szeretet és egyetértés, valamint az Egyház által mindenkor szilárdan képviselt és átszármaztatott tanítás sérelme nélkül azon fáradoznak, hogy pontosan kikutassák ama kötelességek, valamint határok belső lényegét, amelyeket az emberi társadalomban való élés követelményei megszabnak mind a tulajdonjoggal, mind a tulajdon használatával és haszonélvezetével szemben." Következik ebből, hogy ha tehát az egyén nem fordulhat is ellene annak, aki a vagyonát a közösség ártalmára helytelenül és visszaélésszerűen használja, ellene fordulhat a törvényalkotó hatalommal bíró, rendezett társadalom. Nehogy itt bármi nehézség támadjon, XI. Pius kifejezetten is megadja ezt a felhatalmazást az államnak: "Hogy a tulajdon használásával nemcsak a saját előnyre kell gondolni, hanem a közjóra is figyelemmel kell lenni, az minden további nélkül következik a tulajdonnak már hangsúlyozott kétoldalúságából, a tulajdon individuális és szociális funkciójából. Az államhatalom feladata, hogy az idevágó kötelességeket, ahol erre szükség van, s amennyiben a természetjog elegendőképpen meg nem határozza,

részletekbe menően körülírja. Az állam tehát figyelembe véve a közjó valóságos követelményeit - mindig a természeti és az isteni jog keretében - részletesen elrendelheti, hogy a tulajdonosoknak mit szabad tenniük tulajdonuk használatát illetően, s mit nem szabad tenniük." Az államhatalom természetesen nem járhat el önkényesen, mert a magántulajdonra vonatkozó, természet-től adott jognak, beleértve az öröklési jogot is, sértetlennek kell maradnia. E jog elvonására az államnak nincs semmiféle hatalma. Hangsúlyozza XI. Pius azt is, hogy a tulajdonos nem bántathat kénye-kedve szerint a szabad jövedelemmel, vagyis jövedelmének azzal a részével, amely a társadalmi álláshoz mért és egyéb körülményeket is számba vevő tisztas létfenntartás biztosítása után fennmarad. A Szentatya itt utal az alamizsnáskodás és a tágabb értelemben vett jótékonyság szigorú köteletségére. A tulajdonszerzési jogcímeiről szólva megvédi XI. Pius a foglalásnak, vagyis uratlan dolgok tulajdonba vételének jogosságát, majd kimondja, hogy ami a munkát illeti, a dolgozó csak a saját nevében végzett munkával szerzi meg a munkatermék tulajdonjogát. Az ellenszolgáltatás fejében másnak szolgálatába állított munka csak bérre, fizetésre, vagy a termék értékéből való részesedésre ad jogot.

Ilyen bámulatosan sima gondolatfűzéssel tér rá a pápa a tőke és a munka viszonyának kérdésére, amely szintén sarkalatos problémája a körlevélnek. Idézve XIII. Leót, megállapítja, hogy a munka és a tőke kölcsönösen egymásra van utalva. Éppen ezért jogtalan igényyel lép fel a tőke, ha a termelés egész tiszta hozadékát magának követeli, s a munkásnak csak annyit juttat, amennyiből munkaerejét fenn tudja tartani, de éppen így jogtalan a munkásnak az a kívánsága, hogy a tiszta hozadék teljesen őt illesse, s a tőke csak a saját fenntartására szükséges minimumot kapja. A két termelési tényező részesedésének megszábasánál a pápa legfőbb irányelve az, hogy a termelt javak állandóan növekvő tömege az emberi társadalom közös javát mozdítsa elő. A szociális igazságosság eme törvénye ellen vétkezik "egy bőségben úszó társadalmi osztály, amely naív gondatlanságában a dolgok természetes és kielégítő rendjét látja abban, ha minden neki jut, a munkás pedig semmit sem kap. De éppígy vétkezik egy jogaiban megsértett s ezért szenvedélyesen felizgatott proletariátus, amely jogérzekében és jogkövetelésében egyoldalúvá vált, s most már mint állítólag saját keze munkáját, mindent magának igényyel, s ezért minden nem munkával szerzett vagyont vagy jövedelmet, különbség nélkül és tekintet nélkül annak társadalmi jelentőségére, mint ilyent támad (ti. mint "munkanélküli" jövedelmet) és meg akar szüntetni." A földi javak megosztását ugyanis összhangba kell hozni a közjó követelményeivel, illetve a szociális igazságossággal. Ebben látja a pápa a proletariátus megszüntetésének módját. Minden erővel arra kell tehát törekedni, hogy "legalább a jövőben előállítandó" javak bősége csak "méltányos arányban" halmozódjék fel a birtokos körökben, ellenben "széles folyamban áramoljék a bérmunkássághoz." Nem azért, hogy a munkásoknak ne kelljen dolgozniuk, hanem, hogy takarékoság útján vagyonhoz jussanak, s ennek gondos kezelésével megszüntessék létbizonytalanságukat, amelyet a pápa méltán mond a proletársors tulajdonképpeni jellemzőjének. "Ne

ámítsa magát senki!" - figyelmeztet a pápa. - "Csak ilyen áron lehet sikerrel fenntartani az emberi társadalom közrendjét, nyugalmát és békéjét a felforgatás hatalmaival szemben."

A körlevél ezután rátér az igazságos bér problémájára, amelyről a pápa - XIII. Leót idézve - megvallja, hogy igen nehéz kérdés. Fontos kijelentése itt a pápának, hogy a bérszerződést önmagában nem lehet igazságtalannak nevezni. A pápa azonban nem ítéli el ezzel a katolikus szociálpolitikának azt az új irányát, amely a társasági szerződést tartja kívánatosnak. Ez utóbbinak lényege az, hogy a munka és a tőke az egyenlőség alapján társulna valamely termelési produktum létrehozására, s ennek hozadékában - a tőkekamat, a munkabér és a tartalékok levonása után - a két tényező meghatározott kulcs szerint osztoznék. Annyira nem ítéli el a pápa ezt a törekvést, hogy bizonyos közeledést hozzá - üzemi részesedés, munkásrészvények stb. formájában - a lehetőséghez képest maga is ajánlatosnak tart. Hangoztatja azonban, hogy a pusztá bérszerződés is lehet igazságos, ha a szerződő felek figyelemmel vannak a munka egyéni és szociális természetére, amely kettős természetből a pápa három irányelvet von le. Az első az, hogy a munkabérek elégségesnek kell lennie a munkás és családja létfenntartására. Ez nem azt jelenti, hogy a családtagok ne dolgozzanak, de igenis követelmény, hogy a nőket és gyermekeket sohasem terheljék meg olyan mértékben, amely fölülmúlja erejüket, és nem számol korukkal. Ezt már XIII. Leó is hirdette, de XI. Pius továbbmegy, amennyiben "szégyenletes visszaélésnek" mondja azt, ha a nők és családanyák házon kívüli keresőmunkára kényszerülnek. Ennek a helyzetnek, "kerüljön bármibe, meg kell szünnie". Ezzel kapcsolatban a Szentatya - a francia és belga kompenzációs pénztárakra célozva - a legnagyobb elismeréssel emlékezik meg azokról a kísérletekről és intézményekről, amelyek a családos munkás bérét a családtagok számának arányában bérpótlékkal egészítik ki. A munkabér megszabásánál figyelembe kell venni másodsor a munkaadó üzemi vagyoni helyzetét, s végül harmadszor a közérdeket. Ez utóbbi szempontnak különösen gazdasági válságok idején kell érvényesülnie, mert hiszen a társadalomnak kötelessége, hogy minden munkaképes és dolgozni akaró ember valóban munkaalkalomhoz jusson, ami viszont sokban a munkabérek magasságától függ. Sürgeti a pápa a helyes árviszonyt is a különböző gazdasági ágak terményei, így kifejezetten a mezőgazdasági és az ipari termékek között.

A helyes gazdasági berendezkedésnek az a kritériuma, ha minden ember kielégítheti nemcsak a pusztá létfenntartására vonatkozó igényeit, hanem kultúréletet is élhet. Nyilvánvaló - mondja a pápa -, hogy ez reformokat követel. Ezeknek első sorában áll a liberális államban elnyomott kisebb társadalmi közösségek felelevenítése és megerősítése. XI. Pius határozottan állást foglal a korporációs vagy szaktestületi rendszer mellett. Nyomatékosan hangsúlyozza azonban XI. Pius, hogy amint az Egyház az államforma kérdésébe sem avatkozik bele, úgy a rendi szervezetek felállításában s az egész rendszer kidolgozásában is teljes szabadságuk van az embereknek, csak feleljen meg a

választott forma az igazságosságnak és a közző követelményeinek. Azt is leszögezi a pápa, hogy az azonos hivatásúak a kötelező korporációk kebelében s azokon kívül szabadon választhatják meg azokat a szervezeteket, amelyeknek tagjai kívánnak lenni. Nyilvánvaló, hogy ez elítélő célzást tartalmaz az olasz testületi rendszerre.

A pápa különben hosszasan foglalkozik a fasiszta rendszerrel, amelynek számos előnyét elismeri, de megemlíti: sokan aggódnak, hogy az állam nem korlátozza szerepét a szabad szervezetek munkájának elősegítésére, hanem kisajátítja azok tevékenységét, továbbá, hogy az olasz szakszervezeti és korporációs alkotmány a politika befolyása alatt áll, s végül hogy inkább politikai "külön-törekvéseket" szolgál, mint egy jobb társadalmi rend bevezetését és létesítését.

A második főrész befejezésében hangoztatja a pápa, hogy az általa körvonalazott társadalmi rend megvalósításának az erkölcsi megújulás a feltétele.

*

A körlevél harmadik főrésze legelőször is azokat a változásokat tárgyalja, amelyek XIII. Leó óta a kapitalista gazdálkodásban történtek. Megállapítja a pápa, hogy a szabadverseny helyébe a kartellizálódás lépett, amely a pénztőke nyomasztó uralmát hozta magával. A pénztőke, amely korlátlanul rendelkezik a mai gazdálkodáshoz nélkülözhetelen hitellel, az egész közgazdaságot, sőt az államokat is maga alá gyűri. A pápa éppen ezért kötelességévé teszi a közhatalomnak, hogy a pénztőkét a közző és a szociális igazságosság korlátai közé szorítsa.

De nemcsak a kapitalizmus változott meg XIII. Leó óta, hanem változások mentek végbe az ellenfélnél, a szocializmusban is. A szocializmus egyrészt kommunizmussá fajult, amely nyíltan és könyörtelenül igyekszik megvalósítani a marxizmus programját, másrészt azonban többé-kevésbé enyhítette az osztályharcot és a magántulajdonellenességet, úgy hogy bizonyos kérdésekben "figyelemreméltó közeledést tanúsít a keresztény szociális reform követelményeihez". A kommunizmussal röviden végez a pápa, s azt természetesen a legélesebben elítéli. Hozzáfűzi azonban: "Még élesebb elítélést érdemel az a könnyelműség, amely mindezzel nem törődve, tovább hagyja fennállni azokat a körülményeket, amelyek melegágyat nyújtanak a jogosult elégedetlenségnek, s így előkészítik a (kommunista oldalról) annyira áhított világforradalmat."

Annak ellenére, hogy a szocializmus mérsékelt szárnya enyhítette a marxi programot, a pápa határozottan elutasítja azt a nézetet, mintha a keresztény alapelvek hasonló mértékű meggyöngyítésével a szocializmushoz lehetne közeledni, s így vele "félúton" találkozni. "Csalóka reménység!" A szocializmus ugyanis azzal, hogy az osztályharcra és a magántulajdonra vonatkozóan mérsékelté küzdelmét, még nem mondott le keresztény-

ellenes lényegéről, hiszen a szocializmus társadalombölcselete szöges ellentétben áll a kereszténységével. Szerencsére annak, aki a magántulajdon és a munka kettős természetét, az egyénit és a társadalmi erélyes reformok révén érvényesíteni akarja, nincs is oka arra, hogy a szocializmushoz csatlakozzék. Hiszen "teljes joggal lehet síkra szállni amellet is, hogy a javak bizonyos nemeit a nyilvános kéz tartsa fenn a maga számára, minthogy az ilyen javakkal együttjáró túlságos hatalom veszedelmeztetné a közjót." XI. Pius tehát semmi akadályt sem gördít az egész társadalomnak életébe vágó vagyontárgyak és természeti kincsek szocializálása elé, vagyis megenged egy bizonyos fokú kollektívizmust, ami megint nagy szabadságot enged a katolikus szociálpolitikának.

Külön fejezetet szentel a pápa azoknak a katolikusoknak, akik hűségnyilatkozatot tettek az egyháznak, de mégis a szociáldemokráciához pártoltak. XI. Pius elítéli őket, de meg van győződve jóhiszeműségükről, s éppen ezért szeretettel és sürgősen hívja őket vissza az egyház "anyai keblére". "Térjenek vissza - úgymond - az elhagyott atyai házba, s foglalják el helyüket ott, ahol valóban helyük van, azoknak sorában, akik a legszorosabban igazodva Leó irányításához, ehhez az általunk most itt újból ünnepélyesen jelszónak kiadott tanításhoz, arra törekszenek, hogy az egyház szociális reformprogramját megvalósítsák, s a társadalmat a szociális igazságosságban és szociális szeretetben megújítsák!" A pápának ezzel a döntésével véget is ért a "katolikus szocialisták" tevékenysége.

A körlevélnek ez a része egy rendkívül megszívlelendő igazságot is tartalmaz. A pápa fájdalommal utal arra, hogy a "katolikus szocialisták" alkalmasint azzal próbálnák magukat igazolni, hogy az egyház és az egyház hívei a gazdagokkal tartanak, s nem törődnek a munkásokkal. "Tisztelendő testvérek - mondja a pápa -, valóban voltak olyan körök, sőt ma is vannak olyanok, amelyek a katolikus névvel büszkélkednek, pedig öntudatukból csaknem teljesen eltűnt az igazságosságnak és a szeretetnek ama fennkölt törvénye, amelynek értelmében nemcsak a magáét kell megadni mindenkinek, hanem a szükségét szenvedő testvért, mint magát Krisztus Urunkat, magunkhoz kell emelni; sőt, ami még súlyosabb, lelkiismeretük még a munkás kapzsi kizsákmányolásának láttára is hallgat. Sőt, még olyanok is vannak, akik éppen a vallást tolják maguk elé spanyolfalként, amely mögött igazságtalan üzelmeiket elrejtteni és a munkásság teljesen jogos követeléseit kijátszani akarják. Sohasem szűnünk meg az ilyen embereknek a legkomolyabban a lelkükre beszélni. Őket terheli a bűn azért, hogy az egyházra az a hamis fény és gyanúsítás eshetett, mintha kedvezne a gazdagoknak, és részvétlenül nézné e föld nincstelenjeinek szenvedéseit és nyomorát. Hogy milyen hamis ez a fény, s hogy mennyire igazságtalan ez a gyanúsítás, arról az egész egyháztörténelem tanúsodik. Ha semmi más nem, akkor ez a körlevél, amelynek jubiláris ünnepét üljük, az egész világnak megmutathatja, hogy milyen keserű sérelmet jelentenek ezek a rágalmazó és becsületsértő vádak az egyházra."

Igen, katolikusoknál és nemkatolikusoknál egyaránt erkölcsi megújódásra van szükség, ha ki akarunk jutni a mai állapotokból, amelyekért a lelkek romlása a felelős. A modern gazdaság kezdete ugyanis éppen arra az időre esett, amikor a racionalizmus uralkodott a lelkeken, s olyan gazdaságtudomány keletkezett, amely nem igazodott az igazi erkölcsi normához. Ennek lett következménye, hogy az emberi szenvedélyek gyeplői meglazultak, sőt szabadjára maradtak. A spekuláció, a gazdasági névtelenség (részvénytársasági forma), a nyereségahajhászás fék nélkül működhetett.

A pápa ezután rátér azoknak a módoknak a tárgyalására, amelyekkel orvosolni lehet a szociális bajokat. Röviden összefoglalja itt a körlevél előbbi részeiben lefektetett alapelveket, majd hangsúlyozza a szeretet szükségességét és a keresztény szellemben való megújódás nélkülözhetetlen voltát. Külön felhívja a misszionáriusokat, hogy a gyarmatokon is igyekezzenek érvényesíteni a kifejtett elveket. A pápának ez az utóbbi felszólítása, amelyhez hasonlót a körlevél más részében is olvashatunk, fölöttébb örvendetes tény, mert előtte csak a szociáldemokrácia indított erélyesebb akciót a gyarmatokon még ma is dívó, rabszolgaságnak minősíthető kényszermunka ellen. A körlevél utolsó fejezetében a pápa buzdítja a papságot, hogy foglalkozzék a társadalomtudományokkal, külön is kötelességévé teszi ezt a most nevelkedő új papi nemzedéknek, majd figyelmeztet arra, hogy világi apostolokat is kell nevelni, végül pedig egy ségre inti a katolikus híveket. Ha a közjó, a jól felfogott magasabb érdek megkívánja, hogy a szociális akció munkása lemondjon a saját, helyesebbnek és igazságosabbnak tartott álláspontjának kiharcolásáról, akkor ezt az áldozatot is meg kell hoznia.

*

XI. Pius ekként taglalt körlevelének korszakalkotó jelentőségét mindenki mérlegelheti, hatása alól pedig senki sem vonhatja ki magát, aki becsületesen törekszik az igazságosságra. Ez a körlevél is bizonyítja, hogy XI. Pius már uralkodásának első tíz éve alatt a legnagyobb pápák sorába emelkedett, akik Szent Péter trónján ültek. Amióta a tiarával megkoronázták, egymás után bocsátotta ki enciklikáit a legégetőbb kérdésekről, s ezek valamennyien ugyanazt a célt szolgálták: a világ megújítását Krisztusban. Szociális körlevelét a "Rerum Novarum" hiteles magyarázatának kell tekinteni, s minthogy XI. Pius a leói tételeket kiegészíti és továbbépíti, a két enciklika szervesen összetartozik, és így egységes alkotmánylevelét képezi a katolikus társadalompolitikának.

A szociális igazságosság

Napjaink irányító eszméi közül talán egyet sem hangsúlyoznak annyira, mint a szociális igazságosságot. Azok az államok például, amelyek a világháború után alakultak, szinte kivé-

tel nélkül - alkotmányukban kifejezetten -, azzal igazolták keletkezésüket, hogy a szociális igazságosságot kívánják szolgálni. De ettől eltekintve, a köznapi életben is mindenütt, nálunk és a külföldön egyaránt, a szociális igazságosságra hivatkoznak, amikor valamely konkrét szociális követelménynek nagyobb nyomatékot kívánnak kölcsönözni. Sajnos azonban, míg a szociális igazságosság fogalmát, alanyát és tárgyát pontosan körül nem írjuk, s ez a meghatározás közkinccsé nem válik, mindaddig a szociális igazságosság pusztá jelszó marad, márpedig a jelszavak - mint annyiszor tapasztalhattuk - előbb-utóbb elvesztik hatóerejüket a megszokottságban és a meguntságban.

A katolikus társadalombölcseletnek éppen ezért kell vizsgálnia annak az igénynek jogosultságát és milyenségét, amelyet a szociális igazságosság nevében emelnek. A kísérletek ebben az irányban nem hiányzanak, s ez a tudományos munka is ragyogóan bizonyítja, hogy a modern katolikus társadalombölcselet, amely újjászületésekor a középkori filozófiát és Aquinói Szent Tamás tanítását tette meg pillérré, lépést tart az egyre gyorsabb iramban lüktető eseményekkel.

Az igazságosság, a klasszikus meghatározás szerint, az az erény és magatartás, amely kinek-kinek megadja a magáét. Egészen a legutóbbi időkig a teológusok és a moralisták három fajtát különböztették meg az igazságosságnak. Az egyik, a csereigazságosság, az egyének egymás közti viszonyára alkalmazza az általános tételt: az ember adja meg és hagyja meg embertársának azt, ami ezt megilleti. A törvényi igazságosság azt mondja, hogy a polgárok a közjó érdekében teljesítményekkel tartoznak az államnak. A harmadik, az osztó igazságosság viszont az állam kötelességévé teszi, hogy polgárai között méltányosan ossza el az államban való élésből eredő terheket és előnyöket. Mindazokat a normákat, amelyek az igazságosság három fajtát érvényesítik, részben a pozitív jog, általában pedig a természetjog foglalja össze. A legfőbb természetjogi alapszabály, mint tudjuk, a közjó eszméje.

Közvetlenül szociális jellege tehát az igazságosság két fájának, a törvényi és az osztó igazságosságnak van. Mind a kettő azonban csak a közösségi formák egyikének, az államnak viszonyára vonatkozik a polgárokhoz és az utóbbiak viszonyára az államhoz. Márpedig az állam nem egy fogalom és alakulat a társadalommal. Különösen a gazdasági életben sok olyan vonatkozást találunk, amelyek nem vonhatók az állam és a polgárok viszonylatai alá, amelyeket tehát nem szabályozhat sem az osztó, sem a törvényi igazságosság. Ez a két utóbbi igazságosság elegendő lehetett az emberek együttélésének rendezésére addig, amíg zártkörű gazdálkodás volt. Megfeleltetett a "Summa" korában, amikor az áralakulást, a béralakulást s általában az egész termelést könnyen át lehetett tekinteni, s amikor az állam nem igényelt magának más feladatokat, mint amelyeknek végzése hivatásához tartozik. Most azonban, amikor a termelés szövetvényesen társadalmi lett, s a modern kultúrának minden ága a társadalmi relációk tömegét tétellezi fel, olyan kívánalmak adódnak - s ép-

pen ezek az úgynevezett szociális követelmények - amelyek egyik igazságosság normájával sem bírálhatók el.

Ezek a tények szülték a szociális igazságosság hangoztatását és szükségességének átérzését. A szociális igazságosság az igazságosság ama faja gyanánt kezdett feltűnni, amely az egyének viszonyát szabályozza nemcsak az államhoz, hanem a társadalomhoz, s az embereket nemcsak mint állampolgárokat, hanem mint a társadalom tagjait is a közzó szolgálatára kötelezi. Az állampolgárok kötelességeit ugyanis a tételes törvények írják elő, s ez nyilván nem elegendő.

Már most azonban az állam feladata is a közzó szolgálása és biztosítása, a törvényi igazságosság viszont az állammal szemben fennálló kötelességekre mutat rá, miért is közelfekvő volt az a feltevés, hogy a törvényi igazságot a szociális igazságossággal kell azonosítani. Ezt az álláspontot vallotta például M. S. Gillet, aki "Conscience Chrétienne et Justice Sociale" című munkájában tudomásunk szerint először tárgyalta módszeresen ezt a nagyfontosságú kérdést. Szerinte törvényi igazságosság helyett ezentúl szociális igazságosságot kell mondani, mert kortársaink nem értik és nem érzik át a régi formulát, s tisztán az államra gondolva visszaélhetnének vele abból a célból, hogy kivonják magukat a legsúlyosabb szociális kötelezettségek alól.

Amióta Gillet könyve megjelent, sok vita folyt le, és sok kétely merült fel a szociális és a törvényi igazságosság azonosíthatósága iránt. Felhozták, hogy az osztó igazságosság is a szociális igazságosság keretébe tartozik, mert hát az embereknek elemi joguk az, hogy a közzólét előmozdítása és fenntartása ellenében részt kapjanak a jólét élvezetéből is. Egyik modern katolikus szociológus, Otto Schilling "Gerechtigkeits und Nächstenliebe" című könyvében éppen ezért a törvényi és az osztó igazságosság természetjogi normáinak összegét teszi meg a szociális igazságosságnak. Felvetődött azonban az a nézet is, hogy a csere-igazságosság szintén ide tartozik, mert hiszen az egyének egymás közti ténykedése is sértheti vagy szolgálhatja a közzót.

Bármelyik tételt fogadnók el azonban a felsoroltak közül, a szociális igazságosság mint az igazságosság külön faja, nyomban megszűnnék, márpedig - mint említettük - nyilvánvaló, hogy a szociális igazságosságra most, amikor a termelés társadalmi jelleget öltött, fölöttébb szükség van. Bőven akadnak ugyanis olyan társas vonatkozások és képződmények, amelyek egyáltalán nem, vagy csak közvetve tartoznak állami szabályozás alá. Ennek felismerése vezette különben a modern szociológiát is az állam és a társadalom szigorú megkülönböztetésére.

Johannes Messnernek az érdeme az, hogy a társadalom és az állam különbözőségét a szociális igazságosság fogalmának megalapozásánál figyelembe vette. Abban a tanulmányában, amelyet a Görres-társaság "Die soziale Frage und der Katholicismus" című gyűjteményes munkájában 1931-ben adott ki, Messner a csere-igazságosság fogalmából indul ki. A középkori gazdálkodásban -

ügymond - aránylag könnyű volt megállapítani a teljesítmény és az ellenszolgáltatás méltányos egyenlőségét. Manapság azonban ez igen sok vonatkozásban a lehetetlenséggel határos. A munkabér például nem annyira a teljesítmény és ellenszolgáltatás egyenlőségének közvetlen mértéke, mint inkább a termelés eredményének elosztó kulcsa lett. Minthogy azonban ennek az elosztásnak célja nem más, mint a gazdálkodás általános céljának, tehát a társadalom anyagi jólétének megvalósítása, nyilvánvaló, hogy a közjónak, mint irányadó normának, olyan erősen előtérbe kell lépnie, hogy a bérkérdés az egyéni csere-igazságosságon felül a szociális igazságosság kérdésévé váljék. Gondoljunk csak arra, hogy tisztán abból a kötelezettségből, hogy a munkásnak godoskodnia kell önmagáról és családjáról, még bajosan lehetne levezetni a családi bér jogosultságát. Éppen így nem lehet alapot találni arra, hogy a munkás magasabb bér formájában részesüljön a termelési konjunktúrából. Ezek a tények annál súlyosabbak, mert ha a megoldást a törvényi igazságosságtól várják, akkor a szociális haladás kizáróan a törvényhozás ügye lenne. Tulajdonképpen az államszocializmust szentesítenők ezzel, márpedig az államnak csak akkor és olyan területen szabad a közjó érdekében közbelépnie, amikor és ahol a helyes társadalmi szabályozások hiányzanak. Különben az állam belenyúlhatna az egyén minden magánügyébe is, pedig csak arra hivatott, hogy olyan feltételeket teremtsen, amelyek között az egyének és a kisebb társadalmi közösségek szabadon és önállóan munkálhatják javukat.

A mai komplikált társadalmi gazdálkodásban az egyéni teljesítmények és ellenszolgáltatások egyenlőségét nem lehet megállapítani, de éppen mert a termelés társadalmi, az egyén helyett a nagyobb egységeket, a termelés tényezőit lehet ellenőrizni az osztozkodásnál. Az egyéni teljesítményeket nem lehet párhuzamba állítani, de igenis lehet a kollektív teljesítményeket nem lehet párhuzamba állítani, de igenis lehet a kollektív teljesítményeket, és pedig figyelemmel arra az egész társadalmi szervezetre, amelyben a teljesítmények történnek. Szükség van tehát egy olyan igazságosságra, amely a termelésben részt vevő társadalmi csoportoknak mint organikus egységeknek jogigényeit és kötelelességeit szabályozza. Ezt az igazságosságot nevezhetjük szociális igazságosságnak. A szociális igazságosság - alapítja meg Messner - igazságosság a társadalomban, vagyis az alapját képező jogigények nem az államra vonatkoznak, hanem a társadalom egyes közösségeinek egymás közti viszonyára.

Következik ebből a meghatározásból, hogy az a terület, amelyen a szociális igazságosságnak működni kell, a társadalom, amennyiben ez nem az állam. Alanyai nem az egyének, hanem a szociális csoportok a maguk szervezeti egységében és a belőlük felépülő társadalomban. Hogy ennek mi a gyakorlati jelentősége, azt a szerző több példával világítja meg. A kollektív szerződésben megállapított bérnek kifizetése a csere-igazságosság követelménye. Ha a termelés eredményessége fokozódik, akkor a szociális igazságosság megkívánja, hogy a többértékből a munkások magasabb bér formájában nagyobb részt kapjanak. Ennek a törekvésnek a munkaadók, úgy az egyének, mint a szövetségek, nem

szegülhetnek ellene a szociális igazságosság megsértése nélkül. Ha azután a magasabb béreket kollektív szerződésben megállapítják, megint a csere-igazságosság lép elő, hogy biztosítsa a bérek megfizetését. Hasonló az átmenet egyrészt a szociális igazságosság, másrészt az osztó és a törvényi igazságosság között. Ha például a törvényhozás megállapítja a létminimumot, vagy elrendeli a családi bér fizetését, ez a kötelezettség a törvényi igazságosság kategóriájába tartozik. Amíg azonban ilyen állami szabályozás nem történt, a szociális igazságosságból folyó kötelesség, hogy erre irányuló mozgalmakat senki el ne gáncsoljon.

Johannes Messner fejtegetései nézetünk szerint annyira helytállóak, hogy csak az ekként fogalmazott és körülírt szociális igazságosság lehet valóban emeltyűje a szociálpolitikának és a szociális reformnak. Amíg az igazságosság többi faja a fennálló társadalmi rendet veszi figyelembe, addig a szociális igazságosság nem elégszik meg ezzel, hanem további lépésekre ösztökél. A szociális igazságosság tehát a többi, sztatikus igazságossággal szemben dinamikus jelleggel bír és elve a haladásnak.

HILSCHER REZSŐ

A FŐISKOLAI SZOCIÁLIS TELEP TEVÉKENYSÉGE ÉS A SETTLEMENT-MUNKA MÓDSZERE *)

A settlement-mozgalomnak a társadalmi kérdés intézményes megoldása irányában különösebb, közelebbről meghatározott célkitűzései nem voltak, s a mozgalom zászlóvivői kezdetben nem óhajtottak egyebet, mint hogy a társadalmi közöny homoksivatagában megtelepítsék a társadalmi szolidaritásnak oázisait, avval a rendeltetéssel, hogy később ezekből induljanak ki a társadalom életét a társadalom igazi céljának megfelelően átformálni, átalakítani hivatott törekvések.

A magyar settlement-mozgalom megindítói sem kívántak kezdetben e feladat szolgálatán túlhaladni, hiszen igen jól tudták, hogy az a kis csoport, amely a mozgalom körül csoportosult, nagyvonalú, intézményes szociálpolitika kezdeményezését nem vállalhatja. Abban az időben ugyanis Magyarországon ama társadalmi réteg, amely a szociálpolitikai védelemre legelső sorban szorult rá, vagyis a szó szoros értelmében vett munkásság és a többi társadalmi réteg között szinte áttörhetetlennek látszó válaszfal vonult végig.

Ebben az elkülönülésben, amely merev, sokszor végletekbe menő bizalmatlanságot és ellentétet támasztott a magyar társadalomban, benne rejlik mindjárt annak magyarázata is, miért találtak a magyar settlement-mozgalom vezetői már a munka megindulásakor olyan akadályokkal, amelyeket kevésbé fanatikus emberek meg sem kíséreltek volna áttörni. Annak előrebocsájtása mellett, hogy a magyar törvényhozás bizonyos munkásvédelmi törekvések megvalósítása terén az európai államok sorában az elsők között szerepel, így az 1884. XVII. tc. (az ipartörvény) munkásvédelmi intézkedései abban az időben valóban korszerűek voltak, s az a körülmény, hogy Magyarországon az 1891. évi XVI. tc. már akkor bevezette a munkások kötelező betegségi biztosítását, amikor a legtöbb európai állam még hallani sem akart a nemzeti termelésnek ilyen módon való "megterheléséről" - a szó szoros értelmében vett munkásság sorsa iránt a társadalom részéről kevés volt a megértés, és a munkásság minden megmozdulásában, mellyel valóban súlyos helyzetén kívánt javítani, társadalom- és nemzetellenes ténykedést láttak. Ez okozta aztán azt, hogy a munkásság lelkébe belegyökeredzett a magárahagyottság tudata, az a meggyőződés, hogy a helyzetén való segítséget más-tól, mint a maga szervezett erejétől, nem várhatja, és lassanként kialakult benne a teljes bizalmatlanság minden más társa-

*) A szegedi Bethlen Gábor Kör 1929. április 30-i vitaestjén tartott bevezető előadás.
Egyetemi Bethlen Gábor Kör (Kolozsvár-Szeged) kiadványai, szerk. Buday György, 5. füzet, Szeged, 1929.

dalmi réteg részéről jövő, még a legjobb szándékú közeledés iránt is, később pedig olyképpen formulázta meggyőződését, hogy a munkásság sorsán más, mint maga a szervezett erejű munkásság nem tud, de nem is hivatott segíteni.

A másik társadalmi csoport viszont a munkások helyzetét nagyobb részben nem látta tisztán, kisebb részben, érdekeltségből, nem akarta tisztán látni. Azokat a jóhiszeműeket, akik nem látták tisztán a magyar munkáskérdés lényegét, elsősorban nemzeti szempontok vezették, és a tisztánlátás hiányában nagy része volt annak, hogy a munkások szervezkedése nemzetközi alapon történt, és azért a szervezkedésben e jóhiszemű társadalmi csoport a nemzeti érdekek veszélyeztetését vélte felismerni. És e jóhiszemű csoport akkor követte el a legvégzetesebb hibát, amikor egyszerűen konstatálta a munkásság szervezkedésével kapcsolatos nemzetköziségnek veszedelmét, de nem igyekezett arra, hogy egyrészt a munkások felé közeledjék, helyzetükkel foglalkozzék s velük társadalmi kapcsolatba kerüljön, másrészt a tényleges szükségletekhez alkalmazkodó, céltudatos és hézag nélküli munkásvédelmi törvényhozást kezdeményezzen a közelet irányítására meglévő hatalmas befolyásával, hogy így is igyekezék meggyőzni a munkásságot a nemzet közösségébe való tartozásáról, s ekként dokumentálni előttük azt, hogy a nemzet is közösségébe tartozóknak tekinti őket.

Van ugyan vélemény, mely szerint az állami szociálpolitikát a múltban az államnak az "alsóbb néprétegek önszegélyével szemben fennálló bizalmatlansága motiválta." /1/ Ez a vélemény azonban túloz, mert a múlt idő szociálpolitikai törvényhozásának alkotásaiból csak elvétve látjuk a törekvést, amely az önszegély eszközeit feleslegessé kívánja tenni, s az a körülmény, hogy valamely szociálpolitikai intézmény életrehozása révén az önszegély eszközeinek igénybevételére szükség nincsen, éppen a szociálpolitikai alkotás tökéletességére mutat rá. Ellenben a múlt idő szociálpolitikai törvényhozásának legerősebb motívumául a szervezett munkásmozgalom megerősödését és az ennek révén a gazdasági, társadalmi és politikai életre támasztott állandó nyomását kell tekintenünk.

A magyar settlement-mozgalom magvetőinek nem csupán a munkásság bizalmatlanságával kellett megküzdeniök, de számolniök kellett a nemzeti gondolkodású társadalom egy részének meg nem értésével és az eszmétől eleve való idegenkedésével, valamint a kapitalizmus képviselőinek ellenséges magatartásával.

Az e kérdésben vallott felfogásokra jellemző az a válasz, amellyel egy kongresszuson tartott előadásomra egy volt miniszter reflektált. Ugyanis arról szóltam, hogy a diákság és a munkásság a múltban egymással szemben állott, és sokszor tettelegességre is vetemedett egymással szemben. A volt miniszter - többek között - válaszképpen kifejezte abbéli véleményét, hogy "sokszor igen jó az, ha a diák kezében ott látható a bot."

Különösen szembetűnő, hogy a mozgalom gyökerei nem az ország ipari centrumából, Budapestről indultak ki, hanem Erdély

fővárosából: Kolozsvárról. Ha ennek magyarázatát keressük, azt tapasztaljuk, mint a fentebb is már rámutattunk erre, hogy a munkásság és a magyar társadalom másik része közötti ellentétet elsősorban a nemzeti és a nemzetközi gondolat összeütközése mélyítette ki, s hogy a lüktetőbb, lázasabb életütemű fővárosnak a nemzeti irányzathoz való tartozása felszínesebb, jelszavasabb volt, és vezető társadalma az ellentét tulajdonképpeni lényegén nemigen gondolkozott, hanem egyszerűen regisztrálta, tudomásul vette az ellentétet, kereste az ellenséget, és ahol tudta, ütött rajta, de az ellentétek kiküszöbölésének eszközeiről nem gondoskodott. Ezzel szemben Erdély ipari életének lassúbb méretű fejlődésében a munkáskérdés kialakulása az ottani társadalom tisztánlátó tagjainak szinte szeme előtt történt, és a kérdés lényegének alapos megismerése rámutatott arra, hogy a nemzeti közösség teljessége sem gazdasági, társadalmi, sem politikai tekintetben nem nélkülözheti a munkásságot, e csoport nélkül ez a közösség csonka; és evvel együtt rámutatott arra is, hogy a magyar munkásság "nemzetközisége" elsősorban a magát nemzetinek nevező társadalom részéről a munkásság sorsa iránt tanúsított közömbös magatartás következménye.

Annak okát, hogy a szociológia tudománya miért éppen az Észak-Amerikai Egyesült Államokban jutott el a legjelentősebb eredményekhez, általában abban látják, hogy az újvilág tudósainak közvetlenül volt alkalmuk az ottani társadalomnak úgyszólván születésénél asszisztálni, a fejlődés folyamatát állandóan megfigyelni és távoli következtetések helyett, a szociológia alapvetését a közvetlen tapasztalások és észlelések révén megkonstruálni. Ugyanez az előnye volt a magyar settlement-mozgalom Erdélyből kikerült magvetőinek a munkáskérdés terén Budapesttel szemben.

A settlement-mozgalom első kísérleteit az Erdélyi Múzeum Egyesület rakta le Kolozsváron, de ennek a kísérleti munkának csupán tanulság-szerzési jelentősége volt, tanulság-szerzési jelentősége, az eredményeket azonban már nem Kolozsváron kívánták felhasználni, hanem az ország ipari centrumának a szívében, Budapesten és Budapest környékén.

A tanulság-szerzésre kisebb helyen, kisebb keretekben azért volt szükség, mert a munka vezető elveinek megállapítása és a munka szervezetének megfelelő felépítése feltétele volt a settlement-mozgalom megindításának.

Mert talán sehol sem áll olyan mértékben, mint a szociális munkánál, az a pszichológiai követelmény, hogy a kitűzött, kinyilvánított, megígért programot száz százalékig meg kell valósítani, különben az intézmény a tömegek bizalmát elveszíti, és ezt a bizalmat később bármilyen eredményes tevékenységgel sem lehet teljes mértékben visszaszerezni.

A magyar settlement-mozgalom kezdeményezői társadalmi úton kívánták az intézményt a magyar földben meggyökereztetni, természetesen szó sem lehetett a külföldi minták egyszerű lemásolásáról, hanem csupán a mozgalom kiindulási pontjának és ál-

talános végső céljának megállapításánál szolgálták támaszul a külföldi hasonló mozgalom bő és biztos következtetésre lehetőséget nyújtó tapasztalatai.

A magyar settlement-mozgalom első intézménye, a Főiskolai Szociális Telep, Újpesten, ebben az egészen speciálisan munkásvárosban, az 1912. évben készült el, és ugyanebben az évben kezdette meg gyakorlati tevékenységét. /2/

Az ügyrend a munka feladatköreinek főbb irányait a következőkben állapítja meg:

a) az iparos-, földműves- és munkásrétegek számára előadásokat, tanfolyamokat rendez;

b) az említett néprétegek számára hírlapokkal, folyóiratokkal és szaklapokkal felszerelt olvasótermet tart fenn;

c) néphivatala révén a munkás- és általában az arra szorult néprétegekhez tartozók részére ügyes-bajos dolgaikban ingyen tanácsot és útbaigazítást nyújt;

d) munkás-elhelyező irodájának segítségével az ipari segédmunkások és tanoncok számára munkaalkalmak nyilvántartását végzi és az elhelyezést közvetíti;

e) működésének területén patronázs-csoport alakításával a gyermekek és fiatalok védelmét ellátja; a patronázstevékenység köréből tanfolyamokat rendez a társadalmi pártfogók számára;

f) a munkásság sajátos betegségeinek, főként azok forrásainak, valamint elháríthatóságának tanulmányozására és a munkásság egészségi helyzetének általános megjavítására törekszik, ezen célból, a lehetőséghez képest, orvosi laboratóriumot, továbbá egészségügyi berendezéseket tart fenn, egészségügyi kérdésekben tanácsot szolgáltat, a patronázs-bizottsággal együtt az egyes betegek egészségügyét is kutatja, és a szociális egészségügy terén, a szükséghez alkalmazkodó gyakorlati munkásságot végez;

g) szociális, gazdasági és kulturális kérdésekben helyesebb közfelfogás kialakítása érdekében részben szakemberek előadásai, részben felkérésre kidolgozott kérdéseket tárgyaló népszerű munkák kiadása révén tevékenykedik, majd, az intézmény megerősödése után, meghatározott időközökben megjelenő értesítő kiadásával gondoskodik;

h) a tagok szakszerű továbbképzésére szakfolyóiratokkal is ellátott tudományos könyvtárat létesít;

i) főiskolai tanulmányokat végzett ifjak számára, akik napközben hivatásuknak élnek, emellett a Telep bizonyos irányú munkájában részt akarnak venni, vagy a Telepen tanulmányokat

akarnak végezni, otthont rendez be, nekik szállást és ellátást ad;

j) a működő tagoknak a szociális munkába való bevezetésére, ezirányú továbbképzésére, az intézmény működési körével kapcsolatos és főként gyakorlati kérdésekről, különösen a munkásügy, szegényügy, szociális egészségügy és az ezzel rokon szociális tárgyak köréből szakférfiak bevonásával előadásokat, vitaüléseket tart;

k) előmozdítja a szakembereknek külföldre való kiküldését az intézmény munkája körébe tartozó tanulmányozások végzése céljából;

l) az intézmény munkakörébe tartozó kérdésekben a kezdeményezésről figyelemmel gondoskodik.

Az ügyrend e feladatok teljesítésére az intézmény keretében osztályok felállítását rendeli.

Az elmondottakból látható, hogy a magyar settlement-mozgalom első megvalósult intézménye: a Főiskolai Szociális Telep munkaprogramja összefoglalva:

1. gyakorlati munka végzése a munkásság szociális (egyben gazdasági), egészségügyi és kulturális szükségletei kielégítésének előmozdítása érdekében.

2. A gyakorlati munka révén tanulságok szerzése, a munkásság szociális, gazdasági, egészségügyi és kulturális helyzetének emelése érdekében.

3. Olyan közzelfogás kialakítása, amely a munkaerőben a nemzet gazdasági életének nélkülözhetetlen értékét látja, és a mesterséges, erőszakolt osztálytagozódás válaszfalainak ledöntésével, egységes, egycélú nemzeti társadalom megvalósítására törekszik.

4. Az egyetemekről és a főiskolákról kikerült ifjaknak a gyakorlati szociális munkába való bevonása, valamint azok elméleti továbbképzése révén: biztosítása annak, hogy ezek, megfelelő pozícióba jutásuk után, a szociális gondolat propagálói lesznek elhelyezkedési körükben, és általában az életben tanúsított magatartásukban ez a szociális gondolat fog kifejeződni, és másokat is igyekeznek az eszmének megnyerni. Ugyanezeknek az ifjaknak a gyakorlati szociális munkába való bevonásával kapcsolatban: közöttük és a munkásság között kölcsönös személyes szimpátia fejlődik ki, amely ugyancsak alkalmas a mesterséges társadalmi osztályellentétek halkítására és a társadalmi szolidaritás erősítésére.

A munka az 1913. évben megindult. A Főiskolai Szociális Telepet a hasonló elnevezésű egyesület létesítette csekély közületi támogatással. A magyar társadalom értetlenül állott az intézménnyel szemben. Azok a nehézségek, amelyekre a bevezető

sorok rávilágítanak, mind egyszerre mutatkoztak meg, és úgy a munkásság, mint az úgynevezett "polgári" társadalom előbb teljes közönnyel, később, a politikai viszonyok eltolódása után, hatalmi erővel igyekezett az intézmény törekvéseit lehetetlenné tenni. A munkásság részéről mutatkozó bizalmatlanság, amely olyképpen nyilvánult meg, hogy a munkásság nagy tömegei egyszerűen mellőzték az intézmény munkaágainak igénybevételét, mihamar eloszlott, mert a háború kitörésével, a hadbavonultak gyármol nélkül maradt hozzátartozói, kétségbeesett helyzetük javítására, minden lehető eszközt megragadtak, és így kerültek el az intézmény néphivatalába. A néphivatalnak ekkor igazán hivatása magaszlatán kellett állania, hogy a tömegrohamot kiállja, és teljesítményei mindenben megfeleljenek a vele szemben támasztott követelményeknek. A hadbavonultak hozzátartozói elsősorban létfenntartási segély kieszközlése, a harctéren eltűntek felkutatása, a hadbavonultaknak családi okokból való szabadságoltatása, a sebesülteknek családjukhoz közel fekvő helyen lévő hadikórházba való áthelyezése érdekében fordultak a néphivatalhoz, s hogy nem hiába, mutatja a néphivatal munkájának ugrásszerű fejlődése.

A néphivatal eredményes munkájából meggyőződtek az arra szorultak, hogy az intézmény őszinte és önzetlen barátja a munkásságnak, és a munkásság társadalmi, gazdasági és kulturális evolúcióját a társadalmi céloknek megfelelő módon, megalkuvás nélkül óhajtja megvalósítani. Ez a vélemény a munkásság hivatalos szervezetei részéről nem fejeződött ki, a már előbb említett amaz álláspontonál fogva, hogy a munkásság szociális ügyeit csak a munkásság erre hivatott szerveinek kell intézni. A munkásság hivatalos szervezetei részéről az intézményt a kapitalizmus előretolt várának tekintették, amely a munkásság erkölcsi, társadalmi, gazdasági és kulturális alárendeltségének idejét a szociális "olajcsöpp" politikájával segít meghosszabbítani, míg ha a kapitalizmus exponenseinek az intézménnyel tanúsított magatartását vizsgáljuk, azt látjuk, hogy ezek a szociális haladás "veszélyes" úttörőjét tekintették benne. Ennek jellemzésére elegendő a sok közül annak az esetnek a fölemlítése, midőn a háború alatt egy hadimunkát végző munkás az intézmény békés közbenjárását kérte abban az irányban, hogy munkaerejének a jogos mértéken jóval túlmenő kihasználása megszüntetessék, a gyár a munkást, hangsúlyozottan ezért, mert az intézményhez fordult, elbocsátotta, ami annak a harctérre való küldésével volt egyértelmű.

Nem szükséges bővebb kifejtése a motívumoknak, melyek nyomán az intézményt a forradalom kitörése után erőszak alkalmazásával kisajátították, és így a munkát csak az 1920. év végén, a zavaros állapotok megszűnésével kezdhette meg újra.

Ekkor az intézmény, amelynek a kisajátítás a teljesen megrongált épületen kívül úgyszólván minden vagyoni értékét is tönkretette, új erőforrás nélkül, éppen a szociális gondolat előretörése idejében, súlyos nehézségbe került. Ezeket a nehézségeket tervszerű, kitarató munkával sikerült eltávolítani. Az 1920. év őszén, az Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar megalaku-

lásával, az Intézet a Kar kötelékébe került mint a szociálpolitikai tanszék gyakorlati intézete, azzal a rendeltetéssel, hogy a szociálpolitikai kollégium és szeminárium hallgatóinak a gyakorlati szociális munkára módot nyújtson. Ennek a rendelkezésnek révén az Intézet eredeti rendeltetésétől nem térített el, sőt settlement-jellegét éppen hangsúlyozottan fenntartotta, és ezirányú lehetőségei jelentősen kibővültek, hiszen az egyetemi keretben az egyetemi hallgatók sokkal nagyobb számban voltak bekapcsolhatók a settlement-munkába, és így a munka minden irányban sokkal szélesebb területen, nagyobb felkészültséggel folyhatott. Emellett a tudományos feladatok szolgálatára, a gyakorlati munkával kapcsolatos megfigyelések tudományos feldolgozására, a magyar szociálpolitikai intézmények munkájának, tevékenységük hatásainak kritikájára is fokozott lehetőségeink nyíltak.

Az Intézet igazi, rendeltetésszerű fejlődését, a megelőző évek nehéz tapasztalatszerzései, tapogatózásai után, csak az 1920. év őszétől kezdődőleg lehet számítani. Ekkor kezdődött meg az Intézet munkája abban a nagyvonalúságban, amelyben azt a mozgalom megindítói elképzelték.

A különböző munkaágakat aszerint, hogy milyen természetű szociális szükségletek kielégítésének érdekét hivatottak szolgálni, különböző osztályokba csoportosították. Három nagy osztály alakult így ki, nevezetesen: az Általános Népvédelmi, a Közművelődési és a Szociális Egészségügyi Osztály. Ez a három osztály fogja össze valamennyi munkaág tevékenységeit, és vég-eredményben e három osztály tevékenysége is organikusan kapcsolódik egymásba. Valamennyi osztály együtt, egységes nézőpontból dolgozik, és az egyiknek munkája kiegészíti a másikat. Az Intézet előtt az élő ember áll, valamennyi emberi és társadalmi voltából adódó szükségletével, és minthogy az ember családban él, e szükségleteknek jelentkezését ennek a kis társadalmi sejtnak, a családnak irányából kell elsősorban és hangsúlyozottan megfigyelnünk.

A család életében ugyanazokat a funkciókat látjuk megnyilvánulni, melyeket a társadalom életében, s mint egyik szociológus mondja: a család fő termel, az anya a termelt javakat elosztja, a gyermekek pedig a fogyasztók csoportját alkotják. /3/

A szociális védelmi munka tehát, még az egyéneken keresztül is, a család erkölcsi, kulturális és gazdasági, valamint egészségügyi veszélybe jutását igyekszik a megelőzés eszközeivel kiküszöbölni, s ha pedig a veszélybe jutás már bekövetkezett, ennek orvosságait megtalálni és eredményesen alkalmazni.

Abban a megismerésben, hogy a család említett érdekei közül bármelyiknek veszélybe jutása magával hozhatja a többiek veszélybe jutását is, az Intézet különböző munkaágai akkor, amidőn a maguk funkcióját végzik, ezt a család valamennyi érdekének egységes szemléletével teszik, és ha szükségesnek látják

s amennyiben a beavatkozás a feladatkörükön kívül állna, erre az illetékes munkágot kéri fel.

Hogy az Intézet helyes úton járt akkor, amidőn szociálpolitikai rendszerét a családvédelem alapjaira építette, bizonyíték erre a szociálpolitika újabb fejlődése. A Szociális Hatalás Nemzetközi Egyesületének 1927. évi wieni kongresszusa, Edouard Fuster "Einer neuen Sozialpolitik entgegen" című előadása nyomán, a családvédelem alapján nyugvó szociálpolitikáról tárgyalt, és a kialakult nézeteknek az életbe való átvitele folyamatban van. Az Intézet különböző tevékenységi ágai a munkamegosztás szerveiként működnek össze egymással a közös cél érdekében, és éppen azért, hogy ez az összeműködés egységes hatást válthasson ki, az adott lehetőségekhez képest (e lehetőségek alatt elsősorban anyagi lehetőségek értendő), arra igyekeztünk, hogy a leginkább elsőrendű erkölcsi, kulturális, szociális és gazdasági, valamint egészségügyi szükségleteknek megfelelő tevékenységi ágakat minél nagyobb számmal és minél szélesebb kiterjesztettséggel állítsuk munkába.

A jelenleg működésben lévő tevékenységi ágak az Általános Népvédelmi Osztályban: a néphivatal, a családi patronázs, a fiataalkorúak patronázsa, a tanonc- és munkaközvetítő; a Közművelődési Osztályban: a népkönyvtár, a munkásolvasó, általános ismeretterjesztő előadások, tanfolyamok és szemináriumok, gyermek napközi otthon, tanonc-, legény- és leány- valamint munkás-kör, cserkészlet. A Szociális Egészségügyi Osztályban: a tüdőbeteggondozó és rendelő, venereásbeteggondozó és rendelő, bakteriológiai és röntgenlaboratórium.

E tevékenységi ágak munkáját részben tanulmányaik befejezése előtt álló egyetemi hallgatók, részben egyetemi diplomát nemrégén nyert fiatalemberek szakképzett vezetők irányítása és tényleges közreműködése mellett végzik.

A munka eredményességének feltétele, mint az előbbieken erre utaltunk, a védettek feltétlen és teljes bizalma azok iránt, akik a munkát végzik, s ha a bizalom alapján az Intézet irányában ma már meg is van, annak személyes vonatkozásai ki nem küszöbölhetők. E személyes vonatkozások figyelembevétele nélkül a settlement-mozgalom nem fejlődhetett volna azzá, amivé fejlődött. A bizalom a személyes érintkezés révén bontakozik ki.

Az intézetnek munkamódszere, settlement-intézmény jellegeből önként értetődően, az egyéni foglalkozásra épült, és ez a módszer érvényesül valamennyi munkaág tevékenységénél; s ha vannak egyes munkaágak, amelyek egyidőben, egyszerre nagyobb tömeggel foglalkoznak is, mint például az általános ismeretterjesztő előadások, ezek csupán előkészítő, vagy kiegészítő stádiumát jelentik más munkaágak tevékenységének, amelyekben a foglalkozás már teljesen egyéni, és amelyekben a tömeg egyénekre szakad, és amelyek az általános foglalkozás eredményeit az egyéniségen átszűrve kristályosítják ki.

Az intézményes szociálpolitika a társadalomban a szociális evolúciót generális elvekre alapítja. Az elvek generális érvényre jutása mögött azonban mindig ott áll az egyén, a maga sajátos egyéni életével, a maga sajátos miliójával, a maga egyéni helyzetéből adódó szükségleteivel, és a szándékolt társadalmi célhoz az egyéni vonatkozások tömegén keresztül vezet az út. Az Intézet tevékenységében ez a gondolat jut érvényre az egyéni munkamódszer alkalmazása révén.

I. Az Általános Népvédelmi Osztály

Az Általános Népvédelmi Osztály munkaágainak célja keretébe az egyén (a család) erkölcsi, szociális és gazdasági érdekeinek védelme tartozik. (Ez érdekek védelme körül egyébként a Közművelődési Osztály és a Szociális Egészségügyi Osztály is tevékenykedik a maga eszközeivel.) Ennek az osztálynak főszerve a Néphivatal, mely köré a családi patronázs, a gyermekek és a fiatalok patronázsa, a tanoncelhelyező és munkaközvetítő szerv munkája csoportosul.

A néphivatal

A "néphivatal" elnevezés nem jogvédő irodát rejt magában, hanem sokkal többet jelent. Az egyén (a család) minden erkölcsi, szociális vagy gazdasági értelmű megtámadottságának elhárítását biztosító intézmény létesült általa.

A néphivatal tevékenységétől csak akkor várhatók az egész társadalom irányában érvényesülő eredmények, ha annak keretében a prevenció, a megelőzés eszközeit a maguk teljességében alkalmazni lehet. Az eddigi munka tapasztalatai ugyanis azt mutatták, hogy igazi megelőzésről csak ritkán lehet szó olyan metódusnál, amely bevárja, míg az egyén (a család) jelentkezik valamely irányú megtámadottsággal, mert ez a jelentkezés igen sok esetben már csak akkor történik, midőn az igazi, szociálpolitikai jelentőségű beavatkozásról már szó sem lehet. E késő jelentkezésnek oka gyakran az emberi nemtörődömségre, a felelősségérzet hiányára vezethető vissza, gyakran pedig a fenyegettség idejében való felismerésének hiányára. Addig tehát, míg eredményes szociális pedagógia és általános pedagógia segítségével ezek az okok kiküszöbölhetőkké válnak, gondoskodnunk kellett a megelőzés lehetőségeinek biztosításáról. Erre igen alkalmas szerv kínálkozott a családi patronázsban, amely a családdal állandó érintkezésben lévén, annak körülményeiről állandóan tájékozódik, és bármily irányból jövő veszélylehetőség felismerésére módja van, tehát a néphivatal, vagy ennek útján más intézeti szerv "hivatalból" való beavatkozását kérheti. A családi patronázs létesítése az intézet fokozatos fejlődésével kapcsolatosan történt, és így egészen új intézmény még, és kiépítése még nem fejeződött be. Késői létesítése tervszerűen történt, mert előbb azokat a munkaágakat kellett tőkésíteni, amelyek közreműködése nélkül a családi patronázs munkája meddő maradt volna, és jószándékú, de akcióképtelen, pozitív eredmény nélküli szervnél egyébként aligha lehetne tekinteni.

Tehát a családi patronázs közreműködése adja meg a lehetőséget arra, hogy a megelőzés gondolata teljes mértékben érvényre juthasson a néphivatal munkájában. A néphivatal különben az Intézet elosztó szervének is tekinthető. Elve az, hogy minden védelemre szorult embernek minden ügyével foglalkozni kell még akkor is, ha csak képzelt veszélyeztettségről van szó, ilyen esetben azonban pedagógiai eszközöket alkalmaz, és igyekszik megnyugtatót a megnyugtatót. Ennek a társadalomra való jelentősége abban van, hogy a vélt és így nem orvosolható sérelem is éppen úgy marja a lelket, mint az igazi sérelem, s az ilyen ember végül ellensége lesz a társadalomnak, hacsak nem vezetik rá megfelelő úton sérelme képzelt voltának elismerésére.

A néphivatalnak éppen úgy, mint az Intézet többi munkaágának szeme előtt tevékenysége közben a társadalom egységének gondolata áll, és ennek a célnak a szolgálatában folytatja működését. A néphivatalnak itt különösen nehéz a szerepe, hiszen munkájának legnagyobb része különböző erkölcsi, szociális és gazdasági érdekek összeütközésével kapcsolatos, tehát ha nem is mindig ellenségek között folyik, de a legtöbbször olyan ellenfelek között, akik önmaguktól nem tudnak arra a fokra emelkedni, hogy önnön érdekeik szolgálatán kívül meglássák az igazságot, vagy mikor a társadalmi szükségességek úgy kívánják: a méltányosságot.

Ilyenkor a néphivatal ugyancsak a szociális pedagógia eszközeihez nyúl, amiben különös erőforrást nyújt számára az irányában ma már úgyszólván minden oldalról fennálló bizalom. Az érdekeknek az igazságosság és a méltányosság jegyében való összeegyeztetése a fő cél, és ez igen sokszor el is érhető. Úgy a családtagok között, mint a háztulajdonos és lakó, munkaadó és munkás között csak ott nyúl a törvényes eszköz igénybevételéhez, ahol ilyen módon eredményt elérni nem lehetne.

A munka nem csupán ügyiratok, beadványok elkészítésében áll, hanem a védelem érdekében szükséges aktív közreműködésben, amely állandó és következetes mindaddig, amíg az eredmény nem mutatkozik meg.

A néphivatal eddigi működésében két periódust kell megkülönböztetnünk: az 1913. évtől az 1919. évig, és az 1920. évtől az 1928. évig terjedő időtartamot. Az első periódus a néphivatali munka megalapozásának kora, amelyben annak igazi jellege még nem alakulhatott ki, a munka családvédelmi tendenciája még csak csírában van meg, és inkább az adott eseteknek jogvédőirodaszerű elintézésére vonatkozik.

A fejlődés a néphivatal által elért eredmények nyomán, az 1918. évben ugrásszerűvé válik, amiben nagy része van annak, hogy a néphivatalt az Országos Hadigondozó Hivatal ez évben hivatalos hadigondozó népirodának ismerte el. A családgondozásra irányuló törekvések ekkor kezdenek erősödni, de ekkor még csupán a hadirokkantak, özvegyek és árvák irányában.

A néphivatal életének második periódusát a családvédelem kiépítésére irányuló törekvések fokozatos megvalósítása jellemzi. Ebben az időben a néphivatal, a rendelkezésre álló munkaerők meghatározottságához lévén kénytelen alkalmazkodni, nem igyekezhet arra, hogy a hozzáfordulók számát szaporítsa, hanem inkább, hogy a patronátusa körébe tartozó családok védelmét minél tökéletesebbé tegye, vagyis, hogy e családok érdekében minél kiterjesztettebb módon tevékenykedjék.

A védelem intenzivitása az 1928. évben fejlődött ki legjobban, aminek magyarázata egyrészt a családvédelmi patronázs megvalósítása, másrészt a Szociális Egészségügyi Osztály gondozói tevékenységével való kapcsolatok kimélyítése.

A néphivatal munkája éppen a legsúlyosabb erkölcsi, szociális és gazdasági helyzetben lévő családok irányában fejlődött ki, ezek számára nélkülözhetetlen szervvé vált, és az eredmények azt mutatják, hogy a jövő szociálpolitikájában, nagyrésztben a szociálpolitikai intézmények eredményes tevékenységének garanciájaképpen, a néphivatalok intézményes beállítása a szociálpolitika szervezetébe, elmaradhatatlan lesz.

A néphivatal a szociális helyzet megfigyelőállomása, munkája közben a társadalom életét keresztmetszetben látja, konkrét módon szemlélheti a szociális tendenciájú törvényeknek és törvényes intézkedéseknek az életben való hatását, belelát a közhivatalok munkájába, látja a munkaadók magatartását a munkással szemben és viszont, a népjóléti irányú egyesületek, intézmények tevékenységét s általában mindazt, amiből megalkothatja pro és kontra egyrészt a társadalmi kötelesség- és felelősségérzet, másrészt a társadalom kötelességteljesítésének kritikáját.

A néphivatal munkája a hatóságok részéről nem mindenütt talál kellő támogatásra, a bürokratizmus mindent megölnő, társadalomellenes magatartásával sokat kell küzdenie, de meg kell állapítani, hogy vannak olyan hivatásuk magaslatán álló közhivatalok is, amelyek a néphivatal közreműködésében a maguk tevékenységének támogatását látják, és meleg megértéssel segítik azt eredményességhez.

A családi patronázs

A családi patronázs feladatköre már az előadottakból is kiviláglik. A munka keresztülvitele akként történik, hogy a veszélyeztetett családok részére állandó pártfogókat, patronusokat rendelnek ki. Legfeljebb három család jut egy-egy patronus részére, akik a családdal állandó érintkezésben állnak, azt hetenkint legalább egyszer, szükség esetén többször meglátogatják, vele baráti viszonyba kerülnek és szinte a családi közösség tagjaivá válnak. Ily módon lehetővé válik számukra a család körülményeinek teljes megismerése, a család helyzete alakulásának állandó szemmel tartása, tehát ennek révén ez alakulás kedvező irányba való terelése, a fenyegető bajok megelőzése érdekében szükséges közbelépés kezdeményezése.

A gyermekek és fiatalkorúak patronázsa

A gyermekek és fiatalkorúak patronázsa a gyermek- és fiatalkorú védelem speciális szerve. Ugyancsak egészen szoros kapcsolatban áll a családi patronázssal. Munkájával egyrészt igyekszik a gyermekvédelem és a fiatalkorú-védelem hivatalos szerveinek segítségére lenni, másrészt önálló tevékenységgel kívánja a gyermek- és fiatalkorú-védelemnek a modern szociálpolitikai törekvésekhez alkalmazkodó tökéletesítését előmozdítani.

A gyermekvédelem hivatalos szervei, a gyámhatóságok felismerték a gyermekpatronázs közreműködésében mutatkozó előnyöket, és ez a szerv állandó együttműködést tart fenn Újpest és Rákospalota városok árvaszékével. Újpest város árvaszéke a különösen veszélyeztetett gyermekek gyámjait a gyermekpatronázs és a néphivatal munkatársai közül rendeli ki, aszerint, amint a gyermeknek erkölcsi vagy jogi támogatásra van szüksége.

A fiatalkorúak patronázsa hivatalos pártfogó szerve az újpesti kir. Járásbíróság illetékességi területén lakó fiatalkorúaknak. A kir. járásbíróság részére különböző fiatalkorúak környezettanulmányát elkészíti, a fiatalkorúnak a további bűnözéstől való védelme érdekében a szükségesnek látott intézkedések megtételét javasolja, gondoskodik a fiatalkorúak állandó felügyeletéről, ellenőrzéséről, erkölcsi és anyagi támogatásáról, életpályán való elhelyezkedéséről a tanonc, illetve munkásközvetítő útján, szükség esetén eddigi környezetéből való kiemeléséről és más, egészségesebb légkörű környezetbe való át-helyezéséről. A gyermek- és fiatalkorú-patronázsnak az a munkája, amelyet a hatósági szervektől függetlenül végez, szintén nagyvonalú, széles kiterjedettségű és a családi patronázssal szoros összefüggésben folyik. Minden erkölcsi vagy anyagi veszélyeztettség megelőzése érdekében közbelép, és közbelépését mindig a családi egység megőrzésének gondolata irányítja. Ez a munkaág egyébként a Közművelődési Osztályhoz tartozó napközi otthonnal is szerves kapcsolatban áll.

A tanonc- és munkásközvetítés

A tanonc- és munkásközvetítőtől az Intézet a pályaválasztási tanácsadóval, pszichotechnikai laboratóriummal, szakmabeli át-, illetve továbbképzővel együtt működő munkaközvetítőt kívánja kiépíteni. Ennek a még meglehetősen szűk keretben tevékenykedő munkaágnak feladata jelenleg egyrészt a szándékolt további fejlesztéshez szükséges adatgyűjtés, másrészt egyéb munkaágak ki-egészítése és eredményesebbé tétele. Ugyanis ennek a munkaágnak közreműködése nélkül a családi patronázs, valamint a gyermekek és fiatalkorúak patronázsának eredményei hézagosak lennének. E szerv munkaköre jelenleg csupán a családi patronázssra, továbbá a gyermekek és fiatalkorúak patronázsára terjed ki, tehát nem általános jellegű, és a közvetítést a munkaadókkal való személyes kapcsolatra alapítja.

II. A közművelődési osztály

A Közművelődési Osztály tevékenysége két főirányban bontakozik ki, amely két főirány azonban szorosan egymásba kapcsolódik: a szociálpedagógia és az általános pedagógia irányában. A szociálpedagógia feladata az, hogy az egyént a társadalom öntudatos, szolidáris tagjává nevelje, s annak magatartásában, cselekedeteiben a társadalmi kötelesség- és felelősségérzet úrrátételét biztosítsa. A szociális pedagógiának ez a felfogása domborodik ki a Közművelődési Osztály törekvéseiben, míg az általános pedagógiai munkájával a társadalom lelkének kitermelt kincsét, a kulturát óhajtja minden tevékenységi körébe kerülőnek sajátjává tenni, amellet, hogy praktikus ismeretek tanítása révén szoros értelemben tekintett szociális, valamint gazdasági érdekű szolgálatot is teljesít. Úgy a szociálpedagógia, mint az általános pedagógia, miként a bevezető részben rámutattunk, az egész Intézet valamennyi irányú tevékenységének alaphangját alkotja, a Közművelődési Osztály ezeket az alaphangokat összegezi és rendezi, s a szociálpedagógia keretében annak a kérdésnek igyekszik megfelelni: mit vár az egyéntől a társadalom; az általános pedagógia keretében pedig annak, hogy: mit ad az egyénnek a társadalom.

Nagyon bajos lenne szociálpedagógiai előadásokat hirdetni és arra hallgatókat hívni, és hangsúlyozni előttük azt, hogy most öntudatos társadalmi emberekké kívánjuk nevelni őket. A szociálpedagógia közvetett úton - amidőn a szociálpedagógiai cél külső hangsúlyozottsága nem okvetlenül érvényesül, de a cél felé való törekvés következetes - válik valóban eredményessé. És ez a következetesség él és hat az Intézet valamennyi szervének tevékenységében.

A Közművelődési Osztály az öntudatos társadalmi emberre való nevelés terén végzett munkáját az egyén egész életére kiterjeszteni óhajtván, munkaágainak szervezetét olyként építette fel, hogy az egyén ilyen irányú nevelését apró gyermekkorától kezdődően biztosíthassa. S ez a szervezet a fokonkinti fejlődés sorrendjében: óvodával egybekötött napközi otthon, napközi otthon iskolásgyermek számára, tanonckör, legénykör és munkáskör. A gondolat lényege az, hogy az Intézet a vele óvodáskorában kapcsolatba került egyént különböző, az egyén szükségletéhez alkalmazkodó tevékenységi ágak beiktatása révén megtartsa annak iskolásgyermek, tanonc, segéd és felnőtt munkás korában, tehát egész életén át, és ezt a kapcsolatot szociális nevelés érdekében, tervszerűen, céltudatosan gyümölcsoztassa.

Az Intézet ezirányú tevékenységének megindítása óta ma már a legény-, illetve a leánykörig jutott el, vagyis a napközi otthonból kikerültek legelsőbbjei, mint iparos- és kereskedősegedékek, jelenleg a legény-, illetve a leánykör keretébe tartoznak.

Hogy ennek a gondolatnak megvalósítása mennyire eredményessé teszi az Intézet szociálpedagógiai munkáját, arra gyakorlati bizonyítékot nyújt az óvodából a tanonc-, illetve le-

génykörbe feljutottak társadalmi magatartása. Az eredmény még inkább feltűnőbbé válik, ha szembeállítjuk ezeket a fokozatosan feljutott fiatalembereket azokkal a fiatalemberekkel, akik a tanonc- és legénykörbe nem ezen az úton, hanem az Intézettel való minden előző kapcsolat nélkül kerültek. Az előbbiekről erkölcsi gondolkodás, műveltség és társadalmi magatartás tekintetében összehasonlíthatatlanul magasán állanak az utóbbiak felett.

Ugyanilyen fokozatos felépítés alapján látjuk az eredményeket cserkészcsapatunk munkájában, amely az egyént elemi iskolás - farkaskölyök - korától keze alatt tartja - esetleg annak egész életén át.

A népkönyvtár

A Közművelődési Osztály egyik legjelentősebb szerve a népkönyvtár. Célja, hogy a társadalom írott szellemi kincseit eljuttassa az egyénhez a pedagógiai elvek figyelembevételével. Az Intézet munkájának sok nehézsége van, de talán egyik legsúlyosabb nehézség itt, a Népkönyvtárban adódik.

Az egyik nehézség: a nem-olvasóknak az olvasásra való ránevelése; a második: a kritika és a tervszerűség nélkül olvasóknak kritikára és tervszerűségekre való nevelése; a harmadik: a csupán rossz, erkölcsi és szellemi tekintetben káros könyveket olvasóknak jó és hasznos könyvek olvasására való nevelése.

Az első főnehézség leküzdése állandó, kitartó, közvetlen érintkezés révén válik lehetővé. A nem-olvasókról a könyvtár munkatársainak az egyéb munkaágak tevékenysége révén tudomása van, mert bármelyik munkaág is foglalkozik az egyénnel, a társadalmi ember valamennyi szükségletét figyelembe veszi. Az ilyen nem-olvasóknak olvasókká való nevelése, mint mondtuk, a legnehezebb munkák egyike, de ha a fáradtság nem marad hiábaváló, a további munka annál eredményesebb. Rossz olvasmányokkal meg nem mértelyezett, szűz talajról lévén szó, az egyéni hajlam és érdeklődés iránya szerint való és a műveltségi foknak megfelelő, tervszerű vezetés mellett a legtöbbször elérhető a szándékolt cél.

A másodiknak említett főnehézség is egyéni foglalkozás révén - amely egyéni foglalkozáson alapul általában a könyvtár munkája - győzhető le. Sokat jelent itt a könyvtári szeminárium, amely kisebb csoportokat foglal magában, s amely az egyes művek közös elemzése, közös megbeszélése révén neveli kritikára és tervszerűségeire az ilyen olvasót.

Itt a nehézséget főként az okozza, hogy a kölcsönkönyvtárak, üzleti érdekből rászoktatták az olvasók nagy tömegeit az érdekesítő félcmunkák habzolására, és így ezek nem szívesen veszik az olvasmányaikba való bármily irányú beavatkozást.

Nagyon sok tapintattal, körültekintéssel és sokszor meszterkedéssel kell az ilyeneknél eljárni.

A harmadiknak említett főnehézség leküzdése kívánja meg a legtöbb fáradságot. Itt is az olvasó egyéniségének megismerése a lényeges, az alkalmazandó módszert az egyéniséghez képest választják ki.

A népkönyvtár munkájának jelentős segítőeszközei a különböző szemináriumok, tanfolyamok és általános ismeretterjesztő előadások, valamint a vele összefüggően működő munkásolvasó.

A munkásolvasó napilapokat, folyóiratokat és szaklapokat ad az olvasó elé, minden cenzúra nélkül, és mindenki megtalálhatja itt az őt érdeklő anyagot. Egy cenzúra van: a frivol, erkölcseileg káros lapok nem juthatnak a munkásolvasó asztalára.

Azáltal, hogy minden napilap, folyóirat és szaklap szabadon juthat az olvasó elé, az rendszerint többet elolvas abból, és ennek révén a tendenciát, az elfogultságot maga ismeri fel, és megtanulja az olvasottak mérlegelését, értékelését, és ez önálló gondolkozást fejleszt ki benne.

A népkönyvtári statisztika azt mutatja, hogy az olvasás intenzitása nem fejlődik állandóan az olvasók számával, aminek magyarázata, hogy a népkönyvtár elsősorban nem az olvasott munkák számának emelésére, hanem inkább az olvasásban való elmélyülés és az olvasott munka megértésének előmozdítására törekszik, és akkor, amidőn az 1928. évben az olvasók számának emelkedésével az olvasott munkák számának csökkenését látjuk az 1917. évi állapottal szemben, ezt túlnyomórészt a népkönyvtári munka minőségbeli törekvései eredményességének kell tulajdonítanunk.

Bizonyos azonban az, hogy ebben a szociális helyzet rosszabbodásának, a munkanélküliségnek, a létfenntartásra elégtelen keresetnek is része van, amely körülmények között az olvasók egy részének - saját bevallása szerint - munkájából hazajövet a villanyárammal takarékoskodnia kellett, és emiatt kénytelen volt korlátozni az olvasásra szánt idejét.

Az általános ismeretterjesztő előadások

Az általános ismeretterjesztő előadások nagy tömegeket kapcsolnak be a kultúrába. A tudomány, irodalom és művészet minden ága kiváló szakemberek közreműködése mellett itt a tömegek elé kerül. Az előadások felépítése tervszerű, a főcél egyrészt az, hogy még általánosságokban is egyetemes szemléletet adjanak a hallgatóknak a tudomány, irodalom és művészet kérdéseiről, másrészt pedig, hogy a hallottak visszhangjaképpen felébredszék a hallgatókban a kultúra iránti vágyat, a nagyobb, a tökéletesebb tudás szomját, melynek kielégítése a különböző szemináriumok, tanfolyamok keretében, valamint a népkönyvtár igénybevétele útján válik lehetővé. Az általános ismeretterjesztő előadások jelentősége tehát kettős: részben önmagukban is szolgálják az ismeretekben való tökéletesedést, részben pedig bevezetői annak a munkának, amely lehetővé teszi a szemináriumok, tanfolyamok és a népkönyvtár bevonásával a műveltség alapjának megszerzésé-

sét, ennek megszerzése után pedig az állandó és fokozatos erkölcsi és szellemi fejlődés biztosítását. Az általános ismeretterjesztő előadásoknak súlypontja ez utóbbi feladat szolgálatán nyugszik.

Az általános ismeretterjesztő előadások közönségéből, illetve ennek egy részéből, ekként válik túlnyomólag a szemináriumok, tanfolyamok s a népkönyvtár és munkásolvasó közönsége.

Az általános ismeretterjesztő előadások kedvezőtlen kilátások mellett indultak meg. Az első előadásoknak alig volt közönségük, és volt olyan alkalom is, mikor két ember ült az egész teremben.

Ha nem ragaszkodott volna az Intézet következetesen a maga elé tűzött programhoz, az előadásokat az első kilátástalanságok után be kellett volna szüntetni.

Azonban a két embernek éppen úgy megtartottuk az előadást, mintha telt terem közönsége hallgatta volna azt, éppen olyan lelkiismeretességgel, éppen olyan apparátussal, és ha az eredmény csak fokozatosan, egész lassan is mutatkozott, nem maradt el. Ebből a két emberből fejlődött ki a zsúfolt termék lelkes, tanulni vágyó közönsége. A munkások legtöbbszörében él a kulturális éhség mohósága, s ez magyarázza azt, hogy az előadások napján megtelik a terem, minden különösebb propaganda nélkül.

Sok ideig kísérleteztünk avval, hogy a hétnek melyik napját állandósítsuk az előadások számára. Úgy tapasztaltuk azután, hogy a csütörtök az a nap, amelyen a munkásság leginkább ráér, és éppen ezért már évek óta csütörtök az előadás napja. Ezen a napon, minden különösebb értesítés nélkül, mintegy megszokásszerűen jelenik meg közönségünk, és sokszor van olyan eset, midőn a megjelentek egy részét vissza kell küldeni az előadóterem befogadóképességének korlátozott volta miatt (350-400 ember fér bele).

Az előadások alkalmával is azt az elvet követjük, hogy kevesebbet soha ne adjunk, mint amennyit vár tőlünk a közönség. Lehetőleg minden előadást megtoldunk valamilyen ismeretterjesztő filmmel, zeneszámmal, mert egyetlen s a közönség számára csaldást jelentő előadás a közönség egy részét jóidőre visszatartaná a további előadások látogatásától.

Az előadások számának megállapításánál alkalmazkodni kell a közönség ráérőidejéhez. Nem szabad az előadások számának olyan mértékére törekedni, amely nem számol a közönség elfoglaltságával.

Az előadásokat mindig a kérdés legkiválóbb szakemberei tartják, és csak kiragadott példaként említem meg, hogy az irodalmi előadásaink előadói között: Babits Mihály, Brisits Frigyes, Kosztolányi Dezső, Schöpflin Aladár és Surányi Miklós, képzőművészeti előadásaink előadói között: Décsei Géza, Rónay

Kálmán és Rudnay Gyula, zeneművészeti előadásaink előadói között pedig: Kéri Szántó Imre, Kósa György, Koudela Géza, Molnár Antal, Molnár Géza, Radnai Miklós és Sonkoly István neve fordul elő. Természettudományi előadóink közül kiragadjuk: Bíró Lajos, Méhes Gyula és Szilády Zoltán nevét. Így folytathatnám a többi kultúraágazat kiváló előadóinak egész tömegével, akik valamilyen ideális lelkesedésből, önzetlenül támogatják munkánkat.

Nem az általános ismeretterjesztő előadásoknál kellene megemlékeznem, de ha már a magyar kultúra jelesei részéről megnyilvánuló támogatásról van szó, itt említsem meg azt az esetet, midőn Kosztolányi Dezső vállalta az analfabéta-tanfolyam vizsgájának elnöki tisztségét, és ugyanekkor azt az érdekes felfedezést tette, hogy az egyik vizsgázó analfabéta még mielőtt írni megtanult volna, már "költő" volt, és költeményeit "fejben" alkotta meg. Kosztolányi Dezső ennek a "költő"-nek költeményét közölte is annak idején a Pesti Hírlapban. Elképzelhető az a meglepettség, amely elfogta az írástudomány felé az első lépést tévő vizsgázókat, amikor az írástudomány mestere eljött köztük, és szeretettel buzdította őket további törekvésekre.

Az általános ismeretterjesztő előadásokhoz csatlakoznak a Szociális Egészségügyi Osztály által hetenkint ugyancsak egyszer - kedden este - rendezett ismeretterjesztő előadások, ezek azonban az általános ismeretterjesztő előadások látogatottságát nem érintik, mert közönségük részben más, és a közönségnek csak az a része vesz részt mind a kettőn, amely erre elegendő idővel rendelkezik.

A szemináriumok és tanfolyamok

A szemináriumok és tanfolyamok a tudomány, irodalom és művészet, valamint a praktikus ismeretek lehető széles területét igyekeznek átfogni, hogy minden irányú szükséglet kielégítésére alkalmasak lehessenek. A tapasztalat azt mutatja, hogy kezdetben az érdeklődés az egyén részéről nem sokirányú, és többnyire megelégszik egy kultúraterület egy, legfeljebb két ágazatának felvételével.

Éppen ezért, mert így csupán egyoldalú fejlődés válnék lehetővé, de ez is csak korlátozott mértékben, hiszen számolni kell azokkal a nehézségekkel, amelyek a más ágazatokkal való kapcsolatok ismeretének hiányában az eredményes munkát akadályoznák, már az általános ismeretterjesztő előadások programjának megállapításánál és az előadások felépítésénél gondol az Intézet az összefüggések kidomborítására. Azonban ez csak a szemináriumi, tanfolyami munka kezdetéhez elég, a továbbiakban a szemináriumok és tanfolyam vezetői mindenképpen arra igyekeznek, hogy a résztvevőket legalább ugyanannak a kultúraterületnek többi szemináriuma és tanfolyama felvételének szükségességére is rávezzessék. A szemináriumok és tanfolyamok munkáját a tanár és a hallgatók összefüggése jellemzi, azonban ez az összefüggés a szemináriumokban teljesebb, a személyes kapcsó-

lat mélyebb, az eredményeket a tanár és hallgatók közös munkája termeli ki, és az egyéniség figyelembevétele is jobban kiemelkedik. Ez természetesen csak úgy érhető el, hogy a szemináriumok résztvevőinek száma igen korlátozott, egyszerre legfeljebb 10-15 egyén vehet részt egynek-egynek munkájában.

A tanfolyamok munkáját is ugyanez az igyekvés hatja át, azonban itt a résztvevők száma magasabb és ezek vonzóereje nagyobb, mert a tanulás eredményeinek az életben való gyakorlati haszna közvetlenül is észlelhető, és a résztvevőknek szociális helyzetében az itt tanultak révén lehetővé váló emelkedés gyakran egészen közeli időben következik be. Például egyik textilárugyár hosszú szolgálatú, megbízható munkásnője azért nem lehetett csoportvezetővé, mert analfabéta volt, és a csoportvezetéssel kapcsolatos teendőket elvégezni nem tudta. Ez a kényszerű visszamaradás nem csupán kedvezőtlen lelki hatásokat váltott ki belőle, amelyek nagyrésztben társadalom-ellenesek voltak, hanem szociális emelkedését, anyagi helyzetének javulását is megakadályozták. Ez a munkásnő, közvetlenül az analfabéta-tanfolyam elvégzése után, csoportvezetővé lett.

A sok közül kiragadjuk még annak a munkásnak az esetét, aki szintén egyik textilgyárban dolgozott, német és németül beszélő cseh munkásokkal. Ez még a legszükségesebb német nyelvi ismeretekkel sem rendelkezett, pedig a gyár bizalmi szerepet adott neki, amelyet betölteni - a német nyelvben való járatlansága miatt - nem tudott, és ezért küszöbön volt egyéb, kisebb jövedelmet biztosító munkakörbe való áthelyezése. Ez a munkás az Intézet német tanfolyamán a legszükségesebb nyelvtudást elsajátította, és ma a gyár vezetőségének megelégedésére végzi munkáját.

Vagy nézzük annak a nyomorgó gyári kistisztviselőnek az esetét, aki egyik kisebb üzemben dolgozott, s előrehaladását mindig a könyvelésben való járatlansága akadályozta meg. Kevés fizetése miatt nem volt módjában magánórát venni, és így reménytelen volt a helyzete. Az Intézet könyvviteli tanfolyama lehetőséget nyújtott neki a hiányzó ismeretek megszerzésére, és közvetlenül a tanfolyam befejezése után könyvelővé kinevezték.

Úgy a szemináriumi, mint tanfolyami munkában hangsúlyozottan érvényesül a szociális pedagógia szerepe.

A tanfolyamok és szemináriumok munkájának tervszerű keresztülvitelét állandóan megnehezíti az a körülmény, hogy a résztvevőknek tanulási szándékát a szezon-munka, különösen pedig a tanulmányi időbe eső karácsonyi és húsvéti ünnepeket megelőző hetek erőltetett munkája és a munkaidő tartamának ezzel kapcsolatos meghosszabbítása keresztezi, és az, aki - e kényszerű okból - több órát mulasztott, egyrészt elveszíti kedvét a további foglalkozástól, másrészt, ha ez nem is mindig történik meg, igen nehéz vele az elmulasztottakat pótolni.

Evvel a gátló okkal összefügg a munkahelynek a munkás lakásától való távolsága, ami a lakásínséggel kapcsolatos, mert

normális lakásviszonyok mellett a munkás igyekezett munkahelyéhez lehetőleg közel lakni. Így ha a normális munkaidő csak egy órával is kitolódik, a tanfolyamok és a szemináriumok látogatása már lehetetlen, hiszen itt a foglalkozásnak, amely a normális körülmények között esti 6 óráig tartó munkaidő figyelembevételével esti 7 óra előtt nem kezdődhet, éppen a munkás érdekében esti 9 órakor be kell fejeződnie. Tehát a normális munkaidőnek már csekély emelkedése esetén a munkahelyétől távolabb lakó és munkájának befejezése után megtisztálkodás céljából előbb hazasiető munkásnak nem lesz módjában az említett időközben a tanfolyami és szemináriumi foglalkozáshoz megjelenni.

Befolyással van a foglalkozás eredményességére egyebek között a hallgatók által végzett munka természete is. A nehéz munkától kimerült munkás szelleme is fáradt, ha él is benne a tudásvágy, az eredmények nem mutatkoznak meg nála úgy, mint a kevésbé fáradt társánál, és ezért vele haladni nem tudván, céltalannak látja a foglalkozáson való részvételt.

A várt eredményt csak azzal a módszerrel lehetne elérni, amelyet a nagy Grundtvig eszméit megvalósító Christen Kold a dán népfőiskolák munkájánál alkalmazott, vagyis, hogy a népfőiskolákat teljes ellátást biztosító otthonnal kapcsolta össze, amelyben a tanulási idő alatt - ott többnyire 3-5 hónapra terjed az - a résztvevők családi közösségben bentlaknak, és teljesen tanulmányaiknak élhetnek amellest, hogy az egyénben a közösségi szellem kifejlődésére a társaival és vezetőivel való hosszú együttélés és az egymásra utaltság kedvező hatásokat vált ki, és a pedagógus ezeket a lehetőségeket, célja érdekében különös eredményességgel használhatja fel.

A tanulási idő beosztása a különböző foglalkozási ágak számára különböző, és mindig olyan évszakra esik, amelyben az illető foglalkozási ágban munkalehetőség nincsen, vagy a munkalehetőség csak minimális.

Grundtvig, illetve Christen Kold gondolatát, többé-kevésbé módosítva, sok helyen átvették, ahol a munkásoktatással komolyan kívánnak foglalkozni, s így a Brüsszel melletti Uccleben működő, s a belga munkáspárthoz, a szakszervezeti szövetséghez és a szövetségi tömörüléshez tartozó szervezetek által fenntartott munkásfőiskola is ezen az elven épült fel. Itt a foglalkozási idő megállapítása nem a munkaszegontól függ, ellenben a munkásfőiskolát hallgatók családjának létfenntartását, a hallgató elmaradt munkabérének pótlásaként, a főiskola rendelkezésére álló összegekből biztosítják.

Felvetődött előttünk is a gondolat, hogy a mai állandósult munkanélküliség mellett elsősorban a fiatalabb, családnélküli munkanélküliek soraiból kiválasztott csoportok számára lakás és ellátás biztosításával lehetővé tesszük a közművelődési osztály munkájába való teljes bekapcsolódást, természetesen olyképpen, hogy az eddigi tapasztalatok és tanulságok figyelembevételével megfelelő tantervet dolgozzunk ki e hallgatók számára. A tanterv úgy a szociális, mint az általános pedagógia kö-

vetelményein épülne fel, de érvényre jutnának benne a munkások speciális szükségletei által megkívánt követelmények is.

Ugyancsak foglalkoztat bennünket a mezőgazdasági munkás-ság bevonására alkalmas vidéki iskola-otthonok létesítésének kérdése. Ez iskola-otthonok a mezőgazdasági munkások téli munkanélkülisége alatt eredményesen lesznek felhasználhatók azok szociális képzésére, a foglalkozásuk természetéhez mért speciális szükségleteknek figyelembevételével mellett.

A napközi otthon

A napközi otthon jelentőségéről, melyet az Intézet speciális pedagógiai rendszerének tervszerű felépítésében betölt, az előbbieken már szövegeztünk.

A napközi otthonba elsősorban olyan gyermekek kerülnek, akik különben a szülői fegyelem hiányát nélkülöznék, vagy akiknek szülei ágyrajárók, és napközben az utcán kellene tartózkodniuk. A napközi otthon két részből áll: óvodás és iskolás gyermekek otthonából. Az óvodás gyermekek mindjárt óvodai foglalkoztatásban is részesülnek. A törekvés itt az, hogy a napközi otthon valóban tökéletesen pótolja az otthont, és pótolja a hiányzó szülői gondoskodást, foglalkozást, irányítást és szórakoztatást. A napközi otthonban a szociális pedagógia elvei érvényesülvén a gyermek társadalmi érzületének fejlesztésére igyekeznek, s ez elsősorban a napközi otthonba tartozók szolidaritásában nyilvánul meg. A napközi otthon családi közösséget jelent, amelyben közös a tanulás, közös a szórakozás, közös a munka. Mindegyik tagjában lassanként elevenné válik a közösségi tudat, és kifejlődik a felelősség- és kötelességérzet.

A fegyelmezés nem szigorúsággal történik, hanem a felelősség- és kötelességérzet felkeltésével, minden fegyelmezetlenségénél rámutatnak az abból a napközi otthon összességére és így egyben a fegyelmetlenkedőre is kiható kárra, hátrányra, és így az eredmény mindjárt teljesebb, tökéletesebb. Akkor, amidőn a közösségi érzület és gondolkodás hangsúlyozottsága ilymértékű, az egyéniséget sem hagyja a napközi otthon munkája elveszni, sőt ennek megfelelő kifejlődését biztosítani igyekszik a képességek, a hajlamok kedvező irányba terelésével és megfelelő érvényesülésük előmozdításával; azonban itt is kidomborodik a társadalom szerepe és közreműködése az egyén boldogulásában és viszont: az egyén szerepe és közreműködése a társadalom egész boldogulásában, ami a társadalmi érzületet emeli, s az egyén és társadalom érdekeinek kölcsönössége tudatossá válik. A napközi otthon rávezeti a gyermeket a munka szeretetére, megbecsülésére és a munka örömeire. Külön is, együttesen is a munkamegosztás alapján készítenek különböző tárgyakat, amelyek egy része a készítő tulajdona lesz, másik része a napközi otthoné, és a gyermekek nemes igyekezettel igyekeznek a napközi otthon, tehát a közösség tárgyainak gyarapítására.

A gyerekekkel való foglalkozásnál az állandó derült lelki-világ lehetőségének előmozdítására különösen gondol a napközi

otthon. A foglalkozás a gyermeket nem fárasztja, és így a munkabeosztás ennek alapján készült. Az egészségügyi követelmények is előtérben állnak: ha az idő megengedi, mindig a tágas, egyik részben napos, másik részben árnyékos udvaron tartózkodnak a gyermekek, akik egyébként állandó orvosi ellenőrzés alatt állnak a Szociális Egészségügyi Osztály részéről.

A napközi otthon étellemezést is biztosít a gyermekek számára az évnek egy részében. Az egész évben szeretné ezt megtenni, erre azonban anyagi nehézségek miatt nem gondolhat. A bajon úgy segít, hogy a gyermek által hazulról hozott ételnek a konyhán való felmelegítését lehetővé teszi. A napközi otthon a gyermekekkel nem csupán az otthon helyiségeiben, hanem családjában és az iskolában is törődik. Evvel egyidejűleg azt is eléri, hogy a szülőkkel való kapcsolatot kiépíti, közvetlenebbé teszi, és a család a családi patronázs tevékenységi körébe bevonható.

A napközi otthon eredményeihez kell sorolni azt is, hogy a gyermeken keresztül a szülők nevelése is lehetővé válik, a gyermek a napközi otthonban tanultakat szüleinek továbbadja, és így közvetve ezek is részesei a munka eredményének.

Most az adatok, melyek a napközi othonnal kapcsolatban kezünkbe jutottak, különösen igazolják annak a felfogásnak helyességét, hogy az eredményes szociálpolitika kiinduló pontja és alapja: a családvédelem.

Az 1928. évben a napközi otthon kötelékébe tartozott gyermekek közül 149-nek családi viszonyairól van ezideig lakáslátogatás révén szerzett hiteles adatunk, amelyek megdöbbentő szociális képet mutatnak.

Így, ha azt keressük, milyen körülmények motiválták ezeknek a gyermekeknek a napközi otthonra való szorultságát, akkor azt látjuk, hogy:

67 esetben az atya elégtelen keresete miatt az anya is kénytelen volt munkába állni, hogy a család létfenntartása biztosítható legyen, és így a gyermek otthoni felügyelet és gondozás nélkül maradt volna;

27 esetben az egészségtelen, emberi célra alkalmatlan lakás tette kívánatossá azt, hogy a gyermek legalább napközben ne tartózkodjék otthon, részben a szülők ágyrajárók voltak, és így a gyermeknek a lakásban nappalra nem adott helyet a főbérlet;

10 esetben a gyermek házasságon kívül született, és anyjának munkába kellett járni, hogy a maga és gyermeke kenyerét megkereshesse;

9 esetben a családban levő apró gyermekek nagy száma miatt az anyának némi mentesítése - a gyermek érdekében is - kívánatos volt;

9 esetben az apa meghalt, és az özvegy anyának munkába kellett állania;

7 esetben az anya meghalt, az apa pedig munkába járván, gyermeke gondozását és nevelését nem láthatta el;

5 esetben a szülők erélytelenségét és a nevelésben való járatlanságát kellett a napközi otthonnak pótolnia, mert másképp a gyermek elzüllése fenyegetett;

5 esetben a gyermek értelmének fejlődése kívánta meg a vele megfelelő módon való foglalkozást;

2 esetben az apa gyógyíthatatlan beteg volt, és az anyának kellett munkába járni, s a gyermek nem maradhatott otthon;

1 esetben a teljesen árva és idegeneknél csak kegyelemből megtört gyermek megfelelő gondozásának és nevelésének biztosítása vált kívánatossá;

1 esetben pedig a szülők idegennyelvűek lévén, iskolásgyermekük otthoni tanulását irányítani nem tudták, és így a gyermek érdekében vált szükségessé a napközi otthon közreműködése.

Ezek az esetek minden különösebb kommentár nélkül rámutatnak a napközi otthon intézményének a szociálpolitikában s elsősorban a családvédelem terén való hangsúlyozott jelentőségére, és arra, hogy az óvodák intézménye a szükségletek fejlődése során egymagában már nagyrésztben nem teljesítheti rendeltetését, ha azt nem kapcsolják össze napközi otthonnal.

A fiatalkorúak kriminalitása elleni küzdelem is hatalmas segítőtársat nyer a napközi otthonban. Hogy mennyi tennivaló van a családvédelem eleme feladatainak teljesítése terén, arra ugyancsak az említett 149 gyermek családjának helyzetéről szerzett további adatok mutatnak rá. Így abban a szobában, ahol a gyermek aludt, rajta kívül még 2 személy aludt; 5, 3 személy: 19, 4 személy: 33, 5 személy: 29, 6 személy: 29, 7 személy: 19, 8 személy: 11, 9 személy: 3 és 10 személy: 1 esetben.

E gyermekek közül csak 27 aludt egymagában egy fekvőhelyen, de ezek sorában azután volt olyan is, akinek teknő volt a fekvőhelye. 109 gyermek aludt együtt egy fekvőhelyen 1 személlyel, 9 aludt egy fekvőhelyen 2 személlyel és három aludt egy fekvőhelyen együtt 3 személlyel.

Ezekből az adatokból sikolt az emberi nyomorúság és szenvedés.

A 149 gyermek közül csupán 11 mosdott naponként derékig, 129 naponként csak a kezét és arcát mosta meg, míg 9 csak alkalmilag szokott mosakodni.

A kellő tisztálkodás hiányának tulajdonítható azután az is, hogy a gyermekek egészségügyi vizsgálatát végző orvos a gyermekek közül átlag 25 százaléknak fejében élősdiék nyomait találta.

Ebben a körülményben az a tanulság rejlik, hogy a napközi otthont feltétlenül ki kell bővíteni gyermekfürdővel, mert ugyanazok az okok, amelyek a gyermekeknek a napközi otthonra ráutaltságát indokolják, bizonyos mértékben érthetővé teszik azt, hogy a gyermek hozzátartozói nem mindig képesek a gyermek kellő tisztántartását ellátni.

A tanonc- és legénykör

A tanonc-kör tevékenységét is hasonló szempontok irányítják, mint amelyeket a napközi otthonnál láttunk. Ezt a munkaágot a tanoncok a munkán és iskolán kívüli időben keresik fel, ahol, egyéniségük, műveltségük, hajlamaik megismerése után úgy egyéni, mint közösségi foglalkoztatásban részesülnek. Itt a munka sokkal változatosabb és többirányú, mint a napközi otthonnál. Tanulás, szórakozás, sport és közérdekű szolgálat - ebben foglalható össze a tanoncköri munka lényege. A tanulás részben az általános ismeretterjesztő előadások, a szemináriumok, tanfolyamok és a népkönyvtár keretében folyik, részben külön a tanoncköri munka keretében. A szórakozás sokoldalú: szabadjáték, sakk, dominó, ping-pong, műkedvelői előadások, énekkar, zene, tánc stb. A fontos az, hogy mindenki megtalálja a maga kielégíthető kedvtelését. A sport minden ága művelésre talál. Turisztika, atlétika, futball, szabad torna, úszás, evezés. Természetesen a szakszerű orvosi felügyelet rendelkezésre áll. A közérdekű szolgálatot a tanoncok önmaguktól ajánlják fel. Ez az intézeti munka különböző ágai keretében történik. Így a tanonc- és legénykör tagjai közreműködnek a népkönyvtári szolgálatban, ők tartják fenn a rendet az általános ismeretterjesztő előadások alkalmával, elvégzik a színpad felállítását stb. Ennek a közérdekű munkának a megszokása igen fontos, és erős része van a társadalmi kötelezettségérzet kifejlesztésében. Igen érdekes, hogy e közérdekű szolgálat minél tökéletesebb teljesítése tekintetében a tanoncok között állandó nemes verseny folyik.

A tanoncok és vezetők között az érintkezés közvetlen, a teljes bizalom alapján áll. Minthogy a bizalomban nagy része van a különböző egyéniségek egymás iránti vonzalmának, rokonszenvének, nagyon fontos, hogy a tanonckör élén különösen közvetlen és megnyerő egyéniségű vezetők álljanak. A tanonckör vezetői a tanoncoknak őszinte jóakaró barátai, akik azoknak minden ügyével törődnek, bajaik, sérelmeik orvoslása, jövő haladásuk biztosítása érdekében közbelépnek, helyzetüket, életük ala-

kulását figyelik és a szükségesnek látszó intézkedéseket megteszik, kapcsolatot tartanak fenn a tanonc szüleivel, mestereivel, a tanonciskola oktatóival, és így számukra a tanonc körülményeinek alapos megismerése és szemeltartása lehetővé válik. Amennyiben a családi patronáznak vagy az intézet valamelyik más munkájának közbelépése szükségesnek mutatkozik, a tanonckör vezetői ebben az irányban intézkednek.

A tanonckör tagjai egymás iránt szolidáris érzelműek, egymás támogatása kötelességük és ennek lelkiismeretesen meg is felelnek. A tanonckör munkája az önkormányzat jegyében folyik, az adminisztrációs ügyeket maguk a tagok végzik, ők határozzák el az új tagok felvételét, ők döntenek a fegyelmi büntetések tárgyában s az esetleges kizárásokról. A tanonckörbe való felvételt próbaidőhöz kötik, és rendes taggá csak akkor lehet a tanonc, ha a követelményeknek megfelelt. Ezeknél a követelményeknél különösen latba esnek az erkölcsi szempontok. Érdekes, hogy a felvételeknél és a kizárásoknál a baráti vagy rokoni kapcsok nem érvényesülnek, a kör közösségének az érdeke a döntő. A tanoncköri önkormányzat alkalmas iskola a tanonc számára a jövőre, ha majd az iparos és kereskedelmi érdekképviseletek, a közigazgatási önkormányzat keretében kell majd tevékenykedni, megszokja a helyes és igazságos mérlegelést, a közösségi érdek előmozdításában meglátja a saját érdekeinek előmozdítását, nem fogják elkábitani hangzatos jelszavak, hanem a dolgok lényegére tekint.

A tanonckör egyrészt a tanonc szülei, másrészt a munkaadó mester közötti érintkezés kimélyítése tekintetében is tevékenykedik, mert a tanonc érdekei ezt is kívánják. Legalkalmasabb módnak találta az Intézet e feladat szolgálatára a teaestélyek rendezését, amikor szórakoztató műsor keretében, melyet a tanonckör tagjai látnak el, fehér asztalnál találkozik a szülő és a mester, és a tanonckör vezetői gondoskodnak arról, hogy a találkozás meghozza a kívánt eredményt, és valóban a személyes kapcsolatok megerősítője legyen.

A tanonckör tagjai és a tanonciskolai tanítók, a levele-oktatók, valamint az ipartestület vezetősége közötti kapcsolat kimélyítése is a munka programjába tartozik. Erre alkalmasak ugyancsak a teaestélyek, a műkedvelői előadások, sportünnepélyek és a tanoncok otthoni munkálkodása révén elkészült tárgyak kiállítása. E kiállításokat az Ipartestület vezetősége és a szakosztályok elnökei rendszeresen meglátogatják, az érdemes munkákat oklevéllel, díjazással jutalmazzák. A legénykör tevékenysége a tanonckörével azonos módon folyik. A tanonc- és legénykör egymással munkaközösségben áll, és egyik a másikat minden tekintetben támogatja.

Nem csupán fiú-tanonckör működik, hanem leány-tanonckör is, amelynek tevékenysége hasonló elvek alapján folyik, a foglalkozás természetesen a lányok eltérő irányú szükségleteit is szem előtt tartja.

A cserkészek

A cserkészlet, bár rendeltetésénél fogva is erősen szociálpedagógiai munkaterület, mégis az Intézet keretében még inkább azzá lesz, mert amíg a legtöbb más cserkészcsapat egyirányú, egy foglalkozású tagokból áll, az Intézet csapatainak (33. és 169. sz.) tagjai a legkülönbözőbb foglalkozású és társadalmi körbeli egyénekből rekrutálódnak. Egyetemi tanársegéd, orvos, közigazda, egyetemi hallgató, gimnazista, polgárista, művezető, segéd, tanonc, napszámos egymás mellett cserkészkednek, a társadalmi különbségek eltűnnek a közösségben végzett cserkészmunka jegyében. Megbecsülendő jelentősége van ennek a legtávolabbi társadalmi vonatkozásban is, hiszen a különböző társadalmi rétegekből kikerült cserkészek tömegei kint az életben sem fogják elszakítani a cserkész-közösségben eltöltött éveket, és a társadalmi kapcsolatok megmaradnak, a mesterséges válaszfalak nem állanak majd közöttük, és társadalmi együttműködésük továbbra is biztosítva lesz. Egyéb haszna is van az ily módon felépített cserkész munkának: a szellemiekben előbbrehaladott, iskolázott embertől szellemieket kap az, akinek ezek megszerzésére nem volt lehetősége és megfordítva: a cserkészműhelyben a kézi munkájából élő munkás-cserkész kézi ügyességekre, a munka szeretetére és megbecsülésére tanítja meg a szellemi pályán lévőket.

III. A Szociális Egészségügyi Osztály

A Szociális Egészségügyi Osztály a népbetegségek: a tuberkulózis, venereás betegségek és az alkoholizmus elleni küzdelem szolgálatában áll. Intézményesen csak az első két betegség elleni tevékenységét építhette ki, az alkoholizmus ellen csupán pedagógiai eszközökkel küzdhet. Ez a megelőzés szempontjából sokat jelent, azonban olyan esetben, mikor az alkoholistát gyógyítani kellene, erre nem sok lehetőség nyílik. Annál hatásosabb a tüdő- és venereás betegségek elleni munka. A tüdőbetegség és venereás bajok elleni munkát már a gyermekkorban kezdi el a Szociális Egészségügyi Osztály. A helybeli óvodák és iskolák növendékeit rendszeresen vizsgálja és orvosi ellenőrzés alatt tartja, szükség esetén gyógykezelésük, vagy amennyiben az kívánatos, jobb táplálkozási lehetőségük, a család más lakásba való elhelyezése vagy pedig gyermek-szanatóriumi beutalása iránt intézkedik. A védekezési lehetőségek kiépítése érdekében: munkaközösségre lépett a Stefánia Szövetség helyi csoportjával, amely a gyermek gyógykezelését csecsemőkortól 3 éves korig látja el. Minden tüdőbeteg és venereás beteg gyermekről, akinek gyógyítási és védelmi lehetősége betöltött 3 évének után a Stefánia Szövetség kezéből kiesik, a Szociális Egészségügyi Osztály értesítést kap, és így beleszámítva az óvoda és iskolás gyermekek vizsgálatát, alig van helybeli gyermek, akivel ne foglalkozhatnánk. A szociális munkában Németországban kifejlesztett, de nálunk is igen jól bevált munkaközösségnek lehetőleg minél nagyobb terjedelemben való megvalósítására igyekezvén, az Intézet a tüdő- és venereás betegség vonatkozásaiban az Országos Társadalombiztosító Intézettel is munkaközösségben áll.

Úgy a tüdő-, mint venereás betegeknek gondozását egybe kellett kötni ugyanezek gyógykezelésével, mert nálunk a tüdőbeteggondozó és venereásbeteggondozó egymagában, betegrendelő nélkül, nem válik be, és az eredmények nem lehetnek teljesekek.

A Szociális Egészségügyi Osztály munkájának vezetője: a megelőzés lehetőségének kiépítése.

A tuberkulózis gócai a Szociális Egészségügyi Osztály előtt ismeretesekek. Ki lehet mutatni, hogy a nyílt tuberkulózisban szenvedő, tehát a fertőzés szempontjából elsősorban számbajövő betegek 60 százaléka olyan udvarból került ki, amelyben már nyilvántartott tuberkulotikus beteg lakott. Tehát a megelőzés munkájának feladata kézenfekvő.

A család gondozása szociális helyzetének javításával, megfelelő kioktatással, esetleg a beteg elkülönítésével, sanatóriumba való elhelyezésével történik. Tuberkulózisosnak nem talált, de arra hajlammal bíró egyéneknek megfelelőbb munkakörbe, más életpályára való átvezetésében segítségére van az osztály. Nagy probléma itt a lakáskérdés. Az egészségtelen, túlszűfolt lakások adják a tuberkulotikusok tömegét. Megrajzoltuk Újpest és Rákospalota térképét tuberkulózis szempontjából, és éppen azokban az utcákban és házakban van a legtöbb sötét pont, amelyekben ilyen tömeglakások vannak. Ugyanez áll a venereás betegségekre is. Az albérlőkkel teli lakásokból, amelyek földjén egymás mellett fetrengenek az emberek, özönlik a venereás betegek tömege. A szociálpolitikában minden problémánál előbbre való a lakáskérdés megoldása. A Szociális Egészségügyi Osztálynak, sajnos, számolnia kell az adott helyzettel, de most - szövetkezeti alapon - úgy látszik, sikerül majd tekintélyes számú lakás építését megvalósítani. A tervek készen állanak és valószínűleg hamarosan keresztülvihetők is lesznek, és legalább a leginkább veszélyeztetett védettjeink számára belátható időn belül a lakáskérdést is megoldhatjuk.

A Szociális Egészségügyi Osztály fel van szerelve minden lehető segédeszközzel, bakteriológiai laboratóriummal, röntgen laboratóriummal, kvarcfénykezeléssel stb.

A betegek gondozásával kapcsolatos azoknak és családjuknak állandó látogatása s helyzetük megfigyelése, hogy a szükséges beavatkozások lehetővé váljanak. A betegek közül igen sokan félbehagyták orvosi kezeletésüket. Az ilyeneket a Szociális Egészségügyi Osztály nyilvántartja, ha szabad úgy mondanom: terminusba veszi, s ha az előírt időben nem jelentkeznek, a gondozó kimegy érte. Fontos szerve a Szociális Egészségügyi Osztálynak a házasság előtti tanácsadó. Megállapodtunk az anyakönyvvezetőséggel arra nézve, hogy minden házasulandó párt rábeszél arra, hogy vegyék igénybe a házasság előtti tanácsadó közreműködését. E megállapodás óta, vagyis 1929. évi január hó 1. napja óta egy-két kivétellel minden helyi házasulandót sikerült a tanácsadó igénybevételére rábeszélteni. Számos olyan házasságkötést sikerült a szükséges gyógykezelés befejeztéig elhalasztani, amely a másik házasfelet súlyos fertőzéssel fenye-

gette volna, nem is szólva a születendő gyermeket fenyegető veszedelemről.

Az előbbieken nagyjában vázoltam a Főiskolai Szociális Telep tevékenységét és a settlement-munka módszerét. Most már csupán egy kötelességem maradt hátra, s ez az, hogy Szeged diákságának figyelmét felhívjam azokra a nagyszerű munkalehetőségekre, amelyek Szegeden, a mezőgazdasági settlement megvalósítása révén, Önök számára adva vannak.

A magyar nemzet kötelékébe való tartozás kötelez. S ez a kötelezettség abban áll, hogy minden magyar ember köteles, tőle telhetőleg, a nemzeti közösség egyetemének és a bele tartozó egyeseknek boldogulása, tökéletesbedése érdekében munkálkodni.

A keresztyénség is kötelez, mert az ember keresztyénsége az életben való magatartásában és cselekedetében nyilvánul meg. A keresztyénség aktív munkát vár attól, aki kebelébe tartozik, aktív munkát Isten országának a földön való eljövetele érdekében. Isten országa: a szeretet országa.

A magyar settlement-mozgalom Isten országának a magyar földön való eljöveteleért dolgozik.

Ha körülnéznek Önök Szegeden, mindjárt látni fogják, mit kell itt tenni Isten országa érdekében. Látni fogják, mit parancsol Önöknek a mezőgazdasági munkásság felemelése érdekében Jézus Krisztus, hogy méltók legyenek a keresztyén névre.

Nagyon boldog lennék, ha azok, amiket itt elmondottam, fogékony talajra találnának, és mozgalom indulna ki Önök részéről az első magyar mezőgazdasági settlementnek Szegeden való megvalósítása érdekében. Nem kell mindjárt óriási apparátusra, hatalmas épülettömbökre gondolni. A munka megindulhat egyetlen kis szobában is. Gondoljanak a mustármag példázatára. Ebből a kis szegedi szobából épülhet ki a magyar jövőndő egyik hatalmas bástyája.

A munkában ne nézzenek sem jobbra, sem balra, csak előre, hatalmas fiatal erejükkel döntsenek le minden mesterséges válaszfalat, amelyet a magyar gondolat ellenségei felekezeti, társadalmi, politikai vagy egyéb jelszavakkal magyar és magyar között felállítottak, dolgozzanak magyar elszántsággal, magyar lelkesedéssel, és én a magam részéről ígérem, hogy munkájuk megindításánál és folytatásánál szerény erőmmel az Önök segítségére leszek, rendelkezzenek velem.

JEGYZETEK

- /1/ Erkelenz-nek a Gesellschaft für Soziale Reform X.nagygyűlésén, 1927. június 29-én elmondott beszédéből.
- /2/ Lásd bővebben:Dr. Erődi-Harrach Béla: A magyar Settlement-mozgalom eszméi. Budapest, Studium, 1927.
- /3/ Franz Müller: Der Solidarismus. Bern, 1924.

A TANYAI AGRÁR-SETTLEMENT*)

Alig több, mint egy esztendeje annak, hogy szegedi ifjúsági mozgalmunk határozott célkitűzései közé felvette a magyar alföld és tanyavilág nehéz sorban küszködő népe viszonyainak és problémáinak minél szélesebb körű és minél alaposabb megismerését, ez irányú ismereteinknek gyakorlati céljainkhoz mérten való tudományos rendszerezését - a magyar jövőt méhében hordó e népréteg iránti nemzeti szolidaritás felkeltését és ébrentartását és végül, de legfőképpen, a tényleges közreműködést az igen sok helyen kétségbeejtő testi, lelki nyomornak, elmaradottságnak javításában és enyhítésében. A mai egyetemi és főiskolai ifjúság, a jövőendő intelligencia, legsürgősebb és legfontosabb teendőjének tekintjük, hogy igyekezzék kiegyenlíteni azt a nagy szellemi és fizikai távolságot, idegenkedést, sőt ellentétet, mely a közelmúltban, de még ma is ott tátong a városi és a falusi-tanyai ember között, és amelyet mindenirányú magyar fejlődési és haladási kísérletünk gátló nehezékének ösmertünk meg. Amíg ugyanis e két rétegnek elválmhatatlan szolidaritásban egymást segítenie s mintegy egymás lételetét indokolnia kellene, addig - mostani feladatunkon kívül áll ennek okát kutatni, de - tény, hogy ez nem történik meg, vagy legalábbis nem olyan mértékben, amint az kívánatos, sőt a magyar talpra állás és haladás érdekében nélkülözhetetlen volna.

Az elmúlt esztendő tanulságaiképpen munkánk kibővítése, új munkaeszközök beállítása és az intenzitás fokozása elkerülhetetlen.

Az eddig használt eszközökön - a megbeszélésekkel és előadásokkal kapcsolatos tanyai kiszállásokon (az ún. "tanyai akción"), közvetlen és közvetett adatgyűjtésen, vitaesték rendezésén, szakmunka és röpiratkiadáson és sajtópublikációkon - kívül /1/ az illetékes tényezők segítségével szeretnők kivívni a második magyar rádióleadóállomásnak - lehetőleg városunkban való - felállítását, mely egész működésében kizárólag, de legalábbis döntő mértékben a magyar parasztság szempontjait, a magyar népnevelés feladatait tartaná szem előtt. /2/ A tervhez való hozzászólásokból kitűnt, hogy azt mások is helyeslik, mindössze az állomás székhelye tekintetében vannak eltérések. Várakozással nézünk tehát a terv megvalósulása elé.

Ezenkívül az elmúlt évi kísérleteinkből levont tanulságok és téli angliai tapasztalataink összevetésével szeretnők megteremtteni a londoni gyári munkásnegyedekben, a külváros nyo-

*) Egyetemi Bethlen Gábor Kör (Kolozsvár-Szeged) kiadványai, szerk.: Buday György, 5. füzet, Szeged, 1929.

mortanyáin, a proletariátus körében oly eredményesen "működő" settlement-intézménynek egy teljesen a mi szükségleteinkre, a mi viszonyainkra és sajátos egyéniségünkre szabott párját.

E szándékunk nem a nálunk immár beteges külföldmajmolásnak egyik tünete, hanem annak a ténynek komoly felismeréséből és nyílt megvallásából fakad, hogy alföldi parasztságunk helyzetének megoldására nem elegendő, és bármily optimisták legyünk, nem is lesz soha elegendő az, amit az állam a maga hivatalos közegei útján tesz, illetőleg tehet - ha azt nem támasztja alá, nem egészíti ki és - mondhatni - nem ellenőrzi egy erőteljesen és rendszeresen átgondolt, spontán és autonóm társadalmi munka, melynek részesei legszentebb meggyőződésükből, önzetlenül szolgálják az eszmét./3/ Ezenkívül szükséges az is, hogy a munka ne csak alkalomszerű, esetleg egyes, valamilyen szempontból kiemelkedő vezetőszemélyiség személyéhez kapcsolódó legyen (mint magyar földön annyi minden!), hanem kell, hogy állandó, rendszeres, intézményszerű és kollektív legyen. Ha mindezekhez még hozzávesszük, hogy e munkaterületen - hol annyi az aratnivaló és előre beláthatólag még hosszú ideig oly kevés lesz az alkalmas aratómunkás - gyorsmozgású, fürge szervekre van szükség, s olyan emberekre, akik friss, népszerűtől gondolkozással és lehetőségig töretlen ideálmussal vannak megáldva: nyilván egyetemi ifjakra kell gondolnunk, mint e nagy feladat technikai részének vállalóira. Így tehát - nem is említve a jövő egészségesebb, békésebb és etikusabb társadalmának kialakítását előkészítő pedagógia szempontjait - nyilvánvaló, hogy ugyanolyan alapelvek szerint működő intézményekre, illetve mozgalomra van nekünk is szükségünk, mint a külföldön oly jól bevált ún. settlement.

Gondosan kell azonban vigyázni arra, hogy amikor ezt a jelentékeny intézményt meghonosítjuk, ne kövessük el azt a hibát, amit hasonló esetben általában el szoktunk követni, és ami külföldről behozott intézményeink gyakori népszerűtlenségének oka: hogy ami a külföldi, más viszonyok között talán jól bevált, azt megrontva, vagy még jobb esetben egyszerűen lemásolva akarjuk beléplántálni a mi egészen másfajta, sajátos magyar humuszunkba, sokszor bizony szikes talajunkba.

Áldást csak akkor fog hozni minden ilyen intézmény, hogyha teljesen átalakítjuk magyarrá, úgy hogy a mi kérdéseinket a mi szájunk íze szerint oldja meg. /4/

Így nézetünk szerint reánk, Alföldön élő magyarokra a settlementtel kapcsolatban az a feladat vár, hogy a külföldön mindenütt - angol példa szerint - a városi proletariátus, mondjuk, az ipari munkásság körében működő settlementnek megteremtjük a mi legfontosabb problémánk sürgető hívásának megfelelően a mezőgazdasági munkások, a földművelők, a falusi és tanyai parasztság szociális kérdéseinek javítására hivatott "agrársettlement"-et.

Magyarországon ugyanis az a mintegy hárommilliós réteg az, mely számszerűleg is, de mint nemzeti erőforrás-tartalék is

a legfontosabb tényezője a jövődő megújhdásnak - egyben azonban tragikus módon a legelmaradottabb és a legkoldusabb. Amint tehát egész nemzeti újjáépítésünket ennek a néprétegnek a fel-emelésére és megerősítésére kell alapítanunk, ennek érdekeit szem előtt tartva kell kifejtenünk nekünk, egyetemi ifjaknak is azt az erkölcsi, kulturális, közegészségügyi és gazdasági síkban végzendő munkát, melyet a settlement segítségével a jövőben egyre fokozottabban végezni akarunk.

A külföldi külvárosi néptömegek - melyeknek javára az ottani settlement működik - és a mi népünk életviszonyainak és problémáinak különbözősége szerint más lesz a mi agrársettlementünk konkrét céljainak úgy a tartalma, mint az azok megvalósítására felhasználni szándékolt eszköz, a munka módszere.

Még továbbkomplikálja a kérdést az, hogy az Alföld lakosságának jelentős része, egész Csonka-Magyarország népességének mintegy 20 százaléka (másfél millió ember!) a tanyákon él, mégpedig igen sok helyen a legkétségbeejtőbb körülmények között. /5/ Elsősorban tehát ezeknek segítségére kell sietnünk.

Mindezek a körülmények oly súlyosan megnehezítik az agrársettlement, de különösen a tanyai agrársettlement felállításának problémáját, hogy annak a részletekre is kiterjedő megoldását e néhány sorban meg nem kísérelhettük. Nézetünk szerint a részletkérdéseket egy, az étellel szoros kapcsolatban levő intézménynél különben is a gyakorlat hivatott véglegesen kialakítani és megoldani. Mégis reá kívánunk mutatni néhány olyan fontosnak tartott momentumra, melyeket a szervezési munkálatok megkezdésénél - mint eltéréseket a külföldi, valamint hazai városi settlement formától - nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Egyik legsúlyosabb probléma mindjárt a settlement helyhezköttösége.

A külvárosi proletariátus körében működő settlement egyik legjellegzetesebb vonása ugyanis éppen az, hogy egy, állandó helyen, a proletárnegyed központjában telepednek le a munkát vezető és végző diákok, és saját lakószobáikkal együtt ott állítják fel néphivatalaikat, tanácsadóikat, népkönyvtárakat, előadó- és gyűléstermeiket stb. - tehát valóságban belé-fészkelődnek a külváros zsúfoltan lakott szívébe, honnan annak életét úgy megfigyelni, megismerni, mint némileg befolyásolni, irányítani leginkább módjuk van.

Nyilvánvaló, hogy ez teljesen lehetetlen az 5 és fél millió katasztrális holdnyi területen, egymástól nagy távolságokra szétszórt alföldi tanyák világában. Itt tulajdonképpen minden tanyának vagy tanyacsoportnak külön settlementre volna szüksége, különösen ha tudjuk, hogy micsoda összeköttetés- és úthiány van e területek legnagyobb részén. A rossz utak miatti közlekedési nehézségekről - bárha sokat hallottunk róluk - megközelítő fogalmunk sem volt addig, míg saját szemünkkel nem tapasztaltuk, hogy bizony ebben rejlik minden hátramaradottságunk egyik legsúlyosabb alapvető oka.

Éppen ezért - bárha feltétlenül szükséges is a központnak (könyvtár; hivatalok stb.) valamely centrális fekvésű tanyacsoportban, egy épületben való állandósítása, ahonnan a munka irányíttassék - mégis nézetünk szerint az agrársettlement munkájának tulajdonképpen, gyakorlati része nem itt, hanem kiszállásszerűen, maguknál a kisebb-nagyobb tanyacsoportoknál végzendő. A központból havonként kétszer, háromszor (lehetőleg természetesen gyakrabban) néhány napi tartózkodásra csoportosan meg kell látogatni a settlement munkaterületébe eső tanyacsoportokat, és e néhány nap alatt kell elvégezni azt a munkát, amit a settlement végezni kíván. Ugyanarra a helyre azután rendszeres időközökben kell visszatérni, hogy ez bizonyos állandóságot biztosítson, mert enélkül alig haladna meg a munka az eddigi tanyai kiszállások eredményét. Talán nem lesz felesleges azok számára, akik nem ösmerik törekvéseinket, tavaly kezdeményezett tanyai akciónkból elmondani, hogy miképpen végezzük a tanyai munkát?

A kiszállások alkalmával a teendők esetenként és a körülmények szerint változóak.

Általában megkülönböztetés nélkül, minden házba el kell látogatni, ott elbeszélgetni, meghallgatni a kifogyhatatlan panaszokat. Meg kell győződni azok alaposágáról s igyekezni megnyugtanni az embereket. Az alapos panaszokat - a dolog természete szerint - azonnal, vagy a központba, illetve városba visszatérve gondosan orvosoljuk. A mi tapasztalatunk is megerősíti Gesztelyi Nagy László megfigyelését, mely szerint a bajok igen tekintélyes tömegét egy kis megértéssel, egy kis szeretettel, szinte minden materiális természetű áldozat nélkül eliminálni lehet. Azt, hogy az ilyen látszólag "olcsó szolgálatoknak" mindkét fél részére - legtöbbszörre - mily áldásos hatása van, azt - úgy hiszem - már sokan tapasztalták. Különös gondot kell fordítani a betegekre - ezért orvos mindig legyen velünk - egyrészt mivel az egészségügyi állapotok majdnem mindenütt javításra szorulnak, másrészt, mert a gyógykezelés, a lehetőleg ingyenes orvosság olyan kézzelfogható valami, amivel, ha helyesen alkalmaztuk, a munka folytatásához és eredményességéhez szükséges bizalmat is megnyertük. Meg kell figyelni a gazdálkodásukat is, és abban jótanáccsal igyekezzünk segítségükre lenni.

De nem szabad megfeledkezni a kulturális feladatokról sem.

Délután vagy este össze kell hozni az embereket közös megbeszélésre. Ilyenkor lehet előadásokat (lehetőleg vetített képekkel kísérvé) tartani, verseket szavalni, muzsikálni, együttesen énekelni, táncolni. Az összegyűvetel után esetleg elolvasásra könyveket kölcsönözzünk a legközelebbi találkozássig, a már elolvasottakat megbeszéljük stb. Igen fontos azonban, hogy ennél a kulturális munkánál ne csak a népművelésre, tehát bizonyos ismeretanyag közlésére törekedjünk - hanem elsősorban népnevelésre, vagyis úgy válogassuk össze beszélgetésünk tárgykörét, például stb., hogy az hallgatóink egyéniségére,

magyar öntudatára legyen megerősítő és gazdagító hatással. /6/ Ilyen módon lehetne ismét a nép közkincsévé tenni a népi gyökérű régi és új magyar írás- és képzőművészetet, az ősi, cigányelőtti magyar nótát és a magyar népművészetet, melyből fokozatosan kivetkezik éppen a nép.

E közvetlen, vidámhangulatú összefüggések alkalmával egyúttal igen becses néprajzi és szociográfiai adatgyűjtést és megfigyeléseket végezhetünk.

Kezdetben persze még e vázlatosan felsorolt munka is igen nehéz (amint azt már tapasztaltuk) egyrészt a mi fogyatékoságaink és hibáink, másrészt a minden ilyen munkát sajnos kísérő bizalmatlanság miatt. Reánk elsősorban a bennünk rejlő hibák kiküszöbölése vár - tehát inkább arról beszélünk.

E fogyatékoságok közül fáradtságos és szorgalmas tanulással, lelkiösmeretességgel lassan, de pótolni lehet azt a gyakorlati tudást, mely az eddigi tapasztalatok szerint sohasem elegendő az esetek hihetetlenül széles és komplikált skáláját kitermelő "vizsgabiztos": az élet kérdéseivel szemben. Ez így van eleinte nemcsak az egyetemi hallgatókkal, hanem gyakran még a fiatal orvosokkal és ügyvédjelöltekkel is. Még nehezebben reparálhatók azok a személyes determináltságok, melyek következtében nem mindenki vehet részt sikerrel ebben a gyakorlati munkában, mégha lelkiösmerete érzi is a felelősséget a parasztsággal szemben. Itt tehát - bármily nehéz is ezt kimondani - maga az önzetlen jószándék nem képesíti a munkára, mert egészen jelentéktelennek látszó, külsőleg emberi tulajdonságok (antipátiakusság, ridegség, a leereszkedés önkénytelen éreztetése, fiziológiai okok stb. dolgok) megnehezítik vagy éppen megakadályozzák annak az atmoszférának a kialakulását, mely pedig egymástól nagyon különböző műveltségű, felfogású és természetű emberek harmonikus és eredményes együttműködéséhez elengedhetetlenül szükséges. Végül még egy szempontot nem szabad figyelmen kívül hagynia annak, akinek alkalma és elhivatottsága van erre a munkára. Bizonyára mások is tapasztalták, hogy mennyire meggyengíti bármily meggyőző szavainknak hitelét is, ha kiderült járatlanságunk és tudatlanságunk olyan dolgokban, melyekhez viszont a parasztember ért. Ezek nélkül az ismeretek nélkül - ösztönösen - nem tud elég megbízható és hiteles oktató tényezőnek tekinteni bennünket az egyszerű ember más vonatkozásban sem. Ezért nem tudnak - rendszerint - mély és gyökeres hatást kiváltani a nép körében a Pestről érkező demagógok. Ha talán "ész szerint" meg is bocsátják, de meginog a bizalom a szép szavakban és ígéretekből, mihelyt a városi atyafi árpának dícséri a búzatáblát. A magyar parasztnak ez az ösztönös védekezése: hitetlensége minden idegennel, nem fajtájából szemben a mi mozgalmunkra nézve azzal a tanulsággal jár, hogy a közeledés megkönnyítése érdekében elsősorban ún. első generációbéli, azok között felnőtt vagy legalábbis huzamosabban közöttük élő ifjakat kell a jövőben az aktív munkába bevonni.

Mindez - bármily szomorú is az utóbbi hónapokban olyan igen megszaporodott kávéházi és klubasztali patétikus paraszt-

himnuszokat zengő fantasztákra és parasztrajongókra nézve - tapasztalati tény. Éppen úgy, amiképpen tény az is, hogy a falusi ember gyakran idegenül és értetlenül áll olyan irodalmi és műalkotásokkal szemben, melyekben mi éppen a paraszti őserő maradék nélküli kifejezését csodáljuk. Általános tünet, hogy nem becsülik meg eléggé parasztembereink sajátos önértékeiket, és velük szemben előnyben részesítenek gyakran egész méltatlan, tartalomban vagy formában távolabb eső műveket. Az elmondottak bizonyosságára érdekes példákat lehetne felhozni, ha ez nem haladná meg soraink rendeltetését. Így csak azt állapítjuk meg, hogy még sincs ok az elcsüggedésre, hanem éppen ellenkezőleg, minden erőnket összeszedve, ki-ki a számára rendelt helyen minden igyekezetével, gondos munkájával művelje ki a nép ízlését annyira, hogy az képes legyen megérteni és megszeretni a saját lelke örökszép kinyilatkozásait.

Egy bizonyos: a magyar paraszthoz lehet és kell közeledni, a mi nemzedékünknek ezt nem is szabad elmulasztania. Az út azonban nem kongó, divatos szónoklatokkal, hanem lassú, kitarító, megfeszített munkával, nagy, önzetlen szeretettel, áldozatokkal, felelősségérzéssel és bizony sokszor pirulással tehető meg.

De megtehető.

Szerény meggyőződésünk, hitünk és reménykedésünk szerint a fent vázolt alapokon elindulva, tudós szakemberek tanácsainak a meghallgatásával, s aztán a gyakorlati tapasztalatok irányításának engedve, lassú, fokozatos fejlődés útján sikerülni fog egy hivatását komolyan felfogó új intézménnyel ajándékozni meg nemcsak a szociálpolitikát, hanem elsősorban a magyar jövőendő egyik legnagyobb ígéretű zálogát: az alföldi magyar népet.

*

Szerény törekvésünk megerősítéséért, értékes jótanácsaiért és útmutatásaiért nagy hálával tartozunk füzetünk szerzőjének, dr. Hilscher Rezső egyetemi magántanár úrnak - aki mint a dr. Erődi-Harrach Béla professzor úr Őméltóságának vezetése alatt működő mintaszerű újpesti settlement adjunktusa, ennek a kérdésnek ma egyik legkiválóbb ismerője és egyik leglelkesebb harcosa. Neki köszönhetjük, ha valóban sikerül megvetnünk az első agrársettlement alapjait.

JEGYZETEK

- /1/ A napilapok tudósításain kívül l.még Buday György:Egyetemi ifjúságunk feladatai a tanyán (Szegedi Szemle, 1928. május 5., 8-9.) és Joó Tibor (levele): Az ifjúság és a falu népe (Magyar Szemle, 1929. július, 287. s köv. l.).

- /2/ Vö.: Buday György: Ifjúságunk népnevelési feladatai és az alföldi rádióleadóállomás, Szeged, 1929.
- /3/ Ebben a felismerésben látja a tanyai akció jelentőségét dr.Ferenczy Ferenc is a mozgalomról írott részletes ismertetésében (Magyar Közigazgatás, 1928.december 9.,1-2. l.).
- /4/ Sürgős és fontos feladat volna a settlementnek egy egyszerűen hangzó, de találó magyar nevet adni.
- /5/ Vö. többek között:dr. Gesztelyi-Nagy László: A jövődő magyar intelligencia és a tanyakérdés, Szeged, Bethlen Gábor Kör kiadv. 3. sz. 1928.; Oláh György: Hárommillió koldus, Miskolc, 1929. stb.
- /6/ Vö.: Buday György: A népnevelés és népművelés (Nemzeti Ujság, 1929. július 3., 14. old.).

A MUNKANÉLKÜLISÉGI STATISZTIKA MÓDSZEREI ÉS FŐBB TANULSÁGAI
MAGYARORSZÁGON *)

I. Bevezetés

1. A munkanélküliségi statisztika jelentősége és tárgya

Amint a munkanélküliség problémája a legutóbbi évtizedben világszerte egyre nagyobb mérvben súlyosbodott, a munkanélküliségi statisztika jelentősége is fokozódott. Mindinkább megnyilvánult annak szüksége, hogy megbízható statisztikai adatok segítségével a munkanélküliség terjedelmét, intenzitását, okait, időbeli változásait, a munkanélküliek gazdasági és szociális helyzetét kellően meg tudjuk világítani. A munkanélküliségi statisztikai adatok rendszeres gyűjtéséhez gazdasági és társadalmi szempontból egyaránt fontos érdekek fűződnek. Az erre vonatkozó statisztika alapja lehet a munkanélküliség megelőzését, leküzdését és káros következményeinek enyhítését célzó gazdaságpolitikai, társadalompolitikai és népességpolitikai intézkedéseknek. A rendszeres munkanélküliségi statisztikai anyagot a konjunktúrakutatás sem nélkülözheti. A munkanélküliségi statisztika kiépítése, módszereinek fejlesztése tehát a tudomány fontos feladata.

A munkanélküliségi statisztika - ennek ellenére - még e század elején a kutatásnak meglehetősen elhanyagolt területe volt. A legtöbb országban a munkanélküliség alakulásáról csak rendszertelenül gyűjtöttek adatokat, melyek a munkanélküliség egész terjedelmét, minden fontos részletét persze fel sem öltették; ennél fogva a munkanélküliség erejének nemzetközi összehasonlítása alig leküzdhető nehézségekbe ütközik. A Nemzetközi Statisztikai Intézet e problémával már jóval a világháború előtt ülésein több ízben foglalkozott, de a kérdést kielégítően nem tudta megoldani. Az 1910 szeptemberében Párizsban megtartott nemzetközi munkanélküliségi kongresszus tárgysorozatán is szerepelt e kérdés, és a különböző államok adatgyűjtéseiről gondos jelentések számoltak be. /1/ A konferencia határozatainak eredményeképpen 1910. szeptember 21-én megalakult "Munkanélküliség elleni küzdelem nemzetközi egyesülete" (Association Internationale pour la lutte contre le chômage) már 1911-ben a Nemzetközi Statisztikai Intézettel karöltve a munkanélküliség nemzetközi statisztikájának tanulmányozása céljából közös bizottságot alakított, melynek jelentését /2/ az Intézet 1913. évi bécsi ülése elfogadta. A javaslatban foglalt program megvalósítását azonban a világháború megakadályozta.

Az egységesítésre irányuló nemzetközi törekvések a világháború után ismét felszínre kerültek: az 1919. évi washingtoni nemzetközi munkaügyi konferencián hozott határozat értel-

*) In: Kenéz Béla Emlékkönyv, Bp., 1932. 135-178. old.

mében a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal bizottságot küldött ki oly "ajánlások" megszövegezése céljából, melyek előkészítik a tálajt arra, hogy a nemzetközileg összehasonlítható munkanélküliségi statisztika helyes módszereit az összes államok fogadják el. A bizottság jelentése alapján a Hivatal a tagállamokkal kövölte a nemzetközi munkanélküliségi statisztika kiépítésére vonatkozó javaslatokat. /3/ Még ma sem zárult le azonban e probléma megvitatása a nemzetközi értekezleteken és bizottsági tárgyalásokon. A nemzetközi összehasonlító munkanélküliségi statisztika céljára egységes alap még mindig nem áll rendelkezés-re.

*

A munkanélküliségi statisztika tárgya a munkanélküliség mint tömegjelenség. A tárgykör pontos megjelölése előtt tehát a munkanélküliség fogalmát kell tisztáznunk. A legtöbb kutató a probléma tárgyalásánál fogalmi meghatározást nem nyújt. Az irodalomban néhány részletesen körülírt definíciót mégis találunk. A kiváló francia statisztikus: Lucien March szerint a munkanélküliség fogalmának két jelentése van. Legtágabb értelemben - szerinte - a munkanélkülinek csökken foglalkozása gyakorlásából származó szokásos jövedelme; szűkebb értelemben munkanélküli az, akinek jövedelme teljesen megszűnt. /4/ E meghatározás talán mégis túlon túl messze megy. Ha munkanélkülieknek tekintenők mindazokat, akiknek foglalkozásuk gyakorlásából származó szokásos jövedelmük csökkent, a jelenlegi világgazdasági válság idején a szellemi és testi munkásoknak igazán túlnyomó részét a munkanélküliek közé sorolhatnók. Lucien March a teljes és a részleges munkanélküliség között nem tesz elég éles megkülönböztetést.

Georg v. Schanz würzburgi professzor szerint munkanélküli legtágabb értelemben az, akinek gazdasági egzisztenciája egészen vagy lényegében a munkán nyugszik, de akinek nincs munkája. A kissé bizonytalan meghatározáshoz hozzáfűzi, hogy a munkanélküliség fogalmát rendszeren szűkebb értelemben használják és azt az "állásnélküliséggel" azonosítják; utóbbi meghatározása érvényességét azonban a bérmunkásokra korlátozza. /5/ Amde a munkanélküliség fogalmát nem lehet az ún. bérmunkásokra, a testi munkásokra szorítani. S ezenkívül munkanélkülivé nemcsak az válhat, aki már állásban volt; számos ember a szakképzettséggel ugyan rendelkezik, de a szellemi vagy a fizikai pályákon mégsem tud elhelyezkedni.

Richard Herbst felfogása Schanzéhoz közel jár: munkanélküli mindenki, akinek gazdasági egzisztenciája főként a munkán nyugszik, de nincs munkája. /6/

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a tagállamok kormányainak megküldött 1922. évi "ajánlásában" a munkanélküliség fogalmát a munkaszerződéses viszonyban levő testi munkásokra korlátozza. /7/ Mint már más munkámban kifejtettem /8/, fogalmilag nem könnyű az ember testi munkáját a szellemi munkától pontosan elhatárolni. Az ún. testi munka bizonyos szellemi közreműködés

nélkül és viszont: a szellemi munka testi erő kifejtés nélkül nem mehet végbe.

A munkanélküliségi statisztika vizsgálati körét e szerint a testi és a szellemi munkásokra egyaránt ki kell terjeszteni. Magyarországon a szellemi munkások munkahiányának feltárása a statisztikának éppen oly fontos feladata, mint a testi munkásoké. A szellemi munkanélküliek körét ám nem szoríthatjuk csupán a magánalkalmazottakra, mint azt pl. Pap Géza egyik becses tanulmányában tette. /9/

A munkanélküliségi statisztika tárgykörének helyes megállapítása jórészt eldönti az adatgyűjtés eredményét. A tárgy körvonalozásánál azonban határt kell vonni, és a megfigyelés körét elsősorban a gazdasági értelemben vett munkanélküliekre kell irányítani. Gazdasági értelemben vett teljes munkanélküli az a szellemi vagy testi munkás, aki tud és akar is dolgozni, de a munkapiac helyzete miatt munkaalkalomhoz nem jut. Ebből a meghatározásból következik, hogy mindazok, akik munkakerülés, fizikai képtelenség (betegség, sebesülés, rokkantság, testi hiába, öregség), munkaviszály (sztrájk, kizárás miatt a munkabeszüntetés tartama alatt), továbbá saját felmondásuk, katonai szolgálatuk vagy fogság miatt nem dolgoznak, a statisztika szoros értelmezésében nem munkanélküliek. Fogalmilag ugyan legtágabb értelemben véve mindezek munkanélküliek. De helyesebb, ha e kategóriákat a gazdasági értelemben vett munkanélküliségi statisztika sajátos megfigyelési körén kívül hagyjuk.

A munkanélküliségi statisztikai adatgyűjtések csak ritkán történnek e szűkebb értelmezésű fogalmi meghatározás alapján; pedig a munkanélkülieknek legtágabb értelmezésű összeírása kevésbé nyújt reális alapot a munkanélküliség problémájának helyes megítélésére.

A munkanélküliségi statisztikát a teljes munkanélküliek adatain kívül mindazokéval ki kell egészíteni, akik a gazdasági viszonyok rosszabbodása miatt a rendes munkaidejüknél rövidebb ideig kénytelenek dolgozni (Kurzarbeit, short time). Utóbbiak a részleges munkanélküliek; közöttük különbség van aszerint, hogy a munkások rendes napi munkaóráinak vagy pedig heti (havi) munkanapjainak száma rövidül-e meg.

A teljes és a részleges munkanélküliség mellett figyelmet érdemel az ún. minőségi (kvalifikált) munkanélküliség is: a munkapiac romlása folytán a tanult munkások és a szellemi munkások bizonyos része alacsonyabb rendű munkát kénytelen vállalni. /10/ Ebben a tekintetben a helyzet Csonka-Magyarországon egyre romlott. Gazdasági és szociális szempontból egyaránt aggályos jelenség ez, bár kellő megvilágítása a statisztikára néhez feladatot ró.

2. A munkanélküliség fajai

Gazdasági szempontból idényszerű (periodikus), ciklikus, állandó vagy latens és strukturális munkanélküliségről beszélhetünk. Az idényszerű munkanélküliség - beálltának időpontja és terjedelme szerint - lényegében előre ismeretes, mivel a munkanélküliség e faja a természet és a szokás által meghatározott, időszakonként visszatérő tényekhez kapcsolódik (pl. a mezőgazdaság, az építőipar, a belföldi hajózás, a földmunkások idényszerű munkanélkülisége stb.). Az idényszerű munkanélküliség sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem nehéz probléma. Az idénymunkások rendszerint számolnak a "holtidény" bekövetkezésével, és munkabérük nagysága a munka idényszerű jellege szerint alakul. Éppen ezért pl. Angliában az idénymunkásokat a munkanélküliségi biztosítás körébe nem vonták be. A ciklikus és az állandó vagy latens munkanélküliség már nehezebben megfogható probléma. Pedig terjedelmük - főleg a legutóbbi években - világszerte megnőtt. A ciklikus és az állandó munkanélküliség határvonalát azonban pontosan nem jelölhetjük meg. A konjunktúraváltás nyújthat erre vonatkozólag támpontokat. /11/ Mivel a ciklikus és a latens munkanélküliség határvonalai elmosódnak, a munkanélküliség e két fajtát statisztikailag szétválasztani nagyon nehéz. Nagy szerepet játszik, különösen Magyarországon a világháború után a gazdasági struktúraváltozások okozta munkanélküliség (pl. a malomiparban).

A munkanélküliség lehet általános vagy pedig különleges: utóbbi esetben a munkahiány csupán egyes iparágakat sújt.

Más szempontból különbözteti meg a munkanélküliség fajait Kumpmann /12/: szerinte van alanyi és tárgyi munkanélküliség. Előbbi oka a munkanélküli személyében, az utóbbi pedig a munkanélküli személyén kívül rejlik. Az alanyi munkanélküliséget a munkás munkaképtelensége vagy munkakerülése okozhatja. A munka képtelenséget testi, szellemi vagy erkölcsi okokra vezethetjük vissza. A munkakerülés általános vagy részleges lehet (egyes munkás önkéntes kilépése, továbbá sztrájk és kizárás esetén, amennyiben az okok a munkások személyében rejlenek). A tárgyi munkanélküliséget viszont a munkapiac nem kielégítő szervezete, vagy a munkahiány okozza. Legfontosabb a munkahiányból származó munkanélküliség; ez viszonylagos, ha a vállalkozó nem akar (akár személyi, akár gazdasági okokból); vagy feltétlen, ha vállalkozó nem tud munkát adni. A feltétlen munkahiány rendszertelenül vagy rendszeresen (időszakonként) lép fel.

A munkanélküliség fajainak más csoportosítása is lehetséges. Így pl. beszélnek az önhibájukon kívül és a saját hibájukból munkanélküliekről stb. Ez a megkülönböztetés is a munkanélküliség okait veszi figyelembe.

3. A munkanélküliségi statisztika főbb módszertani kérdései

Nem minden munkanélküli egyben jövedelem- vagy keresetnélküli is. Lehet a munkanélkülieknek megtakarított pénzük; kaphatnak segélyeket, vagy szörványosan alkalmi munkához jutnak, melyekből jövedelmük vagy ideiglenes keresetük származik. A munkanélküliségi statisztikánál azonban a munkanélküliséget kell alapul venni, s nem helyes e kritériumot a jövedelem- vagy keresetnélküliséggel felcserélni. Van példa a keresetnélküliek statisztikai összeírására is. /13/ Az eredmények mégsem alkalmasak a munkanélküliség terjedelmének és intenzitásának pontos megállapítására, mert nem ölelik fel az összes munkanélkülieket.

Ha valamely statisztikai adatgyűjtésnél a munkanélküliek fogalmát tágran értelmezik, kívánatos, hogy a feldolgozás során a szoros értelemben vett munkanélkülieket, ti. a munkahiány miatt foglalkozásnélkülieket különítsék el azoktól, akik más okok (fizikai képtelenség stb.) miatt nem dolgoztak a felvétel időpontjában. /14/

A munkanélküliség terjedelmének pontos statisztikai megmérése még ma is akadályokba ütközik /15/, mert az ósanyag gyűjtése nagy nehézségekkel jár. A munkanélküliségi statisztika céljaira a tömegészlelést (a népszámlálásokkal és foglalkozásstatisztikai felvételekkel kapcsolatban, valamint az önálló munkanélküliségi statisztikai felvételek esetében) és a képviseleti módszert (pl. a szakszervezetek munkanélküliségi adatgyűjtéseinél) egyaránt eredményesen alkalmazhatjuk. Az ankét szerepe háttérbe szorul /16/; a monográfiáké persze még inkább.

A munkanélküliségi statisztika forrásai: a népszámlálások; a foglalkozás- és üzemi statisztikai felvételek; a külön, önálló munkanélküliségi adatgyűjtések; a szakszervezeteknek munkanélküli tagjaikról vezetett kimutatásai; a munkaközvetítő hivatalok, a munkásbiztosító- és betegsegélyező pénztárak adatgyűjtései stb.

A munkanélkülieknek a népszámlálások, ill. foglalkozásstatisztikai felvételek alkalmazásával történő számbavétele előnyt és hátrányokat is rejt magában. Előny, hogy a népszámlálások révén adott időpontban - elvileg - a munkanélküliség egész terjedelmét, minden foglalkozási ágra kiterjedően világíthatjuk meg, s a munkanélküliek számát az egész népességhez vagy a kereső népességhez is viszonyíthatjuk. De a népszámlálások csak 5-10 évenként egyszer engednek bepillantást a munkanélküliség alakulásába, s rendszerint nem is szolgáltatnak adatokat a munkanélküliségi statisztika összes részleteiről, és nem számolhatnak be a munkanélküliség időbeli változásairól. Súlyos gazdasági válságok idején, amikor különösen nagy szükség volna arra, hogy a statisztika a munkanélküliség hullámzását nyomon kövesse, ez a módszer csődöt mond. Ezenkívül a népszámlálások időpontjának megválasztásánál a munkanélküliségi statisztika követelményei háttérbe szorulnak. A népszámlálások többnyire a téli évszakra esnek, amikor - normális gazdasági viszonyok esetén is - a téli, idényszerű munkanélküliség érezteti kedvezőt-

len hatását. A téli népszámlálások tehát a munkanélküliség magas szintjét rögzítik meg; kívánatos, hogy a nyári időszakról is az egész országra kiterjedő munkanélküliségi adatgyűjtést hajtsanak végre. A Németbirodalomban 1895-ben a téli népszámlálás mellett az év nyarán a foglalkozás- és üzemstatisztikai felvétel is számba vette a munkanélkülieket. /17/

Mindebből az is következik, hogy külön, önálló munkanélküliségi statisztikai összeírásokra is szükség van. Ezeket sürűbb időközökben lehet megismételni, de rendszerint nem ölelik fel az egész népességet, s így eredményei alapján a munkanélküliek számát nem viszonyíthatjuk az összes keresőkéhez. A munkanélküliség túlnyomóan városi, különösen nagyvárosi jelenség lévén, az önálló munkanélküliségi adatgyűjtéseket többnyire a nagyobb városokban hajtották végre többféle módszerrel. /18/ Legkevésbé megfelelő az az eljárás, melyet pl. Németországban Stuttgart példájára Charlottenburgban több ízben alkalmaztak: a munkanélküliek a város különböző részein szétosztott számlálólapot töltenek ki, s azt a város különböző pontjain felállított számlálóurnákba dobják. E módszer előnye: egyszerűsége. De jóval nagyobbak hátrányai: a munkanélküliek közül sokan - akik nem szereznek tudomást a felvételtől, vagy tudomást szereznek ugyan, de nem töltik ki a kérdőlapot, vagy nem helyezik el az urnákban - kimaradnak az összeírásból. A tudatos megtévesztésre is alkalom nyílik; fennáll annak a lehetősége, hogy a nem munkanélküliek is kitöltik bizonyos célok szolgálatában a számlálólapot. Az adatgyűjtésnek ez a módszere a pontosságot és a teljességet aligha biztosítja.

Egyes német városokban (Berlinben is) a munkanélkülieket felhívták meghatározott napon és helyeken a munkanélküliek összeírása céljából felállított irodákban való jelentkezésre, és mindegyik jelentkezőről kérdőlapot tölthettek ki. E módszer sikeres alkalmazásának feltétele, hogy a város különböző részeiben minél több számlálóiroda legyen, és elegendő számú, megfelelően kiképzett számlálóbiztos álljon rendelkezésre. Itt is számolnunk kell azzal a hiánnyal, hogy a munkanélküliek nem mind szereznek tudomást a jelentkezési felhívásról; esetleg hamis szégyenérzetből tartózkodnak a jelentkezéstől. A munkanélküliek összeírása így sem teljes; de másrészt a foglalkozásnélküliek adatbevallás pontosságát és megbízhatóságát könnyebben ellenőrizhetjük.

Az eddig tárgyalt két módszer hátrányait igyekszik kiküszöbölni a háztól házra járó összeírás, a népszámlálások mintájára. A munkanélkülieket számlálóbiztosok keresik fel lakáson, s ott a kérdőlapot vagy a munkanélküliek szóbeli adatközlése alapján a számlálóbiztosok töltik ki, vagy a kérdőpontokra utólag a munkanélküliek írásban adják meg a választ. Az előbbi, megfelelően kioktatott számlálóbiztosok közreműködésével pontosabb, egyöntetűbb és teljesebb adatokhoz juttat. Különben mind a háztól házra járó összeírásnál, mind a jelentkezési módszer alapján történő adatgyűjtéseknél fel lehet használni a szak-szervezetek közreműködését is.

A munkanélküliségi statisztikának világszerte nélkülözhetetlen forrásai a szakszervezetek adatgyűjtései. Előnyük, hogy: a munkanélkülieknek sűrű időközökben (rendszerint havonta) megismétlődő, folyamatos nyilvántartása lévén, a munkanélküliség időszaki hullámzásának vizsgálatát is lehetővé teszik. Hátrányuk, hogy csak a szakszervezeti tagok, tehát a fizikai és a szellemi munkások egy részének munkanélküliségéről adnak számot.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a második nemzetközi munkásstatisztikai értekezletre beterveztett jelentésében felveti a kérdést, vajon a szakszervezetek kötelékébe tartozó munkanélküliek arányszámának a háború után a békebeli állapotokhoz képest észlelt emelkedése nem a szakszervezetek újabb fejlődésével áll-e összefüggésben. A szakszervezetek ti. újabban a munkásságnak szélesebb rétegeit ölelik fel, amelyekből több foglalkozásnélküli kerül ki, mint a munkásoknak abból a szűkebb körű "színe-javából" (élite), amely a szakszervezeteket korábban alkotta. Ha így van, a szakszervezetek mai munkanélküliségi arányszámai persze az egykoriakhoz viszonyítva magasabbak lehetnek, még ha a munkanélküliség nem is nagyobb, mint valaha. /19/ Célszerű volna éppen ezért, ha a szakszervezetek munkanélküliségi statisztikai adataikat nemcsak a munkanélküliek foglalkozása, hanem tanultságuk, ill. korábbi alkalmazásuk minősége szerint is részleteznék.

A munkanélküliség esetére szóló biztosítás is fontos forrásanyaga a bennünket érdeklő statisztikának. Amde a munkanélküliségi biztosítás statisztikája sem ad teljes képet a munkanélküliség terjedelméről. Nem tartalmazza azoknak a munkanélkülieknek adatait, akik még nem részesültek segélyben (csak meghatározott időn át fizetett járulékok alapján fizetik ti. a segélyeket); s azokat sem, akiket már nem segélyeznek.

A munkanélküliségi statisztika kisegítő forrásai közül elsősnek a munkaközvetítő hivatalok kimutatásairól emlékezzünk meg. Ezek a munkakereslet, a munkakínálat és a munkaközvetítés alakulásáról számolnak be; némileg így a munkanélküliség alakulására nézve is jellemzők. Ezekben az adatokban azonban nem nyerjük a munkakeresők teljes és tökéletes statisztikáját. Nehéz gazdasági viszonyok között, amidőn a munkaalkalmak végletekig csökkennek, a munkanélküliek jelentékeny része már nem fordul mindig a hatósági munkaközvetítőkhöz, tehát a kimutatott munkakeresők között nem szerepel. Másik hibaforrás: egyes munkanélküliek bizonyos időpontokon belül több munkaközvetítőnél, vagy ugyanannál a munkaközvetítőnél több ízben is jelentkezhetnek, s így többszörös számbavételről lehet szó. Viszont a munkakeresők között olyanok is lehetnek, akik még állásban vannak, de már új alkalmazási hely után néznek. Kérdés, vajon az ellentétes hibaforrások kiegyenlítik-e egymást? A munkaközvetítő statisztikája sohasem helyettesítheti, csak kiegészítheti a munkanélküliségi statisztikai adatgyűjtéseket. Nem is lehet ez másképp mindaddig, míg meg nem szervezik a munkanélkülieknek a hatósági munkaközvetítőknél való jelentkezési kényszerét, s az összes munkaközvetítőt nem központosítják.

A munkanélküliségi statisztika céljára az általános adó-összeírásokat is felhasználják. Szászország tett így 1910-13-ban. Az adóbevallási íveken tudvalevőleg a munkaadó nevét is ki kell tölteni; ezek a bejegyzések a munkanélküliek megszámlálásának kiindulási alapjai. Az ily módon megismert munkanélküliekről, ellenőrzésük után, könnyűszerrel lehet további adatokat is gyűjteni. A módszer előnye, hogy az általános adóösszeírásokkal kapcsolódik össze, s így a kettős kérdézet elkerüli. Hátránya viszont, hogy évente csak egyszer lehet ezúton a munkanélkülieket számba venni. Másrészt az adatgyűjtések első eredményei a pénzügyi hatóságokhoz kerülnek, s a más célú feldolgozásnál nehézségek támadhatnak. Ezeket azonban megtakaríthatjuk, ha a gazdasági értelemben vett munkanélküliek adatait tartalmazó külön kérdőlapokat közvetlenül a statisztika hivatalos szervei gyűjtik be és dolgozzák fel.

A munkanélküliség alakulását közvetve a foglalkoztatott egyének számadatai alapján is vizsgálhatjuk. Az alkalmazásban levő munkások és tisztviselők számának csökkenéséből a munkanélküliség emelkedésére - és viszont - lehet következtetni. Ez a módszer sem tökéletes, mert a belföldi munkanélküliség a foglalkoztatott munkások számának csökkenésével egyidejűleg nem növekszik mindig párhuzamosan. A munkásfelesleg egy része kivándorol, a belföldi munkanélküliség aránya tehát nem feltétlenül a foglalkoztatottság indexe szerint alakul; Magyarországon emellett az idényhullámzás hatását is figyelembe kell venni, mert a mezőgazdaság és az ipar között erős a váltakozó munkás-átáramlás. /20/

Lássuk, hogy a munkanélküliség részletes statisztikai adatgyűjtése minő kérdéseket tudakoljon.

A születési hely megállapítása a munkanélküliség problémájának vizsgálata szempontjából mindenestre fontos, mert a munkanélküliek jelentékeny része nem az összeírás helyén született. Ausztria nagyobb városaiban a világháború előtt végzett részletes statisztikai felvételek szerint a bennszülött munkáslakosságot kevésbé sújtotta a munkahiány veszedelme, mint a vidékről vagy külföldről származottakat. Persze bonyolult jelenséggel állunk itt szemben. Harald Westergaard véleménye is abban sűrűsödik össze, hogy e téren nehéz megállapítanunk az okokat és okozatokat. /21/

A munkanélküliek korának tudakolása is fontos tanulságokhoz vezet. A világháború előtt külföldön végzett adatgyűjtések eredménye: az egész fiatalokon kívül (köztük a munkanélküliség viszonylag nagy) általában az idősebb munkások munkahiánya nagyobb. Az idősebb munkás, ha elveszti munkahelyét, nehezebben tud ismét foglalkozáshoz jutni. /22/ Nem érdektelen így a budapesti munkanélküliségi statisztikának az az adaléka, hogy fővárosunkban a munkanélküliség leginkább a produktív korú munkások közül szedi áldozatait. Szükségesnek látszik azonban azt hangsúlyozni, hogy a munkanélküliségi statisztika körét a figyelembe veendő személyek kora szempontjából is bizonyos határok közé kell korlátozni. Egyfelől a túlfiatalok, másfelől a

legidősebbek korcsoportjait, amelyekbe tartozó egyének munkanélküliségét a fizikai munkaképtelenség okozza, a megfigyelés körén kívül kell hagyni. Egyébként a gazdasági értelemben vett munkanélküliség terjedelmének helyes megismeréséhez aligha jutnánk el.

A munkanélküliek adatait nemek szerint is ismernünk kell. A két nem munkanélküliségére vonatkozó adatok értékelésénél azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy egyfelől a női munkakeresők aránya általában a férfiakénál kisebb, másfelől arról, hogy a munkanélküli nők egy része rendszerint kivonja magát a statisztikai megfigyelés alól.

A munkanélküliek családi állapotának tudakolását elsősorban szociális szempontok kívánják. De nem nélkülözhetjük a munkanélküliek családtagjainak adatait sem. Csak ily módon lehet a munkanélküliség által sújtott egyének egész tömegéről helyes képet alkotni.

A nemzetiségekkel erősen kevert lakosságú országokban figyelmet érdemel a munkanélküliek anyanyelvének vizsgálata is; egységes nemzeti államban ennek csekélyebb fontossága van.

Az állampolgárságra vonatkozó adatok gyakorlati jelentősége főleg ott lép előtérbe, ahol a vándormozgalmak terén a bevándorlás aránya van túlsúlyban.

A munkanélküliek felekezeti szerint való megoszlása a probléma gazdasági és szociális szempontokból való vizsgálatánál nem elsőrendű kérdés.

A műveltségi viszonyok kutatása viszont nemcsak a szellemi, hanem a fizikai munkások körében is jelentős. A szellemi munkanélkülieknél az iskolai végzettség, a fizikai munkanélkülieknél pedig az általános műveltség legelemibb fokmérőjének: az írni-olvasni tudás kérdésére kell a súlyt helyezni. A munkanélküliség és az analfabetizmus közötti összefüggés tüzetes vizsgálata szociális statisztikánknak a jövőben még megoldandó fontos feladatai közé tartozik.

A munkanélküliek lakóhelyének kérdése országos vagy nagyobb vidékekre kiterjedő felvételeknél szükséges. Nagyvárosokban gyakori tapasztalat, hogy a munkakeresők közül sokan a környező községekben laknak. A nagyvárosi felvételek feldolgozásánál a munkanélkülieket lakóhelyük szerint kerületenként is lehet részletezni.

Figyelemre méltó eredményhez jutunk, ha a részletes munkanélküliségi statisztikai felvételeknél a munkanélkülieknek lakóhelyükön eltöltött idő tartamára vonatkozólag iktatunk be kérdőpontot.

A részletes statisztikai adatok szerint a munkanélküliegnek foglalkozások szerint eltérő az alakulása. Ebből arra lehet következtetni, hogy a foglalkozásnak is van hatása a mun-

kanélküliségre. /23/ A foglalkozási adatokat úgy kell gyűjteni, hogy azokat fő- és alcsoportok s foglalkozási ágak szerint fel lehessen dolgozni. Az egyes foglalkozási fő- és alcsoportok munkanélküliségének intenzitását csak úgy lehet kellőképpen megvilágítani, ha a foglalkozási adatokat a munkanélküliség tartama szerint is részletezik. A munkanélküliség beható statisztikai vizsgálata céljára továbbá nem elegendő csupán a munkanélküliek korábbi foglalkozásának megállapítása, hanem a munkanélküliek tanultságáról, képzettségének fokáról és a munkanélküliség beállta előtti alkalmazásának ill. foglalkozásának minőségéről is kell adatokat gyűjteni. A foglalkozás pontos megállapítása lehetővé teszi, hogy mindazokat, akik nem tartoznak a tulajdonképpeni munkanélküliek közé (pl. állásban levő alkalmazott felesége, nyugdíjas, járadékélvező stb.) a begyűjtött anyagból a feldolgozás során kirostálhassuk.

Nagyobb felvételek a munkanélküliek legutolsó munkahelyének számbavételére is kiterjeszkedhetnek; a begyűjtött adatokat az ősananyag ellenőrző felülvizsgálatára is felhasználják.

Legfontosabb azonban a munkanélküliség okának és tartamának vizsgálata. A munkanélküliség megelőzésére és leküzdésére szolgáló intézkedéseket segíti elő az első. A munkanélküliség okának vizsgálatánál lényegesen más eredményt kapunk, ha a munkanélküliségi statisztika tárgykörét legtágabban értelmezzük, s a munkanélküliek közé számítjuk nemcsak a munkahiány, hanem a más okok miatt nem dolgozókat is. Ha ellenben a megfigyelés körébe csak a gazdasági értelemben vett munkanélkülieket vonjuk, a közvetlen okok között csupán a teljes és a részleges munkahiány szerepel. Utóbbi esetben is a számbavett egyének sorában lehetnek olyanok, akiknek munkanélkülisége betegséggel kapcsolatos (munkahelyüket betegség miatt hagyták el, s utóbb teljes munkaképességüket visszanyerve sem tudtak ismét munkaalkalomhoz jutni). Ily esetekben a munkanélküliség oka inkább a betegség, megkülönböztetésül azoktól az esetektől, melyeket eredetileg is a munkahiány okozott.

A munkanélküliség intenzitásának megmérése nem történhet meg a munkanélküliség tartamának vizsgálata nélkül. A munkanélküliségi statisztika azonban fix időpontban kérdezi a munkanélküliség időbeli terjedelmét, s így valóban nem tudja annak tényleges tartamát megállapítani, hiszen az adatgyűjtéssel csak ritkán ér véget a munkás foglalkozásnélkülisége. Azt is figyelembe kell venni, hogy az idénymunkásokon kívül a foglalkozásnélküliek bizonyos csoportja alkalmi vagy szükségmunkáknál átmenetileg foglalkozáshoz jut, majd ismét munkanélkülivé válik. A statisztika rendszerint csak az utolsó munkanélküliség beállta óta a felvétel időpontjáig eltelt időszakot veszi számba. A munkanélküliség tényleges tartama tehát a statisztika által kimutatottnál többnyire jóval nagyobb.

A munkanélküliek utolsó alkalmazási helyükön kapott munkabérének (fizetésének) megállapítása alapján az elvesztett munkabérek (fizetések) összegére vonatkozólag lehet becsléseket eszközölni.

A munkanélküliség káros következményeinek enyhítésére irányuló intézkedések céljából nélkülözhetetlen annak kutatása, hogy a munkanélküli miből tartja fenn magát; kap-e valamely forrásból segítyt, s milyen természetűt és mérvűt? A megfigyelés eredményessége e részben attól függ, hogy a munkanélküliek tudnak-e és akarnak-e hű felvilágosítást adni. A tapasztalatok nem a legkedvezőbbek.

A megfigyelés körét érdemes arra is kiterjeszteni, hogy vannak-e a munkanélkülieknek kereső családtagjai, s ha igen, mekkora a keresetük.

Az anyagot a fizikai munkanélkülieknél kiegészíthetjük még néhány kérdőponttal (pl. tagja-e a munkanélküli valamely szakszervezetnek, munkásbiztosító-, betegsegélyező pénztárnak; esetleg rokkant- vagy nyugdíjegyletnek; van-e munkakönyve stb.).

A munkanélküliség terjedelméről a munkanélküliek abszolút száma alapján még nem kapunk tiszta képet; abszolút számukat jól kiválasztott tömegekhez kell viszonyítanunk. S mivel a munkanélküliség térbelileg és időbelileg is ingadozásokat mutat, a probléma megvilágítása érdekében szükséges, hogy a munkanélküliségi statisztikai felvételek lehetőleg az egész országra kiterjedjenek, s hogy a munkanélküliség időbeli alakulásáról is folyamatosan számot adjanak. Ezért az adatgyűjtéseket minél gyakrabban - lehetőleg rendszeres időközökben - meg kell ismételni.

A munkanélküliség vizsgálatánál a gazdasági statisztika is hasznos szolgálatot tehet. Különösen az árstatisztikának tulajdoníthatunk nagy fontosságot. A munkanélküliség alakulása és az általános árszínvonal változásai között szoros korreláció áll fenn. /24/ A különböző országokban végzett kutatások tanulságai azt igazolják, hogy az árak csökkenése általában a munkanélküliség növekedésével és viszont, az áraknak - bizonyos határokat meg nem haladó - emelkedése csaknem mindig a munkanélküliség enyhülésével jár. A külkereskedelmi forgalom szerepét sem szabad figyelmen kívül hagyni. A kivitel csökkenése kétségkívül hozzájárul a munkanélküliség súlyosbodásához. A legtöbb országban a külkereskedelmi piacok szűkülésének a munkanélküliség alakulása szempontjából mégis csak másodrendű a fontossága. /25/ A munkapiac hullámzására más tényezők is hatással vannak, s ezért a munkanélküliség statisztikai vizsgálatánál fel szokták használni a gazdasági életet jellemző egyéb sorokat is, pl. a népesség különböző rétegei vásárlóképességének, továbbá a tőkepiac, a pénzpiac és a hitelélet alakulását jelző adatokat stb. /26/

II. A munkanélküliségi statisztika magyarországi forrásai

1. Népszámlálások

Magyarországon már jóval a háború előtt a munkanélküliség alakulását a népszámlálásokkal kapcsolatban igyekeztek némileg

megvilágítani. Nyilvánvaló azonban, hogy a magyarországi népszámlálások időpontja (dec. 31.) nem alkalmas a munkanélküliség alakulásának helyes megítélésére. A népszámlálások idejében több iparág, főleg az építőipar és az ezzel kapcsolatos iparágak, jórészt teljesen szünetelnek, s a mezőgazdasági munkások foglalkoztatottsága is a legkisebb mérvű. Baj az is, hogy nálunk az országos népszámlálások tíz évenként ismétlődnek meg.

Első ízben az 1890. évi népszámlálás vette számba a tulajdonképpeni ipar "hely nélküli segédeit", tudakolva azt is, hogy közülük hányan voltak betegek. Az iparban összeírt hely nélküli segédek a mezőgazdaság, kereskedelem, közlekedés, hitel stb. körébe tartozó munkanélküliek számához képest csak kisebb csoportot alkottak. Számuk megállapítása azonban úgy az egyes iparágak helyzetének megítélése, mint az ipari (főleg a kisipari) munkapiac szempontjából figyelmet érdemelt. Az abszolút számok nem lévén eléggé tájékoztatók, azokat megfelelő viszonyszámokkal egészítették ki. Az országos m. kir. statisztikai hivatal az összehasonlítás érdekében az egyes iparágakon belül a tulajdonképpeni segédeket és a szakmunkásokat összevonta, s a hely nélküli segédek számát ezek tömegéhez viszonyította, másrészt pedig az önálló iparosok százalékában is kimutatta. /27/

Az 1900. évi népszámlálás a munkanélküliségi statisztika anyagát két irányban igyekezett fejleszteni. Egyfelől a népesség szélesebb rétegeinél tudakolta a munkanélküliek számát, mint az előző népszámlálás: nemcsak a tulajdonképpeni ipar körében a hely nélküli segédekről, hanem a bányászat és kohászat, az ipar, kereskedelem, hitel és közlekedés körébe tartozott munkanélküliekről is gyűjtött adatokat. Másfelől kutatta azt is, hogy a munkanélküliek mely okból és hány nap óta voltak a népszámlálás időpontjában alkalmazás nélkül. A felvétel sikere a hazai munkanélküliségi statisztikának valóban értékes gazdagodását jelentette volna. Az 1900. évi népszámlálás végeredményei között azonban a munkanélküliek számáról és a munkanélküliség tartamáról begyűjtött anyagból csupán a tulajdonképpeni ipari segédszemélyzet adatait találjuk meg két táblázatban. /28/ Az ipari segédszemélyzet munkanélküliségének okairól az 1900. évi népszámlálás alkalmával begyűjtött adatokat Bud János az 1910. évi párizsi nemzetközi munkanélküliségi konferenciára betérjesztett jelentésében ismertette. Az adatgyűjtés azonban nem járt teljes eredménnyel: az ipari munkanélkülieknek több mint egyharmadánál a munkanélküliség oka ismeretlen maradt. /29/ Alighanem azért, mert az 1900. évi népszámlálás alkalmával nem jelölték meg pontosan a munkanélküliségi észlelés tárgykörét. A munkanélküliek között a sztrájkolókat, a betegeket stb. is számba vették, tehát nem csak a gazdasági értelemben vett munkanélkülieket. E helytelen megfigyelési alap mellett is az 1900. évi népszámlálás nagymérvű munkanélküliségről adhatott számot. A századforduló körül világszerte beállott válság Magyarországot sem kerülte el, s elsősorban a budapesti piacon jelentkezett az építőipar pangásában és a malomipar nehéz helyzetében.

Az 1910. évi népszámlálást jóval kedvezőbb gazdasági viszonyok között hajtották végre, s így ekkor a munkanélküliség alakulása is előnyösebb volt, mint egy évtizeddel előbb. 1910-ben is kérdezték az alkalmazásnélküliektől a munkanélküliség tartamát. A kérdés feltevése ("ha, mint tisztviselő, segéd stb. alkalmazva szokott lenni" - s a népszámlálás időpontjában nem volt alkalmazása) /30/ nem volt szerencsés, mert a munkanélküliek közé nemcsak az tartozik, aki "alkalmazva szokott lenni" s a felvétel időpontjában foglalkozás nélkül volt, hanem mindenki, aki tud és akar is dolgozni (tehát a fölszabadult tanonc, a szakiskolai, középiskolai vagy főiskolai tanulmányait befejezett ifjú stb.), ha még nem is állott alkalmazásban. Az 1910. évi népszámlálás egyébként nemcsak az ún. testi, hanem a szellemi munkanélkülieket is számba vette. Az ily módon begyűjtött - nyilván nagy jelentőségű - ósanyagból azonban a népszámlálás végeredményeivel együtt ismét csak az alkalmazásnélküli ipari segédszemélyzet adatai kerültek nyilvánosságra. /31/ A munkanélküliség okainak kutatására az 1910. évi népszámlálás alkalmával az előző népszámlálás ezirányú adatgyűjtéseinek csekély eredményei miatt nem terjeszkedtek ki.

Az 1920. évi népszámlálás kérdőlapjának egyik pontja általánosan azt tudakolta, hogy ha a felvétel időpontjában a megszámlolt egyén nem állott alkalmazásban, mennyi idő óta volt hely nélkül. /32/ A begyűjtött anyagból csupán Budapest és 65 ipari város s község adatait dolgozták fel. /33/

Az 1930. évi népszámlálás is számbavette a munkanélkülieket, és a probléma fontosságára való tekintettel az ideiglenes adatokat már a népszámlálás előzetes eredményeivel együtt nyilvánosságra hozta Kovács Alajos, a hivatal elnöke. /34/ A munkanélküliség fogalmának helyes értelmezésével a testi és szellemi munkanélkülieket most is egyaránt összeírták. Az előzetes eredmények feldolgozásánál a munkanélküliek közé a mezőgazdasági munkások közül csak azokat sorolták, akik a népszámlálás időpontjában legalább 3 hónap óta voltak alkalmazás nélkül, míg az egyéb foglalkozású (iparforgalmi és szellemi) munkanélkülieket a munkanélküliség tartamára való tekintet nélkül. Ennek indoka az, hogy a népszámlálás időpontjában nincs általános mezőgazdasági munka, s így a hivatal mezőgazdasági munkanélkülieknek csak azokat tekintette, akiknek már a népszámlálást megelőző nyári hónapokban sem volt foglalkozásuk. Más módszerrel a hivatalos statisztika a mezőgazdasági munkásoknak ugyancsak nagyobb munkanélküliségéről tett volna jelentést.

2. Az első részletes munkanélküliségi statisztikai felvétel Budapesten és környékén 1914 márciusában

Magyarországon az első részletes sui generis munkanélküliségi statisztikai felvételt az ipari és kereskedelmi munkanélküliekről 1914. március 22-én hajtották végre Budapesten és a fővárossal gazdasági kapcsolatban álló 24 szomszédos községben Ferenczi Imre tervei és irányítása mellett. Alapul a munkanélküliek szorosabb értelmezésű fogalmát vették. A számlálólapot

mindazok az ipari és kereskedelmi alkalmazottak töltötték ki, "akiknek 1914. március 21-én, szombaton munkájuk nem volt, de természetesen csak akkor, ha egészségesek (munkaképesek) voltak és munkát kerestek, vagyis szándékuk volt minden nekik felajánlott megfelelő munkaalkalmazást elvállalni". /35/ Az összeírásnál nem vették számba azokat, akik állandóan (rokkantság, aggság, baleset) vagy bár csak az összeírás időpontjában átmenetileg is (betegség miatt) munkaképtelenek voltak. Viszont a számlálólap magyarázata szerint meg kellett számolni azokat, "akik nem egészen munkaképesek ugyan, de munkát keresnek". A betegség, mint a munkanélküliség oka, csak annyiban jött figyelembe, amennyiben a munkanélküli az adatgyűjtés napján "már keresetképesnek mondta magát". Ha kritérium is lehetne ez a bizonytalan megjelölés, a feldolgozásnál a munkanélküliség kiszámított tartamából mindazokat a napokat le kellett volna vonni, amelyek a munkanélküli betegségére idejére estek. Ferenczi elismerte, hogy ez nem történt meg, de úgy vélte, hogy "azon enyhít az a megfontolás, hogy a legtöbb esetben egészséges létére is aligha jutott volna munkához" a munkanélküli. /36/ Ez azonban nem biztos. Az összeírás a munkanélküliek között a sztrájkolókat és kizártakat csak akkor vette számba, ha a munka szünetelését okozó munkaviszály már véget ért.

E felvétel egyébként nemcsak a foglalkozás nélkül álló ipari és kereskedelmi munkásokat, házi cselédeket stb., hanem az ipari és kereskedelmi tisztviselőket (könyvelőket, gépírókat, rajzolókat, mérnököket stb.), tehát a testi és szellemi munkanélkülieket egyaránt felölelte. Az összeírottak között azonban voltak az ipari és kereskedelmi alkalmazottak fogalma alá nem tartozó "különféle" munkanélküliek is (köztisztviselők, újságírók, gazdatisztek stb.), ezeket a begyűjtött anyag részletes feldolgozásánál figyelmen kívül hagyták; néhány adatukat azonban a "főbb eredmények"-nél külön közölték. Az összeírás a házról házra járó módszerrel történt önként jelentkezett számlálóbiztosok és ellenőrök közreműködésével. A felvétel eredményeit Ferenczi Imre ismertette behatóan. /37/ Megvilágításának módszere némely tekintetben, mint pl. a munkanélküliek bérveszteségeire vonatkozó számításainál, talán nem egészen kifogástalan /38/; úttörő munkáját mégis nagy elismerés illeti meg.

3. A székesfővárosi statisztikai hivatal munkanélküliségi adatai

Az 1914 márciusában végrehajtott munkanélküliségi statisztikai felvételt a világháború alatt nem ismételték meg; a munkanélküliség problémája háttérbe is szorult. A munkanélküliségnek a világháború után észlelt nagy arányai miatt azonban mindinkább érezhetővé vált az, hogy megbízható, hivatalos statisztikai adatok nem állanak rendelkezésre. Illyefalvi I. Lajosnak, a székesfővárosi statisztikai hivatal kitűnő igazgatójának maradandó érdeme, hogy abba a nagyvonalú programjába, mellyel Budapest fontosabb társadalmi rétegeinek szociális és gazdasági viszonyait kívánta feltárni, a testi és szellemi munkások munkanélküliségének beható statisztikai megfigyelését is beillesz-

tette. A vezetése alatt oly fényes eredményeket elért hivatal a testi munkanélküliekről az 1925-30. években 5 ízben, a szellemi munkanélküliekről pedig 3 ízben hajtott végre részletes felvételt. /39/ E felvételek közül a testi munkások munkanélküliségére vonatkozó adatok legfontosabbjait e tanulmányban dolgoztuk fel. Nehéz volt a rendelkezésre álló szűk hely terjedelméhez képest azokat összefoglalni: hasonló gazdag statisztikai anyagot kevés állam statisztikája tár fel.

4. A szakszervezetek munkanélküliségi statisztikája

1923 előtt Magyarországon rövidebb időközökben rendszeres munkanélküliségi statisztikai adatgyűjtést nem végeztek. A helyzet ma sem kielégítő. A munkanélküliség problémájának fontossága miatt minél sűrűbb, lehetőleg havonkénti országos adatokra volna szükség. A hivatalos statisztikai szolgálat azonban ily rendszeres felvételeket nem végezhet. Ilyen adatokra a közeljövőben azért sem számíthatunk, mert nálunk nincs munkanélküliség esetére szóló biztosítás.

A munkanélküliség havonkénti alakulásáról 1923 óta csak a szakszervezetek kimutatásai alapján tájékozódhatunk. A magyarországi szociáldemokrata szakszervezeti központ 1923 eleje, a keresztényszocialista szakszervezetek pedig 1924 óta közölnek a munkanélküliségről rendszeresen adatokat. Kimutatásaik persze csak a szakszervezetekben tömörült s nyilvántartott munkásokat ölelik fel. A szociáldemokrata szakszervezetek beszámolnak az egyes hónapok végén segélyben részesült munkanélküliek számáról, valamint közlik a férfi és női munkanélküliek együttes számát a szakszervezetek taglétszámához viszonyítva foglalkozási csoportok szerint; az egyes hónapok végén nyilvántartott összes munkanélküliek adatait pedig Budapest és vidék szerint tagolják. A keresztényszocialista szakszervezetek az ipar és kereskedelem egyes ágaiba tartozó s munkanélküliségi segélyben részesülő tagjaikról szintén havonként tesznek közzé adatokat, de csak a fővárosra vonatkozólag.

5. Egyéb, közvetett források

Ilyenek elsősorban a hatósági és a magán munkaközvetítők kimutatásai. A világháború előtt a Budapesti Ipari és Kereskedelmi Munkaközvetítő Intézet a fővárosi munkáskereslet és kínálat egy részének alakulásáról közölt adatokat. A m. kir. állami Munkaközvetítő Hivatalnak az 1916. évi XVI. tc. alapján történt felállításától a munkapiac általánosabb megfigyelésére nyílt alkalom. E hivatal a hatósági munkaközvetítők tevékenysége alapján a munkakereslet, a munkakínálat és a munkaközvetítés havi változásairól a munkások alkalmazási minősége és foglalkozása szerint számol be, 1930 eleje óta pedig az ingyenes magánmunkaközvetítők működéséről is.

A munkanélküliség arányára engednek következtetni korábbról a Munkásbiztosító Pénztárak, újabban: az Országos Tár-

sadalombbiztosító Intézet, valamint a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetének kimutatásai a biztosításra kötelezett tagok létszámáról. Az 1927. évi XXI. és az 1928. évi XL. tc. érvénye óta e források jelentősége megnőtt.

A Magyar Munkaadók Központja a kötelékébe tartozó vállalatokban foglalkoztatott egyének számát tartja nyilván.

A mezőgazdasági munkások munkanélküliségét igyekszik ki-puhatolni a m. kir. földművelésügyi minisztériumnak az aratási szerződés nélkül maradt mezőgazdasági munkások számáról végzett adatgyűjtése.

6. A szellemi munkanélküliség statisztikája Magyarországon

Az értelmiségi pályákon való elhelyezkedésnek egyre fokozódó nehézsége /40/ szükségessé tette az ún. szellemi munkások munkanélküliségének országos megfigyelését is. Mikor a központi statisztikai hivatal 1928. áprilisában a szellemi munkásokról széleskörű statisztikai felvételt hajtott végre, annak körét a szellemi munkanélküliekre is kiterjesztette. Az eredményeket külön kiadványban hozták nyilvánosságra /41/. Kovács Norbert szerint szellemi munkanélküliek azok, "akik már voltak alkalmazásban (munkahelyen) és azt szolgálati bizonyítvánnyal vagy munkakönyvvvel igazolják, továbbá azok a 18-24 éves egyének is, akik tanulmányaikat befejezve munkát keresnek, de munkaalkalomhoz nem jutnak." A statisztikai hivatal a "szellemi munkás" kritériumául a 6 középiskolai végzettséget választotta (természetesen az összes iskolanemek egyenrangú figyelembevételével), s a szellemi munkások sorába felvette azokat is, akik nem végeztek ugyan 6 középiskolát, de mint önálló szabadfoglalkozásúak vagy mint alkalmazottak tényleg szellemi munkát teljesítenek. Az összeírt munkanélküli szellemi munkásokat 3 csoportba osztották: az elsőbe azokat a köz- és magánalkalmazottakat, akik állásukat, munkahelyüket elvesztve újból elhelyezkedni nem tudtak; a másodikba azokat a szabadfoglalkozásúakat, akik munkához, megrendeléshez, megbízáshoz nem jutnak, s végül a harmadikba a tanulmányaikat végzett, de még állást nem kapott 18-24 éves ifjakat. Megjegyezzük, hogy az adatgyűjtés a szabadfoglalkozású egyéneket akkor vette munkanélkülieknek, ha a havi munkajövedelmük az összeírás előtt 6 hónapon át 80 pengőn (az adózásnál megállapított létminimumon) alul maradt. A meghatározás munkajövedelmi minimumon alapszik; a munkanélküliség fogalma szempontjából tehát nem lehet kielégítő. A házról házra járó módszerrel begyűjtött adatokat a szellemi munkanélküliek neme, kora, munkaképessége, munkanélküliségének időtartama, korábbi foglalkozása, valamint aszerint dolgozták fel, hogy a szellemi munkanélküliek miből tartják fenn magukat stb. - mindvégig törvénytörésnek mint való részletezéssel. Kétségtelen, hogy ez a felvétel a magyar értelmiség válságának vizsgálatához sok, nagyon becses adalékot nyújtott.

7. A hazai részleges munkanélküliség statisztikai forrásai

A magyarországi részleges munkanélküliségről csak hiányos adataink vannak. A világháborút megelőző időből a gyáripari üzemi- és munkásstatisztika, a háború után pedig a társadalombiztosítási statisztika s az 1921 óta évenként megismételt gyáripari termelési statisztika adatai nyújtanak némi tájékoztatást. Az előbb említett felvételek alkalmával pl. a gyáraktól - ha az ipartelep nem volt a megfigyelés évében "folytonos üzemben" - azt is tudakolták, hogy az üzem szünetelése hány napig tartott. A központi statisztikai hivatal másrészt a világháború után 1922. december 4-én végzett társadalombiztosítási tagösszeírás alapján részletesen feldolgozta az iparforgalmi munkások munkakezdéséről begyűjtött adatokat. /42/

A legutóbbi évtizedben a gyáripari termelési statisztikai felvételek alkalmával a gyáripari telepek részleges munkanélküliségét is kutatták, de az erre vonatkozó adatok csak hiányosan kerültek nyilvánosságra.

8. A minőségi munkanélküliség statisztikai adatai

A m. kir. állami Munkaközvetítő Hivatal évi jelentései a testi és szellemi munkások minőségi munkanélküliségébe is bepillantást engednek - bár csak szűk részen; kimutatják évente azt, hogy a hatósági munkaközvetítők rendes forgalmában egyfelől hány esetben vállalt szakmunkás tanulatlan napszámomunkát, másfelől hány esetben közvetítettek tisztviselők számára napszámomunkát.

A szellemi és fizikai munkások minőségi munkanélküliségének terjedelmét és intenzitását azonban csak részletes, az egész országra kiterjedő statisztikai felvétel alapján lehet igazán megvilágítani.

III. A testi munkások munkanélküliségének alakulása Budapesten

1. A kutatás alapjául szolgáló statisztika módszere

A székesfővárosi statisztikai hivatal 1925-30. évi felvételei az ipar, kereskedelem és a hitel körébe tartozó foglalkozás nélküli testi munkásokat és a hely nélküli háztartási alkalmazottakat ölelik fel. Megfigyelési körük szűkebb, mint az 1914. évi adatgyűjtésé. A szellemi munkanélkülieket azonban a hivatal, mint láttuk, három ízben külön számba vette. Az észlelés a munkanélküliség fogalmának tág értelmezésével történt. A feldolgozás során a részleges munkaképességű munkanélküliek adatait a teljes munkaképességűekétől elkülönítette.

1925 óta Budapesten a fizikai munkanélkülieket négyszer télen és egyszer tavasszal írta össze a székesfővárosi statisztikai hivatal.

A felvételi kérdőpontok első csoportja a munkanélküliek személyes viszonyait: a munkanélküliek nemét, korát, családi állapotát, vallását, anyanyelvét, honosságát, születési helyét, lakóhelyét tudakolta, s azt is, hogy az összeírás időpontjában mióta tartózkodtak Budapesten, és mi volt előző lakóhelyük. Az idegen honos munkanélküliek arról is jelentést tettek, hogy Magyarország területén mióta tartózkodnak.

A munkanélküliek szociális és gazdasági helyzetét jellemzik a lakbérleti viszonyokat vizsgáló kérdések. A munkanélküliek műveltségi viszonyait illetőleg a számlálólap nem a műveltség minimális fokát: az írni-olvasni tudást, hanem az iskolai végzettséget tudakolta. A korábbi foglalkozási viszonyok részletes feltárása érdekében nemcsak egyszerűen azt a foglalkozást kívánta a felvétel pontosan megállapítani, melyet a megfigyelt egyén munkanélküliségének beállta előtt folytatott, hanem a foglalkozás minőségét, a munkakifejtés helyét és a legutolsó munkaadó üzemének helyét is. Kiterjeszkedtek a felvételek annak vizsgálatára is, hogy az összeírt egyének közül - mielőtt munkanélküliségük beállt - hányan hagyták abba tanult mesterségüket, mi volt az oka foglalkozásváltoztatásuknak, továbbá arra, hogy a munkanélküliek rendes foglalkozásukon kívül értenek-e más foglalkozáshoz, és folytatnak-e mellékfoglalkozást vagy sem.

Illyefalvi igazgató nagyszabású felvételei természetesen részletesen kutatták a munkanélküliség okát és tartamát; a segélyben részesült munkanélkülieknél a segélyezés tartamát és nagyságát, valamint az élvezett természetbeni segély minőségét. A munkanélküliek megélhetési viszonyaiba óhajtottak bepillantást nyújtani a munkanélküliek kereső családtagjainak napi keresetére vonatkozó kérdések. A munkanélküliek jövőbeli elhelyezkedése szempontjából volt fontossága annak a kérdésnek, hogy rendes foglalkozásukban óhajtanak-e elhelyezkedni vagy sem, s hogy hol kerestek munkát.

A felvételek a részleges munkaképességű fizikai munkanélkülieknél azt is kérdezték, hogy munkaképességük csökkenését mi okozta s milyen fokú az.

Az összeírások házról házra való járással történtek. Ha a számlálóbiztosok valamelyik munkanélkülit nem találták otthon s az adatokat közvetlenül nem tudták beszerezni, a kérdőlapot a munkanélküli hozzátartozójának vagy ismerősenek adatszolgáltatása alapján töltötték ki. Az ilyen esetek persze a hibaforrások számát növelhették.

A teljességet még így sem lehetett elérni. Már csak azért sem, mert a budapesti munkakeresők jelentékeny része a fővárost környező városokban és községekben lakik. Mégis bizonyos az, hogy a székesfőváros statisztikai hivatalának a fizikai munkanélküliekről az 1925-30. években végzett összeírásai a tudományos kutatás számára nagyon értékes statisztikai anyagot szolgáltatottak.

2. A munkanélküliek munkaképességük szerint

A teljes és a részleges munkaképességű budapesti munkanélküliek száma így alakult:

	1925. dec.24.	1926. dec.31.	1928. ápr.1.	1929. márc.3.	1930. febr.7.
a) A b s z o l ú t s z á m o k					
Teljes munkaképességű	13 404	18 951	10 041	9 823	18 899
Részleges munkaképességű	1 660	2 900	1 764	1 461	1 944
Összesen	15 064	21 851	11 805	11 284	20 843
b) S z á z a l é k o k					
Teljes munkaképességű	89,0	86,7	85,1	87,1	90,7
Részleges munkaképességű	11,0	13,3	14,9	12,9	9,3

A munkanélküliség időbelileg erősen hullámzott. A szanálási válság hatását élesen megmutatja az 1926. évi maximum. Az 1927. év után észlelt depresszió is világosan jelentkezik, különösen az 1930. évi újabb kulminációval. A teljes és részleges munkanélküliek számának változása is hódol az általános szabályszerűségnek.

A fizikai munkanélküliek nagyobb része férfi. A munkapiacra általában - így Budapesten is - kevesebb a nő, mint a férfi. Sajnos, az összes munkások számával (adatok híján) nem hasonlíthatjuk össze a figyelembevett munkanélkülieket.

A férfi munkanélküliek között a részleges munkaképességűek aránya mindig nagyobb volt, mint a nők között. A világháború egyik káros hatása tükröződik vissza ebben: a munkanélküli férfiak sorában sok a hadirokkant.

3. A teljes munkaképességű fizikai munkanélküliek statisztikája

a) A munkanélküliek kora

A munkanélküliek korcsoportok szerint tagolt adatai ezek:

Kor	1914	1925	1926	1928	1929	1930
S z á z a l é k o k						
- 14 éves	0,2	0,2	0,3	0,4	0,2	0,2
15 - 19 "	13,4	11,4	13,9	14,2	11,7	11,6
20 - 24 "	23,0	20,5	21,3	23,1	21,4	22,1
25 - 29 "	17,8	17,1	15,7	16,5	15,3	15,8
30 - 39 "	21,0	21,1	20,9	18,6	21,4	22,0
40 - 49 "	12,6	14,4	13,4	12,6	14,4	13,5
50 - 59 "	8,0	10,1	9,9	9,6	10,6	9,8
60 - 64 "	2,3	2,7	2,8	2,9	3,1	2,8
65 - "	0,9	2,2	1,7	2,0	1,9	1,8
Ismeretlen	0,8	0,3	0,1	0,1	0,0	0,4

Jellegzetes a fiatalabb korosztályok szerepe. Legtöbben vannak a 15-29 évesek, tehát az ún. alsó produktív korcsoportok: 1930. február 7-én pl. 71,5 % volt arányszámuk. Ha azonban tudjuk, hogy Budapesten a kereső férfi fizikai munkásoknak 1910-ben 74,5 %-a s a nőknek 79,5 %-a, 1920-ban pedig a férfiaknak 67,1 %-a, a nőknek 81,2 %-a volt 15-39 éves, azt is látjuk, hogy valójában e korosztályok a többiekkel szemben bizonyos védelmet élveznek.

A foglalkozás nélküli nők legifjabb (20 éven aluli) elemei a férfiaknál - aránylag - jóval többen vannak. Ha nem is ismerjük pontosan a munkástömegeket, melyekből ezek az elemek kiváltak, a tanulság szociálpolitikai szempontból nem örvendetes.

b) A munkanélküliek családi állapota

Íme a budapesti adatok.

Családi állapot	1914	1925	1926	1928	1929	1930
S z á z a l é k o k						
Nőtlen, hajadon	53,0	43,1	50,0	50,1	45,9	45,9
Nős, férjhezett	41,6	47,7	41,8	42,6	47,4	47,2
Özvegy	3,5	4,9	5,9	4,8	4,3	3,7
Elvált	1,0	1,8	2,2	2,3	2,0	2,3
Ismeretlen	0,9	2,5	0,1	0,2	0,4	0,9

A világháború előtt és az 1925-28. években a fővárosi munkanélküliek legnagyobb csoportja nőtlen ill. hajadon volt. A két utolsó felvétel szerint viszont a házas munkanélküliek arányszáma a nőtlenekének ill. a hajadonokénak fölibe kerekedett. A súlyos gazdasági viszonyok egyik szomorú következménye ez. Mivel azonban a házas munkanélkülieknek rendszerint eltartásra szoruló családtagjaik is vannak, számuk megduzzadása a munkanélküliség által sújtott összes egyének számának nagymértvű emelkedésével egyenlő értelmű.

1914-ben a nőtlen munkanélküliek száma felülmúlta a nősekét, 1925 óta viszont nős munkanélküliek mindig többen voltak, mint nőtlenek. Függetlenül egyéb viszonyításoktól, a budapesti adatoknak ez az eredménye önmagában is nagyon szomorú.

A munkanélküli özvegyasszonyok százaléka sokkal nagyobb (négyezer-hatszor akkora), mint az özvegy férfiaké.

A munkanélküli hajadonok száma jóval több, mint a férjezetteké (1926-ban Budapesten kb. háromszor s 1930-ban csaknem két és félszer annyi). Ennek azonban az is az oka, hogy a munkásnők között általában jóval kevesebb a férjezett, mint a hajadon, s így természetesen utóbbiak munkanélkülisége - ceteris paribus - lényegesen nagyobb, mint a férjezett nőké.

c) A munkanélküliek eltartottjai

Minél több hozzátartozóról kell a munkanélkülinek gondoskodnia, annál súlyosabban nehezednek reá a munkahiány gazdasági következményei. A háború utáni fővárosi adatgyűjtés szerint:

Év	Eltartottak száma			100 eltartóra esik eltartott		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
1925	15 865	1 822	17 687	139	93	132
1926	19 203	3 558	22 761	135	75	120
1928	8 962	1 290	10 252	112	63	102
1929	11 976	1 157	13 133	139	95	134
1930	20 942	2 865	23 807	131	98	125

Az arányszámok nagy ingadozásokat mutatnak. Viszonylag legkedvezőtlenebbül alakult a helyzet 1929. március 3-án. A munkanélküliek eltartottjainak legnagyobb tömegét azonban 1930. február 7-én írták össze. A munkanélküli férfiakra jóval több eltartott jut, mint a foglalkozás nélküli nőkre; ez összefügg a munkanélküliek családi állapot szerint való megoszlásával.

c) A munkanélküliek vallása

A munkanélküliek vallására vonatkozó számokat úgy értékelhetjük helyesen, ha az 1930. február 7-én összeírt budapesti foglalkozás nélküli munkások vallási adatait egybevetjük a fővárosban foglalkoztatott iparforgalmi munkásság 1929. december 15-i megfelelő adataival:

Vallás	Munkanélküliek 1930. febr. 7.			Iparforgalmi munkások 1929. dec. 15.		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
s z á z a l é k o k b a n						
Róm. kat.	69,9	72,0	70,2	70,4	76,2	72,1
Görög. kat.	1,4	1,3	1,4	1,2	1,1	1,1
Görög kel.	0,6	0,4	0,6	0,4	0,2	0,4
Ág. ev.	5,1	4,1	4,9	5,9	5,0	5,7
Ref.	13,5	12,3	13,3	14,9	12,3	14,1
Unit.	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2
Izr.	8,3	9,1	8,4	6,4	4,5	5,8
Egyéb	0,2	0,0	0,2	0,3	0,2	0,3
Ismeretlen	0,9	0,6	0,9	0,3	0,3	0,3

A két felvétel adatai nagyjában fedik egymást. Mégis, a felvételek eltérő alapvető céljai okozhatják részben azt, hogy az izraelita vallású munkanélküliek száma 1926. év végén magas volt, bár azóta arányszámuk fokozatosan hanyatlott. Része lehet azonban ebben a feltűnő körülményben annak is, hogy az izraelita munkanélküliek fürgébben kapcsolódtak be a felvételbe.

e) A munkanélküliek anyanyelve és honossága

Budapesten 1929 végén az iparforgalmi munkásság 90,7 %-a magyar anyanyelvű volt. Természetes, hogy a foglalkozás nélküli munkások túlnyomó része is (1930. február 7-én 93,5 %-a) közülük került ki. Az összeírt kb. 19 000 főnyi teljes munkaképeségű munkanélküli között lényegtelen kisebbség, mindössze 515 német, 273 tót, 157 lengyel és 113 egyéb idegen anyanyelvű munkás akadt. Nagy részük valószínűleg még a világháború előtt jött fővárosunkba vagy éppenséggel bennszülött volt. Az 1914. évi budapesti felvétel szerint a foglalkozás nélküli munkások között 81,8 % magyar, 2,2 % osztrák, 1,1 % egyéb és 14,9 % ismeretlen honosságú volt. Az 1930. február 7-én összeírt munkanélküliek 96,0 %-a magyar állampolgár volt, s ez az arányszám körülbelül megfelel (az 1929. évvégi felvétel szerint) a foglalkoztatott fővárosi iparforgalmi munkások között a magyar honosságúak arányszámának is. A megváltozott államjogi viszonyok mellett nem meglepő, hogy az osztrák honosságú munkanélküliek aránya a korábbi viszonyokhoz képest szinte eltűnt.

Az idegen honosságú budapesti munkanélküliek túlnyomó része 10 évnél hosszabb idő óta tartózkodik Magyarországon. Kevés azoknak a száma, akik az összeomlás óta jöttek Magyarországra.

f) A munkanélküliek születési helye

A munkanélküliek születési helyére vonatkozó adatok vizsgálata azért fontos, mert ezen a réven a városba tódulás jelenségét

/43/ érinthetjük. Persze itt is csupán a legfőbb adatok közlésére szorítkozhatunk.

Születési hely	A munkanélküliek száma 1925			1930		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
A) Csonka-Magyarország						
Budapest	4 131	880	5 011	5 614	1 349	6 963
Egyéb tj.városok	429	56	485	602	81	683
Vármegyék:						
Pest-Pilis-Solt- -Kiskun	1 051	158	1 209	1 560	285	1 845
Jász-Nagykun- -Szolnok	354	55	409	632	80	712
Fejér	335	40	375	471	67	538
Zala	305	42	347	454	53	507
Veszprém	235	25	260	367	41	408
Vas	235	25	260	300	32	332
Tolna	235	23	258	319	37	356
Heves	183	33	216	263	37	300
Somogy	187	20	207	302	39	341
Békés	174	26	200	248	39	287
Komárom	151	21	172	214	32	246
Nógrád	125	13	138	244	26	270
Szabolcs	120	10	130	208	16	224
Esztergom	102	22	124	160	26	186
Egyéb vármegyék	974	136	1 110	1 460	153	1 613
Együtt	9 326	1 585	10 911	13 418	2 393	15 811
B) Magyarország elszakított területei:						
Ausztriához csa- tolt terület	9	1	10	58	11	69
Jugoszláviához csa- tolt terület	217	28	245	306	38	344
Romániához csa- tolt terület	797	136	933	908	180	1 088
Csehszlovákiához csatolt ter.	807	145	952	990	217	1 207
Együtt	1 830	310	2 140	2 262	446	2 708
C) Külföld	289	64	353	300	80	380
Összesen:	11 445	1 959	13 404	15 980	2 919	18 899

A budapesti foglalkozás nélküli munkásoknak 36-38 %-a bennszülött. A másutt születettek között legtöbb a Pest megyei. A következő övezeteket, melyekből azonban a fővárosi munkanélkülieknek jóval kisebb csoportja származik, Jász-Nagykun-Szol-

nok, Heves, Nógrád, Esztergom, Komárom, Fejér és Veszprém megyék, továbbá a távolabbi Vas, Zala, Somogy, Tolna, valamint Békés és Szabolcs megyék alkotják. Egyre fogy azoknak a fővárosi foglalkozás nélküli munkásoknak száma, akik Csonka-Magyarország egyéb vármegyéiből valók. A törvényhatósági jogú városok szülöttei (a debreceniek és szegediek kivételével) kevesen vannak a fővárosi fizikai munkanélküliek között. A városok iparforgalmi jellege ellenszere az elvándorlásnak. Nagy-Magyarországnak a trianoni békediktátum által elszakított területéről a munkanélkülieknek kb. 1/6-a-1/7-e származik. Legtöbben a Csehszlovákiához csatolt területről valók; legkevesebben az osztrák és a jugoszláv uralom alá került vidékekről. A Bácskából és az integer Magyarország egyéb déli részeiből valaha is kisebb vándorlás irányult Budapest felé, mint az ország egyéb területeiről. A külföldi születésűek aránya jelentéktelen.

Ha a budapesti munkanélküliek statisztikájából próbálunk következtetést vonni a munkakeresőkre: úgy látszik, hogy a fővárosi munkapiac szempontjából Budapestnek az integer Magyarország vidékére gyakorolt vonzóereje - ceteris paribus - a vonzott területének távolságával fordított arányban áll.

Hogy állunk a budapesti munkanélkülieknek korábbi lakóhelyével? Az 1914. évi összeírás idején a foglalkozás nélküli munkásoknak csak 1/4 része volt állandó budapesti lakos. Pest megyéből is mindössze csak 2,6 %-uk került fel. Előbb külföldön lakott 1/20-uk. Az újabb adatok az állandóan fővárosi lakos munkanélküliek arányát emelkedőnek jelzik: egyre-másra kb. minden harmadik volt most közülük állandó fővárosi lakos; minden hetediknek-nyolcadiknak korábbi lakóhelye Pest megyében volt; közel 2/5-üké pedig Csonka-Magyarország egyéb vidékein. Az 1925. évi decemberi összeírás szerint a budapesti munkanélkülieknek 15 %-a előzőleg Magyarország elszakított területén lakott; ez az arányszám 1930. február 7-ig 11,6 %-ra csökkent.

g) A munkanélküliek budapesti tartózkodásának tartama

A budapesti munkanélkülieket fővárosi tartózkodásuk tartama szerint a következőképpen csoportosíthatjuk:

	1914	1925	1928	1930
	s z á z a l é k o k			
1 - 7 nap	1,4	0,1	0,6	0,3
8 - 14 "	0,8	0,1	0,4	0,1
15 - 30 "	2,2	0,2	0,8	0,3
1 - 6 hónap	7,2	2,2	3,2	3,4
6 - 12 "	5,0	1,4	3,7	3,5
1 - 2 év	6,0	3,1	3,1	4,5
2 - 3 "	4,2	3,1	2,0	4,3
3 évnél hosszabb idő	71,8	89,2	82,7	82,8
Ismeretlen	1,4	0,6	3,5	0,8

1914-ben a munkanélkülieknek 71,8 %-a három évnél hosszabb idő óta élt a fővárosban. Az 1925-30. években több mint 4/5-ük. E csoport jelentősége tehát erősen növekedett. Ezt azonban könnyű megérteni, ha arra gondolunk, hogy a világháború után jóval kisebb lett a fővárosba való bevándorlás, mint amekkorára a háború előtt volt. A mai idők munkanélküliségének éppen az a kedvezőtlen tanulsága, hogy a régebben megtelepült lakosságot most inkább sújtja. Ez a gondolatmenet érteti meg azt, hogy míg 1914-ben az egy hónapnál rövidebb idő óta Budapesten tartózkodott foglalkozás nélküli munkások arányszáma 4,4 % volt, manapság e csoport szerepe teljesen háttérbe szorult.

h) A budapesti munkanélküliek települése

A fővárosi munkanélkülieknek Budapest egyes kerületei szerint való megoszlása ez volt:

Lakóhely	1914	1925	1928	1930
S z á z a l é k o k				
I. kerület	3,6	5,7	6,1	5,6
II. "	2,5	3,1	3,5	3,5
III. "	5,0	8,3	4,1	9,4
Jobbpart	11,1	17,1	13,7	18,5
IV. kerület	1,2	1,2	1,6	0,7
V. "	5,5	6,6	6,4	5,7
VI. "	20,8	21,1	20,3	22,4
VII. "	22,1	19,6	22,0	18,1
VIII. "	24,5	17,2	17,4	14,6
IX. "	10,5	8,8	11,0	9,4
X. "	4,3	8,4	7,6	10,6
Balpart	88,9	82,9	86,3	81,5

A munkanélküliek túlnyomó része a háború előtt és után is a balparti városrészben lakott. Budán legtöbbször a III. kerületben voltak. A jobbparton legkevesebb munkanélkülit a Belvárosban írtak össze; persze itt kevés munkás is lakik. 1914-ben a foglalkozás nélküli munkások 2/3-a Józsefváros, Erzsébetváros és Terézváros összefüggő területén csoportosult.

A világháború után Budán, a III. kerületben lakó munkanélküliek arányszáma erősen megnőtt; 1930-ban közel 1/10 részüknek lakása itt volt. A balparton Erzsébetváros és Józsefváros arányszáma most némileg hanyatlott - viszont Terézvárosé emelkedett, úgy, hogy e három kerület foglalta össze ezúttal is a fővárosi foglalkozás nélkülieknek több mint felét. Feltűnő, hogy fokozatos fejlődés után 1930-ban a budapesti foglalkozás nélküli munkások közül kb. minden tizedik Kőbányán lakott.

i) A munkanélküliek lakbérleti viszonyai

A szociális statisztikának egyik legérdekesebb része, a lakásstatisztika vizsgálja egyéb céljai mellett a népesség különböző rétegeinek lakbérleti viszonyait is. Különösen nagy fontossága van az effajta vizsgálatoknak a munkanélküliek problémáinak kimutatásánál.

Az 1914-ben összeírt fővárosi munkanélküliek legnagyobb része (2/5-e) ágybérlő volt, főbérlő 1/3 részük sem. Közel 1/5-ük mint főbérlő családtagjas 8,5 %-uk mint albérlő szerepelt a felvétel során. Az ágybérlők magas arányszáma a munkanélküliek kedvezőtlen gazdasági és szociális viszonyaival függ össze. Szinte feltűnik, hogy e kategória részesedése az újabb adatgyűjtések szerint jelentékeny mértékben csökkent (1930: 6,8 %). Nem lehet azonban ezekből az adatokból a budapesti munkanélküliek helyzetének javulására következtetni. Igaz ugyan, hogy főbérlő munkanélküliek aránylag többen voltak, mint azelőtt, de hiszen ez a körülmény tulajdonképpen a munkanélküliség kérdésének kiéleledésére vall. Ha gondolunk arra, amiről már fentebb írtunk, hogy ti. a munkanélküliek között manapság többen vannak azok, akik már hosszabb idő óta fővárosi lakosok, a kapcsolatot a két tanulság között könnyen megtaláljuk. A múlttal szemben emelkedett az albérlő munkanélküliek száma, s gyakoribb lett azoknak a munkanélkülieknek a feltünedezése, akik albérlők családtagjai, olyan kategória ez, amelyet 1914-ben külön ki sem kellett mutatni.

j) A munkanélküliek iskolai végzettsége

1914-ben a munkanélküliek iskolai végzettségét nem tudakolták. Az észlelés ily irányú kiegészítése a munkanélküliségi statisztika nagy gazdagodását jelenti.

A fizikai munkások rendszerint alacsonyabb iskolai végzettséggel (vagy esetleg a nélkül) lépnek kenyérkereső pályára. Nem csoda tehát, hogy a Budapesten összeírt fizikai munkanélkülieknek 1925-ben kb. 2/5 része, 1930-ban pedig jó 3/4-e (77,5 %-a) csak elemi iskolát végzett. Az 1925. és 1926. évi felvételek szerint a munkanélkülieknek még jelentős csoportjai (45,2, ill. 45,1 %) ipari vagy kereskedelmi szaktanfolyam elvégzésére támaszkodhatott. Az ilyen képzettségű munkanélküliek aránya azóta nagyot hanyatlott, s a csökkenés egyre tart. De bár nyilvánvaló, hogy a szakképzettség nagyobb érvényesülési lehetőséget nyújthat, azt az adatot, hogy Budapesten 1926-ban 8 546 ipari vagy kereskedelmi tanfolyamot végzett munkanélküli testi munkást írtak össze, 1930-ban pedig csupán 458-at, megjegyzés nélkül nem közölhetjük. Valószínű, hogy a tanonciskolai képzettség feldolgozás-technikai értelmezése körül történt változások okozzák részben a csökkenést.

Amily örvendetes jelenség, hogy a munkások egy része magasabb iskolai képzettséget szerez, épp oly elszomorító, hogy közülük számosan a magasabb műveltség birtokában fizikai munká-

hoz sem tudnak jutni. Jellemző a fővárosi munkapiac sivár helyzetére, hogy a középiszkolát végzett (a valóságban talán többnyire: csak a középiszkolákban járt) munkásoknak egyre növekvő tömege is munka nélkül maradt (1925-ben: 1370, 1926-ban 1834, 1930-ban 3295). A feltétlenül intelligensebb munkáselemeknek is ez a meddő küzdelme az életfenntartásért különösen nagy aggodalomra ad okot. Csak mellesleg említjük meg, hogy 1930-ban a foglalkozás nélküli fizikai munkások közül 5-nek főiskolai végzettsége volt.

k) A munkanélküliek foglalkozási viszonyai

A Budapesten számbavett munkanélküli fizikai munkások három csoportba tagolódnak: 1. az ipar, 2. a kereskedelem és hitel körébe tartozó foglalkozás nélküliekre és 3. a hely nélküli háztartási alkalmazottakra:

A budapesti fizikai munkanélküliek száma

Foglalkozás:	1914. márc. 21.			1925. dec. 24.		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
a) <u>Ipar</u>						
I. Vas- és fémipar	3772	84	3856	1495	84	1579
II. Gépgyártás stb.	1307	76	1383	1931	91	2022
III. Kő-, föld- stb. ipar	350	39	389	565	117	682
IV. Fa- és csontip.	1740	43	1783	812	52	864
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- stb. ipar	131	10	141	158	17	175
VI. Fonó- és szövő- ipar	253	81	334	271	146	417
VII. Ruházati ipar	1413	526	1939	1547	715	2262
VIII. Papirosipar	130	99	229	49	18	67
IX. Élelmezési és élv. cikkek gyártása	1177	148	1325	715	89	804
X. Vegyszereti ip.	133	55	188	147	39	186
XI. Építőipar	3586	102	3688	1978	28	2006
XII. Soksz. és műipar	393	167	560	130	34	164
XIII. Szállodás-, vendéglős- stb. ipar	894	195	1089	499	165	664
XIV. Egyéb iparágak	49	10	59	277	61	338
Együtt:	15328	1635	16963	10574	1656	12230
b) <u>Keresk. és hitel</u>	1480	210	1690	848	120	968
c) <u>Házt. alk.</u>	144	488	632	23	183	206
Összesen:	16952	2333	19285	11445	1959	13404

A budapesti fizikai munkanélküliek száma

	1926. dec. 31..			1928. ápr. 1.		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
a) <u>Ipar</u>						
I. Vas- és fémipar	1605	192	1797	1075	88	1163
II. Gépgyártás stb.	1935	134	2069	1254	60	1314
III. Kő-, föld- stb. ipar	428	153	581	150	24	174
IV. Fa- és csontip.	848	92	940	613	38	651
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- stb. ipar	173	46	219	123	26	149
VI. Fonó- és szövő- ipar	274	254	528	226	185	411
VII. Ruházati ipar	2061	1919	3980	983	662	1645
VIII. Papirosipar	46	94	140	44	55	99
IX. Élelmezési és élv. cikkek gyártása	1029	298	1327	644	144	788
X. Vegyészeti ip.	173	103	276	127	57	184
XI. Építőipar	2452	67	2519	1010	19	1029
XII. Soksz. és műipar	260	117	377	148	163	311
XIII. Szállodás-, ven- dégglős- stb. ipar	735	347	1082	375	175	550
XIV. Egyéb iparágak	412	198	610	176	56	232
Együtt:	12431	4014	16445	6948	1752	8700
b) <u>Keresk. és hitel</u>	1667	332	1999	1047	227	1274
c) <u>Házt. alk.</u>	78	429	507	14	53	67
Összesen:	14176	4775	18951	8009	2032	10041

A budapesti fizikai munkanélküliek száma

	1929. márc. 3.			1930. febr. 7.		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
a) <u>Ipar</u>						
I. Vas- és fémipar	1015	72	1087	1667	95	1762
II. Gépgyártás stb.	1000	24	1024	2129	77	2206
III. Kő-, föld- stb. ipar	296	67	363	907	287	1194
IV. Fa- és csontip.	759	26	785	1228	67	1295
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- stb. ipar	108	17	125	181	64	245
VI. Fonó- és szövő- ipar	233	157	390	445	308	753
VII. Ruházati ipar	1094	325	1419	1903	807	2710
VIII. Papirosipar	58	55	113	68	106	174
IX. Élelmezési és élv. cikkek gyártása	534	90	624	977	162	1139
X. Vegyészeti ip.	122	36	158	220	56	276
XI. Építőipar	1855	38	1893	3422	81	3503
XII. Soksz. és műipar	195	100	295	385	232	617
XIII. Szállodás-, vendéglős- stb. ipar	367	77	444	607	195	802
XIV. Egyéb iparágak	143	34	177	293	102	395
Együtt:	7779	1118	8897	14432	2639	17071
b) <u>Keresk. és hitel</u>	795	76	871	1522	209	1731
c) <u>Házt. alk.</u>	28	27	55	26	71	97
Összesen:	8602	1221	9823	15980	2919	18899

Ha tudjuk, hogy Budapesten a tulajdonképpeni ipar segéd-
személyzetének száma 1920-ban 142 068, a kereskedelem és hitel
körébe tartozó segédszemélyzeté pedig 58 029 volt, szembeötlük,
hogy a munkanélküliségi összeírások a munkásoknak kb. 9/10-ét
az iparhoz sorozták.

1914-ben az ipari munkanélkülieknek közel 1/4-e (22,7
%-a) a vas- és fémipar, valamivel kisebb része (21,7 %) az épi-
tőipar, 1/9-e a ruházati ipar, 1/10-e pedig a fa- és csontipar
köréből került ki. Legkisebb arányszáma volt viszont (a külön
meg nem nevezett egyéb iparágakon kívül) a bőr- stb. ipari mun-
kanélkülieknek. Az építőipar magas arányszáma ennek az iparnak
pangásával függött össze. Ez áll 1929-re és 1930-ra is. De,
hogy az építőipari munkanélküliség idényszerű változásai is
szerepet játszhatnak, jelzi az, hogy míg az 1929. év március 3-
án és 1930. február 7-én végrehajtott felvételek szerint a mun-
kanélküliek között legtöbben az építőipari munkások voltak
(21,3, ill. 20,5 %-kal), viszont tavasszal (1928. április 1-én)

jóval kevesebben (11,8 %). A többi ipari főcsoportok közül Budapestén a ruházati ipar munkanélkülisége vetekedett az építőiparával vagy azt felülmúlta.

Az újabb felvételek szerint rendre legkevesebb volt a papirosiparban a munkanélküliek száma. Persze a fővárosi papirosipar csekély munkástömeget is foglalkoztat.

Nagyjában ugyanígy alakul az ipari főcsoportok sorrendje a csupán férfi munkanélküliek adatai szerint. A foglalkozásnélküli ipari munkásnőknek 1914-ben kb. 1/3-a, az 1925-30. években pedig 30-48 %-a a ruházati iparba tartozott. A második helyre előbb a szállodai-, vendéglős stb. ipar, utóbb pedig a textilipar jutott. Ez a tanulság a női munkát erősen foglalkoztató textilipar fejlődésével függ össze.

1925-ben a foglalkozásnélküli kereskedelmi munkások nagy része, közel fele korábban az élelmezési- és élvezeti cikkekkel való kereskedés, valamint a textil- és ruházati kereskedelem körében dolgozott. 1926 óta egyre növekedett a fával s egyéb erdei termékekkel valamint a bányászati és ásványi anyagokkal való kereskedelem hely nélküli munkásainak száma: 1930-ban már ez a főcsoport szolgáltatta a kereskedelem és hitel körébe tartozott munkanélkülieknek több, mint 1/6-át. A pénz-, hitel- és biztosításügy fizikai munkásainak jóval kedvezőbb a helyzete. 1930. február 7-én a fővárosi hitelintézetek stb. alkalmazás nélküli szolgálóinak és munkásnőinek száma - az adatgyűjtés szerint - mindössze 32 volt, elenyészően csekély az ipari és kereskedelmi munkanélküliek nagy tömegéhez képest.

1) A munkanélküliek korábbi alkalmazásuk minősége szerint

Az 1914. évi adatokat a feldolgozás még nem eléggé részletezte: a művezetőket az előmunkásokkal, a segédeket a szakmunkásokkal, a betanított munkásokat a tanulatlan napszámosokkal egybevonta. Az újabb felvételek adatai a munkanélkülieket alkalmazásuk minősége szerint részletesebben tagolták - ha persze a tökéletes szétválasztásnak itt mindig akadálya is lesz a sokszor nem egészen pontos bevallás.

Az alkalmazás minősége	1914			1925		együtt
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	
		s z á z	a l é k	o k	b a n	
Művezető	3,0	0,6	2,7	1,0	-	0,9
Előmunkás				2,3	1,5	2,2
Segéd	72,2	23,1	66,3	67,2	25,7	61,2
Szakmunkás				4,7	4,7	4,7
Betanított gyári s. munkás és napsz.	20,1	55,1	24,3	7,7	30,7	11,1
Tanulatlan napsz.				11,0	17,2	11,9
Szolga	3,0	-	2,6	2,7	0,1	2,3
Tanonc	0,7	0,3	0,6	1,3	2,2	1,4
Háztartási alkalm.	0,8	20,9	3,3	0,2	9,3	1,5
Egyéb	0,2	-	0,2	1,9	8,6	2,9

	1928			1930		együtt
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	
		s z á z	a l é k	o k	b a n	
Művezető	1,3	0,3	1,1	0,7	0,6	0,8
Előmunkás	2,8	1,6	2,5	2,3	0,6	2,0
Segéd	60,1	28,7	53,8	50,9	14,3	45,3
Szakmunkás	7,7	8,3	7,8	7,3	24,5	9,9
Betanított gyári s. munkás és napsz.	8,8	26,8	12,5	11,4	24,3	13,4
Tanulatlan napsz.				9,4	13,9	12,3
Szolga	2,2	0,1	1,8	2,6	4,7	2,9
Tanonc	1,9	5,8	2,6	1,6	5,8	2,2
Háztartási alkalm.	0,2	2,6	0,7	0,2	2,4	0,5
Egyéb	5,6	11,9	6,9	10,7	8,5	10,4

1914-ben a budapesti munkanélküliek legnagyobb része a segédek és szakmunkások csoportjába tartozott. Nem tudjuk - ismételjük -, hogy e munkanélküliek közül mennyi volt segéd és mennyi szakmunkás. De valószínű, hogy túlnyomó részük a segédek és nem a tanult szakmunkások soraiból került ki. Az újabb felvételek eredményei tényleg a munkanélküli segédek arányát jelzik legmagasabbnak.

Budapesten a munkanélküliek másik nagy csoportját 1914-ben a betanított gyári segédmunkások és a tanulatlan napszámók alkották. 1925-ben a munkanélküliek között több volt a tanulatlan napszámós, mint a "betanított gyári segédmunkás és napszámós"; a későbbi felvételek alkalmával azonban a helyzet megváltozott. Egyébként a tanult szakmunkások foglalkozási viszonyában eltolódás történt: 1925-ben a fizikai munkanélkülieknek csak kb. 5 %-a volt szakmunkás; 1930-ban már 10 %-a.

Feltűnően apadt a munkanélküli háztartási alkalmazottak arányszáma (1914: 3,3, 1925: 1,5, 1930: 0,5 %). Miért? A középosztály életnívója tudvalevőleg egyre romlott, és mivel a buda-

pesti háztartási alkalmazottak zöme a vidéki mezőgazdasági család- és munkásrétegekből származik, a fővárosban helyhez nem jutott háztartási alkalmazottak közül sokan visszatértek a vidékre, s ott találnak vagy keresnek munkaalkalmat. A munkanélküli háztartási alkalmazottak között persze jóval több a nő, mint a férfi.

A munkásarisztokráciát: a művezetőket és előmunkásokat is veszélyezteti a munkanélküliség, de nem annyira, mint a munkásság alacsonyabb kategóriáit. A művezetők és előmunkások csoportja különben az összes munkanélküliekhez képest 1925-től 1930-ig csökkent, bár 1930-ben is még mindig nagyobb volt, mint a világháború előtt.

Végeredményben megállapíthatjuk, hogy az 1925-1930. években a fővárosi munkanélküliek között viszonylag növekedett a szakmunkások és a betanított gyári segédmunkások képviselése. Az eltolódás nemcsak a tanult munkáskategóriák, hanem általában a tanult munka értékelése és érvényesülési lehetősége szempontjából is aggályos.

m) A munkanélküliek a legutolsó munkaadó üzemének helye szerint

A fővárosi munkanélkülieknek kb. 9/10 része (1914. márciusában 89,1 %-a, 1930. februárjában 93,8 %-a) legutoljára Budapesten dolgozott; a fővárossal szomszédos 24 községben csak kb. 3 %-uk és Magyarország egyéb vidékein a háború előtt 7,4, az 1925-30. években pedig 2-3 %-uk. Utóbbi kategória arányának összezsugorodása az ország területi megcsonkításának természetes következménye. A külföldi üzemekből közvetlen Budapestre került s itt munkaalkalomhoz nem jutott munkások száma igen kevés. Tanulság: a Budapesten összeírt munkanélkülieket túlnyomólag fővárosi üzemekből bocsátották el. Munkanélküliségük közvetlenül a fővárosi szomorú gazdasági viszonyok terhére írandó.

n) A munkanélküliek a legutolsó munkakifejtés helye szerint

1914-ben a fővárosi munkanélküliek 97,9 %-a legutoljára üzemhelyiségben dolgozott; lakás, vagy lakás és üzemhelyiség igen kevés munkanélküli korábbi munkakifejtésének helyéül szolgált. Az újabb felvételek alapján nem lehet e tekintetben tiszta képet alkotni, mert egyre több lett azoknak a munkanélkülieknek száma, akiknek legutolsó munkakifejtési helye ismeretlen.

o) A munkanélküliség okai

A Budapesten összeírt munkanélküliek száma a munkanélküliség különféle okai szerint időnkint a következőképpen tagozódott:

A munkanélküliség oka	1914. márc. 21.			1925. dec. 24.		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
	s	z	a	l	é	k
	s	z	a	l	é	k
Munkahiány	76,0	54,1	73,4	72,6	59,5	70,8
A munkaadó részéről egyéb ok	4,7	9,1	5,3	8,7	7,6	8,5
Kizárás	0,4	0,8	0,5	0,3	0,1	0,3
Felmondás az alkalmazott részéről	7,9	16,2	8,8	3,0	6,6	3,4
Sztrájk	1,1	0,4	1,0	0,0	0,1	0,0
Betegség	4,7	13,8	5,9	3,4	11,5	4,6
Baleset	0,6	0,6	0,6	0,1	0,0	0,1
Egyéb	3,2	2,0	3,0	8,5	8,7	8,6
Ismeretlen	1,4	3,0	1,5	3,4	5,9	3,7

	1926. dec. 31.			1928. apr. 1.		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
	s	z	a	l	é	k
	s	z	a	l	é	k
Munkahiány	81,4	67,0	77,7	79,0	64,7	76,1
A munkaadó részéről egyéb ok	5,2	4,6	5,1	3,6	7,1	4,3
Kizárás	0,2	0,3	0,2	0,2	0,1	0,2
Felmondás az alkalmazott részéről	3,6	4,4	3,8	3,3	4,7	3,6
Sztrájk	0,1	0,1	0,1	0,1	0,7	0,2
Betegség	4,0	11,8	6,0	4,7	12,9	6,4
Baleset	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
Egyéb	2,2	5,5	3,0	5,7	5,3	5,5
Ismeretlen	3,1	6,0	3,8	3,2	4,3	3,5

	1929. márc. 3.			1930. febr. 7.		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
	s	z	a	l	é	k
	s	z	a	l	é	k
Munkahiány	82,3	66,2	80,3	80,1	69,4	78,5
A munkaadó részéről egyéb ok	6,1	6,6	6,2	9,4	13,5	10,1
Kizárás	0,3	0,5	0,3	1,0	0,2	0,9
Felmondás az alkalmazott részéről	2,6	3,4	2,7	2,2	5,2	2,6
Sztrájk	0,0	-	0,0	0,1	0,2	0,1
Betegség	4,7	13,6	5,2	2,1	6,6	2,8
Baleset	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2
Egyéb	1,7	6,8	2,4	1,3	1,0	1,3
Ismeretlen	2,6	2,6	2,6	3,6	3,6	3,6

Az 1914-ben összeírt budapesti fizikai munkanélkülieknek közel 3/4 része (73,4 %-a) munkahiány miatt volt munka nélkül. Ezek tehát a gazdasági értelemben vett munkanélküliek, akik a munkapiac helyzetének romlását sínylették meg. További 1/7-ük munkanélküliségét a munkaadók részéről eredő egyéb ok (5,3 %) vagy az alkalmazottak részéről történt felmondás (8,8 %) idézte elő. Adataink szerint általában a munkásnők gyakrabban (1914: 16,2 %) vesztik el munkahelyüket saját felmondásuk folytán, mint a férfimunkások (7,9 %). A háztartási alkalmazottak jelentékeny részénél az alkalmazási helynek effajta cseréje gyakori. 1914-ben az összes munkanélkülieknek csak kb. 1/20-a vesztette el munkahelyét betegség miatt (a nők közül kb. minden hetedik, a férfiak közül csak minden huszadik). A munkaviszály és a bal-eset ritkábban szolgáltatott okot a munkahely elvesztésére.

Az 1925. évi összeírás szerint a munkanélkülieknek kisebb része (70,8 %-a) nem dolgozott munkahiány miatt, mint a világháború előtt. Apadt azoknak a munkanélkülieknek arányszáma is, akik saját felmondásuk miatt hagyták el munkahelyüket (a férfiaké csakúgy, mint a nőké). 1925-ben gyakoribb volt a betegség okozta munkanélküliség a munkásnők között, akiknek közel 1/8-a munkanélküliségének okául a betegséget vallotta be. Sztrájk vagy kizárás miatt csak néhány munkás vesztette el munkahelyét. A bal-eset okozta munkanélküliségnek már 1914-ben is csekély aránya pedig most még alacsonyabbra (0,1 %-ra) zsugorodott össze.

1926-ban a fővárosi munkapiac helyzete nagyon nyomott volt. Ez nemcsak abból tűnik ki, hogy az előző évi állapothoz képest 5 1/2 ezerrel több (közel 19 ezer) teljes munkaképességű munkanélkült írtak össze, hanem abból is, hogy e nagy tömegnek csaknem 4/5 része (77,7 %-a) munkahiány miatt nem dolgozott. A következő felvétel alkalmával (1928. április 1-én) - mikor az 1927. évi konjunktúra hatása még érződött - a székesfővárosi statisztikai hivatal kevesebb munkanélkült vett számba, mint 1926-ban. A 10 000 főnyi teljes munkaképességű foglalkozás nélküli munkásnak 3/4 részét (76,1 %-át) a munkaaltszámok csökkenése fosztotta meg rendes foglalkozásától. Az 1929. évi felvétel némileg még újra kevesebb munkanélkülről számol be. A 9823 főnyi tömeg 4/5 részének munkanélküliségét a munkahiány okozta. Jellemző, hogy kb. minden hetedik munkanélküli nőt betegsége akadályozott meg akkor a munkavállalásban. Az utolsó budapesti részletes statisztika (1930. febr. 7.) - mint tudjuk - a munkanélküliség terjedését bizonyította. Az összeírt munkanélküliek túlnyomó része (78,5 %) a rosszabbodó gazdasági viszonyok következtében a munkahiány áldozata volt. A hivatalos kimutatás szerint a munkanélküliek 1/10-ét a "munkaadók részéről egyéb ok" miatt bocsátották el; valószínűleg e kategória munkanélküliségének is gazdasági háttere volt. A munkapiac kedvezőtlen helyzetét mutatta még az is, hogy a munkanélküli férfiaknak csak 2,2 %-a, a nőknek pedig 5,2 %-a hagyta el a saját akaratából felmondással utolsó munkahelyét.

Vizsgálatunk végső tanulsága az, hogy a megfigyelt budapesti foglalkozás nélküli munkások munkanélküliségének oka túl-

nyomórészt a munkahiány. Sztrájk, kizárás, betegség, baleset vagy a munkás részéről történt felmondás következtében csak ritkábban válnak a munkások munkanélküliekké. A munkanélküiségnek leggyakrabban nem a munkások vagy munkaadók személyében rejlő alanyi, hanem a gazdasági viszonyok alakulásában rejlő tárgyi oka van.

p) A munkanélküliség időtartama

A munkanélküliek megoszlása a munkanélküliség időtartama szerint a következő:

	1914	1925	1926	1928	1929	1930
	s z á z a l é k o k					
- 30 nap	15,9	18,2	12,5	13,2	8,4	9,8
1 - 2 hónap	9,5	17,9	16,2	10,0	11,1	16,0
2 - 3 "	11,8	11,8	12,4	8,5	15,2	16,7
3 - 4 "	12,6	7,4	7,2	12,4	13,3	15,1
4 - 5 "	11,1	5,0	5,2	9,8	10,2	8,6
5 - 6 "	8,3	3,9	3,6	6,8	5,9	6,3
6 -12 "	17,8	16,3	15,2	15,4	15,1	13,0
1 - 2 év	7,9	10,8	12,7	8,4	9,4	7,9
2 - 3 "	1,5	2,4	6,0	4,4	2,8	2,1
3 - "	0,5	3,6	6,6	7,9	6,3	3,0
Ismeretlen	3,1	2,7	2,4	3,2	2,3	1,5

Az 1914-ben összeírt foglalkozás nélküli munkások 1/20-ának mindössze 1 hét óta, közel 1/6-ának (15,9 %) legfeljebb 1 hónap óta és 1/5-ének 1-3 hónap óta nem volt rendes (kereső) foglalkozása. Az 1914. év tavaszának elején tehát a fővárosi munkanélküliek közel 2/5-ének (37,2 %-ának) munkahiánya legfeljebb a tél derekán keletkezett. Sokan talán közülük az idényszerű téli munkanélküliséget sínylették. A tárgyalt felvétel időpontjában a munkanélküliek 1/3-ának (32,0 %-ának) munkanélkülisége azonban már 3-6 hónap óta tartott. Ezek súlyosabb helyzetben voltak, s még inkább a munkanélkülieknek az a több mint 1/6 része (17,8 %-a), melynek 6-12 hónap óta, vagy éppen séggel 1/10-e, melynek immár egy évnél hosszabb idő óta nem volt foglalkozása. Az általános kép mégsem volt lesújtó.

Jóval rosszabb helyzetről számolnak be a világháború után (1925. dec. 24-én) végrehajtott első felvétel eredményei. Igaz ugyan, hogy az idényszerű téli munkahiány hatása következtében a munkanélküliek között valamivel megnőtt a legfeljebb egy hónap óta munka nélkül állók arányszáma s még inkább az 1-2 hónap óta munkanélkülieké. S igaz, hogy ennek megfelelően a 3-6 hónap óta munkanélküliek tömege megfogyott (16,3 %). De másrészt az adatok most a tartósabb munkanélküliség terjedését jelezték. Az összeírt munkásoknak egyharmada félévnél hosszabb idő óta és egyhatoda egy évnél is hosszabb idő óta volt munka híján.

A munkanélküliség terjedelme és tartama egyaránt még kedvezőtlenebbül alakult 1926 végén, amikor a nagy munkanélküli tömeg $\frac{2}{5}$ részének félévénél, $\frac{1}{4}$ -ének egy évnél, sőt $\frac{1}{8}$ -ának két évnél is hosszabb idő óta nem volt rendes foglalkozása. Ez a tanulság a budapesti munkanélküliség intenzitásának fokozódására mutat. 1928. április elején is a hosszabb tartamú munkanélküliség még mindig jelentékeny volt: a munkanélküliek több mint $\frac{1}{3}$ -a félévénél, $\frac{1}{5}$ -e egy évnél, $\frac{1}{8}$ -a pedig két évnél is hosszabb idő óta nem kapott állandó alkalmazást. Azt a jobb eredményt tehát, melyet a fizikai munkanélküliek számának akkor észlelt nagymérvű csökkenése sejtet, lerontja a munkanélküliség tartamának kedvezőtlen alakulása.

Az 1929. évi felvétel némi javulást mutat nemcsak a fővárosi munkanélküliség terjedelmében, hanem tartamában is. Csökkent valamivel úgy a félévénél, mint az egy évnél hosszabb tartamú munkanélküliség arányszáma. Az 1930. évi felvétel szerint a fővárosi fizikai munkanélküliek száma (11 hónap alatt) szinte megkétszereződött, majdnem annyi lett, mint 1926-ban volt; megoszlása a munkanélküliség tartama szerint azonban némileg másképpen alakult. Többen voltak - talán az előrehaladottabb téli időszak miatt - olyanok (kb. $\frac{1}{3}$ rész), akiknek munkanélkülisége 1-3 hónapos volt, viszont erősen visszaesett nemcsak a félévénél, hanem az egy évnél hosszabb idő óta munkanélküliek arányszáma is (26,0 %, 13,0 %).

A munkanélküliség tartamának foglalkozások szerint eltérő alakulását akként jellemezhetjük, hogy kiszámítjuk az ipar s az egyes ipari főcsoportok, továbbá a kereskedelem és hitel körébe tartozott munkások s végül a háztartási alkalmazottak munkanélkülisége tartamának medián értékét: azt a középértéket, amely a munkanélküliség növekvő tartama szerint felállított statisztikai sorokban a középben helyet foglaló egyén munkanélküliségének tartamát fejezi ki.

Foglalkozás	Az 1925. évi felvétel hány nap a medián:	Az 1930. szerint
a) <u>Ipar</u>		
I. Vas- és fémipar	148	100
II. Gépgyártás stb.	149	116
III. Kő-, föld-, agyag-, azbeszt- és üvegipar	27	102
IV. Fa- és csontipar	121	95
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	103	104
VI. Fonó- és szövőipar	79	98
VII. Ruházati ipar	90	112
VIII. Papirosipar	218	168
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	125	108
X. Vegyészeti ipar	98	122
XI. Építőipar	55	89
XII. Sokszorosító- és műipar	210	148
XIII. Szállodai-, vendéglősipar stb.	104	139
XIV. Egyéb iparágak	177	132
<u>Ipar együtt</u>	93	104
b) <u>Kereskedelem és hitel</u>	190	119
c) <u>Háztartási alkalmazottak</u>	155	140
<u>Általában</u>	98	105

A mediánok a különbségeket szemtenűnően jelzik.

Vizsgálatunknak ezt a részét azzal a szomorú tanulsággal zárhatjuk, hogy Budapesten úgy a világháború előtt, mint az 1925-30. években végzett összeírások időpontjában a munkanélküliek jelentékeny rétegeit félévnel is hosszabb idő óta sújtja a munkahiány. A fővárosi munkanélküliség alakulása így jóval kedvezőtlenebbnek látszik, mintha arra csupán a munkanélküliség terjedelme alapján következtetnénk.

r) A munkanélküliek segélyezése

Mindezek után felvetődik a kérdés: miből tartják fenn magukat a munkanélküliek? Az 1914. évi összeírás alkalmával elég részletes adatokat gyűjtöttek a munkanélküliek megélhetésének anyagi forrásairól. Az 1925-30. évi felvételek érdeklődése kissé más irányokat követett.

Az 1914-ben összeírt budapesti munkanélkülieknek 11,8 %-át a szakszervezetek segélyezték. A háború után erre vonatkozólag begyűjtött adatok nem nyújtanak egészen világos képet: a feldolgozás során a segélyezésben nem részesült és a segélyezés szempontjából "ismeretlen" munkanélkülieket közös rovatba foglalták egybe. Az 1925-30. években a munkanélkülieknek csak ki-

sebb hányadáról (5-9 %-áról) tudták megállapítani, hogy részesültek-e segélyezésben; a nyújtott segélyek tartama túlnyomó részt legfeljebb 11 hétig terjedt.

Az 1925-30. évi adatok szerint természetbeni segélyekben az összeírt munkanélkülieknek csak 2-4 %-a, kedvezményes árú élelmiszerekben egyhatod része, kedvezményes árú ruházatban pedig 1925-ben még kb. 1/7-ük, az 1929-30. években azonban már csupán csekély töredékük (kb. 1 %) részesült.

Nincsenek adataink arról, hogy az 1925 óta a fővárosi statisztikai hivatal által összeírt munkanélkülieknek hány százaléka volt szakszervezeti tag és számíthatott ennél fogva a szakszervezetek támogatására. Arról azonban igen, hogy hány munkanélküli volt az összeírás időpontjában egyfelől az Országos Munkásbiztosító Pénztárnak, illetőleg az 1928. évi XL. tc. alapján az Országos Társadalombiztosító Intézetnek, másfelől valamely rokkant- vagy nyugdíjegylet tagja. Budapesten az 1925-30. években összeírt munkanélküliek közül - bevallásuk szerint - kb. csak minden ötödik élvezte a társadalombiztosítás előnyeit, és mindössze 3-7 %-uk támaszkodhatott valamely rokkant- vagy nyugdíjegyletre.

IV. Az 1930. évi népszámlálás munkanélküliségi statisztikája

Ennek anyagát a központi statisztikai hivatal a népszámlálás végrehajtása után hamarosan részletesen feldolgoztatta és nyilvánosságra hozta. A feldolgozás a mezőgazdasági munkanélküliek /44/ közül - a téli idényszerű munkahiányra való tekintettel csak azokat vette figyelembe, akik a népszámlálás időpontjában legalább 3 hónap óta voltak munka híján; a többieket a munkanélküliség tartamára való tekintet nélkül. Az ily módon megrostált adatok szerint 1931 legelején Csonka-Magyarországon 224 103 munkanélküli volt. Ez a tömeg az össznépséggnek 2,6, a kereső népséggnek pedig kb. 5,6 %-a. /45/ Kétségtelen, hogy a hazai munkapiac már 1931 elején is kedvezőtlen volt. De figyelembe kell venni azt is, hogy a népszámlálás alkalmával - éppúgy, mint a korábbiaknál - a munkanélküliség fogalmát tágan értelmezték: nemcsak a gazdasági értelemben vett munkanélkülieket írták össze. A számlálóbiztosoknak többnyire nem állott módjukban ellenőrizni azt, hogy a magukat munkanélkülieknek bevallott egyének valóban gazdasági értelemben vett teljes munkanélküliek voltak-e. Valószínű, hogy az összeírt foglalkozás nélküliek között akadnak részleges és minőségi munkanélküliek is. A kimutatott munkanélküliek egész tömegét semmi esetre sem tekinthetjük keresetnélküli ínségesnek. Hiszen közülük 21 576-nak háza, házrésze és 10 028-nak egy hold vagy annál kisebb földbirtoka (telke) vagy földhasznélvezete volt. A népszámlálást télen hajtották végre, amikor normális gazdasági viszonyok mellett is nemcsak a mezőgazdaságban, de számos iparágban, a földmunkánál stb. téli idényszerű munkanélküliség van.

Mégis kétségtelen, hogy az 1930. évi népszámlálás adatai a hazai munkanélküliség komoly méreteiről számolnak be. De a

munkanélküliség ma szinte világjelenség. A munkanélküliség nemzetközi összehasonlítása tudvalevőleg nehéz azért, mert egyrészt a munkanélküliek nyilvántartásának, másrészt a kereső népesség kiválogatásának módszere országonként eltérő. Az alábbi néhány adat /46/ az 1930. év végéről mégis rendkívül érdekes.

A munkanélküliek száma

Ország	milliókban	az össznépe- ség %-ában	a kereső népesség %-ában
Németország	4,38	6,8	13,3
Egyesült Államok	7,50	6,1	13 - 15
Nagy-Britannia	2,50	5,5	12,1
Ausztria	0,34	5,1	9,2
Csehszlovákia	0,40*)	2,8	6,2
Olaszország	1,10*)	2,7	5,6

*) Becslés alapján.

Ezekben az országokban a munkanélküliség mindenütt nagyobb mérvű volt, mint hazánkban.

A munkanélküliek legnagyobb tömegét a fővárosban írták össze; a 70 781 főnyi munkanélküli Budapest lakosságának 7,0 %-át alkotja. Ez az adat mindenestre kissé túlzottnak látszik. De része van benne a fentebb érintett felvételi hibákon kívül a fővárosi munkapiac tagadhatatlanul kedvezőtlen viszonyai mellett annak is, hogy télen a foglalkozás nélküli mezőgazdasági munkások rendszerint jelentékeny számban jönnek Budapestre ipari munkaalkalmakat keresni, s nagy részüket a népszámlálás az ipari munkanélküliek között írta össze.

A Budapest környéki 21 községben 29 239 munkanélküli volt. A vidéki törvényhatósági jogú városok közül Miskolc (4,9 %), Szeged (4,6 %), Győr (4,4 %) és Pécs (4,1 %) tűnnek ki a munkanélkülieknek a népességhez mért magas arányszámaival. A határszéli Sopronban (2,2) és Baján (2,9) kisebbek e százalékok. A vármegyék közül Csongrád megye arányszáma (3,7 %) ugrik ki (munkanélküli kubikusok). De nem messze van mögötte Pest megye (3,4 %). A vármegyék együttes munkanélküliségi arányszáma csupán 1,8 %; a vidéki törvényhatósági jogú városoké pedig 3,9 %.

A munkanélkülieknek alig 1/5 része nő, 81,4 %-uk férfi. A népességhez viszonyítva a munkanélküli nők arányszáma 0,9 %, a férfiaké pedig 4,3 %.

A munkanélküliek kormegoszlásáról helyes képet úgy alkothatnánk, ha a munkanélküliek korcsoportjait a kereső népesség megfelelő csoportjaival állítanók párhuzamba. Mivel az 1930. évi népszámlálás anyagából a kereső népesség koradatait még nem dolgozták fel, s mivel 1920 óta hazánk kereső népességében lényeges eltolódások történtek, népünk 1930. évvégi kere-

ső elemeit nehéz számszerűleg pontosan felmérni - így be kell érnünk a munkanélküliek kormegoszlási arányszámaival. A munkanélküliek 71,9 %-a az ún. alsó produktív korcsoportokba, 18,2 %-a a felső produktív korcsoportokba (40-59 évesek) tartozik, és csupán 4,5 %-uk az ún. felső improduktív korosztályba. Jellemző, hogy a munkanélküliek között 12 096 18 évnél fiatalabb, 22 533 18-19 évest és 58 025 20-24 évest írtak össze.

Meg kell itt emlékeznünk arról, hogy Magyarországon egyfelől a világháború óta a munkakereső nők aránya jelentősen megnőtt. Másfelől a háború előtt az általános hadkötelezettség idején a 3 éves katonai szolgálat a fiatalabb munkakereső férfiak számát lényegesen csökkentette; ma pedig a trianoni szerződés szerint 35 ezer főben megállapított zsoldos hadsereg e tekintetben csekély szerepet játszik.

A munkanélkülieknek 55,2 %-a nőtlen, ill. hajadon; a házasok az összes munkanélkülieknek 2/5 részét (39,7 %-át) teszik. Az egyéb családi állapotú munkanélküliek aránya elenyészően csekély (az özvegyeké 3,3, a törvényesen elváltaké 1,8 %). 98,4 %-uk magyar honosságú. A 3496 idegen állampolgárságú munkanélküli túlnyomó része (68,2 %-a) ipari munkakereső.

A műveltségi viszonyokat megvilágító statisztikai adatok a szellemi munkanélküliség terjedését igazolják. Ha elfogadjuk a szellemi munkások 1928. évi országos összeírásánál alapul vett kritériumot, az 1930. évi népszámlálás eredménye szerint kb. 12 000 lehetett a magyarországi szellemi munkanélküliek száma. 12 056 oly munkanélkült írtak ti. össze, akiknek legalább 6 középiskolai végzettsége van. 1928. márciusában Csonka-Magyarországon még csak 10 034 munkanélküli szellemi munkást vettek számba.

A gazdasági ágak, ill. foglalkozási főcsoportok szerint részletezett anyagból főleg az ipari munkanélküliség széles méretei bontakoznak ki. A munkanélkülieknek közel 2/3 része (63,8 %-a) az ipar, 1/10-e az östermelés, közel hasonló hányada a kereskedelem és hitel köréből került ki; kb. 1/20-uk különféle ágbeli napszámos volt; a közszolgálat és a szabad foglalkozások csak 1,5 %-kal szerepelnek. Az ipari főcsoportok közül legnagyobb volt a munkanélküliség a ruházati iparban (37 718). Második helyen az építőipar állt (24 181); nagyarányú munkanélküliségről tanúskodtak a nehéziparágak, továbbá a fa- és csontipar, valamint az élelmezési ipar adatai is.

A munkanélküliség intenzitása a munkahiány időtartamának vizsgálatából is kidomborodik. A munkanélkülieknek csupán jelentéktelen része (7,0 %) az, amely legfeljebb 1 hónap óta, 1/4-ük (24,4 %) 1-3 hónap óta, közel 1/3 részük (31,4 %) 4-6 hónap óta, 1/5-ük pedig (20,9 %) 7-12 hónap óta állt rendes foglalkozás nélkül, 1/6-uknak (16,3 %) munkanélkülisége egy évnél hosszabb idő óta tartott. Legkedvezőtlenebb volt a kereskedelem és hitel munkanélkülisége, ahol a munkanélkülieknek kb. 1/3-a (32,1 %), valamint a közszolgálaté és a szabadfoglalkozásoké, ahol a munkanélkülieknek csaknem ugyanakkora része (31,2

%) egy évnél hosszabb idő óta nem jutott rendes foglalkozáshoz. A figyelembe vett gépgyári munkások 1/5-e (19,4 %-a) tartósan munkanélküli. Legkevesebben voltak viszont egy évnél hosszabb idő óta foglalkozás nélkül az őstermelők (5,5 %) és a házi cselédek (6,6 %).

V. Befejezés

A népszámlálás óta 1931 végéig a munkanélküliség nemcsak hazánkban, hanem a legtöbb országban a világgazdasági válság kiélesedése következtében növekedett. Magyarország munkapiacának helyzetét súlyosbíthatja a korábban külföldre vándorolt s ott a világgazdasági válság miatt most alkalmazás nélkül álló magyar munkásoknak esetleges visszavándorlása is. Az újabban mind nagyobb tért hódító racionalizálási mozgalomnak a munkanélküliségre gyakorolt hatásáról sem szabad megfeledkeznünk. A strukturális és a ciklikus munkanélküliség érezteti jelenleg súlyosan hatását. Van ebben vigasztaló is, mert a közgazdaság mozgásjelenségeinek vizsgálata a válságok és fellendülések összefüggő körfolyamatát bizonyítja. Kétségtelen, hogy a bekövetkezendő gazdasági fellendülés a munkanélküliség jelentékeny enyhülésével fog járni. Számíthatunk arra is, hogy a legközelebbi években a hazai munkapiac alakulására a munkakínálat szempontjából befolyással lesz a háborús években elmaradt születések tömege. Bár azt, hogy 1935 körül Csonka-Magyarországon lesz-e lényeges enyhülés a munkanélküliségben, elsősorban a konjunktúra akkori alakulása fogja megszabni.

Ha a statisztika a jövőben a munkanélküliség időbeli, térbeli hullámzásairól, terjedelméről és intenzitásáról gazdasági ágak és egyéb fontos szempontok szerint országos viszonylatban is gyakrabban - lehetőleg rendszeres időközökben - részletes adatokat szolgáltat, a munkanélküliségnek: ennek az általános gazdasági és társadalmi bajnak megbízható, pontos diagnózisát nyújthatja.

JEGYZETEK

- /1/ A magyarországi munkanélküliségi statisztika akkori kezdetleges állapotát Bud János ismertette. (Compte rendu de la Conférence internationale du chômage. Paris, 1911. III. kötet, 28. Jelentés: La statistique du chômage en Hongrie. 6. l.
- /2/ G. v. Mayr et Louis Varlez: La statistique du chômage. Gand, 1913. 186. l. E kötetben Magyarországról jelentéseket Bud János (id. m. 52-57. l.) és Kenéz Béla (id. m. 58-64. l.) írtak. Vö. G. v. Mayr et L. Varlez: La statistique du chômage. Bulletin de l'Institut International de Statistique. XX. köt. 2. füzet. Wien, 1913. 1088-1132. l.

- /3/ Les méthodes d'établissement des statistiques du chômage. Réponses des gouvernements. Bureau International du Travail. Études et Documents, Série C. No. 7. Genève, 1922. 100 l.
- /4/ Vö. La statistique du chômage professionnel en France. I. 1. (Conférence internationale du chômage, id. III. kötetében).
- /5/ Arbeitslosigkeit. Wörterbuch der Volkswirtschaft. 3. kiad. 1. köt. Jena, 1911, 193. 1.
- /6/ Die Methoden der deutschen Arbeitslosenstatistik. 6. Ergänzungsheft zum Deutschen Statistischen Zentralblatt. 1914. 3. 1.
- /7/ Les méthodes d'établissement des statistiques du chômage. Id. m. 26. 1.
- /8/ Lásd szerző: Adalékok a budapesti ipari munkabérek statisztikájához. Statisztikai Közlemények (szer. Illyefalvi I. Lajos) 59. köt. 1. sz. Kiadja Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest, 1930. 9. 1.
- /9/ Munkanélküliség és munkanélküliségi biztosítás. Közgazdasági Encyklopédia. III. köt. Budapest, 1930. 1202 l.
- /10/ Erre vonatkozólag Kovács Norbert: Munkapiac és munkanélküliség c. cikkében (Magy. Statisztikai Szemle, I. évf. 9. l.) adatokat közöl.
- /11/ Vö. Rolf Fricke: Die Ursachen der Arbeitslosigkeit in Deutschland. Berlin, 1931. 47-49. 1.
- /12/ Arbeitslosigkeit und Arbeitslosenversicherung. Handw. der Staatswissenschaften. 4. kiad. I. köt. Jena, 1923. 793-794. 1.
- /13/ Így pl. a Németbirodalomban 1918. november 12-én kibocsátott kormányrendelet a keresetnélküliek támogatásáról intézkedvén, ezekről összeírásokat is végeztek.
- /14/ A Németbirodalomban 1895-ben végrehajtott népszámlálás és foglalkozásstatisztikai felvétel alkalmával a munkanélküliek között számbavették az "átmeneti munkaképtelenség (betegség, vagy hasonló okok)" miatt munkanélkülieket is, de ezeket a munkahiány miatt foglalkozásnélküliektől az eredmények feldolgozásánál elkülönítették.
- /15/ John A. Hobson: The Problem of the Unemployed c. munkájában (6. kiadás. London, évszám nélkül, 11. l.) a munkanélküliségi statisztika hiányosságai miatt a hivatalos statisztikai szolgálatot túl szigorúan rója meg.

- /16/ Berlinben 1891. szeptemberében a városi statisztikai hivatal testületek, egyesületek stb. bevonásával a munkanélküliségről és a munkanélküliség okozta ínségről ankét útján adatokat gyűjtött.
- /17/ Franciaországban a világháború előtt az 1896., 1901., 1906. és 1911. évek március havában végrehajtott népszámlálásokkal és foglalkozásstatisztikai felvételekkel, Olaszországban az 1901. február 10-én, Dániában (az ipari, kereskedelmi munkanélküliekre vonatkozólag) az 1901. és 1911. február 1-én, Ausztriában az 1900. dec. 31-én és a világháború után, az 1920. év végén történt népszámlálásokkal stb. egybekapcsolták a munkanélküliek összeírását. Ausztriában azonban az 1900. dec. 31-i népszámlálás alkalmával a munkanélkülieket csak 10 nagyobb városban írták össze.
- /18/ Lásd: Prof. Dr. H. Silbergleit: Beschäftigungsgrad und Arbeitsmarkt c. munkája (Berlin, 1908.) 14-18. lapjait.
- /19/ Les méthodes des statistiques du chômage, Bureau International du Travail. Études et Documents. Série N. No. 7. Geneve, 1925. 16-17. l.
- /20/ Lásd: Kovács Norbert: A munkanélküliség és a munkapiac az 1928. évben. Magy. Stat. Szemle, VII. évf. 1929. évi I. köt. 365. l.
- /21/ Rapport général sur la statistique du chômage. Conférence internationale du chômage, id. m. III. köt. 9. l.
- /22/ Westergaard id. dolg. 9. l.
- /23/ E kérdést behatóan vizsgálja Max Lazard: Le chômage et la profession c. munkájának (Paris, 1909.) 84-353. lapjain a franciaországi 1896. és 1901. s a németbirodalmi 1895. évi népszámlálások ill. foglalkozásstatisztikai felvételek eredményei alapján.
- /24/ E korrelációt az Északamerikai Egyesült Államokra vonatkozólag Irving Fischer: Les relations statistiques entre le chômage et le mouvement des prix c. cikkében (Revue Internationale du Travail 1926. évi XIII. köt. 845-853. l.) világosan kimutatta.
- /25/ La crise de chômage. 1920-1923. Bureau International du Travail. Études et Documents. Série. C. No. 8. Geneve, 1924.
- /26/ Ezt megkísérelte pl. Henri Fuss: L'évolution du chômage en 1925. c. dolgozatában (Revue Internationale du Travail 1926. évi XIV. köt. 212-240. l.).

- /27/ Az orsz. m. kir. statisztikai hivatal csupán oly iparágaknál mutatta ki a hely nélküli segédek számát és százalékos arányát, amelyekben a tulajdonképpeni segédek és szakmunkások együttes száma legalább 1000-re rúgott. Lásd: A magy. korona országában az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész. A népesség foglalkozása. Magy. Stat. Közlemények. Új folyam II. kötet. Budapest, 1893. 135. l.
- /28/ Az egyik táblázat az alkalmazás nélkül volt segédszemélyzet abszolút számát és arányszámaikat foglalkozási főcsoportok s egyes fontosabb alcsoportok szerint részletezi; a másik a munkanélküli ipari segédszemélyzet számát és arányszámaikat törvényhatóságokként. (A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. 10. rész. Végeredmények összefoglalása. Magy. Stat. Közl. Új sorozat. 27. kötet. Budapest, 1909. 278-280. l.)
- /29/ La statistique du chomage. Id. m. 53. l.
- /30/ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása. Magy. Stat. Közl. Új sorozat, 64. köt. 1920. 5. l.
- /31/ A tulajdonképpeni ipar körébe tartozott munkanélküli férfi segédszemélyzet adatait is csak törvényhatóságokként és egyes jelentékenyebb, kifejezetten mesterségszerű iparágak szerint részletezték. (Imént id. köt. 259. l.)
- /32/ Az 1920. évi népszámlálás. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása. Magy. Stat. Közl. Új sorozat. 76. köt. Budapest, 1929. 5. l.
- /33/ Az ily módon nyert főbb eredményeket Kovács Norbert: Munkapiac és munkanélküliség c. id. dolgozatában (Magy. Stat. Szemle. 1923. évi I. évf. 9. l.) ismertette.
- /34/ Az előzetes eredményeket törvényhatóságokként részletezve abszolút számokban és az összes népesség százalékában dolgozták fel. Lásd: Kovács Alajos: A népszámlálás előzetes eredményei. Magy. Stat. Szemle. 1931. évi IX. évf. 109-110. l. - A végleges eredményeket lásd e tanulmányunk negyedik fejezetében.
- /35/ A munkanélküliek első összeírása a fővárosban és a szomszédos községekben. Városi Szemle. 1914. évi VII. évf. 395. l.
- /36/ Id. m. Loco cit. 593. l.
- /37/ Városi Szemle id. köt. 417-436., 473-527. és 593-704. lapjain. Ua. németül: Die erste Arbeitslosenzählung in Budapest und in 24 Nachbargemeinden am 22. März. 1914. Jena, 1915.

- /38/ Vö. Szerző: Adalékok a budapesti ipari munkabérek statisztikájához c. id. m. 43-44. lapjait.
- /39/ A begyűjtött adatokat Budapest Székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyveinek (szerk. Illyefalvi I. Lajos) 1926-30. évi XIV-XVIII. évfolyamai, valamint összefoglalva Illyefalvi I. Lajos: A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten c. publikáció (Budapest, 1930.) 456-492. lapjai közlik.
- /40/ Vö. Az értelmiség válsága. A Magyar Társadalomtudományi Társulat értekezlete: Kornis Gyula: A szellemi munka válsága. - Laky Dezső: Az értelmiség válságának gazdasági és társadalmi háttere. - Szandtner Pál: Az értelmiségi magyar ifjúság jövője. (Társadalomtudományi Füzetek. 14-16. sz. Budapest, 1931. 3-77. l.)
- /41/ A szellemi munkások összeírása. 1928. Magy. Stat. Közlemények. Új sorozat. 79. köt. Budapest, 1930. (A kötet bevezető szöveges részét Kovács Norbert min. tanácsos írta.)
- /42/ Társadalombiztosítási Statisztika. Kiadja a m. kir. Közp. Stat. Hivatal. III. és IV. füzet. (Budapest, 1924.) 30-31. és 48-50. lapok.
- /43/ Vö. Kenéz Béla: A városok fejlődése és jelentősége. Budapest, 1905.
- /44/ Magyarországon a foglalkozás nélküli mezőgazdasági munkások számáról nincsenek megbízható adataink.
- /45/ Az 1930. évi kereső népesség arányát - a tényleges adatok hiányában - Kovács Alajos az 1920. évi állapotnak megfelelően a lakosság 47 %-ában vette (id. dolg. Magyar Statisztikai Szemle 1931. évi IX. évf. 111. l.), bár nyilvánvaló, hogy nálunk a kereső népesség aránya 1930 végén nagyobb volt, mint egy évtizeddel előbb. Ennek megfelelően a munkanélkülieknek a kereső népességhez viszonyított arányszáma a jelzettnél valamivel alacsonyabb.
- /46/ Wirtschaft und Statistik. 1931. évi XI. évf. 6. szám.

GÁL BENŐ

MUNKANÉLKÜLISÉG, MUNKABÉR, MUNKAI DŐ*)

Pusztul az élet. Mindig kevesebb kenyér jut a munkáscsalád asztalára. Az alkalmazottak rétege: a tisztviselők és kereskedelmi alkalmazottak, de a szabadfoglalkozású rétegek háztartásából is mindinkább kiszorul a kultúrszükséglet kielégítése, mert a folyton csökkenő fizetés csupán a legszükségesebb és elsőrendű életfenntartási cikkekre is alig elegendő.

Amikor drágult az élet, a bérek és fizetések alakulása mindig a drágulási arány mögött kullogott. Amikor olcsóbbodik a közszükségleti cikk, a bérek és fizetések csökkenése nemcsak mindig megelőzi a közszükségleti cikkek árának csökkenését, de az utóbbi cammog a bérek után.

Sőt: a bér szalad az árak előtt.

*

Mindig kevesebb jut a család ellátására. Kisebb a kereskedő forgalma, kevesbedik a keresete. Mennél kevesebb árut vesz fel a piac, annál kevesebbet rendel a kereskedő a gyárban, és több ember kerül ki az utcára. A munkahelyből is, a boltból is, az irodából is.

Kergeti egymást az élet a pusztulás útján.

A munkanélküliség Magyarországon

"A munkanélküliség ijesztő méreteket öltött és a fogyasztó-képesség egyre csökkent." Így állítja ezt a Központi Statisztikai Hivatal kiadásában megjelenő Magyar Statisztikai Szemle.

Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint Magyarországon 224 103 munkanélkülit számláltak. Ebből mindössze 24 405 az őstermelő. Az ipari, kereskedelmi, közlekedési stb. csoportokban lévő munkanélküliek száma - levonva a 24 405 őstermelőt - 199 698, és ezek között 35 001 volt azok száma, akiknek már akkor több mint egy esztendeje munkanélküli volt a "társadalmi helyzetük".

Tavaly október végén 19 %-kal több volt a munkanélküliek száma, mint 1930 decemberében, és ma az őstermelők kivételével 237 641, a szorosan vett ipari, kereskedelmi, bányászati, hitel-, közlekedésben 216 689-ben vehetjük a munkanélküliek számát.

*

*) A Szocialista Tudás Könyvtára, Budapest, 1935.

Ma már nem 35 000, hanem a munkanélküliek nagyobbik része olyan, akik két-három éve írják a foglalkozási rovatba a "munkanélküli" jelzõt.

Egyedül Budapesten - amint azt Illyefalvi I. Lajos a Fõváros Statisztikai Évkönyvében kimutatja - 1932. december 29-én 17 590 olyan ember volt, aki több mint egy esztendő óta munkanélküli, éspedig:

1	- 1 1/2 éve munkanélküli	4126	egyén
1 1/2	- 2 éve munkanélküli	3246	egyén
2	- 3 éve munkanélküli	4259	egyén
3	évnél régebben munkanélküli	6869	egyén

akik közül 15 858 a férfi és 1732 a nõ. Ha azután figyelembe vesszük, hogy egy keresõre, jelen esetben egy munkanélkülire legalább másfél eltartott vagy eltartandó esik, megállapíthatjuk, hogy a fõvárosban 1932. december 29-én 26 385 olyan lélek élt, aki 1-3 esztendeje semmiféle foglalkoztatáshoz nem jutott.

*

Ma a népszámlálási adatok alapján valószínûsíthetõ, hogy a munkanélküliek száma az egyes évek százalékos emelkedéseit véve figyelembe:

	A szorosan vett iparban és kereskedelemben	Az õstermelõk kivételével összesen
1930-ban	181 714	199 698
1931-ben	230 777	253 616
1932-ben	231 867	255 014
1933.szeptemberben	220 600	242 433

Az egyes esztendõkben a szervezett munkások között a munkanélküliség aránya: 1931-ben 27 %, 1932-ben 27,7 és 1933 szeptemberében 21,4 % volt. Ha azonban tudjuk, hogy a szervezetlenek között ennél nagyobb arányú a munkanélküliek száma, úgy a tényleges munkanélküliek száma az itt kimutatottaknál sokkal nagyobb.

A szorosan vett iparban foglalkoztatottak munkanélküli-ségét a különbözõ betegsegítõ pénztárak taglétszám-alakulása is mutatja. Eme adatok alapján 1932-ben 190 236-tal volt kisebb a betegsegítõ pénztárak taglétszáma, mint 1929-ben.

A betegsegítõ pénztárak taglétszáma háztartási alkalmazottak nélkül volt:

	Összesen	OTI	E b b õ l		Közlekedési
			MABI	Bánya	
1929-ben	905 518	624 821	56 693	50 595	156 687
1930-ban	842 367	572 588	57 387	48 757	146 581
1931-ben	796 537	526 010	55 536	46 360	151 013
1932-ben	715 255	452 715	51 964	46 634	145 760
1933. VII.	-	449 900	-	-	-

Az összes betegsegítő pénztárak taglétszáma

1930-ban 63 151-gyel volt kisebb, mint 1929-ben
1931-ben 108 981-gyel volt kisebb, mint 1929-ben
1932-ben 190 263-mal volt kisebb, mint 1929-ben

Az OTI biztosítottainak száma 1932-ben 27,5 %-kal, 172 106-tal volt kisebb, mint 1929-ben, de az 1933. évi júliusi átlag szerint már 174 921-gyel, tehát 28 %-kal. Ennyivel dolgozott kevesebb ipari munkavállaló.

A MABI adatai szerint 1932 végén 8,3 %-kal, 4729 magánalkalmazottal kevesebb ama foglalkoztatottak száma, akiknek az évi keresete a 3600 pengőt nem haladta meg.

A bányaiparban 7,8 %-kal, 3961-gyel volt kevesebb ember foglalkoztatva 1932-ben, mint 1929-ben. Pedig azóta korlátozódott a külföldi szénbehozatal is.

A közlekedési biztosító intézetek taglétszáma 6,9 %-kal csökkent, és itt 10 927 emberrel kevesebb a foglalkoztatottak száma 1932-ben, mint 1929-ben.

Egyedül a háztartási alkalmazottak foglalkoztatásánál mutatható egyes években emelkedés, mert

1929-ben	145 651
1930-ban	148 409
1931-ben	140 761
1932-ben	147 214
1933 júliusában	135 018

háztartási alkalmazott volt biztosításra bejelentve. Megállapítható azonban, hogy az ebben a foglalkozási ágban alkalmazottak száma is csökkent, mert 1933 júliusában 10 633-mal kevesebb a háztartási alkalmazottak száma, mint volt 1929-ben, de 9 %-kal, 13 391-gyel kevesebb, mint 1930-ban.

Ha valamely országban a lakosság 3 %-ának, az ipar- és kereskedelemhez tartozó dolgozni akarók 33 %-ának, tehát egyharmadának nincsen munkalehetősége, kizáratik a termelésből, ez nemcsak társadalmi veszedelem, de a gazdasági élet körforgását teljesen akadályozza, és végeredményben odavezet, hogy hovatöbb mindenki munkanélkülivé lesz.

Mekkora a keresetvesztés a munkanélküliség következtében

Évente 240-250 000 ember keresetének az elvesztése nemcsak azt jelenti, hogy ennyi ember vásárlóképessége a belföldi piac szempontjából elveszett, hanem újabb munkaalkalmak pusztítására vezet. Évente 240-250 000 ember keresete sok-sok millió, és ha figyelembe vesszük az évi átlagos kereseteket, akkor azt látjuk, hogy

1930-ban	267 139 070 pengő
1931-ben	362 894 498 pengő
1932-ben	366 828 144 pengő és
1933-ban	357 077 625 pengőre

tehető az év végéig az ipari és kereskedelmi munkanélküliség következtében a gazdasági élet körforgásából kiesett és kieső munkabér és fizetés.

Ezzel az összeggel kisebbedett a tömegek vásárlóereje, és ez az összeg nemcsak hiányzik a belföldi fogyasztópiacról, de újabb veszteséget hoz maga után.

*

A munkanélküliségen kívül súlyos kihatása van a gazdasági életre a kíméletlenül végrehajtott bér- és fizetésescsökkenések is, amint az a következőkből látható:

A munkabérek és a munkáslétszám alakulása a gyárparban

A magyar gyárparban 1929-ben 244 120 munkás volt foglalkoztatva, 1932-ben már 27,6 %-kal kevesebb, de az 1932-ben foglalkoztatott 176 751 munkás már 37,5 %-kal, tehát több mint egyharmaddal kapott kevesebb bért, mint 1929-ben.

Az átlagos évi kereset 1929-ben még 1435 pengő volt, míg 1932-ban már 18,4 %-kal kevesebb, 1243 pengő.

Átlagon alul kerestek a kő-, anyag- és üvegparban (972 P), a fonó- és szövőparban (1041 P), a ruházati iparban (1011 P), a fa- és csontparban (1056 P), az élelmezőparban (1192 P).

Hogy az egyed iparágakban miként alakultak a bérek, az a következőkből tűnik ki:

A vas- és fémiparban 1932-ben 13 284 munkással kevesebb ember dolgozott, mint 1929-ben, ami 36,1 %-os létszámcsökkenést jelent, de a kifizetett munkabér 48,6 %-kal volt kevesebb. És amíg a fejenkénti munkabér évi 1555 pengőt tett ki 1929-ban, addig 1932-ben már csak 1252 pengőt, vagyis 19,5 %-kal kevesebbet.

Az átlagon aluli keresethez jutottak a vas- és rézbútorgyártásnál dolgozók (évi 1099 pengő), a vas- és acélgártásnál (1138 P), az épület- és műlakatosok (1158 P), a vas- és acélöntők (1220 P), a zománcdénygyártók (1224 P).

A gépgyártásnál 14 995-tel kevesebb munkás dolgozott 1932-ben, mint 1929-ben. A munkáslétszám itt 44,2 %-kal csökkent, de 57,6 %-kal kevesebb munkabért fizettek ki. A fejenkénti átlagkereset itt évi 1650 pengőről 1336 pengőre, tehát 19,3 %-kal csökkent.

Átlagon aluli volt a keresetük a mérleggyártásnál foglalkoztatottaknak (évi 1155 P), az óra-, műszer- és tanszer-gyártó munkásoknak (1242 P), a hangszeriparban dolgozóknak (1311 P), a kazán-, gép-, hajó-, fegyver- és vagongyártó munkásoknak (1325 P).

Az elektromos áramfejlesztő telepeknél foglalkoztatottak száma 2,6 %-kal csökkent 1929 óta, a munkabér azonban már 10,1 %-kal volt kevesebb, és az egy fejre eső átlagos évi kereset az 1929. évi 2190 pengőről 2023 pengőre csökkent. Ha azután figyelembe vesszük, hogy ennél a foglalkozásnál 1930-ban évi 2330 pengő volt az átlagkereset, akkor az 1929. évi fejenkénti 7,6 %-os bércsökkenéssel szemben 13,1 %-os bércsökkenést találunk.

A kő-, agyag- és üvegipar foglalkoztatottjai 1929 óta keresetük felét veszítették el. Amíg ugyanis ebben az iparágban 14 317-tel, 43,2 %-kal csökkent a foglalkoztatottak száma, a munkabér pedig 55,1 %-kal kevesebb, addig a fejenkénti évi átlagkereset 1235 pengőről 972 pengőre, tehát 21,3 %-kal csökkent. Évi 972 pengős átlagkeresetből heti 18,69 pengő jut, de ennél kevesebbet kerestek ebben az iparágban a kőbányák munkásai (776 P), a téglagyártó munkások (874 P).

A fa- és csontiparban az 1929. évi 13 865 munkással szemben 46,3 %-kal dolgozott kevesebb 1932-ben, szám szerint 7441. A kifizetett munkabér 56,9 %-kal volt kevesebb. Ebben az iparágban az évi átlagos kereset 19,7 %-kal csökkent az 1929. évi 1315 pengőről 1056 pengőre.

Az átlagon alul kerestek a botgyártásnál foglalkoztatott munkások. Évi keresetük csak 457 pengő, amiből egy-egy hétre 8,78 pengő jutott. A nádszövő-, szalmafonó- és kosárkötő munkások már évi 565 pengőt kerestek (heti 10,86 P), sőt a cirokseprőkötő munkások 785 pengőt. A fűrésztelepeken dolgozók 812 pengőt, a gyermekjátékszer üzemekben dolgozók 838 pengőt, a faárukgyártásánál foglalkoztatottak 1032 pengőt.

A bőr-, sörte-, toll-, ruggyanta- stb. iparban a munkáslétszám 3,2 %-kal több, mint 1929-ben volt. A 3,2 %-kal több munkásnak azonban 1,8 %-kal kevesebb munkabért fizettek ki, mint 1929-ben. Ebben az iparcsoportban az 1929. évi átlagos évi kereset 1335 pengőről 1274 pengőre, 4,5 %-kal csökkent, de ha figyelembe vesszük, hogy 1930-ban az évi átlagos kereset 1365 pengő volt, úgy 1932-ben már 6,6 %-kal volt kisebb a keresetük, mint 1930-ban.

Átlagon alul kerestek a sörte-, szőr- és tollipari munkások (évi 846 pengőt), a bőrdíszmű, a bőrdös és szíjgyártó munkások (986 P), a ruggyantaárut készítő munkások (1105 P).

A fonó- és szövőiparban a munkáslétszám 11,7 %-kal 39 522-re csökkent. A kifizetett munkabér azonban 16,9 %-kal volt kevesebb és az évi átlagos kereset 1115 pengővel szemben 1041 pengő volt. A fejenkénti bércsökkenés tehát 6,6 %. Az 1930. évben az évi átlagos kereset 1190 pengő volt. 1932-ben tehát a kereset nem 6,6 %-kal, hanem 12,5 %-kal kevesebb, mint 1930-ban.

Átlagon aluli keresetük volt a hímzésnél és csipkegyártásnál foglalkoztatottaknak, 229 pengő. Ez heti 4,40 pengős keresetnek felel meg. A kenderiparban dolgozóknak 718 pengő, heti 13,80 pengő. A selyemiparban 784 pengő, heti 15,07 pengő. A jutaiparban 860 pengő. A leniparban 880 pengő. A kötő és kötszővő munkánál dolgozóknak 921 pengő, a szalaggyártásnál 930 pengő.

A ruházati iparban dolgozók száma 9,1 %-kal csökkent, de a 6587 dolgozó 39,2 %-kal kevesebb munkabért kapott, mint 1929-ben 7203 dolgozó. 1929-ben az évi átlagkereset 1515 pengő volt. 1932-ben már csak 1011 pengő, vagyis 33,2 %-kal csökkent a kereset. Ebben az iparcsoportban tehát a dolgozók keresetét egyharmaddal csökkentették. Az évi 1011, illetve a heti 19,44 pengős átlagon alul keresnek a művirág- és dísztollgyártásnál dolgozók (648 pengőt), heti 12,46 pengőt. A fehérnemű- és ágyneműgyártásnál (960 pengőt), a bőrcipőgyártásnál (953 pengőt), a kesztyű- és kötszeriparban (982 pengőt), az esernőgyártásnál (995 pengőt).

A papirosiparban 14,5 %-kal dolgozik kevesebb munkás, mint 1929-ben, és a dolgozó 3413 munkás 1932-ben 24,4 %-kal kevesebb bért kapott. Az iparban foglalkoztatottak évi átlagos keresete 1929-ben még 1430 pengő volt, 1932-ben azonban már csak 1264 pengő, ami fejenként 11,6 %-os keresetcsökkenést jelent. 1930-ban azonban az évi átlagkereset 1440 pengő, ami azt jelenti, hogy a fejenkénti átlagkereset ez idő óta 12,2 %-kal csökkent.

Az átlagkereseten alul vannak a papirosgyártásnál foglalkoztatottak és a könyvkötőiparban dolgozók, mert ezek évi keresete 1134 pengő, amiből hetenként 21,80 pengő esik.

Az élelmezőiparban 1932-ben 26,9 %-kal kevesebb munkás dolgozott, mint 1929-ben, és az 1932. évben dolgozott 28 403 munkás 27 %-kal kevesebb bért kapott annak ellenére, hogy az évi átlagos kereset az 1929. évi 1185 pengőről 1192 pengőre, 0,6 %-kal emelkedett. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy 1930-ban az átlagos évi kereset 1325 pengő, 1931-ben pedig 1313 pengő volt, megállapítható, hogy 1932-ben az évi átlagos kereset 10,5 %-kal kevesebb, mint 1930-ban és 9,2 %-kal kevesebb, mint 1931-ben.

Az évi 1192 pengő átlagkeresetnél kevesebb a keresetük a pótkávé- és növényi konzervgyártásnál dolgozóknak (711 pengő), heti 13,67 pengő, a fűszerőrlésnél dolgozók (836 pengő), a cukorka- és csokoládégyártásnál (877 pengő), a cukorgyártásnál

(960 pengő), a dohánygyártásnál (1020 pengő), az ecetgyártásnál (1122 pengő), a malomiparban (1173 pengő), az ásványvízkiaknázásnál és szikvízgyártásnál (1191 pengő).

A vegyészeteti iparban 4,9 %-kal csökkent a dolgozók száma, de a kifizetett bér összege 7,1 %-kal volt kevesebb, mint 1932-ben. Az átlagos munkabér évi 1490 pengő volt 1929-ben, míg 1930-ban 1565 és 1932-ben 1459 pengő. 1932-ben az évi átlagkereset 2,1 %-kal volt kisebb, mint 1929-ben, de 6,7 %-kal kevesebb, mint 1930-ban.

Az iparcsoportokhoz tartozó 14 foglalkozási ág közül 8 foglalkozási ágban a munkások keresete az átlagon fölül volt, míg átlagon alul kerestek a gyufagyártásnál foglalkoztatottak (830 pengőt), a gyertya-, szappan- és illatszergyártásnál (1007 pengőt), az enyv- és albumingyártásnál (1096 pengőt), a keménnyítőgyártásnál (1181 pengőt), a brikettgyártásnál (1189 pengőt), a festék-, lakk-, tinta- és íróngyártásnál (1326 pengőt), a zsíros növényolajgyártásnál (1328 pengőt), a vegyészeteti szerkegyártásánál (1348 pengőt), az aszfalt- és kátrányiparnál (1413 pengőt), a kocsikenőcs- és bőrkenőcsgyártásnál (1449 pengőt), az egyéb vegyicikkek gyártásánál (980 pengőt).

A sokszorosítóiparban 16,6 %-kal dolgozott kevesebb munkás 1932-ben, mint 1929-ben, és 1932-ben a dolgozó 6654 munkás 32,5 %-kal kapott kevesebb bért, mint 1929-ben 7926 munkás. Az átlagos évi kereset 1929-ben 2960 pengő volt, míg 1930-ban 2980 és 1932-ben 2386 pengő, 1929 óta tehát 19,3 %-kal csökkent az évi átlagbér, míg 1930 óta 19,9 %-kal.

A bányaiparban a Magyar Statisztikai Évkönyv adatai szerint 1929-ben az összes foglalkoztatottak száma 38 509 volt, míg 1931-ben 35 310. Az alkalmazottak száma tehát 8,3 %-kal csökkent. Ezzel szemben a kifizetett bér, fizetés és természetbeni ellátás összege 19,9 %-kal volt kevesebb, mint 1929-ben. Ha azután részletezzük a bányaiipari béradatokat, akkor azt látjuk, hogy

a tisztviselők bérösszege	8,62 %-kal csökkent,
az altisztek bérösszege	10,87 %-kal csökkent
a munkásoké pedig	22,64 %-kal csökkent.

A bányaiparban az évi kereset (természetbeni járandósággal együtt) volt:

	1929-ben	1931-ben
	p e n g ő b e n	
a tisztviselőknél	5 726	5 670
az altiszteknél	3 564	3 501
a munkásoknál	1 450	1 249

A munkabérek a betegsegítő pénztárak adatai alapján

Ha a Társadalombiztosító béradatait nézzük, akkor azt látjuk, hogy amíg a budapesti kerületi pénztár területén 1933 márciusá-

ban az átlagos heti kereset 22,26 pengő, addig júniusban már 3,7 %-kal kevesebb: 21,42 pengő.

Az országos bérátlag pedig ugyanezen időpontban 18,84 pengőről 18,18-ra csökkent. A csökkenés 3,5 %-os.

1931. december óta azonban a bércsökkenés 22,9 %, holott a család heti ellátásának a költsége csak 12,7 %-kal csökkent.

A bér szalad az árak elől....

Az OTI adatai szerint (1. oldal) 1933-ban az ország 12 városában csökkent a bér, és csak 10 városban emelkedett. Még a heti 14 pengőn aluli bérek is csökkentek.

Baján az átlagos 12,78 pengős bér 2,3 %-kal, Szolnokon a 12,84 pengős 0,4 %-kal, Gyulán a 12,90 pengős 0,9 %-kal, Szekszárdon a 13,68 pengős 1,7 %-kal csökkent.

Amíg 1929-ben még a biztosításra kötelezettek 29,5 %-a, vagyis 146 349 olyan munkás dolgozott Magyarországon, akiknek a napi átlagos bére 6 pengő vagy ennél több volt, addig 1932. március végén már 55,9 %-kal kevesebb, vagyis 64 415, a tagok 16,4 %-a, és ezeknek a száma 1933. március végére újabb 10,6 %-kal csökkent.

Az 1929. évi 146 349-cel szemben 1933. március végén már csak 57 540 volt azoknak a száma, akiknek a napi keresete 6 pengő vagy ennél több volt.

1932 márciusában még csak 45 864 olyan munkás volt az országban, akiknek a napi keresete 80 fillért tett ki, 1933-ban már 48 043. Napi 1,20 pengőt keresett 1932-ben 50 097 munkás, 1933-ban már 55 703, vagyis 11,2 %-kal több. Napi 2 pengőt kereső munkás volt 1932-ben az országban 57 013, 1933-ban már 62 013, és amíg 1932-ben a napi 80 fillértől 2,86 pengőig terjedő keresetű emberek száma 211 338 volt, addig 1933-ban már 7,5 %-kal több, 227 161. És amíg 1929-ben a napi 3,- pengőnél többet keresett a biztosítottak 59 %-a: 292 111 munkás, addig 1932-ben a napi 2,86 pengőn felüli keresők száma 179 419 volt, a biztosítottak 46 %-a, 1933-ban azonban már csak 166 489, a biztosítottak 42 %-a, amint az itt következik.

Az ipari munkabérek alakulása 1929-ben:

Napibérosztály	Az átlagos napibér	A dolgozók száma	Az ösztagek %-ban
IV.	4,-	83 640	16,9
III.	3,-	76 923	15,5
I.	1,-	71 726	14,5
V.	5,-	62 122	12,5
II.	2,-	54 539	11,1
VI.	6,-	44 491	8,9
VII.	7,-	35 056	7,3
X.	10,-	27 742	5,6
VIII.	8,-	25 001	5,0
IX.	9,-	13 059	2,7

Az ipari munkabérek alakulása 1932. március 31-én:

Napibérosztály	Az átlagos napibér	A dolgozók száma	Az ösztagek %-ban
VIII.	6,-	64 415	16,4
IV.	2,80	58 364	14,9
III.	2,-	57 013	14,6
V.	3,60	50 142	12,8
II.	1,20	50 097	12,8
I.	-,80	45 864	11,7
VI.	4,40	33 900	8,7
VII.	5,20	30 962	7,9

Az ipari munkabérek alakulása 1933. március 31-én:

Napibérosztály	Az átlagos napibér	A dolgozók száma	Az ösztagek %-ban
III.	2,-	62 013	15,7
IV.	2,80	61 402	15,5
VIII.	6,-	57 540	14,6
II.	1,20	55 703	14,2
I.	-,80	48 043	12,2
V.	3,60	47 661	12,1
VI.	4,40	31 810	8,1
VII.	5,20	29 478	7,5

A munkásnők béralakulása

A nőmunkások bére még a férfimunkások bérénel is súlyosabb helyzetet teremtett. Amíg 1929-ben 12 369 olyan munkásnő volt az országban, akiknek a napi keresete a 6 pengőt meghaladta, addig 1932-ben már 69 %-kal kevesebb: 3808. Az 1929. évben még 23 683 olyan munkásnő dolgozott az országban, akiknek a napi keresete 5 pengőnél több volt, 1932-ben már csak 7270 ilyen keresetű munkás, vagyis számuk 69 %-kal csökkent.

Amíg azonban 1929-ben a dolgozó nőknek csak 42 %-a, 37 874 tartozott abba a kategóriába, ahol a napibér 2 pengőig terjedt, addig 1932-ben már 30 %-kal több, 49 588, vagyis a dolgozó nők 51 %-a.

A női bérek alakulása 1929-1932-ben:

1929

A dolgozók száma	Napibér	Napibérosztály	A biztosítottak össz %-a
30 942	3,-	III.	25,9
26 740	4,-	IV.	22,4
22 123	2,-	II.	18,7
15 751	1,-	I.	13,2
11 314	5,-	V.	9,5
6 512	6,-	VI.	5,4
3 131	7,-	VII.	2,6
1 470	8,-	VIII.	1,2
693	10,-	X.	0,6
563	9,-	IX.	0,5

1932

A dolgozók száma	Napibér	Napibérosztály	A biztosítottak össz %-a	Emelkedés vagy csökkenés
20 164	2,-	III.	20,9	+11,7
19 387	2,80	IV.	20,1	- 9,0
15 919	1,20	II.	16,5	+ 2,5
13 505	-,80	I.	14,0	+ 6,0
13 422	3,60	V.	13,9	-46,3
6 843	4,40	VI.	7,1	-68,3
3 808	6,-	VIII.	3,9	-69,2
3 462	5,20	VII.	3,6	-62,1

És a magánalkalmazottak keresete

Az OTI-nál biztosított, tehát a főváros és környékén kívül élő magánalkalmazottak 30,9 %-ának az átlagos havibére 50 pengő, 25,3 %-ának az átlagos havi bére 100 pengő, és az ország vidéki városaiban mindössze 2332 olyan magántisztviselő és kereskedelmi alkalmazott van, akiknek a havi bérjévedelme eléri a 300 pengőt. 1932 márciusában még 2751 olyan magánalkalmazott volt az ország vidéki városaiban, akiknek az OTI adatai szerint havi 300 pengő volt a keresetük, és 3434 volt azoknak a száma, akiknek a havi keresete 250 pengő volt, 1933-ban azonban ezeknek a száma is 3031-re csökkent, amint az itt következik:

Az OTI-nál biztosított magánalkalmazottak fizetésének
alakulása 1932. március 31-én

A dolgozók száma	Az ösztagok %-ában	Az átlagos havi bér	Napibér- osztály
12 206	29,7	50.-	A
10 297	25,9	100.-	B
7 225	17,6	150.-	C
5 098	12,4	200.-	D
3 434	8,3	250.-	E
2 751	6,7	300.-	F
21	0,05	400.-	G
4	0,009	500.-	H

1933. március 31-én

A dolgozók száma	Az ösztagok %-ában	Az átlagos havi bér	Napibér- osztály
12 338	30,9	50.-	A
10 074	25,3	100.-	B
7 597	19,0	150.-	C
4 446	11,0	200.-	D
3 031	7,6	250.-	E
2 332	5,9	300.-	F
29	0,07	400.-	G
6	0,01	500.-	H

A magánalkalmazottak keresete Budapest és környékén

A MABI-nál biztosítottak közül 1929-ben havi 300 pengő keresettel számolt a biztosítottak 13,3 %-a. 1932-ben már csak 9,3 %, ami azt jelenti, hogy a magánalkalmazottak 30 %-a vesztette el a havi 300 pengős fizetését és került alacsonyabb bérkategóriába. Havi 250 pengő keresete volt a biztosítottak 15,8 %-ának, 1932-ben már 18,9 %-kal voltak kevesebben a havi 250 pengőt élvező magánalkalmazottak. A bércsökkenés azonban a magánalkalmazotti kategóriában tovább tart, mert amíg 1929-ben a biztosítottak 22,4 %-ának a havi keresete 200 pengő volt, addig 1932-ben már csak 17,8 % került ebbe a bércsoportba, amelyből 20,5 % kiesett.

Hova, melyik csoportba jutottak az így kiesett alkalmazottak? Az utána következő alacsonyabb kategóriába. Amíg ugyanis 1929-ben a biztosítottak 21,1 %-ának a havi fizetése 150 pengő volt, addig 1932-ben már 4,3 %-kal több, 22 % került a havi 150 pengős fizetésűek csoportjába, és amíg a havi 100 pengőt kereső alkalmazottak száma 1929-ben Budapest és környékén a biztosítottak 18,7 %-a volt, addig 1932-ben már 27,2 %-kal több, a tagok 24,8 %-ának havi 100 pengő a keresete. Amíg 1929-ben a havi 200 pengő keresetű magánalkalmazottak haladtak az élen, addig 1932-ben a 100 pengős keresetű alkalmazottak kerültek az

első helyre. De megszorodott a havi 50 pengő keresetűek száma is, mégpedig 4519-ről 6453-ra.

Amíg 1929-ben a Budapest és környékén biztosított, tehát állásban lévő magánalkalmazottak 48 %-ának a keresete havi 50-150 pengő volt, addig 1932-ben már 59 %-é, tehát több mint a foglalkoztatottak feléé, amint az a következő táblázatból kiténik.

A MABI-nál biztosított magánalkalmazottak fizetésének alakulása 1929-ben

A dolgozók száma	Az ösztagok %-ában	Az átlagos havibér	Napibér-osztály
12 283	22,4	200.-	D
11 479	21,1	150.-	C
10 217	18,7	100.-	B
8 633	15,8	250.-	E
7 238	13,3	300.-	F
4 519	8,3	50.-	A
141	0,3	400.-	G
54	0,1	500.-	H

A MABI-nál biztosított magánalkalmazottak fizetésének alakulása 1932-ben

A dolgozók száma	Az ösztagok %-ában	Az átlagos havibér	Napibér-osztály
12 237	24,8	100.-	B
10 879	22,0	150.-	C
8 764	17,8	200.-	D
6 453	13,1	50.-	A
6 314	12,8	250.-	E
4 603	9,3	300.-	F
68	0,1	400.-	G
30	0,1	500.-	H

A női alkalmazottak béralakulása

A női alkalmazottak közül 1929-ben a biztosítottak 8,5 %-ának, 1776-nak havi 300 pengő volt a fizetése, 1932-ben már 44 %-kal kevesebb, a biztosítottak 5,1 %-a ért el ilyen fizetést. Havi 250 pengős fizetése volt a biztosítottak 13,1 %-ának, 2737-nek 1929-ben, de 1932-ben már 29,8 %-kal kevesebb női magánalkalmazott, a biztosítottaknak csak 10 %-a érte el a havi 250 pengős fizetést. Havi 200 pengős fizetése volt a biztosított női alkalmazottak 21,7 %-ának 1929-ben: 4536 női alkalmazott érte el ezt a fizetési csoportot. 1932-ben azonban már 29,5 %-kal kevesebben kaptak havi 200 pengő fizetést, a biztosítottaknak csak 16,6 %-a.

Még a létminimumon mélyen aluli, havi 150 pengős fizetéseket "élvezők" száma is csökkent, mert amíg 1929-ben a bizto-

sítottak 24,9 %-a, 5190 alkalmazott kapott ilyen fizetést, addig 1932-ben már 13,1 %-kal kevesebb, 4508 női alkalmazott jutott ilyen fizetéshez.

Havi 100 pengős fizetést "élvezett" 1929-ben a biztosítottak 24 %-a, 5027 női alkalmazott, 1932-ben már 17,5 %-kal többnek fizettek havi 100 pengőt, a biztosítottak 30 %-ának, 5907 női alkalmazottnak, és amíg 1929-ben a havi 50 pengős fizetésű kategóriába a biztosítottaknak csak 7,6 %-a, 1592 női alkalmazott tartozott, addig 1932-ben már 62,6 %-kal több, 2590, a biztosítottak 13,5 %-a.

Csoda tehát, ha a bérek és fizetések ilyen romlása mellett pusztul a fogyasztás, a kereskedelem, az ipar és az élet maga?

A női magánalkalmazottak fizetésének alakulása 1929-1932-ben

1929-ben

A dolgozók száma	Havibér	Napibér- osztály	Az összbiztosítottak %-ában
5 190	150.-	C	24,9
5 027	100.-	B	24,0
4 536	200.-	D	21,7
2 737	250.-	E	13,1
1 776	300.-	F	8,5
1 592	50.-	A	7,6
8	400.-	G	-
1	500.-	H	-

1932-ben

A dolgozók száma	Havibér	Napibér- osztály	Az összbiztosítottak %-ában	Emelkedés vagy csökkenés
5 907	100.-	B	30,0	+17,5
4 508	150.-	C	23,5	-13,1
3 195	200.-	D	16,6	-29,5
2 590	50.-	A	13,5	+62,6
1 921	250.-	E	10,0	-29,8
991	300.-	F	5,1	-44,0
3	400.-	G	-	-
-	500.-	H	-	-

A bér és a szükséglet közötti hiány

Ha az OTI-adatok alapján keletkezett átlagbéreket összehasonlítjuk a gyáripari átlagbérekkel és a heti létminimummal, akkor azt látjuk, hogy a munkás bére és heti szükséglete között a hiány pengőben

	a gyáriparban	az össziparban
1931. XII.	43,14	46,07
1932. III.	-	44,62
1932. XII.	38,93	40,45
1933. III.	-	42,13
1933. VI.	38,44	42,56

A magánalkalmazottak háztartásának a hiánya pedig 1931 decemberében heti 37,10, 1932 decemberében 32,73, 1933 márciusában 34,65 pengő.

Az életszínvonal csökkenése

állandóan tart. Ha Dálnoki-Kováts Jenő a Wirtschafts-Jahrbuchban megjelent és erre vonatkozó adatait nézzük, akkor azt látjuk, hogy a bérek vásárlóértéke az 1929. évi 100-zal szemben 1930 végén 96,7, 1931 végén 86,5 és 1932 végén 78,6 volt, ami azt jelenti, hogy a folytonos bércsökkenés következtében 1929 óta a bér vásárlóértéke Dálnoki-Kováts adata szerint is 21,4 %-kal csökkent.

A mezőgazdasági napszámbeérek alakulása 1928-1932-ben

A mezőgazdasági napszámbeérek a földművelésügyi minisztérium statisztikai osztályának adatai szerint évi átlagban az 1928. évi 3,10 pengőről 45,1 %-kal csökkent a férfinapszámbeéreknel, és 1932-ben már csak 1,70 pengő. A női napszámbeéreknel ugyanezen idő alatt az átlagos csökkenés 45,8, a gyermekmunkánál 43,7 %.

Az őszi munkabér a férfiaknál kereken 50 %-kal, a nőknél 47,8 %-kal, a gyermekeknel 43,7 %-kal csökkent, amint az itt következik:

A férfinapszámbeérek alakulása 1928-1932-ben pengőben

	1928	1929	1930	1931	1932
tavasszal	2,80	2,80	2,50	2,10	1,60
nyáron	4,20	4,30	3,60	3,20	2,40
ősszel	3,20	3,00	2,60	2,20	1,60
télen	2,30	2,20	2,00	1,60	1,30
évi átlagban	3,10	3,10	2,70	2,30	1,70

A női napszámbeérek pengőben

	1928	1929	1930	1931	1932
tavasszal	2,10	2,10	1,80	1,50	1,20
nyáron	3,20	3,20	2,60	2,40	1,80
ősszel	2,30	2,20	1,90	1,60	1,20
télen	1,80	1,60	1,30	1,20	0,90
évi átlagban	2,40	2,30	1,90	1,70	1,30

A gyermeknapszámok pengőben

	1928	1929	1930	1931	1932
tavasszal	1,40	1,40	1,30	1,10	0,90
nyáron	2,20	2,30	1,90	1,60	1,20
ősszel	1,60	1,60	1,40	1,10	0,90
télen	1,20	1,20	1,00	0,90	0,70
évi átlagban	1,60	1,60	1,40	1,20	0,90

A munkaidő a magyar iparban

Ha Magyarországon a munkaidő kérdését feszegetik, akkor mindig azt az ellenérvet kapjuk, hogy a munkaidő már régen a napi 8 óra alatt van. Igaz, akad olyan ipar is, ahol a munkaidő a napi 8 óra alatt van. A legtöbb iparágban azonban a napi munkaidő meghaladja a 8 órát.

A munkaidőre vonatkozó adatok egy részét most dolgozta fel Farkasfalvi Sándor a Magyar Statisztikai Szemlében megjelent tanulmányában, amely megállapítja, hogy bár a munkaórák száma folyton csökken, a magyar gyáriparban az 1931. évi átlagos napi 8,64 órával szemben még mindig 8,57 óra a napi munkaidő.

Az átlagos napi munkaidő a gyáriparban

vas- és fémiparban	8,25	8,01
gépgyártásnál	7,86	7,65
villamosáramfejlesztő telepeken	8,65	8,75
kő-, agyag- és üvegiparban	9,04	9,01
fa- és cementiparban	8,39	8,39
bőr-, sörté- és tolliparban	8,68	8,37
fonó- és szövőiparban	9,17	9,47
ruházati iparban	8,15	7,99
papirosiparban	8,66	8,64
élelmezőiparban	8,83	8,68
vegyészeti iparban	8,96	8,71
sokszorosító- és műiparban	7,87	6,58
átlag	8,64	8,57

Eme adatok szerint tehát a gyáriparban 1931-ben dolgozott 196 323 munkás átlagos heti munkaideje 51,84 óra volt, 1932-ben 51,42 óra.

Ha a gyáriparban, ahol félig-meddig rendezett a munkaidő, a gyáripari statisztikai adatok szerint is 1932-ben 51,4 óra volt a heti munkaidő, akkor a gyáriparon kívül álló ipari foglalkozási ágaknál súlyosabb a helyzet.

A Társadalombiztosító Intézet adatai szerint az ennél az intézetnél 1932-ben biztosított ipari munkavállalók száma 393 000. Ha ebből levonjuk a gyáriparban kimutatott 176 751 foglalkoztatottat, marad a kisiparra és az építőiparra 216 249

foglalkoztatott ipari munkás. Ebből vonjuk le az építőiparban rendszeresen napi 10 órát dolgozó kereken 20 000 munkást, marad a kisiparban 196 249 olyan munkás, akik hosszabb időn át dolgoznak, mint a gyáriparban foglalkoztatottak. A kisiparban dolgozók átlagos munkaidejét, beleszámítva az esetleg kieső munkanapokat is, napi 9 1/2 órában vehetjük.

Ezek alapján a következő adatokat kapjuk:

	Dolgozó munkások száma	A heti munka-órák száma egyenkint	A heti munka-órák száma összesen
a gyáripari adatok alapján	176 751	51,42	9 088 536
az építőiparban	20 000	60,00	1 200 000
a kisiparban	196 249	57,00	11 186 193
OTI-biztosított összesen	393 000	56,14	21 474 729

Ha az OTI-nál biztosított 393 000 kifejezetten az iparban foglalkoztatott munkás hetenkint nem dolgozhatna többet 40 óránál, ebben az esetben heti 5 754 729 új munkaóra 143 868 új munkás foglalkoztatását tenné szükségessé.

Ha pedig a heti munkaórát 36 órára csökkentenék, ebben az esetben a hiányzó 7 326 729 munkaóra betöltéséhez 203 520 újabb ipari munkásra volna szükség.

Magyarországon azonban csak kifejezetten az iparban van 393 000 ember foglalkoztatva. Itt van még a bánya, ahol a statisztikai adatok szerint 1929-1931-ben a napi munkaidő

az üzemek 10,75 %-ában	12 óra
1,08 %-ában	10,5 óra
5,37 %-ában	10,0 óra
82,8 %-ában	8,0 óra

A bányaiparban összesen 46 634 munkás dolgozott 1932-ben a bányatárspénztárak adatai szerint. Az adatok alapján tehát:

Heti	N a p i	Munkás	Egy héten át dolgozott órák
48	8 órán át dolgozott	38 614	1 853 472
60	10 " " "	2 504	150 240
63	10,5 " " "	503	31 689
72	12 " " "	5 103	360 936
	összesen	46 634	2 396 337

A bányaiparban foglalkoztatott 46 634 munkás tehát hetenként 2 396 337 munkaórát dolgozott. Ha a bányaiparban a munkaidő heti 40 óra lenne, abban az esetben a 2 396 337 munkaórához nem 46 634, hanem 59 908 munkásra lenne szükség, és a bányá-

iparban 13 274 emberrel több találna foglalkoztatást.

A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint azonban a háztartási alkalmazottakon és a bányaiipari munkásokon kívül Magyarországon 1932-ben a kötelezően biztosítottak, tehát a foglalkoztatottak száma átlagban:

az OTI-nál	599 929
a közlekedési bizt. intézeteknél	145 760
a dohányjövédéknél	16 240
a postatakaréknál	1 942
a MABI-nál	51 964
a bányatárspénztáraknál	46 634

összesen 862 469

Le kell vonni ebből:

a háztartási alkalmazottakat	147 015
a bányabiztosítottakat	46 634

összesen 193 649

marad tehát az ipari, közlekedési, kereskedelmi stb., a fogyasztás fejlesztésénél számba vehető dolgozó fogyasztóréteg, szám szerint 668 820. Ha a gyáriipari statisztika figyelembevételével országos átlagban 56,14-ben számíthatjuk a heti munkaidőt, akkor a foglalkoztatott 668 820 ember hetenként 37 547 555 munkaórát dolgozik.

Ha mármost törvényhozási úton bevezetnék a heti 40 órás munkaidőt, ebben az esetben az itt felsorolt kategóriákban nem 668 820 ember találna foglalkoztatást, hanem 938 688, vagyis 269 868-cal több.

Ha azután ehhez hozzáadjuk a bányaiiparban így nyerhető új munkaalkalmak számát, akkor azt látjuk, hogy

a bányaiiparban keletkezik	13 274
az egyéb foglalkozásoknál	269 868

összesen 283 142

új munkaalkalom, ennyivel több embernek foglalkoztatási lehetősége és a

bányaiipari	46 634
az egyéb foglalkozásnál	668 820

1932-ben összesen 715 454

dolgozó helyett	
a bányaiiparban	59 908
egyéb foglalkozásnál	938 688

összesen 998 596

ember található kenyerkereseti lehetőséget.

Milyen hatása van a bér- és fizetésescsökkenésnek a fogyasztó-
piacon ?

Magyarország lakosságának 10,7 %-a bérmunkás vagy magánalkalmazott. Ahhoz az alkalmazotti kategóriához tartoznak, akik betegség esetére biztosításra kötelezettek. Ezek azok, akik a különböző betegségi biztosító intézetek tagjai és számuk

		Ebből a gyáriparban	Egyebütt
1929-ben	1 051 169	244 120	807 049
1930-ban	990 776	216 842	773 934
1931-ben	937 298	190 696	746 602
1932-ben	862 469	176 751	685 718
1933-ban	855 000	170 000	685 000

Ha az 1933. évi létszámot vesszük figyelembe, akkor számuk az ország lélekszámának 10,7 %-át teszi ki. 1929-ben még a lakosság 13 %-a volt biztosításra kötelezett munkás. Ha az állami és önkormányzati közigazgatásban, állami és önkormányzati üzemekben foglalkoztatottakat, valamint a nyugellátásban lévőket figyelembe vesszük, úgy a béért vagy fizetésért dolgozók száma ma is eléri a 13,1 %-ot, mert egyedül az állami közigazgatásban és üzemekben 120 000, a nyugellátásban részesülők száma pedig 121 000, a társadalombiztosító intézetekben 5500. És itt van még a vármegyei és községi önkormányzatok sokezer alkalmazottja.

Fontos gazdasági érdek tehát, hogy a lakosság kötött fizetésű része, munkások, tisztviselők vásárlóképesek legyenek.

Mennél többet tudnak vásárolni, annál nagyobb a kereskedelem forgalma, annál több iparcikkre van szükség, annál nagyobb az ipari termelőlehetőség, és annál többen juthatnak kenyérkereső foglalkozáshoz. Az ipari bérek, az alkalmazott fizetések csökkentése ennek az ellenkezőjét szolgálja.

Magyarországon az átlagos évi kereset:

	A gyáriparban	Összátlag
1929-ben	1435	1307
1930-ban	1420	1239
1931-ben	1379	1226
1932-ben	1243	1190
1933-ban	1160	964

A bércsökkenés következtében tehát kevesebb bér jutott a munkásháztartásba:

	A gyáripari munkásoknál	Egyéb munkásoknál	Összesen
1930-ban	3 252 630	52 627 512	55 880 142
1931-ben	7 818 536	9 705 826	17 524 362
1932-ben	24 037 136	24 695 848	48 732 984
1933-ban	14 110 000	154 790 000	168 900 000
	49 218 302	241 819 186	291 037 488

Az utolsó négy esztendőben csupán a bércsökkentés következtében majdnem 300 millió veszett el a háztartás kielégítéséből. Ha pedig egy esztendőben majdnem 170 millió pengő esik ki az ipari bércsökkentés következtében a fogyasztásból, ez újabb tömegek keresetét, tehát vásárlóerejét csökkenti.

A keresetvesztés következtében kisebb az árufogyasztás. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a fogyasztási adó alá eső cikkek forgalma is állandóan csökken.

A belföldi cukorfogyasztás az 1932-33. gazdasági évben már 22,8 %-kal kevesebb, mint az 1930-31. gazdasági évben, és amíg

1930-31-ben	1 048 273	mázsa	cukor	volt a fogyasztás, addig
1931-32-ben	857 500	"	"	"
1932-33-ban	808 431	"	"	"

A sörfogyasztás 309 096 hektoliterről 183 490, majd 1932-33-ra 163 995 hektoliterre esett. A csökkenés 46 %.

A gyufafogyasztás 303 783 000 dobozról 233 563 000-re, 29 %-kal csökkent.

A gyújtószerszám fogyasztása 211 848 darabról 10 589 darabra, 95 %-kal csökkent.

Az ipari munkások bére 1933-ban 19 %-kal csökkent, és a főváros statisztikai hivatala ennek a nagyarányú bércsökkentésnek a következményeit már kimutatja, mert adatai szerint 1933 első nyolc hónapjában 21,6 %-kal volt kisebb a vágómarhafelhajtás (27 050 darabról 21 181-re), mint 1932-ben és 11,8 %-kal kevesebb (99 263 darab helyett 87 490-et) az aprómarhafelhajtás.

Igaz, hogy a marhaközvágóhídon csak 2,4 %-kal volt kevesebb a vágómarhavágás, mint 1932-ben, 3,3 %-kal az aprómarhavágás, míg a sertésközvágóhídon a felhajtás 2,4 %-kal, a szűrés 2,7 %-kal csökkent, de ez a mennyiség nem maradt itt, mert ebből 1932-ben 14 331 métermázsát szállítottak el, 1933-ban pedig 28 383-at, vagyis 97 %-kal többet.

Az ipari munkások 19 %-os bércsökkentése, az egyéb alkalmazottak fizetéscsökkentése a húsfogyasztásnál is mutatkozik.

A lómészárszékben eladtak 8 hónap alatt

1932-ben	1 304 082	kilogrammot
1933-ban	937 979	kilogrammot,

tehát 28 %-kal kevesebbet.

A hentesárúk forgalma a községi élelmiszerárúsító-üzemben

1932-ben	2 363 380 kilogramm volt
1933-ban	1 963 455 kilogramm volt,

tehát 16,9 %-kal kevesebb.

A községi kenyérgyár sültött

1932-ben	5 796 729 kilogramm kenyeret
1933-ban	5 370 263 kilogramm kenyeret,

tehát 7 %-kal kevesebbet.

Ha csökken a bér és fizetés, kevesebb jut mindenre. Hiába termel a mezőgazda, a városi lakosság nem tudja megvásárolni. Ezért van az, hogy a fővárosi vásártelepre 1933 első nyolc hónapjában 10,7 %-kal kevesebb árut hoztak be, mint 1932-ben, és pedig

húsneeműt 1932-ben 45 216 mázsát, 1932-ben 97 %-kal kevesebbet, 1370 mázsát,

tejterméket 1932-ben 8844 mázsát, 1933-ban 45 %-kal kevesebbet, 4803 mázsát.

A szegény ember nyári eledeléből, a dinnyéből 1932-ben 81 778 mázsát, 1933-ban 74 %-kal kevesebbet, 21 061 mázsát, és burgonyából 1932-ben 291 056 mázsát, 1933-ban 10,8 %-kal kevesebbet, 260 143 mázsát.

Ha csökken a bér, csökken a tömegek vásárlóereje, csökken a fogyasztás, korlátozódik a kereskedelmi tevékenység, szünetelnek az iparüzemek.

Mind több és több iparos adja vissza iparigazolványát, és pedig:

1930-ban	5683
1931-ben	5820
1932-ben	6144
1933-ban	6288

1932-ben 160 gyári üzem szünetelt, 1933-ban 10,6 %-kal több iparos adta vissza iparigazolványát, és az utolsó négy évben a fővárosban 23 935 iparos ment tönkre.

Mind több a lehúzott redőny.

	A becsukott üzletek raktárok száma		Összesen
1931 egész évben	1143	432	1575
1932 8 hónapban	1315	541	1856
1933 8 hónapban	2486	1183	3669
az emelkedés	117 %	173 %	132 %

Ezen a területen van fejlődés. Ezen a területen van szaporulat, de van másutt is:

a hajléktalanok menhelyén igénybevett férőhelyek száma is szaporodott. Amíg

1931 egész évben 273 127 férőhelyet vettek igénybe,
1932 első 8 hónapjában 328 091-et, addig
1933 első 8 hónapjában 431 209-et.

Tavaly tehát 31,4 %-kal többen voltak kénytelenek igénybe venni a hajléktalanok menhelyét, a gazdasági élet nagyobb dicsőségére, mint 1932-ben.

Van-e kivezető út ?

Van. Az egyik a munkaidő megfelelő csökkentése. A meglevő munkaaljakat egyenlően föl kell osztani. A munkaidőt a technika fejlődésével arányban kell redukálni. A technikai fejlődésből ne csak a vállalkozó profitáljon, hanem annak hasznából részesedjen

a) a fogyasztó az olcsóbbá tett áru révén;
b) a munkás a megkönnyebbitett munka és a megrövidült munka következtében.

Ha a munkaidő megfelelő csökkentése következtében a munkanélküli tömegek keresethez jutnak, visszanyerik fogyasztóképességüket, és több élelmiszerre, árura lesz szükség, újabb munkaalkalom teremődik.

A másik: törvényesíteni kell a létminimumot biztosító bért, nemcsak azért, hogy a dolgozó emberi életet élhessen, hanem azért is, hogy vásárolni tudjon, és ezen keresztül teremődjék jólét.

Szabad-e - kérdi a kapitalizmus - úgy beleavatkozni a termelés rendjébe, amit a mai káoszról és a nyomorból szükséges kivezető út szerintünk parancsol ? Szabad-e előírni a maximális munkaidőt, és szabad-e előírni a minimális munkabért ? Nemcsak szabad, de kötelessége az államhatalomnak az ilyen irányú beavatkozás akkor, ha a termelés káoszából meg akarja teremteni a termelés rendjét.

Az Egyesült Államok Roosevelt-je a munkaidő csökkentésével, a bérek kötelező emelésével a termelés rendjét akarja megmenteni. A kapitalizmust akarja menteni. Ez a mentőmunka azonban csak antikapitalista eszközökkel sikerülhet. És mert az antikapitalista eszközök a kapitalizmus előtt veszedelmes kísérletnek látszanak, és nem tudják, vajon a beavatkozás nem lesz-e mindig szélesebb terjedelmű, inkább akadályozzák a beavatkozó, de rendteremtő munkát, semhogy uralmukból egy csipetnyit is fel akarjanak áldozni.

A "gumidollár"

Féltik a dollárt ?! Nem a dollárt féltik, hanem a kapitalizmust. És miután ma már az erőszakos ellenállást megtörte az állami beavatkozás, a gúny fegyverével próbálkoznak: "Jön a gumidollár."

Mi is az a gumidollár ? Semmi egyéb, mint az indexvaluta. A pénz az áruszükséglethez igazodjék. Nincsen értéke a pénznek, ha annak forgalmi értéke független az árutól. Arany helyett az árut akarja értékmérővé tenni Rooseveltt, illetve tanácsadója, a világhírű statisztikus, Irving Fisher, a yale-i egyetem tanára, aki olyan pénzrendszer teremtésére törekszik, amely ezzel a rendszerrel meg akarja akadályozni, hogy a pénz értékének alakulása katasztrofális árváltozást idézzon elő. Ilyen valutaként az indexvalutát látja.

A pénz értékét az élelmiszerhez akarja kötni. Az élelmiszer értéke az alap, és ehhez igazodjék a pénz. Jelen esetben a dollár. A nemzetközi viszonylatban már rég megteremtették az élelmiszerkosár értékét mint összehasonlító értékmérőt. (Ez abból áll, hogy megállapítják egy meghatározott számból álló család élelmiszerzükségletét, és ezt a mennyiséget, amelyet élelmiszerkosárnak neveznek, valamint annak árát viszonyítják.)

Ezt az élelmiszerkosarat akarják alapul venni. Ebben az esetben állandósul a dollár, tehát a pénz az általános áruszínvonalal.

"Az élelmiszerek ára ma túlságosan alacsony - mondja Irving Fisher, aki már 1922-ben megkezdte az indexvaluta érdekében máig is folytatott propagandáját -, illetve a dollár vásárlóértéke túl magas. Az adósok tehát 40 %-kal többet fizetnek, mint amennyit fizetniük kell. Miután pedig ez igazságtalanság, az adós anyagi lehetőségét emelni, a hitelezőét csökkenteni kell, máskülönben tönkremegy minden."

Ez a gumidollár célja. A sikere attól függ: ki erősebb, a kapitalizmus-e vagy a józan ész. Egyelőre a kapitalizmus mindent megtesz, hogy a tervet elgáncsolja. Úr akar maradni a házbán. Hiszen Rooseveltt akciójában a szakszervezetek segítségét is igénybeveszi, azokra bízta, hogy a munkaerőnek mint árunak az értékét emeljék. A munkaerő vásárlóértékét fejlesszék, hogy azon keresztül is megteremtse az áruérték színvonalát és közelebb hozza a dollár színvonalához.

A munkaérték fejlesztése

A munkanélküliség veszedelme ugyanilyen módon védhető ki. Ha minden munkáltatót törvényekkel arra kényszerítenek, hogy a munkaidőt csökkentse, hogy egyetlen foglalkozási ágban se legyen munkanélküli tartalék, önmagától megszűnik a munkanélküliség, és nem szenved a munkanélküliség következtében az egész társadalom. Ha minden munkáltatót törvényekkel arra kényszerítenek, hogy minden alkalmazottjának a létminimumot biztosító

bért és fizetést adjon, akkor megszűnik a belső fogyasztóképtelenség, ami a tönk szélére viszi a társadalmat.

Nem a szocialista állítja azt, hogy ennek így kell történnie, hanem a legtipikusabb kapitalista állam, az Egyesült Államok feje: Roosevelt.

Ezért a gúny, az ellenállás a kapitalizmus részéről. Ezért a harc, mert ezek a megállapítások és azok valóra váltása a profitba ütközik.

De ha szent is a profit, csak ezen az úton tartható fön.

Roosevelt és Irving Fisher szerint pedig a kapitalizmusnak arra az álláspontra kell helyezkednie: jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok.

Ha pedig nem helyezkedik erre, akkor kényszeríteni kell!

Táblázatok

A gyáripari munkáslétszám alakulása

	1929	1930	1931	1932	Csökke- nés - Emelke- dés +	%-ban	Ösz- szes bér- csökk. %
Vas- és fém- ipar	36 768	30 549	27 985	23 484	-13 284	-36,1	48,6
Gépgyártás	33 947	27 818	22 394	18 952	-14 995	-44,2	57,6
Elektromos áramfej- lesztés	7 303	7 268	6 876	7 113	- 190	- 2,6	10,1
Kő-, agyag- és üvegipar	33 130	24 785	22 467	18 813	-14 317	-43,2	55,1
Fa- és csont- ipar	13 865	11 388	8 674	7 441	- 6 424	-46,3	56,9
Bőr-, sörte- és tollipar	6 628	6 585	7 054	6 835	+ 207	+ 3,2	1,8
Fonó- és szö- vőipar	44 446	44 149	40 504	39 522	- 4 924	-11,7	16,9
Ruházati ipar	7 223	6 462	5 802	6 587	- 636	- 9,1	39,2
Papírosipar	3 991	3 798	3 524	3 413	- 578	-14,5	24,4
Élelmezőipar	38 872	36 651	29 595	28 403	-10 469	-26,9	27
Vegyészeti ipar	10 021	9 792	9 426	9 534	- 487	- 4,9	7,1
Sokszorosító- ipar	7 926	7 597	6 395	6 654	- 1 272	-16,6	32,5
Összesen	244 120	216 842	190 696	176 751	-67 369	27,6	37,5

Az átlagos évi kereset alakulása a gyáriparban pengőben

	1929	1930	1931	1932	Csökkenés	%
Vas- és fémipar	1 555	1 412	1 478	1 252	303	19,5
Gépgyártás	1 650	1 550	1 517	1 336	314	19,3
Elektromos áram- fejlesztés	2 690	2 330	2 213	2 023	167	7,6
Kő-, agyag- és üvegipar	1 235	1 090	1 064	972	263	21,3
Fa- és csontipar	1 315	1 175	1 139	1 056	259	19,7
Bőr-, sörte- és tollipar	1 335	1 365	1 352	1 274	61	4,5
Fonó- és szövő- ipar	1 115	1 120	1 115	1 041	74	0,7
Ruházati ipar	1 515	1 465	1 267	1 011	504	33,2
Papírosipar	1 430	1 440	1 395	1 264	166	11,6
Élelmezőipar	1 185	1 325	1 313	1 192	+ 7	+ 0,6
Vegyészeti ipar	1 490	1 565	1 525	1 459	31	2,1
Sokszorosítóipar	2 960	2 980	2 733	2 386	574	19,3
Összesen	1 435	1 420	1 379	1 243	192	13,4

Az átlagos heti kereset alakulása a gyáriparban pengőben

	1929	1930	1931	1932	Csökkenés tényleg	%
Vas- és fémipar	29,90	27,15	28,42	24,07	5,83	19,5
Gépgyártás	31,73	29,80	29,17	25,69	6,04	19,3
Elektromos áram- fejlesztés	42,11	44,80	42,55	38,90	3,21	7,6
Kő-, agyag- és üvegipar	23,75	20,96	20,46	18,69	5,06	21,3
Fa- és csontipar	25,28	22,59	21,90	20,30	4,98	19,7
Bőr-, sörte- és tollipar	25,67	26,25	26,00	24,50	1,17	4,5
Fonó- és szövő- ipar	21,44	21,53	21,44	20,01	1,43	6,6
Ruházati ipar	29,13	28,17	24,36	19,47	7,96	33,2
Papírosipar	27,50	27,69	26,82	24,30	3,20	11,6
Élelmezőipar	22,79	25,48	25,25	22,92	+ 0,13	+ 0,6
Vegyészeti ipar	28,65	30,09	29,32	28,05	0,60	2,1
Sokszorosítóipar	56,92	57,30	52,56	45,83	11,04	19,3
Összesen	27,59	27,30	26,51	23,90	3,69	13,4
Heti létminimum	73,95	72,81	69,65	62,83	11,12	15
Élelem- és lakás- szükséglet	36,89	35,82	33,08	29,21	7,68	20,7

Az átlagos napibér és heti kereset 1933-ban az OTI adatai alapján

Kerületi pénztár	I-III. hóban	Egy hétre	IV-VI. hóban	Egy hétre	Változás + vagy -
Budapest	3,71	22,26	3,57	21,42	- 3,7
Veszprém	2,88	17,28	2,85	17,10	- 1
Pécs	2,85	17,10	3,25	19,50	+14
Győr	2,83	16,98	2,79	16,74	- 1,4
Székesfehérvár	2,80	16,80	2,55	15,30	- 8,8
Esztergom	2,75	16,50	2,77	16,62	+ 0,7
Sopron	2,63	15,78	2,59	15,54	- 1,5
Eger	2,50	15,00	2,43	14,58	- 2,8
Szombathely	2,49	14,94	2,43	14,58	- 2,4
Szeged	2,48	14,88	2,54	15,24	+ 2,4
Miskolc	2,41	14,46	2,49	14,94	+ 3,3
Kaposvár	2,35	14,10	2,32	13,92	- 1,2
Debrecen	2,31	13,86	2,34	14,04	+ 1,3
Szekszárd	2,28	13,68	2,24	13,44	- 1,7
Balassagyarmat	2,20	13,20	2,47	14,82	+12,2
Sátoraljaújhely	2,20	13,20	2,30	13,80	+ 4,5
Nyíregyháza	2,18	13,08	2,26	13,56	+ 3,6
Gyula	2,15	12,90	2,13	12,78	- 0,9
Szolnok	2,14	12,84	2,13	12,78	- 0,4
Zalaegerszeg	2,13	12,78	2,27	13,63	+ 6,5
Baja	2,13	12,78	2,07	12,42	- 2,3
Makó	2,07	12,42	2,49	14,94	+20,2
Átlag	3,14	18,84	3,03	18,18	- 3,5
Átlag 1933. III.	-	-	3,14	18,84	-
Átlag 1932. XII. 31.	-	-	3,73	22,38	-
Átlag 1932. III. 31.	-	-	3,90	23,40	-
Átlag 1931. XII. 31.	-	-	3,93	23,58	-
Átlag 1930. XII. 31.	-	-	3,49	23,83	-
Átlag 1929. XII. 31.	-	-	4,19	25,14	-

A kereset és a szükséglet közötti hiány hetenként

	1929	1930	1931	1932
A heti létminimum	73,95	72,81	69,65	62,83
<u>A hiány hetenként</u>				
a vas- és fémiparban	44,05	45,66	41,23	38,76
a gépgyártásnál	42,22	43,01	40,48	37,14
az elektromos és áram- fejlesztésnél	31,84	28,01	27,10	23,93
a kő-, agyag- és üveg- iparnál	50,20	51,85	49,19	44,14
a fa- és csontiparban	48,67	47,53	47,75	42,53
a bőr-, sörte- és toll- iparban	48,28	46,56	43,65	38,33
a fonó- és szövőiparban	52,51	51,28	48,21	42,82
a ruházati iparban	44,82	44,64	45,29	43,36
a papirosiparban	46,45	45,12	42,83	38,53
az élelmezőiparban	51,16	47,33	44,40	39,91
a vegyészeti iparban	45,30	42,72	40,33	34,78
a sokszorosítóiparban	17,03	15,51	17,09	16,95
az összes munkásoknál	46,36	45,51	43,14	38,93

Ferenczi Imre dr. (1884-?) szociálpolitikai író, egyetemi

magántanár.

Budapest főváros szociálpolitikai ügyosztályán dolgozott 1916-ig, a budapesti tudományegyetem magántanára, 1920-tól a genfi Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (ILO) szakreferense 1939-ig, majd az Egyesült Államokba távozott. Életének további alakulásáról nincs információnk. A lakáskérdés, a rokkantellátás és a munkaviszonyok szabályozásának kérdései foglalkoztatták.

Művek: A politikai tömegsztrájk (Bp. 1905),
Ausztrália és Új-Zeeland szociális irodalmáról (Bp. 1906)
A munkáslakás kérdései (Bp. 1906)
Sztrájk és szociálpolitika (Bp. 1907)
A magyarországi házipar és a budapesti otthoni munka (Bp. 1908)
A községi lakáspolitikai és lakásügyi intézmények (Bp. 1910)
A rokkantak visszavezetése az iparba és a kereskedelembe (Bp. 1917)

Pap Dezső (1871-1930) szociálpolitikus, egyetemi tanár.

Született Szelevényen, Jász-Nagykun-Szolnok megyében. Jogi tanulmányait Budapesten végezte. 1896-ban a Kereskedelemügyi Misztérium alkalmazásába lépett, és fokozatosan előrehaladva 1918-ban helyettes államtitkári rangot ért el. 1917-től a budapesti műegyetemen a szociálpolitika magántanára. 1922-től a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal magyarországi levelezője. Viszonylag fiatalon halt meg.

Fontosabb művei: La vente á tempérament des valeurs mobiliéres Paris,
A költvénykibocsátások biztosítása Bp.,
A munkaszerződésből eredő követelések biztosítása,
Békeszerződés és munkaügy

A fentiekén kívül még számos cikket, tanulmányt publikált hazai és külföldi folyóiratokba. A válogatásunkban idézett szöveg a James T. Shotwell által szerkesztett "A világháboru gazdasági és társadalmi története" c. sorozat egyik köteteként kiadott "A magyar szociálpolitika a Világháboruban" c. munkájának részlete. A könyv poszthumusz kiadás: 1934-ben Budapesten, Gratz Gusztáv előszavával jelent meg a Grill könyvkiadóvállalatnál.

Bóhm Vilmos (Bp. 1880 - Stockholm 1949) műszerész, szociáldemokrata vezető.

Műszerészséget tanult, de felszabadulása után magánúton leérettségizett. A 90-es években került kapcsolatba a szakszervezeti- és munkásmozgalommal. Hamarosan kitűnik agilitásával és szervezőképességével. Előbb a Vas és Fémmunkás Szövetség felügyelőválasztmányának elnöke, később végrehajtóbizottsági titkára lett. Több éven át tagja a Szociáldemokrata Párt vezetőségének. 1913-ban a gazdasági ügyek vezetője. A polgári demokratikus Károlyi kormányban hadügyi államtitkár és a leszerelési tanács elnöke, később a Berinkey kabinetben hadügyminiszter volt. A tanácskormányban előbb a szocializáló népbiztosság vezetője, majd hadügyi népbiztos lett és a Vörös Hadsereg főparancsnoka. 1919 júniusában beválasztották az egyesült munkáspárt vezetőségébe, július elején a Tanácsköztársaság nagykövetévé nevezték ki Bécsbe. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsben maradt. 1934-ben Prágába, majd Stockholmba ment. Itt érte a második világháború kitörése. 1943-44-ben az SzDP megbízásából - a Kállay kormány tudtával - kapcsolatba lépett angol politikai körökkel és közvetítésükkel amerikai tényezőkkal is egy esetleges különbéke érdekében. 1945-ben hazatért, és ismét bekapcsolódott a szociáldemokrata mozgalomba. A pártvezetőség tagja lett. 1946 végén Magyarország stockholmi nagykövete lett. 1948-ban lemondott, nem tért vissza Magyarországra.

Fontosabb munkái: Kenyeret és munkát,
Magyar szociálpolitika (1918),
A munkások és a termelés (1918),
A háborús kormányok bűnei (1919 Népszava),
Két forradalom tüzeiben (1947)

Hanvai Sándor

Életéről, személyi adatairól szinte semmit nem tudunk. Annyi ismeretes, hogy a székesfőváros tanácsán szociális ügyekkel foglalkozott, és 1911-ben kinevezték az Aréna úti Népház igazgatójává.

dr. Gortvay György (1892-1966) orvos, szociálhigienikus

Vajkócon született. Orvosi oklevelét a Budapesti Egyetemen szerezte meg 1915-ben. Pályafutása kezdetén egyike volt azoknak, akik az Egyesült Államokban, a Harvard egyetemen elsjátították az akkor még új tudománynak számító társadalomegészségtudomány ismereteit, majd Londonban a biometriai statisztika korszerű módszereit tanulmányozta. Szellemi beállítottságát, érdeklődését jelzi, hogy "A munkásvédelem szociálhigienikai feladatai" címmel írt tanulmányt. Ezt a munkát a Budapesti Or-

vosegyesület 1925-ben pályadíjjal tüntette ki. Titkára volt az 1926. október 26-30. között tartott Közegészségügyi és társadalmpolitikai országos szakértekezlet közegészségügyi osztályának. Ő szerkesztette az értekezletről megjelent kiadványt.

1926-28-ban a "Népegészségügy" szerkesztője volt. 1927-ben a budapesti orvosi karon a társadalomegészségtan tárgyköréből egyetemi magántanári képesítést nyert. 1928-ban a "Társadalmi Múzeumot" "Népegészségügyi Múzeummá" szervezte át, és megbízták ennek vezetésével. A Múzeumban 18 szakkiállítást rendezett a munkásvédelemről, a foglalkozási ártalmakról, illetve a babonáról és a kuruzslásról valamint az orvostörténetről. Tagja volt a Budapesten megrendezett V. Iparegészségügyi Kongresszusnak, előadó tanára a budapesti Anya- és Csecsemővédő Intézetnek. Ugyancsak oktatott az Országos Védőnőképző Intézetben, a tisztiorvosi tanfolyamon és a szabadegyetemen. Különböző posztokat töltött be a Népjóléti Minisztériumban, majd orvosiparfelügyelő lett a Kereskedelemügyi Minisztériumban. A harmincas évek végén megszervezte az OKI egészségvédelmi főosztályát.

1940-ben kinevezték az OKI (Országos Közegészségügyi Intézet) igazgatójának.

1941-től a Magyar Királyi Állami Munkaközvetítő Hivatal igazgatója. Közben szerkesztője volt a "Szociális orvostudomány" és a "Szociális Szemle" című lapoknak.

1945-ben az Országos Közegészségügyi Intézet főigazgatója lett, és ismét szerkesztette a "Népegészségügyet".

1946-ban egyetemi rendkívüli tanárrá nevezték ki.

1957-ben az Orvostudományi Dokumentációs Központ és az Orvostudományi Egyetem könyvtárának főigazgatójává nevezték ki. Itt dolgozott 1960-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig.

Fontosabb művei: Az alkohol kérdés társadalmi, politikai megvilágítása (Bp. 1929),
A kereső nő szociális helyzete és munkaviszonyai (Bp. 1930),
A munkanélküliség (1934),
A Népegészségügyi Múzeum munkája (1935),
Egészségvédelem a társadalombiztosításban (Bp. 1936),
A M. Kir. Állami Munkaközvetítő Hivatal 1940. évi jelentése a munkaközvetítés és a munkapiac állásáról 1941.,
Az OKI munkája 1945-ben (Bp. 1946),
A magyar közegészségügy állapota és az egészségügy fejlődésének útja (Bp. 1948),
Az újkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története (Bp. Akadémiai, 1953),
Zoltán Imrével közösen: Semmelweis Ignác élete és munkássága (Bp. 1966)

Heller Farkas Henrik (Bp. 1877. - Bp. 1955.) közgazdász, egyetemi tanár, az MTA tagja (lev. 1921, rendes 1934-1949).

Pályáját a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamaránál kezdte, majd 1902-ben a Földművelésügyi Minisztériumba került. 1907-ben a budapesti műegyetemen a kereskedelem- és iparpolitika magántanára. 1914-ben a műegyetemen a közgazdaságtan és pénzügytan rektora, 1917-18-ban nyugalmazott rendes tanára. 1922-ben a genfi nemzetközi munkaügyi értekezleten képviselte Magyarországot. 1925-49 között a Közgazdasági Szemle szerkesztője, a Magyar Közgazdasági Társaság alelnöke, a magyar Társadalomtudományi Társaság elnöke, a Közgazdasági lexikon (Budapest 1937) szerkesztője. Széleskörű elméleti, közgazdasági elmélettörténeti, szociálpolitikai elméleti munkásságot fejtett ki.

Főbb munkái: A határhaszon elmélete (Bp. 1904),
Közgazdaságtan (1919),
Gazdaságpolitika (1920),
Valutapolitika (1920),
Pénzügytan (1920),
Vámpolitika (1922),
Magyarország szociálpolitikája (1923),
stb.. stb..

Kovrig Béla dr. (1900-1962) szociálpolitikus, szociológus, egyetemi tanár.

1900-ban született Budapesten. Tanulmányait Budapesten, Párizsban és Berlinben végezte.

1920-ban a budapesti tudományegyetemen államtudományi, 1921-ben jogtudományi doktorrá avatták.

1923-ban Bethlen István miniszterelnök személyi titkára lett, majd a miniszterelnökség nemzetiségi és kisebbségi osztályán fogalmazó.

1924-ben - elsőként az adott korszakban - tervezetet dolgozott ki a munkanélküliség esetére szóló biztosítási törvény bevezetésére. Ezt a tervezetet a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) a leghatározottabban elutasította. A kormány a kedvezőtlen gazdasági helyzetre hivatkozva nem fogadta el. 1927-ben a Népjóléti Minisztériumba került, ahol a "lex Vass II." (1927. évi 40 tcz. az öregségi és rokkantsági biztosításról) kodifikátora volt.

1929-től az OTI igazgatója volt.

1932-ben miniszteri titkár, majd miniszteri biztos a Belügyminisztériumban.

1934-től vesz részt a "Katolikus Szemle" szerkesztésében.

1935 és 38 között a budapesti Műszaki Egyetemen a társadalompolitika megbízott szakelőadója volt, és éveken át szerkesztette a "Társadalompolitika" és a "Munkaügyi Szemle" c. folyóiratokat.

1938-ban a Miniszterelnökség V. (szociális) ügyosztályának a vezetője lett.

1940-44 között a kolozsvári tudományegyetem tanára, 41-42-ben a közgazdaságtudományi kar dékánja, az egyetemi tanács elnöke, 42-43-ban rektora volt.

Legfontosabb szakterülete a társadalombiztosítás elmélete és gyakorlata volt, de foglalkozott keresztényszociális szemléletű általánosabb szociálpolitikai elméleti kérdésekkel is. Ennek az irányzatnak Mihelics Vid mellett az egyik legismertebb képviselője volt.

1948-ban kivándorolt az Egyesült Államokba, ahol 1949 és 1962 között a milwaukee-i egyetemen szociológiát tanított.

Főbb művei: A mai munkanélküliség oka és annak orvoslása (Bp. 1924),
Az ipari béke (Bp. 1925),
Az új Oroszország (1917-1926),
Racionalizmus a gazdaságpolitikában (Bp. 1927),
Az öregségi és rokkantsági biztosítás (Bp. 1928,
Friss Istvánnal közösen),
Az antiszociális áramlattal szemben (Bp. 1930),
A magyar szociálpolitika igaza a liberális és szocialista eszmerendszerek küzdelmében (Bp. 1932),
Fasizmus és Hitlerizmus (Bp. 1934),
Szociálpolitika (Bp. 1936),
Társadalombiztosítási kézikönyv (Bp. 1938),
Korfordulón (Bp. 1940),
Hogy életünk emberibb legyen (Bp. 1940),
Társadalom és társadalompolitika (Bp. 1942),
A munka védelme a dunai államokban (Kolozsvár 1944),
Társadalompolitikai feladataink (Kolozsvár 1944),
Magyar társadalompolitika 1920-1945. I-II. (New York 1954)

Mihelics Vid (1899-1969) egyetemi magántanár, író, újságíró.

A Bács megyei Csátalján született. Korán árvaságra jutott, és így gimnáziumi tanár nagybátyjához kerül Makóra. 1912-13-ban egy évet a fiumei tengerészeti Akadémián tölt, egészségügyi okból azonban eltanácsolják innen. Hazatérve a cisztercita szerzetesrendbe jelentkezik és egy évig novícius Zircen. Innen

Egerbe, a katolikus rendi gimnáziumba vezet az útja, majd beiratkozik a cisztercita hittudományi és tanárképző főiskolára. Párhuzamosan a budapesti tudományegyetem bölcsészhallgatója. 1918-ban, még felszentelés előtt kilép a rendből. 1922-ben bölcsészdiplomát szerez, és tanulmányi ösztöndíjjal egy évre Párizsba kerül. Itt szociológiát és erkölcsstant hallgat. Hazatérése után beiratkozik a budapesti jogi karra. 1928-ban államtudományi, majd még ugyanebben az évben jogtudományi doktorátust szerez.

1932-től a budapesti tudományegyetem közgazdasági karán, majd 1935-től a jogi karon is magántanárrá képesítik szociálpolitikából illetve társadalombölcseletről. Magántanári habilitálásához választott témái: 1./ a nemzetközi munkásvédelem, majd 2./ a szociálpolitika nemzetközi kérdései. Tudományos munkásságának elismeréseként a Magyar Társadalomtudományi Társulat títulkárává választja. Tagja a Szent István Akadémiának és a Magyar Szociálpolitikai Társaságnak is. Egy ideig a sajtófőiskolát is vezeti. A 30-as évek végén előbb Vas megye, majd Komárom megye szociális tanácsadója.

1923-tól 1944 októberéig az Új Nemzedék szerkesztője, és felelős szerkesztője az Országos Magyar Katolikus Diákszövetség lapjának, a Vox Akademicának. A második világháború befejezése után előbb az Új embernek, majd a Vigiliának szerkesztője, illetve főszerkesztője haláláig.

Még fiatal emberként csatlakozott a keresztényszociális mozgalomhoz, és ennek az irányzatnak igen hamar egyik legszínvonalasabb, legnagyobb tekintélyű képviselőjévé vált. A keresztényszociális társadalombölcselet talán legnívósabb magyarországi művelője volt. A nemzetközi szociálpolitikai kérdések alapos ismerőjeként eleinte - a pápai enciklikák tanítását követve - az olasz és portugál hivatásrendi elképzeléseket tanulmányozza, a korabeli német szociálpolitikát annak fajelméleti megalapozottsága miatt határozottan elutasítja. 1943-ra, csatlódva a fasiszta szociálpolitikai rendszerekben, az angolszász elképzelések felé fordul. Múlhatatlan érdeme, hogy lefordította és megjelentette az angol szociális biztosítás korszakalkotó reformelképzeléseit magában foglaló Beveridge tervet.

Legfontosabb művei: Az új szociális állam (1931),
Keresztényszocializmus (1933),
Világproblémák és a katolicizmus (Bp.1933),
A szociális kérdés és a szocializmus (1935),
A Beveridge terv (fordítás és ismertetés)
(Bp. 1943 Keresztes kiadás)

Hilscher Rezső dr. (1890-1957) jogász, szociálpolitikus, egyetemi tanár.

Sokszíniú életpályáját Újpesten kezdte. Indulására nagy hatással volt családjának erdélyi származású anyai ága. A csa-

lábban több református lelkész volt, ő is papnak készült. Rövid teológiai tanulmányok után azonban levonja maga számára a tanulmányt: "a papok egy része színész, és ellenük semmit se tud tenni". Olyan foglalkozást keres, amelyben "egyház nélküli papként" tevékenykedhet. Teológia helyett jogi egyetemet végez, 1912-ben szerez doktorátust. Először az újpesti városházán közigazgatási gyakornok, később jegyző, majd helyettes közigazgatási tanácsos. Közben vezetője lesz egy szociális indíttatású segélyegyletnek, a "Polgári Segítő Bizottságnak". 1917-ben saját költségén "Szegényügy" címmel havi folyóiratot indít. Az 1912-ben alakult Főiskolai Szociális Telephez (Settlement) hívják a néphivatal megszervezésére. Hamarosan a Telep, a későbbi Országos Szociálpolitikai Intézet adjunktusa lesz. A Közgazdaságtudományi Egyetemen, magántanárként az alkalmazott szociálpolitika előadója. 1931-től - az Országos Szociálpolitikai Intézetben végzett munkája és a tanítás mellett - a Szociális Haladás Nemzetközi Egyesülete magyar tagozatának, a Társadalompolitikai Társaságnak a titkára, majd főtitkára és egyben szerkesztője a társaság folyóiratának, a "Társadalompolitikai Füzeteknek". A későbbiekben szerkeszti még a Szociálpolitikai Intézet folyóiratát, a Szociális Szemlét is. A 30-as évek végén társelnöke lett a Textilipari, majd a Bányászati Szakmai Családpénztáraknak is. 1944-től a miskolci jogakadémián nyilvános rendes tanár, 1949-től Pécsen a közigazgatási, pénzügyi és jogi tanszéken előadó. Utolsó írása 1947-ben jelent meg. Az ötvenes évek őt is elhallgattatta. Újpesten halt meg 1957-ben.

Fontosabb munkái: Bevezetés a szociálpolitikába (Bp. 1928 Szövétnék kiadás),
A kommunális szociálpolitika (Társadalompolitikai Füzetek, 1932),
A kötelező és önkéntes munkaszolgálat (Társ. pol. Füz., 1933),
A néphivatalok szerepe a szociális védelemben (Társadalompolitikai Füzetek, 1936),
A tőke és a munka békéje (Társadalompolitikai Füzetek, 1938)

Buday György (Pál) Kolozsvár 1907. grafikus, író.

Buday Árpád régész, szegedi egyetemi tanár fia. A szegedi egyetemen szerzett bölcsész doktori oklevelet. Ezután több munkájában foglalkozott az alföldi és tanyai kérdésekkel. Rövidesen a képzőművészetek felé fordult az érdeklődése. Eredetileg festőnek indult, később tért át a fametszésre autodidaktaként. Tagja volt a szegedi fiatalok művészeti kollégiumának. 1931-33-ban ő tervezte a szegedi városi színház több előadásának a díszleteit. Legsikeresebb munkája az 1933-ban a Dóm téren Hont Ferenc által megrendezett "Ember tragédiája" c. előadás díszlete volt.

1935-41-ben a Grafikai Intézet megbízott előadója a Szegedi Egyetemen:

1936-37-ben Rómában volt ösztöndíjjal.

1937-38-ban Londonban folytatott grafikai tanulmányokat. Londonban maradt, ezért 1941. április 7-én a Minisztertanács megfosztotta magyar állampolgárságától.

1940-42-ben a BBC magyar adásának előadója.

1942-45-ben az angol Külügyminisztériumban dolgozott. Károlyi Mihállyal együtt egyik vezetője volt az angliai Szabad Magyarok Mozgalmának.

1947-49-ben a londoni Magyar Kulturális Intézet igazgatója volt, és a Festők, rézkarcolók és fametszők Akadémiájának levelező tagja lett. (1953-tól rendes tag.) A British Museum metszet és rajz osztálya ötvennél több fametszetét őrzi. Művei jelen vannak a világ legjelentősebb múzeumaiban.

Jelenleg Angliában él.

Fontosabb munkái: Jókai: A nagyenyedi két fűzfa latin kiadását dekorálta Buday György Pál (Szeged 1927),
Homérosz: Béka egérharc Buday György Pál rajzaival (Szeged 1928),
Ifjúságunk népnevelési feladatai és az alföldi rádióleadó (Szeged 1929),
A tanyai agrár-settlement (Szeged 1929),
A szegedi tanya problémái (Szeged 1930),
Hont Ferenc: a Színháték Buday György színpadterveivel (Szeged 1932),
Arany János: Balladák Buday György képeivel (Kolozsvár 1933),
Book of Woodcuts (fametszetek könyve) az Arany balladák fametszeteinek szöveg nélküli kiadása (Gyoma 1933),
Magyar népmesék és illusztrációk kiskönyve (London 1943),
Buday György kiskönyvei I-XII. (London 1944),
A magyarországi helyzetről a hazánk felszabadulása óta Angliába érkezett első fővárosi napi- és hetilapok alapján (London 1945),
Magyar népmesék és illusztrációk (London 1948),
Az én karácsonyi üdvözlőlap gyűjteményem (London 1951),

(Forrás: Bölöny József: Magyarok a nagyvilágban, Kézirat Bp. 1981. Országgyűlési Könyvtár)

Szádeczky-Kardoss Tibor (1898-) közgazdász, statisztikus.

Életéről keveset tudunk. Forrásunk az Új Idők lexikona. Szádeczky-Kardoss Tibor nevénél a következőket olvashatjuk: született 1898-ban, közgazdaságtudományi író. 1930-ban a Műegyetemen a gazdasági statisztika magántanára. 1936-ban a debreceni egyetem jogi karán a közgazdaságtan és a pénzügytan rendkívüli, 1937-ben rendes tanára lett. Számos közgazdaságtani tanulmánya jelent meg.

Gál Benő (Bácskertes 1879. - Mauthausen 1945.) nyomdász, szociáldemokrata vezető.

Mohácson volt nyomdásztanonc, 19 éves korában került a fővárosba. Magánúton elvégezte a négy polgárit, majd szedőként dolgozott. 1902-ben lépett be a nyomdászszakszervezetbe és az MSZDP-be. 1911-től 1917-ig az Országos Munkásbiztosító Pénztár, 1917-18-ban a Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségének tisztviselője volt. 1909-18-ig volt a Szövetkezeti Értesítő szerkesztője. Vezetője volt a Népszava és a Szocializmus szövetkezeti rovatainak. 1923-ban a Magyarországi Szakszervezeti Tanács titkára lett. 1920-tól készítette a közszükségleti cikkek árainak alakulását kimutató drágasági indexeket. 1925 és 1941 között a főváros törvényhatósági bizottságának is tagja.

Fontosabb munkái: A szegényember pénze,
Az árak és a bérek alakulása 1914 és 19 között (1920),
A szakszervezetek működése a háború idején (1921),
A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1917-től 1922-ig,
Az életszínvonal alakulása 1914-22-ben (1924)
Munkanélküliség, munkabér, munkaidő (1934)

A fentiekén kívül még számos cikket publikált folyóiratokban.

UNIVERSITAT
BUDOMENYI AKADEMIA
KÖNYVTÁR

